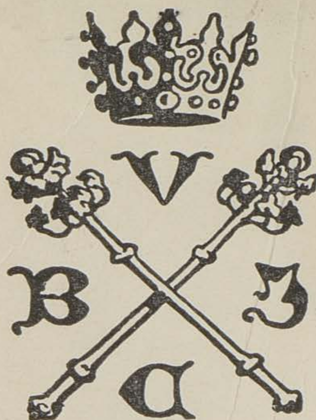
PAVLI IOVII HISTO

TOMI SECV

R

LIBRARIÆ COL LEGII
MAIOR CRACOVI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI historiarum sui temporis.

TOMI SECVNDI ALTERA PARS.

* * *

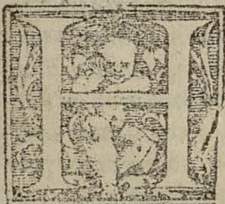
BASILEAE,

M. D. LXVII.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM sui temporis.

LIBER XXXVI.

IC annus, qui fuit à partu Virginis supra mille & quingentos trigesimus septimus, uaria bella in diuersissimas orbis terrarum partes dispersa continebit, sed quæ magnis potius regum conatibus, quàm certis aut peramplis uictorijs famam tulerint, idcirco tamen non paruam legentibus afferrent uoluptatem, quoniam admirabilem grauissimorum consiliorum rerumq; gestarũ uarietatem explicent, proindeq; maximorum principum animos intueri agnoscereq; iuuet, qui bella ex bellis serere proferreq; potentiam, quàm pace frui malunt, scilicet, ut nemini dubium decus uarijs Fortunæ lusibus subiectum, superba contentione per anxios ancipitesq; labores quærant. Ante omnes Solymanus parandis nouis regnis, tam sua insatiabili, quàm usitata Ottomannis regibus cupiditate incẽsus, ad occupanda Indiæ emporia, pellẽdosq; inde Lusitanos animum adiecit, nequaquã sibi decorũ aut tutũ fore existimans, si Christiani nominis gẽtem præpotẽtis Lusitaniæ regis opibus fretam, maximeq; inuictis classibus pollentem,

firmatis imperijs inueterascere in India sineret, ubi iā pleriq; reges antiquißimis ritibus fabulosa numina colere soliti, Mahometana sacra suscepissent. Recenti quoq; bello, quod cum Tammaso Persarum rege gessérat, inter eius auxilia, Lusitanos sclopettarios, tormentorumq; magistros, qui maiora tormenta fusili metallo fabrefacere, periteq; dirigere Persas hostes suos docerent, militasse didicerat. Cæterùm Solymanus magno afficiebatur incommodo, quòd Lusitanæ classes Arabici sinus nauigationes interclusissent, quibus Memphim atq; Alexandriam aromata atq; odores, Indicaq; omnis generis mercimonia aduehi in Europam solerent, magno quidem totius Aegypti uectigalium detrimento, quum ea mercium negociatio ferè omnis, per immensum Oceanum in Hispaniam auerteretur, dispensareturq; inde per emporia Belgarum, Britannorumq;, & extremæ Germaniæ, quarum regionum regna, Gothosq; populos, Venetorum aduectionibus repleri paulò ante solitos constabat. Prouidebat quoque Solymanus eandem curam incesßisse animo Campsonis Memphitici Sulthani, qui sub id tempus, quo eum inuadebat Selymus pater, ingentem classem Rubro in mari ædificasset, ut inde Lusitanos fretum Erythræasq; angustias ingredi ausos, non Arabico tantùm sinu, sed ulteriore etiam India, ubi iam munitas arces condidißēt, expelleret: sed Amyraßis & Raysalomonis præfectorum dißidio atque perfidia factum est, ut tantorum sumptuum apparatus infelicem exitum habuerit. Itaque Solymanus, adhortante Aegypti præfecto, ingentem triremium classem instituit, qua Lusitanos
adoriretur.

adoriretur. Præerat tum Aegypto Solymanus Eunuchus natione Epirota, propter militaris ingenij solertiam inter Bassas receptus. Is materiam ædificandis triremibus à sinu usq; Attalico Ciliciaq; cæsam & dedolatam Pelusium deuehi curabat, atq; inde aduerso Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum naualium fabrorum numerum coegerat, ut paucis mensibus multas plicatiles triremes efficeret, quæ demũ camelis membratim ad Suetiam olim Arsinoes portum Rubri maris per arenas siticulosæ regionis trahebantur, atq; ibi intextis carinis & erectis malis, atq; instructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Suetiam octoginta millium spatium implet. Constat autem antiquißimis temporibus, dum Aegypti reges ad extendendam nominis famam prodigiosis operibus uacarent, fossam pernauigabilẽ à Memphi ad Arsinoem, admirando labore sumptuq; fuisse perductam, ad summas conuectionum commoditates, quæ demum oblimante uetustate, arenis scilicet alueum sensim opplentibus, quanquam pernauigari nequiret, Niloticam tamen aquam, secundum amnis incrementa, ad ipsas Arsinoes cisternas deferebat. Sed huius quoq; salubris aquæ copia atq; usus ferè omnis, aduentu Arabum Mahometanæ sectæ, qui illac irruperunt, & totam ferè Africam, superato Nilo usq; ad Atlanticum Oceanum inuaserunt, ita est interruptus, ut eius regionis incolæ à remotis quibusdam puteis salsiores, & iniucundos ad potum latices, per utres camelis impositos petere cogantur. In hoc isthmo terræ, intimoq; Arabici sinus termino, mons Sinas natura sa-

xeus, & abruptus in cælum exurgit, adeò ut difficilem laboriosissimumq; ad cacumen euadentibus ascensum præbeat: nam in summo iugo, quo maria despectantur positum est delubrum diuæ Catharinæ dicatum, quod peregrini ex omni Europa Christiani religionis causa adire solent, immensoq; pijs animis gaudio concepto monumenta Mosaicæ historiæ de mari rubro, quod Pharaonis impij regis copias trāsire ausas, miraculosa inundatione totas oppresserit, oculis intueri liceat. Hanc quam diximus fossam, Sesostris Aegypti rex opulentissimus, & uti aliqui tradunt, pyramidum etiā structura inclytus, & post eum Ptolemæus ipse Philadelphus, profundius excauare cogitarunt, ut mediterraneo mari Rubrum immitterent, atq; Indica regna eorumq; opes Aegyptijs finibus expedita nauigatione coniungerent, sed ille præpropera morte interceptus, uel insanum opus intermisit, hic uero à peritis naturæ rerum admonitus, ab incœpto maturè destitisse fertur, ne totam Australis Oceani aquarum molem Græciæ, atque Asiæ, quæ non dubium gentibus, altero ueluti cataclysmo inuecto, exitium afferret, insana ideoq; abhominabili gloriæ cupiditate infudisse diceretur. Igitur singulari studio atq; industria eius Eunuchi, qui sæuo imperio circumiectas gentes ad id opus adigebat incredibili celeritate octoginta circiter insignium nauigiorum classis effecta atque adornata est. In ea fuêre rostratæ triremes uiginti, & biremes uiginti & septem, prœaltæ uerò triremes, quas Veneti Galeacias uocant, ad ferenda maxima tormentorum, & mercimoniorum onera opportunas, numero quatuor, naues quo-
que

que capaciores aduehendis commeatibus, & toto militaris apparatus ornamento idoneas, quas Mahonas uocant, septem. Reliqua porrò nauigia, quæ erant iustæ magnitudinis, supradicti numeri summam efficiebant. Hanc classem conscendit Eunuchus, quum in eam nautas, gubernatores, & remiges, fabrosq; nauales Venetos contruserat. Nam paulò ante imperatoris Solymani iussu, Venetæ triremes mercaturæ causa Alexandriæ portum intrantes, à Barbaro custode eius turris, quæ pharum habet, contra fidem abrupta pace, hostiliter interceptæ fuerant, ita, ut Antonius Barbadicus, & Hermolaus Barbarus patritij earum præfecti, cum omnibus ad unum nautis atque uectoribus, custodiæ traderentur, & mercimonia apud fiscum scriberentur, eiusq; omnis naualis turbæ delectu habito, Eunuchus, quos idoneos putarat, Memphim, atque inde ad Suetiam in classem distribueret. Iam enim Solymanus leuißimis de causis, odio in Venetos concepto, bellum coquebat aduersus nostros, ut credi par est, à quibusdam, qui nimia felicitate Cæsaris offendebantur, uehementer incitatus. Sublato nanque Habraymo, qui singulari patrocinio Christiani nominis gentes apud principem fouerat, Lustibeius & Aiax purpurati, abstinendum à rebus Persicis dissere bant, specie pietatis, quòd Ottomanica arma non in Mahometanos, sed in nostros continenter exercenda censerentur, præclaro maiorum exemplo, qui semper Christianis bellis cum triumphali gloria uictores discessissent, uti ipse nuper esset expertus, quum de Belgrado, Rhodóque expugnatis, atque interfecto Panno-

niæ rege, admirabiles uictorias retulisset, quas frustra tentando, cùm Mahometes proauus, tum abauus Amurathes superioribus annis expetissent. Satis sibi gloriæ partum existimare debere, quòd Tammaso Persarum rege maiorum regia expulso, & in Hyrcaniam usque fugato cunctarum gentium testimonio uictor, Assyriæ regnum, urbemq; ipsam Babyloniam cum Mesopotamia Persis ademerit, nec ullam adierit cladẽ, nisi quam aduersa numina cælo demiserint. Neq; enim niues & sæuos uentorum turbines, quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis numen obiecisse, immodicè scilicet persequẽti Persas, quoniam nefas esset gentem, uel insanis superstitionibus deditam, tanquam uerum & cõmune ipsis numẽ colentem, interficere penitusq; delere. Eandem proinde esse cùm sacerdotum, tum ipsorum ducum, & militum uoluntatem, ut arma in Italiam uerterentur. Facilè siquidem occupari posse Salentinorum regionem, quæ extrema Italiæ sit, & à conspectu Epirotici littoris modico traiectu dirempta, classibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Forestius Galliæ regis legatus, post mortem Habraymi, sicuti diximus, in aula permanere, munerique suo continenter uacare iussus, ostendebat Cæsarem, qui unus tanquam præcipuus hostis odiosissimè petebatur, nequaquam tanta habiturum præsidia ut tueri Apuliæ oram uno tempore, & Gallis in Subalpina resistere posse consideret: quandoquidem rex ipse cum magnis copijs in Italiam ipsa eadem æstate descendere statuisset. Sub id quoq; tempus ad Solymanũ pro transfuga se contulerat Troilus Pignatellus, exul

Neap

Neapolitanus, nobili ortus familia, peritusq; militiæ uir, propterea quòd Andream eius fratrem Rhodiæ militiæ equitem, Petrus Toletanus prorex, aliquanto seuerius quàm ipse putarat, capitali supplicio cōdemnasset. Quo iniuriæ dolore perturbatus, rectà profugerat ad Solymanum ab eoq; liberaliter militiæ inter Mutfāracas fuerat ascriptus, cuius ordinis equites è toto terrarum orbe lectißimi, quæ uelint numina colere permittuntur, peculiaremq; tantùm uni eunti ad bellum imperatori operam præstant. Eius siquidem transfugij causam probarant Barbari, & Troilum, quòd duxisse apud Cæsarianos equitum ordines secunda militiæ fama didicissent, purpurati maximè idoneum fore iudicabant, quem ipsis inuadendæ Apuliæ consilijs adhiberent, tanquam multa de situ littorum atque oppidorum conditione opportuna traditurum & cuncta ad id bellum secunda fore pollicentem. Troilus etiam quarundam machinarum artificia, ligneis atque minutis exemplis, uir ingeniosus & uafer apud rudes earum artium Barbaros protulerat, ad sustinendum uel improuisum hostium impetum, si per oram maritimam descensiones fieri prohibere conarentur, cuius artificij formis Solymanus ita oblectabatur, ut quum pluteos curules, præfixosq; ferreis uenabulorum mucronibus, uti apud Rhauennam à Nauarro excogitatos fuisse diximus, maximè miraretur hominem tanquam subtilioris maximeq; efficacis industriæ purpuratis magnopere commendaret, Luftibeioq; præsertim, quem claßium imperio præfecerat, quanquam in ea Hariadenus ipse Barbarussa ab

ſua ſingulari ſcientiæ naualis exiſtimatione ſpecta-
tus emineret. Affirmabat quoque Troilus eam eſſe
Apulorum omnium & Salentinorum uoluntatem,
ut oblata occaſione à Cæſarianis, à quibus immodi-
cis tributis diu uexati eſſent, omnino deficerent, mo-
dò Galli aliqui conſpicerentur, quibus Turcarum
beneficio in terram expoſitis, & claßis præſidio
confirmatis ſe dederent. Seniores etiam Turcæ me-
minerant, quàm facilè ante quinquaginta annos oc-
cupata Hydrunte, eáque demum urbe peregregiè
defenſa, quàm graue periculoſumq; Italiæ in Salen-
tinis bellum excitaſſent: quo haud dubiè, non Nea-
politano modò regno, ſed ipſo etiam Romanæ ur-
bis imperio Acomates Baſſa breui ſe potiturum ſpe-
raſſet, niſi ipſe Mahometes imperator præpropero
ereptus fato, totam eam ſpem paratæ uictoriæ præ-
cidiſſet. His perſuaſionibus adductus Solymanus ter-
ra marique uno tempore Italiæ arma inferre conſti-
tuit, tanta celeritate expediti conſilij parata claſ-
ſe, & terreſtribus copijs è Thracia ſiniſtrorſum per
Theſſaliam proficiſci iußis, ut penè prius improui-
ſus in Epirum peruenerit, & cum ducentis armato-
rum millibus circa Macedoniæ oram ad Aulonem
conſtiterit, quàm Byzantio profectus à noſtris cre-
deretur, qui Barbaros uel ob id in Pannoniam reuer-
ſuros exiſtimabant, quòd fama increbuiſſet Auſtria-
nos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Tur-
cisq; qui eſſent apud limites in præſidijs, inducias
tanquam parum æquas ſeruaturos. Claßis autem
numeroſa pariter & ornatißima in Ionium delata, à
Cepha

Cephalenijs, atque Zacynthijs, penè prius specta-ta est, quàm Veneti sua consuetudine iustam clas-sem creato maris præfecto, ad tuendam ipsorum di-tionis oram uersus Corcyram nauigare, atque in-de terrestres atque maritimos Barbarorum motus obseruare iuberent. Cæterùm Solymanus è Thra-cia profectus, emensúsque totius Macedoniæ lati-tudinem, nihil eum morantibus fluuijs, ad Scardos montes perrexit, & per eorum ualles ad mare de-scendit. Hi montes ad Taulantios, & Dassaretas, atque Dardanos, qui hodie Albani sunt, pertinent. Eo autem itinere uel magna, & subitò inflata flu-mina facilè traiecit, & ante alia post Hebrum (qui hodie Mariza dicitur, non longè ab Amphipoli cla-rißima olim urbe Macedoniæ regum, Seres hodie uocata, ubi Barbarorum moneta peculiari officinæ sede cuditur) Strymonem amnem, Marmarium ab incolis uocatum. Exinde Axium qui nunc Varda-ris appellatus, ad septimum lapidem iuxta Thessalo-nicam in mare decurrit, & secundum hunc ipsum Ha-liacmonem, qui hodie dicitur Asambaba, Mustaphæ purpurati sumptu, qui Selymi gener fuit, magni-ficentißimo ponte iunctum. Is amnis in Thermai-cum sinum effunditur, non procul ab Heraclea sen-tica descendens, quam nouo nomine Scopiam esse nonnulli Græcorum affirmant. Nec multò post Lu-stibeius & Barbarussa ab Hellesponto Maleam su-perantes, ad Ficerium oræ Leucadiæ portum, dul-cis aquæ fontibus clarum, aquandi causa peruene-runt, indeq; Acarnaniæ ac Epiri littora lambentes,

præteruectiq; Corcyram, ubi Veneta claßis Hieronymo Piſaurio præfecto ſtationem habebat, mutua ſalutatione multis de more tormentorum bombis amiciſſimè celebrata, ad Aulonem per piſcoſas fauces, quas Laous amnis ſtagnans efficit, claßis partem intulerunt. Tum uerò Solymanus Italiam, quam habebat in conſpectu, extẽplò petendam ratus, ut ſi cœpta proſperè prouenirent, ipſe etiam totis copijs traijceret, Luſtibeium, & Barbaruſſam transfretare atque explorare Salentinorum uoluntates iußit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is uti peritus rerum, quòd inſignes urbes Brunduſium & Hydruntem egregiè munitas Cæſarianorum præſidijs teneri intelligebat, ab Iapygio promontorio, quod hodie Hydruntinum caput appellant, in ſinum Tarentinum ad dextram deflexit ad Castrum oppidum. Diſtat id octo millibus paſſuum ab Hydrunte, habetq; arcem collis dorſo impoſitam. Id erat ditionis Mercurini Catinariæ uiri Vercellenſis. Hic nequaquam militiæ aſſuetus, improuiſo Barbarorum aduentu exterritus, atque omnibus ad reſiſtendum imparatus rebus, perſuaſus etiam Troili internuncijs ita deditionem fecit, ut Barbari ab omni maleficio ſe temperaturos pollicerentur, oppidanis in eandem pactionem cum ipſo regulo facilè credulis, propterea quòd Foreſtium Galliæ regis legatum adeſſe exiſtimarent: ſed is ad Aulonem ſubſtiterat lethali oppreſſus morbo, ubi paucos poſt dies interijt. Itaque Barbari naualesq; præſertim turmæ prædæ inhiantes, neque Troili deprecatione permoti, neque Luſtibeij Barbaruſſæq; imperijs parentes,

oppidum

tes, oppidum sublato clamore diripuerunt, delectæq; ætatis captiuos cum Mercurino ad classem deduxerunt. Verùm Lustibeius non dubio pudore abruptæ fidei persusus, Mercurinum incolumen dimisit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum, & maioris pecoris numerus, toto Salentino littore ab equitibus Turcis interceptus est: nam per Hippagogas latiores naues, quas nostri Palandrias uocant, transuehendis equis idoneas, nonnullæ equitum turmæ nocturna usæ aura, ab Aulone traiecerant, sic ut à Tarento Brundusium usque, Salentinus ager magno metu atque periculo quateretur, cui non dubiam ab Italia pestem superis auertentibus, inexpectatam opem attulit unius Veneti trierarchi temeritas. Is fuit Alexander Contarenus spectatæ nobilitatis atque uirtutis trierarchus, qui cum circumerrantibus Turcicis triremibus casu quodam improuisus occurrisset, nec Turcæ, sicuti ex consuetudine debebant, honoris causa uela dimittere, & inanibus bombis pacati animi significationem ostendere uellent, in eos superbiæ suæ, atque odij uiolentiam subitò conuertit, incitatisq; remigibus in Turcas rostra direxit, perforatasq; magno impetu hostiles duas demersit, in queis Vstamanes Gallipolitanus præfectus interijsse dicebatur. Id facinus à Contareno, uti postea apparuit, malo Reipublicæ importunißimè editum, referebatur ad priuatam simultatem, quod mercatorum nauigium ipsius Contareni, quod ab Oriente pretiosas merces aduehebat, à Turcis prædonibus paulò ante fuisset interceptum, sic ut Contarenus ex priuata iactura concepto odio

indulsisse dolori, & publicam causam neglexisse diceretur. Paulò ante quàm Turcæ in Salentinum agrum traijcerent, Andreas Auria Cæsarianæ claßis præfectus, apud Messanam certior factus, Solymanum ad Aulonem positis castris constitisse, classemq; eius eôdem peruenisse, iratus sibi quod nulli hostium claßis parti, sicuti maximè cupiebat, occurrisset, superato Spartiuenti promontorio, quòd olim Zephyrium fuit, per Ionium uela dedit, & se ad Zacynthum & Cephaleniam usque prouexit, sperans, uti euenit, aliquibus nouißimi hostium agminis nauigijs occursurum. Fortè incidit in aliquot eius generis nauigia, quæ à Turcis Schiratia uocantur. Ea erant onusta uarij generis commeatus copia, & lino utique Alexandrino, quod mercimonij causa priuatim à nautis deferebatur. Ea claßicula ad Solymanum contendens, ubi procul Auriana uexilla conspexit, non Ligusticam atque hostilem rata, sed Venetam amicamq; temere iudicans, ubi propius errorem suum detexit, nihil tentata defensione irrumpenti Auriæ se dedidit, qui omnibus uel Turcis uel Aegyptijs Mahometani nominis captis, & ad transtra triremium traductis, translata continuò in triremes præda omni, nauigia incendit. Per eos dies, per quos Ionium, undique circuitis atque exploratis insulis, Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremibus Iunusbeius supremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem uocant, à Solymano ad præfectum claßis pro legato missus, Corcyram aduehebatur. Siquidem quum Turcæ insulæ appropinquantes,

quantes nullam honoris causa de more salutationis significationem fecissent, Veneti aliquot trierarchi tantam messe Barbaris arrogantiam indignantes, in eas hostilem impetum fecerunt, & in littus Turcas se eijcere coegerunt, sic ut magna Turcarum pars cum ipso Iunusbeio ab Acroceraunis latronibus caperentur. Iunusbeius tamen ægrè se explicans, & præsenti pretio se redimens, ad Solymanum est deductus: uacuas autem atque desertas ambas triremes, Auria illa tunc littora explorans nactus, quòd semifractæ uti grauiter clisæ, nequaquam sibi adducendæ uiderentur, protinus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odij sui uim omnem, tanquam ab iusta causa uehementer intenderunt, ut apud Solymanum de iniquissimi facti iniuria prolixè conquerentes, id in immensum paulò post ad hostiles acerbitates proueherent: quanquam Venetus præfectus, cunctis humanitatis officijs cum Iunusbeio eius facti nouitatem, periculique dolorem expiare niteretur, quod ab utrisque imprudenter naualis disciplinæ leges importuno casu uiolatas ostenderet. His fortuitis paruarum rerum successibus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæsita sunt, eóque ualidius & properantius, quòd per eos dies Auria diligentißimè interdiu noctúque sulcando maria atque omnes portus explorando nactus triremes hostium duodecim, apud Merleias, quas uocant insulas, supra Caßiopeum Corcyræ promontorium positas (hæ fuêre antiquitus Ericusa, Marathe, Elaphusa, & Malthace) nocturno atque cruentißimo prælio deleuerat

Turcis ferè omnibus aut prælio occisis, aut in concursu demersis, quum pauci uiui atque integri in eius potestatem deuenissent. Erant enim duo genera pugnacissimorum militum Turcici nominis, qui incredibili uirtute propugnantes, triginta quinque instructissimarum triremium impetum ita sustinuerunt, ut saucij grauissimis uulneribus, fessiq; oppugnando occumbere, quàm se dedere maluerint, despondentesq; animos singuli machæras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proijcerent, ne his nostri potirentur. Hi erant Ianizeri ex prætorianorum ordine, atque item delecti equites, quos Spaches appellant, perpetua equis merentes stipendia: nam tum suos quisque equos terrestri itinere per Aetoliam & Acarnaniam per agasones suos ad Solymani castra præmiserant. Ea autem uictoria non multum Auriam lætatum fuisse constat, quum magnum numerum ex propugnatoribus suis atq; remigibus, magistrisq; triremium amiserit & Antonius ipse Auria ineundæ pugnæ princeps, uehementer uulneratus discessisset. Ea uerò nocturni eius prælij fama fuit, ut si quatuor aut quinque triremes, Turcis subsidio superuenissent, dubio Marte Auria, aut certè grauiore cum detrimento pugnaturus crederetur. Parta uictoria Andras ad Leucam promontorium Orientale Corcyræ, contra Paxum insulam paruam, quæ retinet uetus nomen, classem contulit, ut aliena suaq; accepta incommoda, certius inspiceret. Nec mora, quòd audiret Barbarussam à Solymano cum octoginta triremibus aduersum se proficisci iussum, non longè abesse an-

abesse, anteuertit iter, & abductis aliquot, quæ erant integræ, hostium triremibus captiuis feliciter emensus Ionium, ad Lacinium promontorium, quod hodie Columnas uocant, peruenit, atq; inde Messanam ad repetendam classem traiecit. Hoc insigni ab Auria detrimēto affectum, & geminata contumelia à Veneto laceßitum Solymanum, usq; adeò acri iracundia exarsisse ferunt, ut Barbarussæ maledicendo asperrimè succenseret, quòd per incuriam segnioremq; impetum nusquam utilem operam præstitisset, Venetis autem grauißimè comminatus, capitalis odij clades denunciaret, à quibus se despectum, & uana antiquæ pacis specie deceptum differebat, ita ut eos proculdubio cum Cæsare ab occulta societate consensisse iudicaret. Eos propterea Auriam, uti semper aliàs, opportuno consilio, & commeatibus adiuuisse, recepisseq; portubus, & ut ille aptius atq; felicius aduersum se impunè prædaretur, undiq; per Græcos speculatores nauigationū indicia detulisse. In hunc modum suapte iracundia inflammatum imperatorem, Iunusbeius ipse Dragomanes, & Barbarussa, atq; Aiax, nouis additis facibus, ut pacem abrumperet, incitabant: ille quidem priuatam ulturus iniuriam, hi uerò, ut commutata belli ratione maiorem prædam, uberioremq; laudem sibi pararent utpotè qui proximis insulis inhiarēt, Corcyræq; præsertim & Zacyntho, Cephaleniæq;, postquàm in Italia ad inuadēdum expugnandumq; duriora omnia spe ipsorum essent inuenturi: quandoquidem nec rex Galliæ adhuc transisse Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nunciaretur, & fama

esset Petrum Toletanum proregem Neapoli egressum cum magnis copijs aduentare, & passim maritimis in urbibus augeri præsidia, & iam Turcas equites, qui ab Aulone in Salentinum agrum traiecissent, à præfecto totius Iapygiæ Scipione Sommeio uiro impigro passim impugnari, atq; interfici dicerentur. Itaque Solymanus ira percitus, commutato consilio, bellum aduersus Venetos decernit, & ab Aulone castra mouens, Vagiussam amnem, quem ueteres Aeantem uocabant, superat, & ad communitiam Butrociæ regionis castra constituit. Communitiæ locus olim Regij fontis nomen habebat, unde uberrima profluit aquatio portui mirè opportuna. Quum eo in littore Solymanus haberet castra, Acroceraunij agrestes feriq; homines, qui Chimæram incolunt montem, immane consilium susceperunt, tabernaculi regij noctu inuadendi, concitante eos Damiano quodam latronum duce abstrusorum callium, qui sunt in ijs rupibus & syluis, peritissimo. Non reformidabant ullum uel certæ necis periculum uiri rerum omnium egentes, ideoq; latrocinijs assueti, & nullos certos colentes Deos, ut incredibili præda atq; inusitati facinoris gloria potirentur, si longè maximum terrarum orbis imperatorem in tabernaculo semisopitum, & frustra tot custodijs confisum occiderent: magno siquidem silentio, ferarum more sese insinuaturos concubia nocte in stationem facilè spererant, sed Barbaris ad id audendum facinus paratis, fortuna defuit: nā dux ipse Damianus è notis rupibus delapsus ad explorandū prætorij situm, & circūiectæ stationis formā, uigiles, & ex-

cubantes

cubantes prætorianos non fefellit: conspectus enim in arbore ex fragore abruptæ frondis, uti erat semipensilis, & speculabundus à Ianizeris est comprehensus, & per tormenta, detectis quas parabat insidijs, iussu imperatoris belluæ captæ modo discerptus est: unde mox magna illis agrestibus clades illata est, emißis scilicet in eos Asapis & Acãzis uenationis modo ad trucidandam, & quàm maximè possent delendã horridæ atq; infamis gentis stirpem. Ab hac enim genus ducunt Vscochi maritimi prædones Dalmatiæ scopulis assueti, & Haidones, qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mortalib. ex professo hostes, usq; ad interiores Pannoniæ limites latrocinia exercent. Per hunc modũ Solymanus dirũ agreste genus ad satietatem ultus, Corcyram oppugnare constituit, Barbarussa cũ omni tormentorũ apparatu è continẽte in insulam transgredi iusso. Is paulò ante reuocatus ab Iapygia ad Saxonem insulam, edito ingentis tormenti bombo uniuersam classem ex ea significatione contraxerat, & eodẽ cursu, nusquam reperto Auria, per fretum Corcyreũ ad Regios Fõtes, Solymaniq; castra peruenerat. Quibus Turcarũ consilijs opportunè perspectis, Pisaurius aliquot triremium propugnatoribus & ualidißimis remigum detractis utranq; arcẽ oppidi aucto præsidio communijt, & se imparẽ mari Barbaris fore iudicans, cũ uniuersa classe ab insula se subduxit, & in Hadriaticum sinum profectus est, eo consilio, ut cum socia altera Veneta classe, cui Ioannes Vetturius præerat, se coniungeret, & littora Venetæ ditionis contra Barbaros tueretur, pugnæ casum subire paratus, postquam

et sibi auxilio futurus Auria uideretur, accedēteq; Vetturiana classe superiores existimari posset. In id quoq; consilium, Pisaurius, si pugnandum foret, Alexandrū Buondelmerium ingentis & propè stupendi apparatus galeoni præfectum, qui tum erat circa Zacynthū, admonuit, ut in Dalmatiam ad se nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deuectusq; est ad insulam Cursulam, quæ antiquitus Corcyra nigra fuit, Meliteis olim catulis ad fœminarū delitias clara. Cæterū Pisaurius atq; Vetturius suas classes in Rizonicum sinum, quem hodie Cathareum uocant, intulerunt, quum Solymanus magnam copiarum suarum partem ad diripiendos Corcyreorū uicos transmisisset. Pagos nāq; omnes & notos uicos perscrutati Barbari, infinitam propè miseræ gentis multitudinē captam in seruitutem abduxerunt. Ad oppidum autē, Aiacem purpuratum & ipsum Barbarussam singulis aduectos nauiculis propius accessisse cōstat, ut certius, quæ opportuna essent ad oppugnandū specularentur. Sed ea uisa est turriti oppidi & frequēti præsidio confirmati, portusq; munitio, ut eam Solymano inexpugnabilem esse renunciarent. Præerant Corcyræ duo patritij Veneti, Aloysius ripa, & Simon Leonius. Hi non temerè Barbarorum uires, quæ terra mariq; erāt maximè metuētes, eò descenderūt, ut suburbana tecta, quæ erant instar oppidi perpulchra atq; magnifica, ultro exciderent, ne his transgressi Turcæ potirētur, atq; his protecti, ad oppidi murum tutius atq; facilius accederent. Fuit ea res maximè funesta & lachrymabilis, quum etiam remotiora ab oppido prætoria, & uillas

uillas ad commoditatem atq; delitias lõga in pace ædificatas, Barbaricis facibus absumi conspicerent. Sed in summo discrimine publicam salutem respicere summæ rei periculum cogebat, eaq; omnia, quæ tum ardebãt, libertate incolumitateq; ciuium uiliora ducebantur, quando nouo sumptu refici atq; instaurari non magno tẽpore posse appareret. Cæterùm præfecti, quos diximus, longæ obsidionis metu adducti, q nequaquã tantum commeatus in urbe esse conspicerent, ut diu à Barbaris terra mariq; acriter obsessi, inopiam ferre possent, omnem imbellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò tristi lugentium spectaculo sæuoq; remedio, ut quum Turcæ idoneis in locis munitiones, & propugnacula militarium operum instructa tormentis circa urbem erexissent, miserabilis ea multitudo eiecta foras in fossis pernoctare cogeretur, & quum turbulentissima fortè tempestas, extrema Augusti mensis nocte incidisset, multi præsertim pueri matrum ceruicibus implicati, ea spurcissimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miserabiliter interirent. Vnum ex omnibus Corcyreorum castellis, nomine Angelocastrum, in mediterraneis insulæ ad quintumdecimum lapidem ab urbe positũ, frustra oppugnantibus & comminantibus Turcis, oppidanorum egregia uirtute defensum, supra tria millia humanorum capitum, quæ eò confugerant, prosperè conseruauit, quum passim diuersæ Turcarum manus cæteris locis diram uastitatem attulissent. Turcæ ad terrendos Corcyreos occupato monte, multa in eo tabernacula constituerant, & è scopulo, qui Maripetrus uocatur,

maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrantium ædificioru͂ occultè consistentes, sclopettis ita rem gerebant, ut plerosq; apparentium in corona mœnium certißimis ictibus uulnerarent, & circu͂uecti triremibus singula è proris maiora tormenta disploderent, maiore tamen obsessorum metu quàm damno. His de causis, quòd paru͂ proficerent, sicuti antea confirmasse diximus duces ipsos Lustibeiu͂, Barbarussam, & Aiacem, Solymanus susceptæ expeditionis pertæsus, soluere obsidione͂ & Byzantiu͂ reuerti constituit non sine pudore irriti conatus, quòd utrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, fortuna uel iusta uel immodica eius uota fefellisset. In hoc decreto erat Barbarus imperator, quum certius didicit à suis nulla fide cum Castrensibus rem gestam fuisse qui deditione facta, secus ac crediderant, pro beneficio summè crudelitatis atq; auaritiæ contumelias retulissent, direpti scilicet & abducti in seruitute͂, qui͂ incolumi libertate saluas omnium fortunas fore sperauissent. Quo maleficio suggillari maiestatis ipsius nomen iudicabat, qui semper in sponte deditos fidei atq; iustitiæ obseruantißimus esse consuesset. Captandos siquidem Christianorum animos certa spe humanitatis atq; clementiæ, ut in exemplum idem reliquæ gentes adducerentur, nec esse omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui ultro honesta pactione à ueteribus dominis deficerent. Itaq; expianda͂ omnino esse eius patrati facinoris infamiam putauit, generosoq; animo, quos comperit maleficij authores fuisse, supplicio affecit, & Castrenses captiuos omnes diligentißimè perquisitos,

quisitos, impositosq; nauigijs ad penates suos reduci iußit. Quũ administrante Barbarussa ad edictũ copiæ omnes decedere insula, & in aduersam continentẽ traijcere iuberentur, Corcyrei, discessu hostiũ animaduerso, eruptionẽ fecerũt, ut institutas ab hostibus munitiones diruerẽt: sed qui fidentius & inordinatius exierãt, quàm nondũ Turcæ omnes discessissent, eorũ superuẽtu in oppidũ cõpulsi sunt, nõdũ planè euersis operibus: sub æquinoctiũ tamẽ à Turcis Corcyreorũ detrimẽtis finis est impositus. Cõstat autẽ eo bello supra sexdecim millia è Corcyreis omnis sexus & ætatis capta atq; abducta in seruitutẽ fuisse. Solymanus itaq; castra mouens, legente oram classe, recto per Acarnaniã & Aetoliã itinere, positis commodæ aquationis causa ad amnes qui occurrebant castris, ad Aractũ scilicet, qui Ambracium influit sinũ, Arcteũ de uetere eius amnis nomine hodie uocatum, & Acheloũ Aetoliæ, qui propter eximiã aquæ claritatem ab incolis Aspropotomus hodie uocatus, in Naupacteũ sinũ euoluitur, Byzantium est reuersus, deditq; extẽplò operam, ut à Caßimo Bassa, Nauplio, & Epidauro, in Pelopõneso reliquis Veneti imperij urbibus bellum inferretur, idemq; ut facerent Illyrici præfectis imperauit, ut multis simul in locis uno tempore Veneti Turcico bello uexarentur. Discedente autem Barbarussa atq; appellente classem, propter aduersas tempestates, ad Butrotum, quod oppidum clarũ antiquitus uetus retinet nomen, id omnibus incolis incursu naualis turbæ captis, atrociter direptũ atq; deletum est. Per eos dies Pisaurius Venetæ claßis præfectus, inito consilio cum collega Vetturio, in eum

Dalmatiæ ſinum, qui ad Scardonam claram olim urbem pertinet, claſſem intulit, expoſitiſq; militibus, ad oppugnandam urbem duxit. Diſtat ea à proximo littore ſeptem millibus paſſuum, tuebaturq; eam uir Turcici nominis à fuſcedine oris Aethiops uocatus. Is oppugnantiũ uim diu ſuſtinere nõ potuit. Nã Veneti, decuſsis toto muro propugnaculis, impetu facto in urbẽ perruperunt, & cæſis aut captis hoſtibus eam diripuerunt, edictoq; præfecti, uetera mœnia funditus euerterunt, ne Turcæ repetita poſſeſsione opportunæ urbis caſtellũ ibi inædificarent, inſtaurandæq; & muniendæ urbis occaſionem arriperent. Imminebant ſiquidem Barbari, ab immenſa eorũ proferendi imperij cupiditate maritimis urbibus Venetæ ditionis, ut quum eas minutis ac aſsiduis incurſionibus mediterraneo omni ferè agro ſpoliaſſent, etiam ad ipſa maritima oppida iuſtam uim admouerent. In ea contentione finium, Veneti operam dabant, ne Turcæ opportunis locis potirentur, quæ ab ipſis facilè ad uexanda uicina oppida muniri poſſe intelligebant. Erat oppidulum cum arce diſtans à mari ſex millibus paſſuum, Obroatiũ à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, uti reor, Argyrutum fuit. Hinc Turcæ Vſcochis feris prædonibus admixti latrocinia exercebant, patebatq; his ad prædæ receptum, id unũ maximè caſtellum. Quibus de cauſis Vetturius cum ſua claſſe, qua Hadriaticum ſinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo eius maris ſinu circumuectus, copias expoſuit, ita ut propugnatores naualeſq; ſocios triremium in ordines componeret, Gabrieliq; Ripæo Veronenſi copijs præfecto, Obroatium

tium continuò oppugnandum imperaret. Veneti inopinãtes adorti Turcas, peracre certamẽ inierunt. Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pilis quicquã proficerẽt, & idcirco de expugnatione desperarent, superuentu Amurathis, qui cum paucis equitibus Turcis, & tumultuaria Vscochorum peditũ manu oppidanis opem laturus adcurrerat, nostri cõspectis Turcis repentino terrore perculsi, primoq; impetu in fœdam coniecti fugam instantibus Barbaris, et multo clamore maiorem ipsorum multitudinẽ adesse præbentibus, cæsi profligatiq; sunt, tanta ignauia, ut quum nemo se militem esse meminisset, neq; se conuertere, aut in hostem arma stringere auderet, eo exitu, ut uix Gabriel ipse præfectus conscenso equo desertisq; militibus cædi se eriperet, sic tamen, ut ignauiæ ignominia notatus, non multò post seueritate Pisauri præfecti in ipsa prætoriæ prora capite plecteretur. Amurathes autem re bene gesta cum multis captiuis, multisq; hostium spolijs ad præfectum totius Illyrij Vstresum, cuius erat alumnus, reuerteretur. Hic Amurathes è Sico oppido ciuis, quod hodie Sebenicum uocant, ad Mahometis sacra defecerat, feliciq; uirtute omnibus Pannonicis & Dalmaticis bellis inclaruerat, adeò ut honestißimis honoribus & præmijs ab Vstreso indulgẽter ornaretur. Paulò siquidem antea insignem apud Clissam de Christianis uictoriã retulerat, ex qua facilè famã consequutus, à Solymano imperatore iusta præmia retulerat. Erat supra clarißimam urbem Salonã oppidum Clissa in edito colle permunitũ, quod ab infirmo regulo Christiani nominis tenebatur, cui Petro

Crosiccio nomen erat. Id his in locis ad sustinendas Turcarũ incursiones magnam habebat opportunitatem apparebatq; magno Christianorum incommodo, Clissam in Barbarorum potestatem esse deuenturam, nisi communi finitimorũ auxilio aduersus Turcas defenderetur. Sustinuerat diu Crosiccius insultantiũ perpetuoq; insidiantium Turcarum arma. Sed is, uti erat tenuißimæ fortunæ regulus, uiribus diffidens, totiusq; uiciniæ periculũ ostendens, ad Ferdinandi regis, Pauliq; Pontificis auxilia decurrerat, ut eorũ matura adiutus ope, sese atq; oppidũ tueretur. Ferdinandi nanq; plurimum intererat, longè à suis finibus Barbaros arceri, qui Seniam urbem, quæ in ora est, ad se pertinere dictitabant, quòd Pannonicæ ditionis esse uideretur. Pontifex autem suæ pietatis & officij esse meminerat tueri Christianum nomen aduersus impios. Nõ implorauit frustra opem Crosiccius: nam Pontifex eum conscriptis Anconæ cohortibus, & opportuno tormentorum instrumento, atque item commeatu liberaliter adiuuit, quum pari studio Ferdinandus Nicolaum Turrianum uirum belli peritũ cum duobus millibus Germanorũ misisset. Turcæ per id tẽpus duo castella subitariæ munitionis instituerant, ut Clissam arctius obsiderent: alterũ ædificabatur paulò supra Salonam non longius quàm sex millibus passuum ab oppido Clissa. Id Maluicinum Dalmatæ uocabant, alterum in aduersa parte, quæ ad mediterraneam regionem uergit. Hinc facilè iudicabat Crosiccius, si institutæ munitiones ab hoste perficerentur, breui desperatam fore Clissanorũ salutem. Itaq; Turrianus, & Lucas Anconitanus, qui

nus, qui Pontificijs præerat auxilijs, utrunq; castellũ adorti, eas munitiones diruere cœperunt, quum fortè Amurathes opportunißimo tempore superuenit, cum trecentis equitibus, & expeditis peditibus septingentis, ab ipso Illyrici præfecto missus. Is terribili impetu facto, clamoreq́; sublato nostros inuadens, tanta ui percutit, ut neq; Itali, neq; Germani audacter prælium exciperent, sed nusquam densata acie profligati terga uerterent, non secus ac Gabrieli Ripæo ad Obroatiũ accidisse meminimus. Petrus ipse Crosiccius quum incitato equo aufugiẽs ad mare peruenisset, exitiali cõsilio equum dimisit, & in nauigium se intulit, ut ad salutem compendio paruæ nauigationis uteretur. Cæterum id nauigium prægrauante insilientium ex fuga militum multitudine, è littore, uel multo adnitentium remis & contis conatu, propelli in altũ mare arenoso è uado non potuit, sic, ut Turcæ superuenientes, & ipsum unum Petrum præcipuè petentes, in nauem insilirent, trucidatisq; omnibus, ademptum Petri caput ad Amurathẽ referrent. Quo capite Clissanis ostentato, oppidani terrore correpti, & exiguo freti cõmeatu, desperatis rebus aufugientes, uacuum oppidum uictori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas, qui equis ad fugam usi fuerant, dimidiam suorum partem, quæ cæsa aut capta fuerat, desiderarunt. Cremontius quoq; Turriani præfectus, quum se per diuersos tramites ad Vanizzam uicum confugere speraret, à consectante equitatu cum uniuersis peditibus ferè ducentis interfectus est. Non parua quoque Spalatensium incolarum, qui temerè Salonam processerant,

turba, ut Malauicini castelli expugnationē atq; excidium spectaret, superuentu Turcarum equitum in receptu portæ oppressa est, nihil eam protegente arcis custode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is siquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum esse existimabat. Sub id quoq; tempus idem Amurathes Nadinum castellum Iaderensis agri, quod est edito in monte pro specula positum, per proditionem auari custodis occupauit, magno eius prouinciæ incommodo, quoniam Christiani amissa ea specula, improuisis quotidie Barbarorū incursionibus uexabantur. E Nadiniana siquidem arce, antea custodes, quum Barbaros procul conspicarentur, circumiectis eius uiciniæ oppidis de hostiū aduentu, modò ignibus aut fumo, modò propositis uexillis & certis tormentorum bombis significabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab inuadentibus se eriperent. Tum uerò fiebat, ut Turcæ occupata specula, uti nusquā animaduersi, impunè grassarentur. Sed Veneti his exagitati iniurijs, nō multò post misso in Dalmatiā, qui Iaderæ præesset, Camillo Vrsino, paria ferè hostibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido coactis copijs duo præfecti in Turcicos progreßi fines, Ostrouizzā oppidum manu expugnarunt & incēderunt, & Obroatium, quod nuper amiserāt, per Iuliū è monte Vecchio Vmbriæ, uirum militiæ peritum receperunt. Sed id, quod non rectè cōmodéue custodiri posse iudicabatur, à Camillo Vrsino ex præscripto senatus dirutum & solo æquatum fuit. Eodem Autumno, quo Solymanus Corcyræ insulam effusè populatus, Byzantiū redibat,
& de

& de Dalmatiæ castellis cum Venetis certabatur, grauißimum ex insperato detrimentum Ferdinando regi ad Execbium à Turcis illatum est, quo nullum ætate nostra uel funestius uel ignominiosius, si trucidatum quatuor gentium militum & ducum florē, & fœdam ducis fugam reputemus, Christiano nomini extitisse uisum est. Superiore bello Turcæ à Mugaciano prælio uictores, eam citerioris Pannoniæ regionem, quæ Possega ab Hungaris appellatur, sibi uendicarant, eo decreto, ut nequaquam Ioanni regi tradendam, sed sibi eam omnino retinendam existimarent, propter oportunitatem expediti itineris, quo ipsi, superato ad Belgradum Danubio, peruasuri in Pannoniam, uti consuessent. Possegam duo amnes Sauus & Drauus longo cursu ab occidente, raptis secum aliquot minoribus fluuijs, in orientem uersi, æqualiq; ferè semper spatio inter se distantes, totam præcingunt & alluunt. Sauus è Iulijs Carnicisq; Alpibus placido alueo nauigabilis delabitur, Drauus autem è Valeriæ regionis, quā Stiriam uocant, Noricisq; montibus emergens, Mura fluuio comite recepto, in Danubium euoluitur, pariq; exitu Sauus ad Taurunum, quod est Belgradū Danubio sese immiscet. Cæterùm ab occasu Crassus amnis penè eam efficit insulam. Hæc regio à fronte atq; utroq; latere amplißimis septa fluminibus, ab Illirica meridionaliq; ripa Sauo dirimitur, Drauus autem citerioris Pannoniæ margines lambit, effectoq; eius terræ cuneo ad Danubium extenditur. In ea urbs est nobilis quinq; templorum, quæ ibi constituta sunt, nomine Clara. Tota autem regio oppidis frequens & rerum omnium

abundans, dirimente Sauo, Turcicis finibus ad Illyricum iungitur, finitima est Croatiæ atq; Corbaniæ prouincijs, quæ perpetuum cum proximis Turcarū præsidijs Illyrici atq; Bosnensis regni bellū gerunt. Eo tempore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis spectatæ uirtutis atque prudentiæ authoritate inter Barbaros dux summus, cui Solymanus non temerè ingenio eius confisus, limitum præfecturam, tutelamq; Pannonici regni commodo Ioannis regis attribuerat. Is superiore anno ita præsidij uires exercuerat cōtra nostros ut multo astu ualidisq; armis fretus supra triginta castella regiæ ditionis, quæ ad Despotis Rasciæ patrimonium pertinebant, in potestatem redegerit, & Illyricæ præfecturæ, quæ Bosnensis appellatur, adiecerit. Vnū uerò ante alia summæ opportunitatis castellum, quod est in Possega, nomine Exechium, accuratißimè communiuit, quod id ad traiectum Draui in Pannoniam pertinere prouidebat. Itaq; Mahometes iustis erectis munitionibus, complexus insigne templum atq; eius oppidi cœnobium, Exechium totius belli arcem fecit, unde innumerabiles agebat prædas, atq; arma nostris paßim insidiosus atq; terribilis inferebat: manebat tamen certa induciarum cōditio, quæ ex inueterata consuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incursiones admittebat, q. ex disciplina uideretur, relinquendā esse militibus exercendæ uirtuti insuefaciendisq; equis occasionem, quæ nihil pacis trāquillitatem abrumperet, nisi iustis copijs cum iusto tormentorum muralium apparatu uis inferretur. Hoc falso induciarū nomine usi superiores Hungari à Matthiæ

regis

regis temporibus, cum Turcis bella ferere consueuerant. Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq; copiæ alienas & sibi magnopere damnosas experiebantur, quòd Turcæ grauiores armatorum equitum impetus pernicibus equis facilè eluderent, & fatigatos demum ex multis flexibus & gyris nostrorum equos, & plerunq; equites onustos armis opprimerent. His de causis Ferdinandus improbè lacessitus, utpotè qui ægrè ferebat inducias uigere, quas Solymanus suo commodo aduersus Persas bellum suscepturus indixerat, nec eas pati posset tanquã inutiles damnosasq;, paranda arma iudicauit, non obscuro consilio, ut si Turcas possessione Possegæ depelleret, inde mox superato Drauo, rectà Budam repetito iure suo, aduersus Ioannem proficisceretur. Rex enim generosus ferre non poterat Pannoniæ regnum impotentibus Barbarorum armis sibi ademptum, & quod iniquissimum uidebatur, alieno homini nullis subnixo iuribus, nec regia orto stirpe, se spreto contemptoq;, in contumeliam prorsus Austrianæ domus, quæ tantæ esset dignitatis & amplitudinis, dono datũ. Non deerant tamen apud eum, qui dicerent, nequaquam temere excitandum bellum aduersus eam gentẽ, copijs atq; pecunia terra mariq; insuperabilem, nisi uno consensu & sumptu omniũ Europæ principũ arma caperẽtur. Fore enim prouidebãt, ut Solymanus toties lacessitus, nihil de sua feritate in nostrum sanguinẽ, nihilq; de sua proferẽdi imperij cupiditate remitteret, quãdoquidẽ suæ dignitatis existimet ultro lacessẽtes hostes ulcisci, nullam à quoquã ferre iniuriã, & nullam deniq;

aut iuris aut facti contumeliā pati utpotè qui dudum ex leui offensione, uniusq; tantùm demersæ suæ triremis iniuria, cum Venetis uetustißimæ pacis leges abruperit, & tanquam impotens tyrannus nullam penitus excusationis rationem auribus admiserit, ut ex instituto Otomannicæ ambitionis immanibus suæ gentis latrocinijs ianuam aperiret. Erant uera hæc & prudenti alioqui regi magnopere probabantur, sed singulæ eius imperij gentes usq; adeò erectis ad suscipiendum id bellum ingenijs ardebant, ut si tantæ occasionis bellum differretur, se nunquam postea aduersus Turcas arma laturos confirmarent, Carinthiæ quippe, Stiriæq;, & Croatiæ, ac Noricæ gētes incursionibus Barbarorum expositæ, & toties bellicæ cladis perpessæ calamitates, rebantur paruo negotio Turcas ea prouincia posse expelli, quod Mahometes non magnas habere uires, neq; maiores exacto iam penè autumno, instanteq; hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiā Cæsarem ualida fratri præsidia summissurum, quòd cum Gallo rege de maturis inducijs agere didicissent. Ita Ferdinandus magna alacritate omnium undiq; milites cogit. Euocat tanquam ad solenne sacri belli edictum pios atq; fortißimos quosq; præfectos & regulos, breuiq; iustus exercitus, genere tamen delectuq; militum, quàm numero ualidior efficitur, in quo phalanx erat Germanici peditatus, cui cohærebant tanquam cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex sclopettarijs Ludouicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq; propinqua, & in Gallia Cisalpina conscripserat. Hic peditatum peculiari imperio regebat.

Coiuerāt ad regia uexilla Bohemi equites et Slesij, Morauiq; his coniuncti, qui fulgentibus armis tegebātur. Nam Carinthiæ Stiriæq; equites (his Ioannes Vngnad, illis uerò Antius Macer Saxonica stirpe ortus præerant) medio quodā armaturæ genere utebantur quum Hungari, quos ductabant Paulus Bachithius & Ludouicus Pechrius, magna ex parte peltati essent, et leuis amaturæ Vsarones appellarentur. Horum omnium numerus octo milium equitum summam implebat, peditum autem omnis generis sexdecim milia censebantur, quibus aderat ualidus & numerosus omnis generis tormentorum apparatus. Erant hæ copiæ usu belli atque animis delendo uel maximo Barbarorum exercitu pares, si acie & iusto concursu certandum foret, atq; his imperaret dux grauis, & uti sæpe aliâs extitisset, probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus, quem multis exercitatum bellis, & defensæ nuper Viennæ fama inclytum: rex Ferdinādus impigri pugnacisq; hominis ingenio captus, ad summum militaris imperij decus euexerat, quāquam eum pleriq; à turbida, parumq; sobria mēte præcipitē esse contenderent, ideoq; alæ potius leuis armaturæ equitum, quàm totius exercitus præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipse quodā consiliorum eius intimorumq; amicorum non improbando instituto, belli præliorūq; periculis obijci erat solitus, et tum præcipuè, quum aduersus Turcas certaretur, à quibus plures Europæ reges superiore tempestate in acie deletis eorum copijs essent trucidati: sic, ut rex ille egregiè pius & fortis, & in quo non deerat bellicus

indulsisse dolori, & publicam causam neglexisse diceretur. Paulò ante quàm Turcæ in Salentinum agrum traijcerent, Andreas Auria Cæsarianæ classis præfectus, apud Messanam certior factus, Solymanum ad Aulonem positis castris constitisse, classemq; eius eòdem peruenisse, iratus sibi quod nulli hostium classis parti, sicuti maximè cupiebat, occurrisset, superato Spartiuenti promontorio, quòd olim Zephyrium fuit, per Ionium uela dedit, & se ad Zacynthum & Cephaleniam usque prouexit, sperans, uti euenit, aliquibus nouissimi hostium agminis nauigijs occursurum. Fortè incidit in aliquot eius generis nauigia, quæ à Turcis Schiratia uocantur. Ea erant onusta uarij generis commeatus copia, & lino utique Alexandrino, quod mercimonij causa priuatim à nautis deferebatur. Ea classicula ad Solymanum contendens, ubi procul Auriana uexilla conspexit, non Ligusticam atque hostilem rata, sed Venetam amicamq; temere iudicans, ubi propius errorem suum detexit, nihil tentata defensione irrumpenti Auriæ se dedidit, qui omnibus uel Turcis uel Aegyptijs Mahometani nominis captis, & ad transtra triremium traductis, translata continuò in triremes præda omni, nauigia incendit. Per eos dies, per quos Ionium, undique circuitis atque exploratis insulis, Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremibus Iunusbeius supremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem uocant, à Solymano ad præfectum classis pro legato missus, Corcyram aduehebatur. Siquidem quum Turcæ insulæ appropinquantes,

quantes nullam honoris causa de more salutationis significationem fecissent, Veneti aliquot trierarchi tantam messe Barbaris arrogantiam indignantes, in eas hostilem impetum fecerunt, & in littus Turcas se eijcere coegerunt, sic ut magna Turcarum pars cum ipso Iunusbeio ab Acroceraunis latronibus caperentur. Iunusbeius tamen ægrè se explicans, & præsenti pretio se redimens, ad Solymanum est deductus: uacuas autem atque desertas ambas triremes, Auria illa tunc littora explorans nactus, quòd semifractæ uti grauiter elisæ, nequaquam sibi adducendæ uiderentur, protinus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odij sui uim omnem, tanquam ab iusta causa uehementer intenderunt, ut apud Solymanum de iniquissimi facti iniuria prolixè conquerentes, id in immensum paulò post ad hostiles acerbitates proueherent: quanquam Venetus præfectus, cunctis humanitatis officijs cum Iunusbeio eius facti nouitatem, periculique dolorem expiare niteretur, quod ab utrisque imprudenter naualis disciplinæ leges importuno casu uiolatas ostenderet. His fortuitis paruarum rerum successibus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæsita sunt, eóque ualidius & properantius, quòd per eos dies Auria diligentissimè interdiu noctúque sulcando maria atque omnes portus explorando nactus triremes hostium duodecim, apud Merleias, quas uocant insulas, supra Cassiopeum Corcyræ promontorium positas (hæ fuêre antiquitus Ericusa, Marathe, Elaphusa, & Malthace) nocturno atque cruentissimo prælio deleuerat

Turcis ferè omnibus aut prælio occisis, aut in concursu demersis, quum pauci uiui atque integri in eius potestatem deuenissent. Erant enim duo genera pugnacissimorum militum Turcici nominis, qui incredibili uirtute propugnantes, triginta quinque instructissimarum triremium impetum ita sustinuerunt, ut saucij grauissimis uulneribus, fessiq; oppugnando occumbere, quàm se dedere maluerint, despondentesq; animos singuli machæras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proijcerent, ne his nostri potirentur. Hi erant Ianizeri ex prætorianorum ordine, atque item delecti equites, quos Spaches appellant, perpetua equis merentes stipendia: nam tum suos quisque equos terrestri itinere per Aetoliam & Acarnaniam per agasones suos ad Solymani castra præmiserant. Ea autem uictoria non multum Auriam lætatum fuisse constat, quum magnum numerum ex propugnatoribus suis atq; remigibus, magistrisq; triremium amiserit & Antonius ipse Auria ineundæ pugnæ princeps, uehementer uulneratus discessisset. Ea uerò nocturni eius prælij fama fuit, ut si quatuor aut quinque triremes, Turcis subsidio superuenissent, dubio Marte Auria, aut certè grauiore cum detrimento pugnaturus crederetur. Parta uictoria Andras ad Leucam promontorium Orientale Corcyræ, contra Paxum insulam paruam, quæ retinet uetus nomen, classem contulit, ut aliena suaq; accepta incommoda, certius inspiceret. Nec mora, quòd audiret Barbarussam à Solymano cum octoginta triremibus aduersum se proficisci iussum, non longè abesse an-

abesse, anteuertit iter, & abductis aliquot, quæ erant integræ, hostium triremibus captiuis feliciter emensus Ionium, ad Lacinium promontorium, quod hodie Columnas uocant, peruenit, atq; inde Messanam ad repetendam classem traiecit. Hoc insigni ab Auria detrimẽto affectum, & geminata contumelia à Veneto lacessitum Solymanum, usq; adeò acri iracundia exarsisse ferunt, ut Barbarussæ maledicendo asperrimè succenseret, quòd per incuriam segnioremq; impetum nusquam utilem operam præstitisset, Venetis autem grauißimè comminatus, capitalis odij clades denunciaret, à quibus se despectum, & uana antiquæ pacis specie deceptum disserebat, ita ut eos proculdubio cum Cæsare ab occulta societate consensisse iudicaret. Eos propterea Auriam, uti semper aliàs, opportuno consilio, & commeatibus adiuuisse, recepisseq; portubus, & ut ille aptius atq; felicius aduersum se impunè prædaretur, undiq; per Græcos speculatores nauigationũ indicia detulisse. In hunc modum suapte iracundia inflammatum imperatorem, Iunusbeius ipse Dragomanes, & Barbarussa, atq; Aiax, nouis additis facibus, ut pacem abrumperet, incitabant: ille quidem priuatam ulturus iniuriam, hi uerò, ut commutata belli ratione maiorem prædam, uberioremq; laudem sibi pararent utpote qui proximis insulis inhiarẽt, Corcyræq; præsertim & Zacyntho, Cephaleniæq;, postquàm in Italia ad inuadẽdum expugnandumq; duriora omnia spe ipsorum essent inuenturi: quandoquidem nec rex Galliæ adhuc transisse Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nunciaretur, & fama

esset Petrum Toletanum proregem Neapoli egressum cum magnis copijs aduentare, & paßim maritimis in urbibus augeri præsidia, & iam Turcas equites, qui ab Aulone in Salentinum agrum traiecissent, à præfecto totius Iapygiæ Scipione Sommeio uiro impigro paßim impugnari, atq; interfici dicerentur. Itaque Solymanus ira percitus, commutato consilio, bellum aduersus Venetos decernit, & ab Aulone castra mouens, Vagiussam amnem, quem ueteres Aenantem uocabant, superat, & ad communitiam Butrociæ regionis castra constituit. Communitiæ locus olim Regij fontis nomen habebat, unde uberrima profluit aquatio portui mirè opportuna. Quum eo in littore Solymanus haberet castra, Acroceraunij agrestes feriq; homines, qui Chimæram incolunt montem, immane consilium susceperunt, tabernaculi regij noctu inuadendi, concitante eos Damiano quodam latronum duce abstrusorum callium, qui sunt in ijs rupibus & syluis, peritißimo. Non reformidabant ullum uel certæ necis periculum uiri rerum omnium egentes, ideoq; latrocinijs assueti, & nullos certos colentes Deos, ut incredibili præda atq; inusitati facinoris gloria potirentur, si longè maximum terrarum orbis imperatorem in tabernaculo semisopitum, & frustra tot custodijs confisum occiderent: magno siquidem silentio, ferarum more sese insinuaturos concubia nocte in stationem facilè spererant, sed Barbaris ad id audendum facinus paratis, fortuna defuit: nã dux ipse Damianus è notis rupibus delapsus ad explorandũ prætorij situm, & circũiectæ stationis formã, uigiles, & excubantes

cubantes

cubantes prætorianos non fefellit: conspectus enim in arbore ex fragore abruptæ frondis, uti erat semipensilis, & speculabundus à Ianizeris est comprehensus, & per tormenta, detectis quas parabat insidijs, iussu imperatoris belluæ captæ modo discerptus est: unde mox magna illis agrestibus clades illata est, emissis scilicet in eos Asapis & Acãzis uenationis modo ad trucidandam, & quàm maximè possent delendã horridæ atq; infamis gentis stirpem. Ab hac enim genus ducunt Vscochi maritimi prædones Dalmatiæ scopulis assueti, & Haidones, qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mortalib. ex professo hostes, usq; ad interiores Pannoniæ limites latrocinia exercent. Per hunc modũ Solymanus dirũ agreste genus ad satietatem ultus, Corcyram oppugnare constituit, Barbarussa cũ omni tormentorũ apparatu è continẽte in insulam transgredi iusso. Is paulò ante reuocatus ab Iapygia ad Saxonem insulam, edito ingentis tormenti bombo uniuersam classem ex ea significatione contraxerat, & eodẽ cursu, nusquam reperto Auria, per fretum Corcyreũ ad Regios Fõtes, Solymaniq; castra peruenerat. Quibus Turcarũ consilijs opportunè perspectis, Pisaurius aliquot triremium propugnatoribus & ualidissimis remigum detractis utranq; arcẽ oppidi aucto præsidio communijt, & se imparẽ mari Barbaris fore iudicans, cũ uniuersa classe ab insula se subduxit, & in Hadriaticum sinum profectus est, eo consilio, ut cum socia altera Veneta classe, cui Ioannes Vetturius præerat, se coniungeret, & littora Venetæ ditionis contra Barbaros tueretur, pugnæ casum subire paratus, postquam

et sibi auxilio futurus Auria uideretur, accedēteq; Vetturiana classe superiores existimari poßēt. In id quoq; consilium, Pisaurius, si pugnandum foret, Alexandrū Buondelmerium ingentis & propè stupendi apparatus galeoni præfectum, qui tum erat circa Zacynthū, admonuit, ut in Dalmatiam ad se nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deuectusq; est ad insulam Cursulam, quæ antiquitus Corcyra nigra fuit, Meliteis olim catulis ad fœminarū delitias clara. Cæterū Pisaurius atq; Vetturius suas classes in Rizonicum sinum, quem hodie Cathareum uocant, intulerunt, quum Solymanus magnam copiarum suarum partem ad diripiendos Corcyreorū uicos transmisisset. Pagos nāq; omnes & notos uicos perscrutati Barbari, infinitam propè miseræ gentis multitudinē captam in seruitutem abduxerunt. Ad oppidum autē, Aiacem purpuratum & ipsum Barbarussam singulis aduectos nauiculis propius acceßisse cōstat, ut certius, quæ opportuna essent ad oppugnandū specularentur. Sed ea uisa est turriti oppidi & frequēti præsidio confirmati, portusq; munitio, ut eam Solymano inexpugnabilem esse renunciarent. Præerant Corcyræ duo patritij Veneti, Aloysius ripa, & Simon Leonius. Hi non temerè Barbarorum uires, quæ terra mariq; erāt maximè metuētes, eò descenderūt, ut suburbana tecta, quæ erant instar oppidi perpulchra atq; magnifica, ultro excinderent, ne his transgreßi Turcæ potirētur, atq; his protecti, ad oppidi murum tutius atq; facilius accederent. Fuit ea res maximè funesta & lachrymabilis, quum etiam remotiora ab oppido prætoria, & uillas

uillas ad commoditatem atq; delitias lōga in pace ædificatas, Barbaricis facibus absumi conspicerent. Sed in summo discrimine publicam salutem respicere summæ rei periculum cogebat, eaq́; omnia, quæ tum ardebāt, libertate incolumitateq́; ciuium uiliora ducebantur, quando nouo sumptu refici atq; instaurari non magno tēpore posse appareret. Cæterum præfecti, quos diximus, longæ obsidionis metu adducti, q̃ nequaquā tantum commeatus in urbe esse conspicerent, ut diu à Barbaris terra mariq́; acriter obsessi, inopiam ferre possent, omnem imbellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò tristi lugentium spectaculo sæuoq́; remedio, ut quum Turcæ idoneis in locis munitiones, & propugnacula militarium operum instructa tormentis circa urbem erexissent, miserabilis ea multitudo eiecta foras in fossis pernoctare cogeretur, & quum turbulentissima fortè tempestas, extrema Augusti mensis nocte incidisset, multi præsertim pueri matrum ceruicibus implicati, ea spurcissimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miserabiliter interirent. Vnum ex omnibus Corcyreorum castellis, nomine Angelocastrum, in mediterraneis insulæ ad quintumdecimum lapidem ab urbe positū, frustra oppugnantibus & comminantibus Turcis, oppidanorum egregia uirtute defensum, supra tria millia humanorum capitum, quæ eò confugerant, prosperè conseruauit, quum passim diuersæ Turcarum manus cæteris locis diram uastitatem attulissent. Turcæ ad terrendos Corcyreos occupato monte, multa in eo tabernacula constituerant, & è scopulo, qui Maripetrus uocatur,

maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrantium ædificiorũ occultè consistentes, sclopettis ita rem gerebant, ut plerosq; apparentium in corona mœnium certissimis ictibus uulnerarent, & circũuecti triremibus singula è proris maiora tormenta disploderent, maiore tamen obsessorum metu quàm damno. His de causis, quòd parũ proficerent, sicuti antea confirmasse diximus duces ipsos Lustibeiũ, Barbarussam, & Aiacem, Solymanus susceptæ expeditionis pertæsus, soluere obsidionẽ & Byzantiũ reuerti constituit non sine pudore irriti conatus, quòd utrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, fortuna uel iusta uel immodica eius uota fefellisset. In hoc decreto erat Barbarus imperator, quum certius didicit à suis nulla fide cum Castrensibus rem gestam fuisse qui deditione facta, secus ac crediderant, pro beneficio summè crudelitatis atq; auaritiæ contumelias retulissent, direpti scilicet & abducti in seruitutẽ, quũ incolumi libertate saluas omnium fortunas fore sperauissent. Quo maleficio suggillari maiestatis ipsius nomen iudicabat, qui semper in sponte deditos fidei atq; iustitiæ obseruantissimus esse consuesset. Captandos siquidem Christianorum animos certa spe humanitatis atq; clementiæ, ut in exemplum idem reliquæ gentes adducerentur, nec esse omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui ultro honesta pactione à ueteribus dominis deficerent. Itaq; expiandã omnino esse eius patrati facinoris infamiam putauit, generosoq; animo, quos comperit maleficij authores fuisse, supplicio affecit, & Castrenses captiuos omnes diligentissimè perquisitos,

quisitos, impositosq; nauigijs ad penates suos reduci iußit. Quũ administrante Barbarussa ad edictũ copiæ omnes decedere insula, & in aduersam continentẽ traijcere iuberentur, Corcyrei, discessu hostiũ animaduerso, eruptionẽ fecerũt, ut institutas ab hostibus munitiones diruerẽt: sed qui fidentius & inordinatius exierãt, ꝙ nondũ Turcæ omnes discessissent, eorũ superuẽtu in oppidũ cõpulsi sunt, nõdũ planè euersis operibus: sub æquinoctiũ tamẽ à Turcis Corcyreorũ detrimẽtis finis est impositus. Cõstat autẽ eo bello supra sexdecim millia è Corcyreis omnis sexus & ætatis capta atq; abducta in seruitutẽ fuisse. Solymanus itaq; castra mouens, legente oram classe, recto per Acarnaniã & Aetoliã itinere, positis commodæ aquationis causa ad amnes qui occurrebant castris, ad Aractũ scilicet, qui Ambracium influit sinũ, Arcteũ de uetere eius amnis nomine hodie uocatum, & Acheloũ Aetoliæ, qui propter eximiã aquæ claritatem ab incolis Aspropotomus hodie uocatus, in Naupacteũ sinũ euoluitur, Byzantium est reuersus, deditq; extẽplò operam, ut à Caßimo Bassa, Nauplio, & Epidauro, in Peloponẽso reliquis Veneti imperij urbibus bellum inferretur, idemq; ut facerent Illyrici præfectis imperauit, ut multis simul in locis uno tempore Veneti Turcico bello uexarentur. Discedente autem Barbarussa atq; appellente classem, propter aduersas tempestates, ad Butrotum, quod oppidum clarũ antiquitus uetus retinet nomen, id omnibus incolis incursu naualis turbæ captis, atrociter direptũ atq; deletum est. Per eos dies Pisaurius Venetæ claßis præfectus, inito consilio cum collega Vetturio, in eum

Dalmatiæ ſinum, qui ad Scardonam claram olim urbem pertinet, claſſem intulit, expoſitisq; militibus, ad oppugnandam urbem duxit. Diſtat ea à proximo littore ſeptem millibus paſſuum, tuebaturq; eam uir Turcici nominis à fuſcedine oris Aethiops uocatus. Is oppugnantiũ uim diu ſuſtinere nõ potuit. Nã Veneti, decußis toto muro propugnaculis, impetu facto in urbẽ perruperunt, & cæſis aut captis hoſtibus eam diripuerunt, edictoq; præfecti, uetera mœnia funditus euerterunt, ne Turcæ repetita poſſeßione opportunæ urbis caſtellũ ibi inædificarent, inſtaurandæq; & muniendæ urbis occaſionem arriperent. Immimebant ſiquidem Barbari, ab immenſa eorũ proferendi imperij cupiditate maritimis urbibus Venetæ ditionis, ut quum eas minutis ac aßiduis incurſionibus mediterraneo omni ferè agro ſpoliaſſent, etiam ad ipſa maritima oppida iuſtam uim admouerent. In ea contentione finium, Veneti operam dabant, ne Turcæ opportunis locis potirentur, quæ ab ipſis facilè ad uexanda uicina oppida muniri poſſe intelligebant. Erat oppidulum cum arce diſtans à mari ſex millibus paſſuum, Obroatiũ à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, uti reor, Argyrutum fuit. Hinc Turcæ Vſcochis feris prædonibus admixti latrocinia exercebant, patebatq; his ad prædæ receptum, id unũ maximè caſtellum. Quibus de cauſis Vetturius cum ſua claſſe, qua Hadriaticum ſinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo eius maris ſinu circumuectus, copias expoſuit, ita ut propugnatores naualesq; ſocios triremium in ordines componeret, Gabrieliq; Ripæo Veronenſi copijs præfecto, Obroatium

tium continuò oppugnandum imperaret. Veneti inopinãtes adorti Turcas, peracre certamẽ inierunt. Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pilis quicquã proficerẽt, & idcirco de expugnatione desperarent, superuentu Amurathis, qui cum paucis equitibus Turcis, & tumultuaria Vscochorum peditũ manu oppidanis opem laturus adcurrerat, nostri cõspectis Turcis repentino terrore perculsi, primoq; impetu in fœdam coniecti fugam instantibus Barbaris, et multo clamore maiorem ipsorum multitudinẽ adesse præbentibus, cæsi profligatiq; sunt, tanta ignauia, ut quum nemo se militem esse meminisset, neq; se conuertere, aut in hostem arma stringere auderet, eo exitu, ut uix Gabriel ipse præfectus conscenso equo desertisq; militibus cædi se eriperet, sic tamen, ut ignauiæ ignominia notatus, non multò post seueritate Pisauri præfecti in ipsa prætoriæ prora capite plecteretur. Amurathes autem re bene gesta cum multis captiuis, multisq; hostium spolijs ad præfectum totius Illyrij Vstresum, cuius erat alumnus, reuerteretur. Hic Amurathes è Sico oppido ciuis, quod hodie Sebenicum uocant, ad Mahometis sacra defecerat, feliciq; uirtute omnibus Pannonicis & Dalmaticis bellis inclaruerat, adeò ut honestißimis honoribus & præmijs ab Vstreso indulgẽter ornaretur. Paulò siquidem antea insignem apud Clissam de Christianis uictoriã retulerat, ex qua facilè famã consequutus, à Solymano imperatore iusta præmia retulerat. Erat supra clarißimam urbem Salonã oppidum Clissa in edito colle permunitũ, quod ab infirmo regulo Christiani nominis tenebatur, cui Petro

Crosiccio nomen erat. Id his in locis ad sustinendas Turcarũ incursiones magnam habebat opportunitatem apparebatq; magno Christianorum incommodo, Clissam in Barbarorum potestatem esse deuenturam, nisi communi finitimorũ auxilio aduersus Turcas defenderetur. Sustinuerat diu Crosiccius insultantiũ perpetuoq; insidiantium Turcarum arma. Sed is, uti erat tenuißimæ fortunæ regulus, uiribus diffidens, totiusq; uiciniæ periculũ ostendens, ad Ferdinandi regis, Pauliq; Pontificis auxilia decurrerat, ut eorũ matura adiutus ope, sese atq; oppidũ tueretur. Ferdinandi nanq; plurimum intererat, longè à suis finibus Barbaros arceri, qui Seniam urbem, quæ in ora est, ad se pertinere dictitabant, quòd Pannonicæ ditionis esse uideretur. Pontifex autem suæ pietatis & officij esse meminerat tueri Christianum nomen aduersus impios. Nõ implorauit frustra opem Crosiccius: nam Pontifex eum conscriptis Anconæ cohortibus, & opportuno tormentorum instrumento, atque item commeatu liberaliter adiuuit, quum pari studio Ferdinandus Nicolaum Turrianum uirum belli peritũ cum duobus millibus Germanorũ misisset. Turcæ per id tẽpus duo castella subitariæ munitionis instituerant, ut Clissam arctius obsiderent: alterũ ædificabatur paulò supra Salonam non longius quàm sex millibus passuum ab oppido Clissa. Id Maluicinum Dalmatæ uocabant, alterum in aduersa parte, quæ ad mediterraneam regionem uergit. Hinc facilè iudicabat Crosiccius, si institutæ munitiones ab hoste perficerentur, breui desperatam fore Clissanorũ salutem. Itaq; Turrianus, & Lucas Anconitanus, qui

nus, qui Pontificijs præerat auxilijs, utrunq; castellũ adorti, eas munitiones diruere cœperunt, quum fortè Amurathes opportunißimo tempore superuenit, cum trecentis equitibus, & expeditis peditibus septingentis, ab ipso Illyrici præfecto missus. Is terribili impetu facto, clamoreq; sublato nostros inuadens, tanta ui percußit, ut neq; Itali, neq; Germani audacter prælium exciperent, sed nusquam densata acie profligati terga uerterent, non secus ac Gabrieli Ripæo ad Obroatiũ accidisse meminimus. Petrus ipse Crosiccius quum incitato equo aufugiẽs ad mare peruenisset, exitiali consilio equum dimisit, & in nauigium se intulit, ut ad salutem compendio paruæ nauigationis uteretur. Cæterum id nauigium prægrauante insilientium ex fuga militum multitudine, è littore, uel multo adnitentium remis & contis conatu, propelli in altũ mare arenoso è uado non potuit, sic, ut Turcæ superuenientes, & ipsum unum Petrum præcipuè petentes, in nauem insilirent, trucidatisq; omnibus, ademptum Petri caput ad Amurathẽ referrent. Quo capite Clissanis ostentato, oppidani terrore correpti, & exiguo freti cõmeatu, desperatis rebus aufugientes, uacuum oppidum uictori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas, qui equis ad fugam usi fuerant, dimidiam suorum partem, quæ cæsa aut capta fuerat; desiderarunt. Cremontius quoq; Turriani præfectus, quum se per diuersos tramites ad Vanizzam uicum confugere speraret, à consectante equitatu cum uniuersis peditibus ferè ducentis interfectus est. Non parua quoque Spalatensium incolarum, qui temerè Salonam processerant,

turba, ut Malauicini castelli expugnationē atq; excidium spectaret, superuentu Turcarum equitum in receptu portæ oppressa est, nihil eam protegente arcis custode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is siquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum esse existimabat. Sub id quoq; tempus idem Amurathes Nadinum castellum Iaderensis agri, quod est edito in monte pro specula positum, per proditionem auari custodis occupauit, magno eius prouinciæ incommodo, quoniam Christiani amissa ea specula, improuisis quotidie Barbarorū incursionibus uexabantur. E Nadiniana siquidem arce, antea custodes, quum Barbaros procul conspicarentur, circumiectis eius uiciniæ oppidis de hostiū aduentu, modò ignibus aut fumo, modò propositis uexillis & certis tormentorum bombis significabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab inuadentibus se eriperent. Tum uerò fiebat, ut Turcæ occupata specula, uti nusquā animaduersi, impunè grassarentur. Sed Veneti his exagitati iniurijs, nō multò post misso in Dalmatiā, qui Iaderæ præesset, Camillo Vrsino, paria ferè hostibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido coactis copijs duo præfecti in Turcicos progreßi fines, Ostrouizzā oppidum manu expugnarunt & incēderunt, & Obroatium, quod nuper amiserāt, per Iuliū è monte Vecchio Vmbriæ, uirum militiæ peritum receperunt. Sed id, quod non rectè cōmodéue custodiri posse iudicabatur, à Camillo Vrsino ex præscripto senatus dirutum & solo æquatum fuit. Eodem Autumno, quo Solymanus Corcyræ insulam effusè populatus, Byzantiū redibat,

& de Dalmatiæ castellis cum Venetis certabatur, grauißimum ex insperato detrimentum Ferdinando regi ad Exechium à Turcis illatum est, quo nullum ætate nostra uel funestius uel ignominiosius, si trucidatum quatuor gentium militum & ducum florẽ, & fœdam ducis fugam reputemus, Christiano nomini extitisse uisum est. Superiore bello Turcæ à Mugaciano prælio uictores, eam citerioris Pannoniæ regionem, quæ Possega ab Hungaris appellatur, sibi uendicarant, eo decreto, ut nequaquam Ioanni regi tradendam, sed sibi eam omnino retinendam existimarent, propter oportunitatem expediti itineris, quo ipsi, superato ad Belgradum Danubio, peruasuri in Pannoniam, uti consuessent. Possegam duo amnes Sauus & Drauus longo cursu ab occidente, raptis secum aliquot minoribus fluuijs, in orientem uersi, æqualiq; ferè semper spatio inter se distantes, totam præcingunt & alluunt. Sauus è Iulijs Carnicisq; Alpibus placido alueo nauigabilis delabitur, Drauus autem è Valeriæ regionis, quã Stiriam uocant, Noricisq; montibus emergens, Mura fluuio comite recepto, in Danubium euoluitur, pariq; exitu Sauus ad Taurunum, quod est Belgradũ Danubio sese immiscet. Cæterùm ab occasu Crassus amnis penè eam efficit insulam. Hæc regio à fronte atq; utroq; latere amplißimis septa fluminibus, ab Illirica meridionaliq; ripa Sauo dirimitur, Drauus autem citerioris Pannoniæ margines lambit, effectoq; eius terræ cuneo ad Danubium extenditur. In ea urbs est nobilis quinq; templorum, quæ ibi constituta sunt, nomine Clara. Tota autem regio oppidis frequens & rerum omnium

abundans, dirimente Sauo, Turcicis finibus ad Illyricum iungitur, finitima est Croatiæ atq; Corbaniæ prouincijs, quæ perpetuum cum proximis Turcarũ præsidijs Illyrici atq; Bosnensis regni bellũ gerunt. Eo tempore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis spectatæ uirtutis atque prudentiæ authoritate inter Barbaros dux summus, cui Solymanus non temerè ingenio eius confisus, limitum præfecturam, tutelamq; Pannonici regni commodo Ioannis regis attribuerat. Is superiore anno ita præsidij uires exercuerat cõtra nostros ut multo astu ualidisq; armis fretus supra triginta castella regiæ ditionis, quæ ad Despotis Rasciæ patrimonium pertinebant, in potestatem redegerit, & Illyricæ præfecturæ, quæ Bosnensis appellatur, adiecerit. Vnũ uerò ante alia summæ opportunitatis castellum, quod est in Possega, nomine Exechium, accuratißimè communiuit, quod id ad traiectum Draui in Pannoniam pertinere prouidebat. Itaq; Mahometes iustis erectis munitionibus, complexus insigne templum atq; eius oppidi cœnobium, Exechium totius belli arcem fecit, unde innumerabiles agebat prædas, atq; arma nostris paßim insidiosus atq; terribilis inferebat: manebat tamen certa induciarum cõditio, quæ ex inueterata consuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incursiones admittebat, q. ex disciplina uideretur, relinquendã esse militibus exercendæ uirtuti insuefaciendisq; equis occasionem, quæ nihil pacis trãquillitatem abrumperet, nisi iustis copijs cum iusto tormentorum muralium apparatu uis inferretur. Hoc falso induciarũ nomine usi superiores Hungari à Matthiæ

regis temporibus, cum Turcis bella ferere consueuerant. Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq; copiæ alienas & sibi magnopere damnosas experiebantur, quòd Turcæ grauiores armatorum equitum impetus pernicibus equis facilè eluderent, & fatigatos demum ex multis flexibus & gyris nostrorum equos, & plerunq; equites onustos armis opprimerent. His de causis Ferdinandus improbè lacessitus, utpotè qui ægrè ferebat inducias uigere, quas Solymanus suo commodo aduersus Persas bellum suscepturus indixerat, nec eas pati posset tanquã inutiles damnosasq;, paranda arma iudicauit, non obscuro consilio, ut si Turcas possessione Possegæ depelleret, inde mox superato Drauo, rectà Budam repetito iure suo, aduersus Ioannem proficisceretur. Rex enim generosus ferre non poterat Pannoniæ regnum impotentibus Barbarorum armis sibi ademptum, & quod iniquissimum uidebatur, alieno homini nullis subnixo iuribus, nec regia orto stirpe, se spreto contemptoq;, in contumeliam prorsus Austrianæ domus, quæ tantæ esset dignitatis & amplitudinis, dono datũ. Non deerant tamen apud eum, qui dicerent, nequaquam temere excitandum bellum aduersus eam gentẽ, copijs atq; pecunia terra mariq; insuperabilem, nisi uno consensu & sumptu omniũ Europæ principũ arma caperẽtur. Fore enim prouidebãt, ut Solymanus toties lacessitus, nihil de sua feritate in nostrum sanguinẽ, nihilq; de sua proferẽdi imperij cupiditate remitteret, quãdoquidẽ suæ dignitatis existimet ultro lacessẽtes hostes ulcisci, nullam à quoquã ferre iniuriã, & nullam deniq;

aut iuris aut facti contumeliā pati utpotè qui dudum ex leui offensione, uniusq; tantùm demersæ suæ triremis iniuria, cum Venetis uetustißimæ pacis leges abruperit, & tanquam impotens tyrannus nullam penitus excusationis rationem auribus admiserit, ut ex instituto Otomannicæ ambitionis immanibus suæ gentis latrocinijs ianuam aperiret. Erant uera hæc & prudenti alioqui regi magnopere probabantur, sed singulæ eius imperij gentes usq; adeò erectis ad suscipiendum id bellum ingenijs ardebant, ut si tantæ occasionis bellum differretur, se nunquam postea aduersus Turcas arma laturos confirmarent, Carinthiæ quippe, Stiriæq;, & Croatiæ, ac Noricæ gẽtes incursionibus Barbarorum expositæ, & toties bellicæ cladis perpessæ calamitates, rebantur paruo negotio Turcas ea prouincia posse expelli, quod Mahometes non magnas habere uires, neq; maiores exacto iam penè autumno, instanteq; hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiā Cæsarem ualida fratri præsidia summissurum, quòd cum Gallo rege de maturis inducijs agere didicissent. Ita Ferdinandus magna alacritate omnium undiq; milites cogit. Euocat tanquam ad solenne sacri belli edictum pios atq; fortißimos quosq; præfectos & regulos, breuiq; iustus exercitus, genere tamen delectuq; militum, quàm numero ualidior efficitur, in quo phalanx erat Germanici peditatus, cui cohærebant tanquam cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex sclopettarijs Ludouicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq; propinqua, & in Gallia Cisalpina conscripserat. Hic peditatum peculiari imperio regebat.

Coiuerant

Coiuerāt ad regia uexilla Bohemi equites et Slesij, Morauiq; his coniuncti, qui fulgentibus armis tegebātur. Nam Carinthiæ Stiriæq; equites (his Ioannes Vngnad, illis uerò Antius Macer Saxonica stirpe ortus præerant) medio quodā armaturæ genere utebantur quum Hungari, quos ductabant Paulus Bachithius & Ludouicus Pechrius, magna ex parte peltati essent, et leuis amaturæ Vsarones appellarentur. Horum omnium numerus octo milium equitum summam implebat, peditum autem omnis generis sexdecim milia censebantur, quibus aderat ualidus & numerosus omnis generis tormentorum apparatus. Erant hæ copiæ usu belli atque animis delendo uel maximo Barbarorum exercitu pares, si acie & iusto concursu certandum foret, atq; his imperaret dux grauis, & uti sæpe aliâs extitisset, probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus, quem multis exercitatum bellis, & defensæ nuper Viennæ fama inclytum: rex Ferdinādus impigri pugnacisq; hominis ingenio captus, ad summum militaris imperij decus euexerat, quāquam eum pleriq; à turbida, parumq; sobria mēte præcipitē esse contenderent, ideoq; alæ potius leuis armaturæ equitum, quàm totius exercitus præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipse quodā consiliorum eius intimorumq; amicorum non improbando instituto, belli præliorūq; periculis obijci erat solitus, et tum præcipuè, quum aduersus Turcas certaretur, à quibus plures Europæ reges superiore tempestate in acie deletis eorum copijs essent trucidati: sic, ut rex ille egregiè pius & fortis, & in quo non deerat bellicus

uigor Maximiliano auo dignus, non timore quidem, sed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, summa prudentia uitandos Barbarorum impetus existimasse censeretur. At Mohometes his cognitis rebus, quæ aduersum se parabantur, è proximis Pannoniæ præsidijs milites accersit, neq; ei Budæ præsides ulla in parte desunt, quin auxilia submittant. Bosnensis ante alios Vstrephus, qui ampliorem ex omnibus Europæ Sanzachis equitum numerum alebat, Amurathē alumnum suum recēti Clissana uictoria clarum, cum numerosa ala exercitatissimorū equitum mittit. Huic quoq; adduntur pedites expediti ex feris montanisq; hominibus præsenti pecunia conducti, qui uno nomine, ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Vscochi, à Turcis & Illyrijs Martellosij uocantur, qui sagittis & sclopettis rem gerere, & saxa fundis uibrare didicerunt. Discinctum & agreste id hominum genus est, sed pernicitatis indomitæ, & frigoris, & inediæ patientissimum. Hanc turbam regebant, & sua uirtute & disciplina confirmabant, certæ Ianizerorum manus prætoriani ordinis, deductæ ex singulis præsidijs, et usq; etiā Belgrado, atq; Samandria euocatæ. Hos consequebantur pleriq; ex Rascianis & Seruianis, spe stipendiorum & prædæ allecti, inuitantibus passim Turcis singularum prouinciarum quæstoribus, quæ liberaliter coeuntibus ad signa duorum mensium stipendia persoluebāt. Itaque communi studio sua undiq; auxilia conferentibus Sāzachis, Mahometes copias, neq; numero, neq; uirtute nostris cōtemnendas cocgit, et ad Exechiū hostes expectare cōstituit. Iam Cazzianer ad Caprunzā oppidū perue-

peruenerat, satis accuratè atq; opportunè antea initis & constitutis rei frumentariæ rationibus, si eius imperijs atq; præceptis totius commeatus curatores, celeritate & diligentia respondissent. Erant quippe uiri totius prouinciæ clarißimi, alioqui negotio pares, planeq; industrij, qui authoritatem Simonis episcopi Zagabriensis respiciebāt. Is nanq; Simon, siue studio suo supra æquum plurimum incensus, siue imbecillitate iudicij deceptus, ingentem totius annonæ copiam in castris ad multam usque pretij uilitatem se suppeditaturum promiserat, quòd huic ministerio, qui procurarēt quatuor collegas cum imperio sibi substituisset, quibus conuectores indigenæ, partim curribus, partim nauigijs operam præstantes, multis enatis paßim impedimentis, respondere non poterant: neq; conferentium tarditas ex tuto castigari poterat, quū ualidi & præpotentis hostis propinquitas, totam corripiendæ tarditatis facultatē eriperet, & Mahometes dispositis per Sauum & Drauum Nazadarum præsidijs, alisq; equitum undique uolitare iußis, aut conuectiones nostrorum perturbabat, aut promisso maiore annonæ pretio, utriusque amnis accolis certi tutißimiq; lucri spem, nusquā deficiente pecunia proponebat. Sed eam spem nusquam defuturi commeatus duo in primis augebant, Simon ipse Zagabriensis, qui undiq; per suos, quos diximus uicarios, magnam quā poterat curruū multitudinem conquirebat, et Iodochus Lilembergus, qui regio commeatui ex peculiari munere præerat. Is magnā uim moliti tritici, uiniq; & ordei, atq; itē panis nautico more biscocti certam copiam, subsidia famis

ægrorumq́; remedia, sibi minimè defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciscus Batthianius hac inani commeatus spe impulsus, tanquam peritus regionis, omnium rerum abundantiam promittens. Itaq; Cazzianer à Caprunza mouet, eo ordine, ut alteris diebus, modò ipse, modò Albertus Slichius Bohemorum dux præcederent, quòd honori Bohemicæ gentis id concedendū esse censuerat, decimoq́; uix die ad arcem Veruczæ perueniunt, quæ circiter quadraginta milliariū interuallo à Caprunza aberat: minoribus nāq; itineribus, propter septem prægrandiū tormentorum difficilem conuectionem, progredi necesse erat. His de causis itinerumq́; difficultatibus, si non sentiri, prouideri tamē à peritis annonæ penuria cœperat, quòd ea quæ expectabantur, tardius confectis itineribus, maleq́; explicatis rei frumentariæ rationibus, nondum adueniebant, necesseq́; esset ea absumere alimēta, quæ ad duriores casus nō incipientis, sed producti longius belli reseruassent, propterea seueris literis & Simon & cæteri curatores asperrimè castigabantur, iubebanturq́; omnem adhibere diligentiam, ne ante aduentum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus aduenissent, tantæ spei sperata uictoria non uirtute hostium, sed desidia curatorum, propter commeatus inopiam corrumperetur. Interea Cazzianer & Slichius tantisper considendum atq; expectandos commeatus censent, mittiturq́; exploratū Paulus ipse Bachithius cum ala mille Vsaronum, & expeditis sclopettariorū Italicorum cohortibus duabus, qui ad Zopiam arcem præcurrat, atq; operam det, ut ex captiuis hostiū consilia

silia

silia cognoscantur. Bachithius *ubi ad* Zopiam *ab hostibus conspectus est*, Turcæ, *quòd adesse uniuersum exercitum existimabant, nullam sibi morā attulerunt, quin auecto omni commeatu aut corrupto, incensáq; arce, ad naues subiecti amnis confugerēt.* Ex *his tamē* Bachithius *in fuga aliquot capit, quorū indicio* Cazzianer *reperit, quod antea per suos speculatores compertū habuerat, unum esse* Mahometis & Turcarum *omnium consiliū, ut ad* Exechium *positis castris consisterent, hostesq; expectando, de eius loci possessione dimicarent.* Eo *biduo Saxonum equitum ala superuenit, atq; alia auxilia copiarum & cōmeatus non procul abesse nunciabantur.* Disputatur *in consilio, an progredi, oppeririue reliquum sociorum agmen, & commeatū qui aduehebatur, expediret. postquàm hostes ad* Exechiū, *uti didicerant, pugnandi copiam facturi dicerentur.* Est *mons, qui* Sclauoniā *atq;* Possegā *diuidit, & in longum protenditur, à dextra eius montis radice per* Possegam, *à sinistra autem per* Sclauoniam *ad* Exechiū *iter patet.* Sclauoniam Drauus, Possegam Sauus, *atq; item alij ignobiliores amnes alluūt.* Ab *hac parte iter saltuosum, & conuehendis maioribus tormentis asperum atq; difficile, sed pagorum atq; uillarū copia frequens, arcesq; paßim & castella plura continens: in altera porrò, iuxta* Draui *ripas, iter campestre, & planum rarioribus ædificijs, unica arx* Zopia *impedire poterat, sed ea tum ultro ab hostibus cremata, nihil difficultatis & moræ illac trāsituris allatura credebatur.* Igitur *in cōsilio decernitur, omissa* Possega, *per* Sclauoniam *omnino iter esse faciendum.*

Antecedit usq; ad Zopiam Ladislaus Moreus Hungarus cum Vsaronibus trecentis, quibus cataphracti Saxonum cum duobus uexillis præsidio succedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valponium, quæ est arx permunita Petri Perenij ditionis, perueniunt. Occurrebat progressuris flumen Crassus, qui uado transiri nõ poterat. Ibi nostri, dum fluuius ponte iungitur atq; cõsternitur, ad traiectum septem dies immotis castris absumunt, perpetuis tamen horis itur in cõsiliũ, in quo uariæ dicuntur sententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum, alij Exechio omisso, proximum quoddam castellum nomine Villach, ex hostico, aut aliam huic proximam quandam arcem obsidendã censebant, quum cæteri cautiores reliqua auxilia, & cõmeatus quæ parata & promissa à Scamburgo regulo aduentare credebantur, expectãda dicerent, quòd nisi consideratius ijs agendum esse uideretur, qui grauißimi momẽti expeditionem suscepissent. Cæterũ feruidis atque audacibus sententijs dictis, plerique ex aduerso omnem morã graue detrimentum cessantibus allaturã testabãtur: frustra siquidẽ singularum prouinciarum auxilia, si sensim progredi, cessare, cunctariq; libuit, euocata fuisse: si cautius agendo Cazzianer perplexè cunctetur, neque in hostem alacriter infesta signa uertat, proculdubio milites & equites, tanquam à ducib. uitato hostium congressu, reformidatoq; prælio, in patriam esse reuersuros. Satis quippe commeatus, satisq; uirium esse in castris, ut de uictoria non dubitent, si duces consilia atque animos inanibus atq; superfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent.

Neq;

Neq; enim hostes Barbaros aliàs multitudini suæ confidere solitos, quum non magnas tum habeant copias Christiani exercitus tot tormenta trahentis conspectum esse laturos, & continuò Exechium desperata defensione deserturos, neque ex fuga in persequentes & fulgentibus protectos armis ora conuersuros: quandoquidem cataphracti nostri equites inermem eorum turbam, si resistere audeant, perrumpendo prostraturi uideantur. Huic sententiæ, iuniores, qui nondum Turcarum arma fuerant experti, tanta alacritate atq; ferocia fauebant, ut uel bidui mora paratam atq; expeditam interpellari uictoriam existimarent. Extemplò igitur procedendum esse statuunt, & copias recensent. Censa sunt ad decem millia equitum utriusque armaturæ: quo equitatu, si robora equorum ac hominum ornatum, munimentaq; armorum solido ferro fulgentia certius æstimentur, nihil apparatius atque ualidius ullo subitario bello coactum fuisse plerique iudicabunt. Sed peditatus qui erat ex omni prouincia lectißimus, uehementer erat imminutus, utpotè qui uix octo millibus integrorum militum constaret: nam magnus iam ægrorum numerus in castris esse cœperat, reliqua pars, quum multi etiã longo itinere fatigati, & paßim hærentes dilapsi essent, uulgoq; omnes propter lutulenta itinera palustri cœnosaq; illuuie deturpati, ex autumnaliq; pluuia madentes & algentes, affectiq; pariter inedia, nequaquam satis apti aut firmi ad sustinenda imminentium præliorum incommoda uiderentur. Inter nobiliores autem duces, morbo grauißimè laborabat

Iulius Hardechius. Hunc Valponio in oppido subsistere, reliquos omnes trium dierum cibaria parare, & secum ferre iubent, ac sperare paulò post certam omnis generis commeatus copiam usq; ad pretij uilitatem in castra obuenturam. Præscriptis autem legibus edictũ sub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcam hostẽ uiuum capiat, uel ultro se dedentem, nisi quum planè confecto prælio sit debellatum: nemo item præda se oneret, quandoquidem eam omnẽ æqualiter inter milites se diuisuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympanistis per omnes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat ad Exechium suscipiunt. Tertio die perueniunt in uallẽ quandam ad tertium ab Exechio lapidẽ, atq; ibi castrametantur. Postridie Turcarum agmen conspicitur, & à nostris acies instruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantùm maioribus repellitur. Sequenti uerò die effusis ab oppido hostibus, leuia certamina cõseruntur, & multis utrinq; interfectis, æquo Marte disceditur. Eo die Simon Zagabriensis antistes cum suo equitatu aliquantáq; annonæ copia superuenit, cuius aduentu apud nostros minuitur timor de inedia paulò ante conceptus, sed interdicuntur à ducibus leuia certamina, quòd plures ex nostris uulnerarentur, & Turcæ suis usi artibus facilè superiores euaderent, quum sclopettarios Ianizeros Asaposq; sagittarios turmis suis admiscerent, & equitibus nostris sua agilitate freti, multa uulnera inferrent, quod nulla ratione nostris interdictum uideri poterat, quum militum animi, qui pugnæ studio, & mutuis cum hoste

congressi-

congreßibus accendi, & de uictoria bene ſperare ſoleant, eo demum ignobili ducum iudicio frãgerentur, quaſi hoſtiũ uires, pugnandiq; artes noſtris noſci uetarent. Dicebant enim ab huiuſmodi extraordinarijs prælijs, Mugacianã cladem initium cœpiſſe, reſeruandosq; ideo milites & equos in ipſum uniuerſæ pugnæ diem, ut recentißimis uirorũ & equorum uiribus pro uictoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormẽtorum magiſtris, ut in hoſtium agmina, ubi ea prodire conſpexerint, maiora ſtatim tormenta dirigãt, quibus peritè adminiſtrantibus fiebat, ut Turcæ à coniectis ſubſilientibusq; tormentorum globis, certa acciperẽt detrimenta, neq; miſcere uti cuperent leuia certamina poſſent. Hoc animaduerſo periculo, Mahometes in proxima palude, quæ ab exundante ſtagnanteq; Drauo amne erat enata, Naſadas multas ſclopettarijs cõpletas inſtituit, quæ totius paludis margines obſiderẽt & noſtros aquatione prohiberent, caſtra etiã noſtra, quæ erant in conſpectu, coniectis in ea minorum falconum globulis, infeſtarent. In ſingulis nanq; Nazadarum proris, conſtituta erant in canterijs, & aptè collibrata minoris generis tormenta, quæ à noſtris moſchetta de nomine minimi accipitris uocantur. Ei ualli in qua noſtri locarant caſtra, imminebat collis nõ planè arduus. In eo erat pagus, in quo Turcæ cõſtiterant, leui prælio noſtros excepturi. Ad eos deijciendos poſtero die ab omnibus ad arma cõclamatur, inſtruiturq; acies, & ne hoſtes ſuis tumultuarijs prælijs laceſſere aut perturbare noſtrorũ agmina queant, in progrediẽtes dirigi atq; diſplodi tormenta iubentur, alacriq;

ſtrorum ſucceſſu Turcæ locũ deſerere coguntur. Sed illi loco depulſi, ad demorãdos noſtros pagũ continuò ſuccendunt. Neq; tamen noſtri à propoſito itinere diſcedunt. Interim pagũ totum flãma peruadit, atq; inde hoſtes ad unum incolumes ſe ad ſuos recipiunt. Tum uerò à ducibus ſuperato colle, Exechiũ in planicie ad Draui ripam poſitum conſpicitur. Id circiter duo millia paſſuũ à colle aberat. Ibi Cazzianer loco aquationi, pabulationi, & lignationi idoneo caſtrametatur, imperatq; tormentum maius ante caſtrorum portam prouehi, facturus periculum, an inde emiſſa pila oppidum Exechiũ attingi poßit, ſed id lõgius quàm oculis appareret, abeſſe compertum eſt, quũ pila altius etiã coniecta, paulò ſupra mediũ eius uallis ſpatium perueniſſet. Hoc facto periculo, & certius æſtimata loci diſtantia, noſtri duces facilè deprehendũt, ſi ab ea oppidi parte caſtra admoueantur, oppugnãdi & quatiẽdi cauſa, exercitum neceſſario periniquum in locum eſſe deducendum: nam à colle illo, quẽ tenebant, & duobus circiter paſſuum millibus ab Exechio diſtare diximus, contra oppidũ aperitur cãpus decliuis, qui ſpatioſam uallem efficit, quã planè totam detegit caſtellũ editum ex cœnobio Chriſtiano temploq;, ut ſuprà diximus, à Mahomete ædificatũ. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoſte permunitũ, ita deſcenſuris noſtris & caſtrametantibus imminebat, ut nemo niſi inſanus caſtra hoſtium tormentis exponenda iudicaret. Itaq; illud deſumunt conſiliũ, conſpicati ſcilicet ultra Exechium ſatis editam planitiem ipſa ualle ſuperiorẽ, atq; ideo oppidi mœnia æquantẽ. In eam caſtris transferre, tormentisq;

isq; murum adoriri constituunt, sed in eum locum ex tuto se mutare castra non posse prouident, quoniam circumeundus erat rursus collis, & saltus triũ millium passuum, qui à dextro latere iter præbebat, ut in eam demũ planiciem, quæ oppido imminet, descenderetur, quod iter diuersum & laboriosum erat, ob id præcipuè, quòd uia regia, quæ ad Valponiũ ducebat, ineptè deserebatur. Neq; enim exercitus noster tantus erat, ut totum oppidũ Excchiũ, in quo supra sexdecim millia hominũ esse ferebãtur, perpetua obsidione in corona cingere posset: neq; tanti erant in obsidentium castris commeatus, ut absq; continua subuectione, inedia laborandũ non esset, quando hostiũ equites cuncta perpetuis excursionibus itinera obsessuros, atq; omnẽ cõmeandi facultatem erepturos appareret. Dum uarijs certaretur sententijs, & modò huc, modò illuc inclinaret Cazzianer, exorta est à grauißimis uiris importuna sentẽtia, qui ijsdẽ in castris atq; eodẽ colle persistendum esse censebant, illicq; nostros commeatus, qui nõ procul à Valponio esse dicebãtur, expectandos, & ad præsidiũ curruum, quibus annona conuehebatur, tria millia equitum mittenda, neq; ullo pacto exercitum in difficultate eius asperrimi saltus, qui intercedebat, & maximè crebris arbustis esset impeditus, perducendũ uideri. Nonnulli uerò alij leuißimis sententijs annonã apud hostes esse tenuißimã, proindeq; eos oppido inclusos, inopiã & famẽ non diu laturos: nullã quippè illis expectandorum commeatuũ certam esse spẽ, sic, aut oppidum deserendum, & fuga saluti consulẽdum, aut deniq; iniquo loco pugnandum esse Turcæ milites

existiment. Hæc à transfugis Christianis se cognouisse dictabant, affirmabantq; Mahometem peculiari sua supellectile pretiosa nauigijs imposita fugam moliri, nec ultra tertium diem obsidionis incommoda tolera turum. Proinde sibi uideri saltum illum facilè posse su perari, ipsis ad oppugnandum alacriter peruadentibus. Bellum uerò trahere perniciosum, postquàm tanta esset in castris biscocti panis copia, ut ea tantũ præter alia obsonia uniuersus exercitus moderatè partiẽdo, in septimũ usq; diem ali poßit: Idcirco non esse cõmittendum desidiosè uel timidè, ut tam infestus hostis, tamq; opulenta præda è manibus emitteretur. Quo spatio Scambergum regulũ cum nouo commeatu nouisq; copijs aduenturum facilè sperarent. Interim non esse cessandum, propterea quòd tantum temporis, inclinante in hyemem Autumno, & imminentibus Idib. Octobribus, sit absumptum, ut nisi quid egregiũ propere tentandum sit, breui exclusis tẽpore, rebus utiq; infectis cum ignominia sit decedendũ. Apparebat etiã quassato uno propugnaculo, quod erat in aduerso op pidi angulo tumultuariè extructum, nulla ratione ho stes ab ea parte nostris posse resistere: illac etiã rectum iter hosti ex Belgrado ad necessarias rerum subuectio nes liberè commeandi penitus eripi: quo itinere inter cluso, proculdubio futurum, ut Rasciani & Coloni omnes nostris necessaria omnia subuehebant, concursuramq; omnino magnam eorũ multitudinem, immaniũ Turcarum tyrannidem pertæsam, cuius opera & oppidum expugnari, & Christiani Execbiani, qui non pauciores Turcis in suburbanis tectis remanserãt, ad defectio-

defectionem adduci posse. Hæc ut efficacius confirma rent, asserebãt cuncta propè, quæ essent apud hostes, tormẽta numero ferè ducenta, uersus uallem ita à Bar baris fuisse disposita, ut nisi magno cũ labore dimoue- ri traduciq; non possent. Non enim curribus & rotis more nostro erant imposita, sed trabibus magnisq; sti- pitib. inclusa, utpotè quæ armillis ferreis, aut funibus materiæ colligata essent, & solo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili, Turcæ nullam traducendis, & uti oporteret conuertendis tormẽtis, facultatem habituri credebantur. Hæc igitur sentẽtia uicit tanquam nobilior, & apud uiros fortes omnino decẽtior. Itaq; postero die nostri longiore circuitu sal tum superãt, & instructis agminibus ad eminentiorẽ, quem diximus, cãpum contendunt. Tum uerò Mahometes, ex coniectura loci, adnimaduerso nostrorum consilio & cognita profectione, statim per cõpendia uiarum nota ipsis, in saltũ mille expeditos equites, & Ianizerorum sclopettariorum delectam manum præmittit, qui ultimum nostrorum agmen carpant. Id ex Italico, & Bohemico pedite constabat. Bohemus in fugam uertitur: Italus strenuè resistit, cui ægrè sustinẽti subsidio mox aduolant grauioris armaturæ Carinthij equites. Hostis terga dat, paruoq; accepto incõmodo nostri saltũ euadunt. Castris positis, quæ ad oppugnationem erant idonea diligenter instruuntur, & summo diluculo instructis aciebus proceditur, & post decoram armorum ostentationem, hosti pugnandi fit copia. Sed ille oppido se cõtinet, nostrosq; tormẽtis eminus ex propugnaculo petit: ex aduerso nostri maiora

duo tormenta in proximum tumulũ educunt, & emittunt, quorũ pilæ & aggerem & mœnia in magno terrore hostium penetrasse conspiciuntur. Interim nostri integrum ferè eum diem hostium tormẽtis expositis in acie consistentes, & ad pugnæ spẽ descensiones hostiũ frustra expectãtes, aliquo, sed nõ magno, uel à frequẽtibus hostiũ pilis accepto incommodo, sese receperũt. Mahometes siquidem graui consilio suos pugnam flagitantes continebat, de nostrorũ inedia certior factus & ut ferebant transfugæ, seueriore epistola à Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto uiuus locum desereret: atq; cuncta ibi obsidionis hostilisq; impetus mala, nisi teterrima atq; ignominiosissima nece perire mallet, fortiter sustinenda decerneret. Per hunc modũ, quum nostri gerendæ rei auidi nusquam congredięte hoste destinẽretur, absumptoq; omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in consilijs quotidianis duces ullum salubri consilio locum reperirent, & certissimus futuræ cladis timor mentes omnium occuparet, Balthasar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerũ dux spectatus, in consilio his uerbis loquutus est. Præposterè duces, inquit, agimus, dum enim quo pacto hostes superari possint, prolixè cõsulimus, exercitus nostri uires, præ inedia usqueadeò debilitantur, ut milites iam planè nõ obscura fame tabescentes, neq; incessu regãt corpora, neq; languẽtibus lacertis arma sustineant, & in uniuersum fortissimus quisq; animũ despondeat, & desperata pugnæ occasione miserè atque deformiter cadendum esse conspiciat. Itaque nobis maturrimè ante omnia, fami, quæ nos uehementer

urget, occurrẽdum arbitror, sic, ut hinc castra mouenda censeã, & ad Hermandũ castellũ illico deflectẽdum ut eius expugnati castelli commeatu, qui non erit exiguus, uniuersus recreetur exercitus, depulsoq; famis periculo, ad reliqua, uti usus docebit, belli consilia redeamus. Aberat id castellũ ab Exechio decem milibus passuum, in quod pleriq; Turcarũ uxores suas & liberos, atq; item pretiosiores sarcinas cõtulerant, quibus tuendis rebus uiginti circiter Turcarũ præsidiũ fuerat impositũ. Erat castello coniunctus pagus, intercedente non magna fossa, murus autem quadrati ambitus, ex uetere structura erat, sine extantibus propugnaculis, sic, ut Balthasar affirmaret nullo propè negotio expugnari posse. Laudatur ab omnib. consiliũ, ipseq; author Pamphilus præmittitur ad explorandos castellanorũ animos, occupandumq; pagum: arridet cœpto fortuna, sed in dedito pago tritici multo minus opinione sua reperit, uini tamen inueniuntur aliquot uegetes cuius copia languẽtibus militibus opportunissima fore credebatur. Itaq; ad eam famã signa conuelluntur & ad Hermandum castra mouẽtur, secunda noctis uigilia ita turbatè confuseq; disceditur, ut agmina uix agnitis uexillis malè cohærẽtia fugæ potius quàm profectionis speciem præberent. Nihil tamen Turcæ se commouent, insidias ueriti, & quòd solutæ obsidionis commodo subleuati, nihil temerè noctuq; præsertim conandum existimarẽt. Vbi peruentum est, duces cauerũt, ne pagus primorum incursu diriperetur, ad iniuriam subsequentium agminum, quibus æqua portione totus is commeatus erat diuidendus. Tum uerò

castellum ex pago prouectis tormentis oppugnari cœptũ, protractoq; certamine usq; ad meridiẽ, quòd lateritius murus quassationi difficilior, quàm existimaßēt reperiretur, & Turcæ quanquam paucißimi fortißimè propugnarent, debilitati tamen uulneribus deditionem fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex nostris milites cecidissent. Aperto castello bina tantum farinæ tritici & totidē milij uasa reperta sunt. Tum uerò uidere licuit duces occulto quodam pauore consternatos & tristes, quòd pro amplißima præda, & multo in plures dies suffecturo commeatu, aliquot tantùm mulierculas & pueros reperijssent, & uix in toto pago castelloq;, tantum commeatus nacti eßēt, quantum in biduum cunctis sufficere posse uideretur. Dißimulatur tamen id incommodum à ducibus, & stolidæ suæ crudelitatis uitium mussantes incusant, pollicentur tamen exercitui amplißimam commeatus copiam, instaurato ponte subiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis ab aduersa parte oppidi decurrit, ita profundus atq; cœnosus, ut uadari nequeat, proptereáq; Turcæ muniendi sui causa, reuulsis aliquot sublicis & demptis asseribus pontem sustulerant. Igitur aduocantur fabri, adnitentibus omnibus, continenti triũ dierum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxima tormenta quæ erāt ponderis ingētis sustinere posse crederetur. Castris interim fossa munitis, qua hostium repētini insultus sustineri, & currus qui ualli loco castris erant circundati commodè transuehi possent. Quarto die currus totius exercitus transuehuntur cum minoribus

bus tormẽtis, secundum hæc è maiorib. sex transmissa sunt, sed sub septimo quod erat longè maximum, pons tanto sub põdere fathiscens est interruptus, quamobrem coacti sunt duces illud, ne tanto spolio potiretur hostis, ex calefacto metallo, malleis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus commodè traductis, pons iterum ne insequenti hosti pateret, disiecta tignorum materia, succisisq; sublicis est intercisus. Superato Bodrogo, atq; eius ponte corrupto, persequendi nostros facultas Turcis eripitur, nisi paludem illam multorum millium passuum itinere circuire, quàm periculosi amnis uadum tentare malint. Hîc rursus in consilio disputatur, an maiora tormẽta ad expeditius iter confringenda sint, ne his potiatur hostis. Eius sententiæ secundus author existit Cazzianer, profitetur se peculiari suo sumptu, si cupri fragmenta inter curruum sarcinas distributa conuehantur, breui refecturum: scalas autẽ & reliqua bellici apparatus instrumenta, ne hosti cedant, igne absumenda censet, & quãto expeditius iter haberi poßit, uersus Valponium celeriter capiendũ, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam semienectæ, uarijs esculentarum rerum copijs recreari queant: ac alij per Possegam redeundum dicebant, & oppidum Iuuancha ex itinere protinus expugnandum, cũ in eo magna frumenti & uini copia à Barbaris & incolis seruari diceretur. Pari quoq; celeritatis impetu, aliud in proximo castellum nomine Gara, omni genere cõmeatus plenißimũ, expugnari posse uidebatur, priusquam Turcæ circundata palude longum id iter emẽsi, ad insequendum superuenirent: neq; tormenta usque

adeò præcipiti pudendoq; consilio, quæ essent nobilissimum totius prouinciæ præsidium atq; ornamentum, diffringenda, sed potius uti in præsens eorũ usus hosti eripiatur, si id extremi casus necessitas ferret, stilis ferreis per spiramenta adactis esse configenda. Postremò nihil esse turpius, quàm ut rebus infectis de receptu co gitarent. Trahitur in hanc sententiam ipse Cazzianer indictaq; profectione, quod ex cõtinuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipsa quoq; tarditate tormentorum impeditis in locis sæpius hæretur atque sufistitur. Ita progressu longa passim mora præpedito, magna cum difficultate tria millia passuum conficiuntur, eoq; modo uesperi nostri pariter atq; hostes singulari diligentia longissimũ emensi iter, uno tempore ad Iuuancham perueniunt. Sub hoc castello, tenue erat oppidulum, in quo nullus Turca remãserat. Oppidani nostris statim portas aperiunt, neque milites ingressi à præda contineri queunt: uinum cuius non modica erat copia dum certatim potant, uegetibus effundunt: illinc tamẽ à ducibus grauiter increpitantibus depelluntur. Eadẽ nocte hostes oppidũ succendunt, & tam ædificia quàm ea omnia quæ nostri non diripuerant, corrumpunt. conclamatur ad arma, quòd hostes undiq; nostris imminerent, inalbescenteq; cælo diuersis in locis acri cer certamine dimicatur, sed longè uehementissimè, ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum nostros Turcæ equites acrius urgent, Petrus Raschinius Bohemorum legatus, quem Marescalchum uocant, indignatus usqueadeò insolenter incumbentes hostes, confecto ex fortissimis globo eos facto impetu ita submouit, ut pulsi

pulsi multis acceptis uulneribus latè dissiparētur. Sed
Barbari more suo in pugnam celeriter reuertentes, et
recentibus suorum subsidijs adiuti, uictrices nostrorū
turmas circunsistunt, & laxatas per partes concidunt.
Acciditq; ut Raschinius ipse fortissimè dimicans, uel
totis undiq; protectus armis, unà cum suis cæderetur.
Tum uerò nostri duces de profectione statuētes, qua-
ternos curruum ordines instituunt, qui incedentium
agminum utraque latera protegant. Principia minus
ualidis militib. dantur, firmo tamen præsidio in fronte
constituto, agmen claudebant maximè strenuæ atque
integræ cohortes & turmæ. Per hunc modum uallato
utrinq; agmine procedentibus nostris, sicuti frequētes
occurrebant tumuli plerunq; nemorosi, qui iter præ-
pediebant, ita hostes à circumueniendis infestandisq́;
nostris opportunè prohibebant. Hac re animaduersa
Mahometes expeditos Ianizeros & Martellosios, qui
uiarum & nemorum compēdia nossent, præmittebat,
attributisq; eis paruis falconibus, qui rotis agebātur,
angustias præoccupare, & in his nostros lacessere iu-
bebat, & quum in aperta loca egrederentur, ad alias
ulteriores angustias insidendas refugere: alas uerò e-
quitum, quæ apertis in locis perpetuò iter habentibus
instarent, atq; agmina distinerent. qua Barbarorum
astuta uelocitate nostri sæpe uicti lacessitiq́;, multa pas-
sim uulnera atq; incōmoda referrent, eoq́; iniquius, q.
nulla Barbarorum manus paulo firmior usquā con-
sistere, neq; nostrorum impressionem expectare aude
ret: sed uti erat à duce præceptū, à congressu refugere,
& carptim sagittis & glandibus falconumq́; globulis,

uti locus posceret, rem gerere consuesset, quum tamē ad fauces paulò patentioris campi esset peruentum, et nostri Vsarones audacter præliū miscerent, augerenturq; agmina Turcarū, & edendæ nobilioris pugnæ occasio oblata uideretur, ipse antè alios Paulus Bachithius adhortator et bellator insignis falconis globulo ictus atq; interfectus est, quum & pleriq; alij uiri fortes ex suis Hungaris tardius explicato certamine cecidissent. Eo interfecto, qui inter nostros duces militaris ingenij solertia, atq; ingentis animi fortitudine plurimum eminebat, magnus timor totis castris incussus est, quum nemo esset, qui eo ductante dimicanteq; aduersus Turcas de uictoria dubitaret: quando & tū, & aliâs sine eo unquam prosperè dimicatū fuisse meminisset. Eo tamen prælio, quum Hungari urgere Turcas, & sui ducis mortem ulcisci contenderent, tanta ui hostes repulsi sunt, ut multis suorum amißis falconum currus deserere cogerentur: sed ea fuit apud pedites nostros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus destitutos occupare reducereue nequierint, & ex aduerso hostium pedites pedum uelocitate mirabiles, ipsiq; præsertim Ianizeri è syluis equites nostros glandibus impeterent, à persequendisq; suis opportunè deterrerent, et recepta rursus tormēta incolumes aueherēt, ex institutoq; suo nostrorū agmē præcurrere atq; lacessere perseuerarent. His incommodis omnisq; generis commeatuum inopia afflicti nostri milites, quum neq; ullo aduersus famen subsidio nutātia corpora, neq; ulla auxiliorū spe animos sustinerent extremæ calamitatis casum omnes horrebant,

eoq́; trepidantius, q̃ Mahometem noua ualidaq́; recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Nicopoli expectare, uel incertis rumoribus audiuissent, simulq́; prospicerent ex Vsaronibus plures præsumpta fuga saluti suæ consulere, neq; ulla aut consolandi aut minuendi timoris ducib. attonitis inesset authoritas, qua aliâs lætis atq; magnificis alloquutionib. consternatæ metu copiæ confirmari consuessent. Quũ uerò in campum satis patentem oppido Garæ subiectũ esset peruentum, multorum confirmatione nunciabatur, hostes proximas & continentes syluas, per quas nostris eundum erat, decisis paßim & transuersis obiectis arboribus præsepsisse, ne per eas uel tormenta uel currus traduci, & equites, nisi dissolutis turmis induci possent. Ea res euulgata in castris, ultimæ desperationis mœrorem attulit, eoq́; etiam grauiorem, quoniam Ladislaus Moreus atque alij locorum periti dicerent, duas tantùm euadendi uias superesse, alterã qua per syluas itinere decem millium passuum ad Valponium ibatur, eamq́; quòd intersecta sit, nouo Barbarorum opere, dimißis impedimentorum curribus, relictisq́; maioribus tormentis, esse penetrandam: alteram porrò uersus castellum, quod Zentuerzebeth uocant, quod ipsius Ladislai Morei erat ditionis, & aliquot millibus passuum à Gara distabat. Quæ uia si caperetur, hostes proculdubio propter locorum angustias à nostris persequendis necessariò cessaturos. Verùm in consilio præfertur uia, quæ ducit ad Valponium q̃ illic cõmeatuum esset satis, & pecunia à rege Ferdinãdo in stipẽdium missa, quæ sufficeret in totam

hyemem, Valponiana in arce seruaretur. Itaq; dimissis illis tormentis, quæ conuehi non poterant, succensoq; puluere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus instrumentis & sarcinis, quæ equis imponi nequibant, properandum esse: obiectos siquidem arborum truncos facilè disijci, & paruo uel ipsorũ tantùm aurigarum labore, repurgari iter posse prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atq; præfectis curare debere, ut ipsorum equites & pedites expeditißimi sint, & dato signo statim proficiscantur. Profectionis uerò signum futurum esse instrumentum quoddam musicum, quo fistulator è sacris turribus in Germania, Viennæq; præsertim, appropinquantem aurorara prænunciare solet. Id tibiæ genus Germani Schalmeyen appellant. Signi dandi cura inchoandæq; profectionis ipsi Cazzianeri data est. Huic ultimæ deliberationis decreto, nonnulli qui aduersarentur reperti sunt, & dicere auderent, hostium multitudinem multo minorem esse nostro equitatu, atque eadem ferè, qua nostri urgerentur, cibariorum inopia præmi. Præterea Barbaros cum grauioris armaturæ equitibus nostris iusto prælio congredi nunquam ausos, sed latronum more ex insidijs tantùm nostros adoriri, & quum ex uiarum angustijs nostræ copiæ explicantur, illico refugere. Cæterùm non esse adeò munitum castellum & oppidũ Gara, ubi hostes castrametati sint, ut expugnari nequeat. Proinde uiris fortibus, necessitatiq; multarum rerum astrictis, experiunda omnia, & tandem audendum esse aliquid: nam fugam non solùm turpißimam ipsis ducibus, qui salutis periculo famæ de-

mæ decus anteponunt, sed cunctis qui nihil præter uitam respiciant, perniciosissimam omnino futuram. Quòd si profectio noctu fiat, futurum esse, ut palantes uagiq; per diuersos tramites nemoribus inerrent, neq; in tenebris posse dinosci ab ignauia uirtutem. Vsarones quippe ante alios nullo pudore diffugituros, Turcas autẽ castris nostris adeò propinquos esse, ut nulla ratione eos discessus noster celari queat, præsertim si puluis tormentarius succendatur, et tormenta maiora inclusi igni uiolentia diffringantur, propter necessarium bomborum & malleorum strepitum. Quibus de causis confligendum omnino esse iudicabant, nec credendum falsis rumoribus, qui de nouo hostiũ exercitu spargerentur. Magnum profectò Deum, ipsosq; diuos cælites pro religione, & Christiani nominis gloria decertare paratis, proculdubio certissimam opem allaturos. Tum uerò cœpta est consultatio de ægris, qui curribus uehebantur, aut inter impedimenta collocatis, à nouissimo militum integrorum agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorũ & sauciorum multitudinem intellecto profectionis decreto, planctu & quæstibus, uti miseris, & desertis necesse erat accidere, tota castra completuram, quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certo illi credebantur, qui uel fratres, uel consanguineos, contubernalesq; suos & amicos, usqueadeò miserè & fœdè derelictos, nunquam postea uisuri essent, cuius uniuersæ perturbationis tumultum & uoces necesse foret peruenire ad aures Barbarorum, qui non longius abessent, quàm intra minoris tormenti iactum.

Propterea unumquenq; corpore atq; animo debere adniti, ut tantulum id iter, quod pertinebat ad Valponium fortiter atq; alacriter conficerent, quando bona etiam spe occursuri essent multis curribus recenti pane, uarijsq; cibarijs abundè onustis, qui à Valponio in castra submittebantur, sicuti à certis nuncijs esset auditum. Eo commeatu siquidem recreatis uiribus, susceptiq; subinde amico oppido, esculentorũ omniũ copia plenißimo, reliquos omnes præsentis difficultatis atq; periculi casus ex tuto superaturi essent. Vt uerò sauciorum & ægrorum salutis ratio haberetur, affirmabant, eos iugalibus curruum & quadrigarum equis posse imponi, eorumq; infirmißimos insidentium equorum clunibus arcto complexu posse sustineri. Postremò magnificis uerbis eleuando hostiũ uires uanißimeq; & iactanter attollendo suas, id quod tum iter salubri consilio caperetur, non turpis fugæ quidẽ sed honestæ profectionis debere existimari, quando ipsi, non equitatus modò genere & numero hostibus superiores essent, sed peditatu etiam ipso, uel grauiter morbis attenuato, pares & firmiores, si non iniquissimo loco sit dimicandũ. Hæc quum pugnantibus sententijs in consilio iactarentur, res eò deducta est, ut quisq; ducum perturbato iudicio, alienas à communi salute cogitationes susciperet, nullaq; dedecoris cura habita, in unam tantùm uel ambiguam spem salutis fugam meditaretur. Ex aduerso Mahometes certißimis usus exploratoribus, & de omnibus nostrorum incommodis per singula propè horarum momenta certior factus, suamq; inde uictoriam præsagiens,
intentis

intentis excubijs, & insessis longè lateq; per alternantes equitum turmas itineribus, uigilantissimè nostrorum motus obseruabat, eo consilio, ut quum nostri castra mouerent, atq; agmina proficiscerentur, ex pristina sua consuetudine disiunctos, & uti accidere necesse erat, impeditis in locis sæpe dissipatos, apud opportunas locorum angustias inuaderet. Ita enim equitatum peditatumq; suum omnem circa notos nemorũ saltus disposuerat, ut magna quadam lunati flexus indagine circũdatos inclusisse uideretur. Erat iam propè exactum secundæ uigiliæ tempus, insomnesq; omnes solicitis mentibus ita exeundi signum expectabãt ut minimum quodq; moræ spatium apprimè ingratũ & incommodum singulis uideretur, & clari nonnulli duces uecordi instinctu moras abrumperent, & iniussu discedere atq; anteire cæteros properarent. Huius flagitiosi discessus ortum esse aiunt ab Vsaronibus Hungaris, qui tramitum & nemorum notitia freti, Valponium uersus cursum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhonesto exemplo imitatus, ad Zenthuerzebeth castellum suum contendit. Hos quoq; Stiriaci omnes obliti pudoris, Ioanne Vngnad præfecto duce, qui tuendo cogendoq; nouissimo agmini fuerat destinatus, tumultuosè properantibus turmis sequuti sunt. Idem fugæ consilium sibi quoq; præsumpserat antistes Zagabriensis, cuius ingens laterna per syluas errabunda noscebatur, minore tamen aliquanto infamia quàm cæteri, quum uir sacratus nunquam arma induere, aut in pugnam prodire sui muneris esse putaret. Interim Cazzianeri trepidè nunciatur Vsa-

rones effugisse, idem fecisse Ladislaum, & Vngnadum cum Stiriacis turmis, reliquos nihil expectato, uti instituerant, tibiæ cantu, instruere se in eandem fugam. Tum uerò planè uecors, & attonitus imperator æquum conscendit, oblitusq; signi dandi, quòd cæteros, uti postea dicebat, iam præceßisse crederet, sese inermis in eandem eiecit fugam, deserto utique prætorio, quod erat argentea supellectile, cæterisq; ornamentis opulentum. In eo dilabentium tumultu Lodronius excitatur, & quum ministri imperatorem effugisse dicerent, intrepidè respondet, proculdubio fieri non posse, ut ab illo tam turpiter, & tam perfidiosè desereretur, atque ita sicuti erat multarum noctium peruigilio, & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens, quieti se reddidit. Nec multò post perlato castrorum strepitu ad aures Mahometis, Barbari omnes consurgunt, & sese ad inuadendos hostes comparant. Sed Mahometes, quod hostes tentarent, certius cognoscendum, atq; ideo expectandam lucem censet, suosq; instructos subsistere, & prodeundi signum, quod equestri tympani leui pulsu per ordines dari solet, silentio expectari imperat. Dux enim uetus planeq; senex, multis aduersus nostros exercitatus prælijs, de simulata fuga subdubitans, in pugnam nisi loco suis æquißimo, incautè pertrahi nolebat, utpote, qui antea non iusta quidem acie confligendo, sed carpendo per partes, suo more bellum conficere statuisset. Inalbescente cælo rursus excitatur Lodronius, imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & se à multo maxima copiarum equestrium

parte

parte deſertum uidet, fruſtra ſe proditum queritur, nihil tamen animosè dimittit, & pedites alloquitur, hortaturq; ut priſtinæ ſuæ uirtutis memores eſſe uelint, & quod tum iniqua rerum ſors diſcrimem afferret, una animi fortitudine ſuperandum exiſtiment: uiris quidem fortibus de honeſta morte, non de turpiſſima fuga, quæ etiam futura eſſet incerta, eſſe cogitandum: ſibi omnino conſtitutum eſſe, qui ſæpius eos multis bellis feliciter ductarit, repulſis hoſtibus, in pacata loca reducere, aut unà ſecum egregiè pugnando, non indecoro uitæ exitu mortem oppetere. His fermè uerbis ad Lodronium milites confirmãtem, Carinthij equites, atq; item Saxones, Auſtriaci Bohemiq;, qui probè parentes imperijs, profectionis ſignum à duce indictũ ſibi dari fruſtra expectabãt, nec ignominioſæ fugæ comites eſſe uoluerant, concurrerunt, tanquã ad uirum longè fortiſſimum, obſecrãtes ut pro deſertore duce imperij munus ſuſciperet et impleret: ipſos enim, quæ iuberentur facere minimè recuſaturos, & quandiu uires atq; arma ſupereſſent, pro religione, proq; optimo rege pertinaciſſimè cũ Barbaro hoſte pugnaturos. Non ſuſcepit delatum munus Lodronius à generoſo quodam pudore ſe indignum profeſſus, id tamen pro ſua pietate magnitudineq; animi tanti exercitus indignam ſortem miſeratus, quandiu à Fortuna licuit, cum præfatione ſuſceptum exercuit. Ferunt eum, quum concionaretur ad milites, atque omnem fugæ ſpem deteſtaretur, & uehementer improbaret, repertum fuiſſe Germanici nominis ueteranum militem, qui comiter nec inſulsè dicere auderet,

neq; uerò Lodroni dux optime usqueadeò turpis fuga apud te uideri potest, quum eam nobili equo uectus, circumspectare existimari poßis. Intellexit Lodronius ueterani militis argutiam, ingentique animo descendens in pedes, stricto gladio equi suffragines detruncauit præclarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari sorte uobiscum pugnantem habebitis. Vos date operam, ne opinionem meam fefellisse uideamini, ut uictores euadatis, aut non inulti decoro mecum uitæ exitu militiã finiatis. Reliquos porrò equos peculiares suos pari humanitate notis sibi militibus, qui languerent ex uulneribus aut morbis, dono dedit, & in his Picenardo Cremonensi cohortis præfecto, quum tum fortè rigida febre quateretur, & se fuso cursu è manibus hostium eriperet. Vix primæ turmæ, primæq; legionum cohortes sublatis uexillis castrorum septis exierant, quum Barbari undiq; ingruentes sese, truci ululatu edito, ab omnibus partibus circumfuderunt, & multa simul prælia ex itinere ab equitatu conseri cœpta sunt, eo euentu, ut nostri modò egregiè sustinentes & modò renouantes impetum, Barbaros insolenter urgentes latè propellerent. In his diuersis prælijs Antius Macer Fuchstatus Saxonicæ stirpis, Carinthiorum dux, ardentißimè pugnans, quum ab insignium ornamentis imperator à Turcis esse putaretur, est obtruncatus, pariq; sorte amplius uigintiquatuor illustris nominis equites, capto ab hoste eorũ signifero trucidati sunt. In his fuêre tres reguli, Andras Reschius, Christophorus Hernaus, & Georgius Himelbergus. Alio autem

autem in loco cruentißimum editum est certamen cum Saxonibus, Misnijs, Thuringis atq; Franconibus, qui Saxonum equitum uexilla sequebantur. Horum enim uel eximia uirtute depugnantium supra triginta sex splendidiores, aut præfecti, aut signiferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario duce capto, qui postea in uinculis apud Barbaros interijt. Inter eos qui interfecti sunt, nobilißimi fuêre, Sebastianus Methescus, & Iacobus Seullembergus. Eadem quoq; irritæ uirtutis sorte Austriani, elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu resistentes, ad extremum deleti sunt, quum ex his uirtute atq; natalibus clari cecidissent Fettaius, & Hofchirchius reguli, & secundum eos Hohenfelder, & Aanspurger, atq; item duo è Naidega familia clarißimi proceres, & cum his Lambergerus, & Velezerus uiri honestißimi cecidissent. E superiore etiam Austriæ Rhetiæ finitima, desiderati sunt Gulielmus Folgehenstorphus, Leonardus Lambergus, Bernardus Scherfembergus, & Gaspar Bergcheim, & Schellembergus, qui domi & foris cum dignitate conspicui fuerãt. Verùm longè maxima cædes edita est in Bohemos equites, in quos è transuerso à Ianizeris continenti glandium procella perturbatos, ueteranæ Turcarum acriter inuectæ, grauibus & incuruis gladijs frustratim cædendo arma, & clauis ferreis pertundendo cassides, paßim sternebant, quum nemo circumuentis opem ferret, & dux ipse gentis, Albertus Slithius è media cæde, maturius quàm oporteret, se recepisset. peditum uerò phalangem è quodam superiore nemo-

rosæ paludis margine, à Ianizeris Asapisq;, qui nusquam congressi, sclopettis tantùm atque sagittis eminus rem gerebant, magno affectam detrimento, & planè fluctuantem, Amurathes cum Bosnensibus alis, è diuersa parte inductis turmarum cuneis, ita perfregit, ut disiecta conturbatis uexillis, & implicatis hastis tota solueretur, atque intercurrente ferociter hoste, gladijs atque securulis conciderentur. Lodronius ipse equitum incursu atq; impetu raptus, in palustrem locum adactus est. Ibi quum grauiter saucius, & lubrico præpeditus cœno, supremæ uirtutis conatum edidisset, adhortantibus eum Barbaris, ut se dedere, quam interfici mallet, cum tribus cohortibus, quæ ei superfuerunt, ita in deditionem est receptus, ut cum reliquis suis omnibus, tanquam eximiæ uirtutis hominibus, proiectis ad terram armis, seruaretur. Iam enim, uel immites Barbaros multoq; nostrorum cruore conspersos, cædis satietas cœperat, usqueadeò, ut plerisq; languescerent manus, & ad prædam auidissimè uerterentur, consectantes eos, qui dispersim hostiles manus uacillante, & trepido passu effugere crediderãt, eo quidem successu, ut magnus numerus pro mancipijs caperetur, pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes, qui non ante prælium, ut diximus, effugerant, toto campo cæsi spectarentur. Hoc enim pudendum Exechianæ stragis incommodum, superiorũ temporum funestißimas Christiano nomini illatas clades superasse ferebatur: nam flos equitum, & peditũ, inauspicati ducis temeritate & culpa, potius quã hostium uirtute deletus interijt, sic ut omnes ferè prouincias

uincias aßiduo luctu funestarit. Nunquam enim antea acciderat, sicuti uidere fuit, è Sigismundi Cæsaris, Ladislaiq; regis aduersis prælijs, ut Barbarus, & uictor, & incruentus euaderet, ita ut nostros, qui ad Exechiũ ferè multi ceciderint, detrimentum acceptum grauẽ etiam ignominia cumulasse uideri poßint. Mahometes nullo propè suorum sanguine tanta potitus uictoria, & direptis castris nostris, in pratulo quodam cadaueribus repurgato consedit, epulatusq; hilariter, nobiles captiuos & splendida spolia, uexillaq; in primis ad se deferri iußit, laudatisq; palàm his omnibus præfectis, qui egregiam eo die nauassent operam, signatæ pecuniæ plures culeos à quæstoribus sibi afferri iußit, è quibus depromptos de manu aureos, & argenteos nummos pro meritis donatiui nomine militibus dabat, productosq; captiuos ad unum omnes, qui non essent gregarij, diligenter inspexit, singulorumq; nomina & dignitates in commentarios per scribas præsens redigi iubebat. His uerò qui detrũcata capita, aut decisas nostrorum uultibus nares, & anulatas dextras afferrent, statim pecuniæ præmia tribui iubebat. Lodronius, quum graui ex uulnere iactationem ferre, nec uiuus cum reliquis captiuis Byzantium perduci posse uideretur, à custodibus est interfectus, caputq; eius postea transmissum. Nam sicuti nonnulli uiri nobiles, & in his Laurentius Streytpergus, & Dietmarus Losenstainus retulerunt, qui redempti reducesq; ad uxores & liberos penatesq; suos postliminio reuersi sunt, inter captiuos, qui à Mahomete cum uexillis conspicuisq; aliquot castrensis apparatus in-

ſtrumentis ſplendidisq́; præſertim & inauratis thoracibus & galeis per legatos Solymano offerebantur, tria ſummorum ducum capita argentea in pelui conſpecta agnitaq́; ſunt. Ea fuêre Pauli Bachithij olim trãſfugæ, & Antij Macri, qui Carinthiaco equitatui præfuerat, Ludouiciq́; item Lodronij, qui pedeſtres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis oculis aſpexiſſe, & tanquam tabo fluentia auerſatum, cæterum atroci nutu iuſsiſſe, ut captiui illico cæderentur, ſed deprecantibus Ianizeris, ut quos ſtrenuè pugnantes ſub fide cœpiſſent, tanquam uiros fortes ſeruare uellet, qui in ſeruitute fortem etiam operã ipſis præſtare poſſe crederentur, remiſiſſe uultum, militibusq́; obtemperando, humaniter multos fuiſſe conſeruatos. Ipſe autem Cazzianer caſtrorum ſignorumq́; ſuorũ impius deſertor, quum profugiſſet ad Caſtellum ſuũ, à cunctis proditionis exercitus accuſabatur, & tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ cladis author, maledictis inceſſabatur, ſic ut ne prodire in publicum, nec cæleſtem lucẽ aſpicere poſſe diceretur: tanta ſiquidem deflagrabat inuidia, tantoq́; odio apud omnes regiæ aulæ ordines laborabat, ut in eum famoſa carmina argutè factitata, per omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur, ſic, ut eum pro trophæo, quod referri debuerat, coronaq́; uictoriæ, furcam & laqueum meruiſſe dicerent, adderentq́; pari merito ei ſupplicij conſortes Schlitum Bohemũ & Vngnadum Stirianum, ac Stambechium Carinthium, qui ducum omnium fugaciſsimi fuiſſent. Quibus execrationibus miſerè perſtrictus Cazzianer,
po-

postulauit à rege, ut sibi tutò uenire ad dicendam causam liceret: nam paulò ante scripserat ad senatũ prouinciæ Carniolæq; præfectos, famam suam contra ius & æquum, à calumniatoribus inimicis suis maledicentißimè lacerari, propterea se iturum Viennã purgandi sui causa, & iniquè obiecta præclaris insigniũ uirorum testimonijs diluturum, sperareq; se pro sua anteactæ uitæ cunctis in bellis fide uirtuteq;, ut quum multas res pro regis dignitate atq; amplitudine prosperè gesserit, pristinam ab eius clementia gratiã recuperaturum, quando ea calamitosi belli errata, fatali potius impulsu, quàm hominum errore prouenissent. Concesit rex, ut tutò ueniret, exceptusq; est ambiguo uultu, sed quum eius causæ cognitio disceptatore rege aliquãto longius quàm reus uolebat, protraheretur, atq; interim honesta sub custodia seruaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione saluteq; subdubitans, effugere quàm iudicium expectare maluit: simulato nanq; morbo lateritium sub cubili pauimentum noctu sensim per commissuras cultello scalpens, uno atq; altero facilè exempto laterculo, subiectam testudinem aperuit, atq; inde ex linteis lodicibus effecto fune se demisit, & feliciter effugit, quum paratos extra arcem ex condicto equos ad fugam celeres arripuisset. Nec multò post, uti erat fluctuoso atq; præcipiti ingenio uir, desperatis rebus ad Turcas transiuit, eum libenter excipiente Mahomete, pollicenteq; ei, præter opima stipendia, totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarij regni, si Solymano syncera fide ad subigendas Austriani imperij urbes operam

præstaret. Tum uerò constituta iam præscriptis legib. transitione, ut cum aliquo munere ad Mahometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiusdem prouinciæ regulo, sibi uti rebatur amicißimo, fidètius agere cœpit, ut unà secũ transiret in spem certißimi præmij, quando Solymanus erga ambos, non secus ac cum Ioanne rege liberaliter egisset, beneficentißimè acturus existimari deberet. Promisit tum Sdrinius, aut certè se promittere simulauit in sententiam inuitantis concessurũ, parataq; & instructa transitione, cum ala familiariũ equitum ei transeunti comitem futurum. Verùm Sdrinius conuerso animo impietatis dedecus, & tanti sceleris facinus secum reputans, in amicum ueterem uel nihil tale domi suæ expectantem, perfidiam exercere, quàm regem aut religionis nomen offendere maluit, Cazzianeremq; post epulas dirus hospes obtruncauit ita ut detruncatum caput inuisi, & meritò damnati ducis ad regem mitteret, in præmiumq; honestæ perfidiæ interfecti à se amici castello, atque omni illius substantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTOriarum sui temporis.

LIBER XXXVII.

ORTISSIMIS *Germanicis atq; Illyrici nominis gentibus, uetere sua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium spoliatis, altera adhuc militiæ parte, quæ maritima est, & nauali scientia continetur Barbaris potiores esse uidebamur. Quandoquidem Veneti ante alios, & Genuenses, rei naualis disciplinã ab inueterata maris possessione, clarissimisq; rebus gestis, præstantissimè tuerentur. Sed huius maligni seculi fortuna aliena prorsus & infensa Christianis, labante scilicet ueterũ disciplina, uirtuteq; obsolescẽte, eò summis utriusq; gentis ducibus in aleam experiundi periculi perductis, ita Barbaris fauit, ut nostri ad Actiacũ promõtoriũ, collatis improsperè uiribus, in fugã acti, tota nauali existimatione exuerẽtur. Quomodo autem id usqueadeò infeliciter euenerit, breuius quã potero, ex ordine rerũ et temporũ enarrabo. Veneti diuersis Turcarũ iniurijs terra mariq; insolẽter exagitati, cũ Solymanus Corcyra urbe impotẽter oppugnata, multoq; immanius peruastata insula superbè pacẽ abrupisset*

& tum in Peloponneso Epidaurum & Nauplium ipsorum ditionis urbes per Caßimum Bassam continenter obsideret, atque oppugnaret, nullam sibi moram attulerunt, quin aduersus tyrannum nullas uel iustæ satisfactionis, uel demissæ deprecationis rationes admittentem, bellum gerendũ censerent, inuitantibus eos Cæsarianis, & Paulo Pontifice pro sua dignitate plurimum cohortante: nam recentis periculi metu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuasisset, præclarè admonebantur, ut Italiæ cauendũ existimarent postquàm Ottomannica claßis nimio plus quàm liceret insuefacta nostris littoribus, aliquando non Salentinos modò, sed ipsas Hadriatici sinus urbes aggredi, sicuti manifestè appeteret ausura crederetur. Cæsar quoq; graui cura, cùm Siciliæ, tum Africæ rebus prospiciendum ratus, ingentem suo nomine triremium, et nauium numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ claßib. iungerentur, in id bellum se collaturum promittebat. Itaq; per totam hyemem quæ subsecuta est, per legatos diligentißimè elaboratum est de numero genereq; claßium, de militibus imponendis, de asciscendis socijs comparandaq; pecunia, diuidundisq; sumptibus, ut quàm ualidißima atq; ornatißima claßis in proximã æstatem, distributa in singulos principes impensæ portione pararetur, & in Græciam aduersus Barbarum tyrannum educeretur. In id consilium Paulus Pontifex ad sextum Idus Februarij in Vaticano senatum habuit, & quod bene uerteret populo Christiano, fœdus percußit, adstipulantibus, Ioanne Manrico Aguillario pro Carolo Cæsare, Marco autẽ Antonio Contareno
pro

pro Veneto senatu sub his conditionibus, ut Cæsar octoginta duas triremes instrueret, totidem Venetus, ipse uerò Pontifex triginta sex pararet, ut ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus postulanti pontifici quod uellet fabrefactas, armamentisq; omnibus instructas triremes mutui nomine ex arce sua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in eam expeditionem implendas: Cæsar autem, atq; item Genuenses onerarias naues militariter instructas, quibus commeatus & pedestres copiæ cõueherentur, subministrarent. Renunciati quoq; sunt classium duces, Cæsarianæ, ipse Andreas Auria, Venetæ, Vincentius Capellius, Pontificiæ autem, Marcus Grimmanus Patriarcha Aquileiensis, cui comes & adiutor adderetur Paulus Iustinianus, nauali prudentia uirtuteq; aliâs inter patritios cum laude spectatus. Cautum uerò est, ut terrestribus copijs, si descendendum in hostile littus foret, Ferdinandus Gonzaga Ciciliæ præfectus, cum imperio præesset, & siquid Christianis armis de Barbaro hoste pararetur, siue in Græcia siue in insulis, ipsáq; Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio toties antea à Barbaris lacerato adderetur: Cæsar autem ex sua liberalitate, quantum uellent socij, tritici Siculi uenalem copiam æquo precio præberet, atq; eam sine ullo uectigali atq; portorio exportari sineret. Iisdem autem temporibus, quibus Solymanus in Epirum uenit, tentatáq; frustra Italia apud Salentinos, & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abrupit, Alfonsus Vastius in Subalpina regione, expugnatis magna ui ua-

lidißimis Gallorum præsidijs apud Cherium, Albamq́; Pompeiam, atq; Clarascum, eo Gallorum duces amittendæ totius eius prouinciæ periculo calamitatis adegerat, ut imminutis militum præsidijs, & absumptis commeatibus, de retinēda tuendaq́; Taurino urbe desperarent, & ad regem in Galliam accuratè perscriberent se armis circumuentos, & frumenti inopia laborantes, nisi maturam opem afferret, cuncta hostibus fame compulsos esse concessuros. Ferunt regem, quū in uenatione esset occupatus, & certum de suorum periculo nuncium accepisset, aliquandiu in equo immobilem stetisse, & rigentibus oculis crebrò barbam demulcentem, atq; itidem frontem, atque oculos dextra perfricantem grauißimè suspirasse, sed ingenti statim animo rediјsse ad rationem, decretoq́; secum facto ferendi auxilij consilium suscepisse, tanta firmitate magnitudinéque animi, ut semihoræ spatio, quid sibi in eam expeditionem ituro parandum foret, incredibili celeritate describeret: aduocatisq́; demum proceribus, ipsoq́; præsertim Anneo Memorantio, in equo sedens, munia singula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, ut ea, quæ ad parandas copias conuehendosq́; commeatus pertinere uidebantur, summa diligentia in spem pœnæ aut præmij certißimam expedirent. Rex nanque, qui omnes propè suæ ætatis tenaci atque expedito immensæ memoriæ captu, perenniq́; uigore superauit, quid & quantum peculiaris commeatus unaquæque prouincia suppeditare posset, quæ nam itinera, quæ flumina ad conuectiones faciliora uiciniorá que forent, & è quibúsnam statiuis, aut hybernis

hybernis equitum alæ accersendo celerrimè conuenire possent, mira ardentis ingenij figuratione, atq; uelocitate repræsentabat sic, ut eum rationes itinerũ & nauigationum præcipuasq; rerum omnium copias uel remotißimarum etiam ciuitatum, tanquam ex indice memoria tenere, usu rerum periti proceres rerentur. Ab eo nanque subitario belli decreto, statim perspectum est quantum rex ipse, cùm ingenij magnitudine, tum quodam memoriæ inenarrabili robore, propter singularem rerum suarum notitiam ualeret, uel mollißimis interdum uoluptatibus occupatus, & quantæ essent Gallici imperij facultates, eiusq; gentis quanta essent ad parendum studia facilè apparuit. Paucißimis siquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta uis omnis generis commeatus liberali prouincialium studio, curaq;, uel ab ipsis extremis Pyrenæi montis partibus, atque Armoricis Oceani ciuitatibus collata est, ut singuli amnes, quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionem commoditatem pernauigatur, & cuncta denique itinera innumerabilibus nauigijs & carris complerentur, omnesq; ad edictum commeatus suos imperatis uecturis, ad urbem Gratianopolim peruehrent, quò etiam equitatus, & pedestres copiæ conuenire iubebantur, ut inde uarijs tramitibus per Cottias Alpes in Italiam transcenderetur. Ferunt erepsisse per dorsum Alpium supra triginta millia sarcinarij generis iumenta, omnibus annonæ copijs onusta, quibus rex ipse præsidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmisisset, cum expedita parte exercitus.

Ipse Germanos Gulielmi Fustembergi (hi circiter septem millia censebantur) adducebat, quibus non magno interuallo Heluetiorum sex millia, atq; Italicorum quatuor millia iungebantur. Reliqua pars peditatus ex Vasconibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem ferè numerum constabat. Grauis armatura equestris nouissimo loco succedebat, tormentis ante per abrupta atq; inuia summa celeritate trãsuectis, paucorum dierum labore superata sunt summa Alpium iuga, atq; inde mollioribus passim collibus descendi cœptum. Vastius cognito regis aduentu, ad Montecalerium oppidum castra fecit, præmisitq; Cæsarem Masium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum, qui opportunos ad descensum hosti saltus certis præsidijs occuparent. Hos Henricus ipse regis filius, & Memorantius septi nobilium equitum globo, qui dimissis equis per anfractuosos tramites pedibus rem gerendam putabant, disiecta passim glacie niuéque, tanta ui adorti sunt, ut Masius & Columna pulsi disiectique, locum, quem ceperant, amissis equis desererent, & Memorantius inde sinistrorsum paratos commeatus cum ualida equitum & peditum manu, ad Taurinenses inedia laborantes maturè transmitteret. Exinde Francisco rege subsequente, Sebusiana uia Gallorum agmina se demiserunt, neque quisquam hostium obstitit, moxq; ad Villianã oppidulum peruentum est, ubi Neapolitanus centurio cum paucis antiquæ turri præsidio impositus, subiectum iter uiæ militaris impediebat, nec ullam deditionis significationem dabat. Cuius stulta pertinacia offensus

fensus Memorantius, quòd indignum esset regem, nisi pacato itinere transire, ni statim se dederet necem cōminatus, tormenta produci iußit, atq; oppugnare turrem cœpit. Nec mora præsidiarij intellecto periculo animum despondentes, neceßitati ceßêre. Sed Memorantius centurione conseruato, quòd sibi dißimiles nactus esset milites, & regijs stipendijs adscripto, milites eius præsidij ad unum omnes laqueo suspendit, qui importuna temeritate tantam uim regijs exercitus se ferre posse credidissent. Ab hac Villiana turre Franciscus compositis copijs per plana loca descendit, præcurrente Gulielmo Langæo cum ala leuis armaturæ equitum usq; ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum posito, Petrus Ciconius Insuber expediendis commeatibus præpositus, ingentem frumenti uiniq; & pecoris, reliquæq; annonæ copiam ex ipsa incolarum messe atq; uindemia contulerat, uel improbante Vastio, qui id oppidū ab initio defendi posse minimè confidebat. Ad primum itaq; Langæi aduentum, Ciconio imparato & deserente commeatus suos omnes, occupatum est Montecalerium, regiusq; inde exercitus, parto de hostibus peramplo commeatu, sese affluentissimè aluit. Constat Vastium ipsi Ciconio uehementer iratum fuisse, quòd ille in spē priuati quæstus, tantam uim commeatus in alia tutiora utiq; & commodiora oppida, uti ipse iusserat, non esset dispartitus: Propterea, cum Ciconianis carris, qui oppido onusti educebātur, occurrisset, trahentib. plaustra bobus crura manu sua præcidisse, interficiq; iußisse, ut ea quoq; iactura Ciconius afficeretur. Cui facto fugæq; Ciconij

superueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit, eo die se luculentißimè cœnaturum, postquàm sibi duo hostium clarißimi, cùm pistoris & cauponis, tum lanij operam præstitissent: Ciconius scilicet, qui dignitate erat comes, atq; ipse Vastius tanti nominis imperator, postquàm hic occisis bobus præpingue parasset obsonium, ille uerò albicātis coctæ Cereris, & optimi uini cadis onusta plaustra reliquisset. Cogitauit subinde Vastius, circumiectis oppidis propere communitis uel impar uiribus, hostes ad pugnam lacessere, instructo uniuerso equitatu, qui per nocturnum tempus regia castra inuaderet, & Gallos more suo audacter in pugnam erumpentes, ad instituta insidiarum loca, ubi peditatum ipsosq; præsertim sclopettarios disposuisset, ex occasione pertraheret. Sed ea nocte susceptus labor Cæsarianis, cum nusquam se obtulisset hostis, in irritum cessit. Audiui ego postea à Vastio non iusta pugna, sed tumultuario tantùm prælio hostes aggredi cupiuisse, quoniam peculiare suum robur in Germanico pedite constaret, quem Federicum Fustembergū superiore æstate adduxisse memorauimus, qui eius Gulielmi Gallo regi militantis germanus erat frater, ita ut nequaquam rectè fraternæ acies in pugnæ discrimen conserendæ crederentur, quandoquidem uterq; frater alterum deprauare, & ad se traducere contenderet, qua in re Gulielmus astu & uiribus superior, tanquam fratrem facilè Germanico sanguini parsurū & à uictore iam rege amplißima præmia relaturum in partes facilè perducere posse quibusdam suspicacibus ingenijs appareret, quanquam Federicus uirtute religioneq;

religioneq; animi melior, constantissima fide suum decus tueri statuisset. Quũ Cæsariani regijq; pari studio suarum partium oppidis nouo præsidio, nouoq; commeatu confirmandis occupati essent, & Vastius intẽtè prospiceret, quónam uexilla regia uerterentur, è Belgio literæ allatæ sunt regi, quibus certior fiebat illustrium fœminarum auspicijs, inter ipsos certantes armis principes propinquos suos inducias percussisse: nam Eleonora regis uxor, & Margarita item soror uirilis ingenij mulier, quæ Nauarræ regina uocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæsaris Germanã contenderant, detestantesq; diri belli causas tanquam inanes, usqueadeò appositè egerant, ut Maria ad idem utriq; parti utilissimum pietatis & pacis decus, uehementer accenderetur, ijsdemq; ferè cõditionibus, quibus ante septẽ annos ea immania diuturni belli incendia restinxerant induciæ dicerentur in eam descriptæ formulã, quam principes in spem mutui colloquij certissimæq; pacis essent probaturi. Itaq; Memorãtius Vastio significauit inducias esse factas, matureq; ipsum à Cæsare resciturum, quibus conditionibus in posterum ab armis esset discedendũ. Harũ induciarũ beneficio maximè lætatus est Vastius, uel ob id quod pecuniæ inopia plurimũ angeretur: nam si producendo bello expedienda essent stipẽdia, & confirmãdi in officio milites necesse fore prouidebat, ut immanib. tributis impositis Galliæ Cisalpinæ, ciuitates expilatas diu antea euerteret. Menstruam siquidem per id tempus iussu Cæsaris pecuniam ex censu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat, tanta quæstorum exigentium acerbi-

tate, ut populus paßim diri seculi calamitatem lugeret, neq; ipse Vastius suopte ingenio liberalis, & minimè rapax, abstineret à lachrymis, utpote, qui firmiorem Cæsari eius dominatus possessionem futuram arbitraretur, si Cæsar beneuolentia iustóque amore continere populos, quàm impotentibus auarißimisq; imperijs coercere mallet. Nec multò post à Cæsare de ijsdem inducijs certior factus, dignum seipso humanitatis officium suscepit, & ad Carmagnolam regem castra habentem, honoris causa inuisit. Profectus est è castris suis cum ornatißimo præfectorum & centurionũ equestri comitatu, ut quibus fideret uiribus, uirisq; polleret, Gallis ostentaret: nam Hispani ante alios ornatui mirè studentes, uetera uictoriarum suarum insignia, aureos torques, & cristas, ut maximè essent conspicui, desumpserant, Federicusq; ipse Fustembergus, quum Vastij lateri hæreret, fratrem tanquam degenerantẽ à familia, obliquis & trucibus oculis, nihil porrecta dextra salutauit. Rex enim copias suas, quà transiturus esset Vastius hostium imperator, ita digesserat in ordines, ut cuncta pedestrium maximè copiarum præsidia ostenderet. Exceptus est Vastius læta tormentorum omnium displosione salutatus, deducenteq; Memorantio magistro equitum, honoris causa inter regem Delphinumq; filiũ medius est receptus, tanta humanißimi regis comitate, ut sicuti ipse hospitẽ, ita tot eius duces & centuriones, à Gallis, qui eosdem ducerent ordines, cõplecterentur, & salutandi regis causa singuli ad dextram osculandam deducerentur. Multa demum rex ipse cum Vastio colloquutus, repetita ue-

tere familiaritate, de induciarum ratione, & tota spe pacis luculentissimè disseruit, quæ nequaquam operæpretium esse putamus, ut hoc loco referantur. Constitutis autē inter se finibus Subalpini imperij, & præscriptis legibus, quibus utriusque præsidij milites uterentur, Vastius Mediolanum reuersus est, & rex ipse Alpes rursus transcendens, in ulteriorem Galliam, cœpta iam hyeme rediijt, sic, ut hic aduentus regis in eos ipsos dies inciderit, quibus Ferdinandi regis copiæ ad Exechium uictæ deletæq; sunt. Per eam uerò, quæ subsequuta est, hyemem, Paulus Pontifex enixè operam intendit, ut Carolus ipse Cæsar, & Franciscus Reipublicæ causa in colloquium uenire minimè grauarentur. Cui honestissimæ postulationi neuter se aduersum præbuit, q̃, is conuentus multis de causis utrique multum expedire censeretur, uel si publicum decus Christiani nominis respicerent, uel si priuatis prouinciarū suarum incommodis, quæ tot diuturni belli detrimēta pertulissent, consulendū existimarent. Summæ siquidem pietatis munus suscepturos apparebat, postquam Solymanus undique Christianis clades importaret, si ipso sacrosancto Pontifice sequestro pacis atq; cōcordiæ controuersiam multarum gentium malo diu alitā finire maturarent, ut Europæis gentibus certæ pacis tranquillitas pararetur, atq; obiter de sacro bello aduersus impios gerendo, coniunctis uiribus cogitandū esse iudicarent. Opportunissimam autem omnibus futuram conuentui sedem Pontifex decernebat apud Nicæam Prouinciæ urbē, quæ erat ditionis Caroli Sabaudij Allobrogū principis. Is utriq; arcta propinquitate

coniunctus, & utriusq; dißidentis iniuria multò maxima regni sui parte spoliatus, ius sibi reddi perpetuis querimonijs postulabat, putabatq; eo principum colloquio disceptationeq; in integrũ restitui debere, postquam tandiu peßimè mulctatus, frustra hactenus diuũ atq; hominum fidem implorasset. Itaq; ad magnã spem futuræ concordiæ, & Cæsar ipse ab Hispania, adducente eum Auria, in portum Herculis Monœci, qui Villafranca hodie dicitur, secunda nauigatione peruenit: Franciscus autem, quum Pontifex ipse cum maxima senatus parte ad Alexandriam, excipiente eum ipso Vastio cum legatione Mediolanensium, Nicæam peruenisset, profectus per prouinciam ad Villanouæ oppidum ultra Varum amnem, terrestri itinere, magna omnium lætitia peruenit. Cæterùm Pontifex, qui tantùm itineris laborisq; exactæ ætatis senex, studio reipublicæ susceperat, impetrare non potuit, ut ipsi reges in complexum atque colloquium se postulante præsenteq; deuenirent: uterq; tamen seorsum in uilla quadã suburbana Pontificẽ Christiano more uenerati sunt. Eleonora autem regina cũ Margarita priuigna lectißimorũ morum puella, Ioanne Lothoringiæ cardinale, atq; ipso Anneo Memorantio classe deducentibus, Cæsarem fratrem inuisit. Erant qui tum existimarent, neq; Cæsarem, neq; Franciscum, postquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem peruenissent, à colloquio (ut credi par est) abhorruisse, sed quodam occultiore consilio Pontifici tantæ uoluptatis, & laudis, famæq; successum inuidisse, quasi existimarent Pontificem nequaquam studio religionis

sed

sed priuatim sui commodi spe ipsorum colloquium expetisse, quoniam Margaritæ Austriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias pro Octauio nepote affectaret, & Clemētis exemplo, Victoriam neptē domui regiæ, coniectis in Vandomium oculis, inserere percupere uideretur. Cæsar tamen per internuncios Francisco pollicitus est, se in eius complexū, priusquàm in Hispaniam renauigaret, uti mox euenit, deuenturum. Per eos dies Vastius, quū in colle, qui portui imminet, castra haberet, in morbum incidit ualde periculosum, quo impeditus, quum adeundi regis officio fungi nequiret, me, qui ipsi languenti aderam, ut ipsius munus implerem, ita ad regem misit, ut ad eum nobilißimos Insubrum proceres, qui produci cupiebant, trireme mecum adueherem. Excepit singulos humanißimè rex, in omni re ad parandam beneuolentiam & gratiam proclinatus. Erant enim illustrium familiarum honestißimi scilicet, Vicecomites, Bonromei, Somalij, Pusteruli, Galeracti, & Cribelli. Sed ea in re Vastius opinione sua mirum in modum deceptus est, quum de concordia regum fidentius sperasse uideretur. Volebat enim summæ nobilitatis Mediolanensium primores suo beneficio conciliari Francisco, qui ex usu futuræ concordiæ, Insubrum imperio potiturus esse credebatur. Nam fama erat Cæsarem Mediolanensis imperij possessionem Carolo Aureliono regis filio ex authoritate Augusti imperij collaturum, ut parta pace, tum demum aduersus Turcas amplißimis Galliæ opibus uteretur. Sed qui usu rerum ualebant, atque intimos utriusque principis sensus iam-

pridem introſpexiſſent, liberè prædicabant, neq; Cæſarem ulla pactione opulentiſsimo Inſubrũ regno deceſſurum, neq; Franciſcum ex aduerſo, donec eo poteretur, arma poſiturum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, ut inducias à reginis, ut diximus, in Belgio conceptas & promulgatas, ipſi reges in nouem annos ſolenni adſtipulatione ſancirent. Quum de his rebus commeantibus ad Nicæa, hinc ad Villafrancham, ubi conſtiterat Cæſar, & illinc ad Villanouam, ubi erat Franciſcus, crebris legationibus ageretur, inuſitati caſus res accidit, aſpectu quidem primo inopinatè terribilis ſed mox ridenda iocoſo exitu. Stabat in ancoris Cæſariana claſsis in ipſo Villafranchæ portu, ita ut prætoria ipſius Auriæ quadriremis, domui, qua ſuſceptus erat Cæſar, ipſiusq; etiam cubiculi feneſtræ ſubijceretur, & reliquæ triremes diuerſas anfractuoſi portus ſtationes obtinerent, magnaq; naualis turbæ reliquorumq; hominum multitudo per ea littora uagaretur, quum nonnulli ſub meridiem otioſè maria, & colles à tergo, in altiſsima Alpium iuga aſſurgentes proſpectarent, denſam nubem fumi inſtar, in altum eleuatam conſpicere atq; ita notare cœperunt, ut quum è proxima turrita uilla ederetur, nec ea denſi pulueris nubes deſineret, ſed ex interuallis continenter augeretur, pleriq; ex his qui ſpectabant, proculdubio ſignificationem eſſe aduentantis inimicæ claſsis affirmarẽt & tanquã Barbaruſſa ad opprimendos ſummos Chriſtiani nominis principes, Pontificem, & Cæſarem aduentare proclamarent. Ea uox, famáque delata in portum, peruagatáque oppidum, incredibilem cunctis

cunctis pauorem attulit, sic, ut ubiq; magnopere trepidaretur, & Vastius ipse è tabernaculo prosiliens, turbatè induta galea, & abrepto scuto ad Cæsarē cum ipsa stationis cohorte descenderet, hortareturq́; ut in accliuia atque ardua illarum rupium crependura, & telis atq; lapidibus aduersus Barbaros, si fortasse illac ascendere conarentur, rem gerendā censeret. Stetit impauidus Cæsar, nec de periculo quicquā temerè credidit, tametsi Auriā tolli ancoras, iubentē & tumultuosissima classiariorū festinatione triremes obuerti, atq; omnes demū uel incolas, uel externos animis maximè perterritos esse conspiceret. Quum uerò iam speculatoria nauigia ab Auria statim emissa, undique pacata maria renunciassent, & ad turritam uillam exploratū pleriq; processissent, compertum est à uillico eam nubem densi pulueris, quæ fumi speciem referret, excitatam fuisse, quum ille in area fabarū aceruum cribrando, & uentilando, à siliquis secerneret, multis siquidē ex interuallo uentilationibus, quæ triginta sex triremium numerum repræsentabant, ab initio notatæ numerataéq; fuerant: ut primam Barbaricæ classis anteeuntis partē esse, uel nautici homines iudicarent, quāquā nullū omnino ullius classis, uel ab altissimis tectis, & collibus, aut uelum, aut malus, aut antenna apertissimo in pelago conspiceretur. Quo præclarè agnito factum est, ut omnes ex summa trepidatione in risum inconditosq́; cachinnos soluerentur, sic ut ipsorum principū, & ducū intellecta præpropere crudelitatis contumelia, non obscurus pudor mentes perfunderet, atq; is inaudita trepidationis inanis metus iocosis om-

nium sermonibus celebraretur. Actū subinde est inter Cæsarem atq; Pontificē, uti antea compositum fuerat, de suscipienda nauali expeditione aduersus Turcas: nam noua legatio à Venetis supra ueteres legatos ad Pontificem Cæsaremq; peruenerat, cuius principes erant, Nicolaus Teupulus, nobilium literarum fama clarus, & M. Antonius Cornelius, qui Venetis senatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes anteibat. Hi siquidē æstate iam adulta festinandum esse, atq; apparari classes postulabant, postquàm Venetijs cuncta iam parata essent ad nauigandum, magnoq; incōmodo futurum esse dissererent, si reliquos æstatis menses effluere sinerēt, quibus mari res geri posset. Nec multò post Franciscus discedens à Pontifice, in regnum suū est reuersus, Pontifex uerò Genuam peruenit, exceptusq; est hospitio in Fliscorum ædibus, quæ sunt excelso in loco ad Violatæ tēplum positæ. Exinde classē conscendit, partimq; mari usus, partim terrestri itinere, post solstitium ad Vrbem peruenit. Cæsar autem ad Maßiliensium oram delatus, circa Fossas Marianas ex condicto regem eò descendentem cum liberis sua quadrireme prætoria humaniter excepit, atq; arctè complexus est. Impetrante quoq; Cæsare, Franciscus Andreæ Auriæ superiorum tēporum iniurias facilè remisit, quum ad exosculandam dextram produceretur: subindeq; plures horas arcanis sermonibus principes impenderunt, tanta uel eorū, qui aderant, uel illorū, qui id postea ab alijs didicissent, exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè existimaret reges ipsos detersis odijs cōciliatos fraternæ amicitiæ fœdera

concepisse

concepisse in spem maturæ pacis atq; concordiæ. Vnus tamen Paulus ipse Pontifex pro uetere sua prudentia, ut id crederet, adduci non potuit, postquàm parũ pio subagrestiq; amborum principum consiliũ colloquijs exclusus, eius clam appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullã synceræ uirtutis, & religionis speciem præ se ferret, nequaquam compositi animi diuturnam simulationẽ habitura putaretur. Mutua siquidẽ ambitione correpti, quũ hic parta armis possessáq;, retinenda omnino defendendáq; statueret, ille uerò Galliam Cisalpinam, quã nuper non obscuro iure possedisset, pro dignitate sui nominis repetendam arbitraretur: nullo siquidem concordiæ arbitrio sibi opus esse existimabant, qui utriq; aliquid detrahendum concordiæ causa iudicaret. Certa quoq; inter utrunq; eminebat obtrectatio asciscendi sibi Pontificis, quoniam is omnino, cui Pontifex socius accederet, altero multis rebus potentior euasurus uidebatur, sic, ut uterq; potius cauendum putaret ne Pontifex alteri æmulo in societatẽ applicaretur & gerendo bello socium se præberet, quàm ut eum magnis concessis muneribus promerẽdum arbitraretur. Grauius tamen in eam rem incumbebat Cæsar, utpote qui antea Nouariam urbem Petro Aloysio Farnesio, expetente Pontifice, dono dedisset, & tum filiam quoque uiduam Octauio Farnesio, uel adhuc prætenero adolescenti in gratiam aui Pontificis, in matrimoniũ maturatis nuptijs collocare minimè grauaretur. Cuius contractæ affinitatis factum, Cæsaris consilia altius detexit, quũ spreto Cosmo Florentiæ principe, qui id coniugiũ supplex expetebat, filiam uel tum renuen-

tem immaturæ ætatis adolescentuli thoro illigare, quã non Pontifici morem gerere maluisset, quin & Cæsar paulò post etiam non obscurè impedijt, ne Victoria Octauij generi soror Cosmo iungeretur, quod nequaquam in rem suam fore prouideret, si Romana potentia cum Etrusci imperij opibus in unũ belli & pacis fœdus misceretur. Qua de causa Cosmus honestißimo usus consilio, Cæsaremq; respiciens, cuius se clientem esse profitebatur, ab eo prolis causa uxorem postulauit: qua maximè fideli & uerenda postulatione permotus Cæsar, quod legitimi atq; æquißimi iuris uideretur, ei de manu sua clarißimi generis pellucam Federici Toletani Albæ reguli, inter primarios Hispaniæ proceres, uirtute animi fide, atq; opibus præstãtißimi neptem desponsauit. Hæc erat Eleonora Petro ipsius Federici filio prorege Neapolitano genita, quæ magno Deo utiq; & diuis approbantibus, Cosmum pulcherrima prole in spem lætißimæ succeßionis parentẽ fecit. Cæterùm quum enauigaturus esset Cæsar, ad eum legatio Mediolanensium peruenit, deploratura iniurias, quas Hispani milites seditiosè ad arma consternati, & ab authoritate Vastij discedentes, eorum agris inferebant. Coiuerant siquidem è subalpinis præsidijs audito induciarum nomine singulæ cohortes, ut merita stipendia flagitarent, quæ aliquot mensium sibi deberi prædicabant, usqueadeò proteruè atq; insolẽter, ut uno consensu profiterentur, se neq; dicto neq; imperio Vastij audientes futuros, priusquàm sibi alicunde tot debita stipendia præsenti pecunia soluerentur, sic ut interim ex præda uictitando fertilißimæ atq; amœ-

nißimæ

nißimæ regionis uicos, uexatis atq; direptis agricolis, impudenter atq; atrociter peruastarent, miserrimiq; incolæ iusto exterrefacti metu desertis meßibus diffugere cogerentur. Eo modo Hispani è militibus, immanißimi latrones effecti, occupata uniuersa messe, nam tum desecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædæ exposita. Latrocinantium autem uexilla castraq; fuerant constituta ad peramplum Galeritæ oppidum mercatu celebre, ita appellatum de nomine olim Galeritæ legionis, quæ à C. Iulio Cæsare in his locis consedisse, condidisseq; coloniam existimari potest. Id est positum media ferè in regione agri Insubrum, quæ oppidis & uicis frequens, summam fertilitatis & opportunitatis obtinet claritatem. Ea siquidem, Ticino amne clauditur, uberrimisq; diffusa campis, ad Abduam usq; sese extendit, sic, ut urbs Mediolanum quandam umbilici speciẽ præbeat. Consternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate sensim aucta, ut nequaquam ea regione, quam obtinerent contenti, remota etiam oppida truculentis imperijs territarẽt, atq; ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ uectigal exigerent, & segniter parentibus omnem cædis atq; incendiorum cladem denunciarẽt. Quamobrem Baptista Archintus ciuili facundia insignis, qui erat legationis princeps, in hunc ferme modum Cæsarem est alloquutus. Perampla Mediolanensium ciuitas immensis nuper opibus potens, sed recentibus diri belli ærumnis atq; miserijs deformata, quũ suis malis finem imponi, & sibi ad diuturnã tranquillitatem sub tutela tui nominis aditũ pandi, in hac

præsertim tanta spe futuræ pacis, facilè credidisset, inopinatò nouam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem subit: nam si calamitosum est bello ab hoste diripi, multo quidem miserius est in pace uastari à socijs, atq; inexpiabilis contumeliæ detrimenta, & iniurias pati. Proinde miseri Insubres, æquißime Cæsar, ad te confugiunt, & uehementer orant, ut pro Augusta tua uirtute, religiosiq; animi clementia & pietate, se defensos & conseruatos uelis ab immanitate impudentißimorum latronũ. Hi sunt ueterani Hispani tui milites qui dum uictorias de hostibus tibi pararent, ea licentia opes nostras iampridem, sicuti calamitosi & uiolenti seculi iura postulabant, prædæ sic habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis sanguinem exhaurire contendant, quum te debitorem suum ex dilatis stipendijs rapaces, & immodici petulanter effingant, ut causam non iniqui militaris iuris se nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæq; diripiant, graui quidem offensione æquißimi tui nominis, sed multo grauiore rerũ nostrarũ incommodo, uel ob id, quòd, quæ imperaueris ex usu tuo à nobis pecuniæ subsidia ad egestatem redactis, in posterũ præstari non poterunt. Occupauêre illi nefaria seditione excitata, Insubrum agri opulentißimã regionem, interceptisq; meßibus cuncta in prædam uertunt, & in proximam quoq; uindemiam auidißimè spectant, nimirum qui ab authoritate Vastij ducis, senatusq;, & deniq; à maiestate tui nominis inuerecundè rebellarint, confisiq; armis Insubri nominis homines tanquam ad obsequia iussaq; tua paratißimos facilè contemnant. Matura

itaq;

itaq; ope tua, iustißime Cæsar, nobis opus est, ne dum frustra conquerimur de iniurijs, miserabili excidio fertilißimæ regionis mulctemur. Duplex siquidem ferendæ opis ratio tibi offertur, Cæsar, nam aut stipendia, quæ milites improbè reflagitant, si iusta sint, præsenti pecunia persoluenda sunt, aut si iniquiora peti uidebuntur, neq; tibi præsens auri facultas suppetat, nobis concedas obsecramus, ut impunè saluoq; maiestatis tuæ numine nostras iniurias de peruersißimis latronibus domesticis freti armis ulciscamur. Aequum enim est, ut illi, qui tuas uictorias insolentißimis maleficijs deformant, & tibi undequaq; uictori, optimoq; principi, hac impunita scelestaq; defectione, ueræ uirtutis tuæ laudem, & deniq; speratam apud omnes gentes gloriam eripiunt, dignas inusitata contumacia, atque impia rebellione pœnas pendant. Cæsar nihil ad ea respondit, sed contracta fronte, austeroq; uultu Archintum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium summis negotijs præpositum remisit, ita ut ipse Cæsar per ianitorem continuò eum permoneret, ut legatum audacius loquutum asperis castigaret uerbis, uel ob id præsertim, quod non obscurè prædicaret, Insubres ex tantis contumelijs ad arma excitos, nisi Cæsar prouideret, Hispanos ad unum omnes, tanquam improbæ extremæq; malignitatis & auaritiæ homines, paruo negotio concisuros. Itaque Granuelius adeuntem legatum contumeliosè prope reprehendit, quòd nimia oris libertate usus, principis maiestatem arroganter offendisset. Qua in re Archintus eo modo officij

sui neceßitatem excusauit, ut multo plura atq; atrocio ra Mediolanenses facturos testaretur, ut res suas atq; uniuersæ immeritæ ciuitatis iniurias uindicarent, addens spumāti ore, Ergo Granueli, qui Cæsaris cōsilio præes, si non omnino ferus sis, pati poteris, ut ea ciuitas, qua nulla aut fidelius, aut accuratius Cæsaris nomen colit, indignis perpetuisq; nefariorum militum latrocinijs euertatur, quando ea uos omnes, non modò præbitis stipendijs ditet, sed uniuersam etiam Cæsaris aulam à multis annis alere consuescat? Cæterùm neq; à Granuelio, neq; ab ipso Cæsare his grauißimis obtestationibus quicquam aliud impetratum est, præter literas, quibus Vastius admonebatur operam dare, ut aliqua pactionis ratione, tanto prouinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi sub ipsum Cæsaris à Nicæa discessum ex legatione renunciata, & per urbes Cisalpinæ Galliæ euulgata sunt, usqueadeò tantū ex rei indignitate odium Cæsari creuit, ut omnes ex rerum desperatione facilè defecturos appareret, si mitior & clementior, qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immoderatis siquidem pace belloq; tributis oppreßi, noua etiam tum menstruæ exactionis onera pertulerāt, quæ nunquā desitura boni mortales crederent, donec uiueret Cæsar, atq; Italiæ imperio potiretur. Sic ut nō alia de causa uictorias de hostibus quæsiuisse existimari posset, quàm ut serendo bella ex bellis, perpetuò milites aleret, atq; ideo subactas prouincias immitti dominatione ad egestatem redigeret. Optabant siquidē prouinciales, ut Cæsar nequaquam similis euaderet quibusdam superiorum tēporum Cæsarib. Germanis,

qui

qui non in amore atq; beneuolentia subiectarum gentium, sed præcipuum potentiæ suæ robur in ueterano milite prædæ alito, reponere consueuissent, ob idq; Henrici, atq; utriusq; Federici, & Ludouici Baioarij, & Caroli quarti exēplis, miseras Italiæ ciuitates, quæ liberæ atq; opulentißimæ dicerentur, sibi prædæ destinassent, postquàm illud uetus inclytæ laudis & famæ studium, quo generosißimi olim principes præclaras res bello gesserint, apud huius seculi principes uigere desierit. Pauci siquidem post Carolum Magnum ad ueræ pietatis & gloriæ decus rapi uisi sunt, quum nemo fermè arma tractarit, ut bona pace parta frueretur, et admirandis iustæ uirtutis monumentis seculum suum florentius & luculentius efficeret, sed ut uictorijs & bellis nunquam modum imponendo, insatiabilem animi libidinem posteris testaretur. Id enim hodie præclarum atq; magnificum uidetur ad mutuas clades intestinis grassari bellis, ut immanem illam belluam ab oriente nostris dißidijs excitatam prouocemus, uastaturam proculdubio cuncta, quum nos ualido concitata impetu affectos uiribus misereq; dißidentes inuaserit. Porrò Vastius his acceptis à Cæsare literis, quum pacandis militibus, & ad officium reuocandis satageret, singulos eorum tribunos, quos, ex urna sorte eductis nominibus, cum potestate imperij in singulas hebdomadas creabāt, & propter publicæ causæ patrociniū, honoris gratia, electos appellabant, sigillatim pertentabat, anteactiq; omnis maleficij impunitatem & præmia insuper pollicendo, mollire contendebat, sed ueteratores eximij, quū ex opimis rapinis ditescerent, &

ex tanta licentia luxurioſißimè uiuerent, nec quicqũ timerent, nihil ſani conſilij, contemptis Vaſtij monitis atq; promißis, ad animũ admittebant, utpotè qui corruptis moribus in delicto perſeuerare, quã ad uetera militiæ munera reuerti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercando deducta eſt, ut Vaſtius, qui multis de cauſis Cæſari obtemperare uelle uidebatur, uel rebellibus nullo pacto uim admouendam eſſe iudicaret, ſed imperandam populis pecuniam, quæ ſeditioſo, ac ob id atrocem pœnam meritò militi præberetur. Ea imperata, ad ſummam undecim myriadum, quum paucorum dierũ ſpatio exigi non poſſet, neq; milites promittenti duci fidem adhiberent, Vaſtius non recuſauit filium eis obſidem tradere, ut interim, dum repræſentaretur pecunia, à maleficijs abſtinerent. In ea tranſactione cautum eſt, ut milites è Gallia Ciſalpina decedẽtes, uti iubebat Cæſar, nauali bello, quod tum aduerſus Turcas enixè parabatur, operam nauarent. Deducti itaq; ſunt ad claſſem, quæ in Liguria exornabatur. Fuêre hi qui claßẽ impleuerunt circiter quinquaginta millia hominum. Reliqua uerò pars per Tridentinas Alpes in Germaniam eſt traducta, ut in Panoniæ præſidijs diſpoſita Turcarũ incurſiones ſuſtineret. Accidit autẽ, ut quum ſecundo Eno flumine deueherentur, duo nauigia illiſa petris rapido profluente paucis enatantibus mergerentur, ita ut Ciſalpinæ Galliæ homines à multis execrationibus eos ultore Deo magno meritas maleficij pœnas dediſſe crederent. His fœderibus, quæ antea Romæ inter Cæſarẽ & Venetos, ſocio atque authore Pontifice, percuſſa fuerant & de congreſſu

gressu Cæsaris, & Francisci regis, Pontificisq; profe-
ctione Byzãtij nunciatis, Solymanus, quum aduersum
se maritima arma parari prospiceret, Hariadenũ Bar
barussam exornare classẽ iussit, ut maturè Hellespõto
egressus hostib. occurreret, & quanta posset detrimen
ta, aditis, uexatisq; insulis, Venetis inferret. Quo acce
pto imperio Barbarussa ingẽti cura, laboreq; classem
refecit, deductisq; ad littora quos antea descripsisset,
prouinciarum remigibus, naues impleuit, atq; omni
militari apparatu diligentissimè instruxit. Hellespon-
to, Gallipoliq; prouectus in Cretam insulam cum cen
tum triginta nauibus, quæ remis agerẽtur, cursum di-
rexit, primumq; omnium superato Cyamo promonto
rio, quod hodie Spatæ nomen obtinet, Caneam urbẽ,
quæ Cydonia olim fuit, adortus, magnam suorum par
tem temerè exposuit: nam Gritto patritio prætore fir
mis præsidijs tuente urbem, Turcarum impetus eum
habuit inconsultæ audaciæ successum, ut quum undiq;
è mœnibus, & propugnaculis cum multo reboatu ma
ioribus, & minoribus tormentis peterentur, atq; Ita-
licæ duæ cohortes eruptione facta perturbatos hostes
inuasissent, multis suorum amissis Barbarussa rece-
ptui canere cogeretur. Constat eum, quum suos reuo-
caret ad classem, nimia naualis pugnæ trepidationis
supra mille Turcas, qui longius prædatum à littore
processerant, deseruisse, qui ad unum omnes non mul-
tò post ab armatis Cretensibus interfecti sunt. Exinde
Drepano promontorio, quod Melacham uocant, su-
perato, in Amphimaleum sinum, qui hodie nautis Su-
da est, classem intulit, quum Ioannem Morum totius

insulæ præfectum multis millibus Cretensium coactis, atq; adiuncto Italicarum aliquot cohortiũ præsidium Cydonijs opem celeriter allaturum didicisset, inde ad Rithimnam, quæ est hodie Retimum, urbem nobilem processit, pariq; euentu ab ea urbe munitissima repulsus est, quòd priusquàm triremes ad oppugnandum appropinquarent, Rithimnenses contortis in eas maioribus colubrinis, non paruoq; detrimento illato eas auertissent. A Retimo ad Dion promontorium quod Fraschea hodie dicitur, profectus est, moxq; deflexit ad urbem Candiam, ab hoc Dionis promontorio decẽ millibus passuum distantem. Hæc urbs olim Cytheum fuit hodieq; toti insulæ nomen suũ præbet. Hanc Barbarus contemplatus, q, eam longè omnium munitissimam rebatur adoriri non est ausus, sed sese ad orientale insulæ caput, quod est Salmonium, conuertit, Ceciliamq; oppidulum desertum ab incolis, succendit, atq; ita Cretẽsibus littoribus abscessit. Nam Vincentiũ Capellium, Venetæ classis præfectum, qui iam Corcyram appulisset, Cretensibus rebus maturam opẽ allaturum intelligebat. Qua de causa Alexandrũ Bondelmerium cum suo insigni galeone, atq; altero ingenti nauigio, quod Barciam uocabant, omni tormentorum copia, præsidióque militum instructissimo comitante Pasqualico patricio cum uiginti quinque triremibus Zacynthum peruenisse speculatores renunciabãt. Per idem quoque tempus ueluti maligno quodam exorto sydere, par diræ consternationis insania inuasit Africanas Hispanorum cohortes, quæ aliquandiu meritis stipendijs fraudatæ, atq; ea frustra postulantes seditiosè
tumultuari

tumultuari apud Guletam ceperant. Propterea Bernardinus Mendocius Hispanicæ classis præfectus non temerè Numidarum atq; Afrorum, propter incertam gentis fidem, arma ueritus, quum seditiosorum tumultum oratione & precibus sedare non posset, ea labe hominum exonerare Africam cogitauit, ita ut eos omnes in Siciliam transueheret. Nam eis neq; stipendia à prorege Siciliæ, neq; alimēta in ipsa summæ fertilitatis regione defutura pollicebatur. Sed postquàm in Siciliam peruenêre, quòd neq; Ferdinandus Gonzaga prorex expeditam pecuniam se habere diceret, neque Siculi tot externos hospites priuato sumptu alendos æquis animis susciperent, Hispani, uti erāt ueterani ad sex millium numerū, agros atq; oppida impetu facto inuadere cœperunt, indignantes q; ex forti fideliq; tot Punicis bellis nauata opera, ingratè demum speratis stipendijs excluderentur, nec quibus miseram uitam confecti uulneribus & morbis, & egentes tueri possent, ex agris, minusq; benignis incolis alimenta reperirent. Quibus de causis necessitate quadam eius flagitiosæ secessionis scelus obtegentes, signa & duces atq; signiferos deseruerunt, & qui erant iuxta Messanam apertos pagos diripere aggressi sunt, cessereq; eis in prædam ante omnia uici nullis obsepti muris, Castaneta, Montefortis, S. Lucia, quorum incolæ ad munita oppida confugientes, & de suis incommodis frustra conquerentes atrocis & uerè hostilis iniuriæ famam ex sociorum impotenti impetu per totam Siciliā excitabant. His fœdè direptis ad Castrum munitum oppidum perrexerūt, murumq; undiq; corona expugnare

conati defendentibus sese Castrẽsibus ita repulsi sunt, ut amißis ad quadraginta militibus, multisq; relatis uulneribus, q; fortè sæua tempestas cum denso imbre exorta sclopettorum funiculos extingueret, re infecta se recipere coacti sint. His cognitis rebus Gonzaga Aluarem Sandeum castrorum magistrum, qui incolas Siculos in unum cogeret atq; armaret, & in seditiosos impetum facturi speciẽ præberet, in loca opportuna præmisit. Sed usqueadeò his pagorum direptionibus efferatæ erant Hispanorum mentes, ut proregis deprecationes atq; imperia contemnerent, nullamq; pacati animi, ut redire ad sanitatẽ se uelle ostenderent, significationem darent sed effusius quotidie atq; crudelius in Siculos grassarẽtur, uti tum accidit, quum Sandeus cũ armata agrestiũ multitudine in cõspectum se dedisset. Hispani nihil his territi minis, minimè dubitarũt, quin interiectã uallem illicò transirent, factoq; impetu, omnem eam Siculorum turbam profligarent, & in præaltos montes aufugere cogerent. Exinde præfectorũ & signiferorum loco, qui à seditiosis discesserãt, nec tam fœdæ consternationis socij esse uolebãt, tribunos crearunt, qui Electi dicebantur. Horum imperium triduo finiebatur, atq; eis alij succedebant, omnibus tamẽ qui certo perpetuæ potestatis iure præesset, quendã Hærediam cunctis suffragijs extulerunt. Hũc erudita facundia præpotentẽ, quod antea cucullatus sacerdos, & in sacris concionibus exercitatus fuisset, supremi scribæ & consiliarij munus implere iubebant. Huic autem attribuerũt rerum capitalium ministrũ Mondraconem Cantabrum, qui oblatos quosq; equos arripiebat, quos

apparitoribus suis distribueret, exornataq; inde numerosa ala, ad parandos commeatus, rapiendamq; omnis pecoris prædã, regiones proximas percurrebat. Primum omniũ Hæredia persuasit militibus ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi è Spataphora familia ditionis erat, omnia impedimenta & sarcinas, scortaq; & inutilem famulantium puerorum turbam deponerent. Quo facto ad oppidum Randatium, quod est ad radices Aetnæ montis positum (id olim Triatium fuit) hostili animo duxit. Randatiani ubi formidabiles ad se Hispanos uenire cognouerunt, ad eos cum insulis sacerdotes præferentes crucifixi Dei Christi uexillũ, qui iniuriam deprecarentur, emiserũt, eisq; bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidũ, hospitali iure concesserunt, ita ut si à maleficijs temperarent, quotidie ab oppido se cibaria gratuitò summissuros pollicerentur. Consederunt satis æquo animo in cœnobijs Hispani, sed fortè accidit iniqua oppidanorũ sorte ut Hispanus miles è muro glande sclopetto emissa sit interfectus: quo casu facilè permoti milites, non obscurè exoptatam expugnãdi oppidi occasionem arripuerunt, sic ut concitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores concremarent, & ualuas ardẽtes multo hastarum nixu intus propellerent, & in oppidum irrũperent quũq; media ferè nox esset in foro constitutis ordinibus nusquã discurrendo consisterent. Tum uerò animaduersum est oppidanos per aduersam portam, quæ dudum semiobstructa fuerat ægrè effugisse, & in domibus, non paruam rerum suarum copiam, & fœminas natu grandiores deseruisse. Atque ita Hispani

potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter se hospitia, per regiones uigilias instituerunt, tresq; ibi menses per hyemem usq; ad prima Veris signa opiparè et copiosissimè omnibus abundantes rebus hybernarunt. His tantis maleficiorũ contumelijs affectus Ferdinandus, tametsi uera ui, atq; armis ea latrocinia coercenda atq; omnino uindicanda existimaret, adhortantibus præsertim Siculis proceribus, & suam peracrem in conficiendo negotio operam pollicentibus, nihilominus alia prius ad sanandas seditiosorum mentes experiunda remedia iudicabat, quòd ueteranam atq; inuictam militum manum nisi multo cum sanguine, & funesto utrinq; successu superari nõ posse prouideret. Neq; enim militibus pares uideri poterant Siculi, uel in uniuersum uiri acres armisq; dediti, ut qui semper inter se contentiosi sanguinarijq; sint, & priuatim quisque loricam aut thoracem & galeam, uel in pace induat, & uarijs atq; mortiferis quibusdam utatur telis, quæ in hostem eminus contorquẽtur. Ea sunt spari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, quibus ex coriaceo nidulo uolema saxa Balearico more iaciunt: & huius generis armatorum hominum supra uiginti millia se coacturum Simeon Vintimilia Hieracensis regulus, pollicebatur, uir quidẽ corpore pusillo, sed generosa animi magnitudine præditus, & peramplis opibus potens, qui uetustum Siciliæ decus aduersus externos tueri magnoperè cupiebat. Sed proregi Ferdinando tum Cæsari tum Siculis calamitosum fore uidebatur, si is tumultus temerè excitatus, ut accidere necesse erat, dubio et cruẽtissimo prælio finiretur

utpote

utpote qui reputaret summis uiribus milites, qui iustis & militaribus armis essent instructi, desperata salute esse dimicaturos, neq; Siculos multitudine sua, atque ineptis in acie fretos armis ueterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio modo sibi agendū ratus, ut seditiosos pacaret, & ex tuto eorum improbitatem atq; insolentiam ulcisceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum scelerib. exercitum remanere noluerāt, & in officio apud proregē persistebant agere cœpit. Hi fuêre ipse dudum castrorum magister Aluarus Sandeus, & Ioannes Vargas, et Sancius Alarconus, & Alfonsus Viues, qui apud milites eximiam authoritatem obtinebant. Per hos agebatur apud milites, ut ad sanitatem redire uellent, postquàm prorex eis integra fide omnis maleficij impunitatem promitteret, & quatuor mensiū stipendia præsenti pecunia persoluturum polliceretur: quòd si milites sibi usquequaq; Siciliam magno Cæsaris incōmodo peruastandam susciperent, nemini unquam ad penates reditum in Hispaniam fore, atq; omnes simul tanquam perfidiæ damnatos hostilia totius Siciliæ arma aduersum se publico edicto cōcitata infeliciter experturos. His denunciatis Hæredia, fortunæ suæ ignarus, grauē & luculentam concionem ad milites habuit, facileq; persuasit, ut oblata stipēdia accipere, & redire ad officiū, quàm iratis Siculis obijci, notatiq; infamia patriæ exilio mulctari mallent. Sustulêre uniuersi dextras, & conditionem approbarunt, modò sibi de impunitate caueretur: & multi quidem Gonzagæ seueritatē non temerè ueriti postularunt, ut sibi liberorum natu ma-

ximus pro obside traderetur. Sed res deducta est ad iusiurãdum & ad sacramenti religionẽ, eo pacto atq; ordine, ut apud uicum, cui Linguægrossæ nomen est, medio ferè itinere inter Messanã, atq; Randatiũ institutis solẽnibus sacris & prorex & legati exercitus conuenirent, id magnopere probante Ioanne Varga, quẽ pleriq; ueteranorũ parentẽ appellantes maximè colebãt. Primos enim honores gesserat in exercitu per annos uiginti, quum Aurantius, interfecto ad Hispellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargã illius signiferum supra cæteros Hispanos plurimũ extulisset, sic ut milites salutem suam fidei eius committere minimè dubitarent. Erant Hispanorũ uexilla uiginti quatuor, è quibus delecti sunt singuli, qui ingenij solertia, & corporis habitu maximè præstarent, & legatorũ nomine cum ipso Hæredia, dãdi accipiendiq; sacramẽti munus obirent. Itũ itaq; est ad Linguagrossam uicũ, ubi præstò adfuit ipse Ferdinandus, compositisq; rebus sacra peragi cœperunt. Quum uerò ad medium sacrorum esset deuẽtum, quo redemptoris Christi hostia populo ostenditur, in eã præeuntibus uerba hinc Varga, illinc Heredia, eo modo iuratũ est, ut legati simul & prorex ipse dextras attollerent, atq; ita ea, quã diximus de impunitate atq; stipẽdijs, cõditione transactũ est. Accidit autẽ, ut quũ à præeũtibus uerba ad attollẽdas dextras uocarentur, & legati omnes id expeditè fecissent, Ferdinandus autẽ cunctantius facere uideretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè uocem attollens, si cuncteris prorex, inquit, iurare, nec dextram syncero animo extẽdis, nos quoq; ab huius sacramenti fide discedemus.

ſcedemus. Tunc uerò prorex oborto pudore prææltè manum extẽdit. Fuêre qui ab ea proregis cunctatione exiſtimarent eum pro conſcientia ſacramenti uotum ſuſpendiſſe, conceptisq; uerbis ex animo iuraſſe tam fœdæ pactioni, quæ ui neceſſitatis exprimeretur (uti euentus poſtea docuit) nequaquam ſe ſtaturũ. Per hũc modum peractis ſacris & cunctis lætè adſtipulantibus conſtitutũ eſt, ut cohortes per urbes atq; oppida ſpargerentur, ut cõmodius ali, præbitisq; ſtipendijs in officio cõtineri poſſent, ueteresq; præfecti, quos diximus, ad ſua munia redirent, quorũ iuſsis milites ex diſciplina obſequerẽtur. Nec multò poſt ſingulæ cohortes ad Auguſtam, quæ Megara olim fuit, Syracuſas in Leontinos, Calatamq; Hieronis, & Taurominiũ, aliaq; oppida ſubuexillis contendêre. Quum eſſet Taurominij Ioannes Vargas, ad eum Gonzaga ſcripſit, ut ipſum Hærediam atque Carantium, qui deſignandis hoſpitijs apud ſeditioſos præfuerat, comprehenderet, uinctosq; ſibi nauigio celeriter Meſſanam deuehendos curaret. Præſtitit officiũ Vargas, & nihil tale timentes ambos, uti præceptũ fuerat, Meſſanam deuehi iuſsit, ubi illico arctæ cuſtodiæ traditi ſunt. Ad alia quoq; oppida ſimili ratione Gonzaga perſcripſit, ut ſingulæ cohortes ſuũ electum, qui ſacris interfuiſſet, uinctum præfectis arcium traderent, atque ita ad unum omnes illi uiginti quatuor diuerſis in locis uno tempore comprehenſi, perductiq; ſunt Meſſanam. In eos autem iuſtæ iracundiæ ſuæ uirus Gonzaga uſqueadeò ſeuerè & grauiter euomuit, ut uno die damnatos ad furcas latronum more, laqueis ſuſpendi iuſſerit, atque hæ furcæ toto lit-

tore, ut à præternauigantibus spectari possent, erectæ sunt. Ex his altißimam Hæredia, detruncata prius per carnificem dextra, honoris causa promeruit, cui comites fuère hinc Mondraconius, atque Carantius; illinc Villalobos, qui inter sacra iurantem Gonzagam arroganter interpellarat. Sed horũ omnium supplicio conceptus altè dolor in Gonzaga expiari non potuit: dedit enim operã, ut quos maximè facinorosos extitisse didicerat, omnibus modis atq; omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium & prætores urbium quum de scripto monerentur, operam sedulò præstiterunt, usqueadeò diligenter, ut qui neq; excipi, neque deduci Messanam poterant, custoditos necarent, & cadauera in subiectum mare proijcerent. Hoc enim incolumi sua fide ab his præsidibus peculiari suo iure fieri debere Ferdinandus censebat: quoniam qui antea quũ arciũ & oppidorum præfecturas acciperent, Cæsari sacramentum dicentes se cunctis in rebus iusticiã obnixè culturos promisißẽt, ideoq; in reos maiestatis, indicatis singulorum nominibus, lege agere tenerentur. Verùm Aluarus Sandeus apud Messanã truculentiorẽ carnificinam instituit: nam multos qui Messanam ad forum rerum uenalium exornandi sese causa ueniebant, uel inuitatos ad cœnam, & uarijs modis per aleatores lenonesq; pellectos comprehẽdebat, statimq; per seruos Aethiopes pernecatos in mare proijciebat. Id supplicij genus maturabatur spitamali quodam ligno, ad ceruices laqueum intorquente, quod Hispani Garotum appellant: sic ut ad multa Siciliæ littora, à Messana ad Tauromimium, & inde ad Syracusas atq;

Augustam,

Augustam, cadauera Hispanorum illisa scopulis, & fœde fluctibus lacerata spectarentur. Qua re certius comperta, reliqui Hispani tanto terrore concepto cõcuti cœperunt, ut pleriq; quæsitis frustra nauigijs, excedere insula niterentur. Interdictum nanque fuerat omnibus nautis, ne quemquam militem nauigio exciperent, aut aliò aueherent, sic ut multi in ea cogitatione, abeundiq; consilio maturè comprehensi, sæuiente in eos Aluaro scelerum suorum pœnas darent. Ad extremum reliquam militum partem, quæ nouis multiplicatisq; stipendijs exaturari nequibat, Gõzaga ipso Vastio multo seuerior inexorabiliorq;, præbito menstruo stipendio, nauibus auehendos in Hispaniam imposuit. Quam ignominiã usqueadeò grauiter milites tulerunt, ut postquàm improbitatis atq; perfidiæ notati in patriam auherentur, animis contumeliã ferre non possent, commilitonumq; exemplo se laquei pœna puniri malle prædicarent. Ab hac tanta animaduersione in seditiosos carptim patrata, eam Ferdinandus sui nominis famam tulit, ut Siculi suis commoti iniurijs, singulas cohortes tanquam maleficentißimi generis hominum ex uetere disciplina decumari debuisse prædicarent, Hispani autem eum tanquam hominem prǽduræ seueritatis, & supra æquum inhumaniter atrocem, auidumq; prorsus Hispanici sanguinis in occulto maledictis laceratum diris execrationibus onerarent, & ex aduerso ab recenti facti memoria, Vastij lenitatem, pari seditionis crimine offensi, laudibus immodicis in inuidiam proregis attollerent, qui ea in re maximè benigna ingenij temperie usus, necis pœnam

delicto grauiorem iudicasset, ideoq; tantùm monendo molliendoq; animos militum, & stipendia liberaliter persoluendo, totum compescendæ tollendæq; seditionis negotiũ ex sententia confecisset, utpotè qui Hispanico sanguine progenitus, extra omnem pœnæ suspicionem uniuersæ consternationis maleficia syncera fide singulis condonare, quàm ullius omnino sui militis sanguine generosas manus fœdare maluerit. Cæterùm tantum abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæsare minus probaretur, ut præclarè ei succenseret, quòd indulgentius agendo cohortes singulas nequaquam repetita seueritate decumasset, & in Vastio indignam iusto militariq; duce ineptè quæsitam clementiæ laudem effusè detestaretur. Quo iudicio Cæsaris, & Vastius multum de pristina sua apud Insubres gratia amisisse uisus est, Gonzagam uerò ipsum uel indignantibus Hispanis ad amplißima præmia prouectum fuisse constat, quum ex aduerso nonnihil de conceßis antea stipendijs atq; muneribus, Cæsaris iussu, per quæstores Vastio detractum fuerit. Gonzagam tamen Hispaniæ magistratus ad dicendam causam citarunt. Verùm is comparatis ad defensionem luculentis orationibus, ut in Hispaniam proficisceretur, & iam nauigaret, prohibuit Cæsar, ne perulgata per Hispanias tot scelerũ & suppliciorum labes, animos prouincialium altius offenderet. Nec multò post Sicilienses cohortes collatis quæstorum indicibus, quibus nomina militum describebantur, circiter trecentos commilitones desiderarunt, atq; hæ transuectæ in Italiam classem Cæsaris apud Tarentum atque Brundusium conscenderunt.

Sunt qui asserant Sicilienses cohortes, non quum statim ab Africa transuectæ in Siciliam fuissent, seditionem ad Randatium miscuisse, sed quum sequenti anno post maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuissent: uerùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an postea admissæ seditionis pœnas penderint. Eo siquidem tempore antecedentibus Venetis, Andreas Auria superato Messanæ freto, sublatisq; passim militibus, ad Corcyram insulam cursum intendebat: eò nanque Vincentius Capellius cum imperio atque uniuersa Venetorum classe peruenerat, coniunctisq; eo modo claßibus apparebat Barbaros tantam uim Christianæ claßis non esse laturos, & congressum & pugnam omnino uitaturos. Tum enim Hariadenus Barbarussa Ambracio sinu cum tota Ottomannica classe se continebat, & de aduentu nostræ claßis certior factus, ut illac nostri intrarent, propter arctas fauces expectare uidebatur, tanquam ex æquißimo loco dispositis utrinque tormentis intrantes oppressurus. Paulò siquidem ante Grimanus Patriarcha cum Pontificijs triremibus è Corcyra progressus ad fauces eiusdem Ambracij sinus, Preuesam oppidum in ipso Actiaco promontorio positum, admotis triremium proris oppugnare adortus fuerat. Sed is conatus, explorandi causa susceptus, eum habuit euentum, ut quum Iustiniana triremis Paulo duce audacter arctas intrasset fauces, atq; aliquot hostilium tormentorum sinistro nauis latere pilas excepisset, expositi sint in terram milites cum tribus tormentis, quibus & à terra, & à triremibus aliquandiu quassa-

tum Preuesæ castellū fuerit, sic ut apparet expugnari potuisse, nisi Turcæ ab Aetolia acciti, ab obsessis cum ualida equitum & peditum manu superuenientes, nostrosq; magno clamore edito aggressi, aliquot interfectis & uulneratis, reliquos in mare umbilico tenus ad scaphas triremium confugere coegissent, quanquam Alexander Interamnas, peditum præfectus, uel grauiter saucius aliquandiu constanter Turcarum impetum sustinuisset. Per hunc modū Patriarcha repulsus, sublatis in naues quæ exposita fuerant tormentis, Corcyram rediit, nihil eius consilij pertæsus, postquàm quales essent angustiæ sinus explorasset, atq; hostium classem toto sinu ad ancoras stantem ex propinquo prospexisset. Concesserant tum classes nostræ in Gomunitiæ portum, quæ est contra Corcyram in continenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regij fontis nomen tulit, atq; ibi præfecti omnes quid nam primum tentandum foret, dictis sententijs consultabant. Referente autem, quæ uiderat Patriarcha ante alios Ferdinandus Gonzaga eius erat sententiæ, ut expositis militibus atq; tormētis Preuesæ castellum magna ui expugnandum censeret. Quo expugnato constitutisq; in promontorio, castelliq; ruinis maioribus tormentis, elabi non posse hostem, atq; eius classem summis detrimentis affici atq; deleri posse differebat. Nam ut egressus hosti totus eriperetur, in ipsis faucib, onerarium nauigium lapidibus magnis minutisq; repletum demergi iubebat, atq; item tres galeones, qui erāt è tota classe tormentis instructissimi, contra ostiū earum fauciū produci constituiq; ualido atq; obliquo

rudentum

rudentum nexu in ancoris iubebat, ut si Barbarussa sinu euadere in altum conaretur innumerabiliū pilarum procellam in limine faucium exciperet, atque ibi omnino demergeretur. Ad ea Auria respondit, id Gonzagæ consiliū dictu quidem speciosum, sed factu, atq; exitu periculosum atq; difficile uideri. Nam primum omniū exponere in terram milites ancipitis periculi rem esse, quòd credi par esset, Aetolicas copias, uti dudū Grimano teste fecerint, minimè defuturas, quin oppugnatis atq; obsessis suis maturā opem ferrent, quorum superuentu nostros pedites uim incūbentis equitatus ægrè toleraturos appareret: & si quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naues prouecto onerarias destitutas militari præsidio, quod esset miserrimum, hostibus prædæ futuras. Ipsi porrò peditatui iam in terram exposito graue periculum imminere, nam si aliqua autumnalis tēpestas ita incideret, ut onerariæ naues pariter atq; triremes à scopuloso littore se recipere & in altum ad salutem uela dare cogerentur: unde tum suppeditari posse alimenta, non modò desertis inimico in littore, sed ingruētes undiq; hostes pugnando sustinentibus. Id certè euenire posse nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, sic, ut fortissimis uiris spes omnis receptus & fugæ, importuna malignitate subitæ tempestatis eripi posse iudicemus. Cælum quidem autumnale ex mutabili natura temporis, ad repentinos uentorū turbines edendos paratum, nō insanis nautis esse pertimescendum, uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertū esset. Propterea, si hostis extra sinum ad pugnam elici non pos-

sit, ipsis tutius atq; utilius uideri, superare Leucadem, ipsamq; Neritum saxis asperam, & directo cursu in Naupacteum sinum classem inferre, ubi & expugnari posse Naupactum oppidum, mœnibus non magnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum sinum Corinthiacúmque Isthmum pertineant, impunè diripi atq; euastari posse, Græci homines prolixè confirmarent: quòd nauigationis iter si teneant, accidere posse, ut Barbarussa uel pudore adductus, uel suorum ingenti periculo permotus, sinu egrederetur, & conserendæ pugnæ facultatem ipsis optantibus paratis præberet. Hanc gerendi belli rationem, quanquã Gonzaga propositas difficultates infirmare & tollere cõtenderet, Capellius ipse & Patriarcha probare uisi sunt: utpote qui maritimo potius quàm terrestri conatu audendum esse censerent, subitæq; tempestatis pericula, potius quàm hostes, quos æquo mari contemnebant, non temerè formidarent, Naupactumq; si expugnaretur, quod Veneti imperij Methonensi bello fuisset, ipsis ex lege fœderis accessurum sperare possent. Exinde Auria constitutis totius classis ordinibus, è Gomenitiæ portu profecturus, onerarijs nauibus, quæ erant septuagintaduæ, Francum Auriam gentilem & propinquum suum præfecit, quòd magni usus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen quatuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim uniuersam anteire classem, & Franci nauigationem obseruare iubebatur. Sed quinq; etiam triremes (eæ siquidem in uniuersum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ sunt, remigio & uelis maximè agiles

atq;

atq; expeditæ, proptereaq; speculatoriæ uocabantur, quæ galeonem contra sinus fauces dare ancoras & consistere iussum præcederent, atque hostilis classis motus explorarent. Turcicæ nanq; triremes quatuor cum expeditis totidem biremibus sinum egressæ, per fauces in altum euaserant. Sed conspecto galeone, ut triremes nostras, quæ aduersum se directis rostris impetum facturæ uidebantur, effugerent, eludendo rursus intra fauces se receperunt. Itaq; Auria dato signo, ut reliquæ classes se consequerentur, ad Preuesam contendens, uniuersas triremes extendit, ita ut ab hostibus facilè numerari possent: quoniam si minora nauigia suopte studio uoluntateq; classem comitantia recenserentur, iusta supputatione supra quinquaginta & ducentarum nauium numerũ impleuissent. Quo spectaculo magnus (uti aiunt) timor Barbarussæ animum incessit, qui tametsi natura intrepidus, nostrorum uirtutem & disciplinam non magnopere formidandam putabat, ingentis tamen classis amplitudinne atq; apparatu uehementissimè permouebatur. Neq; enim maior à priscis temporibus in Ionio nostrorũ classis conspecta fuerat, ita ut quidã Eunuchus ex Solymani ianitoribus, Barbarussæ comes datus, eum cunctantẽ subtimideq; perplexum inurbanis & planè superbis uerbis insolẽter obiurgaret, quòd in prouocãtes Christianos, & pugnã cientes, non statim sinu erumperet, atq; eos adoriretur: qua in re non salutẽ suã, qui conspectũ hostis ferre nõ posset, sed Solymani imperatoris decus respicere deberet, qui gloriæ suæ multũ splendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate siquidẽ

Ottomannici nominis experiundas esse uires. Nam si bello fortis & pugnax esset, uti profiteretur, non desperandam esse uictoriam. Quòd si fortuna uotis uirtutiq; Turcarum inuideret, non defuturos Solymano trierarchos, ipsis si uincerentur meliores, & Ponticas syluas tantam ad conficiendam classem materiam suppeditaturas, ut duplo maior & ornatior uiris atq; remigib. claßis ædificari facilè posset. Postremò id quoque addidit Eunuchus Barbarussæ, cauendum esse, ne metu honestißimæ mortis, quæ aduerso etiam prælio esset incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculũ subiret. Nec mora, uociferante adhuc Eunucho, cõuersus ad Salechũ archipiratam: Ergo, inquit Barbarussa, uir fide uirtuteq; præstantißime, nobis ut uideo uel iniqua conditione pugnæ fortuna tentanda est: ne huius semiuiri latrantis delatione pereamus, atq; ita classem educere cœpit, quũ iam Auria ad Leucadem uela flecti iuberet, ratus hostem his faucibus, timore præpeditum, egredi non ausurum. Tenebat propositæ nauigationis cursum Auria, & secundo usus uẽto, ad Leucadem prouehebatur, quum à speculatoribus, qui in carchesio summi mali galeonis Bondelmerij constituti erant, Auriæ significatum est, hostilem classem exire sinus angustias, & sinistrorsum secundum littus flecti. Hanc oram quam Barbaricæ claßis sinistrum cornu lambebat, paulò ante Grimanus præoccuparat, eo consilio, ut si hostis ab angustijs prodiret, commoditate littoris excluderetur. Sed non multò post iter mutare iussus, atq; inde recedens, ad reliquas sociorum triremes se contulerat, atq; ita euenit, ut Barbarus terræ

littus

littus obtineret. Nam callido pro necessitate utens con silio, si ab nostra classe impotenter urgeretur, proris in hostes obuersis, terræ puppes applicare, expositisq; militibus à terra classem exarmatam uiris atq; tormẽtis, uti usus posceret, minorem nauigiorum quàm uirorum iacturam fore iudicans, defendere decreuerat. Cæterùm Auria ea erũpentis hostium classis significatione commotus, ut qui iam triremes ad stationem sub Leucade, quæ Suessula dicitur, adegerat, tametsi quod non putarat, accidisset, animum tamen egregiè cõponit, & classem uti imperatum antea fuerat, ad ineundam pugnam comparare sese, & prætoriæ suæ signa sequi iussit. Iam tota Turcarum classis in apertum pelagus euaserat, eo ordine, ut Hariadenus ipse mediam teneret aciem, ubi eius prætoria purpureis pluribus uexillis exornata cõspiciebatur. Dextrũ latus obtinebat Tabaches, sinistrum uerò Saleus pari propè triremium numero instructi, qui Tunetanis prælijs inclaruerant. Nam eo die Barbarussa produxit octoginta septem triremes, biremes autem rostratas circiter triginta robore triremibus pares: leuiores uerò triremes & myoparones tot erant, ut nauigiorum omnis generis centum quinquaginta, quæ remis agerentur, summam efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut quo uerteretur prætoria, alas ex tendentis aquilæ speciem præberent, fatereturq; miràbundus Auria, sicuti hæc cum postea narrantẽ audiui, neq; habilius, neq; firmius, aut omnino decentius classem à perito duce educi potuisse. Antecedebant Barbarussæ classem triremes circiter uiginti, partim rostra-

tæ, partim leuiores, quæ omnium erant uelocißimæ, cui præerat Draguthes archipirata, multis postea in nostros maleficijs clarus. Constat Capellium ineundæ pugnæ auidum, è sua puppe in scapham descendisse, aduectumq; ad prætoriā Auriæ, illum compellasse his uerbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac proposita prælij edendi longè pulcherrima occasione faciundum sit uides: ego certè, si me fortè cum Venetis triremibus te gnauiter sequuturum dubitas, iam à te ad declarãdam Veneti senatus uoluntatem, studiumq; meum, primam aciem deposco, primaq; prælij pericula fortiter subibo, splendidumq; thoracem, quem induerat, ostendẽs, & palma pulsans, in hoc enim uti pium, & impigrũ decet Venetum præfectum, aut gloriosè uincam, aut uictus honestißimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatoq; eius ingenti studio, rogauit, ut se præeuntem subsequeretur, & quid fieri oporteret, intentus obseruaret: se enim, quid fieri uellet, opportunè signum daturum. Iam prima biremium manus ad galeonem appropinquabat, & aliquot triremes à Saleco missæ, id ingens nauigium oppugnabant, ea tamen conditione, ut quum non multũ appropinquarent, nec ob id multum nocere possent, neq; in eos pariter è multo spatio Bondelmerius tormenta contorqueri sineret, non multum utrinq; proficeretur. Expectabat enim uir rerum naualium apprimè peritus, ut propius accederetur, ex improuiso sæuam omnis generis tormentorum procellam in subeuntes effusurus. Neq; eũ fefellit opinio, nã Turcæ audacius accedentes, adeò graui glandium, & pilarum grandine perfusi sunt, ut inhibere remos, &

magno

magno accepto detrimento trepidè se recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præcesserant, & galeonem suum remulco protrahi iubebat, & triremiũ trierarchos intercurrentibus per nauiculas nuncijs hortabatur, ut sese animis ad ineundam pugnam confirmarent, paratiq; essent ad imperia, quũ tubæ cãtu atq; explicato maximo uexillo signum daretur. In eo autem consilio decretóq; erat Auria, ut nisi onerariarum nauium fretus præsidio, cõfligendũ sibi non esse iudicaret, uti postea confirmatione maiorũ minorũq; ducum, qui aderant, didicimus. Idẽ pariter astutus hostis prouidebat, qui pari utrinq; triremiũ cõcursu procul ab onerarijs, quæ castellorum erant instar, dimicare cupiebat. Nã tum fortè uentus omnis ita subsederat, ut æquora ad edendã nobilẽ pugnã pacata fluctibus, & plane cõstrata præberẽtur, & Patriarcha prouectus ad Auriã, eã inuadendi, delendiq; proculdubio hostis facultatẽ non prætermittendã prædicaret, tãtóq; ardore uociferaretur ut propinquiores trierarchi inuitantis uocem audirent, maximeq; mirarentur, quòd Auria rem prælio committere dubitaret. Is enim onerarias naues in unũ coeuntes, ingentibus gyris atq; mæandris, subsequente triremiũ ordine, circuibat, & ex nauali peritia, nouũ aliquod atq; inexpectatum hosti facinus editurus uidebatur, sic, ut id ipse perspicax & minimè præceps Barbarussa, uti postea cõpertũ est, facilè crederet. Id Auria crebro rotatu classem suam circuens, ea ratione faciebat, ut ad se hostiles triremes pelliceret, & in prouectas è castellis excelsarum nauium propius, & certius tormenta dirigerentur, atque ipse demum in

perturbatas, quæ erat certa uincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim ſubſiſtente Barbaruſſa, et quorſum ea hoſtis flexuoſa nauigatio recideret, ſpectante, quòd dolum aliquem ſuſpectaret, cornuũ ſuorum triremes, iam uergente ad occaſum ſole, diuerſis in locis rem gerebant, pars in oppugnando galeone fruſtra perſeuerabat, pars aggreſſa onerarias duas, in quarum altera Buccanigra cum ſua Hiſpanorum cohorte uehebatur, in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, uſqueadeò grauiter coniectis in eas pilis afflixerat, ut perrupto malo incenſiſq; uelis, & multis Hiſpanorum & nautarũ interfectis, perituræ crederentur. Alia uerò pars duas onuſtas commeatibus circumuentas naues, quarum altera erat Veneta, altera Dalmatica, coniectis ignibus concremaret, paucis in ſcaphas deſilientibus, aut ad propinquas ſociorum naues adnatantibus. Duas etiam triremes ſub ipſum crepuſculum quæ lentiore utebantur remigio Salecus intercepit, quarũ trierarchi erant Mozenicus Venetus, et Bibiena Etruſcæ ſtirpis uir ſacratus. Secundũ has triremes capta eſt Aloyſij Figaroæ Hiſpani nauis, tãetſi ſuæ cohortis milites aliquandiu pugnaciſſimè ſe defendiſſent. In ea captus eſt cum ipſo Figaroa patre filius adoleſcens nobiliſſimæ formæ, qui poſtea deductus ad Solymanum, Mahometis ſacra ſuſcepit. Is quum principis cubiculo aſſueuiſſet, poſt tertium carceris annũ, miſero patri libertatem impetrauit, donatumq; liberaliter in Hiſpaniam remiſit. Tum uerò cum tonitru turbatis nubibus, grauis imber & procella, flantibus Euris, exorta eſt. Nec dubitauêre nôſtri, quũ uidiſſent

Barbaros

Barbaros attollere dolones, quin & ipsi praeeunte Auria dolonibus simul & maiorib. expansis uelis, se inde explicarent, & quò uentus ferebat, ad Corcyram unde uenerāt uerterentur, usqueadeò dißipatis agminib. ut intento etiam remigio, nequaquam se recipere, sed confusæ, & turpiter effugere uiderentur, sic ut Auria tanti usus, tantæq; peritiæ, & tantæ deniq; existimationis maris dux, eo die nullus imperator extiterit. Ferunt Barbarussam nostros eodem uento ad aliquantū spatium persequutum, nec quem hostes elabendo cursum tenerent, per tenebras planè cernentē substitisse, quoniam nostri duces in singulis suis prætorijs lumina extingui iußissent, quæ erectis ad puppem ingentibus laternis præferri solita sunt. Proinde ipsum in cachinnum uersum sæpe repetisset hæc uerba, Hispanico sermone prolata. Ergo Auria lumē abijcit, ut certius fugam suā tenebris recondat? Quasi miraretur nostros tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modò se eriperent, obliuisci, quàm manus conserere maluisse. Ea uerò apud omnes Corcyræ applicantes opinio fuit, ut præclaro oborti repentè uenti beneficio, uel cum ignominia è summo periculo se ereptos faterentur. Cæsariani autē præcipueq; Ligures ut Auriæ nomen ab omni infamia uendicarent, tam fœdi exitus culpā ex obliquo in Venetos referebant, quòd ab initio præsidium Hispanorum militum, quod distribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in congressu hostiū euaderent, superbè repudiassent. Venetis nanque triremibus non planè confisum Auriā, & propterea temperasse, à prælio differebāt,

ob idq; præsertim, quòd euadēte angustias Barbarussa illæ fermè omnes collectis uelis, & per iuncos ad antemnas subligatis, eas ad summitatē mali celeriter eduxissent: scilicet, ut repente præcisis iuncis, expedita ad quem uellent fugæ cursum uela uentis inflanda præberent. Quum in ea mutui erroris obtrectatione mœstitiaq; & dolore turpißimi euentus uersarentur, Macinij Cantabri nauis uel quassata perforataq;, quæ perijsse credebatur, Corcyram applicuit, eius autem Macinij mira constantia fuerat defensa. Nec multò post ipse Barbarussa non contentus nostro dedecore, nec hostes inopinata procella sibi è manibus ereptos æquo animo ferens, ad Paxum insulam prouocabundus ad pugnam peruenit. Ea insula centum ferè stadijs ab ultimo oriētali, quod Phalacrū olim fuit, Corcyræ promontorio distat, sic, ut exprobrare nostris fugam, et si è portu prodirent, cum eis acie congressurus esse uideretur. Quamobrem Gonzaga fremens, ut qui superbi hostis arrogantiam ferre non posset, singulos adijt duces, rogauitq; ut pro dignitate Christiani nominis animos uiresq; componerent, & feliciore uirtute insolētis Barbari uim omnino retundere niterentur: resq; eò deducta est, ut Capellius, quod antea nihil tale iubente senatu suscipere recusarat, Hispanorū certa præsidia quæ offerrētur se in triremes recepturū polliceretur, quaternaq; acie Barbaros inuadere decernerēt. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris causa attribuerant. Verùm hæc consultatio tandiu prolata est, ut Barbarussa aduersam circa Nonas Octobres metuens tempestatem, retrocederet, & sibi abundè satisfactum

tisfactum

tisfactum existimans, in sinum Ambracium reuerteretur. Ab ipso autem hostis discessu, de expugnando Dyrrachio cogitatum est, sed quum à Capellio totius Dyrrachini littoris stationes, nauigijs malè fidæ prædicerentur, non multò post in Rizonicum sinũ, quem Catareum uocant, cursum direxerunt, ut Castronouũ Turcicæ ditionis oppidum, in eo sinu positum expugnarent. Ea enim forma est, & natura sinus, ut tutißimum atque ingentem præbeat portum, mareq́; sese ad orientem intorquens, in intimo recessu, Catarum oppidum Veneti imperij alluat, sic ut per quasdam fauces, quæ protracta catena præcludi poßint, nauigijs adeatur. Tota regio apricis, & egregiè cultis collibus peramœna est. Sed Catarum, obstantibus ad dextram montibus, ita opacum redditur, ut incolæ sub brumam breuißimis solibus utantur. Castrum autem nouum, quod multis ante annis Chersego regulo à Mahomete fuit ademptum apricius est, sed nequaquam Cataro munitius. Castrensium ædificia ab infima oppidi parte, quæ mari alluitur, & turritam munitionem instar arcis habet, per dorsum collis assurgunt. In summo autem castellum habet natura potius quàm arte munitum. Oppidani partim Dalmatici, & partim Epirotici sunt generis, sed qui iampridem immixti Turcis, à Christiana religione defecerant. mercaturæ student, & paruis nauigijs quæstum faciunt. Nulli Turcæ milites erant in præsidio, quum binæ tantùm, quas diximus, infimæ munitionis, & superioris castelli arces, à paucißimis Turcis custodirentur. Itaque intrantibus sinum claßibus, magna ui admotis

tormentis priusquàm oppidum ab incolis aliquandiu defensum, caperetur, socij nauales Venetæ claßis per remos murum scandentes ad infimam partem intrarunt, & mox ab expositis Hispanis oppidum quoque perrupto muro captum est, quum ibi duo insignes cohortium præfecti, Buccanigra Hispanus, & Cæsar Iosias Firmanus interfecti cecidissent. Multa eius oppidi sed nequaquam preciosa domesticarum rerum præda fuit, sed ingens omnis ætatis & sexus incolarum multitudo in seruitutem abducta est, quanquam multi ex his nunquam se à cultu Dei Christi disceßisse dicerēt. Triduo post, superius castellum præsidiarij Turcæ frustra pacti incolumem fore libertatem, & uitam dediderunt. Quum id oppidum communibus uiribus captū, ex fœdere Venetis deberetur, occupatum est ab Hispanis, quos Auria Ferdinādusq; Gonzaga extra Italiam alere cupiebant. Itaq; uel ægrè permittente, & è Venetijs super ea re senatus consultum expectari debere frustra postulante Capellio, Franciscus Sarmētus cum quatuor millibus ueteranorum militum, qui apud Insubres à scelerata seceßione, regionem ad Galeritum oppidum peruastarant, Castronouo præpositus est. Eam rem molestißimè tulit senatus, quòd id oppidum communibus partū armis, non sibi ex lege ueteri, sed Hispanico præsidio conceßū fuisset. Suspectabat enim Hispanorū ingenia auida imperij, atq; assueta rapinis & maleficijs, tanquam ex occasione Catarrensium rebus uim allatura, usqueadeò indignanter eam iniuriā patritijs æstimantibus, ut auerso à Cæsarianis animo, susceptæ eius detrimentosæ expeditionis singulos

patres

patres pœniteret, & decemuiri in spem pacis inducias à Solymano petendas esse decernerent, quæ uel ob id opera Laurentij Gritti, qui Andreæ principis fuerat filius benignè atq; celeriter impetratæ sunt, quoniam Galliæ regis legatus Antonius Rinco, Byzantij purpuratos opportunè docuerat id fœdus, quod apud Neapolim cũ Cæsare à Venetis dissentiente multo maxima senatus parte percussum fuisse, inuitisq; demum ferè omnibus id recens bellum susceptum esse memorabat. Quum hæc agerentur, nunciatum est Barbarussam, ut Castrensibus opem ferret eduxisse classem, sed quum ad Saxonem insulam peruenisset, aduersa tempestate oborta, non modò retentũ fuisse, sed aliquot triremiũ, quas atrox uentus Africo atq; Austro permixtus, Acroceraunijs cautibus illisisset, iacturam fecisse diceretur, uti facilè apparebat ex armamentis, eiusq; naufragij fragmentis, quæ toto ferè Dalmatico littore natantia, & eiecta uisebantur. Ea re certius cognita, Capellius eius animi fuit, ut eductis Classibus Barbarussam eo incommodo perturbatum persequeretur, cui consilio fauebat & ipse Gonzaga, qui amissum decus ad Leucadem nobili aliquo facinore edito redimendum esse differebat. Sed Auria multis de causis, tanquam importuni ausus consilium facilè improbans, sibi in Italiam redeundum ita statuit, ut continuò uela uentis daret, plurimum indignante Capellio, qui aduocatis suæ classis trierarchis omnibus, contumeliosam orationem in Auriam effudit, ita ut seipsum detestaretur, qui se alieno imperio subiecisset, eosq; moneret, ne unquam externi cuiusquam præfecti imperia subirent, postquàm

uel ignauia, uel malignitate, homo Ligur, Veneti nominis antiquus hostis, conceptæ atq; exploratæ uictoriæ deesse, & Italicæ naualis disciplinæ existimationem, fœdo importunæ cessationis, & fugæ exitu dedecorare uoluisset. At Auria consilio apprimè grauis, hæc uerba atq; hosce uel aduersos de se rumores facilè contemnebat, quum cuncta quæ ageret & diceret, ad commodum Cæsaris reuocare esset solitus, ita ut per ironiam Valerius Vrsinus, qui tum aderat, Veneto stipendio addictus, nihil nisi peritißimè & consultißimè ab Auria administratum atq; omnino gestum diceret, quando Venetos cum Solymano commisisset, & diuturno maximè bello ianuam, uti exoptare uideri posset Cæsar, uel ipsis nolentibus Venetis aperuisset, & id certè ne amisso quidem ullo nauigio, probè præstitisse iudicari deberet. Non deerant siquidem factiosæ malignitatis homines, qui interpretarentur id contractũ cum Turcis bellum, magno Cæsari commodo cessurũ, quòd Venetos tãti irritati hostis uim terra mariq; diu non esse laturos appareret, ideoq; eos tanquam exaustos opibus atq; pecunia, eò breui redigi posse asseuerarent, ut his terrestris eorum imperij urbibus, quas superioribus temporibus impotenter occuparint, aut ui, aut aliqua demum pactione, quàm necesßitas exprimeret, uti nuper conspirantium regum bello fecissent, decedere cogerẽtur. Cæterùm Castronouo capto, atq; his, quæ diximus Hispanorum præsidijs Sarmento duce impositis, atq; obiter abeuntibus claßibus, eam iniuriam usqueadeò grauiter atq; superbè Solymanus tulit, ut magno apparatu id oppidum terra mariq; repe-

tendum

tendum decerneret, augeretq́; iratus Venetis in Peloponneso copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur simul & uehementer obsiderentur. Singulare autem gaudiū concepit, quòd totius propè Christiani nominis classes, quas antea plus æquo magnifacere erat solitus, aduersum se coactas, Barbarussa omnib. propè rebus inferior, omni existimatione spoliatas, toto mari effugere coegisset. Ineunte igitur Vere Barbarussa refecit claßē, & nouos remiges in supplementū maritimis regionibus imperauit, atq; eum, uti oportebat, propugnatorū ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatißimum quemq; ex alijs ordinibus, in classem descripsit, duasq́; ingentes onerarias naues, quas mahonas uocabat, ad ferenda totius tormentarij apparatus, & castrensis instrumenti onera, celeriter ædificauit. Decretus quoq; est in id bellum dux alter, qui terra rē gereret, Vlamanes Persa. Is bellicæ uirtutis cōmendatione, in demortui Vstrephi locū, in præfectura Illyrica, quā Bosnensem uocant, suffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tāmaso Persarū rege transfugisse memorauimus. Hic operam dedit, ut septē minores Sanzachi cum eorum equitū assuetis Turmis è proximis regionibus sibi adiungerentur, conduxitq; nō multa pecunia pedites eius generis, qui Haidones, Vschochi, Martellosij, Chymeriotæ, et Morlachi uulgò appellātur, agreste hominū genus, syluis atq; nemorib. prædandi causa assuetū, sed durū et uelox indomitiq; uigoris aduersus omnes cæli iniurias, et in omne belli facinus paratū atq; expeditū, utpote, qui nudis pedib. aut tantū carbatinatis per rupes et cautes cōfragosarū

uallium asperrimorumq; montium crepidines, mira, uti in capreis uidere est, celeritate discurrant, & sagit tis & fundis eminus, cominus autē præpilatis quibusdam sparis, paruisq; securibus, ab ancipiti mucrone, quum eas nonnunquam contorqueant, mortiferis in hostes utantur. Hos enim Vlamanes, non qui pugnarēt modò, sed qui opus facerent, munitionesq; erigerent, maximè idoneos (ut Turcis parceret) & propè sibi necessarios existimabat, quibus omnibus Testegim Turcam præfecerat, qui Habraimi Bassæ citharœdus fuisse & improba delatione illius damnationem maturasse dicebatur. Itaq; adulta æstate, quum Barbarussa educta Hellesponto classe, in Rizonicum sinum peruenisset, eodem tempore Vlamanes cum triginta millibus equitum et peditum in summis montibus sese ostendit. Barbarussa prius quàm primas sinus fauces intraret, Draguthem & Corsetū piratas cum triginta ualidis biremibus, quas galeotas uocant, ad explorandū præmisit, ita ut ad Castronoui mœnia accedētes, sinu quodam à tormentis se protegerent, indeq; aquatum ad proximum fontē, quem Artifarium appellant, in terrā exirent, in quos extemplò Sarmentus Macinium Mōgaiam cum sua cohorte, & Lazarum Coronæum cum turma equitum erumpere iußit, commissoq; certamine, Turcæ multis eorū interfectis & captis terga dare, & ad Galeotas adnatare coacti sunt. Exinde Barbarussa applicuit cum nonaginta triremibus, & tribus quas diximus Mahonis, totumq; triduum absumpsit in exponendis tormentis, erigendisq; eorum munitionibus, quæ nisi noctu administrari perficiq; poterant,
propter

propter perpetuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hispanis effundebatur, sic ut eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti interfectiq; sint, in queis & ipse cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioreã urbem iuxta Tripolim sese regem effecerat, cuius morte Barbarussam non mediocri dolore affectum ferunt, quòd inter ueteres amicos longè omnium prudentissimus atq; fortissimus haberetur. Barbarussa multo cum labore cædeq; suorũ perfectis quæ instituerat operibus, supra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in queis erant duplices colubrinæ septẽ, stupendæq; item magnitudinis quatuor basilisci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis, quæ duplices medijq; cannones uocantur, præter sacros & hierofalcones, atq; item mortaria, quæ lapideas immanes pilas in sublime iaciebant, ut supernè decidentes, terribili ruina domorum tecta deformarent. Ex hoc numero uti oportebat, circiter quartam partem Vlamani impertitus est, ut à Septentrione diuersam à sua oppugnationẽ institueret. Ipse enim ab oriente è triplici loco, diuisis muneribus cũ Tabache & Halilcuano uiro Hispano, qui iampridem ad Mahometis sacra delapsus, Tunetano priore bello singularem peritiæ militaris laudem, eximiosq; inde honores apud Barbarussam & reliquos Turcas promeruerat, quatere murũ cœperat. A mari quoq; Salecus admotis triremium proris certum propugnaculi locum oppugnare iussus, eum feriẽdi muri tenorem seruabat, ut quotidie sub auroram, & quum

ſol inclinaret in ueſperam denis per uices promotis triremibus murum uerberaret. Vſqueadeò autem per aliquot dies acriter & continenter quaſſata ſunt mœnia, ut Sarmẽtus uel opportunè intus contra prociden tem murum noua munimenta noctu præcipuè erigẽs ægrè patefacta loca reſarciret, & tam multa tormentorũ uerberatione magnopere terreretur. Nã tametſi ĩntegros nouẽ menſes uacuos à bello nactus, nihil par cendo militibus aduerſum hoſtes, quos omnino uenturos ad oppugnandum ominabatur, nouos aggeres erexiſſet, & reliqua in rem opportuna opera perfeciſſet, duabus maximè de cauſis angebatur, q, ſaxeo in loco glebam & ceſpitem ad conſtruendas ex diſciplina munitiones deſideraret, nec à quoquam maturam opem ſibi afferri poſſe ſperaret. Nam tametſi ab Auria, qui Brunduſino in portu Cæſarianam claſſem continebat, duo nauigia onuſta cõmeatibus, atq; his rebus, quæ ad apparatum tormentorum pertinerent, ſuperioribus diebus acceperat, multaq; adhortatione ipſius Auriæ ſubſidia pollicentis fuerat cõfirmatus, nihil tamen eũ, deducta in pugnæ periculum claſſe, qua ipſi ſubueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaq; quum Sarmẽtus tot ruinis uno tẽpore uario in loco ſeſe opponere conaretur, Turcæ perampla turre, quæ muro interiore quadrato cingebatur, potiti ſunt, eo ſucceſſu, ut ad ter rendos noſtros in faſtigio Barbaricum uexillum erigerent, atq; ex ea munitione, quæ erat circa turrem, ſclopettis atq; ſagittis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hiſpanos impeterent. Quum impigrè reſiſteretur à noſtris, Sarmentus ad ima fundamenta eius munitio-

munitionis cuniculum agi iußit, quem uulgo Minam uocant, ut suppositis ex tormentario puluere ignibus, quum Turcæ maximè urgerent, & in oppidũ irrumpere conarentur, ex repẽtinis flammis disruptæq; munitionis ruina, inopinantes opprimerentur. Sed ea res aduersum habuit euentum: nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuniculo ignis subderetur, ea collata materia incendiarij pulueris, importuno quodam lentore concepto, tardè & segniter flammam corripuit, ita ut frustra in hostes exitum quærens repulsa flamma in nostros reuerberaretur, multosq; igne correptos absumeret, & in his ipsum cuniculi magistrum Michaelem Firminum, è Cæsarea Augusta citerioris Hispaniæ. Accidit etiam, ut eodem tempore apud superiorem oppugnationem, Vlamanes aliquantam ab attigua arce muri partem prosterneret, & Barbari tanquam uictores sublato clamore plurimum exultarẽt. Quibus rerũ difficultatibus adductus Sarmentus, edixit, ut qui milites essent sauciati, neq; operam pugnando præstare possent, sese in inferiorem arcem reciperent, quò Aloysius Arius, & Macinius Mongaia incommodè uulnerati conceßissent, reliqui autem supremũ bellicæ uirtutis conatum edituri, medio in foro se conglobarent, ut non inulti extremum communis Fortunæ casum subirent. Nec mora cruentißimum irruentibus Turcis certamen est editum, sed nostris iniquius, quum plenus imber sclopettarijs, qui uni omniũ peritißimè rem gerebant, funiculorum ignes extinxisset, et necessariò nõ hastis modo, sed gladijs uterẽtur, æquiore Turcarũ conditione, qui innumerabiles sagittas in

nostros spargebāt. Multi præterea hostium equestris ordinis, pedibus pugnare iussi, prælatis equestribus peltis incuruos suos enses ita in nostros exercebant, ut galeas ferreaq; humeralia facilè discinderent, atq; ad unū fermè omnes uel fortissimè repugnātes trucidarēt, sic ut utraq; pars ardore prælij accēsa per strata cadauera peruadere ad suum hostem, & consertis manibus pugnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu fortissimè dimicans Cusanus Burgundus, qui propter sæpius spectatā in prælijs uirtutem, Hispanicæ cohortis præfecturā meruerat. Sarmentus ipse tribus sagittis intra galeam os confixus, fessusq; longa uigilia & diuturno pugnæ labore, in uestigio aliquādiu tela uitabundus fortiter perstitit, & quum pugnādo honestam mortem oppetere, quàm pedem referre mallet, & Sancium Friam cohortis præfectum fugam circūspectare conspiceret, eum seuera uoce increpitans manu cōprehendit, & locum tueri iussit, sic, ut secum ingruentib. hostibus consistere, atq; occumbere cogeretur. Is nanq; Frias turbidis & peruersis consilijs salubria Sarmenti imperia sæpè contēpserat, & improbitate quadā malignitateq; ingenij, meliora atq; opportuna ad salutē suadentibus transuersum se præbuerat, & omnium seditiosissimus apud Insubres fuisse ferebatur. Itaq; ambo, nequaquam pari uirtute, detruncati ab hostibus in uestigio conciderunt: cæteris omnibus pari sorte, sed non eadem generosi animi fortitudine ad unū interfectis. Nam quosdā abiecisse gladios, uti erant longa dimicatione fatigati, cōfectiq; uigilijs, salutē à Barbaris frustra passis manib. petijsse ferebatur. Interfecti sunt in eo

in eo tumultu cohortiū præfecti Ioānes Cantaber, Dominicus Arriadanus maior, Seronius Taraconēsis, & Oliuerius Valentinus. Qua suorum terribili cæde terrefactus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcē confugerant, quòd nullis uiribus, quibus sustineri posset uictor hostis, niterētur, deditionis uexillo expanso, significationē hostibus fecerunt, atq; ita eos integra fide Hariadenus in seruitutem uita incolumi facilè recepit. In his fuēre præter ignobilem militum turbam, præfecti spectatæ uirtutis & dignitatis, ipse Arius, atq; Macinius, Didacusq; Maschesa. Præterea uiri Græci strenuißimi equitum præfecti Lazarus ipse Coronæus, & Andreas Scrapula è Nauplio. Reliqui, quib. expedita deditio saluti fuit, fuēre omnis generis hominum circiter octingenti, in quib. eminebat Hieremias Ligusticæ stirpis, q̧ eius oppidi episcopatū impetrarat. Hi omnes à Barbarussa in seruitutem Byzātium asportati sunt, præter unum Macinium Mongaiam, qui cum ab eo quæreretur, solicitareturq; impensius, ut ad sacra Mahometana deficeret, atq; insolētius oppugnatæ & cōseruatæ nauis suæ casum iactaret, Barbarussa ei iratus ad proram triremis ceruices abscindi iußit. Sarmenti cadauer inter tot occisorum aceruos agnosci non potuit, quanquam id Barbarussa multæ pecuniæ & libertatis proposito præmio diligentißimè perquisisset, q̧ caput eius ad Solymanum mittere decreuisset. Exinde inflatus uictoria, & quòd iam Rizzanum castellum in propinquo positum, Veneti custodes tot hostiū conspectu perterriti, Turcis dedidissent, Cataro urbi inhiare cœpit, ita ut urbis prætorem minacibus litteris solici-

a ret, ad dedendam sibi urbem, ac nisi continuò portas aperiret, se mœnia tormẽtis aggressurũ denunciaret. Erat is prætor patritij ordinis, nomine Ioannes Matthæus Bembus, insigni uirtute cõstantiaq; animi prædi tus. Is per literas Barbarussæ respondebat nullum Cataro in urbe Ottomannis ius esse, propterea si uim inferret, eum recentium induciarum, quas concessisset, leges uiolaturũ, non sine contumelia sui imperatoris, qui nunquam iusiurandi fidẽ fallere consuesset. Quòd si iniquo iudicio rẽ ad arma deducere cuperet, ipsum, qui cum imperio præesset urbi, daturum operam, ut improbè uim illatam paribus tormentis propulsaret. Ad ea subiratus uictor Barbarus, in ultimum sinus recessũ aliquot triremes promouit, displosisq; tormentis oppugnaturi speciem præbuit. Cui Bẽbus prætor egregiè constans & impauidus, totidẽ tormentorũ suorum bombis & pilis strenuè respondit & præsidiũ armatũ in mœnibus Barbaris ostendit. Qua re animaduersa Barbarussa inhibuit remos, reuocatisq; anterioribus nauigijs ad Castronouũ est reuersus, delinitusq; exinde prætoris Bẽbi muneribus, nihil expectata induciarum fide, quã paulò ante de scripto exegerat, sinu excessit, rogauitq; Bembum ut præclaro induciarũ testimonio præbito, quibus posset rebus Vlamanẽ Illyricæ prouinciæ præfectũ amicè subleuaret. Castronouo per hunc modum ut diximus, à Turcis fortiter expugnato, atq; inibi Hispanis ad unũ omnibus aut trucidatis, aut si qui ex deditione cædeq; superfuissent ad transtra tri remiũ relegatis, nostrerũ ducũ animis nõ dubius cum pudore timor incessit, facilè reputãtibus, quales quã-

tæq;

tæq́; forēt Barbarorum *militum uires, quantæq́; opes Solymani superbi hostis terra mariq́; ad propulsandā uindicandamq́; iniuriam nuper extitissent, sic ut pijs animis homines intestina bella atq́; dissidia principum magnoperè detestari inciperēt, & de cōcilianda pace sacroq́; bello communibus studijs cogitandum arbitrarentur. Quū uerò Vastius Mediolani fortissimæ legionis interitum deploraret, Insubres ipsi tacitè lætabantur, diuiq́; Donati nomē, frequētatis passim altaribus, impensè percolebāt, cuius numē ritè factas à populis immaniter direptis in Hispanos execrationes nequaquā inanes esse uoluisset, postquā ipso die annuo, eius memoriæ dicato, ad septimū Idus Augusti rapaces homines maleficiorū pœnas dare coegisset, & id aliquanto cumulatius, quàm nō planè decumatis Siciliensium Hispanorum cohortibus accidisset. Admonebantur autem nostri principes attenuatis opibus infirmi, ut magis & magis cogendo auro uacarent, quod uel cū incomparabili subiectorū eorum imperijs populorum iniuria acerbitateq́; diligētissimè faciebant, honestam sacri belli, suscipiendi causam præferentes, uanissima tamen, & semper usurpata ratione, postquā priuato potius cōmodo cupiditatiq́;, quàm publico decori publicæq́; saluti studere cōsueuissent: maximeq́; mirarentur, cur Solymano ab inexhaustis thesauris, tot pecuniæ in bellicos sumptus suppeterent, quū ipsi uel semper expilando prædandoq́;, unius tantùm belli copijs ægerrimè stipēdia soluerētur, & Barbarū ex aduerso, pluribus simul in locis terra mariq́; diuersa alere bella perspicerēt, ut tum acciderat, quum eodē anno Otto-*

manica arma ad oppugnandos Lusitanos in Indiam usque protulisset. Aedificata siquidem, ut diximus, ad Suetiã olim Arsinoes portũ rubri maris ingenti classe, Solymanus eunuchus cum Moro Alexandrino, sinus Arabici angustias egressus, præteruectusq; Persici maris sinum, ad Indum usq; amnẽ peruenerat, magnisq; uiribus Dium urbem, Lusitanorũ portum, ad fluminis fauces positum, oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit, ut eunuchus post oppugnatos per multos dies terra mariq; Lusitanos, quum eos indomitæ uirtutis esse reperisset, incœpto absistere, & desertis maioribus tormentis ad Ademum nobilißimi emporij urbem, redire sit coactus, ubi planè fractus animo, quòd nihil ex uoto prouenisset, ipsum Ademanum regem, sub fide ab se uocatum, in antemna prætoriæ suæ laqueo suspendit, eiusq; gaza omni surrepta, urbem claustris cõplectentium se montium, & lapideo insigni muro munitißimam, occupauit, pariq; sæuitia appulsus ad Zidæ portum, unde terrestri demum itinere Mecha urbs, totius Arabiæ sepulchri Mahometis religione clarißima aditur, Zibitinum regem, sumptuosis muneribus gratiam eius appetentem interfecit, præsidijs eius aulæ omnibus sub fide immaniter trucidatis, sic ut mox ille semiuir apprimè rapax & cruentus ad Mecham deferretur, ut se apud pseudoprophetæ fontẽ expiandis tot sceleribus religiose ablueret, Moro cũ classe ad Suetiã redire iusso. Huius Rubri maris siue Arabici sinus lõgitudo, à Suetia ad ipsas freti angustias, mille & quadraginta passuũ millibus extẽditur, quum latitudo maior uix ducentorũ milliarium summam impleat. Id uerò totum

totum quondam humani cruis figuram exprimit: quandoquidem abscedentibus utrinque littoribus sensim se aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad angustias, quas uocant Azanias, in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Austri flatibus intumescentem, illac uiolento impetu se infudisse, ac desoratis terris in eum sinum effecisse perhibent, multis refertum insulis & scopulis, proptereaq; nauigantibus importunum. Insularum longè maxima circa medium sinus affirmatur, Camerana, quæ tamen tota ferè inculta est, extantibus tantùm quibusdam arcium uestigijs. Incolæ Aethiopici coloris sunt & tuguria palmarum folijs intexta inhabitant, præcipuamq; piscationi operam impendunt, sic, ut plerunq; urinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intrantibus sinistrosum sinuatur mare, ubi est insula, nomine Delacia, quæ proximæ continentis regno subiecta est. Id Barnagasium uocant, & magni Preteiannis Abyßinorum regis imperio paret, cuius etiam ditionis sunt cuncta ea littora, quæ usque ad Suetiam in infimo sinu positam protenduntur. In hoc littore Ercocchus portus uisitur Abyßinæ regionis, è quo Indiæ merces ad interiora Aethiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In aduerso autem Arabico littore, Zida percelebris portus reperitur, quò applicant peregrini, qui religionis causa ad urbem Mecham duorum dierum terristri itinere distantem contendunt, ut Mahometis sepulchrum inuisant, quanquam id pleriq; inane esse asseuerent, quum

illum apud Medinā Talnabim ex humanis excessisse, atque ibi tumulatum fuisse prædicent, quæ urbs pertinet ad fines arenosæ solitudinis, quæ Arabes à Syris disterminat. Extra autem freti angustias, ad læuam Ademum occurrit, celeberrimum, ut diximus, Felicis Arabiæ emporium. Inde ad Orientem nauigatur, ad aliud fama & celebritate par emporium, nomine Ormutium, ad fauces Persici sinus in insula positū, indeq́; reliqua Indorum regna, usq; trans Indum & Gangē, & auream Chersonessum adita subactaq́; à Lusitanis uersus Sinarū regiones, eorū classibus adeuntur. Egredientib. uerò Rubri maris fauces, immensum illud Australis Oceani pelagus dextrorsum occurrit, Troglodyticoq́; in littore Selana, Mōbazanaq́;, & Melindia regna, ad insulam diui Laurentij, atque ipsum extremum Aethiopiæ promontorium, Bonæ spei uocatum, anfractuosis & laciniatis littoribus protenduntur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS.

LIBER XXXVIII.

AM plures dies Genuæ subſederat Cæſar confirmandæ ualetudini intentus, quæ paululum commota fuerat ex inclemẽtia Prouincialis cæli, unde uaſtatis legionibus tot millia hominum Germanorumq́; præſertim, cõtagioſa tabe periiſſent. Vehementer etiã erat occupatus explicandis grauiſsimarum rerum conſilijs, quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parũ ſecũdè geſtis ſuccreuiſſent. Quamobrem monebatur ab Auria ut peragenda conficere maturaret, priuſquàm hybernis tẽpeſtatibus recrudeſceret mare, quòd ſubeſſent brumales dies, nec certa eſſet per Alcyonios dies maris tranquillitas, quæ ſicuti nequaquã ad certã diem ſtata ſæpe praueniens, & nonnunquã ſerius aduentãs, nauigare auſis non ſemper arridere conſueſſet. Cæſari enim in Hiſpaniam erat enauigandũ: ſed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatẽ eius, & iam ardente bello in Subalpinis, rerum ſecuritatẽ reſpicerent. Arx ſiquidem Mediolani, priuſquam ipſe Italia excederet, Hiſpano cuſtode, Hiſpanoq́; præſidio munienda uidebatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod eſſet

ex Cæsariana lege beneficiarium, legitimo hæredi adiudicandum. Id censebant Cæsarianarum partium studiosi, quum eius regionis opes magno momento ad sustinẽdos Gallos, eo bello futuras prospicerent, propter Padi amnis ualidorumq; aliquot oppidorum opportunitates. De hæreditate enim eius imperij, grauis oborta erat controuersia, diuq; ea magna competitorum contentione iactabatur: constitutis nanq; à Cæsare iudicibus, & cõtestata lite, prolatisq; antiquissimorum iurium documentis, tres simul litem serebant, Federicus ipse Gõzaga, Carolus Sabaudius, & Frãciscus Salassus, diuerso ambitu diuersaq; spe ingressi litẽ, ius sibi reddi uno tempore flagitabant, spes eorũ alẽtibus iureconsultis: utpote qui priuato quæstui, & factionibus facilè deseruirent. Cæterùm præclarũ omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat soror Bonifacij, qui ex lapsu currentis equi perijsset, non obscurus hæres fraterni imperij, cum Sabaudij atq; Salaßi iura nimis obsoleta & incerta putarentur. Salassus ab recenti merito quòd deserto Gallo rege ad Cæsarem opportunißimo belli tempore se contulisset, non obscurâ præmij spẽ præferebat. Sabaudius uerò nulla sua culpa sed causa Cæsaris, cui uel malo suo studendum iudicasset, magna parte principatus miserè expoliatus, resarciri sibi incõmoda, Montisferrati dominatus concessione ex benignitate Cæsaris postulabat. Sed his in rebus Cæsar æquus disceptator, & iuris sui consultissimus, erecto tribunali ita litem diremit, ut secundum Federici iura meritaq; pronunciaret, & Aluarum Lunam à quo Federicus in ditionem duceretur, eligeret.

De arce

De arce autem Mediolanẽsi pari celeritate transactũ est. Nam Maximilianus Stampa uetus custos, post Sfortiæ mortem se Cæsaris nomine in custodia permansurum professus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquam ex uetere suo maximeq; fideli obsequio, & studio insigni in Cæsarianũ nomen, relinqui posse in eadem præfectura sperauisset. Sed Cæsar Hispano potius uiro, quàm Insubri, quanquam generoso spectatáq; fide prædito fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ postulatis, tanquam studioso partium, Insubrumq; procerũ splendidißimo, collata Soncini oppidi ditione benignè atq; indulgẽtißimè satisfecit. His confectis rebus, dimißisq; ab se totius propè Italiæ regulis, ipsoq; præcipuè Alexandro Medice genero & Federico Mantuano, qui Casalem Montisferrati caput ab Aluaro Luna deduceretur, nactus idoneam tẽpestatem in Hispaniam secundißimè nauigauit. Sub id tempus Gallorum duces per ea, quæ nuper occupassent Subalpinæ regionis oppida, diuisis copijs, præsidia confirmarant. Erant hi fermè omnes Itali, quòd Gallos magna ex parte, ad præsidium terræ patriæ, quum Cæsar in Prouinciam irrumperet, Franciscus reuocarat. In his fuere præter Paulum Rentij Ceritis filium, & Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæsar Fregosius, Caniniusq; Gonzaga, qui paulò ante nequicquam tentata Genuæ expugnatione, ad Subalpina Gallorum oppida se receperant, & quædam minora castella pulsis Cæsarianis occuparant. Excubabant autẽ in eam curam, ut proferrẽt fines, opportunoq; aliquo ad geren-

dum bellum oppido ex insidijs potirentur. Hoc idem, ne facilè accidere posset, sedulò præcauebat Vastius. Is paulò ante ex Transalpina prouincia regressus, Puerino in oppido Hispanorum, Italorumq; cohortes recensuerat, animaduersisq; ac exploratis Gallorum præsidijs atq; consilijs, Cheriũ instar urbis ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquũ, ex itinere aggredi, atque expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis uixdum cœpta, quòd ibi Rodericus Ripalta castrorum magister, oppidi situm mœniumq; naturam speculando, ictu minoris tormenti fuisset interfectus, & Annibal Nouellarius extructo insigni propugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Astam in hyberna concesserat, Ioanne Barga in præsidio Villanouæ constituto, & reliquis item cohortibus per circumiecta castella distributis. Huic negotio præpositus erat Franciscus Marchio Salassus, qui à Francisco rege ex fluxa fide discedens ad Cæsarem Galliam inuadentem se contulerat, præbueratq; non obscura malignitate callidam operam, ut Fossanum oppidum ab inopia commeatus, à Gallis præsidiarijs Antonio Leuæ dederetur: sedulò enim dux ille apprimè astutus, & uafer, Salassum quibusdam offensionibus à regijs ducibus alienatum, multa pollicendo, à regis amicitia clientelaq; ea conditione diuulserat, ut ei præfecturam Hispanici peditatus Cæsaris nomine promitteret, quã Daualæ domui à multis ante annis præclaro fidei atq; uirtutis merito, rex Ferdinãdus concessisset. Ei quoq; Leua filiam nuptui se daturum pollicebatur, quibus emolumentis inuitatus, sine pudore

pudore fidem mutare, regemq; deserere potuerit, sed iusta cum obtrectatione Vastij, inuidiaq; multorum, id infamis consilij præmium appetisse apparebat: quanquam Hispani cohortium præfecti & cẽturiones nonnulli malignis ingratisq; ingenijs, cum probro Vastij ipsum Salassum tanquam uerum opportunumq; ducẽ ideoq; efficacius atq; nobilius arma tractaturum, impudenti adulatione complecterentur, utpote, qui sibi licere cuncta, & impunè rapere posse omnia ex indulgentia noui, nec adhuc à Cæsare confirmati ducis sperarent, uti uidere fuit, quum apud Caragium oppidũ deuicto Turrisano Gallicarum partium tumultuario duce, trahenteq; secum ad bellum inconditam agrestium multitudinem inusitatæ crudelitatis cædes ederetur. Salassus nanq; Hispanos, ut in deditã, & ad terram arma proijcientem miserorum hostium multitudinẽ, atrocißima cæde grassarentur, immaniter fuerat cohortatus, eo euentu, ut ingens hominum multitudo mortem suppliciter deprecantium, crudelißimè fuerit trucidata, quod usquam antea uel ab efferatis & Barbaris factum fuisse nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salassus se bene auspicatum fuisse promissæ præfecturæ honorẽ, & cõciliasse sibi hostili sanguine, & præda Hispanos insolentißimè iactabat. Substiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga expectans, ut ex sententia iussuq; Cæsaris à Casalensibus in urbem reciperetur, & Montisferrati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Aluarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium solenni cerimonia in urbem præmissus,

ea in re non alienas modò, sed planè rebelles ciuium uoluntates reperiebat. Erant pleriq; principes Guelphi nominis, qui antiquißimi dominatus ditionem patriamq; in potestatem Mantuani, noui, ignotiq; sibi principis deuenire iniquißimis animis ferebant, malebantq; parêre Gallis, opulentißimiq; regis imperio, qui Cisalpinæ Galliæ poßeßione, eiectis Cæsarianis, potiturus esse crederetur, quàm perferre Cæsarianorum acerbitates, qui perpetuis æstiuis atq; hybernis amica oppida miserabiliter uexare, ac euertere consueuissent. Vigebat etiam tum memoria apud Casalenses, Gulielmi principis, qui Gallicam alam ductare, & regis gratia, magno ciuium suorum commodo, pollere erat solitus. Nam quisque uti erat genere nobilis, & spiritu alacer, in alam equestri stipendio scribebatur, sentiebantq; fermè omnes ciues ex ea militia & peculiari regis benignitate, non obscura emolumenta, quæ erant honestißima, his præsertim ciuibus, qui principis beneuolentiam ex fide uirtuteq;, aut in ala foris, aut in aula domi meruissent, quarũ rerum nihil sperarent ex dominatu Mantuani, quòd Cæsarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Italos, uerùm ad Hispanos atque Germanos, & Belgas uerterentur. His deprauatos opinionibus Casalenses duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, aßidua cohortatione solicitarat Guliermus Blandratus profeßione iureconsultus, sed ingenio seditiosus & acer, planeq; militaris, & Christophorus Guascus Guelphæ factionis princeps apud Alexandrinos, qui eius ardentioris studij nomine extorris, & exul factus, Gallis militabat.

militabat. Itaque Casalensium quorundam ciuium opera accersuntur Galli, hisq; ad ingressum porta proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius consilij uehementer commoto atque exterrito, sed mox subticente, & nihil sese ad arma commouente, quòd publico nobilitatis consilio id facinus patratum fuisse crederet. Burria Gallorum præfectus primus omnium urbem intrauit, promptißimos Vasconum peditum, in equitum tergis consessores, festinandi causa secum adducens, edicensq; ut alij atque alij pedites & equites ex Varulengi oppidi præsidio deducti, se præeuntem consequerentur. Eo modo ad condictam à proditoribus horam quietißimè in urbem receptus, circumuallare arcem parat, ne quis inde in aream erumpere poßit. In eam nanque Mantuani ipsius legati cum Aluaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operam nauantibus, Burria, Blandratus & Guascus, arcis egressum circumuallant atq; præsepiunt, fossaq; subitarij operis satis lata profundaq; producitur, lunatusq; erigitur agger, in quo aduersus erumpere tentantes præsidium imponitur. Ceterùm occupatis in opere Gallis, eius rei gestæ nuncius ad Vastium illico defertur. Is tum exercebatur apud Astum in ludo paruæ pilæ. Hac re audita nihil ipso ore perturbatur, sed erecto animo expeditum capit consilium ferendæ opis, idq; miro silentio contegit, ac signum tuba dari iubet, ut milites illico arma capiant, & se proficiscentem summa festinatione subsequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera summa alacritate uiam capessunt, rati se propere

perduci ad occupandum aliquod hostile oppidum unde opima præda peteretur. Sed non prius consilium aperuit Vastius, quàm ad Alferium uicum est peruentum. Tum uerò aduocatis præfectis, quàm stultè atque arroganter Casalenses ad Gallos defecerint, patefacit, eorum perfidiam extemplò uindicandam edocet, spemq; omnem ulciscendi hostis in celeritate positam ostendit: hortatur singulos, ut uel difficillimi itineris laborem impigrè sustineant, ut paratæ uictoriæ fructum contendendo, atque accelerando secum percipere uelint. Itaq; tota ea nocte, uel præalto impeditum cœno iter nusquam fuit intermissum, indignantibus Hispanis, quòd Casalenses usqueadeò fœdum facinus admisissent, ob idq; ad eos accensis spe prædæ animis celerrimè peruadunt. Orto iam sole peruentum est ad arcem, continuóque Vastius ab Aluaro Luna, Ioanneq; Pescherio arcis custode perdiscit, quas munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo sint Casalenses, quibus uiribus nitatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vastio, eius equus è quo dudum descenderat, ex transuersa hostium munitione tormenti pila interficitur. Sed nihil eum id inane ostentum terret, postulatq; sibi extrorsus ab arce dimitti scalas, quibus murum ab arce ad Padũ pertinentem aggrediatur. Nam milites per arcem receptos, quominus expeditè atque audacter ad inuadendam hostium munitionem progrederentur, pons arcis ligneus, prolati fortè grauioris tormenti pondere effractis asseribus interruptus, importunè retardabat, & dispositi post aggerem hostium sclopettarij in

ipsos

ipsos erumpere audentes, subitam glandium procellam se effusuros intentis ignium funiculis ostendebant. His igitur scalis arreptis & appositis, non dubitauêre milites, quin audacter conscenderent, & sese in urbem deijcerent, quòd uetus agger mœnibus appositus, ex ueteri consuetudine introrsus esset accliuis. Verùm Galli è munitione, ab altisq; priuatis ædibus, sclopettis rem gerentes, multos eminus uulnerabant, atque sternebant. Quare animaduersa Vastius exteriorem fossam scalis coniungi, superiectisque asseribus contegi, atque erigi in muri coronam præcipit, ut conferta acie milites tanquam per accliuem pontem conscenso muro in urbem intrarent, auctóque eorum numero qui iam trânscenderant, omnium animos confirmarent, & in arcem conglobata acie deferrentur. Non defuêre sibi Galli quin acerrimè prælium committerent, sic ut aliquandiu cruentissimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque uentum est, dubia uictoria uidebatur. In eo enim congressu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ militiæ adscriptus, & in Peloponneso uirtute clarus, qui erat Hispanorum princeps, glande traiectus cadit. Petrus Giaena mortifero sclopetti ictu sauciatur, occiditurq; immoderatæ fortitudinis adolescens Vgone Moncata genitus, quem nauali prælio iuxta Salernum ab Aurianis uictum interfectumq; fuisse docuimus. Exarsêre ira Cæsariani, prodeunteq; & cohortante Vastio, in hostes impetum redintegrant. Nec Galli impressionem ferre possunt, statimq; profligantur, diffugiuntq; per priuatas domos quas perforatis parietibus inter se ad-

permeandum coniunxerant. Sed paßim expugnatis domibus hostes fermè omnes aut trucidantur, aut se uictoribus dedunt. Capitur ipse Burria. Blandratus feliciter effugit. Guascus dum tentaret Vadum in Pado, quum nullam ueniam speraret, si in Vastij potestatem uenisset, se temerè commisisse amni, & periisse creditus est, quòd nusquam postea comparuisset. Casalenses uel Guelphi Gibelliniq; nominis ad unum omnes admißi facinoris, in uestigio pœnas dederunt, quum capti à milite pecunia se redimere cogerentur. Vastius templorum decus, mulierumq; pudicitiam cordi habuit: multos seruauit, accitusq; Federicus liberalitatem suam in multos suarum partium ciues exercuit, in luctuosaq; uictoria, quæ uoluptate peculiari minimè careret, publico consensu receptus est. Nec multò post Vastius præmisso Burria, qui in arce Mediolani custodiretur, Mediolanum cōtendit eo animo, ut Iacobum Medicem, fratremq; eius Baptistam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione consensisse cum Gallo hoste dicerentur. Erant enim Medicei propter anteacti belli memoriam auarißimè & crudelißimè Lario in lacu gesti, magnæ apud Mediolanenses quosdam principes expositi inuidiæ, sed qui à Francisco Sfortia earum rerum ueniam essent promeriti. Quum ambos Vastius post epulas cepisset, his suspicionibus ita sese Iacobus explicuit, ut pro uetere sua clementia Vastius eos nequaquam capite puniendos existimaret, ne alienæ libidini, malignitatiq; seruiuisse diceretur, reiectóque ad Cæsarem iudicio, eos demum recepit in gratiam, atque eis ablatum à quæ-
storibus

floribus argentum restitui iußit. Cum Vastius Mediolani ueterum Saturnalium more natalitia Dei Christi festa celebraret, apud Florentiam inusitatæ perfidiæ, summæq; immanitatis facinus postridie nonas Ianuarias admissum est à Laurentio Medice, in Alexandri principis atrocißimam cædem, cuius execrabilis facti causam & modum, quàm breuißimè potero explicare pro instituto operis, operæpretium esse putauerim. Alexander ubi nuptijs cum Margarita Cæsaris filia Neapoli cõfectis, Florentiam est reuersus, opportunis ciuilium actionum decretis, institutisq; præsidijs, dominatus opes confirmauit, & maxime compositi, & diligentis futuri principis specimen dabat, ignoscendo ueteribus inimicis, studiososq; Medicei nominis, & propinquos beneficijs subleuando, & quod erat gratiæ popularis, rectißima ratione inter ciues ius dicendo, quum infirmiorum etiam ciuium preces, & querimonias benignè ad aures admittere nunquam pigeret. Sextum & uigesimum nato annum, corpus obuenerat mediocris certæ staturæ, sed ualida atque habili neruorum compage firmißimum, militiæ laboribus utiq; par, atq; omni ingenuæ exercitationi, quum expediret, aptißimum. Sed eius animus leuitate iuuenili in Venerem usqueadeò procax erat & præceps, ut ei nouæ nuptæ sordesceret thorus, ac dignitatis suæ & ualetudinis, & deniq; salutis curam abiecisse crederetur, quum Laurentij patris exemplo, nouis semper stupris ac adulterijs obnixè gauderet. Ea de causa noctu per urbẽ cum armatis sæpe ita uagabatur, ut nonnunquã contracto cum obuijs cruẽto certamine sum-

mum uitæ discrimen adiret. In eius intimam familiaritatem sensim sese miro astu insinuarat Laurentius Medices, effictis moribus, & his in adulationem & destinatum dolum callidißimè compositis, quibus infatuatum atq; deceptū principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Alexandro sanguine maximè propinquus, ætate fermè æqualis, ipsisq; paternæ domus cubiculis adeò coniunctus, ut secretiore ostio ad commeandum committerentur, communicatis scilicet seræ clauibus, quibus, quū utriq; luberet, sine arbitro conueniendi facultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, quibus ille insatiabilis & uagus semper arderet, unus ipse Laurentius, & conscius, & arbiter erat effectus. Eruditi siquidem & arguti ingenij illecebris ad omne lenociniū erat paratus & efficax, adeò ut non absurdos uersus, qui essent instrumenta libidinis, pangere, nec inamœnas Etruscæ fabulæ comœdias factitare, & in scenam edere soleret: simulabat enim se unicam ex his studijs delectationem petere: propterea abdicare penitus arma à latere, quæ cæteri ex aula gestarent, cruorem reformidare, & prorsus se imbellem esse, atque otij auidum ostendere. Ad hæc pallente uultu, & fronte cōtracta deambulabat solus, cum paucis parcißimè sermones serens, uasta & silentia urbis loca frequentans, & non obscuras ebullientis atræ bilis notas ita præferens, ut nonnulli eum irridere tacitè inciperent: alij acutiores eum aliquod insolens & truculentū facinus coquere, prorsus meditari suspicarētur. Nam quibusdā in aula, & suspectus, & inuisus esse cœperat, quòd

Neapoli

Neapoli cũ Strozzis exulibus consilia de interficiendo principe miscuisset. Sæpe enim apud exules maledicentißimo ore in Alexandrum fuerat inuectus, cum ille incerta adhuc Cæsaris soceri gratia suspẽsus, spurcißimis inimicorum libellis & delationibus oppugnaretur, dixeratq; se maturè uiam inuenturum, qua cõmunis patriæ tyrannus ex tuto tolleretur. Cæterùm geminata ueluti perfidia, quid exules cogitarent, quidue molirentur, ad Alexandrum illico deferebat: prolatisq; nonnullis literis & syngraphis, præclaram studio, officioq; suo synceræ sedulitatis fidem adstruebat. Id quum resciſſet ex suis speculatoribus Petrus Strozza, uersipelle Laurentij ingenium, tanquam duplici ancipitiq; perfidia infame, generosè atque indignanter detestatus, Pandulfo Puccio ueteri suo sodali fortè obuio, quin de ea re præceps colloqueretur, linguam moderari non potuit, apertè dicens: Ecquàm ineptus est & sui ignarus Pandulfe, hic uester Alexander, qui Laurentio Medice summæ perfidiæ adulatore tantopere delectatur, quando is quotidie nobis se illum omnino interfecturum iactanter repromittat. Non defuit officio suo Puccius, uti erat ex amicorum cœtu præcipuus, sermonemq; Strozzæ totum principi detulit. Nec multò post Alexander Laurentium in cubiculũ uocat, quid audierit enudat. Ad ea ille absolutæ simulationis proditor, composito uultu subridens, ita respondit, ut cuncta ea quæ Strozza dixiſſet, uera esse fateretur, uerùm nõ inepto artificio iampridem ab se instituta. Quónam (inquit) princeps, tutiore aptioreq; modo mihi erunt exacti speculatoris partes implen-

dæ, nisi ut me tibi ex arcano inimicißimum esse prædicem? scilicet, ut hac subtili simulatione secreta omnia è præcordijs inimicorum eruantur, & saluti dignitatiq; tuæ egregiè prospiciam, uel hac mea diligentia: quanquā ea meo nomini periculosa & turpis appareat. His uerbis, ut credi par est, antea meditatis, suspicionem omnem facilè auertit, apud principem iam planè fato suo obstrictum, & nihil de homine cunctis amicitiæ gratiæq; iuribus, & peramplis beneficijs con iunctißimo suspicantem. Cæterùm ut certius atque lethalius falleret, his tantis delationum artificijs, etiam fraudulenta omnis lenocinij obsequia solerter addebat, nonnunquam principem ab æffræni licentia intēperantem, ad sacratas uirgines perducens, quarum ipse nefarijs amoribus usqueàdeò perditè delectari consuesset, ut nequaquam magni Dei ultoris numen timeret, quod eius sacrilegij reos nequaquam serò uti impios teterrimo uitæ exitu, uel hoc præclaro amborum exemplo damnare conspicimus. Itaque Laurentio supra sesquiannum in hac diri sceleris cogitatione uersato, nec alienæ fidei quicquam temerè committenti, fortuna infesta principi, per sequestram Venerem patrando facinori exoptatæ securitatis occasionē præbuit: saluti nanque cum ante omnia cauendum arbitraretur, ut post editam tyrāni cædem (sicuti aiebeat) liberatæ ab se patriæ gaudio gloriæq; suæ saluus inter esset, multa hactenus tanquam parum tuta expediēdæ fugæ loca, & tempora repudiarat. Fortè tum erat in ipsa principis uicinia matrona pernobilis, uenustæq; formæ, sed certißimæ atq; inexpugnabilis pudicitiæ.

Hanc

Hanc,quòd mirè placeret principi,ad tendendas insidias idoneam ratus, conciliando eius amori operam suam atq; ingenium amanti obtulit, eóq; propensius, quòd ea sibi esset arcta propinquitate coniuncta, atq; ideo maximè familiaris. Itaq; ea nocte,quæ Ianuarias Nonas antecessit, postquàm cœnatum est, Laurentius composito dolo in aurem Alexandri insusurrans,perfidioseq; mentitus, dicit in adamata muliere uel ingenuè casta & diu reluctante, expugnatum esse pudorē persuasionibus atque promissis,eademq; nocte eam in complexum eius deuenturam,ea tamen conditione,ut totum id religioso silentio contegat, & quæ eius nomine ex sua fide præmia pepigerit,liberaliter præstet. Simulabat siquidē à muliere mutuæ pecuniæ subsidia peti,quæ ipsius uiro,uti iam princeps norat,nō obscurè decoquenti suppeditarentur, confirmandis scilicet eius fortunis & mercaturæ rationibus,quæ uehementer essent conturbatæ. His postulatis tanquā honestissimis facilè annuit Alexander, matura spe exoptatæ libidinis incensus, statimq; cœnaculo exiens, in domum attiguam ipsius Laurentij (uti sæpe aliâs) deducitur, ablegareq; ab se cubicularios duos,qui aderant,iubetur,ne illi quicquam ex re cōposita instantiq; subodorari possent. Sistitur ergo incautus princeps in cubiculo, ipsoq; etiam proditoris lecto, ut ibi tantisper conquiescat & expectet donec intempesta nox adsit, & silētia adducat,per quæ utriq;,uti expediat,tutissimus transitus paretur. Breue siquidē spatium angustæ uiæ inter principis posticum & matronæ fores intererat. Parato expectare, extentoq; in thorum principi sua-

det, ut gladium diſcingat, quo mollius cubet. Id quum ille feciſſet, Laurentius gladij capulum uaginæ baltheolo diſsimulanter, ut ſæpe fit, ita conuoluit, ut ſi eũ præſidij cauſa repeteret princeps, non facilè uagina educi poſſet, hortatur demum, ut obdormiſcat, donec ipſe rebus compoſitis & inſtructis, reuertatur. Diſcedens Laurentius reliquit lumen, circumductoq; ad lectum conopeo, cubiculi fores poſt ſe trahit, quæ ultronea ſera claudebantur. Tum uerò compoſitis è ſententia inſidijs, Laurentius iuuenem, Scoruncunculum nomine, ſibi à pedibus famulantem, cui ipſe homicidij reo uitam à principe impetrarat, ad ſe uocat, hortaturq;, ut ſibi fortem operam, ſicuti antea promiſiſſet, præſtare uelit, in confodiẽdo inſigni quodam homine nomini ſuo inimiciſsimo, animis tãtùm opus eſſe, neq; eius aſpectu debere permoueri, quòd res extra periculum tranſigi poſsit. Ille alacriter reſpondet, ſe non recuſaturum, quin ut aliquam accepti beneficij gratiã perſoluat, quantumlibet inſignem uirum, ac ſi iubeat ipſum deniq; principem obtruncet. Ad hæc Laurentius egregiè diuinaſti, inquit, mi frater, ipſus eſt, incluſumq; eum hoc cubiculo dormitantemq; tenemus. Nec mora adapertis tacitè foribus, cubiculũ ingrediuntur, aſcito etiam comite uili agaſone familiari, cui tãquam elũbi atq; tardipedi à contrario ſenſu Frecciæ cognomen erat, quæ uox Italicè ſagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio ſtertenti coſtas tranſadigit. Ille exterritus tanto uulnere in aduerſam lecti ſpondam ſe deijcit, repensq; manibus & genibus ſubter lectum emergit. Ei ſeſe erigenti Freccia malam diſcindit,

scindit, alij arreptum scabellum præsenti animo pro scuto opponentẽ circumsistunt, atq; ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ persimilis Laurentium inuadens, proditoremq; adeò alta uoce uocans, ut tota domo (sicuti ex mulierũ testimonio constat) exaudiretur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atq; perfregit, quo dolore correptus, opem sibi à Scoruncunculo afferri postulauit, ab eoq; iugulatus princeps, multũ euomẽs cruorem prosternitur, confossusq; demum alijs uulneribus lecto impositus est, nec quisquã ad tanta rei strepitum è familia accurrit, quòd Laurentius multum antea ad fallendos familiares, cum sodalibus eo in cubiculo multa cũ uociferatione scabellis & scutis, hastisq; colluctari, ad imaginemq; iocosæ exercitationis perstrepere consuesset, ut in eam diem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quum percussori detegẽda cædes, idq; facinus, desecto atq; exposito interempti capite omnino propalãdum, & uocandus ad libertatem populus foret, stetit ei aliquandiu attonita, & ualde suspensa mens, ex cogitatione patrati sceleris usqueadeò, ut oblitus suæ gloriæ, quam unam à tanta perfidiæ labe se petisse postea iactabat, in ipsam salutis suæ curam totus incumberet. Propterea ad Angelũ Martium illico contendit, qui principis occupati aut absentis uices implere erat solitus: ab hoc facilè impetrat equos publicos, & aperiendæ urbis portæ tesserã, simulans fratrem in Casagiolia uilla mortiferis uẽtris torminibus torqueri, quem condendi testamenti caũsa omnino ea nocte inuisere percuperet. Indulsit petenti Martius, quod iniussu principis nemini præterquàm

ei singulari gratia pollenti erat concedendum, atq; ita ille acceptis & incitatis equis, sicarios suos educens, Bononiam, atq; inde Venetias peruolauit, ut optatissimum Philippo Strozzæ nuncium afferret. Constat eum in discessu T. Zephio, qui domesticis rationibus præerat funesti cubiculi clauē dedisse iußisseq;, ut ante diluculum ingrederetur, & quid reperisset, certis ciuibus nunciaret, quibus Medicei dominatus felicitas grauis, et inuisa uideretur. Impleuit iussa Zephius, sed nemo ex his hiscere, aut se omnino commouere ausus est, quod neq; Zephio, neq; ipsi Laurentio tanquā ab ambigua fide suspecto satis crederent, seu id esset effictum experiundis ciuium animis, ut qui præproperi forent, nimia credulitate in noxæ capitalis crimē præcipites darentur. At sole iam exorto duo cubicularij, quos ab se Alexandrum, quum proditoris domum intraret, ablegasse diximus, quū tota nocte eum frustra perquisissent, trepidi id totū deferunt Innocentio Cardinali, qui uti erat propinquitate atq; amicitia cōiunctißimus, honestiore in parte ædium habitabat. Is quid acciderit principi, perturbata mente diuinat, accersiturq; statim in consilium Franciscus Campana epistolarum magister, amboq; nihil dubitant, quin incautus princeps à Laurētio in ipsius cubiculo sit interfectus, compressoq; dolore, ereptum proculdubio principem internis tantùm lachrymis lugendum, nec usquā quærendum censent, postquàm renūciatum est Laurentiū mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninum iter extēdisse. Egregiè autem cōpositis uultibus simulant, edicúntque ciuibus de more in aulam ad salutandum principem

principem uenientibus illum obdormiſcere, quòd tota nocte ludibundus cum ſodalibus uigilaſſet, ſoréque, ut quum pranſus eſſet, perſonatus prodiret, in eiusq; rei ſimulationem, multa ueſtis lupercalibus & theatralibus apta ludis circũferretur. Cæterùm per tabellarios eximiæ pernicitatis, Alexandro Vitellio, Rodulphoq́; Baleoni perſcribunt, ut magnæ periculoſæq́; rei cauſa quantas maximè poſſent copias ex Aretinis & Cortonenſibus agris celerrimè cogant, Florentiamq́; perducant. Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium deſcriptarum in Mugellano agro, cuius tractus incolæ fortiſsimi deditiſsimiq; Mediceo nomini exiſtimantur. Nec prius principis corpus quæſitũ conſpectumq́; eſt, quàm primis tenebris, ne id in plebe adhuc ignara ueræ cædis tumultum excitaret. Itaq; pauci familiares, ita iubente Cardinale, tapeti inuolutum in Laurẽtianam ædem clam detulerunt. Erat tum in Trebia uilla Coſmus Medices, decimum octauum ætatis agens annum, ad quẽ nihil tale expectantẽ ſecundiſsimo curſu Etruſci imperij fortuna ferebatur, ipſo Ioãne Medice duce fortiſsimo ex Maria Saluiata genitus, quem, Germanis ad inuadendam uaſtandamq; urbem Romã ingruẽtibus, ſeruituræ mox Italiæ fato potius quàm ſuo ad Minciũ, tormenti ictu cecidiſſe docuimus. Is, quum patritiæ iuuentutis ſodalibus uenationem edidiſſet, ex frequenti & repentino incolarum concurſu, cohortes tanquam urbani tumultus cauſa Florentiam accerſi uidet, Laurẽtiumq́; Medicem in ſingulis militaris uiæ manſionibus, equos mutauiſſe, & rectà per Apœninũ extendiſſe iter comperit, nec inani coniectura ſtatim

adducitur, ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino uulneratũ esse non dubitet, eoq; firmius, quòd duos principis familiares, post aliquot horas eadem festinatione præteruectum persecutos esse didicerat. Sed admiratur, cur sibi à matre diligentißima fœmina nihil sit enunciatum. Id uerò accidebat, quòd nemini ad exitũ portæ urbis paterẽt. Nec multò post ingruente iam nocte, superuenit uir agrestis certißimum interfecti principis nuncium afferens, cuius cædis editæ certior factus, accurata uultus simulatione, cùm dolorem ex acerbißimo principis casu, tum lætitiã ex Laurentij parricidio statim commiscet, & silentio contegit. Nam sicuti illum ex animo amabat colebatq;, ita hunc maximè oderat, tanquam insidiosæ malignitatis aduersarium: nam ei litem intenderat Laurentius de paterna atque auita hæreditate ualde grauem, ob idq; explicatu difficillimam, quòd in ea protrahenda supinus princeps Laurẽtio non obscurè fauere putaretur. Tum uerò ea re paucis communicata, Cosmus sibi ad urbem eundum censet, cohortantibus quibusdã patris militibus ueteranis, qui cohortes ad iter paratas adducebant, & se custodiæ causa eunti comitem offerebãt. Sed eis gratias eius oblati officij agens, & nocturnum iter multis de causis uitandum existimans, id armatorum præsidium repudiat, proficisciq; eos, nec quicquã de festinatione remittere iubet, dicens se prima luce subsecuturum. Nolebat enim uideri, quum ad urbem applicaret, armata præsidia quæsiuisse. Postero igitur die quum intrasset, modicum trahens comitatum, passimq; ab obuijs miro studio salutaretur, perrexit ad

principis

principis ædes, aſcenditq́; petaſatus & penulatus ad Cardinalem, profeſſus ideo ſe ueniſſe, ut communibus lachrymis ereptum principem lugeret, & quam poſſet patriæ principe defenſoreq́; orbatæ fidelem operã præſtaret. Cõplectente eum Cardinale, & ut bene ſperaret, ſeduloq́; conceptã ſpem diſsimularet admonẽte, ad matrem ſe contulit, frequenti populo omniq́; turba prætorianorum, qui armati ueſtibulum domus tuebantur, ita auidis oculis, propenſisq́; animis introeuntem inſpectante, ut læto exorto murmure, aduenisſe eum iuuenẽ ſummæ ſpei integriq́; pudoris, magnanimi patris ſpiritum gerentem prædicarent, qui principatum exciperet, & id totum parricidij ſcelus egregiè uindicaret. Nec mora pleriq́; ex paternis amicis beneuolisq́; ciuibus eum adeuntes, arctè complectuntur, ſuadentq́; ut ſeſe erigat & de principatu adipiſcendo bonam ſpem induere uelit. Ipſos enim cũ amicis & propinquis primorum ciuitatis ordinũ enixè curaturos, ut præclara atq; certiſsima ſenatus ſuffragatione ſubleuetur. At ille, uti rei grauiſsimæ momentum poſtulabat, à ſummis uiris edoctus, molliter reſpondit, ſeq́; mira uultus tranquillitate alienũ à cogitatione dominatus oſtendit, ut qui mediocritate fortunæ ſuæ contentus foret, modò urbanis rebus non incerta ſecuritas pareretur, & ſibi ciues honeſtum inter patritios in republica locũ relinquant, uſqueadeò demiſſo animo ſermoneq́;, reiectis amicorum adhortationibus, ut nonnulli indignantes ſubiratiq́; in eo tanquam nimis humilem, algentisq́; ſpiritus habitũ reprehendere auderent, addentes eũ nequaquã Ioanne magnanimo patre genitũ

uideri, qui ad magna imperia, ingentemq́; semper gloriam aspirare, generosoq́; ausu decora quæq; appetere, & maximè ardua fortiter complecti, uirtute duce consuesset. Quibus de causis fiebat, ut adolescens ingenui pudoris plenus, uerecundia uehementer angeretur, quòd amicorum fauentium studia ineptè & periculosè paruifacere crederetur, parumq́; uirili animo tantæ spei occasionem elabi sineret. Sed expediebat hos rumores astuta aure transmittere, commodeq́; sapere in præsens, quando spes omnis posita esset in dissimulatione, qua capi facilè cõciliariq́; præsides apparebat, quorũ mẽtibus hæreret illa ipsa non obscurè grata omnibus imago deploratæ libertatis. Erant hi quadragintaocto uiri, apud quos numeratis suffragijs componendi ciuitatis status, declarandiq́; principis summa erat potestas. Horum ferè omnium una mens erat, abolere principis nomen, ueteremq́; excitare libertatem, quæ tantis belli incommodis sæpe erepta, et uirili consilio semper recuperata, nunquam bonis & strenuis ciuibus defuisset. Sed primores ciuitatis infaustum popularis status nomen horrebant, ad quem sublato unius dominatu continuò recidendum esse prouidebant, recenti maximè exemplo, quum eiecta Medicea familia populares plebeiq; homines impudenter Remp. inuasissent, quibus insolentissimè atq; acerbissimè dominantibus, irrisa prostrataq; nobilitas fuisse, & ciuitas, importuna imperitorum ciuiũ obstinatione, in ultimum terribilis excidij, & ueræ demum seruitutis discrimen perducta cõspiceretur. Itaq; singuli ferè primates, qui solertis ingenij atq; inueterata prudentiæ

dentiæ authoritate ualebant, quanquam auidißimi essent repetendæ libertatis, & patriæ amãtißimi, media tamen consilia in eo negotio salutaria fore iudicabãt, ne iterum inuictißimi Cæsaris præpotentia arma prouocarent. Placebat enim moderatæ potẽtiæ princeps, qui patriæ legibus obtẽperaret, ipsorumq; optimatiũ perenni consilio uteretur, scilicet, ut plebs curiæ muneribus exclusa, ad opificia sua rediret, assuesceretq; parêre melioribus, & patritio ordini, quem tantis affecisset contumelijs, meritas improbæ temeritatis pœnas penderet. Plebi & mediæ claßis hominibus maximè erant infensi Franciscus Guicciardinus, Matthæus Strozza, Frãciscusq; Victorius, & Robertus Acciaiolus, iampridem grauißimarum rerum consilijs assueti, qui moderatæ potentiæ dominatum ferre, in quo ipsi sese gratia authoritateq; insignes fore minimè dubitarent, quàm ab ingratißimis & sordidißimis ciuibus iniuriam pati malebant. Ab his quum honestißimus quisque in sententiam traheretur, quadragintaocto uiri per apparitores ad consilium uocati sunt. Habitus est is senatus ex dignitate Cardinalis, superiore in cœnaculo Mediceæ domus. Valida autem armatorũ præsidia, & in compito exteriore, & intus in cauedio ad scalas, singulasq; ostiorum ualuas, ab Alexandro Vitellio disponebãtur, qui dudum singulari usus celeritate cum cohortibus aduenerat, & Cosmo studiosißimè fauebat. Quum senatus cogeretur, & Cosmus è penatib. suis ad Cardinalẽ fautoresq; suos redire statueret, mater eum retentare atque obtestari cœpit, ne ea cupere aggrediq; properaret, quæ ipsum in ualde periculo-

ſam ſalutis & dignitatis aleam perducerent, propter malignas & occultas multorum uoluntates, & inſitũ natura Florentinis omnibus arripiendæ libertatis ſtudium, cui, uti paulò ante experti eſſent, niſi cruentis armis reſiſti non poſſet. Ad ea adoleſcens non dubiè arridentis fortunæ ſuæ cõſcius, deſine me, inquit, pia mater tam ſolicitè adhortari, nam eò mihi omnino eundũ eſt, quò fortuna uocat, quæ hãc ipſam parandi ſummi decoris occaſionem tam honeſtam quàm neceſſariam nomini noſtro benignè demonſtrat, nec eam utique, ſi negligatur, uti reor, ad nos poſtea rediturã. Neq; enim fas eſt deeſſe nobis ab ignobili metu, quum Dijs nequaquam inuitis ad oblatum decus rapimur, ut fidem fati uirtute ſequamur. Meminerat ſiquidem à Baſilio mathematico, Græcoq; item ariolo, ex inſpectione uolæ manus, ingentis opulentiæ hæreditatem ſibi portendi, quòd in ipſo genituræ horoſcopo idẽ Capricorni felix aſtrum mirabili conſpirantium ſyderũ aſpectus irradiatum eſſe dicerent, ſicuti olim euenerit Auguſto, & hodie Carolo Quinto imperatori, qui propter inuentum ſubactumq; ad occidentalem plagam nouum terrarum orbẽ, ipſa prope immenſa imperij amplitudine Auguſto æquiparandus uideri poßit. Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Coſmus, ſenatores qui iam conſederant, neq; ſeuera, neq; demiſſa fronte ſalutauit, ne conceptã ſpem intuentibus proderet. Cæterùm amicißimi, quos diximus, pro eo ita prenſabãt, ut magna pars ſenatus, nequaquam de eligendo principe, ſed de ordinanda Republica, ſe prolixè conſultaturam crederet, utpote quæ uexilliferatum, tanquam imaginem

imaginem temporarij principis, erigendũ arbitraretur, quo aliquis ex ipso ordine ornandus atq; attollendus foret, qui publici imperij dignitatem solita honorabilis personæ maiestate tueretur. Tum uerò Cardinalis, Cosmo in subdiale pauimentũ ad deambulationẽ se recipere iusso, ne uti compositum fuerat, sententijs senatus interesset, exorsus ab immanitate parricidij periculoq; ciuitatis: Patres (inquit) quod est Deorum immortaliũ munus, uno auulso non deficit alter aureus, qui affectæ orbatæq; Reipublicæ subueniat, Cosmum præclarè indicans, qui certæ nobilitatis, temperatiq; ingenij atque incorruptæ probitatis adolescens, tanquam Alexandro maximè propinquus ex Cæsaris tabulis in administranda Republica successor esset designatus: ipsos ergo probè rectéq; facturos, si eam Cæsaris legem obseruarent, à qua discedere nefas sit. Neq; ex usu cõmodoq; ciuitatis uideri posit, si uiolata fide, quibusdam aliò flectendas esse uoluntates appareat, ut nouus rerũ status inducatur. Iura siquidem Florentini imperij ex ipsorum uoluntate, authoritateq; Cæsaris addicta familiæ Mediceæ, & solennib. codicillis confirmata, nisi stultißima præuaricatione, à quoquã extra perniciem uiolari non posse. Quandoquidem eius improbè initi susceptiq; consilij authores, necesse sit in ipso maleficij uestigio pœnitere, tam propinquis scilicet atq; expeditis Cæsarianorum copijs, quæ omnem infidelitatis suspicionẽ celerrimè ulcisci queant. Porrò Cosmum tanto ciue genitum, qui nuper intermortuũ militiæ decus apud Etruscos ad æternã laudẽ excitarit, tantisq; nobilitatis eximiæ ex Saluiata matre propin-

quitatibus septem, non alio quàm ipsorum usurum consilio, daturumq; operam, ut ipse rerum rudis & imperitus publico consensu obsequentißimi & moderatißimi principis famam consequatur. Serebant inter se tacitos sermones patritij, perplexiq; animis consideratius atq; languidius deliberabãt. Nam Canisianus ineptus & futilis senator, de subrogando Alexandri filio ex concubina uix trimo, ad quem Cardinalis paulò ante respicere uidebatur, mentionem intulerat, & Pallas Oricellarius se neq; principem, neq; ducem in Repub. uelle professus, non recusare dixerat, quin pro alba suffragij faba, capitis pœna plecteretur. Sed hũc Franciscus Victorius modestiæ admonens, ut sederet iußit, suoq; suffragio, quod inter tot senatores tantũmodò unum foret pro insana libidine, uti luberet, uteretur. Illum uerò uehemẽter increpauit, quòd spurius infans, contra ius tabularum Cæsaris, patriæq; bonum & æquũ adulatione uanißima Cosmo iam planè uiro natuq; legitimo & matura uirtute conspicuo, præferendus uideretur. Guicciardinus quoq;, cuius tũ summa erat authoritas, quòd popularis factionis statim in patritios grassari solitum uehementer abhorreret, & de libertate, quæ optimatiũ consensu regi atq; defendi posset, desperare uideretur, Cosmo nõ obscurè fauẽs, præclara uoce disserebat, se nõ passurum, ut Sciumpi iterum regnarent. Sciumpos enim uetere Etrusco uocabulo ad contumeliam appellabant, ex populi fece proletarios & despicatos homines, quorum audacia fretus Michael Landus auorum memoria, è lanificij taberna prosiliẽs, urbis dominatum eiectis miserabili

cum

cum iniuria patritijs, inuasisset, identidem dicens ad salutem ciuitatis expedire, ut aliquod in Rep. caput emineret. Atq; ita nonnullis è primo ordine ciuibus in sententiam traductis, in proximum cubiculum secessit cum Roberto Acciaiolo, Franciscoq; Victorio, & Matthæo Nicolino iurisconsulto, qui in unam ferè sententiam conspirabant, opinioneq; prudentiæ, & ciuili authoritate multos uel dissẽtire paratos, aut certè perplexos in sententiam perducturi, uti euenit, credebantur. Secedendi autẽ causa fuit, ut unà constituendi principatus conditiones perscriberẽt. Volebat enim Guicciardinus inter eos facilè princeps, certis legibus astringi potẽtiam dominatus, atq; abolere odiosum in libera ciuitate ducis nomen, toties in Medicea familia repetitũ non obscuro quidem patriæ studio, quod non inepta ratione dissimulabat, utpote qui præclarè diceret, ducis nomen nequaquam gratum Cæsaris auribus futurum: qui antea non temerè Alexandrũ ipsum, uel etiam generũ in literis, quas ad eum perscribere esset solitus, nunquam Florentiæ ducem appellauisset, uel ob id præsertim, quòd recepta ciuitate, constitutaq; Repub. neque Clemens Pontifex, neq; ciuitas id tituli decus ab se, qui tũ rogãdus fuerat, & maiora benignè concesserat, nequaquam petiuisset: nam uti cautus & prudens iureconsultus, minimè tum de ducis nomine controuersiam importuna mentione commouendam esse existimabat, ne creandi ducis iura, quæ ad liberã ciuitatem omnino pertinerent, imperitè ad Cæserem inepto præiudicio transferrentur, quandoquidem nõ creãdi, sed confirmandi tantùm, quæ ipsi sua ciuili an-

tiquißima lege ſancirent, atq; decernerent. facultas eſſet apud Cæſarē. Conditiones erant hoc modo perſcriptæ. Coſmus, quod bonum fauſtumq́; eſſet, Reip. præficeretur, nec dux, ſed caput modeſtiore nuncupatione uocaretur. Neminem niſi ciuem, quum ipſe abeſſet, in ciuitate uicarium relinqueret, quòd elata nobilitatis ingenia ſuperioribus temporibus, & Gori Piſtoriēſis, & Paſſerini Cortonenſis, & demum Statij Romani iuſſa faſtidiſſent, & quod Etruſcæ frugulitatis fuit, duodecim millium aureorum nummûm ſumma, in annui domeſtici apparatus ſumptū contentus foret, quòd æquo grauiorem impenſam feciſſet Alexāder, qui decem & octo millia quotannis in cōuictu abſumere conſueſſet. Quum hæc præſcriberentur, deferrenturq́; ad ſingulos ſenatores, ac his omnibus prolixè annueret Coſmus, & in ſenatu diuerſæ ſententiæ aliquanto lentius dicerentur, quàm fauētium Coſmo ſtudia poſtularent, exortus eſt in compito ex ignobili rixa, ingens apud milites armorum ſtrepitus, quo exaudito, pleriq; ſenatorū timore concuti atq; palleſcere cœperunt, nec temerè quidē, quod à Vitellio ex uetere odio paternæ necis ciuitati inimiciſſimo, incitari milites ad prædam & cædem facilè ſuſpicari poſſent. Ad fores quoq; eius cœnaculi audita uox eſt cuiuſdā admonentis, ut quod uellent ſenatores decernere, illico maturarent: quādo Vitelliani, uel ipſo ducis imperio diu reprimi nō poſſe uiderentur, quin captis iam armis ad obuiorū prædam & cædem diſcurrerent. Ea res ſiue orta caſu, ſiue conficta conſilio, ſenatores ad ineunda ſuffragia opportunè compulit, præclaroq; omnium aſſenſu quem

præſentis

præsentis periculi necesßitas exprimeret, Cosmus Reipublicæ caput est renunciatus. Is è subdiali in senatum uocatus, & uniuersis gratias agens, ea, quam dedissent summi honoris potestate, non alio quàm ipsorum iudicio consilioq;, se usurum testatus est, adapertoq; senatu, tanta acclamatione, tantoq; applausu omnium perstrepuit domus, ut milites prædæ auidi admixtiq; plebeis gratulandi causa ad Cosmi matrem irrumperent, domumq; totam, frustra ea prohibente, sed tamē filij felicitate impensè læta, diriperent, & ex magno simul metu solicitudineq; tota ciuitas ad hilaritatem uerteretur. Nec multò post Laurentius Medices parricida & patriæ hostis ex senatuscōsulto declaratus est, bonisq; proscriptis, præmia eius percussoribus aureorum septem millium constituta, & domus eius ad perpetuam ignominiam, à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proscissa est. Paulò etiā ante Cardinalis, quū in attollēdo Cosmo obnixè satageret, ab eo, si principatu potiretur, hæc postularat, scilicet, ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus, iusticiam exactè colendam arbitraretur, nec unquam ab authoritate Caroli Cæsaris discederet, Alexandri indignā cædē grauiter uindicaret, & liberos eius pupillos ex concubinis susceptos beneuolentißimè complecteretur. Quæ omnia postea cumulatè impleuit: nā admirabili prudentia ius dicēs, & noxios plectens, perpetua non iniquæ seueritatis, atque clementiæ moderatione iusti nomen promereri postea contendit, & fideli obsequio liberaliq; studio erga Cæsarem, grati animi sui existimationem tutatus est, eo quoq; maiore gloria, quòd inexpectata quadā

lenitate summam clementiæ laudem tulit, quum à nemine uel propinquo affineq; rogatus, sed sponte uno edicto, exules & relegatos omnes ab Alexandro in patriam reduxisset, & sincerißima fide in gratiam receptos oblitus ueteris iniuriæ, perpetuò fouendos suscepisset: ipsum uerò parricidam usqueadeò intenta diligentia est persequutus, ut quũ ille è Gallia Byzantium profugisset, eum Solymanus, hominis perfidiam execratus, aui Baiazetis exemplo, qui Bandinum tanquam impietatis reum olim tradidisset, capiũdum dedendumq; censeret, nisi ille insidias ueritus, propere Venetias se contulisset, ut ibi aliquot post annos cum auũculo Soderino trucidaretur, haud dubiè in gratiã Cosmi, duobus Volaterranis militibus Bebio scilicet, qui fuerat ex prætoria cohorte Alexandri, atq; Cecchino Bibbona, ultro superioris domini mortem uindicantibus, & ob id quidem generoso magis animi decreto, quòd proposita publicè à sanatu præmia repudiassent, quum se satis lucri facturos existimarent, si exoptatum Cosmo de parricidæ cæde facinus liberaliter edidissent. Iulium autem liberaliter educari iußit, & Iuliam patris ora atq; oculos referẽtem, Restanio Cãtelmo in Precutinis pernobili regulo, nuptui dedit At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes nunciatum est Alexandrũ, unius ciuis, eiusdemq; gentilis & propinqui, adeoq; amicißimi sodalis perfidiosa manu fuisse trucidatũ, triduoq; post Cosmũ Medicem, ei in eodẽ honore principatus ex senatuscõsulto subrogatũ, mira omnino res uideri cœpit, quòd ciuitas suopte instinctu erecta in spem libertatis, in tanto interfecti principis

murmure,

murmure, nihil prorsus sese cõmouisset, quando nulla essent in urbe militum præsidia, præter unam satellitum custodiæ corporis centuriam, quæ nec pueris explodentibus, & more patrio saxa uibrantibus suffectura uideretur. Quibus de causis, Laurentius percussor diuersißima nominis sui fama iactabatur: uti sunt ferè cũctis in urbibus factiosa ingenia, quæ cuiusq; magnæ rei editæ rationes excutere, subijcereq; censuræ suæ insolenter & proteruè solent, ut partibus, quibus sese semel addixerint, propensißimo studio, sermoneq; passim & perscriptis undiq; literis opportunè deseruiãt. Vni omnium Florentini, præcipueq; exules, Laurentium miris laudibus in cœlum sic attollebãt, ut eum M. Bruto gloria parem dicerent, qui amore patriæ diuinum libertatis reuocãdæ studium, contempta uel amicißimi tyranni gratia ostendissent. Multos utiq; illum laudis consortes ex senatu adiutoresq; & cõscios pensitati patratiq; facinoris habuisse, hunc uerò nemini, quod diu concoxerat pulcherrimi ausus consiliũ detexisse, satisfecisseq; sua manu cõmuni uoto, simul & patriæ charitati, ut ciuibus, si animos uiriles induerent, ad excutiendũ seruitutis iugum tuta atq; expedita uia pararetur. Ast alij hæc omnia in uniuersum, uti humaniores equißimiq; homines, secus interpretabantur, quòd Laurentius nequaquam studio asserẽdæ libertatis, sed incredibili malignitate, uecordiaq; impiæ mẽtis adductus, ad id patrandum scelus descendisse uideri posset, postquàm cũcta humanitatis, amicitiæ, propinquitatis, & deniq; tenerioris sodalitij iura subuerterit. Quandoquidem eum ignobili fraude interficiendum

susceperit, qui omnes sibi timendos præcauendosq; ratus, ipsi uni optimo iure salutem committeret, utpote qui esset fortunarũ omnium, & tãti etiam principatus ex authoritate Cæsaris præclarus hæres & successor designatus, nisi magno suo incõmodo peruersus & impius parricida damnaretur. Cur enim inde laudem nisi falsam ac omnium ferè iudicio turpem, odiosamq; insuper truculenti nominis famam expeteret? unde nullum patriæ commodum, nullum familiæ decus, & nullam deniq; sibi priuatim ab ulla uindicata iniuria uoluptatem, aut publicè gratiam peperisset? Quandoquidem id admissum scelus omnẽ uesanæ feritatis æstimationem diro pondere exuperasse censeatur, qua sanctißimos penates, in quibus inclytus ille superior Cosmus progenitus natusq; sit, & illud ipsum patrũ atq; auorum geniale cubiculum, socialisq; lecti culcitras, tanti amici atq; hospitis cruore defœdarit. Num interempto, uti uideri uolebat, impotenti regnatore, prius sibi celeri fuga prospiciẽdum fuit, quã repræsentanda ciuiũ oculis atq; animis exoptata potius, quàm quæsita libertas? Detegere hercle cædem illũ opportuit, nec occisum lodicibus occultare, ut populus antiquo seruorum more ad pileum uocaretur. Sed in fatis erat, ut sine pertubatione amplißimæ ciuitatis astrueretur Cosmo imperium, & percussor omni sua spe deceptus, detestabilis flagitij sui non seram uel diu profugus & exul pœnã subiret. Nec hac in re prætermittendũ uidetur, quod salsè & grauiter de Laurentio mecũ loquens Guicciardinus protulit, illũ scilicet quocunque animo fuerit, tria, quæ ei cõtrario euentu respõderint,

ab eo facinore edito, quæ nollet quæsiuisse, quum amicissimum principem occiderit, inimicum capitalis odij ad principatum extulerit, & patriæ grauiorē quàm uolebat diuturnæ seruitutis conditionem inuexerit. Ferunt nonnulli eum non tantùm amore patriæ, sed immensa quadam magni alicuius edendi facinoris cupiditate, uehementer exarsisse, quo obliterata, aut obscurata recentis infamiæ nota claresceret. Viuo enim Clemente, ut studium gentilium suorũ eruditæ uirtutis et elegantiæ æmulari uideretur, antiquis Romæ statuis capita detruncans, ab arcu precipuè Constantini noctu abstulerat, fremente populo Romano, & frustra illum, quisquis esset, ad suppliciũ trahi iubēte Pontifice. Sed non diu immanis furti author abscondi potuit, cũ ille cognita ira Pontificis, defossa præda, Vrbe profugisset. Itaq; Clemens stultißimæ leuitatis atq; libidinis scelus execratus, ita eum Mediceæ familiæ probrum & labem appellauit, ut populus Romanus eum ex iusta iracundia in Capitolio asperrimis decretis perpetuo exilio damnaret, senatorq; urbis potestate consulari eũ non impunè modò, sed cum præmio etiã Romæ occidendũ ediceret, & in academia Romana, quòd ad eam quoq; tanta iniuria pertinere censeretur, Marius Molsa Mutinensis, in eum luculentißima oratione perscripta, maledicentißimè inuectus, æternæ infamiæ notam inureret, quibus uirulentis telis undique confixus, suoq; pudore excito insanabilem sentiens dolorem, consilium susceperit, priore quidem scelestius, sed quod honestißimæ laudis ex euentu speciem præferret, scilicet, ut nouitate & magnitudine ante euntē

iam latè famam obscuraret, & obrueret. Prædixêre Alexandri cædem, & Cosmi imperium, is ante omnes quem diximus, Ariolus Græcus magno multorum miraculo, quum et ille non modò cædem, sed certũ quoq; percussorem indicasset, qui esset ipsi intimus, habitu gracili, uulticulo buxeo, & suspẽsa taciturnitate ferè cæteris in aula insociabilis: Cosmo autem pro costanti polliceretur breui fore, ut hæreditate cresceret opulẽta, audiente quidem Alexandro, & subridente Cosmo cũ absumendus morte prius foret magnus propinquorum numerus, quã ulla ad se uel tenuis hæreditas perueniret. Iuuenis quoque Perusinus minister à dapibus, nomine Horatius, quũ febre torqueretur ex uapore, uti credi par est, atræ bilis, ter noctu uisum habuit, quo principem à Laurentio iugulari apparebat, quæ rerum imagines ægrum perpulerunt, ut Paschalio principis medico enunciaret ad principẽ referendas. Sed Paschalius officio solicitè fungens, ea mente principẽ reperit, ut eam somniantis ægri fabulam esse diceret, admirans, cur tota domus in Laurentij odium conspirasset. Hæc præclaro Cosmi principis testimonio scribere uoluimus, ut non semper de futuris uanã esse diuinationem curiosi mortales intelligant. Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Cosmus ad principatum bene auspicatò prouehebatur, in ipsius uilla Castellia suburbani tractus, mira et planè prodigiosa omnis generis florum ubertas, cunctis stirpibus erupit, quum rigore pertinaci uicina prædia adhuc inhorrescere uiderentur, & uni ferè omnium (quod mirum esset) Cosmiani horti ad adulti Veris similitudinẽ, singulari iu-

cunditate

cunditate florescerent. Eadem nocte quæ creati principis diem sequuta est, Alexander Vitellius, composito multum antea in eam occasionẽ, ut pleriq; existimãt, insigni dolo arcem occupauit. Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmensem, fide quidem integra, sed nullo militiæ usu uiriliq; astu præditum, qui cum fortè nocturna in rixa, dum principem protegeret, sibi decisæ nares fuissent, eius opimi muneris præfectura fuerat donatus, ut deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio pensaretur. Huic Vitellius delectos ex suis Tiphernatibus milites, custodiæ causa attribuerat, sub Mendula astuto uafroq; centurione genere Salentino. Per hunc persuasis militibus, ex composito excitata est in arce repentina seditio, falso rumore excito, quod præfectus noctu pecuniæ culeos è muro demitteret, atque arcem in spem ingentis præmij exulibus traditurus esse diceretur. Ex ea uociferatione perfidiosaq; insolentia tumultuantis turbæ, quum sese purgare præfectus uellet impetu conspirantium facto, consilij & uirium inops comprehenditur, Mendula claues extorquet, & uti significatione facta conuenerat, Othonem Montacutum Vitellij præfectum, qui cum cohorte ad extimos fossæ cancellos peruenerat, adapertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipse, extrusoq; per minas, & contumelias Parmense custode, tota arce potitur, nouasq; uigilias disponit, & Cosmo principi nunciari iubet sedatam esse seditionem, rem in tuto esse, atq; arcẽ in eius potestate futuram pollicetur, egregio hercle tum animo, nisi postea, ut aliqui existimant,

uoluntatem maioris præmij ſpe adductā, magno quidem Coſmi detrimento, mutauiſſe diceretur. Cuius cōceptæ ſuſpicionis nomen ut auerteret, apud Coſmum præſentibus ſenatorū ampliſsimis prolixè teſtatus eſt, ſe nemini præterquàm ipſi Coſmo, ſicuti iure deberet, dediturū arcem, modò is in fide clientelaq; Cæſaris permaneret propptereaq; ſe duos è liberis promiſsi obſides daturū. ſe id pignus tāquā minimè neceſſariū Coſmus generosè abnuit, ut nondum confirmati hominis conſcientiam arctius atque nobilius obſtringeret. Ferunt nonnulli Vitellium Mediceæ gazæ oculos adieciſſe, quam Margarita Auſtria orbata coniuge, mœroreq; & metu occupata, in arcem deducente Cardinale cōfugiens, planè totam uſq; ad ignobilis inſtrumenti ſupellectilem ſecum aſportarat, ut pote, qui eius partem uti poſtea accidit, in præmij nomen ſibi obuenturam ſperauiſſet. Nec multum inde, Vitellius ad Cæſarem ſyngrapham miſit, qua arcē ſecuritatis cauſa ab ſe occupatam ipſius Cæſaris nomine defenſurum promittebat, neque ulli traditurum unquam, niſi ex uoluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæde Alexandri certius cognoſcitur, exules Florentini Bartholomæo Valorio, & Antonio Franciſco Albitio cogentibus, ad Saluiatum Rodulphumq; cardinales concurrunt, de recuperanda libertate uehemēter conſultāt, conſilio Maconiū Galliæ regis legatum adhibent: & quum nunciaretur Coſmum in interfecti locum ex ſenatuſconſulto fuiſſe ſubrogatum, amiſſā omnes recuperandi libertatis occaſionem dolent, conqueruntur de pigritia, ignauiaq;

ciuium

ciuium, qui opportunißimo tempore nihil se commouerint: senatum incusant, atque patritios imbecillitatis, importuniq; timoris, qui tyranno fortiter opportuneq; sublato, Cosmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis suffragijs suffecissent, sicut non excutere iugum dominatus, sed mutare dominum tanquam priore mitiorem cupiuisse uideri poßint. Itaque ardentibus omnis paranda arma censent, properandumq; Florentiam decernunt, ut priusquàm noui principatus uires coalescant, tanquam prætenerae adhuc & inualidæ excitatis ad liberandæ patriæ studium ciuibus conuellantur. Incensos proclinatosq; ad bellum cardinales, cæterosq; exules incitat Paulus Pontifex, conferenteq; pecuniam Maconio in Vmbria, Pontificijq; imperij prouincijs, milites conscribi sinit. Suis nanque rebus atque consilijs, cùm priuatis tum publicis conducere iudicabat, si Etruriæ imperium æquabili restitutæ Reipublicæ consilio, potius quàm unius principis nutu atque auspicio regeretur. Agnoscebat siquidem se non obscuro metu, infensoq; hoste fuisse liberatum, sublato Alexandro: qui grauißimè de subagresti auaritia, inhumanaq; duritie ingrati Pontificis fuerat conquestus, quòd defuncti Hippolyti cardinalis supellectilem, in qua erant uetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad hastam uendere, quàm sibi æqua pecunia redimere cupienti concedere maluisset: qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare consuesset, & testari se aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infesta popu-

latione, quòd esset ualido cum equitatu, expeditisq; cohortibus ad concremanda Farnesiæ familiæ oppida, usq; ad Vlsinensem lacum irrupturus, sic ut non temerè Pontifex eadem pericula, conuerso in Cosmum odio, præcauenda duceret: quandoquidem erepto nouo principatu, & uigente eadem causa priuatæ simultatis, nomen tantùm non animum principis esse mutatum existimare posset. Itaque cardinales expedita pecunia, Paulum Rentio Cerite genitum conscribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipsi ab Vrbe proficiscuntur, & Florentiam ire pergunt. At Cosmus de eorum consilio certior factus, per Vitellium, Rodulphumq; Baleonum copias cogi atque opponi transituris iubet, accersitq; in agrum Fesulanum Hispanorum cohortes, duce Francisco Sarmento, & quæ sibi in urbe præmunienda erant, diligenter instituit. Eo etiam securiore fiducia, quòd ad Hispanos accesserant duo uexilla Germanorum, ex his, qui ab Algeriano bello in Hispaniam delati, in Italiam demum uenissent. Nam Alexander dubij & in officio Cæsaris non obscurè nutantis Pontificis consilia suspectans, & in eum capitale prope odium coquēs, sese externis præsidijs confirmare statuerat: & Vastius cognita Alexandri cæde, Pyrrhum Stipicianum, qui Cosmo, uti expediret, Cæsariani nominis præsidia cōpararet, Florentiam miserat. Fama erat ideo uenire, cardinales ad patriam, ut publicarum rerum statum componerent, quasi neq; rectè, neq; ex usu ciuitatis, optimates subrogato nouo principe, publicis rebus consuluissent. Quamobrem fiebat, ut Cosmus eorum aduentum

aduentum miraretur, quòd uterque ipsum arcta propinquitate contingeret, ipseq; Saluiatus esset auunculus, eorum uerò consilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis confisus copijs, nihil de optimatium fide constantiq; erga se studio dubitaret. Hi nanque ius suum tueri uolebant, existimationemq; iudicij sui, factiq; causam se defensuros esse testabantur. Interim cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, ubi de aduentu Hispanorum ad urbem certius discunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem peruenisse nunciaretur, tantisper subsistunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiserant cardinales cum literis ad primores factionis, GeorgiumRidulphum. Is quòd esset exul, tanquam temerè ingressus comprehenditur, magnoq; correptus metu, quas deferret literas profert, postmodumq; dimittitur. Tum uerò per mutuas legationes actitatum est, an colloquijs potius quàm armis de publicis rebus esset disceptandum. Cosmus honoris causa uenientes ad se cum inermi comitatu in urbem recepturū profitebatur, sin cùm copijs quas adduxissent, uenire mallent, ipsum quoque introductis Hispanorum præsidijs saluti suæ, & dignitati consulturum. Saluiatus non satis sibi uirium adesse cernens, quòd se plurimum consilio & colloquijs apud ciues ualiturum consideret, suasit Ridulpho, atq; item Gaddio, qui tertius impellente Maconio uel nolens accesserat, ut omnino in urbem iretur inermi comitatu, sicuti sacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Cosmus obuiam honoris causa progressus, tanquā propinquos specta-

bilesq; sacri ordinis ciues hilariter suscepit. Sed intrantibus urbem non aliter à populo acclamatum est quàm ut pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua significatione animorum cardinales ægra spe suscepti consilij sui, ad paternas domos deducti sunt. Nec multò post inter crebras salutationes ciuium, frustra pertentatis uoluntatibus, Saluiatus Cosmo suadere cœpit, ut abdicato principatu honestißimo inter ciues loco contentus esse uellet, qui ei maximè gloriosus atque tutißimus foret in libera ciuitate suis legibus uiuere florereq; solita. Id si faceret, mansuram ei dignitatem amore & gratia ciuium amplißimam, qua maioris ipsius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euasissent, collaturamq; ei ciuitatem ex senatusconsulto insigne præmium annui redditus, quo adiutus supra paternas opes splendidißimi ciuis disciplinam & cultum tueretur. Repeteret ipse animo, quo spiritu, quáue animorum constantia, ciues paulò ante libertatem appetierint, partamq; demum defendere conati sint, & quàm non diu regnarit impositus tyrannus, uel apud desertos ab omnibus socijs subactosq; conspiratione totius Europæ, atque omnibus demum exutos armis. Hæc à se commemorari liberius atque lubentius, quòd extra pudorem & bonus esset ciuis, ac propensus auunculus. Dij boni facerent, ut optima consilia, quæ secura essent, atque honestißima, ad mentem inani ambitione uacuam admitteret. Fore etenim, ut ipse hoc officio ueræ pietatis, & is summæ gloriæ spe ductus, iusto melioris animi decreto, incomparabilem ferret laudem, nec eam quidem ullo

unquam

unquam tempore perituram. Ad ea Cosmus uirili constantia respondit, se neq; ullum honorem iusto maiorem in patria, neq; principis locum Alexandro erepto quæsiuisse, sed integro pudore repudiare noluisse, quæ uno consensu senatus ex lege Cæsaris detulisset, ne ineptus foret, si degeneri animo oblatæ dignitati se minimè parem esse fateretur. Eum qui esset auunculus, hac fortuna sua lætari debere, nec inimicè, aut certè parum pudenter hortari, ut non usurpatum, sed collatum ultro dictaturæ nomen stultè deponeret. Se quidem auspicio inuicti Cæsaris Rempublicam gesturum ciuili æquitate, non impotentis principis more: sperareq; se ex rectis consilijs probitateq; uitæ, multos sibi ex inimicis amicißimos esse redditurum, daturumq; operam, ut potentiæ suæ nomē nemini bono ciui inuidiosum foret. Salutem porrò suam dijs immortalibus cordi futuram se credere, qui ex benefactis nemini probè pieq; regnanti atrocem unquam uitæ exitum attulissent. Itaq; desineret secum agere de re transacta, sibi nanque in animo situm esse, quid fata obtulerint, quidue ultra etiam promittant, uirtute duce prosequi atque suscipere, firmißimoq; decreto non deesse fortunæ arridenti. Quòd si armis sibi uis afferatur, ostensurum se ea constantia esse præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia experiri & perpeti atq; armatum, si oporteat interfici, quàm honore iam recepto, & feliciter inchoato deijci malit. Saluiatus ab hoc colloquio discedens, facilè sensit, quos spiritus gereret sororis filius, uel imberbis adolescens, & quàm angustè sibi esset sperandum de ciuium uo-

luntate, iudicióque populi, quum nemo sese cupidum rerum nouarum, aut omnino popularium partium studiosum ostenderet. Proinde irascebatur iam sibi tanquam nimis properè rem difficilem ingresso, quæ respectu propinquitatis, certum & non dubium quoque metum afferret, tot scilicet Cosmi præsidijs eorum aduentus causam improbantibus. Milites nanque paßim dispositi, domos cardinalium dißimulanter obseruabant, sic ut interdiu noctúque adeuntes ciues notarent: nihilo secius tamen cardinales ipso stolato cultu, & senatorijs insignibus tuti, quum nihil de instituto consilio remitterent, specieq; quotidiani conuictus nonnullos inuitare, & familiarius complecti solerent eis Cosmus per Vitellium renunciari iußit, ut urbe excederent, & sese ad sua munia senatoriæ dignitatis reciperent, ne in ipsos militi inuisos odia atq; arma uerterentur. Valorio quoque peracerbè cædem interminatus est, qua periculi denunciatione, cardinales extemplò urbe profecti, Bononiam se contulerũt: quibus in Apœnino obuius factus est Philippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improsperè euenerant, belli gerendi consilia instaurata sunt. Negotium itaque parandi, atque inferendi belli, Petro Strozzæ ipsius Philippi filio permittitur, quòd secum nonnullos ex prima nobilitate exules traheret, & summo nauandæ operæ studio ardere uideretur. Is pecuniosi patris opibus fretus, auctusq; militari laude, quòd Gallis apud Taurinum non obscura fama militasset, non defuturas sibi copias existimabat. Venerat in spem occupandæ eius urbis,

cui

cui Burgo sancti Sepulchri nomen est, in finibus Etruriæ, qui ad Vmbriam pertinent. Per id enim tempus Burgenses intestina discordia laborãtes, mutuis inter se cædibus desæuiebant: forteq; euenit, ut nonnulli his de causis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ urbem occupandam se præbituros pollicerentur: creditumq; est ab hac proditionis ciuitatis præsulem minimè dissensurum. Is erat Alexander Rondinellus uetere odio, sed accuratè compresso, Mediceis infensus, ad quem colloquendi causa Franciscum Pactium, & Philippum Valorij filium, Bertoldumq; Corsinum ex numero exulum intrasse constabat. Cæterùm ubi ex non incerta fama percrebuit Strozzam cum cohortibus aduentare, & iam eius uexilla conspici, in uniuersum Burgenses, ne ullam infidelitatis suspicionem darent, ad sonitum campani æris, arma capere atq; egredi porta cœperunt. Quo cognito Strozzeani elusi spe sua, & oppidanorum multitudine perterriti, adeò celeriter signa uerterunt, ut Apœnini dorsum illico trãscenderent, & ad Sestinum ignobile castellum improuisò occuppandum uerterentur. Sed non minore fide uirtuteq; Sestiniani, quàm Burgenses uel nullo militari præsidio defendente, subeuntes Strozzeanos pepulêre, aliquot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moreto Signorino exulibus, ac reliquis tanto impetu deturbatis, ut in præcipitem fugam se darent, & per alueum Arni amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificij imperij fines se reciperent. His aduersis partium conatibus, nihil animo se demisit Strozza, commeatisq; iterum cum Saluiato

cæterisq; exulibus, tertiæ expeditionis consilijs maiore apparatu, grauioreq; impetu Etruriæ incumbendum esse constituit. Quarum rerum factus certior Cosmus, ualida etiam ipse præsidia, felicioraq; (uti euentus docuit) adulta iam æstate comparauit, ampliore fiducia uel ob id expectandos esse hostes existimans, quòd iam sui principatus iura ipsius Cæsaris propensißima uoluntate confirmata, ex bullatis & solennibus codicillis acceperat, & id quidem uberiore Cæsaris benignitate, quòd iisdem titulis atq; honoribus, quibus antea Alexandrum generum consentiente ciuitate indulgenter exornasset, Cosmum quoq; principis & ducis nomine appellandum censuerat. Ab initio siquidem per Auerardum Serristorium legatum Cosmus à Cæsare postularat, ut quicquid Senatus Florentinus ex ipsius authoritate ab initio receptæ urbis institutus, Alexandro concesßisset, id totum quoq; sibi tribuendum decerneret. Qua significatione amoris, & gratiæ usqueadeò corroborata est apud omnes Cosmi existimatio, ut uetera in Mediceos ciuium odia detergi, & penitus extingui, confirmari autem amicorum studia, & subinde exulũ conatus contemni posse facilè appareret. Vt uerò in nuptialem thorum Margaritæ filiæ ex spõsalibus succederet, quæ uiduæ puellæ neq; inepta, neq; ingrata uideri possent, impetrari non potuit, quòd eam iam Octauio Pauli Põtificis nepoti ex arcano despõdisse fateretur. Tertio loco reddi sibi arcem petebat, quam Vitellius iniussu Cæsaris se minimè redditurum asseueraret. Ad id ita Cæsar respondit, ut non in præsens concedi debere diceret, sed

integram

integram ei spem, nec optato euentu carituram relinquere uideretur. Cæsar enim suopte ingenio nunquam plenißimè de quoquam externo bene suspicari solitus, Cosmum propinqua spe illata recipiendæ arcis in officio continendum rebatur, postquàm ei filiæ nuptias denegasset, admirantibus cunctis, quòd Mediceo florentis ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etrusci imperij possessionem recepto, Farnesius incertæ adhuc indolis & fortunæ duodecim annorũ puer, præferretur. Verùm inualescentibus Gallorum armis & incumbente Solymani classe, unus ante omnes Pontifex, cui Nouaria dono data minimè sufficisset, aliquo insigni munere conciliandus erat, ut Gallo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Christiani nominis perniciem euocãti, sese hostem non iam perplexè, sed apertè futurum esse pronunciaret. Hi duo principes ætate nostra (uti existimare licuit) supra reliquorum regum ingenia, non eximia modò, admirabiliq; prudentia, sed occulta ambitione, profundoq; astu insignes, commodis tantùm suis, nullo ambiguæ fidei cum pudore seruiebant: Pontifex ut suæ domus opes uel malo publico uehementer augeret, Cæsar porrò ut finitimis subactis, uetus sibi imperium, in Italiáque præsertim assereret, ut inde amplificatis uiribus & dignitate confirmata, sicuti innata uirtus, & aspirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ dominatu potiretur. His sensibus nunquam planè synceris plerunq; fiebat, ut inter se per inania promissa colluderent, & quantum integra amicitiæ dignitate fieri posset, uterque callidis semper consilijs mutuas

ſimulationis artes inducerent, ne alter ab altero decipi, aut traduci facilè poſſet. Neque enim ab hoc Galliæ rex honeſtè deſerendus, neque ab illo etiam tutò contemnendus Pontifex cenſebatur, quando utrinque cuncta ad mutuum commodum præſenti lucro aut futura ſpe non ineptè penſarentur. Per id tempus, in Subalpina regione Galli cum Cæſarianis ita gerebant bellum, ut detrimenta, atque pericula diuerſis rerum euentibus utrinque exæquata uideri poſſent. Nam per hyemem exercendo militi, continuandoq; bello, uarijs ſuſceptis expeditionibus utrinque ex hoſtili agro aliquot oppida, aut expugnarant, aut oppugnanda ab aduerſarijs cruento ſæpe certamine defenderant, enimuerò ſicuti ſuperiore æſtate Cæſariani Foſſano potiti fuerant, ita per hyemem Galli Italicis aucti copijs, Bargiam ui expugnantam, capto ibi Annibale Brancatio Neapolitano, in poteſtatem redegerant, & Raconiſium oppidum peramplum, noctu inuadente, intranteq; per arcem Petro Stozza, atque ei ſubſidia equitum adducente Cæſare Fregoſio, ita ceperant, ut commiſſo per regiones tumultuoſiſſimo certamine, Cæſarianos oppreſſerint, cadentibus eo in prælio ex uictoribus, Thoma Ronchio Nouellariæ cohortis præfecto, & Latino Vecchia Romano. Quæ duo incommoda, non multò poſt Cæſariani Caragiana cæde & Caſalenſi uictoria rependerint. Sed ineunte Vere, Salaſſius, cum occupata Carmagnolæ arcem, quam Stephanus Balia Mutinenſis pertinaciſſimè tuebatur, oppugnare pararet, tormentumq; librando in propugnatores dirigeret,

dirigeret, glande ipse traiectus occubuit. His uerò animis exceptus est Salaßi interitus, ut non Gallicarum modò partium plerique, sed & æqui homines in neutrã inclinantes partem, eum tanquam perfidiæ nota infamem, meritò occisum dicerent: Hispani uerò tanquam uirũ fortem laudibus prosequerentur, & Vastius dissimulata offensione, interioreq; lætitia, seuerius fortasse quàm oporteret, Stephanũ non multò post, protracta & demũ desperata defensione, laqueo suspendi iuberet, ut ea uictima æmuli Salaßi manibus parentare uideretur. Eo autem successu incommodum utrinq; æquatum uidebatur, quòd paulò ante Galli Annibalẽ Nouellariũ, qui nobilitate atq; uirtute par esset, apud Buscham ignobile castellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfectum desiderassent. Sub id tempus Humerius nouus dux Gallus, cum recentibus copijs ad reparandũ bellum à rege missus, ab Alpibus descendit: cuius aduentum summumq; imperium Guido Rangonus Gallicanorum ducum, quos diximus, usu belli ingenijq; solertia longè optimus, nõ diu ferẽs, à militia regia profectus in Galliam discesßit. Nec multum inde secundum Guidonem, & ipse quoq; Caninius, concepta ex leuißimis delationibus cũ Fregosio simultate, à Gallis sese alienauit, singulari certamine cũ eo certaturus, prouocatorijs in ea controuersia editis libellis, quibus Itali milites superbis insanisq; ingenijs ferociã animi ostentare, & inane decus tueri, cum exitio sæpe turpi, fœdoq; fortunarum & nominis detrimento, pertinacißimè student, secus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honestiore decreto, militiæ

& in acie tantùm aduersus publicum hostem uirtutem ostendere fas esse iudicant. Cæterùm Humerius, qui magna uirium & nominis fama, quòd Delphini nutricius fuisset, specie ferox aduenerat, satis celeriter opinione hominũ decidere uisus est, quum sese nequaquam pro natura Gallorum pugnacem, & in consilijs explicatum, sed planè timidum ostendisset: Quòd opportuna quæq; gerendo bello consilia, uel non inepta occasione inducta & oblata à cæteris ducibus, tanquã periculosa respueret. Delatus enim ad Astam recẽti ualidoq; impetu eam urbẽ occupaturus existimari poterat, si paululum sese prouehere, & Astenses nudatos iusto præsidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus consuetudine proclinatos, ostentata acie tentare uoluisset. Tuebatur siquidem eam urbem Antonius Aragonius non magna manu militum, sic ut Vastius eius periculo uehementer angeretur, & Antonius de salute sua, uti iuuenis opulentus atq; pernobilis, maximè solicitus, nec bello abundè exercitatus, anxiè à Vastio opem sibi ferri postularet. Accidit autẽ, ut quum subsidio cum semiplena Hispanorum cohorte Franciscus Ruitius aduenisset, Antonio animus confirmaretur, ob idq; Humerio obtinendæ urbis facultas spesq; omnis minui atq; adimi uideretur, retrocedendumq; inde statueret, quòd aduentare Vastium ex inani rumore & prælio certaturum arbitraretur, frustra reclamante Paulo Cerite, qui inuadẽdæ oppugnandæq; urbis sibi nihil periculi uerito aut recusanti, id munus demandari postulabat. Is detestatus regis consilium, qui pro impigro bellicosoq; duce ciuilis modestiæ fideiq; & suspi cacis

cacis naturæ hominem, ſecus ac aliâs eſſet ſolitus, trãs Alpes miſiſſet, abeuntis exercitus terga peculiari delectorum præſidio firmauit. Apparebat enim Cæſarianos alacriter in hoſtes caſtra mouẽtes erupturos, atq; ita mox euenit, ut à nouißimo agmine conſerta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, expedito cohortium flexu multis hoſtium uulneratis, & quibuſdam interfectis, incumbentium audaciã reprimeret, & eo cõgreſſu Cola Toraldus nobilis Hiſpanicæ ſtirpis Neapolitanus interficeretur. Humerius nihil ultra laceſſente hoſte, ad Albã Pompeiã profectus, extra urbem ſtatiua caſtra poſuit: quo cognito Vaſtius & ipſe iuxta Aſtam inter duo cœnobia caſtrametatus eſt, Sanſeuerinum Beſennianum regulum qui uniuerſis equitibus præerat, turmas omnes ſecundum Tanari amnis ripam extendere iubens, ut quid moliretur hoſtis paratus ipſe ad obſiſtendum certandumq;, emiſſis ſpeculatoribus expectaret. Quũ Humerius ſegnius cunctari proſpiceretur, & Vaſtius animaduerteret in dies augeri Gallorum copias, & de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas ſibi, ad præſidium Subalpinæ regionis, Germanorũ legiones mitti poſtulauit: idq; celeriter cùm publicæ cauſæ & fratris Cæſaris commodo, tum iuſtis Vaſtij precibus Ferdinandus tribuiſſet, dux legionum Federicus Fuſtembergus, inclyti inter Germanos nominis regulus, Tridentinis Alpibus deſcendit, quibus in legionibus plerique ex Norica atque Vindelica iuuentute nobiles & procerum propinqui nomina dederant. Erat hic Federicus, eius Gulielmi, qui Gallo regi militabat,

germanus frater, dißimili ingenio uir, utpote qui fratrē peruerso iudicio, neglectaq; religione, militaribus rapinis, & improbo semper quæstui defraudatis stipēdio militibus turpißimè deditum, & quod nefarium uidebatur, contra Germanici nominis decus externi atq; inimici regis auspicia sequentem probo ore, atq; exactæ uirtutis fama superaret. At Humerius aduētu Germanorum cognito, uti uiribus atq; animo hostibus impar, copijs quas habebat dispartitis, oppida tuenda commisit, ea ratione diuisis muneribus, ut singulos duces oppidis præficeret. Azaliū è Togata Gallia uirū iactabundum potius quàm fortem Cherio imposuit, attributis ei, præter Italicos milites, duobus Vasconū uexillis: Clarascum autem opportunum oppidum, Cæsari Fregosio defendendum dedit. Albæ uerò præpositus est Iulius Vrsinus, eo Mario genitus, qui Florentiæ maioris tormēti pila ictus occiderat. Fregosius ea conditione demandatum munus suscepit, ut se fortem operam aduersus omnem hostium impetum præstaturum testaretur, si ab Humerio, sicuti ille prolixè fidem dabat, intra quadragesimum diem certa commeatus & militum supplementa summitterentur. Iulius Albanis inspectis mœnibus quarum uitia paßim eminebant, et ea nisi longo labore aggeribus permuniri resarciriq; possent, tutelam loci cum excusatione inopiæ multarum rerū susceperat, Humerij adhortationibus & spe promissæ opis excitatus. Cæterùm Humerius cōstitutis præsidijs nihil sibi moræ attulit, quin inglorius in Galliam reuerteretur, & Vastius non multos intermitteret dies, quin ad oppugnandum Cherium omnem tormē-

torum

torum apparatũ conueheret. Oppugnatio autẽ cœpta est ab ea parte mœnium, quæ diui Augustini templum respicit, quòd murus ab ea parte debilis appareret. Azalius satis peritè atq; opportunè ex disciplina munitionem erexerat, ingressuris hostibus, tabulata æquata solo eminentibus præacutis clauorum stimulis, quibus pedes ingruentiũ configerentur, obiecerat, multumq; sulphureum ignẽ, qui de more aridam materiam corriperet, occultis in locis excitandum ita instituerat, ut egregiè prospexisse periculo uideretur, si eundem animum ad ingenij solertiam afferret, quem antea iactando prætulisset. Nam ubi adactis maioribus tormentis murus quati diruiq; cœpit, tantoq; spacio continuata quassatione patefacta essent mœnia, quanto satis foret ad inuitandos milites, proponente pugnæ signum Vastio, Itali Hispaniq; pariter in oppidum perruperunt: quo tumultu acerrimæ inuasionis, Azalius usqueadeò trepidanter atq; imperitè se gessit, ut nemo ferè suorũ in eo loco pugnaret, nec ipse, ubi periculum deposcebat, conspiceretur. Eo nanq; impetu Cæsariani Azalianas munitiones superarunt, ut nihil eos per strata tabulata eminentes clauorum cuspides retardarent, nec ea sulphureorum ignium fomenta, quæ ad edendã flammam erant parata, suo tempore ignem conciperent, & dux ipse fœdè animũ despondens, uitæ discrimen effugeret, continuoq; trucidatis aut captis præsidiarijs, turpi in latebra caperetur. Dum Cæsariani in urbem penetrarent, Vascones timore præpediti ad id propugnaculũ, quod superiore anno Annibal Nouellarius erexerat, se contulerunt, atq; inde (nihil ibi con-

sistere ausi) ut se in longiorem fugam proriperent, exterius in fossam humore carentem se demittere cœperunt, quòd eius munitionis agger satis esset humilis, facilemq; descensum præberet. Id conspicatæ Germanorum cohortes, quæ constituta phalange, subsidiaria acie constiterant, eos ad unum omnes numero amplius trecentos, uel ultro sese dedentes, impetu facto trucidarunt. Totius uerò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum charißimis ornamētorum suorum rebus deditionem fecerunt, cesseruntq; in prædam Didaco Arzio castrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri uicatim singulas domos diripientes, captos earum dominos, pecunia se redimere coegerūt. Azalius uerò ipse perductus ad Vastium, cunctis risui fuit, quòd nihil ei tot rerum apparatus, quū opportuit, usui fuissent, & idcirco oneratus infamia rei malè gestæ, multo auro se redimere coactus est. Expugnato per hunc modum Cherio, Vastius ad Clarascum mouit castra. Nec mora exploratis aduersariorum uiribus, animaduersaq; per speculatores ea mœnium parte, quæ nouis munitionibus careret, maluit eam partem adoriri, quàm ullam aliam, quæ faciliorem oppugnationem ostenderet: uel ob id præcipuè, quod nulla extantium propugnaculorum, quæ latera subeuntiū ferirent, munimenta haberet. Volebat enim Vastius quàm maximè posset militū parcere sanguini incruentisq; uictorijs lætari potius, quàm à cædium sæuitia famam parare. Quod tamen secus accidit ac uolebat. Nā tametsi hostilis murus uel

antiqua uel noua munitionis proiectura penitus carebat, ob idq; milites non nisi à fronte ab ipsis defensoribus peti feririq; & facilè propelli possent, tamen satis profunda uallis intererat, quæ pro fossa totam muri faciem muniebat, usqueadeò difficilē, cùm descensum in eam, tum & ascensum ad præruptam ui tormentorum mœnium coronam habebat, ut quū magna muri ruina edita esset, & milites ardente animo pugnæ signum sibi dari flagitarent, hoc impetrato, in descensu atq; ima fossa, quæ erat lutulenta, & in ascensu demū perfracti & cadentis exterius muri ruina cōflictarentur, & maiorem quàm putassent conscendendi muri difficultatem reperirent, quòd non planè ad amußim, quantum exteriora fossæ labra à mœnibus distarēt, & quàm præceps descensus, arduusq; inde ascensus foret, oculis metiri potuissent. Verùm propter ea accepta hostiū telis detrimenta, non refrixerat ardor militum, nec Vastius forti incœpto obsistendum ratus, ab expugnandi oppidi spe deciderat, sed ut præliū instauraretur, crebrò summißis recentibus præsidijs, atq; etiam Germanis (ipsis id obnixè postulantibus) quanquam ægrè, locum ad inuadenda mœnia concesserat, ut Germani, qui se ad bellum natos existimabant, Hispanorū atq; Italorum uirtuti & audacia, contemptis periculis æquarentur. Itaq; redintegrato ardore omnium, tanquam æmulatione decoris à diuersis gentibus certaretur, asperrimo conatu conscensum dimicatumq; est, maiore Cæsarianorum detrimento, quòd Fregosiani milites per noctem, Petri Pratēsis ingenio, munitionē in summa prærupti muri corona subitariā erexissent,

comportatis ibi madētis fimi cumulis, quibus propter mollitiem tormentorum pilæ hærebant, nec lentore prohibente, penetrare in oppositas hostium cohortes poterāt, quæ ea repētina nouaq; munitione protectæ, ex tuto propugnabant, sic ut euadentes in summū ruinæ supercilium hostes, sclopettis traiectos, alabardisq; & lanceis acriter repulsos, in fossam præcipitarent, terribili cum ruina succendentium, & subire magno nixu conantium, quum magno cum fragore armorum collidentium, sese uiui pariter atq; exanimes debilitati artubus cumulatè cœnosa in fossa uolutarentur. Hac peracri contentione, quum aliquot horis esset dimicatum, amplius ducenti interfecti, & supra ferè quingēti mortiferis glandibus & saxis uulnerati sunt: & in his Vulcanus immoderatæ fortitudinis adolescens Gulielmi Rocandulphi clarißimi ducis filius, ex Germanis occubuit, æquato cum aduersarijs detrimento, quòd Liuio inclyti imperatoris Liuiani filio propugnanti, ingentis tormenti pila caput fuisset ereptū. Huic Fregosius rapida grauatus febre, suas partes cū imperio, quòd esset magnæ spei adolescens & militibus charus, concesserat. Eius immatura morte Fregosius uehementer permotus, tentatusq; importuno atq; acri morbo, & Humerianis auxilijs diffidens, quòd tempus in id condictum per aliquot dies effluxisset, & tormentarij pulueris inopia laboraret, nec satis ampli commeatus copia superesset, se dedere constituit, si à Vastio honestis cōditionibus acciperetur. Atq; ita non diu post ab Aloysio Gonzaga, qui erat apud Vastium, Fregosio arcta cognatione atq; amicitia cōiunctus, res tractata & con-

& confecta est æquißimis legibus, quòd Vastius offensus & ipsa Vulcani immatura morte, & fortißimorũ quorundam iactura, reliquorum militum periculosis laboribus & sanguini parcendum putaret, compertumq; haberet aduersariorum animos tales esse, ut in defensione fortiter oppetere, quàm contra decus pacisci mallent. Erant enim apud Fregosium acerrimi cohortiũ præfecti, Cæraria Salentinus, & Baptista Corsus cognomento Lega, quorum maiores Corsicæ insulæ imperium tenuissent, & præter hos duo Veronenses, Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Mõtanus, atq; item Philippus Corsus, uetus cohortis dux. Deditionis conditiones in hunc modum præscriptæ sunt, ut Cæsari Fregosio saluis rebus, incolumiq; præsidio, & explicatis uexillis excedere liceret, torměta ipse relinqueret & commeatum, sed ei, quod sua pecunia coemisset frumentum à Vastio solueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atq; ita comitante Cæsarianorum equitatu, atq; eum paßim ab iniuria defendente, ad Penarolũ oppidũ peruenit, indeq; in Galliam profectus est, ut regi rerum difficultates explicaret. Clarasco autem potitus Vastius, Hieronymũ Sangrium, & Cherio Ferdinandum Lofredium præfecit, & ad expugnandam Albam continuò duxit. Animaduerso autem eius urbis situ ultra Tanarum amnem tormenta perducta constitutaq; sunt, eo Vastij iussu, ut binæ & penè inter se coniunctæ quassationes fierent, quarum altera Hispanis, altera Italis ad inuadendũ erat aßignata, quòd Germanis parcendum idcirco Vastius iudicabat, tanquam campestri prælio aptioribus, quàm subeundis

muris, quòd id munus agiliora militum corpora atq; expeditiores animos requireret. Erat in castris euulgatũ, quosdam Hispanorũ signiferos, acerbis à Vastio uerbis fuisse castigatos, quòd sibi & gregarijs suis, pro cono parua uexilla galeis imponere iußissent, utpote qui ante alios ad promerendam laudem, ac murum et prima pericula se subituros insolentius iactassent, nec demum murali in pugna ostentatæ audaciæ fortiter respõdissent, qua obiurgatione Hispani in uniuersum permoti, quod Clarasci perficere nequiuissent, Albæ ingentibus animis se præstituros testarentur, exorta inde apud Italos æmulatione, quòd sibi præripi decus indignarentur: cuius obtrectationis extitit successus, ut Itali proximos loco Hispanos æquandi aut superandi cupiditate, ante acceptum signum, manipulatim ad cursum se incitarent, & in præruptum murum, nec satis quidem apertum euolarent. Hac insana, sed planè decora quorundam signiferorũ properantia accidit, ut multi uiri fortes intra urbem irrumperent, & Cæsariana uexilla, cùm intus ab hostibus, tũ extra à Vastio totoq; exercitu in summis mœnibus & decußis muri pinnis spectarentur. Sed Iulius Vrsinus introrsus à muro ad iactum lapidis firmam munitionem erexerat, ex uimineis turriculis more militari gleba & cespite repletis, atq; etiam accelerandi causa ligneis ibidẽ uinaris dolijs contra hostes constitutis, quo munimento cohortes tutæ à maioribus hostiũ tormentis, quòd essent depreßiore in loco, in primos hostiũ subeuntes, incensis sclopettis glandium procellam effunderent, atq; audacter munitione egreßi, ingredi ausos, quo minus ferociter

rociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repentina scadentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi senatoris Neapolitani filius, qui primus in murum euaserat, impigrè resistens occubuit, & Scipio Mõtebelliæ cohortis signifer prostratus, cum uexillo captus est. Marcus uerò Priuernas, qui primum illato signo uirtutis decus affectarat, ita se explicuit, ut incumbente hostium multitudine, incolumis cũ uexillo ad suos reuerteretur. Neq; enim facilè qui primi subierãt à subsequentibus confirmari poterant, quum magno casu ingens & uetus populi arbor, quæ erat interiore in aggere, fortè succisa hostilis tormenti ictu, transuersa ita procidisset, ut ea casus inclinatione tanquam noua munitio obiecta, irrũpentibus magno esset impedimento, proptereáq; irrito conatu, qui iam ascenderant, pulsi ab interiore hoste, & iniquitate loci deterriti, omnes extra proruerẽt: quibus sese recipientibus grauior incidit clades ab infimo propugnaculo, quod erat eminens in fossam, & sua proiectura hostium latera conspiciebat. Id erat concameratum lateritia testudine, & per idoneas fenestellas ex occulto emittendis tormẽtis facultatem præbebat, Casamattaq; militari nomine uocabatur. Hanc cum manu sclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atq; mortiferos ictus è destinatò sese recipientibus inferebat, & nisi fumus admodũ densus interius spatium, nullo ad effugium inuento foramine, multa edita caligine, sclopettarios præpedisset, magnum profectò hostium numerum inde tanquam ex insidijs interfecisset. Hic ille est Marconius qui apud

Viennam, uti supra memorauimus, Italicas cohortes ad arma consternatas, & multis de causis nequaquam in Pannoniæ præsidio hyemandum censentes, turbulentissima cōcione in castris hăbita, perpulit, ut in Italiā redirent. Eo ex Casamacta periculo, post non paruam militum iacturam animaduerso, Vastius receptui cani iussit, ut aliunde tormenta aptius & efficacius admoueret, quum Iulius audacia & multitudine Cæsarianorum perterritus, desperansq́; opem sibi alicunde ferri posse, quòd nihil de Gallicis auxilijs audiret, ad exemplum Fregosij se dedidit, ijsdem ferè conditionibus, quibus ille Clarasco excessisset: sed aliquanto iniquiore sorte, quoniam ab his, qui præsidio dati, ut in fines Gallicos deducerentur, excedentiū impedimenta latrocinij modo, in itinere direpta fuissent. Neq; eam illatam uim admissumq́; iniquè facinus Vastius uindicauit, quāquam prædatores equitum præfectos, & in his Rosalium & Iuaniam Hispanos, & Bellotum Sequanum, Epirotamq́; Zucerum, seuerissimis uerbis castigasset. Alba in potestatem redacta, motis castris ad Penarolum illico contendit eo animo, ut id oppidum, quod tormentis expugnari non posset, propter loci natura atq; arte muniti difficultatem longa saltem obsidione fatigaret, Taurinoq́; simul commeatus spem, quantum excursionibus effici posset, paulatim abscinderet. Hoc tanto rerum successu, Vastius, supra recepti Casalis uictoriam mira celeritate partam, Cherio demum & Clarasco, atq; Alba urbe intra octauum atq; uigesimum diem fortiter expugnatis, pristinam uirtutis uæ animiq; magnitudinis opinionem, non modò

apu

apud Cæsarem, sed apud æmulos, ipsosq; etiam hostes mirificè confirmauit & auxit. Iisdem diebus, quibus Vastius expugnatis, aut deditione in potestatem redactis aliquot oppidis, aduersus Gallorũ duces prosperè bellum gerebat, Florentini exules repetendæ rursus Etruriæ consilium susceperunt, cohortante Saluiato Cardinale, & concitantibus Gallis, ut undiq; Cæsaris uires distraherẽt. In id bellum Philippi Strozzæ persona poscebatur, quia esset summæ existimationis inter exules, & maximè pecuniosus haberetur. Sed uti erat armorũ imperitus & parum fortis ad perferenda castrensium laborum incommoda, negabat se id munus esse suscepturũ, ne postquàm duo ipsius liberi Petrus atq; Robertus his periculis immiscerentur, nullũ ipse salutis & fortunarũ discrimen esset aditurus. Hæc ita firmo animi decreto differebat, ut Petrus filius gerendi belli cupiditate iuueniliter inflammatus: patrem ipsum uehementi, & planè inuerecunda obiurgatione castigaret, nec obscurè ei atrocia cõminaretur, si in ea spe recuperandæ patriæ tot patritijs deesset, & nihil sibi generosè conandum esse statueret. Quibus uerbis Philippus à filio, quem unicè diligebat, uel reluctans expugnatus, sese non modò socium, sed etiam urgente fato antesignanũ præbuit. Inter armatos exules eminebat ipse Petrus Strozza, & Bernardus Saluiatus Cardinalis frater, constanti compositoq; ingenio uir, militiæ maritimæ assuetus. Hi, Capinio Mantuano operã nauante, cohortes apud Mirandulam conscripserant, & Bononiæ conductis paßim militibus copias auxerant, quòd Pontifex eius consilij gnarus, & non occul-

tus, uti credebatur, belli concitator, hæc fieri pateretur. Fauebat autem exulibus mirificè Hieronymus Pepulus Bononiensis, cuius erant multæ in Apœnino montanorum hominum clientelæ, descendentibusq; in Etruriam tuta itinera per paternas possessiones, suggerendis commeatibus opportunas demõstrabat. Hæc tametsi occultè apud Bononiam pararentur, de his tamen sigillatim Cosmus princeps certior fiebat, et quãquam esset præsentis pecuniæ difficultate oppressus, quòd eas publicè sine graui offensione ciuiũ imperare non poterat, eas tamen ab amicis atque affinibus mutuas exigebat, ut militari præsidio totã confirmati iam à Cæsare principatus existimationem tueretur. Erant in eius consilio, præter Innocentium Cardinalem, & quosdam togati ordinis ciues, Alexander Vitellius, & Pyrrhus Stipicianus acerrimi duces: iamq; ualida & fidelis militum manus undiq; accersita Florentiam ita coiuerat, ut nihil de intestino tumultu dubitaret Cosmus, hortatuq; ducum, aduentanti hosti non fortiter modò repugnandum, sed obuiam audacter eundum decerneret. Primum autẽ omnium Pistorio cauendum censet, ne hostis studio amicæ partis fretus, ea opportunissima urbe potiretur. Pistorij siquidem duæ uigebant factiones, æternis inter se odijs cruentissimè de potentia dimicare solitæ, quarum altera Guelphi nominis Cancellaria uocabatur, fauebatq; popularibus Florẽtinis, altera autẽ erat Panciatica, Gibellinæ et Medicea factioni addicta. Huius princeps erat Nicolaus Bracciolinus uir militaris & maximè cruentus. Illius uerò pari authoritate se duces ferebant Frãciscus Habraus

è Gatesca

è Gatesca familia, & Battus Rospilliosus. In hūc etiam modum Pistoriēsis erat diuisus ager, ut Panciatici planis & cāpestribus in locis nobilitate atq; diuitijs præstarent, Cancellarij autē montanis in locis numero amplioré hominū æquatis opibus ualerent: propterea fiebat, ut Cosmus Panciaticæ factionis uires, introductis in urbē eiusdem factionis agrestibus, confirmare contenderet, ex aduerso exules conciatis ad arma Cācellarijs inuadendæ urbis spem conciperent. Sed Cosmus confirmandos nominis sui studiosos militari præsidio, atq; urbē tuendam existimans, Pistorium præmisit Federicum Montacutū cum duobus delectorum peditum uexillis, accersitusq; è summis montiū pagis Castagninus Tanarius Panciaticis fauens, cū multitudine armatorum suæ factionis descēdere parabat. Quibus cognitis rebus exules per Mattanam Cutellianū seditiosum & sanguinarium hominem, & eum quem diximus Battū, sæua incendia in aduersæ factionis ædificijs excitari iusserūt, ut Panciatici conflagrātium Penatium suorum terribili calamitate adducti, ad uindicandam iniuriam elicerentur, Pistorioq; exire, & ad sua defendenda proficisci, nec ideo Cosmianis rebus ullā opem ferre cogerentur. Iam exulum copiæ per Apœninum ad Fabricam uicum peruenerant, aliquanto lentius & tardius quàm expediret confectis itineribus, quòd in iugem bidui pluuiam incidissent, ita ut eorum principes Philippus atque Valorius cupiditate inuisendæ Etruriæ, fatali festinatione reliquos anteire maturarent, & ad montem Murlium usque descenderent, existimantes eius regionis hominum stu

dia ad occupandum Pistorium, inuadendamq; Florentiam sibi minimè defutura, quòd propinquas & ualidas uires traherent, quibus nullo modo Cosmus resistere posset, qui neq; diu alere copias sine pecunia posse, nec quas haberet aduersum se educturus crederetur, ne ciuitas parata ad recipiẽdam libertatem, tumultu excito, tanquam præsidio nudata rebellaret. Mons Murlius collis est in extremis Apœnini radicibus, quà desinit in campos, metæ modo in accliue fastigium eductus, prealtam in summo antiqui operis habens domũ instar arcis, duplici muri corona, sed ea uetere & passim collabẽte permunitam, cum lata area amœnißimi prospectus. Eam arcem ademptam olim Florentinis, Castruccium Lucensium Tyrannum adiecta munitione confirmasse annales tradunt. Totus collis undique olea, uite, & pomiferis arboribus ita est conuestitus, ut certis etiam gradibus, ubi fruges serantur, aratrum admittat. Viæ militari imminet, quà à Pistorio Florentiam itur. Ab hoc septem millibus passuum, à Prato autem tribus distat. Tanta uerò fiducia exulum principes in ea uilla constiterunt, ut nihil omnino timerent, & Valorius uillam suam, quam Baroniam uocabat, ab se non ciuili, sed regio propè sumptu ædificatam, tertio inde stadio securus inuiseret, spatiareturq; ociosus in xysto, uillicum de futura uindemia, speq; oleæ, & de prouentu insitarum arbuscularum, & de perdicum aucupijs diligenter interrogans, sic ut nonnulli mirarentur hominis insaniam supra modũ, priuatæq; fortunæ conditionem ædificantis, & nihil ille de aduerso rerum euentu, quem fortuna temerè progreßis aduheret,

ueheret, dubitare uideretur. Philippus contra cæco perculsus metu, ut qui nullum circa se præsidium cernebat, deambularet solus, & sæpe sciscitaretur Zanobium Nerlium uillæ dominum, an in tuto esset, nec suspirare desineret, donec procul conspectis Petri filij uexillis animo sese confirmaret. Petrus enim, ut præsidio foret his, qui inermes montem Murliũ processerant, disiunctus à graui copiarum agmine prouolarat castraq; ad radices montis iuxta uiam militarem collocarat, constitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ secum aduexerat. Nec multò post Fedinus ex numero exulum impiger & audax, cum aliquot equitibus prædatum emissus usque ad Pratum ereptos agricolis boues, & minoris pecoris aliquantam prædam ad exules retulit, improbante id factum Philippo, qui intempestiuo atque improbo militum suorum maleficio, susceptæ pro libertate adipiscenda expeditionis nomen fœdari nolebat, indignabaturq; mirum in modum, quòd Battus & Mattana ueteribus factionis odijs studentes, sæuo incendio cuncta prope eius tractus domicilia deleuissent, quasi Barbarorum more, incendijs & cædibus ex usu uictoriæ sæuituri forent, quum incolæ beneficijs atq; humanitate, parcendo, nec factionum agnoscendo odia, alliciendi & conseruandi potius, quàm detrimentis afficiendi non insanis ducibus uiderentur. Præmiserat Cosmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Insubre, Rosa item Victio patris ueterano impigro cum expeditis sclopettarijs equites consequi iusso. Poctius explorandi causa usque ad hostes processerat, leuiq; pu-

gna edita, amißis duobus equitibus retrocesserat. Huic tendendas insidias tanquam inconsultè iterum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iusta manu sclopettrariorum, Parusianæ uillæ tectis (ea est militari in uia) sese occultare iubet, nec se cōmouere donec hostile exeuntis Poctij agmen pertrāseat, quod demum à tergo inuadi deberet, ut Poctius interclusus à tergo simul & à fronte cæderetur. Ipse enim Stozza è castris suis stadia duo progressus ad pontem torrentis aquæ delectorum signa statuerat. Sed longè aliter quàm putarat, insidiarum euentus cecidit. Cosmus enim de consilio suorum ducum, in celeritate summam belli rationem reponens, adoriendos hostes esse censuerat, antequam reliquæ eorum copiæ quæ sequebantur, primo agmini Strozzæq́; sese iungerent. Rei gerendæ consilium hoc ordine explicatur, ut ipse Cosmus in urbe consistat, emißáque Margarita Austria, ut Pisis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica munia Vitellius & Pyrrhus suscipiant, maximéque occultata profectione noctu ad hostes contendant. Cæterùm, Cosmus qui Sarmentum cum Hispanis è Fesulano agro acciuerat, astuto consilio eis designari pararíque hospitia certis in urbe regionibus iubet, subindeq́; admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem seruitiorum turbam, ut species ingressuri præsidij hostium speculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obserari cunctas urbis portas præcipit ne quisquam exeat, & Hispanorum cohortes extrorsus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hispani egregiè

Sarmento

Sarmento duci suo, & plenis passibus ire pergunt. Interim per portam arcis, Alexander & Pyrrhus Italicas cohortes educunt, easq; Rodulphus Baleonus cum equitatu subsequitur, & omnes simul Pratum intempesta nocte perueniunt. Nec quiescendi ultra semihoram, qua paratis obsonijs & poculis modicè ientarēt, spatium militibus datur. Nec mora Vitellius educit agmen, præcipitq; Gaspari Pratensium iuuentutis præfecto, ut occludat portas, caueatq; diligenter ne quisquam egrediatur, qui certum nuncium de aduētu suo itinereq; ad hostes perferre possit. Hoc uerò ordine ad hostes contendit: Præibat cum sua prætoria cohorte, atq; expeditis sclopettarijs Borghesius, cui cum turma equitum cohærebat Poctius. Hos modico interuallo cum Italicis cohortibus subsequebatur Otho Montacutus, eius agminis frontē lectißimis centurionibus firmatā ita perducēs, ut ei Rodulphus Baleonus uniuersos quos habebat equites, ad dextram applicaret. Succedebant peditum agmini ipsi duces Vitellius & Pyrrhus, secundum uerò eos Sarmentus Hispanos accelerare iubebat, qui ideo in postremo agmine collocati erant, ut tanquam subsidiaria acies quantum fieri posset integra atque intacta seruaretur, quòd in his extremis cohortibus Etrusci imperij salus constaret. Eo modo incedentes Cosmianæ copiæ, ad Parusianam quam diximus uillam, ubi Sandrinum in insidijs à Strozza collocatum fuisse diximus, peruenerunt, neminéque hostium se commouente ad pontem & ad Strozzeana demum castra contenderunt. Neq; enim uti iussus erat Sandrinus, sibi prius erumpendum esse

iudicabat, quàm hostile agmen, quod exiguum fore putarat, totum pertransiret, atque ita quum maius & continens totius exercitus agmen, uel obscura nocte transire cerneretur, ut ducis sui imperio pareret, erũpendi occasionem amisit, seq; eijciens extra uiam militarem altiore circuitu, ad pontem, ubi Strozza constiterat, regredi cœpit. Sed is fuit properantium hostiũ, equitumq; inuadẽtium impetus, ut Strozza deceptus suo consilio funderetur: & ut quidam existimant, quũ pugnando resisteret, ignotus ab ignoto equite caperetur, sed se fœlici conatu è cõplexu hostis statim, ut erat nixu ualidus & pedibus uelox eriperet: hostes uerò in castra eius, uti nulla munitione consepta, eodem cursu peruaderent, captisq; à Borghesio tormentis, ea repente diriperent, quòd Strozzeani nullo ordine constitutis, nec displosis his leuißimis falconibus, tanquam perturbati & disiuncti uiribus, in fugam præcipites se dedissent, nemine consistere aut in unũ corpus sese conglobare auso, quoniam uti in tenebris accidit, Aurora fortè nymbosior, omnem spectatæ uirtutis & ignauiæ casum absconderet. In eo tumultu Michael Angelus Romanus Strozzeanæ turmæ præfectus impigrè resistens equo deturbatur, & capitur. Ipsi Baleono equus per armos glande traijcitur. Cadit etiam constantißimè repugnans Ioannes Maestraccius è togata Gallia uetus centurio, paucis quidem interfectis, aut uulneratis, sed multis captis: quum Baleonus cum equitatu dispalatos, & in montes effugere conantes, per tria milliaria esset consectatus. Eo tam leui certamine Vitellius potitus hostium castris, uexillis, atque
tormentis

tormentis tanquam re bene gesta, regrediendum esse iudicabat, ne superuẽtu Saluiati cum iustis copijs, qui non amplius quatuor millibus passuum abesse & properare dicebatur, partæ uictoriæ successum in discrimen adduceret. Sed Pyrrhus atq; Otho reclamantes felici cœpto audacter incumbendum, expugnandamq; omnino arcem, ubi hostium capita essent, sine cõsilio, nudataq; integro præsidio, utendum fortuna censebant. Atq; ita concedente Vitellio, & Hispanos cohortante, ut ad prædam Italos subsequerentur, Otho portam primæ munitionis quæ in aream exteriorem perducit, occupat, aliquot ibi utrinque desideratis, & ad alteram portam facto impetu prouolat, quæ per areã in uillam arci, ut diximus, similem aditum præbet. Hãc exules interius tumultuaria materia obstruxerant, desertaq; corona exteriore, quæ podij effigiem ostendit, sese in superiorem pinnatam ædificij partem contulerant: inde sclopettis & prægrandibus saxis sese defendentes. Sed ita eius inferioris coronæ spatium undiq; Cosmiani occuparant, ut nemo ex propugnatoribus caput exerere auderet, quin illico pluribus simul glandibus peteretur. Oppugnantibus tamen maximè infesti erant tres sclopettarij, qui è sacra turre exterioris templi terga & latera scandentium atque inuadentiũ destinatis ictibus feriebant. Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidissent nonnulli, & ante alios cohortium præfecti Mendula Salentinus, et Sebastianus Pisanus, Otho fores coniectis facibus eo euentu succendit, ut flamma intus congestam in aditu materiam omnem corriperet arderetq; iam coniuncta

portæ cœnacula inciperent, & totum cauedium superioraq; arcis cœnacula, ubi exulum principes erãt, fumo & terrore cõplerentur, eoq́; trepidantius, quòd Caccia Altouitus egregiè prudens & fortis peditum præfectus, in defendenda porta cecidisset, qui solus ab initio locum tãquam hostium audaciæ expositum, aut properè uel tumultuario aggere muniendum, aut celeriter deserendum esse censuerat. Milites quoq; per subterranea loca, quod ædificium substructionibus impositum, subtus ubi cisterna erat, totum erat permeabile, in superiora reuulsis ferreis fenestræ clatris emergebant, ita tamen, ut nonnulli properantes incumbentium reliquorum impulsu, uti in obscuro facilè accidit, in cisternam nullo ad os circumseptam podio præcipites darentur, & demum portulam, quæ in læuo latere arcis erat aperirent. Interim nihil incendij flammas aut prunas ueritus Otho, uti erat protectus armis, scuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Hunc pari audacia & contemptu ignis alij atq; alij secuti, cauedium & circumambientem porticum occuparunt, exulibus iam extremo uitæ metu adeò perculsis, ut uelum è fenestra proferrent, quod erat deditionis signum, momentoq́; temporis occupata ab hostibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis præfecto, Philippum Strozzam sibi notum comprehẽdente, quum se Strozza Alexandro Vitellio commendaret. Nec mora Vitellius & Strozzam & reliquos equis imposuit, Florentiamq́; perduxit. Vnus, qui expeti poterat, Petrus Strozza feliciter (ut diximus) elapsus,

ad Saluiatum cum uniuersis copijs aduentantem peruenit. Eadem nocte horaq́;, qua hæc ad Montem Murlium fiebant, felici quodam augurio, geminata uictória Cosmo affulsit: nam egressus Pistorio (uti constitutum fuerat) Federicus Mõtacutus Othonis frater, Cancellarios ad Abbatiam quam uocant Pactianam adortus, quum uiri agrestes armatæ cohortis impetum minimè ferrent, ipso Mattana interfecto, Battoq́; fugato, ac reliquis cæsis & profligatis, uictoriam retulit, Bracciolino in aduersæ factionis inimicos usqueadeò immaniter animi sæuitiam effundente, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ adolescentem, cruenta manu iugularet. Battus ipse pernicitate pedum usus euasit, Franciscus uerò Habraus, qui ad Poggolinum, ut diximus constiterat, ut Tanarianos descendentes inuaderet, frustra totam noctem obseruarat, audita & conspecta oculis sociorum calamitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu sclopettorum montis Murlij expugnatione, eodem cursu quo Battus ad Saluiati copias se recepit, quò iam Petrus Strozza peruenerat certum cladis acceptæ nuncium perferens, & Saluiatum adhortans, ut descendere maturaret, & hostibus dissolutis ac præda occupatis uictoriam eripere uellet. Sed ille ipso Strozza cautior, negauit in id iuniperetum (aspera & senticosa loca eius itineris ostendens) se demissurum, quas tamen haberet copias & tormenta, postquàm infensæ fortunæ reluctari non liceret, maturo tutoq́; reditu seruaturum. Atque ita transuersis Alpium tramitibus per Ferrariensis ditionis fines, Mirandulam iterum,

cum Capinio se recepit. Nunciata est Cosmo uictoria, quum esset in templo Nunciatæ Deiparæ uirginis, ut ibi pro ea uitæ uota susciperet. quæ ei cumulatè lætior extitit, quòd ipsis Augusti calendis inciderat, quo felici die Augustus Cæsar olim nutantis imperij nomen Actiaca uictoria confirmasset: quum ipse Cosmus eundem, uti Augustus, horoscopum in genitura nactus Capricorni sydus pro argumento in insignibus gestare consuesset. Peractis sacris reuersus domum, productos ad se exules ea fronte suscepit, ut nihil uictis insultaret, sed dubia seueritatis & lenitatis signa miseris relinqueret, blandè monens, ut eodem animo, quo bellũ suscepissent, aduersi exitus fortunam ferrent. Exinde minoris claßis captiui, qui antea damnati iudicijs, & recenti facinore maiestatis rei fuerant, in foro pars securi percußi, pars laqueo necati, triste spectaculum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipse cum Philippo filio, alteroq; Philippo gentili suo, eius Nicolai filio, qui à Leone Pontifice. detecta Boscolana coniuratione, summa clementia seruatus fuerat, & secundum hos ipse Antonius Franciscus Albicius, turbido instabiliq; ingenio uir, & uetus peracerbusq; exul, rerum capitalium iudicibus octouiris atq; tortoribus traditi, confeßiq; cuncta conceptæ perfidiæ atq; malignitatis consilia, in carcere securi percutiuntur, cadaueraq; eorum affinibus maiorum sepulchris inferẽda conceduntur, lætantibus eorum supplicio plerisq; ex populari factione ciuibus, quòd ipsi ijdẽ Albicius atq; Valorius uel seras ueteris delicti merito uitæ exitu pœnas darent, quãdo eos detrudendi è summo magistratu decen-

decennalis dictaturæ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes ante uiginti quinq; annos fuisse meminissent. Ab his enim ereptam ciuitati libertatem, Mediceorumq; inductum dominatum, quẽ tyrannidem uocarent, uel parum libero ore prædicabant. Ambo enim ab eo facinore edito, quum honestissima tulissent præmia, rursus à Mediceis defecerant: Albicius, quum peruerso eius ingenio, nullus gratiæ uel dignitatis locus, nullumq; extraordinariæ liberalitatis præmium in patria satis placeret: Valorij uerò profundæ cupiditati nullæ opes quantumuis magnæ satis forent, utpote qui uecordi superboq; ingenio ad summum ciuitatis imperiũ aspiraret, usqueadeò malè occultatis sensibus, ut à Philippo Strozza, ipsoq; item Albicio dissentiens, ad montem Murlium in deliberatione, ad iurgium intempestiuamq; altercationẽ contumeliosis ferè uerbis descenderent, & unusquisq; cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum studia niteretur, quæ ipsis præproperis immatura festinatio proculdubio perniciem attulerit. Horum siquidem trium diuersa erant cõsilia, sicuti in quæstionibus & tormentis protulerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ nomine, sicuti antea Soderino obuenisset. Philippus populari fauore, & gratia totius iuuentutis, quam comitate, largitione, honestisq; atque inhonestis artibus, uti tum urbis mores ferebant, sibi conciliarat, ualidißimè subnixus, & uti habebatur pecuniæ ditißimus, ac affinitatibus potens, liberũ supra magistratus òmnes iucunda conditione principatũ in

urbe sibi destinabat, Laurentio Medici prosocero similis euasurus. Cæterùm Albicio nihil nisi turbulentũ cogitanti ea mens erat, ut in ueteres inimicos odium exerceret, eorumq; sanguine & fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de causis, uti uerißimo constat argumento, Philippus Strozza Valorij immo dicam ambitionem, & diram Albicij crudelitatẽ prædamnans, utriq; necem afferre cogitauit, quum in eorum cædem allecti præmijs, se promptißimas manus allaturos pepigissent Sandrinus Filicarius, & Cecchinus textoris filius, iampridem ab adolescentia Philippo addictus. Hic in fuga captus, perditorum more in foro suspensus est, ille è prælio effugiens aliquãto post quum in suspicionem mutatæ fidei Strozzis uenisset, ab his (ut fertur) Ferrariæ trucidatus est. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem tradi Cæsar iusserat, custodiretur, miserq; auro oblato, & datis impensè muneribus sese redimere frustra contẽderet, ad extremum Cosmus à Cæsare impetrauit, ut sibi traderetur, de nece Alexandri atq; Hippolyti cardinalis quæsituro. Quod ubi Philippus rescivit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciẽ amicorum arcana fateri, & indignam natalibus suis necem subire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè despondens, gladio, quem Hispanus carceris custos temerè exiens reliquerat gutturi apposito, eo nixu & corporis pondere incubuit, ut quum exeuntem Hispanum adacto statim uecte ostio exclusisset, nec cito postes cardine reuelli possent, patefacto aliunde ingressu exanimis cruento in pauimento reperiretur, relicto

relicto in mensa chirographo, quo testabatur, se qui rectè uiuere nesciuisset, generoso animo uitæ & miserijs finem imposuisse. Indignus certè eo uitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, apprimeq; liberali, summè gratiosus apud ciues, & elegantißimus euasisset, nisi de superis atq; inferis male sentire, apertiusq; illudere Christianæ disciplinæ præceptis esset solitus, atq; inde procacius quàm deceret, Vestalium uirginum amoribus seruire crederetur. Ferunt Cosmum miti ingenio clementiæ laudem excipere paratum, seruare Strozzã, quã supplicio afficere maluisse, quòd Ioanni patri amicorũ atq; sodaliũ intimus fuisset, nec suopte ingenio, sed Petri filij impulsu, et inimicitias, & deniq; fatale bellum aduersum se suscepisset. Quod ideo credere facilè fas sit, quum in eadem causa Paulum Valorium, ipsius Bartholomæi supplicio damnati filium, Philippiq; Strozzæ generum designatum, Bracciumq; item Guicciardinũ, Veriũ Castellionem, T. Canisianũ, & Chiurlium Macchiauellum, quos iure occidere poterat, diuturni tantũ carceris pœna dignos iudicasset, & Ioannem Adimarium, Americumq; Antinoriũ, & Leproniũ Rinerium ab Hispanis captos, sese pecunia (quũ æquo iure id posset netare) redimere permisisset, quòd parcendum edendis supplicijs, & finem acceptæ iniuriæ, conceptoq; odio imponendum arbitraretur, & gentilibus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTOriarum sui temporis.

LIBER XXXIX.

AESAR ab Hispania per mediam Galliam in Belgium profectus, non Gallorũ modò suopte ingenio exoptata facilè credentium, sed principũ omnium animos magna pacis expectatione suspenderat. Neque enim periti rerum, qui æquißimo iudicio, & studio maximè libero uigerent, fieri posse existimabant, ut regũ longè maximus, ingenio grauis, & ueræ gloriæ percupidus, Francisci regis antiquas spes publico omniũ consensu confirmatas, diutius frustraretur, quũ tanto apparatu, tantisq; honoribus exceptus, nihil apud generosum regem de salute subdubitans, uultuq; maturæ pacis spem præbens, clarißimas Galliæ urbes percurrisset. Postularat quoq; Cæsar à Pyrenæis digressus, ut legati communi consilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent, qui detersa animis odia, amicitiamq; sub rede sincera fide renouatam, ea mente, ut præclaro fœ inde icto, consilijsq; Christiana pietate dignißimis ingenti animo susceptis, in Solymanum dirum uerumq; hoste m totius Europæ arma uerterentur. Descenderãt itaque,

itaque, ut legationi maior inesset authoritas, cum ornatissimo comitatu ipse Alfonsus Daualus, Cæsaris in Italia dux summus, & Hanebaldus ab insigni fide & uigilantia Gallicis copijs ad Taurinũ præpositus, exceptiq; fuerant admirabili pompa, quum eis Landus princeps solenni thalamego, quod Bucentaurum uocant, & multis exornatis triremibus occurrisset. Erãt tum Veneti ab recenti Turcico bello uarijs acceptis incommodis uehementer afflicti: nam præter Corcyram, multis millibus hominum in seruitutẽ inde abductis, latè uastatam deformatamq; crudelibus incendijs, & Obrouacium in Illyrico infelici temeritate tentatum, etiam Creta, & insulæ Cyclades grauißimas clades acceperant, negociatoresq; Veneti non modò Byzantij, sed tota quoq; Syria ac Aegypto capti, in catenis seruabantur, bonaq; eorum & pretiosa mercimonia Barbari præsides in fiscũ retulerant, neq; sublato commercio & deserta nauigatione ulla spes erat exercendæ mercaturæ, ob idq; priuatæ opes, quibus publicæ steterant, euersis multorum fortunis concidebant, adeò ut post pacem ad Hydruntẽ unius trierarchi turbido insolentiq; ingenio abruptã, temerè sumpsisse arma aduersus tantum hostem, improuideq; fœdus cũ Cæsare percußisse pœniteret, cum periculosi belli, cuius prima uulnera damnaq; ad ipsos recidißẽt, prægraue exitiosumq; onus se subisse perspicerent, in nullã præsertim spem uictoriæ terrestris, sed debellandæ tantæ claßis, cuius animi ac uirium nuper cũ ignominia ad Leucadẽ periculum fecissent. His de causis à Solymano inducias impetrarant, adiuuãte, uti supra memoraui-

mus Gallorum rege qui eos à fœdere amicitiaq; Cæsaris diuellere cupiebat, ut Auriana demum claßis numero longarum nauium impar, Hariadeno uacuam maris poßeßionem concedere cogeretur. Induciarum uerò iam propè totum tempus effluxerat, incideratq; Venetijs tanta inopia frumenti, ut sæua fames in propinquo spectaretur, neq; eos Cæsar, uel id ex fœdere postulantes, frumēto Siculo subleuabat, quòd tum multo grauius quàm antea uectigal, asportantibus imposuisset, adeò ut illud tritici uenalis pretio & uecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior spes erat frumenti comparandi, quàm è Macedonia & Græcia, si cum Solymano ad antiquam pacem amicitiamq; recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiuuerat, ingenio nequaquam barbaro, præfatus inhumanum esse & principe indignum ex aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos iudicaret, qui ex ira Deorum immortaliū interceptis frugib. miserabile uitæ periculū subirēt. His de causis pleriq; optimatū ad non dubiā spē auertendæ famis, antiquam pacem repetere, & tantis sumptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri uiderētur finē imponere cupiebant. Erat quoq; liberis sermonibus euulgatum, Cæsarem prealto auidoq; ingenio, sed eo in omnem modestiæ simulationem probè cōposito, totius Italiæ, & deniq; Europæ omnis imperiū affectare: unos autem Venetos omnino esse reliquos, qui obstarent, & uigilanter libertatē suam tuerentur, quum cætera imperia inusitato quodam, & prorsus fatali arridentis fortunæ munere, in eius potestatē deuenissent.

Proinde

Proinde illum ualidis subnixum rationibus, nō ineptè quidem expectare ex eo prægraui bello, ut Veneti publica priuataq́;, ac singularum quoq; imperij sui urbiū consumpta pecunia, attriti ac inopes, opportuniq́; iniuriæ redderentur: quandoquidem ipse Cæsar & Ferdinandus frater, non obscuro sed diuerso iure, septem illis Venetiæ urbibus imminerent, quas antea Maximilianus auus Gallo coniunctus armis cepisset. Apparebat enim socias ciuitates, si pecuniam conferre cogerentur, uti acerbius expilatas, fidem facilè mutaturas, quum duorum fratrum consilio concitatis Germanis, qui undiq; fines clauderent, repentinum bellū inferretur. Propterea senatus magnopere dubius, in ancipiti sententia uersabatur: horrebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veneto nomini semper funesta: instantem timebat famem, obscuraq; Cæsaris consilia suspectabat, quarū rerum pericula, una statim cum Solymano confecta pace tollerētur. Sed non deerant, qui eam uehementer improbarent, ex ipsa scilicet quorundam potentium factione, quæ iam pridem deprauatis antiquis moribus malo reipublicæ enata erat, cōfirmataq́; demum Neapolitano fœdere, quo nihil toti Italiæ importunius accidit: ex obliquo siquidem, ut Cæsari fauerent, pacis authores sentētijs atq; suffragijs oppugnabant, quādo ea pax non ingēti modò auri pōdere, sed maximè damnosa atq; turpißima duarū urbiū concessione, ab infido immaniq; Barbaro redimi uideretur. Erant eæ Neauplium & Epidaurus, quæ reliquæ ex omnibus antea bello amißis in Pelopōneso Venetis parebant. eminebat etiā in ipsa mentione pacis subeundæ

inuidiæ ac ignominiæ non obscurus pudor, quum Venetus præpropero decreto ac infami præiudicio, ut subtracto nauali apparatu, quo plurimum polleret, Italiæ orã Barbarorum claßibus euastandam prodere uideretur. Is erat animorum habitus, quum legatis à lectißimo ciuium ordine in curiam deductis datus est senatus. Coiuerat autem tanta hominum multitudo, ut amplißimo conclaui comitijs dicato, minimè caperetur: multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florentem intueri, sed omnes maximè Daualũ, cùm sua proceritate & dignitate oris conspicuũ, tum rerum gestarum fama clarißimũ, orantem audire cupiebant. Is à latere principis exurgens, in hanc fermè sententiam præclara militariq; facundia locutus est. Præclara magni numinis, diuorumq; omnium prouidentia factum esse reor serenißime dux huius amplißimi senatus, ut duo longè maximi Europæ reges, qui modò perpetuis armis inter se contendebant, non dubia tacti religione, in mutuos sinceræ amicitiæ complexus deuenerint, in id unum proculdubio consilium, ut constituta pace, conturbatis & tandiu affectis Christiani imperij rebus, dignã ipsorum nomine tranquillitatem afferant, & suscepto sacro bello, tot acceptas à Barbaris clades ulciscãtur. Hoc ut uobis uiri Veneti nunciaremus, reges ipsi nos huc miserunt, ut pari studio, quo uos semper arsisse pro dignitate huius amplissimæ ciuitatis compertum est, opportunè incenderemus. Vos siquidem unos præ omnibus, qui tantùm nauali apparatu disciplinaq; & maritimis copijs ualetis, in sacri belli, speratæq; uictoriæ societatem ascisciunt

& dignos

& dignos existimāt, qui peculiares totius uictoriæ fructus nanciscamini: quādoquidem renouato conatu et coactis tot claßium uiribus, nemo nō uideat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametsi se ad Actium uictores dudum euasisse iactent, quum nō uirtute, sed inexpectato intempestæ procellæ beneficio, uictrices iam prope manus nostras euaserint. Nobis enim certa ratione pietatis in unum tantas undique uires conferentibus, cuncta cæli & terræ marisque numina propitia aderunt, atque animos profectò, ut uinci discant, Barbaris eripient. Quamobrem de terrestribus etiam copijs nostris bene sperare fas est: quandoquidem ad eas, quas modo Cæsar ad Viennam, ipso Barbarorum imperatore in fugam coniecto, in aciem produxerit, accessura sint non modò totius Galliæ equitatus & peditatus perempla auxilia, sed suos etiam magni rôboris exercitus Sigismundus Sarmatiæ rex, religionis atque uirtuis nomine contra impios feliciter pugnare solitus, nulla interposita cunctatione sit adducturus, sic, ut de explorata iam propè uictoria minimè sit dubitandum. Hæc itaque piè inita consilia, quòd Christiano nomini secundißimè cedat, Cæsar atque Franciscus ut suscipiatis, & iustæ gloriæ atque uictoriæ spem uotis ritè nuncupatis complecti uelitis, plurimum cohortantur, uosq; salutari decreto ab amicitia Barbarorum pios fortesq; animos auertere suadent. Generosis enim animis uestris omnino turpißimum uideri potest extendisse inducias, & infamem atq; insidiosam pacem, pio atq; iustissimo bello prætulisse. Neq; enim opulentißimam hanc rem

publicam, uel magnis propositis belli sumptibus, à bono & æquo deterreri decet: nam quod præsentis est & diu exoptatæ occasionis, si semel uicerimus, uno aut naualis aut terrestris uictoriæ prouentu, cuncta superiorum temporum accepta incommoda, incomparabili uestra cum laude sarcientur. Ad ea Landus publico nomine respondit, Nihil unquam ab ulla patrum memoria Veneto senatui, uel specie legationis ad dignitatem honorificentius, uel ad publicã securitatem ipsa spe pacis optatius ac opportunius euenisse, postquã duo longè maximi reges, duobus præstantißimis ducibus legatis mißis, certam inter se concordiam & maturã pacem nuntiarent, ipsis certè ad sempiternæ laudis nomen maximè gloriosam, Venetæ autẽ Reip. tãtis difficultatibus circũuentæ apprimè salutarẽ, mirumq; in modum etiã reliquis Europæ principibus expetendã, si publico consensu consociatis uiribus de sacro bello sincera & religiosa fide cogitarent. Tum enim Venetos neq; sibi neq; Reip. defuturos, quin inducias quæ cum Turcis eßent, nequaquam fœda pace, sed constantibus armis atq; uictoria finirent: proinde supplicandum esse Deo maximo, diuisq; omnibus, ut reges totam eam spem pacis, quã mutuis colloquiis cõplexibusq;, afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio decreto & fœlici euentu maturè & grauiter implerẽt. Sequentibus porrò diebus legatos de more in collegium paucorum uocatos, lectißimi senatores interrogarunt, an quicquam de legibus scirent, quibus ea pacis & amicitiæ fœdera sancirentur, ac obiter putarẽt ne Cæsarem in usum pacis, Cisalpinæ Galliæ imperiũ

Franci-

Francisci regis filio concessurum. Subticente ad id Hanebaldo, Daualus nihil plus exploratū se habere, quā conuenisse inter se reges, idq; appetisse Cæsarē respondit, qui grauissimis de causis fessæ et labanti Christianæ reipublicæ succurrendū existimarit: id uerò, quod uel cæci præclarè intuerētur, nequaquam expediri posse perficiq; feliciter, nisi Cæsar pro magnitudine animi plurima concedendo donandoq;, Francisci regis uotis annueret, uoluntatemq; redimeret. Generosus, inquit, patres conscripti, grauem etiam rerum suarum iacturam facilè contemnit, quum amplissima ueræ laudis ac ingentis famæ commoda latè prospiciat. Erant hæc dictu ualde magnifica, grataq; auribus, sed inueteratæ prudentiæ homines nihil penitus ad animum admittebant, ut Cæsarem, cuius uel intimos sensus tractando explorandoq; sæpius nouissent, temerè crederent Mediolanensi imperio decessurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per uiginti fermè annos, commoto & perturbato terrarum orbe, infelici contentione dimicasset. Mouebat senatū nouæ ac inusitatæ legationis authoritas, supra ueteres legatos Didacum Mendocium Hispanum, & Gulielmum Pellicerium Gallū, qui aderāt, ob id maximè suspecta, quòd nihil certum discussumq; præter spem futuræ pacis attulerat ita, ut plerisque magno Cæsaris commodo ad fallendum instructa atq; adornata crederetur. In eo enim totius artis momentum uerti uidebatur, ut Venetus in spē concordiæ communis adductus, consilium cum Solymano de prorogandis inducijs & petenda pace penitus abijceret. Eam autē alieni arbitrij aleam subire, seniores

imprimis periculosum atq; omnino insanum esse iudicabant: quid enim ipsis sperandum, si fortuna cõceptæ paci successum eriperet? nisi ut deserti ab omnibus, obiectiq; immanibus Barbaris, stultæ credulitatis grauissimas pœnas darent? Sed uel inanem spem pacis Marcus Antonius Cornelius haud obscurè Cæsari fauens, mirifica illustriq; facundia sustentabat: disserebatur contra à Francisco Donato, qui principe loco dignus, antiquam diuini & maximè constantis ingenij authoritatem sententijs suis afferebat. Itaque senatus ueluti magno in æstu diuersis magnisq; fluctibus iactabatur tanta contentione, ut patres in curia consultando expendendoq; integras ferè brumales noctes absumerent. Erat tum senatus instar quassatæ nauis rimarum plenus. hac & illac enim perfluebat, quod antea nunquam acciderat, usqueadeò ut sententiæ decretaq; inexorabili antea silentio religiosè custodita, non modò ad præsentes legatos, sed in prouincias quoque literis emanarent: tanta enim erat insania susceptæ semel factionis, in clarißimis etiã senatoribus, qui ex professo noscebantur, ut antiquum illud decus optimæ Reipublicæ odiosa paucorũ ambitione & uenalibus studijs atq; suffragijs prodi uideretur. Propterea animaduerso uitio Marcus Foscarus profunda prudentia uetus senator, dixit Rempub. prodi multitudine & malignitate suffragiorum, breuiq; perituram, nisi paucorum fidei iudicioq; salubriter commissa maturè sanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent sententiam, & in suffragiũ irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offensus, ad quinquaginta uiros, qui

usu

usu rerum, fide, charitateq; patriæ probarentur, grauißimi atq; maximè arcani consilij summam reuocabat. Ita rebatur multorũ insaniam, paucorum sapientia superari: sed tanta mox Foscarus inuidia deflagrauit apud multitudinem, quum ea se consilijs excludi, notariq; infamia leuitatis atq; imperitiæ minimè pateretur, ut uir ille inter summos senatores facilè excellens, & quo nemo grauitate iudicij potior habebatur, rogatorum ordine sit eiectus, spoliatusq; omni honore, diu in singulis comitijs pudẽdam reip. repulsam tulerit. Verùm ei non multò post, quod diuinè & sapientißimè prouidisset, magnæ gloriæ ceßit, detectis his qui reip. arcana prodiderant, seuerißimeq; damnatis. Hi fuêre patritij ordinis Mapheus Leonius, & Cõstantinus Cobatius decemuiralis collegij scriba. Reliqui autem complices cum Francisco Valerio, qui patritio patre ex damnato coitu genitus, perfidiosæ largitionis minister, & interpres extiterat, laquei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulò ante Leonius, atque Cobatius in Galliam perfugissent. Cæterùm ea de pace contentio, hunc habuit exitum, ut senatus urgente præsertim fame, cõcordiæ principũ diffidens, & tamen euentum expectans, tres legatos decerneret, ex his duo ad Cæsarem Franciscumq; regem explorandis eorum consilijs mitterentur: tertius qui erat Aloysius Badoerius forensi eloquentia insignis, ad Solymanum maturè contenderet. huic iniunctum est, ut desperatæ inter reges pacis famam præoccupare niteretur, sed daret operã cunctis ingenij artibus, largiendoq; præsertim, ut Naupliũ, et

Epidaurus Veneto nomini seruarentur, quod si id ab astuto insolentiq; Barbaro impetrare nequiret, necessitati daret manus, & quauis conditione pacem conficeret: eam enim decemuiri è republica fore existimabant, secretoq; de deditione urbium in mandatis adscripserant, ueriti scilicet imperitæ multitudinis uim atque tumultum, quæ inde ueluti satis honestam nacta causam reclamandi, intercedendiq; proculdubio saluberrimi consilij decretum euertisset: neque enim in dubium uertebatur, si cunctarentur & serò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecillitate necessitateq; impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus esset pacem afflictis, atq; desertis, nisi quod esset ipso Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephalenia, Zacynthus, ac ipsa deniq; Corcyra traderentur. Itaque Daualus, & Hanebaldus, qui ea de causa uenerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius effecêre, quàm, ut eam Veneti, prouiso rerum suarum periculo, conficere maturarent. Fit enim plerunque in consilijs humanisq; rebus, ut alioqui rectè speratus & facilis successus, nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in speciem tantùm personam legationi præstitisset, clam uerò per Guliermum Pellicerium ueterem legatum pacem, ac amicitiam cum Solymano persuasisse crederetur: atque ita euenit, ut quum Badoerius apud Byzantium, impetrandæ pacis gratia certam pecuniam urbium loco polliceretur, Solymanus eum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non aliter se daturum pacem, quàm acceptis

urbibus testaretur, quoniam de decemuirali decreto certior factus, eius rei transigendæ potestatem legato datam esse ex literis ostenderet. Quamobrem Badoerius cum pudore redargutus, perfususq; non dubio mortis metu, ubi arcana mandatorum Solymano & purpuratis detecta esse conspexit, in eas conditiones pacem accipere coactus est, quæ Nauplio atque Epidauro traditis sanciretur. Quibus etiam Peloponnesi urbibus accesserunt duo Dalmatiæ castella, Nadinum, atque Labrana, graui quidem cum dolore uniuersi senatus, postquam de tam iniqua transactione Venetijs est rescitum: unde mox Badoerius atroci inuidia deflagrauit, quum ea dedisset, quæ ex mandatis dare non posse credebatur, usqueadeò in eius nomen asperè concitato populo, ut uix demum detecta Cobatij perfidia, quin exilio, & bonis uel insons multaretur, egerrimè seruatus sit. Interea Cæsar demißis Francisci regis liberis, qui officij causa prosequuti Valentianum usque processerant, quum de concordia perscriptis conditionibus acturus esse crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fratris reiecit. Is tum è Norico ut explicandis consilijs interesset, Rheno deuectus aduentabat. Nihil enim dum esset in Gallia Cæsar egerat de pace, nihilq; præter iucundißimos sermones audierat, quum id antea consilio, uti mox apparuit, subtili potius quàm honesto per Anneum Memorantium petijsset, ne si alienæ potestatis factus, in solo nuper hostili minus liberè, minusq; utiliter de pace transigeret, totius institutæ liberalitatis suæ gratiam de-

floraret, quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non posset, ut ipse nequaquam ex animo & satis generosè, sed ignobili metu, & cæco pudore circumscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur. Id uerò facilè receperat Gallus, quum certo excelsi animi decreto, hospitales mensas quibus regina ipsius Cæsaris soror cum lectißimo fœminarum comitatu ad hilaritatem induceretur, nullâ penitus amaritie perfundendas existimaret. At Cæsar ab ea mora dilationeq; Gallorum, animis in ulteriores spes opportunè traductis, contra ac pleriq; arbitrabantur Gandauum rectà contendit, præmissa Germanorum legione, adductisq; secum Belgarum alis, quibus antea ut præstò adessent, locum diemq; præscripserat. Gandauenses desperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæsare occultè confectam crederent, occulto metu conterriti, & præoccupati celeritate Cæsaris, in pompæ morem gratulantes se effuderant: sed ea erat apud salutantes recentis facti conscientia, & contrà is oris habitus portam intrantis, ut hic non natalis soli urbem, & patriam altricem pueritiæ, sed inuisa & prorsus inimica mœnia tectaq; subire uideretur: illi porrò, quum in oculis Cæsaris dubiam lenitatem agnoscerent, tristi uultu, & summisso murmure se pœnitere faterentur, quòd non pro patria armis fortiter desumptis, portas ab initio clausissent: neque enim ui subigi, expugnariq; poterant, quum amplißima ciuitas, uel subitario tumultu supra quadraginta hominum millia facilè armaret: sed Gandauenses, cùm iuri suo, tum uiribus audacius confisi,
grauiorem

grauiorem quàm putassent contumeliæ noxam subierant, eorum consuetudine, qui ubi facinus admiserint, ut id demum extenuent, culpam sua potius quàm aliena conscientia metiuntur: siquidem uti memorauimus, tanquam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuniam in Gallici belli sumptus imperanti, insigni contumacia restiterant, adeò, ut paratam uictoriam interpellasse uiderentur. Id facinus altè admodum & grauiter in pectus Cæsaris descenderat, quòd ab ea ciuitate, in qua esset natus, initium detrectandi imperij exortum uidebat, summo quidem rerum suarum periculo, quando in eadem causa prouinciæ omnes perpetuis tributis exhaustæ, ad non dubiam rebellandi occasionem Belgarum exemplo uocarentur. Nam Hispania omnis dudum conferendis pecunijs fessa, & ob id consternata animis, in conuentu liberas uoces ediderat. Insubres quoque ex opulentißimis ad egestatem redacti, diùque uel in pace immaniter uexati frustra apud surdas Cæsaris aures, præsidum acerbitatem querebantur. Neapolitanum uerò regnum, quo nihil spoliatius unquam fuit, euersum, exutúmque omni pristina dignitate conciderat: & in Sicilia cùm annuis tributis, tum nouis rei frumentariæ uectigalibus, & frequentibus Hispanorum æstiuis hybernisq; euastata, occasio potius rebellandi, quàm consensus deesse uidebatur. Itaque Cæsar ulturus iniuriam, quum iam pacato planè animo uideretur, dispositis per urbem custodijs, multos uno tempore comprehendi iubet. Nouem ex his, quos turbido ingenio aut facun-

dia insigni & militari præsertim audacia compererat, iudicio damnatos uti reos maiestatis interficit: his paucos post dies sexdecim desiderio libertatis, & populari potentia suspectos addit, de quibus pariter in foro, conterritis omnibus, supplicium est desumptum. Ab hac reorum pœna, ueteres demum ciuitatis immunitates uno edicto abrogat, leges dissoluit, totum id ius abolet, quò magistratus creabantur, ingentique pecunia ciuitatem multat, quæ in sumptum ædificandæ arcis transferretur. Instituebat enim peramplam arcem opportuno urbis loco, insigne templum atque cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus, ut Gandauenses iugum seruitutis ex merito ceruicibus impositum sentirent. Erant qui in eos aliquanto grauius, quàm expediret animaduersum arbitrarentur, quòd peruicacis ac indomitæ gentis is esset animus, ut ui subactus, conspecto semel cruore odium irámque reconderet, nec ullis subinde lenimentis flecteretur, ut ex tuto demum in uindictam exercendæ sæuitiæ locum aperiret.

Damnarant in primis seueritatem Cæsaris, totius Germaniæ liberæ ciuitates, horrebántque in primis impositæ arcis nomen uti nouum, & maximè infestum libertati, ita ut Gandauensibus tanquam socijs si Cæsarem casu aliquo fortuna desereret, recuperandæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæsarem uenit, expectabatúrque solicitis legatorum animis toties initæ nec unquam tamen confectæ pacis euentus. Venerat per eos dies sub fide publica Vilermus Cleuensis regulus, affi-
nitate

nitate ac amicitia Gallo regi arctè coniunctus. is à Carolo Gheldrio, qui sine liberis decesserat, hæres testamento scriptus Gheldriæ regionem sibi finibus coniunctam obtinuerat, inuito iratóque Cæsare, qui suo Augustali iure dicendi instituendiq; principis authoritatem sibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligareq; certis beneficiarij principatus legibus, ut quod erat in intimo sensu, conducendi è Germania milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam è Menapijs atq; Sicambris, qui hodie Cleuenses Gheldriq; uocantur, nunquam Gallo regi mirificè cohortes legionesq; proposita mercede defuerant. Nihil Vilermus de pacis euentu dubitabat, Gallumq; ex cõmodo suo, neglectis socijs atque clientibus, modò Mediolanum reciperet, cuncta facturum arbitrabatur, ob id se conferre ad authoritatem Cæsaris, eiq; pro Gheldria sacramentum dicere, Christiernamq; (ea Francisco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæsaris sorore genitam uxorem ducere paratus erat, sed Gheldriæ ducis & principis nomen, dum uita maneret, concedi conseruariq; sibi beneficio Cæsaris postulabat. In ea re tribuenda, Cæsar nihil unquam, nisi ex maiestatis dignitate facere aut pati solitus, quàm expediret, durior est inuentus, quum præfecturam tantùm abrogato principis nomine se concessurum respondisset: adeò enim decoris erat tenax, ut futura cõmoda facilè contemneret, modò præsentia uel ancipiti periculo tueretur. sed pari ingenio & Germanica constantia Vilermus quũ speciosi susceptiq; simul tituli honore spoliari nollet, pro quo armis certare, & nauiter occũbere

minimè recusaret, se consulturum prouinciales suos dixit & sub ea qua uenerat fide, intra fines est reuersus. Iam enim paratæ pacis metus, multorum dierum mora refrixerat, & Galli eum opportunè monuerãt, ne quid temerè transigeret, quum uarijs coniecturis non infirmas modò, sed penè extinctas esse spes pacis significassent. In eodem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria, qua reginam repudij dolore ad mortem adegerat, Cæsari auersus. Summæ enim dignitatis legatos in Belgium miserat, qui in rem Cæsaris multa pollicerentur, ut tutum, si pax fieret, ad eius amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquij fama Solymanum usqueadeò ut indignabundus inconstantis ingratiq; animi Gallum regem incusaret, iamq; timere inciperet, ne in se à coniuratis regibus Christiana arma uerterentur. Ob id Antonius Rinco legatus atrocis supplicij perculsus metu, speculatorium nauigium occultè parauerat, quo se per noctem celeri fuga in Pontum eriperet. Germani quoque principes, qui Francisci studia secuti, cum Austria domo graues infestis armis simultates susceperant, non obscurè admonebantur, ut priuatim rebus suis consulerent: quas enim ulteriores spes ipsis relinqui, ut dignitatem & deniq; penates tuerentur, si Gallus commodo suo conciliatus Cæsari ipsos desereret, atq; irato merita pœna plectendos obijceret? Iam enim Cæsar & Ferdinandus ostentato pietatis studio dederãt operam per idoneos homines, ut principum liberarumq; ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterentur, ut ibi colloquendo

quendo disceptandoq; de placitis & uero dogmate rerum diuinarum, maior demum & augustior conuētus apud Vangiones indiceretur, quo Lutheri de religione controuersiam finirent. Erat hic præclarus admodū prætextus, sed in recessu animi Cæsaris graue consilium incubabat quo scilicet potentiæ suæ maiores opes astrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa & maximè liberali indulgētia, dißimulationeq; earum rerū quæ religionis causam moresq; respicerent, & multa deniq; lenitate alliciendos. Sic enim ab amicitia Gallorum auerti posse, sic dissolui occultas coniurationes & clientelas, nudariq; certo atque expedito præsidio Galliā rebatur. hæc in arcanis erant, palàm uerò communis omnium concordia, & consensus in religione & digna Germanico nomine ingentia auxilia aduersus Turcas petebantur. Cæterùm Cæsar diu cum fratre collocutus, quòd diutius extrahere moras, suspensasq; hominum uoluntates incolumi pudore tenere non poterat, conceptum antea inconcußi animi decretum protulit, misitq; ad Franciscum regem cum mandatis Pelusium familiarem suum, qui Ioannē Lotharingium cardinalem, ipsumq; Anneum Memorantium conscribendis pacis conditionibus antea delectos euocaret. Summa mandatorū hæc erat, Cæsarem nihil lubentius cōplecti quàm pacem, quanquam Reip. potius quàm sibi profuturam, proinde multo ampliora augustioraq;, quàm Franciscus expeteret, communis concordiæ causa cōcessurum. In primis asciturum sibi in generum Carolum Francisci filium, eundemq; sororis suæ priuignum, atq; eum ex iure Augustæ maiesta-

tis, & dotali nomine Belgarũ regem effecturum, quo nihil honorificẽtius atq; beatius exoptari poſſet: quã-do Franciſcus in ſua domo, alterum è duobus liberis iam regem Galliæ deſignatum, alterum nouo & ma-ximè decoro florentis & contigui regni diademate inſignem eſſet habiturus, qui mutua fraternaq; ope, coniunctisq; ſenſibus opulentiſsima regna tuerentur. Neq; remotas ſpes maximarum rerum, quæ in abditis fatorum eſſent, obiter ſpernendas uideri, quando eas ſapientiſsimi uiri præalto alendas conſilio, & bonis euentibus commendendas ſemper exiſtimarint. Poſſe enim fortunam, quæ ſuapte libidine mortalium uotis illudendo, uarietate caſuũ magnopere gauderet, Phi-lippo pariter & Henrico inuidere prolem, & quod Dij penitus auerterent, immaturæ etiam ætatis uitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo com-munis ſanguinis ſtirpem, totius ferè Europæ regna, le-gitimo hæreditatis iure, & rara felicitate complexu-rum. Quod uerò ad Galliæ Ciſalpinæ imperium per-tineret, quum ſubitum Ferdinando fratri ineptũ ſimul ac infauſtũ uideri inde decedere, ſicuti antea, cum to-tius Italiæ precibus aliquid dandum arbitraretur, libe rali animo deceſsiſſet: nihil enim aliud eſſe, quã Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius imperij membra regerẽtur. Periniquæ autẽ malignitatis eſſe, quòd regna pleriq; mortales fortunæ ſuæ penitus in-uiderent, quæ nequaquam quæſita armis, aut impo-tenti cupiditate, ſed quodam humanæ ſortis iure atq; ordine oblata collatáque ad manus felici hæreditate perueniſſent. Porrò non eſſe ex uſu iuris & æqui, ob-

ſtrui

ſtrui ſibi aditum, & portus ab Hiſpania in Liguriam uenturo, quum Genuenſes commodo ſuo Mediolanenſis imperij fortunam ſubſequantur, ſubindeq; etiam tolli tutum atque expeditum iter in Germaniam, quæ ſibi pro maieſtate nominis nequaquam alieni arbitrij beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciſcus quã quam uti ſpe opinioneq; deceptis plerunq; accidit, uehementer animo commoueri uideretur, pacato tamen ſed renidenti uultu reſpondit, ſe gratias egere Cæſari, quod multo ampliora ſpecioſioraq; quàm ipſe ſperaſſet tributurum incredibili benignitate polliceretur: cæterùm ſe uſq; adeò non eſſe inuerecundum, ut illi auita regna & deniq; natale ſolum eriperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure ſua eſſent, eáque poſteris poßidenda tranſmitteret: itaque æquum uideri, ut de compoſitione loqui deſinerent, poſtquàm ipſe aliena non cuperet, & ea tantùm quæ antiquo & multiplici iure ſibi deberentur, uti fortunæ caſibus intercepta repetiſſet, empturus etiam ea graui pretio, & magno Cæſaris emolumento, ut afflictis utriuſque imperij gentibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua atque inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena à rationibus Galli regis, opportuna autem Cæſari, qui publicæ pacis cupidus exiſtimari uolebat, quum iam totius fermè Italiæ imperij compos factus, è certis ueluti opibus cuncta, quæ animo conciperentur, ſibi facilia fore proſpiceret. Hæc autem à Cæſare tanto ſilentio tegebantur, ut ne Farneſio quidem legato cõmunicanda iudicaret, quòd her

cle ingenio pioq; principe indignum non insulsis uideri poterat, quando ille in tanta conuentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum missus, uel infesta hyeme, & niuosis alpibus in Galliam peruolasset. sacras enim opes conciliandæ paci, cunctasq; item Pōtificij imperij facultates obtulerat, si fœdus paceq; percuterent, atq; obiter de componenda religione, & de indicendo sacro bello digna ipsis cōcilia flagrāter expedirēt. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta, uel ex colloquijs illustrium fœminarum planè didicerat, ita ut in Granuelium totius arcani Cæsaris conscium, cuncta illiberali silentio supprimētem, enudando quæ ipse resciisset, ut pudorem intempestiuè taciturnitatis exprimeret salsa comitate iocaretur. Cæterū id quoque legati animū ualde pupugerat, quòd se incōsulto ad Haganoam legatorum Germaniæ cōuentus esset indictus. Quid enim uel ad dignitatem religionis, uel ad Germaniæ salutem, uel ad Christiani orbis præsidium, auspicatò consuli perficiq; posse sine authoritate sacrosancti Pontificis, qui earum rerum summus arbiter, & disceptator esse deberet? postquàm eximia pietate, illustriq; studio insignem semper dedisset operam, ut dißidentes componeret, neq; unquam in tantis nauigationum ac itinerum incommodis grandæuus senex ætati aut uitæ pepercisset. profectò malis artibus de pace agi, quando ruente Rep. ad confirmandas tantùm, augēdasq; priuatas opes omniū studia uerterentur. Nec multò post, quòd diutius manere nequaquam suæ dignitatis esse statuebat, in Vrbem redijt, relicto apud Cæsarem Marcello

Ceruino

Ceruino eximiæ grauitatis & fidei familiari, cui paulò ante Pontifex senatorij ordinis ornamenta transmiserat. His etiam rumoribus admonitus Badoerius Venetus legatus, qui Byzantij Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametsi periniqua erat, concessis urbibus (quando nullus nisi admodum infelix & luctuosus suscepto bello exitus foret expectandus) apprimè tamē necessaria in eo grauiore rerum periculo uidebatur. Scio me aliquando liberius quàm deceret totius præsertim orbis gesta perscribentem in explicandis principum consilijs, quibus haud dubiè perituri sumus, ab instituta breuitate discessisse, sed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus causa longius profecto, facilem omnino ueniam dabunt, quum intelligent, quanta insania summi reges præclaram occasionem non propulsandi modò uerùm ingenti uictoria delendi eius hostis amiserint, qui accersitus ultrò in ceruices nostras cruentum gladium securus exercet, exercebitq; tandiu insolenter atq; feliciter, quandiu uigebunt reges, qui nulla pietate & summa uecordia perdendo orbi nefarijs inter se armis depugnent: scilicet ut postquàm mutuas uires attriuerint, occidentis quoque imperium cuncta iam ex tuto fidenter inuadenti Barbaro fœdè relinquant. Enudato Cæsaris consilio, ac ob id desperata concordia, quum induciæ ubiq; uigerent, exortum est in Pannonia bellum repentina morte Ioannis regis, qui tum in Transyluania prouinciæ præfectos minus dicto audientes armis persequebatur. Sed quoniam ab hoc initio perpetuas nobis clades lubet ominari, quū dissen-

sionis nostræ nullum finem uideamus, ut cuncta suo ordine clariora legentibus fiant, paulò altius cœpti belli causas repetemus. Confecerant inter se pacē Ferdinandus atq; Ioannes pari desiderio quietis & ocij, ambobus certè utilē, sed ex eo rerũ statu necessariam potius quàm honestam, maximè autem exoptatā Hungaris, quibus uel diductis in partes cauebatur, ut fortunæ incolumes manerent, uel his, qui antea exules Ferdinandũ secuti, solum uertissent, urbes quoq;, oppida, uicos, arces, quæ tum in potestate essent, suo quisque præsidio tueretur: Ioannem uerò Ferdinandus regem appellaret, quũ eum antea sermone, ac literis Vaiuodam à uetere Transyluaniæ præfectura uocare esset solitus. In tabulis autem conscripti obsignatiq; fœderis disertè fuerat appositum, subscribentibus nonnullis Hungarorum principibus, ut si Ioannes uita excederet, Ferdinādus totius Pānoniæ imperio potiretur. Ea tum cōditio in arcanis habita suppressaq; est metu Solymani, cuius id regnũ esset, tanquam belli iure captũ, et beneficiario tantùm nomine Ioanni liberaliter attributum. Neq; enim erat putandum, si id resciret, ut ille natura fortunaq; sua plurimum superbus insolensq; omnis contumeliæ, id regnum tantis sumptibus atq; periculis partũ defensumq;, ingrati hominis testamento, ad inimicæ gentis hæredes transmitti pateretur. Quũ de concordia enim Ioannes ageret, consuleretq; super ea re Solymanum, is non probarat modò, sed humaniter etiam amiceq; suaserat, ut ærumnoso ac ancipiti bello certam ac honestam pacem præferret, utpote qui contra Parthos in Asiam traiecturus, ullam omnino

noui

noui belli materiam in Europa relinqui nollet, sed in tantæ rei arcano, sincera silentij defuit fides. Ferunt enim Hieronymum Laschum pro Ferdinãdo suscepta legatione, Constantinopolim contendisse, detexisseq́; omnia Solymano, publicatis inter Bassas purpuratos criminosißimis legibus, quibus pacem duo reges inter se confecissent, ut inde longè maximum ac inexpiabile odiũ Ioanni conflaretur. Tantũ uir ille multis alioqui eximiæ uirtutis ornamentis ualde conspicuus, iniuriæ doloriq́; dederat, quum à cæde Gritti, sicuti suo loco memorauimus, custodiæ traditus, uixq́; dimissus Sigismundi regis precibus, à Ioannis amicitia discesßisset. Exinde Solymanus Ioanni uehementer iratus, ut eum summæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit, cõuersusq́; ad Luphtibeium, quàm indignã, inquit, insidis capitibus Christiani hi duo reges coronam gestant? postquàm impostores longè turpissimi nullo hominum pudore nulloq́; Deorũ metu deterrentur, quin ex commodo mutuæ fidei sacramentũ dissoluant. Cæterũ Ioannes re cognita sibi uehementer timens, per idoneos homines operam dedit, ut eius facti calumniam multo auro multisq́; donis opportunè dilueret: sed tantam postea contumeliam, quæ non suã modò sed Reipublicæ salutem in discrimen deuocaret, à Ferdinando sibi indignè impositam apud principes grauiter est conquestus, misso ad id Statilio Albæ Iuliæ Episcopo, qui ad Venetos Paulumq́; Pontificem ac demum ad Franciscum in Galliam probrosum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multò post Ioannes, regno in spem antiquæ felicitatis singulari di-

cultè concitaret. Idem etiam Balaſſus ipſe facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius fratrem ad tranſeundum antea ſolicitarat. Sic enim nutabant apud utrunq; regem iura pacis & fœderis, ut uerbis amicitiam colere, animis autẽ liuore atq; odio turgidis bellum parturire uiderẽtur. Nam Liſcanum Hiſpanorum peditum præfectum, ſumma licentia ueteranorum more in Italia prædari ſolitum, agreſtes Hũgari cum maxima cohortis parte ad Caſſouiam trucidarant: quum eis uindemiarum & meßis collectos fructus impotenter eriperet, multisq; demum maleficijs utrinq; æditis tranſcenſisq; limitibus fœdera uiolarãt. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes Tranſyluanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermiſſa penderẽtur. Id erat nouum peracerbumq; ualidæ ac indomitæ gẽti, quæ uel ob id iniuriam ferre non poterat, quòd aurũ enatum patrio in ſolo ad immanes Turcas proprios ipſorũ hoſtes indignè deferretur. Itaq; conſternati ad arma, non obſcurè imperia detrectabãt, Maylato ſcilicet Balaſſoq; rem proclinatam adiuuantibus. Dicebant enim ea pecuniæ ſumma decem annis ſuſtineri poſſe inimica Turcarum arma, niſi patriæ uirtutis honos, conceßis ultro & traditis omnium fortunis, adeò fœdè & turpiter proderetur. Igitur Ioannes ubi uidet eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma ſpectare, ſerpentis mali initijs occurrendum eſſe ſtatuit, præmißisq; Valentino Thuracco, Petroq; Pereno, & Petro Vicchio ſummæ dignitatis ducibus, ipſe quanquam ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma ualetudine, in Trãſyluania

uaniam rheda peruolat. Commendarat autem reginã Ioanni Staro aulæ magistro, res urbanas Aconi præfecto urbis, arcis custodiam & regiam supellectilem Benedicto Baioni, summa uerò belli & pacis consilia Gregorio Peschenio seni fortißimo, qui antea Budam cum Gritto contra Germanos insigni cum laude defenderat. Itaq; diuisis inter se copijs, regij duces diuersas uno tempore regionis partes inuasere, circumlatoq; terrore belli, atque ostentata clementia regis, qui cum adesse nunciaretur, ita rem gessere, ut plures, qui præfectorum impulsu defecerant, ad officiũ redirent, nonnulli contumaciæ pœnas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam sequerentur. Maylatus enim uiribus impar, & ex conscientia saluti plurimum timens, nusquam in pugnæ casum se obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modò percurrebat cãpos, è syluis improuiso erumpens, modò se notis uallibus atq; nemoribus occultabat, ut persequentibus nequaquam abiecti, sed constantis intentiq; animi uestigia relinqueret: ad extremum errando fessus, quum undiq; urgeret hostis, & Balassius longius abscessisset, in oppidum Fogaras se contulit: in id opere naturaq; munitum, thesauros Grittææ prædæ condiderat. Itaq; percupidè regijs admotis castris, prolatisq; tormentis obsidere atq; oppugnare cœperunt. Constiterat Ioãnes ad Sibinium peramplũ Misiæ oppidum, quod itinere unius diei distat à Fogaris. Ibi in consilium aduocatis prouinciæ honestißimis, qui uel in magistratu eßẽt, uel dignitate ingenioq; præstarent, quũ de Maylati perfidia grauiter esset conquestus, docuit quantæ neces-

cultè concitaret. Idem *etiam* Balassus *ipse facturus pu*
tabatur, quem Ferdinandus *per* Melchiorem *illius fra*
trem ad transeundum antea solicitarat. Sic enim nuta-
bant apud utrunq; regem iura pacis & fœderis, ut uer
bis amicitiam colere, animis autẽ liuore atq; odio tur-
gidis bellum parturire uiderẽtur. Nam Liscanum Hi-
spanorum peditum præfectum, summa licentia uetera
norum more in Italia *prædari solitum, agrestes* Hũga
ri cum maxima cohortis parte ad Cassouiam *trucida-*
rant: quum eis uindemiarum & meßis collectos fru-
ctus impotenter eriperet, multisq; demum maleficijs
utrinq; æditis transcensisq; limitibus fœdera uiolarãt.
Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioan
nes Transyluanis *pecuniam imperaret, qua* Solymano
tributa biennio intermissa penderẽtur. Id *erat nouum*
peracerbumq; ualidæ ac indomitæ gẽti, quæ uel ob i
iniuriam ferre non poterat, quòd aurũ enatum patri
in solo ad immanes Turcas *proprios ipsorũ hostes in*
dignè deferretur. Itaq; *consternati ad arma, non obscu*
rè imperia detrectabãt, Maylato *scilicet* Balassoq; *ri*
proclinatam adiuuantibus. Dicebant *enim ea pecunia*
summa decem annis sustineri posse inimica Turcarum
arma, nisi patriæ uirtutis honos, conceßis ultro & tra
ditis omnium fortunis, adeò fœdè & turpiter proderẽ
tur. Igitur Ioannes *ubi uidet eorum contumaciam re-*
bellioni proximam ad arma spectare, serpentis mali
initijs occurrendum esse statuit, præmißisq; Valentino
Thuracco, Petroq; Pereno, & Petro Vicchio *sum-*
mæ dignitatis ducibus, ipse quanquam ex recenti
morbo tenui adhuc ac infirma ualetudine, in Trãsyl-
uaniam

uaniam rheda peruolat. Commendarat autem reginã Ioanni Staro aulæ magistro, res urbanas Aconi præfecto urbis, arcis custodiam & regiam supellectilem Benedicto Baioni, summa uerò belli & pacis consilia Gregorio Peschenio seni fortißimo, qui antea Budam cum Gritto contra Germanos insigni cum laude defenderat. Itaq; diuisis inter se copijs, regij duces diuersas uno tempore regionis partes inuasere, circumlatoq; terrore belli, atque ostentata clementia regis, qui cum adesse nunciaretur, ita rem gessere, ut plures, qui præfectorum impulsu defecerant, ad officiũ redirent, nonnulli contumaciæ pœnas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam sequerentur. Maylatus enim uiribus impar, & ex conscientia saluti plurimum timens, nusquam in pugnæ casum se obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modò percurrebat cãpos, è syluis improuiso erumpens, modò se notis uallibus atq; nemoribus occultabat, ut persequentibus nequaquam abiecti, sed constantis intentiq; animi uestigia relinqueret: ad extremum errando fessus, quum undiq; urgeret hostis, & Balassius longius absceßisset, in oppidum Fogaras se contulit: in id opere naturaq; munitum, thesauros Gritteæ prædæ condiderat. Itaq; percupidè regijs admotis castris, prolatisq; tormentis obsidere atq; oppugnare cœperunt. Constiterat Ioãnes ad Sibinium peramplũ Misiæ oppidum, quod itinere unius diei distat à Fogaris. Ibi in consilium aduocatis prouinciæ honestißimis, qui uel in magistratu eßẽt, uel dignitate ingenioq; præstarent, quũ de Maylati perfidia grauiter esset conquestus, docuit quantæ neces-

sitatis esset Turcarum amicitiam tueri, à qua nisi magno cum incommodo & certa clade discedere non possent, propterea quum Barbaris tributum esset exoluēdum, ad tranquillitatem opulentiamq; prouinciæ pertinere, ut præsenti non admodum graui damno, spem certam futuræ utilitatis anteponerent: quando ea pax legitimo tributi nomine parta, ad amplificandas priuatorum opes, uberrimos demum rerum omnium prouentus manifestè promitteret: se itaq; uenisse ut inspectis prouincialium fortunis, imperatæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes uectigaliaq; minueret, ac inopibus parcendo plurimū indulgeret. Hæc salubri æquitatis ac imperij temperamento administrantem, quum Transyluanorum animos ad obsequiū flexisset, acrior inuasit morbus, quem inter suscepti belli curas, à solstitio grauis æstus, & lōgi itineris citata uectatio, non planè sanis & diu quassatis uisceribus attulerant. Obsidebatur interim Maylatus, quum decumbenti, & affectis tremore membris remedia paranti, allatum est reginam felici partu miræ indolis puerum edidisse. Tum uerò Hungari incredibili lætitia exultantes, regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt, tormenta de more disploduntur, adueniunt è castris duces, gaudium in exercitu dispensatur, paraturq; conuiuium, in quod uel inuitus rex ipse procerum cohortantium manibus infertur, id ei omnium lætissimum atque supremum fuit. Nam quum festæ hilaritati & perpotantibus amicis deesse nollet, incautius ac liberalius genio indulsit: exinde reuocata est febris, quæ iam planè defecerat, cuius uim diu

diu sustinere non potuit. Quum uerò finem uitæ adesse conspiceret, filiũ testamento reliquit hæredem, Georgiumq; Varadinẽsem antistitem propter eximiam fidem, & Petrum Vicchium sanguine sibi coniunctum, tutores instituit, obtestatusq; est singulos proceres per antiquum Hungarici nominis decus, ut sui sanguinis potius quã externæ atq; inimicæ gentis regem in Pannonia regnare paterentur. Futurum enim esse, ut Solymanus regni tutelam susciperet, si ad eum legati cũ muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate regnaturũ paterna conditione reciperẽt. Fuit Ioannes pacato clementiq; ingenio, & ad beneficentiam æquitatemq; maximè propenso. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia militaris, quum literarũ studio & multis utriusq; fortunæ casibus eruditus, nequaquam uirium impetu, sed accurata consilij ratione regeretur: nemo enim eo cautior, & uigilantior in negotio, nemo, quũ animum remitteret, in otio urbanior atq; iucundior fuit. Is uirorum fortium clientelas perpetua hospitalitate & beneficentia partas, & certos principũ thesauros esse dicere erat solitus, quòd grati & memores una sæpe forti fideliq; opera omnes sumptus cumulatè persoluerent, ingrati uerò cum ignominia alienæ uirtutis testimonium ferre uiderentur. Suppressa est tãtisper mors eius, dũ cum Maylato de cõpositione transigeretur: significarant enim regẽ in tanta suscepti filij lætitia pristinæ gratiæ locum, & deniq; ipsum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, si in suum filijq; legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem Maylatus pluribus

malis circumuentus: atq; ita cadauer à Sibino, comitante magna parte exercitus, delatum est Albam regalem, ubi sepulchra regum uisuntur, solenniq; die, ac insigni ceremonia noui reges coronantur: sed priusquàm à Sibinio mouerent castra, consilio habito, eandem, quæ ornata instructaq; uiuente rege fuerat, legationem ad Solymanum decreuerunt, iereq; confestim summæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quinque Ecclesiensis antistes, & Stephanus ipse Verbetius iam natu grandis & scrinij regij magister, quē Romæ sub Leone legatum uidimus. Tulêre munera pateras ex auro eximij operis decem, cælato autem argento inauratas centum: item sericas purpureas & amethystinas, aureasq; textili opere figuratas, more Barbarorū, in talares uestes quadraginta, auriq; simul Hūgarica nota signati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine penderētur. Ita à Sibinio rectis itineribus, relicta ad læuam Valachia, superatoq; in Triballis Danubio, per Traciam Byzantium peruenêre. Interea apud Albam regalem insigni pompa apparatuq; regis funus est celebratum, impositaq; infantis capiti solennibus cerimonijs antiqua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorum primi regis fuisse dicitur, asseruabaturq; religiosa admodum custodia in arce Vicegradensi. Neq; enim Hungari satis ritè factū legitimumq; regem arbitrantur, qui eam publicè delatam capite non gestarit. Propterea & regi infanti læto auspicio, dum sacro fonte ablueretur, Stephani nomen indiderant, renouata memoria antiquißimi regis, qui id regnum felici uirtute condidisset. Cæterùm ius imperij

Isabellæ

Isabellæ reginæ communi procerum studio delatum, ea lege, ut in publicis literis filij matrisq; nomen præscriberetur, eodemq; titulo regia moneta cuderetur. sed in Georgio summa imperij potestas eminebat: præerat enim ærario, tesserasq; arciũ tenebat. Porrò arma, milites, uexilla penes Valentinum uisebantur. Medius inter hos Petrus Vichius, quòd regẽ sanguine contingeret, tutorq; esset adscriptus, neutri suspecta et proinde stabili nominis authoritate florebat. Sed quoniam Georgij nomen hoc funesto bello, quod scripturi sumus, perillustre fuit, operæpretium putaui aliqua de ingenio eius enarrare, ut quibus artibus gestũ sit bellum, nobileq; id regnũ Hungarorum insania ad Turcas deuenerit, posteris prodatur. Natus erat Georgius in Croatia, citerioris Pannoniæ Illyriciq; finibus propinqua, educatúsque ab ineunte ætate in domo Ioannis, apud quem uirtuti ac industriæ certißimus erat receptus, quum antea sacris temerè initiatus, uitæq; duritiem serò pertæsus, à suscepta profeßione discessisset. Itaque miro obsequentiq; ingenio Ioannem regno pulsum exulantémque secutus, tantam in dubijs asperisq; rebus fidei, pietatis, ac expediti consilij laudem promeruit, ut Cibaccho Griti scelere ad Braxouium interfecto, Varadinensem episcopatum sit adeptus. Exinde ualidis opibus confirmata authoritate, aulam regnúmque regis commodo semper fidus circumegit, atq; feliciter rexit, sed tanta erat naturæ diuersitate, ut quum in omni actione expediti præstantisq; uiri personam indueret, compositus ex cõtrarijs moribus et ad omnia natus esse uideretur: in peragen-

dis enim sacris feriarumq; ieiunijs Christianæ discipli-
næ tristitiam demisso uultu sermoneq; ita implebat aut
effingebat, ut is idem esse credi non posset, qui in gra-
uibus demum belli pacisq; negotijs, tantam uim erecti
ardentisq; ingenij gnauiter afferret. Optimorum si-
quidem equitum turmas alere, thoracatus in aciē pro-
dire, frequentib. conuiuijs atq; muneribus milites con-
ciliare, magnorumq; ducum more pœna & præmio
dignitatis nomen tueri erat solitus. Nemo præterea eo
diligentius regni opes inspexit, nemo uectigalia, auri-
fodinas, pastiones, salinasq; utilius locauit: nemo subti
lius cogendæ pecuniæ rationes adinuenit, qua una re
certissimus apud reges gratiæ locus paratur: usq; adeò,
ut Ioannes præcipua se eius uiri industria regnare fa-
teretur, & ipse Ferdinandus hostis sæpe diceret, nihil
se prorsus inuidere Ioanni, quàm unum cucullatū, qui
galeatis decem millibus tuendo regno potior habere-
tur. Igitur Georgius suscepta pueri tutela, in omni ci-
uilium militariumq; rerum officio multus esse, proui-
dere ingenti cura, ut in unum Hungari consentirent,
ne ullus alicubi nouarū rerum tumultus oriretur, quo
infirmi adhuc regni initia turbarentur. At Ferdinādus
nunciata morte Ioannis, repetendæ Pānoniæ cupidus,
nihil dubitat, quin arma paret, ac eam omnino occa-
sionē, quæ à Dijs immortalibus oblata uideretur, festi-
nanter arripiat. Aderant enim pleriq; reguli ducesq;
Hungari eius secuti partes, & ante alios Alexius Tur-
so, Ferentius Gnarus, & Petrus Bachithius Pauli for-
tissimi ducis frater, cuius morte Turcarum uictoriam
ad Exechium nobilitatam fuisse docuimus, itemq; Bal-
thasar

thaſar Pamphilus, Franciſcus Capolnaus, & Ioannes Caſtelamphus, qui à Varania principe Camertium domo ſtirpē ducebat, & ipſe deniq; Seredus Gaſpar, uirtute bellica illuſtris; ſed latrocinij & multiplicis rapinæ infamia notatus. Ii omnino unum illud eſſe tēpus docebant, quo in patriā cum dignitate reduci poſſent, & eo quidem autumno confici poſſe bellum, ſi maturarent, quando Turcarum aduentum propinqua hyems excluderet, nec planè in unum conſentirent Hungari proceres, qui reginæ ſtudia ſequerētur. Non enim adduci poſſe uiros nobiles, ut Georgio cucullato deſertori ſacri ordinis deſeruirent, poſtquàm ille uarijs ſimulationum artificijs, deprauato reginæ ingenio, præoccupatisq; theſauris, ſolus regia poteſtate potiretur. Ipſis porrò, qui rectè ſentiendo exules facti uiderētur, patere locum non honeſtæ modò, uerumetiam perampla dignitatis & gratiæ apud reginā, hortatore præſertim ſponſoreq; Georgio, ſi ad infantis pueri aulam, & deniq; ad propinquos, paternosq; lares redire uellent, ſed dediſſe fidem uel externo regi, qui uirtute fideq; præſtaret, altero ſcilicet repudiato, qui uel gratiſſimum Hungarici ſanguinis nomen prætuliſſet. Proinde Ferdinandum imperitè ingrateq; facturum, ſi ea, quæ adeſſet, prætermiſſa occaſione ſuſcipiendi belli conſilia traherētur. Quid enim fœdius accidere poſſe magno regi, atq; eidem Cæſari deſignato, quàm ſi uiros ſtrenuos fideleſq;, ipſius auſpicia nomenq; ſecutos turpi cunctatione deſereret? qui mirificas equitū alas ductantes, inſignem ante alios in ipſis præliorum periculis operam pollicerentur. Nec minore ſtudio Ger-

mani duces bellum suadebant, utpote, qui militiæ dediti, aut primos honores, aut alarum & cohortium præfecturas in exercitu se adepturos sperarent, unde stipendia primũ ac inde laus, prædaq; præsertim, præcipua laborum ac uulnerum præmia peterentur. At Laschus uir Sarmata, belli paciscq; artibus abundè instructus, consilio potius quàm armis repetendum Pãnoniæ regnum summa oris libertate prædicabat. Nouerat enim ille regum omnium ingenia, moresq; gentium, quũ totũ penè terrarum orbem, regiasq; omnes uarijs legationũ muneribus functus percurrisset. Summa sententiæ eius hæc erat, ut regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarij iuris nomine, quo id dono datum Ioannes accepisset. Posse enim supplicando adulandoq; facilè impetrari ab homine generoso, & ab insita Barbarorum animis uanitate, ineptè sæpe gloriã affectanti, quod ui atq; armis minimè posset extorqueri. Abundè se nouisse Solymani spiritus, & præ tumida purpuratorum ingenia, illum contemnere opes, & tot regna fastidire, hos uerò inexplebili auaritia et arrogãtia ingenti, nihil magis optare ac suadere, quã bellum. Proinde cauendum esse, ne eo repentini belli strepitu, parata atq; intenta Turcarum arma excitarentur, quibus resisti non posset, nisi coactis totius occidentis uiribus bellum inferretur. Id autem uno omnium consensu expediri posse, sed ne id uideant, fatali caligine suffundi regum oculos, atque ita Christianorum concordiam longè lateq; deploratam, à Dijs superis in meliora tempora reseruari, postquàm reges nuper à mutuis complexibus infecta pace discessissent.

An non,

An non, inquit, Gallus elusus spe sua, ac uti cupit existimari mirè traductus ad hanc nouam peracerbi doloris offensionem, recrudescente antiquo uulnere, implacabile odiũ resumet? Facessat omnis simulatio magnis inimica consilijs, atq; omnem prorsus adulationẽ, uel ingrata regijs auribus ueritas anteuertat. Ille profectò non degeneris animi, uti cæco dolore conuulsis plerũq; accidit, iratè atq; inimicè dabit operam profuso auro, quo multum abundare dicitur, ut grauiores difficultates Cæsaris consilijs innectat, designatos Germaniæ conuentus perturbet, principum distrahat uoluntates, sibiq; eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperij decus æqua sorte uirtuti ac meritis dari dispensariq; solitum, Austriæ domui uehementer inuideant, uti quæsitum hæreditate, quando iam in hac tot Cæsarum perpetua serie, uti ab longa consuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaq; conspirabunt naturaq; cessatores eximij, nullam omnino, aut certè seram opem ferent, quum Turcarũ auxilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neq; est cur quisquã finitimos præfectos speret huic causæ uel retardante hyeme defuturos. Honestam enim & planè decoram ferendæ opis speciẽ præferentes, haud dubiè pupilli & uiduæ iniurias defendent, ut occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus paretur. Cõtracto nanq; semel certamine, uel si fortuna primis ausibus nostris arrideat, æternum profectò tibi erit bellum cum eo hoste, qui inexhaustas opes, inuicta robora hominum, indomitos spiritus, & deuotos in necem nostram militum animos, sit allaturus. Ita fiet, uti

augurор, & utinam sim falsus uates, ut si Pannonia petatur armis, tibi demum de Austria, auitoq; imperio sit dimicandum. Ad ea rex respondit uera esse quæ diceret Laschus, sed in arcano consilio si proferretur, aliquid residere, quo adduci posset, ut existimaret omnino mouēda arma. Illud uerò magnopere probare, ut Solymani animus illustri legatione tentaretur. Neminem uerò potiorem ipso Lascho, qui Barbaro gratus, familiarisq; purpuratis omnibus, eandem ferè superiore anno legationem suscepisset. Non recusauit id munus Laschus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium est profectus. Sed Ferdinādus nihil à priore sententia discedit, bellū parat, præsentis fratris opibus subnixus, nec obscurè diffidens Hungarorum ingenijs, quibus ea transfugij causa satis honesta semper fuit, quæ præsentis commodi speciem prætulerit. In primis Nicolaū Salma, quem Cæsar uirtutis opinione in illustriū equitum ordinem cooptatum, aurei uelleris torque donauerat, ad reginā mittit, qui tabulas nouißimi fœderis proferat: hortetur eā, ut regno decedat, quod recenti pactione alieni iuris esset factum. Porrò etiam atq; etiam moneat, ne suas & pupilli pueri spes morando & tergiuersando corrumpat. Concessurum enim puero Ferdinandū Sepusianam prouinciam, uti antea disertè ex tabulis ambo reges conuenissent, & ipsi quoq; reginæ perampIos redditus, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quòd si ea legitimi fœderis obliuisci uellet, ei tum opportunè denunciaret, neq; Carolo Cæsari, neq; Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent
tanquam

tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum consensu Austriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit, ut ad reginam admitteretur. Georgius enim & Vicchius muliebri ingenio diffidentes, denegatum colloquij officium nimio reginæ dolore & lachrymis excusabant, quũ se de peculiari munere mandata audire referreq; paratos esse dicerēt postquàm uiduæ reginæ regisq; pueri tutelam demandante, obtestanteq; Ioanne rege suscepissent. Sed eam regina de se imbecilli iudicij opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam reuocabat, quum Sarmatico & Sfortiano sanguine progenita, non uiriles modò, sed planè regios gereret spiritus, diceretq; sibi in necem manus se allaturam, nisi legato aditus in cubiculum daretur. Id erat atratũ obscurumq;, utpote quod de more cælestem lucē excluderet: ipsa ignobili in strato residebat, neglecto ornatu, & pallida facie, sed oculis nihil tum in lachrymas proclinatis, uoce tamen & ceruicis gestu ita composita, ut diuturno defessæ luctu exaruisse potius lachrymas, quàm discessisse ex animo mœrorem ostenderet. Fœminæ siquidem mentem regnandi cupido iam inuaserat, atq; ita poßidebat, ut omnia imminentis belli pericula contemneret, ac ipsos deniq; Barbaros, ut regium nomen tueretur, omnino euocandos existimaret. Itaq; Salmæ cum multo uerborum honore mandata explicanti, demißè respondit, eam esse Fortunam sexus ac ætatis suæ ut orbata rege coniuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neq; suscipere, neque terminare consilium queat, quum in re longè grauißima

Sigiſmundum patrem omnino conſulendũ exiſtimet: eius autem regis tantam eſſe uirtutem atq; iuſtitiam, ut Ferdinandus nullo alio diſceptatore atque arbitro in ea controuerſia uti uelit. Proinde ſe petere ſpatium ac idoneum tempus, quo pater conſuli poſſet. Se enim ab eius ſententia minimè diſceſſuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari: quòd ſi id moræ ſpatium denegetur, atq; armis agendum putent, egregiã certè laudem non ferent, inquit, Cæſar & Ferdinandus, ſi uiduam fletu conſumptam, & uagientem in cunis puerum regem oppugnatum aduenerint. Salma eo modo dimiſſus, quum ad Ferdinandum rediјſſet, reginam in poteſtate Georgij eſſe, nec eam agere aut effari quicquam, niſi prius ex ore illius ac nutibus acceptum retulit. Illum enim regnare cupere, reliquos uerò Hungaros partiri inter ſe honores & præfecturas, poſtremò homines quæſtus & potentiæ auidos, infantis regis nutritios & regni procuratores eſſe malle, quàm aſſeclas & ſpectatores magni atque externi regis, qui præferocem gentem lingua moribusq; diſsimilem, & Hungarico nomini prorſus inimicam, in Pannoniam condendis paſsim colonijs eſſet adducturus. Hæc ſe audiſſe exploraſſeq; propterea ſibi uideri ſpem omnem poſitam in armis, ſed celeritate utendum, ut imparati & à Byzantio legationis euentum expectantes, penè priuſquam arma caperent, aut conſilium expedirent, Buda pellerentur. Neq; enim temerè reginam, totam ſpem pacis ad arbitrium Sigiſmundi patris reieciſſe, qui tum in ultimam Lithuaniam ad Moſcouitarum uſq; fines abſceſsiſſet. Ita enim integrum

grum circumagi posse annum, priusquam responsa uel per celeres tabellarios referrentur. Interea parari præsidia exciriq; posse Turcas, ac inde conflari bellũ multo maius & grauius, quàm putarent. Proinde si in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione, parare classem & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus, suppeditante pecuniam Cæsare, conscriptis cohortibus, ac euocatis equitibus, congestoq; in naues satis amplo commeatu, iustum exercitum secundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs Pauli antistitis, constanti studio erga Ferdinandum, Ioannis imperia, & bellicos conatus semper eluserat. Præerat Austrianis copijs cum imperio Leonardus Velsius è Rhætia superiore Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur, perspicacis ingenij uim addiderat, multisq; de caussis aperiendum iter ad Budam arbitrabatur. Occurrebat enim à Strigonio euntibus Budam, medio ferme itinere Vicegradum: id in supercilio editi montis arcem habet, cùm sua altitudine, tum pulchritudine operis longè lateq; conspicuam: despectat enim præterlabentem Danubium, ripamq; fluminis perpetua munitione sibi coniungit. Nam ab arce per decliuem præruptamq; crepidinem deductus est murus, isq; ubi in extremam ripæ marginem desinit, egregij operis turrem habet, quæ tormentis instructa, nauigantibus opponitur, claudit quoq; & ipsum terrestre iter, quũ portæ immineat, per quam inuito custode nemini aditus patet. Intra portam autem, angusta sed oblonga planities aduerso flumine se extendit, ubi uilla regia

uisitur, ad uoluptarios secessus inchoata antiquitus à Sigismundo Cæsare, absolutaq; demum ingenio Matthiæ regis, qui uirtute & gloria Hungarorum regum ultimus fuit. Ab his ædificijs hortisq;, Velsius tormēta promouit, oppugnauitq; perpetuis diebus nouem, resistente acriter præsidio, cui præerat Valentinus cognomento Litteratus, inter Georgij clientes fide & constantia insignis: sed ea uis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudarentur, multosq; propugnatores testudinis tectiq; ruina obrutos, nihil cessantibus tormētis, opprimeret. Tum uerò Litterati pertinacia periculo uicta, atque obiter accensi suorū cæde Germani milites, inter deditionis significationes irruperunt, primis interfectis, reliquis captis Litteratus ipse seruatus est, ut ueteres captiui Budæ custoditi, permutatione facta reciperentur: in ea expugnatione, Velsius ad ducentos milites impigros desiderauit. Tum demum à Vicegrado profectus classe, cui Budensis numero & magnitudine nauium inferior nihil obstiterat, amnem transgreditur, Pestumq; occupat ab hostibus desertum, & ad Vacciā eadem celeritate contendit eamq; sine uulnere redigit in potestatem. nec mora ad citeriorem ripam cōuersa classe reuertitur, promotisq; inde castris ad Budā est profectus, ut per colloquia Budensium animos tentaret, exploraretq; reginæ consilia, & ex propinquo ostentatis copijs atq; tormentis, ciuitati terrorem incuteret. Iam enim Perenus ipse inter Hūgaros nobilitate atq; opibus facilè princeps, quanquā filium Solymano fidei obsidem dedisset, ad Ferdinādum transierat one-

ratus ſcilicet ingentibus promiſsis:nam ab ipſa ſtatim uictoria,regij ſcrinij, ſigilliq́; magiſter in locum Verbetij futurus erat,dabanturq́; ei dono aliquot opulēta oppida, quæ ambiguo iure in poteſtate Thurſonis erant. Defecerant etiam à regina Stephanus Raſcaius, & Franciſcus Francapanes Agrienſis antiſtes ſummo loco natus, pietatisq́; ſtudio & ſeueræ uitæ diſciplina mirabilis,quem conciliandis regibus ad Cæſarem cum Brodarico ſuſcepta legatione Neapolim perueniſſe docuimus. Is magnam profeſsione religionis authoritatem ſecū afferebat,quaſi integro iudicio Ferdinandi cauſam probaſſet: ſed ei poſtea Georgius intempeſtiui ambitus leuitatē,criminoſis epiſtolis obiectauit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæſaris affectaſſe uideretur. Cæterùm Velſius obſeſſurus potius quàm oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas caſtra locauerat:eæ uergunt in occaſum, diſtantq́; à mœnib. ſtadijs fermè duodecim:mirabilis autem earum natura fertur,quum ſcaturientis aquæ tantus ſit feruor,ut pede uix tētari poſsit,& in eam à lanijs proiecti ſues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ frequentes innatare conſpiciuntur. Agebant undiq; prædas Germani,idq́; iniquo animo à ſocijs Hungaris ferebatur,quū pleriq; aut ſua aut propinquorū pecora diripi,ac incēdi pagos,& trahi uinctos imbelles agricolas uiderent,ita ut ſæpe cum Germanis deprecando, prædamq́; extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera parte Budenſes equitū alas emittebant, quibus Germanos egreſſos caſtris inuadebant,& finitimos uicos ab iniuria hoſtium tuebantur. Nam Valē-

tinus Thuracus, uirtute bellica nemini secundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum leuis armaturæ equitatum in urbem acciuerat. Summa eius consilij erat, ut nihil in discrimen adduceret: expectabat enim alacriter, ut Germani promotis castris ad oppugnandum, portis appropinquarent, aut si Velsius cunctaretur, spatiumq; præberet, interea Turcarum auxilia superuenirent. Dum eo modo ad Aquas Calidas Germani sederent, Balthasar Pamphilus inter Hungaros duces admodum clarus, quũ progressus à castris ante portam urbis euagaretur, postulauit à custodibus potestatem sibi fieri cum Valentino colloquendi, cupere etenim plurimum salutare ueterem amicum, & aliqua deferre, quæ ad commune Hungarici nominis decus pertinerent. Nec mora, concedente Valentino, cum turma suorum est receptus, aliquantoq; post in castra redijt, asserens se cum ducibus comiter ac hilariter cõpotasse, collustrandoq; urbem, inspexisse præsidia, tormenta, aggeres, quibus Budam, nisi ampliore apparatu, & commodiore anni tempore, ac multo maioribus copijs, expugnari non posse crederet. Ea res Velsium uehemẽter commouit suspicaci ingenio Germanorum more, de externæ gentis fide uti lubrica incertaq; magnopere dubitantẽ usqueadeò, ut iratè succensendo Pamphilum castris excedere iuberet, quòd iniussu Budã intrasset, ac insolenti priuataq; libidine, cum hostibus colloquendo adaugendoq; eorum uires, totius exercitus animos fracta spe uictoriæ debilitasset. Itaq; Velsius nihil tentata oppugnatione discedẽs, ad Vicegradum iterum se conuertit, ut præaltã illam

arcem

arcem, & regiæ coronæ custodia celebratam, tormentis expugnaret: nec diu Hũgari præsidio impositi uim ingentium pilarum tulerunt, quum eadem ruina, qua turris ad Danubium adaperta conciderat, nobilißimi ædificij testudines pinnæq; & propugnacula, nihil intermißis ictibus concussa frangerentur. Eo modo interfectis aut in deditionem acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior paulò ante fuerat expugnata. Nec multò post ad Albam regalem contendit, ut per colloquia ciuium principes tentaret: nam Perenus, cuius apud Albanos insignis erat authoritas, per idoneos homines adhortando pollicendoq; immunitates ac præmia, nonnullos perpulerat, ut à regina deficerẽt: dicebant enim in cõsilijs & coronis calamitosum ciuitati fore, si infantis regis adolescentiam omnino expectandam arbitrarentur, postquàm Ferdinandus cùm suis tum ualidissimis Cæsaris opibus innixus, in proximo spectaretur, qui apud ipsos legitimè coronatus, iure potior ac armis atq; fortuna superior, stultæ ipsorum pertinaciæ iniuriam euastato agro ulturus esse uideretur. His sermonibus celeriter est effectũ, ut ciuitas, quæ ui armisq; expugnari non poterat, multa consilij ratione mollibusq; colloquijs ad Ferdinandi fidem redierit, præsidiumq; acceperit: nam, quum eò Valentinus aduolasset, occlusisq; portis non admissus, ac ob id grauiter iratus, suburbana popularetur, Albani Perennianos equites acciuerunt, quorum præsidio non urbẽ modò, sed proximos etiam pagos tuerentur. His rebus gestis, Velsius ad Strigoniũ castra reduxit, uel ob id, ꝙ Ger-

mani cum Hungaris rixas miscerēt. Vtraq; gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quū in implacabilē iram cruentis semel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contènit: nam per eos dies adeò atrox certamē inter se ab leui causa contraxêre ut quum præfecti intercurrerēt, ducesq; ipsi dirimendo prælio corpora sua opponerent, Perenus lapide ictus, & Velsius in crure uulneratus, ab ea cōtentione discesserint. Verùm ad hæc, grauior quoq; in Pannonia bellum gerentibus hyems suberat, & turbidis uocibus à milite gregario stipendia petebantur: quas ob res Velsius, renum etiam morbo uehementer affectus, in hyberna copias dimisit, Pestumq; in primis præsidio imposito & nouis erectis munitionibus firmauit, propterea q frequentibus nuncijs, nec incertis rumoribus afferebatur, Turcas in propinquis eorū limitib. arma parare, ut Budensibus auxilio festinanter aduenirent. Nam ubi regina à Ferdinādo copias cogi, nauigijs tormenta imponi, ac expediri commeatus certius cognouit, decernente Georgio, nihil ad salutem opportunius habuit, quàm à finitimis Turcarū præfectis maturam opem implorare. Ii erant Vstrephus Bosnensis, & Mahometes Belgradensis, & Amurathes, qui trucidatis copijs nostris, et Clißia supra Salonā capta, in Dalmatiæ finibus cōstiterat. Vstrephus præfecturæ honore, cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici siquidem uexilla omnibus præferuntur, cuius amplißimus est equitum numerus, & regio longè latißima. Is locum beneficio potius quàm uirtute fuerat consecutus, quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit, eratq;

eratq; tum in seniū uergēs, ac inerti otio præpinguis, tuebaturq; præfecti nomen singulari uirtute alumni sui Amurathis, qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum subita incursione profligarat. Propterea facilè reginæ postulatis respondebat, se copias inconsulto Solymano minimè finibus educturum. Eadem fermè responsa erant Mahometis: nam prouincia pedem efferre iniussu imperatoris nefas esse dicebat. sed is ex itinere à Lascho præoccupatus magnis promißis atq; muneribus, ut nihil se cōmoueret, diuq; cessaret, prolixè quæstui, atq; item æmulationi seruiebat. Vstrepho enim homini ignauo parêre, ac eius signa sequi uir lōgè fortißimus ac ætatis honore superior indignabatur Neq; Amurathi tutum erat à Gradisca Illyrica discedere, ubi erat in statione aduersus Crouattos, nisi iussa signaq; præeuntis Vstrephi sequeretur. His de causis regina diu frustra, ut opem ferrent, Turcas præfectos obtestata, ad legatos qui Byzantij erant, omnium difficultatum suarū articulos perscribebat, ut per eos Solymanus imminentis periculi certior redderetur. Nondum peruenerat Byzantium Laschus, morbo scilicet currendi diligentiam subtrahente, sed præmiserat Ptolemæum Ariminensem medicum ad purpuratos, Luphtibeiumq; in primis familiaritate sibi coniunctum, magnisq; antea excultum muneribus, per quē omnia se impetraturū sperabat. sed frustra fuit Ptolemæi aduentus, tametsi suspendendis Barbarorū consilijs, cum Bassa, ac ipso deniq; Verbetio collocutus, opportuna nec ingrata auribus attulisset. Solymanus enim, qui ius suū ac beneficiū defendere suæ dignitatis esse sta-

tuebat, magno sibi commodo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, si ostentato pietatis studio, uiduam pupillumq́; in tanta calamitate protegeret. Itaq; aduocatis legatis, tribusq́; purpuratis aßistentibus, se eo animo Ioanni regnum conceßisse dixit, ut ad liberos eius transmitteretur, tandiuq́; posteri eius stirpis Pannoniæ regno potirētur, quandiu accepti beneficij memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis suæ constantiam, se arma sumpturum, daturumq́; operā, ne Germani hostes illati belli exitu lætarentur: tradiditq́; demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, susceptæq́; tutelæ insignia, purpureā auro intertexto regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone rotundum, ferream item clauam manubrio aureo, & incuruum gemmata uagina gladium: exinde Vstrepho Mahometéque præfectis seuerißimè perscripsit, ut extēplò eductis copijs reginæ opē ferre maturarent, nec ulla aduersæ hyemis excusatione uterentur, quòd si tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipsos continuò capite pœnas daturos. Vixdum Hungari legati, cum donis præ lætitia Budam redire festinantes, discesserant, quum Laschus Byzantium peruenit, ibi edoctus è Ptolemæo de successu legationis Hungaricæ, quum mandata exponeret, & æqua conditione regnum petere pergeret, multusq́; in ore eius esset Carolus Cæsar, uti fratrem excitis totius Germaniæ copijs adiuturus, commoto ad id Solymano, custodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis, Rostaneq́; præsertim Solymani genero, iuuene elato atq; iracundo: dicebat enim ultimo supplicio

ſupplicio dignum, qui inſolenti orationis libertate ſereni uultus maieſtatem offendiſſet, ludificatusq́; regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pannonia bellum gereretur. Interea Mahometes & Vſtrephus nihil deterrente hyeme, diſperſos in hybernis equites ad ſigna uocant, nauales ſocios conquirunt, claſſemq́; Drauo & Sauo fluminibus in Danubium deducunt. Neq; enim peritè & commodè in Pãnonia bellum unquam geritur, niſi ſubſidio magnæ claßis tormenta, cõmeatus, impedimentaq́; ad opportunitates utriuſq; ripæ conuehantur. Sed tantus per eos dies adulta hyeme & diu perflante Borea rigor extitit, ut aſtricto præalta glacie Danubio, cuncta nauigia ad Tolnenſem ripam uadis inhæſerint uſq; adeò, ut tollendam nauigationem marginibus latè gelu concretis, ut uix in medio tantus amnis, quum iam planè in ipſo curſu pigreſceret, apertus & liber profluere ſpectaretur. Ea res magno incommodo Turcis fuit, tardauitq; eorum aduentum, quum, neceſſariò ad tuendam claſſem conſiſtere, atq; ibi caſtra ponere, ferreq́; ſub tentorijs præ duræ hyemis aſperitatem ſqualenti in ſolo cogerentur. Incredibile dictu eſt, quum inde diſcedere flagitioſum, & capitale quidem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporũ, rerum omnium difficultates ſuperarint, uel equis, quibus nihil apud eos carius exiſtimatur, frigore ac inedia conſumptis, & concepto inde morbo paßim intereuntibus. Sed miteſcente hyeme aperuit ſeſe annus, Fauoniusq́; primo Vere inuecto, Aquilonibus ſucceſſit, exoptatus Turcis reginæq; lætißimus. Nihil enim

cunctatus Mahometes remiges supplet, pedites Martelosios ex Illyricis montibus accersit. Ii sunt latrones eximij, pari feritate pernicitateq́;, speluncis & cauis arborum pro domibus utentes, parua secure & breui spiculo armati, sed Numidarum more duces habent, et stipendio muneribusq́; trahuntur, ita ut facilè compendia uiarum ac montium fluminumq́; naturā exercitibus demonstrent. Idem quoq; facit Vstrephus, ambobusq́; Valētinus è Buda obuiam profectus, cum ualida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectos muneribus colit, cōmeatum suppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit. Itaq; inito consilio Danubiū copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs nequaquā militariter defensa capitur, trucidatisq́; nonnullis Barbarorum more protinus incenditur. Inde Pestum oppugnatum ire pergunt, & ab occasu castra locant. Præerat Pesto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus, sed aderant plerique Hungari duces, & in primis Germanorum dux Otho Fotiscus, cum decem cohortibus. Ab his quum Turcæ tormentis murū quaterent, equitatuq́; circumeundo urbem magnum terrorē obsessis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo pugnare soliti ex propinquo aggredi murum, ruinasq́; subire, & contemnere hostiū tormenta (conspecta præsertim intus hostium phalange) stultum ac miserum putabant, quòd Ianizeri pedites, quorum uirtute cuncta facilè perrumpant, nulli aut paucissimi in castris essent: Illyrici uerò Triballiq́; classiarij pedites, & quos diximus, Martellosij, rudes

ad id pugnæ genus, ac ingenio prorsus armisq; inhabiles uiderentur. Equestribus tamen prælijs certabatur, quum sæpè Hungari erumpendo uagantibus Turcis occurrerẽt. Erat in oppido Marius Spicecasius è Neapoli militaris architectus, is aduersus hostium castra, more Italico, quadratum aggerem multa conseptum materia ad instar latißimæ turris erexerat, in summitateq; tormenta collocarat, quibus Turcarũ munitiones atq; tentoria ab editiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budensi interiacente fluuio ad Pestana ædificia pilæ ferreæ uolitabãt. Regina interim parcius cõmeatum Turcis præbebat, utpote quæ sibi annonã, nisi parcè metiretur, priusquàm frumenta maturescerent, defuturam timeret, quoniam Cæsar è Belgio in superiorem Germaniam profectus ad Ratisponam conuentum habere, nouosq; exercitus parare nunciabatur. His de causis, & quòd multi equi conceptis antea morbis agminatim interirent, Turcæ re infecta, traiecto rursus Danubio, restitutisq; egregia fide tormẽtis, intra fines redierunt: sed in receptu nõ defuêre Hungari, quin erumperent, & nouißimos cædendo ad multum spatium persequerentur, Ferentio Gnaro in primis impigrè rem gerente. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, insignis inter alarũ duces, ab insequentibus Hungaris est interfectus. Eadẽ hyeme in Vangionibus totius Germaniæ legatorum habitus est conuentus, in quo Peronotus Granuelius insigni grauitate pietateq; religionis casum deplorauit, obsecrãdo Germanos nomine Cæsaris, ut tãtis atq; adeò diris dissensionibus speratam toties & nunquam

impetratum finem imponerent, quibus diuinæ humanæq; res pudenda miserabiliq; insania in præceps traherentur. Miserat eò Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrensem episcopum, atq; item perillustres theologos, qui de sacrarum literarum interpretationibus disputarent aduersus Lutheranos. Ii nouum sibi nomen induerant, Protestantesq; appellari malebāt: Horum princeps erat Philippus Melancthon, qui Latinæ facūdiæ deditus, noua & ipse placita publicarat. Pro catholicis stabat Ioannes Ecchius, uetus atq; admodum robustus sanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præsul designatus Numbergensis. His unis datus est loquendi locus in consessu legatorum, præsidente Granuelio, alternisq; diebus dixerunt ac responderūt. Iamq; de peccato originali Protestantes se cedere fatebātur, utpote qui astuto cōsilio cùm dociles, tum ueræ doctrinæ cupidi existimari cupiebant, ut conceptā infamiam obstinatæ dissensionis effugerēt, & tum demū in reliqua ueterū sanctionum capita, ad cōuellendam Romani Pontificis authoritatem, sæuius atq; liberius grassarentur, si in re nequaquam leui à priore sententia discessissent. Sed eam alternæ disputationis contentionem, Granuelius quasi iam bonæ spei plenus, quòd aliquid pio pacificatore non indignum consecutus uideretur, ad Ratisponensem conuentum reiecit. Primo enim Vere Cæsar à Rheno ad Danubium profectus, Ratisponam Germaniæ regulos liberarumq; ciuitatum lagationes euocarat. Perueneratq; eò ab Roma legatus Cardinalis Gaspar Contarenus, eximia uirtute atque doctrina clarissimus.

Nec multò post affuêre pleriq; reguli antistitesq; Germani, & ante alios Albertus Cardinalis Maguntinus, omni officio ac pietate catholici dogmatis & Pontificiæ potestatis causam complexus, è diuersoq; Philippus Lantgrauius Chattorum princeps, Austriæ familiæ non obscurus hostis, qui inexorabili peruicacia, tanto ferocis ingenij spiritu Lutheranorum uela inflabat, ut Cæsar, ne rem summæ spei ad publicam salutem feliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Bucerum damnatæ sectæ theologum in illius porticu concionari pateretur. Eminebat enim in Cæsare studium ueræ pietatis, idq; semper exactis Christianæ uitæ cerimonijs ostenderat, sed humanarum rerum curis plurimum angebatur: propterea dißimulandum indulgendumq; in præsens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis hominibus existimabat, ut eos mollißimè conciliatos, in his quæ religionem respicerent, ad patrum maiorumq; suorũ instituta reduceret. Id enim ad optimi non modò pijq;, sed & longè etiam maximi principis nomen parandũ pertinebat. Nam si ipso authore disceptatoreq;, ea de religione contentio, atque omnis discordia tolleretur, compositis statim Germaniæ rebus, nemini dubiũ aut difficile futurum erat, quin Turcarum armis egregiè resisti, Pannoniæ regnum recipi, & Gallorũ contundi spiritus, & deniq; firmus atq; peramplus in Italia dominatus constitui posse uideretur. Itaq; magno cõsilio Cæsar Augustani conuentus formulam ex conscripto atq; edito libello subsecutus, constituit ut à ternis utrinque theologis Christianæ legis ueritas indagaretur, ij

fuêre à catholicis, ipse in primis Ecchius, Iulius Pluggius, atq; Groperius. Defendebantur autem protestantium partes à Bucero, Melancthone, atq; Pistorio, quorum disputationibus delecti præsidebant, Federicus Palatinus uir magnitudine probitateq́; animi inter Germaniæ regulos facilè excellens, quem uniuersis imperij copijs ad Viennam præfuisse meminimus: huic aderant principum ac liberarum ciuitatum studio appositi aliquot sacrarũ literarum professores, qui auscultantis Cæsaris authoritate regebantur. Quum in hũc modum ad Ratisponam religionis causa iactaretur, Ferdinandus de Pannonicis rebus discessuq́; Turcarũ certior factus, alacri animo ad eandem spem obtinẽdi eius regni continuò redit, Caroloq́; fratri facilè demonstrat, nequaquam incepto absistendum, postquam fortuna satis felicibus initijs arrideret, nec reuersuri essent Turcæ, qui aduerso conatu asperitateq́; hyemis & commeatus inopia fatigati, deserta regina intra limites concesßissent. Itaq; nouæ copiæ in supplemẽtum Velsiani exercitus antea conscriptæ, quum id de Turcarum aduentu crebri rumores postulassent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficiturq́; eis Vilermus Rochandulfus regiæ aulæ magister, qui dudum ut Pestanis opem ferret, Posonium usq; descenderat: is uiridi admodum senecta, ore militari, constantiq́; ingenio, grauißimi ducis habitum præferebat. Nam Veneto bello antè triginta annos cum laude ordines in Italia ductarat, Pannonicæq́; regionis peritus habebatur, quòd tutante se mœnibus Ioanne rege, Budam uel infeliciter oppugnasset. Velsius enim non armorum

usu,

usu, aut studio militum, sed ætatis tantùm ac officij dignitate inferior, locum facilè concedebat, quòd lacessente morbo uideretur inutilis, inuisusq; esset Hungaris, & à Pereno contracta simultate dissentiret: sed nihil quoq; in oppugnanda urbe strenuè facturus credebatur, quòd antea apud deliberantem regem, oppugnandæ Budæ consiliū exquisitis disciplinæ rationibus improbasset. Fit enim sæpißime militiæq; præsertim malignitate atq; superbia humani ingenij ut plerique uinci malint, quàm uictoria potiri, quæ alieno cōsilio parta susceptæ semel ex aduerso prolatæq; opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora Rochandolfus trium ferè mensium commeatu, qui secundo amne deferretur, diligenter instituto, muralia tormenta à Viennensibus mutuatur, itemq; à Bohemis & Slesiis atque Morauis auxilia accersit, ueterèq; exercitu inspecto acceptoq; Budam profectus eam obsidere oppugnareq; cōstituit, sed ab alijs omnino locis secus ac ipse antea animo concepisset. Immutata enim erat urbis facies: nam ingentia propugnacula peritißimè cōstructa, nouarumq; turriū moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononiensis ingenio fretus muniendis portis addiderat. Imprimis ab ea parte, qua ipse Rochandulfus decem antè annis magna edita murorum strage mœnia uerberarat, admirabilisè lapide constructa munitio uisebatur. Ea nobilium Horsacorum ædes complexa in Corum uentum prominebat, obtusioreq; angulo ac insigni proiectura, cui tormentariæ inerant fenestræ, diuersa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facillimus ad oppugnandum aditus

demonstrato periculo tolleretur, ab ea enim parte excelsus atque perpetuus collis, in quo Buda opportunè posita conspicitur in planitiem desinit, quum ab aquilone orienteq; æstiuo, unde Danubium despectat, accessus maximè arduus ac impeditus, perangustis & tortuosis callibus ostendatur. In Sabatina quoq; porta, quæ Budam ueterem ad læuam Vicegradúmque perducit, iustæ amplitudinis propugnaculum erat eductum, quo directa in meridiem mœnia libratis sedulò tormentis ad altitudinem scandentium hostium facilè raderentur. Ad orientem porrò solem, ubi arx est sumptuosis tot regum operibus, ad lætißimum undique prospectum ædificata, lapideam peramplam turrem mediocri altitudine opportunè cōstruxerat, quæ ita iungebatur adhærebatq; arci, ut exterius cū ponte portam haberet, qua liber egressus descensusq; tutißimus ad flumen per fossam concisa rupe excauatoq; solo, uel septenis in acie armatis non incommodè præberetur. Neq; enim ante ab arce, nisi per urbem, magno circuitu ad Danubium aditus patebat, sed mons præaltus ex aduerso arci urbiq; imminens, intercedēte ualle, atq; ea quam diximus, fossa ita assurgebat, ut media montis arcis fastigium æquarent, summo autem cacumine, regiones, plateæ, interioraq; urbis tormentorum ictibus subiecta spectarentur. In eo templum erat diuo Gerardo, à quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen pestilentia ritè inuocantibus salutare esse, pictæ imagines, & persolutis uotis appensa donaria, cumulatè testantur. In hunc montem Rochandulfus, quòd eum ad oppugnandam arcem terrendamq;

lamq; reginam idoneum rebatur, tormenta perdu-
cit, nehementerq; adeò quassauit nouam turrem, ut
ngentib. disrupta pilis collapsura uideretur: summa
nim corona pinnæq; deciderant, sed triplex erat ar-
is murus, durioresq; ob id expugnandi atque inua-
lendi, intercedente præsertim ualle, difficultates osten
lebat. uerùm nemini dubium erat, quin summæ arcis
ornamenta præaltæq; testudines, uti ad Vicegradum
cciderat, refringi diruiq; posse uiderentur: sed Ro-
chandulfus, suo an regis consilio incertum, nobilißi-
næ regiæ parcendum existimabat, quum exornatas
porticus & perpicta laquearibus aureis cœnacula
breui concasura conspiceret, quæ ab ipsis demum ui-
ctoribus, neq; desiderari, nisi magno cum dolore ina-
nis pœnitentiæ, aut instaurari, nisi immenso auri pon-
dere, & longo temporis spatio censerentur. Cæterùm
per præcones, quibus ad commeandum induciæ per-
petuæ inuiolabili iure gentium manebant, reginam
hortabatur ut seruitutis compedes abrumperet, quas
Georgius intestinus hostis, simulato tutelæ nominè
ipsius & pueri cruribus innexisset: paratum enim esse
amplißimum principatum liberalitate regis, in quo
ipsa cum dignitate ad securitatem conquiesceret, pue-
rumq; nutriret: quòd si ea omnino munera, uti mentis
inops ac ignara periculi, repudianda arbitraretur, ac
imminentis calamitatis casum obstinatè contemneret,
se continuò daturum operam, ut maioribus tormentis
ac ingentibus mortarijs, quæ in sublime casura, demũ
ad excidiũ tectorum marmoreas ingentes pilas excu-
terent, totius arcis ac regiæ contignationes exitiabili

cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius respondi non esse adeò insulso ingenio reginam, ut Pannoni regnum Sepusiano principatu permutare uelit. Rochandulfum uerò, sibi ualde delirum ac insanum se nem uideri, quòd quum antea in iisdem fossis grauite uapularit, id modò stolidè quærat, ut ad perniciem c mulatæ temeritatis pœna multetur. Proinde uiros fo tes pro patria regeq; Hungaro aduersus temulent agmina sobriè propugnantes terrere desineret: nih enim eos immanium globorum strepitu commoueri uerùm se unum ex omnibus à Rochandulfo priuat humanitatis iure comiter postulare, ut tormenta ali quanto mitius disploderet, esse enim sibi scrophā dom unicam prægnantem, quæ tot sclopis & bombis exte rita abortum magno conuiuarum suorum dolore fa ctura uideretur. Erat enim Georgius perurbanus e dicax, atq; adeò Germanorum contemptor, ut quū e his duos milites, regiis in hortis ædificia succendente à Budensibus interceptos supplicio affecisset, in ead furca totidem pariter porcos ad ignominiam suspen derit. Nec multò post Rochandulfus à monte Gerard ad sepulchra Iudæorum, nihil loci nomen abominatu motis repente castris, omnem tormentorum appara tum transtulit. Is locus à Iudæa porta inter Orienten atq; Meridiem non iniquus, quanquam sensim accli uis ad proxima uineta protenditur: sed longinquan & propterea periculosam habebat aquationem, qui intentis semper ad insidias, & repentinis Valentin equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Se Germani dispositis custodiis, certoq; præsidio aquato

ribus

ribus adiuncto, egregiè cunctis difficultatibus occurrebant. At Georgius ubi hostem ad sepulchra castrametantem uidit, nihil de solita urbanitate ad iocandũ remittens, à Rochandulfo petijt, ut errati ueniã daret quòd eum nuper falsò delirum senem appellasset, quoniam in æquiora loca traductis castris sapiẽs omnino mentisq; integer euasisse uideretur: postquàm proprio in loco, & ipsi exactæ ætatis seni, multumq; irrito labore fatigato, & damnatis pariter copijs aptissimo consedisset. At Rochandulfus ferream curulem caueam, uti feræ beluæ Georgio cõminatus, à duabus simul partibus ad distinendos hostes oppugnare constituit. Hungari Pereno duce atq; his adiunctæ Bohemorum cohortes, inter Horsacam munitionem, & Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipse cum Germanis à Iudæa porta ad arcẽ, qua regij uisuntur horti, tanta ui quassauit murum, ut pars concussa perfractaq; procideret, pars uerò premente atq; impellente interno aggere, quem intus Budenses subitariæ munitionis causa mœnibus adstruebant, inexpectato casu in exteriora laberetur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd dijs ueluti aduersis ipsorum diligẽtia secus ac sperassent, irreparabili damno repente edito nouum periculum attulisset: sed tantæ occasioni defuit Rochandulfus, siue re nequaquam satis liquidò perspecta, quum inter perpetuam tot displosis utrinque tormentis fumi caliginem, elatiq; ab ruina pulueris densissimam nubem, omnia conderentur, siue quòd pro ingenio cunctantius & suspicacius cuncta administrãti expediti consilij uim omnem mora fata-

lis eriperet, nec Germani statariæ pugnæ assueti facilè adduci possent, ut in extraordinarijs & repentinis oppugnationum casibus, Hispanorum, ac Italorum Gallorumq; more, alacriter atque celeriter murum subirent. Cæterùm usqueadeò mœnia tormentis adaperta prostrataq; cernebantur, ut in longitudinem unius ferè stadij eminente tantùm ad altitudinem staturæ hominis antiquo aggere, uel breuibus scalis se facilè scansuros ac in urbem irrupturos milites dicerent. Iamq; nox aderat apud Germanos curandis corporibus, quam rei gerendæ aptior. Ex uetere etenim gentis disciplina, tenebras ac insidias perosi, decora tantùm ea uulnera existimant, quæ spectante exercitu in præclara luce susceperint. Itaque aliquot prolatæ sunt scalæ, & per tenebras magno silentio iuxta ruinas appositæ eo consilio, ut sub auroram compositis ordinibus conferti milites subirent. Cæterùm Budenses ab hostili mora spatium nacti incredibili diligentia, omnisq; generis sexusq; hominum frequentia, nouum intus aggerē protinus erexerunt, animaduersisq; hostium scalis, eas continuò rapuerunt. Porrò Germani sub auroram instructa acie per accliuia subeuntes, tanta ui munitiones sunt adorti, ut Otho Fotiscus in perruptam domum, quæ muro coniuncta erat, audacißimè penetrarit, cæteræq; cohortes, quum præcuntem quemq; militem succedens humeris subleuaret, in ruinis uexilla præfigere niterentur, sed Budenses mira constantia irrumpentium impetum tulerunt, cohortante, propugnanteq; Georgio, qui deposita cuculla, galeatus toto aggere uolitabat. At Germani, quum

aliquan-

aliquandiu propinquo loco multis acceptis uulneribus irrumpere conati essent, nec armis modò, quibus acerrimè quominus cædebantur, sed ualida etiam corporum impreßione scutatis à fronte uehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine se recipere cœperunt, sed receptus perturbatos in fugam confestim uertit, atque eo quidem maiore cum incommodo, quoniam uti uidere licuit, quanto longius à mœnibus recedebant, tanto atrocius atque frequentius omni mißilium genere, & tormentarijs maximè glandibus sternebantur. In eo tumultu Rochandulfus supra octingentos milites amisit: nam quicunque paulò grauius sauciati in castra se retulêre, incuria, & contemptu uulnerum putrescentibus facilè plagis interibant. Perijt & paucos post dies, distracto ui tormenti, resilienteq; lapide, haudquaquam ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarensis Austrianæ claßis præfectus. Pari quoque euentu, sed minore accepto detrimento, Berenus ad Sabatinam portam repulsus, ab oppugnatione disceßit. Exinde Budenses adeò animos despectis hostibus sustulerunt, ut erumpere sæpius auderent, ignauiámque exprobrantes, contumeliosis significationibus è muro Germanis illuderent. Tentauêre demum Austriani duces effoßionibus, atque cuniculis murum subruere, inditóque, ac demum succenso intus tormentario puluere, adapertísque mœnibus subitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adessent milites è Rhætia argentarijs fodinis assueti, Bohemique præsertim insecturis metallorum operam nauantes: sed Bu-

denses deprehensis hostium consilijs atque operum initijs, nota atque instituta ratione, dum fossas introrsus ex obliquo pertraherent, certáque erupturis incendijs spiramenta relinquerent, diligenter atque feliciter occurrebant: urgebantur tamen tanta uariarum rerum inopia, ut nequaquam paulò longiorem obsidionem pati posse uiderentur, & fame laborantis populi querelis locus esset usqueadeò, ut urbana multitudo tumultuarijs uocibus imponendum esse finem ediæ, publicóque periculo, & deditionem omnino faciendam succlamaret: sed tanta inerat Georgij ingenio authoritas cum summa in omnes casus urgentium rerum industria, ut quum concionanti similis in forum prodiret, quò uellet, uel corruptos alienatósque ciuium animos impelleret: parum tamen absuit, quin urbs ipsa, quæ ni capi non poterat, intestina fraude proderetur. Erat inter Budenses uir Hungarus in iure dicundo prætoria functus potestate, nomine Bornemissa: is Georgium uehementer oderat, quòd in iudicio & ciuili contestata lite, à Iudæo decoctore multus stetisset, qui astuta consilij simulatione, nequaquam suo, sed Bornemissæ malo, susceptæ mercaturæ rationes conturbarat. Itaque liuoris plenus, uindictæqúe percupidus, Francisco Reualio, qui in Austrianis castris ius dicebat se daturum ad ingressum exoletam portulam promisit. ea erat in sepulchretis solennis templi Deiparæ uirgini cognomento Germanicæ dedicati. eratq; usui pacis tempore per decliuia petentibus flumen. rem igitur ad se per Reualium delatam, ita probauit,

uit,

uit, Rochandulfus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ ſpei negotio committendum arbitraretur, ſecus ac ipſe Bornemiſſa præcipuè depoſcebat, utpote qui ſine ſanguine tot inſontium ciuium, quorum ſalutem priuato facinore proderet, rem patrare, exulibúſque omnino Hungaris uti uellet, quibus erga patriam, & propinquos notóſque ipſis pietatem & clementiam minimè defuturam ſpectaret, quando Germani per ſe crudeles, tótque incommodis & contumelijs irritati, noctu præſertim irrumpentes, ne pueris quidem & fœminis parſuri uiderentur. Cæterùm Rochandulfus more gentis, ad inane prudentiæ nomen, nemini integram fidem præſtare ſolitus, ut excluſis Hungaris ſolus conceptæ uictoriæ famam uſurparet, uſurum ſe Hungarorum opera ſimulat, Reualiúmq; decipit, à quo etiam filium obſidem acceperat. Nam ad conſtitutam horam intempeſta nocte, omnibus nihil ſeſe per caſtra commouere & conquieſcere iußis, delectas quatuor Germanorum cohortes ſilentio ad portulam præmiſit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in ſtatione conſtituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribuſq;, uti conuenerat, maior & militaris uiæ porta refringeretur, confeſtim cataphractos equites induceret. Nec Bornemiſſæ in ipſa perfidia fides defuit, adaperta enim portula, quã diximus, cohortes magna ex parte ſuſpenſis ueſtigijs ſunt introductæ, ſed quum Bornemiſſa ſingulis intrantibus Reualium ſummiſſa uoce requireret, neque alio quàm Germanico fremitu reſponderetur, intrepido alioquin animo, uti plerunque accidere deceptis ſolet

improuisus obrepsit pauor, ita ut anceps atque incertus consilij, nec præeuntibus ignaris scilicet quem primum urbis locum occuparent, dux esset, nec Germani contento iam gradu in tenebris fraudem suspectantes, alacriter procederent, quum respectare, ac ab ultimis itineri, & gerendæ rei signiferum petere cogerentur. Non fefellit Budensium excubias incedentium agmen, quum uel leuiter calcata humus, offensáq; arma perstreperent, accensiq; sclopettorum funiculi latè spectarentur. Itaq; petito nec ab hoste reddito tesseræ nomine, ad arma cōclamatum: sed id serò erat, iam semicapta urbe, nisi diui Budæ tutelares deprehensis & errantibus aduersi, tanti iam patrati facinoris audaciam in subitum metum uertissent: tanta enim animorum consternatione regredi, portulamq; repetere tumultuosius, quàm Germanos milites deceret properarunt, ut in angustissima porta afflictarentur, impedireturq; exitus hastarum strue, quam primi proiectis armis effecerāt, ut leuius ac expeditius in castra profugerent. Vrbanus Bacianus, qui uigilias ea nocte circuibat, primus cum expedita cohorte euadentibus superuenit, adductæq; eò sunt à Vichio, latè iam cognito auditoq; tumultu, ualidæ peditum atque equitum manus, quæ more militiæ in foro ad incertos belli casus excubabant: ita audacissimi Germanorum, qui primi irruperant, cum nouissimi agminis facti in fugam se conuerterent, trucidantur, capiunturq; nonulli, & in his Bornemissæ familiares: nam ille inter primos euaserat. De his autem Reualijq; item amicis, à Georgio quæstiones habitæ, erutáq; est uarijs cruciatibus totius

totius proditionis series, & de confeßis fœdi crudelisq; spectaculi supplicium est desumptum, Reualio in castris se ingratè maligneq; proditum conquerente, & lugente plurimum Bornemissa, qui parto proditoris patriæ cognomento, omnem substantiam amicis ac affinibus miserè perditis amisisset. Itaq; Rochandulfus, quòd consilia & conatus omnes fortuna præuerteret & totis castris inconsultè peruicacisq; superbiæ, uel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem ac infamiam corruptæ tantæ occasionis atque uictoriæ animo sustineret, reliquas belli cogitationes ad obsidendos hostes conuertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæsare fratreq; eius aduersus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferendique imperij rationes explicat, hostium consilia & facultates expendit, adhibètque in consilium purpuratos Bassas, ac ingenti animo, diuisis copijs, delectisq; ducibus, uno tempore locis omnibus statuit occurrendum. In primis Solymanus Acarnan Eunuchus in Mesopotamiam mittitur, qui Babylone consistat, Tammasumq; Persarum regem à Tygridis ripa deterreat. Is nuper Aegypto præfectus, multis ædificatis triremibus, enauigatoq; Arabico sinu, & superatis Rubri maris angustijs, in Indiam peruaserat, interfectoq; Ademi rege, Lusitanos ad Dium emporium uehementer oppugnarat: Mahometem uerò purpuratum, natione Dardanum, qui obsessæ reginæ opem ferat, in Pannoniam proficisci iubet. deligitur & Vstresus ex Illyrico quartus ordine purpuratus, qui Mahometem subsequatur, subsistatq; Belgradi intentus ad ferendã opem

ſi Mahometes ualidiores hoſtes inueniat. Attribuitur & ſua claßis Hariadeno Barbaruſſæ, cui antea maris imperium erat delatum, ut daret operam, ne quid detrimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana claſſe reciperetur. Paulò enim ante Auria Siculis Neapolitanisq; triremibus ſibi adiunctis, Turcas & Pœnos Turcis fauentes, Clupea, Neapoli, Adrumento, Ruſpina, Tapſoq;, & denique tota ea Africæ regione, una excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à Pœnis, Africa à noſtris dicitur, ad Mænicis uſque inſulæ Syrtes depulerat, Muleaßisq; Tunetani regis imperio parêre coegerat: Eæ urbes hodie ſunt Calibia, Suſa, Mahometa, Monaſterium, Sfaxia, & Africa quæ Pœnis Mehemedia dicitur: Tum enim Auria ingentem exornabat claſſem, ut ad expugnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Solymanus Maylatum in Tranſyluania Ferdinandi rebus ſtudere, bellumq; moliri didicerat, aduerſus eum Muſtapham Nicopolitanum præfectum ſuperato Danubio, contendere iußit, imperauitq; Petreio Moldauo Valacchorũ principi, ut Muſtaphæ bellum gerenti præſtò adeſſet. Is Turcarum copijs triginta millia ſuorum equitum adiunxit, magnoq; aſtu Maylatum, ut mox dicemus, in poteſtatem redegit. Ipſe autem Solymanus plus æquo Chriſtiana arma ueritus, Cæſarisq; in primis conſilia, & totius Germaniæ facultates, non abſurda, quanquã tum maximè uana ratione, animo reputans, Hadrianopolim proficiſcitur, tertium ex propinquo exercitum, ſi opus foret, ſubſidio duobus præeuntibus purpuratis allaturus, retento ſecum Roſtane genero

quem

quem inter Bassas asciuerat, Luphtibeio scilicet gradu pulso, relegatóque in Macedoniam, quòd uxori, quæ Solymani soror erat, desertum sibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantiq; dissolutas libidines, indignè ac insolenter manus iniecisset. Igitur Mahometes rei gerendæ pariter ostendendæq; uirtutis cupiditate incensus, iustis confectis itineribus, paulò post solstitium in Pannoniam peruenit, adiuncto sibi ex itinere altero Mahomete Belgradensi, accitisq; item Bosnensibus copijs, quibus Vstrephus dudum fato functus, Pestano bello præfuerat. Huic in præfectura successerat Vlamanes Persa. At Germani ubi de aduentu Turcarũ certius cognoscunt, uarijs inter se dictis sententijs decertant: disputatur enim in consilio, præstet ne obsidionem soluere, an contraire hostibus prælioq; certare, sed impellentib. fatis, ut Turcæ Pannoniæ regno potirentur, Rochandulfi sententia uincit. Is nihil tutum, quod esset indecorum putabat Pestum nanq; traijcere, aut Vicegradum, Strigoniũq; redire, uti aliqui suadebant, adeò flagitiosum turpeq; rebatur, ut ingenio tot aduersis conatib. perturbato urgenteq; Fortuna, uinci atq; emori incolumi constantiæ laude, quàm exercitum seruare malle uideretur. Castra itaq; in aduersam urbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur, quà mõs inter Budam & castra positus, recedensq; à flumine latam ab oriente planitiem relinquit, eo consilio, ut aduentãtes Turcæ, quos nihil à classe fluminéq; discessuros uidebat contra rectam tormentisq; munitam castrorum frontem procedere, & periniquo loco transitum tentare

cogerentur. Ea enim erat natura loci, ut castra hinc prǣalta imminentis montis crepidine, illinc uerò ad læuam præterfluenti Danubio munirentur, in tergo autem præualidus agger erat erectus, contra portam turremq́; , quam Budenses, quòd flumine abluatur, Aquariam uocant. Nam ab excelsa urbis arce, duo brachia pinnati muri per decliues præruptosq́; descẽsus ad flumen deducta erant, tantumq́; loci in ima ripa intercipiebant, quantum in summo tota arcis amplitudo complectebatur. In eo spatio, cum stabulis regijs uetera erant naualia, binisq́; portis ac turribus præcludebatur id iter, quod iuxta flumen haud multùm lata ripæ margine in campos perducebat. Porrò in dextram ab ipsa fronte Rochandulfus perpetuam munitionem in aduersum montem erexerat, ibiq́; minora castra in queis erant Hungari, editiore loco posuerat. Parua quoq; insula ponte constrato castris iungebatur: in ea erat lunatus agger maioribus tormentis egregiè munitus, quibus & subeuntia hostium nauigia, & ea, quam diximus, lata planicies ex obliquo peterètur. Cogitabat etiam stabili atq; perpetuo consertis inter se nauigijs ponte constructo, Pestanis mœnibus castra committere, indeq; nouas copias opperiri, aduentantis hostis impetum sustinere, diuturnaq́; maximè obsidione Budenses premere: nam tantus commeatus, tantusq́; rerum bellicarum apparatus ad Pestum fuerat institutus, ut uel in multam hyemem abundè sufficeret. Cæterùm appropinquantibus Turcis, Valentinus cum duobus millibus equitum, legati munere functus occurrit, quid hostes parent, quales, quantiq́;

quantiq; sint, utrumq; Mahometem diligenter edocet, opportuna ponendis castris loca demonstrat. Itaque Mahometes Bassa audacter promotis agminibus, quinque fermè stadiorum spatio ab hoste consedit, circundatq; sese celeriter ingenti fossa per Asappos pedites, quibus in opere faciundo Turcæ plurimum utuntur, totamq; eam planitiē tabernaculis innumeris cōplet. Belgradēsis uerò Mahometes rei bellicæ peritissimus, per colles, qui sese molliter inflectūt, Gerardoq; monti relicta planitie coniunguntur, editiorem capit locum, Hungarorum magis quàm Germanorū castris propinquum. Tum uerò legati Turcæ ducum nomine ad salutandam reginam urbem intrant, magnam maioris minorisq; pecoris multitudinem, ex Hungarorum tamen pascuis abactam dono dant: mirantur subitarios aggeres, terrificosq; hostium conatus, Budensium constantiam laudant, profitenturq; se eorum iniurias celeriter ulturos, excultiq; donis discedunt, Budamq; demum pariter ac ipsa castra mutua securitate cōmeantibus utrinq; Budensibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud utrunque Mahometem, cùm uerbis, tum omnibus officijs, humanitas atque prudentia spectabatur, ut nequaquam simulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine ad ferendam opem aduenissent, sed maximè sincera & diuturna, uel ab astutis pueri nutricijs crederetur. Grauibus enim dictis sententijs, Georgio in primis, Vichioq;, & Valentino suadebant, ut deposita simultate, reuocare exules uellent, communicareque eis solitos honores, & denique in unum Hungarici san-

gninis corpus consentire: omnes enim, nisi desiperent, dum rex Stephanus adolesceret, securè atq; beatè regnaturos, & deniq;, postquàm sub tutela præsidioq; maximi atque iustißimi imperatoris tuti essent, Germanica arma facilè contempturos, quæ neque ualere per se possent, neque omnino commoueri, nisi concitantibus Hungaris, quibus patriæ desiderium satis iusta belli causa uideretur. Cæterùm binis utrinque eo modo constitutis castris, binæ quoque classes accedebant. in Austriana erant biremes uigintiquatuor, maiores minoresq; Nasadæ, quarum formam nauali prælio ad Strigonium facto supra retulimus circiter octoginta, onerariæ uerò naues, & magni lintres paulò minus centum. Turcarum uerò claßis omnis generis nauigijs dimidio minor censebatur. Hanc tortuosi littoris cubitus in altum exporrectus effecto intus latißimo sinu, opportunè ab hostium tormentis protegebat, pari quoque ratione promimentis ripæ. Austriana in altero consimilis profluentis flexu, deligatis ad ripam proris tutißimam stationem obtinebat, actuariæ autem obiectu paruæ insulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepelliam insulam è regione castrorum occuparant, in superioréque parte, ubi Danubius ueluti rostro scinditur, munitionem erexerant, indéque paribus tormentis paruæ insulæ aggeres, & commeantia nauigia diligenter infestabant. Cepellia quadraginta amplius millibus passuum in longitudinem extenditur, pagis ædificijsqúe referta, ac ideo opportuna, ut si eam ab initio Rochandulsus, sicuti iudicabant

Hun-

Hungari, occupandam muniendamq; suscepisset, appareret Turcas nequaquam castrametandi facultatē habituros, aut omnino relicturos classem, si ad occidētem ubi antea Rochandulfus constiterat, magno circuitu castra ponere uoluissent. Quid enim eo consilio insanius, ac exitu calamitosius amissa classe Turcis accidere potuisset? sed nemo uel exactè prudens cuncta prouidet, quum euētus supra cladis incommodum infelicibus reprehensionis etiam grauem notam relinquat. Non putabat enim diuidendas esse copias, priusquàm noua è Norico auxilia superuenirent, quum frequentibus prælijs & graui autumno ingruētibus morbis, uehementer attenuatæ nequaquam Turcarum numerum adæquarent, & Budenses totis copijs diuersoq; latere ad omnes Turcarum motus erupturi uiderentur. Pugnabatur quotidie minutis prælijs circa planitiem ab equitatu, & ad superiores munitiones ac in monte ab extraordinarijs peditibus. Nam Mahometes Bassa præter sagittarios Asappos, egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradensis Illyricos & Triballos adduxerant, sed equites utrinque pari alacritate pugnā ciebant, quum promptißimus quisque aut paulò nobilior eques, ad ostendandam uirtutem ex aduersa acie parem sibi eum, qui armis ac insignibus conspicuus obuersaretur, ad singulares concursus prouocaret, usqueadeò iucundo pugnæ genere ut militari comitate per aliquot horarum inducias, cessantibus bona fide sclopettarijs, ut uera uirtus emineret, hastis tantùm & gladijs certaretur. In his exercitationibus Germani sæpius inferiores Turcis euade-

bant, utpote qui robuſtis atque prægrauibus equis ac ob id ſtatariæ præſertim pugnæ aſſuetis more gentis uterentur, quos ſi procurrere, aut deniq; refugientem hoſtem conſectari uellent: ſegnius omnino quàm oporteret incitarent, & tum facillimè eludendo breuē eorum impetum, Turcæ agiles è manibus elaberētur, nati ſcilicet ad liberas excurſiones è uetere diſciplina, in qua celeriter inſultare, ac euitandis ictibus equorū curſum inflectere, reuertiq; demum, & cum diſperſis cominus pugnare conſueuerunt: ſed ſimiles edocti artes Hungari exules paribus armis ac animis uel multo plures Turcas facilè ſuſtinebant, quum latis protecti ſcutis, ualidisq; pariter ac pernicibus equis inſidentes loricati galeatiq; magna ex parte Turcarum inanes haſtas ſagittasq; contemnerent. Erat inter Germanos duces inſignis Raiſciacus Sueuus: huius filius impiger adoleſcens, quū ignaro patre in aciem prodijſſet ſtrenueq; decertans ſpectante ante alios atque admirante uirtutem patre, à cunctis uel ignotus effusè laudaretur, priuſquàm ſe explicaret à circumfuſis hoſtibus eſt interfectus. Tum uerò Raiſciacus caſu equitis uehementer commotus, ignarusq; ſuæ ſortis, conuerſus ad alios duces, omni, inquit, laude perornandus uidetur hic quiſquis ſit equitum longè fortiſsimus, ac omnino publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, infelicis filij ad longè miſerrimum patrem cadauer eſt relatum, uerioresq; tum omnibus obortæ ſunt lachrymæ, ſed in patre repētinus dolor profundius ad uitalia peruaſit: atq; ita ille paulò poſt, quum rigentibus oculis ſtetiſſet nihil effatus, interijt.

teriјt.

terijt. Exinde Rochandulfus graui edicto quenquam pugnandi causa castris exire uetuit, adeò seuera lege, ut unum atq; alterũ egredi pugnareq; ausum in furca suspẽderit: continẽdos enim milites existimabat, quòd Germanicus equitatus omnibus rebus esset inferior: quòd Iannizeri scloppettarij mirificè pugnarent: quòd expectare nouas copias oporteret. quæ res adeò suorum animos imminuit, & Turcarum spes in immensum adauxit, ut contemptius ac insolentius Germanorum munitiones aggredi auderent, ac intra castra proximos uallo, sagittis & glandibus uulnerarent. Germani siquidem quum castris perducerent fossam, imperitè excauantes ac exterius omnem glebam proijcientes, alterùm propè aggerem, intercedente fossa, hostibus utilem effecerant. Inde enim superiore loco improuisi nec planè conspecti in stationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab editioribus castris sæpius in commeantes à Buda Turcas erumpebant, ita ut paucis tantũ insidiarentur: & quum Turcæ aut Valentini equites ualida manu urgerent, intra munitiones & ad maiora castra se reciperent. Iam transierant multi dies ab aduentu Mahometis, magisq; ac magis Turcis atq; Budensibus animi uiresq; crescebant. Porrò apud Austrianos, ad non dubiæ cladis omen, debilitata uirtus, attritæ uires, inexplicata consilia, & deniq; quo uno subsidio res humanæ bellicæq; præsertim cõstant, spes fractæ uisebantur: sustentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinãdi, peramplaq; existimatio Cæsaris, nequaquam in eo rerũ discrimine fratri germano copijs atq; pecunia defuturi, atq; ipsa demum ducis con-

ſtantia, quæ apud eum omni ratione potior erat, ut inde celerius in ſua fata traheretur. Eo modo quum utrinq; quotidie tormentis maioribus atq; minoribus certaretur, Turcæ ab editioribus locis & è proximo Cepelliæ promõtorio conſpicati ſegnes in inſula Germanorum ſtationes, communicato inter ſe conſilio, ut è duobus caſtris uno tempore diuerſas hoſtium munitiones inuaderent, inalbeſcente cælo, in inſulam cum expeditis nauigijs aduolarũt, adortiq; magno ſilentio ſemiſopitos penè priuſquàm ſentirentur, aut ſeſe Germani captis armis conglobarent, ſupra ſexcentos milites trucidarunt, reliquis uerò ex repentina clade tantus incidit pauor, ut quum perfugerent in caſtra, nec perturbatos anguſtiæ pontis facilè caperent, multi utrinq; decidentes profluente mergerentur, tranſeuntes uerò, è Barbarorum claſſe, quæ in aduerſum pontem proras adegerat, confixi ſagittis interirẽt. Tumultuatum eſt uehementer totis caſtris, quum Turcæ pluribus ſimul locis, magno clamore edito, & ingẽti ſtrepitu tormentorum munitiones inuaſiſſent, pariq; metu atque periculo, à reliquis Germanis Bohemiſq; ac ipſis Hungaris deſperato penè ſubſidio certaretur. Sed ad recuperandam inſulam, neq; his Germanorum cohortibus, quæ in extremo ad flumen aggere in ſtatione conſtiterant, neq; ſocijs naualibus, aut expediti conſilij celeritas, aut præſentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Herbeſtulſo caſtrorũ magiſtro, ne à Barbaris Chriſtiana ſigna atq; tormenta rapi paterentur, Marioq; ſimul Neapolitano, qui tum claſſi præerat, biremes maioreſq; Naſadas propugnatorib.

plenas

plenas ad insulam appellēte, tanta ui Turcis cadauera spoliantibus, ac, ut tormenta capta protinus aueherēt ad naues propellentibus, incubuerunt, ut trucidati cōpulsiq; in naues, ac à terra simul & à circunfusis biremibus profligati, tormenta simul ac insulam uictoribus æquata clade reliquerint. Ferunt ea die Barbarorum classem deleri potuisse, si nostri uictoria utentes, adiutiq; secundo cursu atque impetu tanti amnis, in puppes fugientiū rostratas proras adigere, cōmixtiq; descendere uoluissent. Sed tormenta, quæ in ipsa Cepelliæ fronte, & in aduersa castrorum ripa à Turcis erant constituta, anceps omnino descendentibus periculum ostendebant: facilè enim multa demum post cōfectum subitæ rei certamen animaduersa sunt, quæ in ipso commoti discriminis articulo opportunè prouideri non poterant, quum uel expeditis atq; fortißimis ducibus, plerunq; consilium ac mētem repentini casus eripiant. Barbarorū tamen Nasadæ quatuor demersæ sunt, & tres captæ, multiq; in eo tumultu aut tormētis discerpti, aut absorpti flumine perierūt. Herbestulfus ipse, quū ante signa fortißimè dimicaret, tribus sagittis per apertam galeam receptis grauiter uulneratus discesßit. Sequentibus autem diebus Turcæ, tametsi ulla in parte munitiones expugnare nequiuerant, propugnaculoq; Bohemorum semicapto inde multis acceptis uulneribus expulsi fuerant, magis tamen ac magis trepidatione nostrorū alacriores facti, tanto contemptu ex omnibus locis lacessendo prouocandoq; infestabant castra, ut nullum ferè quietis spatium succedentibus in stationem cohortibus relinquerent, & nostri

diu castra se tueri posse, crescētibus præsertim hostiū copijs atq; animis desperarent. Nam Vstrefus Bassa à Belgrado recētes quotidie milites, receptis ad se ægris atq; saucijs suppeditabat, & Valentinus adiuncta sibi delecta Turcarum manu Ianizerisq; sclopettarijs, è superioribus castris Perenianos equites depulerat, occupatoq; Gerardo mōte ad eum usq; locum, ubi ingēs lignea crux erecta cōspicitur, multis hostium stratis ita peruenerat, ut auersa castra ad Aquariam turrem uergentia audacter inuaderet, magnusq; totis castris tumultus oriretur, quum nostris undiq; circunfuso hosti esset repugnādum. Sed præter singularem Germanorum Bohemorumq; in omni labore atq; periculo perseuerantiam, magno usui fuerunt Pestanorum tormenta, quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebātur, sic ut pleros q; equites libratis ad descensum maioribus colubrinis interficerent, & reliqui in tutum se recipere cogerentur. Ferunt ea die Valentinum nihil Hungaris exulibus, sed Germanis maximè infensum, certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ, per fidum equitem Pereno suasisse, ut se Hungarosq; omnes festinanter imminēti clade eriperet, quoniam bellua ingens, quæ uniuersos uno hiatu deuoraret aduētare nūciaretur. Solymanus enim cognitis rebus, quæ à Cæsare Ferdinandoq; pararentur, ratus eos ad Budam cum magnis copijs descensuros, statuit tātæ occasioni, quæ nobili prælio, gloriosæq; uictoriæ casum aperiret, magnis itineribus occurendum. Itaq; Perenus apud Rochandulphum ducesq; liberè locutus, quæ accepisset retulit, testatusq; est, nisi de receptu decerneretur, sibi

atq;

atque Hungaris ad salutem esse consulturum. Quum sententiæ uariarent, sed omnes tamen Pestum noctu perfugiendum arbitrarentur, unus Rochandulfus fatali obstinatione pernegabat, se iniussu Ferdinandi regis à Buda discessurum. Itaque Salma celeri myoparone Viennam mittitur, qui regij iudicij decretum referat. Interim urgente metu, frementeq́; Pereno, statuunt noctu silente luna quatuor commeatibus ad Pestum traijcere. In primo tormenta maiora & Hungaros, in secundo equites Germanos atque Bohemos, in reliquis peditatum omnem cum castrensibus impedimentis collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti sunt, qui sine tumultu transueherent, Barcocius Hungarus, & è Germanis Balthasar Pocanius. Neq; enim Danubius, uti antea se facilè perfecturos crediderant, perpetuo ponte iungi potuit: nam eo iam cœpto & penè contabulato, uis tanta uentorum & tempestas oborta est, ut amnis ingentibus excitatis fluctibus sæuus, tot nauigiorum dissoluta compage, iuncturarum trabes uiolenter effringeret, atq; inde magni lintres abruptis ancorarijs funibus, profluentis impetu raperentur. Itaq; primis & secundis transeuntibus fortuna non defuit. Nam tametsi coeuntia in unã partem nauigia, Budenses Turcæq́; per diem ab editis locis despectantes, id quod erat facilè suspicarentur, & uarias quisq; pro ingenio noui motus causas adduceret, nihil tamen de repentina hostium fuga prouidebant, sed ea commeantium nauium frequentia, intentos & diligenter speculantes diu nequaquam fefellit. Nam Vsarones duo perfugæ, ad Georgium Valenti-

numq; institutæ fugæ consilium detulerunt. ab his extemplo certiores facti duo Mahometes, totis penè copijs ad oppugnanda castra contendunt: tormenta curulia producuntur, præeuntibus Ianizeris cæterisq; peditibus iuniores equites dimißis equis succedunt, terribiliq; ululatu edito, stationes adoriuntur. Tum uerò Austrianis detecta ipsorum fuga animus concidit, resistunt tamen acriter Bohemi, paiterq; ij Germani, qui iuxta flumen ad insulæ pontem excubabant. Tumultuatur autem totis castris, & in ripa maximè, quum quisque pauore concepto naues conscendere, nullo ordine nulloq; pudore, uel per mutua uulnera properaret. cuncta enim terribiliora, uel fortibus uiris reddebat nox intempesta, & nubilo tum cælo perobscura. Rochandulfi autē in tenebris, tantoq; fremitu suorum ac hostiū clamore, reboantibus undiq; tormentis, nullum erat imperium. Is tum supra ægritudinem animi admirabili & prorsus fatali casu uulneratus decumbebat, quum fortè literas ad regem perscribenti, ex hostium castris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcamq; oppositam ictu perfringens, resilientis tabulæ fragmentum in læuum eius humerum grauiter adegisset. Cæteri porrò peditum duces, quum iam transuectis equitibus felicem fugam, quæ sibi eriperetur, uehementer inuiderent, uti proprio occupati metu, nec publicum discrimen priuatæ saluti præferentes, hærebant potius, quàm irruentibus hostibus repugnabant. Itaq; superiora primum castra, ubi Perenus constiterat, à Belgradensis Valentiniq; copijs occupātur, Germaniq; toto Gerardo monte præcipiti fuga dispalantur. Neq;

tur. Neque interim Budenses paratæ occasioni ad intercludendos hostes defuêre, quin ab Aquariæ turris porta, & per eam fossam, quam à Ioanne rege perductam ad flumen diximus, confestim erumperent, & ab aduersa castrorum parte stationes iam planè desertas inuaderent, coniectisq; in hostes igniuomis globis tentoria incendere niterentur. Georgius autem tam subito quàm felici consilio ad stabula regia pabuli strues succendit, tantaq; inde latè refulgens flamma repente emicuit, ut quum Danubius nitido undarum æquore igneæ lucis splendorem exciperet, repercussuq; diffusum ad Pestanam usq; ripam diurno lumini persimilē euibraret, tota ea, cùm terrestris tumultus, tum naualis fugæ fœda facies spectaretur. Tum uerò tormenta undiq; in fugiētem classem directa contortaq; sunt, ut non solùm ab Aquaria turre, summaq; arce à Budensibus, sed à binis etiam Turcarū castris, & è Cepellia, uel ad incertos ictus conturbata nauigia peterentur: tanta quoq; locis omnibus inuecta luce, Cassonus, qui classi præerat, expeditiora nauigia, remis per aduersum flumen contendens, in latus hostilis classis incitauit. Itaq; conserto nauali prælio, quum à nostris iniqua ubiq; fortuna certaretur, lintres onerarij aliquot militibus pleni capiuntur, nōnulli tormentis perforati demerguntur, repletur totus amnis cadaueribus, miserabiliq; præsertim turba nautarū & militū enatare conantium. Nam quū inferiorem munitionē Ianizeri, stratis primis cohortibus perrupissent, reliquiq; Germani per pontē in insulam perfugerent, ac in tergo falcatis ensibus cæderētur, honestæ mortis metu in amnis

gurgitibus turpißimam mortē quærebant, quum aut prælaltis rapti uorticibus, aut à nauigijs hostium armis repulsi detrusiq; crudeliter interirent. Trecentis eano cte nauigijs incredibili conturbatione inter se commixtis, & aliquādiu hærentibus, totus penè amnis uno ueluti ponte constratus apparuit, sed Austrianæ biremes maioresq; Nasadæ desperatis reb. incolumes sese celeriter è manibus Turcarum explicantes, à puppibusq; hostes tormentis submouentes, ad Comorā ascenderunt. Terrestres uerò copiæ in castris eandem fortunam tulêre: sed decoro maximè uitæ exitu Bohemi impauidè repugnātes, & Othonis Hechijq; summi peditum ducis cohortes, aduersis uulneribus conciderunt: nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quū instante hoste ad crepidinem, quæ castris imminebat, peruenirent, obscuritate & metu animos confundente præcipites decidebāt. Multi etiam à Decumana porta, quum Budensibus occurrerent, & quisq; hostiū uario ingenij habitu clementiam aut crudelitatē exerceret, cæsi aut seruati sunt. Vbi uerò sol oriens nostrorum stragem Barbarorumq; uictoriam detexit, circiter tria millia hominum omnis generis, quæ accliui tumulo more militiæ sese ad Gerardi templū erectis uexillis conglobarant, à circunfusa multitudine trucidata sunt: eorum tamen pars ferè tertia, quum proiectis ad terram armis salutem peteret, deditionem fecit, ut maiore demū uitæ ludibrio, ad spectaculum ipsa morte turpius seruaretur. Eodem quoq; tempore Cassonus uictrice classe ad Pestanam ripam delatus, tantum terrorē his qui euaserant, tueriq; mœnia facilè poterant, uel

uel ſolis clamoribus & tormentorum bombis intulit, ut equitatus trepida fuga, quum ſe portis effunderet, in anguſtijs affligeretur. Vſqueadeò enim Germani priſtinæ uirtutis obliti, ad Turcarum nomen trepidabant, ut quum in nauigijs linteata capita conſpicerent relicta menſarum argentea ſupellectile, ac omnibus chariſſimarum rerum ſarcinis & curribus deſertis, attoniti inermesq́; profugerent. Hæsêre tamen Vſarones Hungari, apud quos omni metu mortis prædæ auiditas præualebat, diripiendis mercatorũ tabernis occupati: nam omnis mercimonij nobile ac opulentum emporium Peſti fuerat inſtitutum, confluentibus ſcilicet undiq; mercatoribus in tutam ſedem muniti commodiſsimiq́; oppidi, quod extra belli periculũ, militaresq́; tumultus, modico faciliq́; traiectu caſtris iungeretur. Cæterũ Caſſonus nemine mœnia aut portas defendente protinus irrupit, prædantiumq́; aliquot cæcidit. Tanta autem feritate peruagando oppidũ, Chriſtiano cruore lætatus eſt, ut ne ægris quidẽ, quorum magnus erat numerus, & fœminis lixarum more Germanorũ caſtra ſequi ſolitis parceretur: omnes enim promiſcuè Barbari trucidabant, niſi quos aut ad ſeruitutem forma & robur, aut teneræ ætatis flos, ad ſpem libidinis reſeruarent, ita ut eo bello ſupra uiginti millia Chriſtianorum capitum uarijs caſibus interempta tradantur. Capta autem ſunt Peſti & in caſtris, inſulaq́;, & in nauigijs in ripam nondum expoſita exactæ pulchritudinis muralia tormenta triginta ſex, minora autem quæ canterijs & curribus imponerentur, centum & quinquaginta. Porrò tormentarij pulueris pilarumq́;

ferrearum ac armorum atq; telorum, & parati commeatus in totam hyemem, adeò ingenti copia potitus est hostis, ut ea præda multo maxima pars uictoriæ Barbarorum æstimatione censeretur. Sed nostri, qui iudicio prudentiaq; ualerent, nihil uel tantæ opulētiæ iacturam, quando sarciri instaurariq; mediocri pecunia posset, reputabant: quum uerum detrimentum, ac insanabile susceptum uulnus, uel tacitis animis agnoscerent, quo Germanicæ uirtutis ac disciplinæ existimationem, inuiolatam antea Romanis imperatoribus, una atq; altera ad Exechium, & Budam, pudenda Christianis omnibus fuga, sine uulnere hostium penitus amisissent. Ipse autem Rochandulfus, quum expugnata munitione medijs in castris pugnaretur, & cōcidi in tabernaculo quàm tantæ cladi superesse mallet, uel renitens & fremens, à medico, cubiliq; præfecto, qui iacentem deserere nolebant, sublatus nauiculæque impositus, ad Comaram insulam ascendit, atque ibi paulò post, Samario in uico, uulneris ac animi dolore extinctus, funestam diræ obstinationis atque superbiæ suæ memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS.

LIBER XL.

T Solymanus, qui maioribus, quàm unquam antea, confectis itineribus aduentabat, ubi de suorum uictoria certius cognouit, institutam properandi diligentiam remittens, quintis castris Budā peruenit. Nam tanta celeritate contēderat, ut prætorianæ cohortes, præter eorum disciplinæ consuetudinem, festinantis equitatus cursum adæquare cogerentur. Cupiebat enim interesse prælio, neq; Augusto mēse uolebat excludi, qui mensium omnium, occulto quodā auspicio, sibi in primis patriq; Selymo militiæ felicissimus extitisset. Nam & magnum Hysmaelem in Calderanis campis, & Campsonem Gaurium Memphiticum regem ad Singam, & postremò Ludouicum atq; Hungaros ad Mugacium ultimis Augusti diebus acie deuictos memorabant. Quū & pleriq; duces eodem etiam mense à Baiazete Methonem expugnatam meminissent. Consedit autem in aduersa ad Budam ueterem regione, offensus odore cadauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, ut purius atq; nitidius aquare

tur, & Strigoniensibus ex propinquo terrorem incuteret: nam Tartarorum agmina magno à castris interuallo præcurrere solita, ad Vicegradum extendebantur. Victore itaq; exercitu ad se traducto, atq; unis omnimo munitis castris, ante omnia utrunq; Mahometem impensè collaudat: sed Belgradẽsem, cuius eximia uirtute consilioq́; sine iactura militum administratum & confectum bellum fuisse didicerat, totius Græciæ equitum magistrũ dicit: alios pro merito adauctis stipendijs ditat, uel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet, erant circiter octingenti, qui prælongis uincti restibus, ante ora ducũ instructosq́; ordines ludibrij causa trahebantur. ex his notos duces nobilesq; aliquot, quibus parceretur, delecti sunt, & ante alios Balthasar Pocanius, quem funesta ea nocte, transuehendis copijs præfuisse docuimus, & Tayscus dux uetus, eo bello uigilum præfectus, reliquos ad unũ omnes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam antea in nostros crudelior, è conspectu abductos tyronibus trucidandos dedit, truci nutu & sæua uoce prolocutus, talem eos omnino mereri pœnã, qui quum per legatos nequaqnam syncerè de pace agerent, astutè bellum intulissent. Eminebat inter captiuos excelsæ proceritatis Noricus miles, hunc in contemptum Germaniæ gentis, pomilioni, qui erat in delitijs filiorum, capite præalta captiui genua uix adæquanti, occidendum tradidit, ita ut indignæ necis iniuriam crudeli contumelia cumularet, cum diu incuruo puerili acinace, per lusum risumq́; cruribus prostratus uir ingens iugularetur à nano,

qui

qui inter adhortationum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo spectaculo principum oculos satiarat. E captiuis autē, unus omnino Bursichius Bohemorum dux nobilis, incolumis euasit, reginæ beneficio & Mahometis indulgentia paulò ante redemptus. Patrata ea ignobili & sæua cæde, Solymanus regi puero dona misit, phaleratos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habenisq; aureis & gemmatis ephippijs exornatos, totidemq; ex auro textili regales uestes: proceribus autem Hungaris præter singulas talares togas, aureos etiam torques. Legati, qui munera tulêre perhumaniter à regina postularunt, ut puerum regem cum proceribus in castra mittere, omniq; dubitatione deposita, cuncta sibi ac filio secunda atque felicia sperare uellet. Ea enim magnitudine animi esse Solymanum, qui reges omnes non modò potentia fortunâque, sed pietate atque iustitia superaret, ut puerum, quem semel paterno iure tutela sua ac amicitia dignum omnino defendendum susceperit, comprobante demum uictoria non modò conseruatum uelit, sed amplioribus antiqui regni spatijs adaugendum existimet. Proinde cupere regiam prolem coràm intueri, agnoscereq; paternam indolem, infantemq; de manu amplexandum tradere liberis suis, ut bene auspicatis renouatæ tutelæ initijs, perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ fundamenta iacerentur, ipsam uerò filiæ nurusq; loco incolumi dignitate semper habiturum: quòd eam autem secus ac amanter cuperet, non inuiseret, prohiberi eo humanitatis officio antiquis

Ottomannorum institutis, quibus principes suos ad alienas mulieres in alienis tectis intrare uetuissent. Porrò Solymanum non usqueadeò temperantiæ ac honesti decoris esse oblitum, ut socij beneuolentissimiq; regis filiã, eandemq; beneficiarij ac amici regis nuper uxorem, & in similem regiæ fortunæ maiestatem crescentis pueri matrem, ætate formaq; florentem, in castra atq; adeò in intimũ tabernaculum admitti pateretur: ne integrum eius pudicitiæ nomen, quòd in reginis unica & perillustri cura esset tuendum, ullis suspicionibus inuolueret. Ad ea tum regina, nõ occulto metu teneros sensus in materno affectu facilè cõfundẽte, perplexè admodum respondit, sed monente demum obtestanteq; Georgio, ne dubitantis suspicionem leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis inijceret, puerum regalibus crepundijs exornatum carpentoq; aurato impositũ cum nutrice lectissimisq; matronis in castra misit, comitantib. cunctis ferè proceribus, quibus dona legati detulerant. Excepêre aduẽtantem progressæ aliquantum è castris honoris causa ornatissimæ turmæ equitum, & inter castrenses uias prætorianæ cohortes, illatumq; in tabernaculũ Solymanus humaniter inspexit, perblãdè cum nutrice collocutus, liberos suos qui aderant complecti atque exosculari lætè uagientem iussit, certo amoris pignore obligantes, quem beneficiarium atq; amicum, quum pariter adolesceret, essent habituri. Ii erant Selymus & Baiazetes Roxolana matre geniti, aui et proaui nomina referentes. Mustapham enim Circasia priore uxore susceptum, regio & planè militari spiritu iuuenem,

ueluti ablegatum ad Magnesiam in Ioniæ præfectura reliquerat, quum ingenio uiribusq; uigentem & non obscuro militum studio subnixum tum planè metuendum existimaret: inductus enim, uti planè uxorius, Roxolanæ blanditijs, aut sicuti plerique ferebant, per Trongillam Iudaicæ sectæ nobilem magam amatorijs ueneficijs deprauatus, Selymum, excluso Mustapha, successorem imperij destinabat: quòd Mustaphas intempestiua atque nefaria cupiditate nimis sera fata patris, aui Selymi exemplo præuenturus esse uideretur. Cæterùm Solymanus, quum Hungari proceres cum purpuratis pranderent, certos duces, quibus antea negotium dederat, per simulationem uisendæ urbis immißis cohortibus Sabatinam portam occupari iußit, usqueadeò tacitè & dißimulanter, ut nec custos satis otiosus commeantis turbæ spectator, portæ aditum alienæ potestatis factum sentiret: nam quum frequentes sedato passu manipulatim intrarent, multi etiam ex composito, ut patrandæ rei suspicionem auerterent, ueluti iam lustrata urbe, in castra redibant. Eo modo plateis foroq; & compitis omnibus celeriter occupatis, & nusquam tumultu edito, prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iußit, ut Budenses omni timore deposito limine se continerent, matureq;, si uitam ac libertatem & denique fortunas incolumes uellent, arma traderent. Paruêre imperio ciues, prolatisq; armis in fidem recepti, Turcas hospitio receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modestia ex seueritate disciplinæ, ut nemo hospitum asperiore dicto factóue sit

uiolatus. Tum uerò Solymanus, ubi renunciatum est, pacato & nihil resistente populo, urbem in manu esse, puerum, quanquam nox incumberet, ad reginam remisit, retentis apud se proceribus. Erant ij Georgius ipse Varadinensis antistes, ærario præfectus, & Petrus item Vichius regis propinquus, Ioannis testamento tutor relictus, Valentinus quoque copiarũ dux summus, & Stephanus Verbetius epistolarum & scrinij regij magister, & Bacianus Vrbanus, custodiæ præsidijsq; urbis præpositus. Ea uis impotentis Barbari inopinantibus improuiso illata, singulorum animos magnopere conterruit: auxêre etiam pauorem minus familiares purpuratorum uultus, uerbaq; intempestiuis querelis inuoluta. Nam perductos in consessum, tam seuerè, quàm impudenter interrogando criminandoq; iustæ prope quæstioni subiecerant, ita ut grauißimarum rerum consiliorumq; omnium rationẽ reposcere uiderentur. At regina, ubi urbem seriò doloq; occupatam, & proceres in castris retentos uidet, metu et dolore perturbata, supplices libellos ad Solymanum perscribit, orat, ut fidei datæ, quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter confirmarit, & deniq; pristinæ suæ lenitatis & clementiæ obliuisci nolit, ideoq; proceres ob egregiam fidem fortemq; operam, de se, Turcicoq; nomine benemeritos, incolumes remittat. Agit hæc per Rostanem, atque eum muneribus explet. missa etiam è suo cultu corolla perinsigni ex unionibus cum gemmato emblemate, quæ eius uxori Solymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanũ pugnan
tibus

tibus sententijs disputatum ferunt: Mahometes & Vustrephus parum inter se diuersi, puerum regiæ prolis, principesq; gentis, Byzantium abducẽdos censebant, committendam autem Budam præfecto, non tam acri quàm moderato prudentiq;, qui molliter imperando indulgendoq;, Hungarorum animos seruitutis metu liberaret, conseruatisq; omnium fortunis, paulatim ferendo iugo insuefaceret. At Rostanes, ingenio mitior, atq; eo, quòd uti gener firmiore gratia ualebat, ab omni uel cupiditatis uel adulationis suspicione remotior, totius deliberationis summam ad decus reuocabat, quum diceret longè maximo atq; optimo principi, qui nullo unquam dedecore nominis famam onerasset, nihil omnino esse turpius, quàm contra ius & æquum susceptæ antea tutelæ ac defensionis, parta demum uictoria fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefellisse. Ex aduerso Mahometes Belgradensis, qui Iahaoglis uocabatur, nũquam nisi peracerbus in nostrũ nomen & maximè truculentus, leniora consilia uehemẽter improbabat. Erat enim Turcici sanguinis patre nomine Iaha Bassa, Mahometis quondam purpurato progenitus, exercueratq; Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limite, sub Balibeio præsertim fratre, quẽ Mugaciana acie claruisse meminimus, sed demum ex calamitate nostri exercitus ad Exechium, & hac quoque ad Budam Germanorum infelicitate, tantam militaris consilij ceperat opinionem, ut extra ordinem, in consiliũ cum purpuratis admitteretur. Is rogatus sententiam, Scio, inquit, Solymane, quum postremo loco sentẽtia dicitur, dissidentis nomen inuidiæ

expositum uideri, neq; proinde fieri posse, quũ planè
dissentiam, quin oratio mea uestris auribus ac animis
grauis molestáq; sit, sed non recuso uel arrogantis no-
men, modò malignitatis & ignorantiæ notam deuitẽ,
dum ea recolo quæ ex usu præsentium rerum tuis cõ-
modis tuisq; amplitudini mirificè conducant. Concedi
enim aliquid ætati meæ, & si dicere liceat, etiam rebus
gestis, iure postulo: quũ bellando dimicandoq; in Pan
nonia senex factus, ea de statu atq; opibus huius regni,
ingenijsq; hominum didicerim, quæ prolata in mediũ,
magno usui esse poßint, ut de hac re, quæ decreti pœ-
nitentiam non recipit, rectißimè statuatis. Quinquies
iam per hos uiginti annos armatus in Pannoniam ue-
nisti, & ego non obscurus omnino aut dux aut miles,
omnibus non modò bellis, sed prælijs interfui, puto, ut
uindicares iniurias, imperij fines proferres, & deniq;
optima pace potirêre: quæ certa esse non potest, nisi
armis atq; uictoria paretur. Itaq; Belgradum infame
domicilium asylumq; latronum immanium, & quon-
dam funestis maiorum nostrorum conatibus nobili-
tatum, fortiter expugnasti, quum inde Hũgari per in-
ducias, patre tuo Parthicis occupato bellis, Mysorum
& Illyricorum fines impunè uexauissent. Eosdẽ por-
rò quintum post annum, quòd nefaria crudelitate &
teterrimo supplicij genere legatos nostros interfece-
rant, una acie cum rege ipso trucidasti, Budáq; poti-
tus, ut præclarum magnitudinis animi tui, uel remo-
tißimis nostri nominis hostibus specimen daretur, de-
legisti ex reliquijs profligatæ gentis, quem diademate
protinus ornares, non regio quidem ortum sanguine,
& nullo

& nullo hercle alio merito cognitum, quàm q̧ dudum & priuatus & publicus hoſtis extiterat, quũ ualidiſſimas cõtra te è Tranſyluania adducens copias, fratrẽ uirum ipſo fortiorem gladio noſtro interfectum amiſiſſet. Exortus eſt demũ nouus hoſtis rex Noricus, qui Hungarum beneficio tuo regnantem expelleret, atq; ita aduerſus Germanos tertium bellum ſuſcepiſti, uſq; adeò uehemens, ut reducto ſtatim rege fugatisq; hoſtibus, non modò Viennæ mœnibus, ſed interiori etiam Germaniæ terrorem intuleris. At biennio uixdum exacto, idẽ rex neq; pacem pati, neq; bellum ferre ſolitus, quũ præſentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budamq; noſtro defendente præſidio fruſtra oppugnaſſet, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incẽdijs uindicantẽ, quòd tuæ dignitatis eſſe ſtatuebas, eũ tueri armis, quem inuſitata liberalitate regem effeceras, maximeq; optares cum duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna edita, decertare. Sed illi, quum urendo uaſtandoq; auita eorum regna percurreres, aduentantis fremitum non tulerunt, ſecutaq; demum pax eſt inter Hungarum atq; Germanum te indulgẽte probanteq;, quum aduerſus Perſas ire properares: ſed eam Germanus ita fregit, ut niſi ego ad Exechiũ deleto ingenti eius exercitu, perfidiam opportunè uindicaſſem, tu omnino Babylone accerſendus uiderẽre, ſicuti modò Byzantio, multis itinerum ſuperatis incommodis, aduolaſti, ut nobis maturam opem ferres, dareſq; ſupremam operam, ſicuti planè ſperauerim, ut rebus in Pannonia firmiſsimè conſtitutis, tot laborum ac ſumptuum incõmoda, pro alieno cõmodo quinquies

suscepta, finiantur. Nisi uti uideo aliquos optare, nunquam tibi tutelam hanc pupilli & uiduæ censes dimittendam, infiniti scilicet laboris atq; periculi plenam, cui par pretium non sit ea gloriæ species, quæ animo tuo excelso honestiq; semper decoris auido, ab his uti arbitror, nimis sapientibus obtenditur. Verùm hanc, uti planè rudis, sapientiam gloria redundantem non intelligo, quæ in ipso cursu uictoriæ neruos elidit, nec in castra à peritis imperatoribus unquam admittitur: quo fit, ut te maioribus tuis, qui duo de uiginti regna in hoc imperium contulerunt, quum feliciorē omnino cupiam, sapientiorem esse nolim: quid enim insipientius dici potest, quàm semper esse stultum? hoc est aliena curantem, sua omnia, salutem, opes, dignitatem, in discrimen sæpißimè deuocare. Satisfecisti, uti arbitror & cumulatè quidem officio pietatis & fidei, atq; etiā gloriæ, si ea potius mansuetudine, clementia, lenitate, quàm inuicto consilij robore, pertinaciq; uigore militaris animi comparatur. His enim instrumentis ardēs semper & inuicta uirtus Ottomannos prouexit & extulit. Illæ autē, ut mihi uidentur, adumbratæ laudis imagines, otiosorum & desidum regum animos delectent, armatis certè nunquam maioribus tuis, nisi post debellatos hostes, triūphosq; actos, ac erecta trophæa placuerunt. Sed hæc arbitrio iudicioq; tuo, cui maiora ingenia concedunt, tribuantur. Ego, certè, si bellorum casus & non incerta rerum momenta longè prospicio eam minimè, quam animi libido suadet, consilij rationem sequar, quum ipsa, quæ cunctis rebus dominatur & me uehementer urget, multo meliorem neceßitas

ostendat.

ostendat. Ante omnia Hungari, ut ipsis minimè confidamus, præclarè nos admonent, quum rapinis, transfugijs, atque perfidia infames, inter se dissentiant, nec eorum exules desint, qui Germanos concitent, & cōtinenter bellum gerant: reginæq; item & pueri opes infirmæ, quæ tantæ esse non possunt, ut præpotentem propinquumq; hostem sustineant. Necesse ergo erit alienū regnū nostris tueri auxilijs, quæ minora iusto exercitu, sine magno nostro discrimine detrimentoq; adduci nequeunt. Magnis porrò, uti solemus, peditatu, tormentis, classeq; instructis exercitibus, singulos per annos, tanti itineris & laboris expeditionem suscipere, extremæ dementiæ opus uidetur. Neq; enim ex Ottomānici nominis dignitate putauerim, quotannis ad plorantis petentisq; opem fœminæ preces com moueri, nisi arma sustinere quàm inferre utilius atq; nobilius putes. Itaq; censeo hoc regnum, uti iure belli toties captum defensumq;, more maiorum in prouinciam redigendum, reginam patri remittendam, puerum alendum Byzantij intra septa regiæ, nostrisq; legibus imbuendum, proceres necandos, euertendasq; eorū arces, ac ex omni regione familias insignes, quæ ferociores spiritus gerant, in Asiam traducendas: reliquam porrò multitudinē, quæ agros colat, atq; urbes inhabitet, impositis præsidijs conseruandam. Hoc uno siquidē decreto Solymane, & Hungari se perdomitos intelligent, & Germani, nisi temerè utique ac infeliciter de Styria atq; Austria dimicare uelint, Pannoniæ finibus abstinebunt. At Solymanus, priusquàm de re tanta decerneret, sacrificandum ratus, tertio calendas

Septembris, qui dies Mugaciana uictoria erat insignis Budam cum liberis intrauit, delecto celebri templo, quod Deiparæ uirgini erat dicatum. Illud enim antea sacerdotes Mahometano ritu expiantes, diuorum scilicet nostrorũ sublatis altaribus, imaginibusq; deletis, Deo maximo consecrarant. Nec multò post eo temperamento decretum edidit, ut singulorum sententias appositè moderatus, parem omnino uiam securitatis simul ac dignitatis tenere uideretur. Budam enim Turcico præsidio custodiendam censet, reginamq; obiter monet, ut æquo animo urbe atq; arce excedere uelit: ipsã enim cum puero ultra Tybiscũ in Lippa regnaturam, regione admodum pacata atq; opulenta, & quod non mediocri etiam solatio esse poßit, Sigismundi patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoscẽdo regno feliciter adolescat. Eosdem porrò eum tutores atq; nutritios habiturum, Vichiũ quoq; Temesuarensis præfecturæ Sanzachum maximè illustrem atq; potentem fore, Verbetium uerò senem, uti legum totius regni urbanarumq; rerum peritißimum, Budæ Hungaris ius dicturum: se uerò daturum comites è prætorianis alis, currusq; & sarcinaria iumẽta, quibus mundus muliebris, gazaq; omnis regia in Lippam aueherentur. Itaq; regina uel cũ lachrymis et tacito gemitu, tyranni perfidiã detestata, sed tum neceßitati dißimulanter cedẽs, arce atq; urbe exceßit, ea à Barbaris imposita lege, ut tormẽta ænea, & quicquid militaris instrumenti armamentarijs inerat, & cõmeatus in horreis omnino relinqueret. Proceres quoq; unà profecti sunt, qui tametsi peracerbo rerum euentu tristes incedebant,

debant, recepta tamen libertate saluteq; de qua per triduum desperarant, perquàm effusè lætabantur. Solus omnium Valentinus antiquum Barbarorum odiũ præsenti perfidia sensit, in castris sub custodia retẽtus, quòd circa Balatonem lacũ præualidas opportunasq; arces obtinebat: quòd nouẽ ante annis ad Neocricum uti memorauimus, in profligatos Cassoni equites crudelißimè desæuisset: quòd uir ingenio maximè pugnaci, indomito, liberali, Hungarorum multitudinem militandi studio sibi deuinctam, quò uellet impellere posset. Eius enim uiri uirtus spectata militiæ, cum Turcis omnibus, tum ipsi maximè Belgradensi, qui eum ambiguis criminibus obiectis, odiosum reddiderat, omnino formidãda uidebatur. Emanarat quippe fama, neminem ex Hũgaris exulibus equitibusq; Germanis euasurum fuisse, nisi Valentinus Perenum hostium ducem, ut sese imminenti clade cum suis celeriter eriperet, opportunè monuisset. Neq; id ille uel captus pernegabat, quum generosa & contumaci fronte, idẽ sem per se facturum fateretur. Quid enim, inquit, nobilius esse potuit, quã nostræ nationis auxilia, quæ cognationis & sanguinis priuatæq; beneuolentiæ neceßitudinẽ includant, externis uerisq; hostibus detraxisse? Vt hi scilicet minore nostro cũ periculo uincerentur, & illi clade erepti superessent, qui ad referendam gratiam insperati, ac ideo insignis beneficij memoriam retinerent? Egit tamen regina sedulò, quanquam proprio mœrore occupata, ut Valentino libertas impetraretur, & id quidem à Rostane per Agorchũ Sigismundi patris legatũ, uirum inter Sarmatas genere & bellica

laude illustrem, qui uictoriam de Germanis partam gratulatum aduenerat. Sed id tantùm humaniter est impetratum, ut Solymanus, quum nihil Valentino se nociturum promitteret, non incertæ libertatis spem præbere uideretur. Dum hæc Budæ fiunt: Ferdinādus belli euentum Viennæ expectans, ubi suos fœdè profligatos, & ducem mortifero ictum uulnere in Comarā euasisse, aduentareq; Solymanum didicit, Leonardum Velsium, quanquam sæua diuturni morbi tabe afflictū quòd paulò ante non infelix dux oppugnandæ Budæ consilium improbarat, in Comaram descendere iubet, qui reliquias fusi exercitus excipiat, fugientes undiq; sistat, speq; auxiliorum commeatus atq; stipendij territos, & rerum omnium inopes confirmet. Optimum quoque ratus uictori Solymano moram inijcere, qui Viennam usque repentina incursione peruasurus esse credebatur. Legatos ad eum mittit, qui oblatis nouis conditionibus pacem peterēt: ij fuêre Nicolaus Salma, quem felici sua sorte, pridie quàm castra à Turcis caperentur, ab exercitu legatum ad regem missum fuisse docuimus, & Sigismundus Lithestanius præclara nobilitate togatus senex. Tulêre munera, excelsum Germanico more ex auro poculum, lectißimis exornatū gemmis, eruditæq; insuper admirationis argenteā machinam, in qua non horarū modò spatia, sed errātium etiam syderum motus, mēstruiq; Solis ac Lunæ coitus, exactißima ratione monstrabantur, intus scilicet tentatis rotis certisq; ponderibus, admirabili momento, uel in multum æuū minutißimas temporum mansuras dispensantibus, quum inter celeres tardosq; orbes, in tam

tam uario inæqualiq; polorum ordine, audaci quadã supremi motoris æmulatione cuncta congruerent. Ea à peritißimis astronomis excogitata perfectaq;, Maximiliani Cæsaris fuisse dicebatur, cuius ingenium, nobili semper studio, nec deterrente unquã sumptu, rara atq; admiranda concupiuit. Cæterùm legatos appellẽtes egressosq; nauigijs Cassonus oblatis equis quibus ueherentur, in castra perduxit, deditq; eis cõspicuo in loco tabernacula picta, eximijs tapetibus cõstrata: missaq; sunt à Rostane castrẽsis lautitiæ munera, uinumq; in primis nobile, tam ipsis lege uetitum quàm nostris, Germanisq; præsertim expetitũ. Purpurati postero die dum Solymanus non procul in prætorio pranderet, legatos prandio exceperant, ita ut in gratiã nostri moris non in solo, uti solent, collectis cruribus, sed altiore in mensa cathedris humilioribus purpura cõtectis sedentes unà discumberent: solus Belgradensis extra ordinem uirtutis ac ætatis honore admissus in puluino infra purpuratos assedit. Legatorum uerò comites ex singulis nationibus iuuenes generosi spectandi studio famulantes, apud tetrarchas epulati sunt, numero quadraginta sex. hos Turcico nomine Sanzachos uocãt, hoc est signiferos, quòd militari cum imperio prouincijs præsint: singulis enim pro insigni, equina cauda hastæ præfixa ante tentorium figitur, prodeuntiq; in aciem sericis demum uexillis uario colore turmas atq; alas distingentibus, illa eadẽ paßis crinibus niuea cauda præfertur. Epulæ Barbarorum è Danubio facilè potantium una oriza unisq; omnino ueruecinis carnibus cœptæ finitæq; sunt, adeò simplici astrictoq;

apparatu, ut non obscurè nimiam luxuriam nostris exprobare uiderentur, qui mensarum decus, quo uno præcipuè nobilitatē ac insaniā ostentamus, nequaquā naturæ desiderio, sed immensa gulæ libidine diffiniant, ut obiter non sit mirum, eos consilio atq; armis inuictos & semper uictores euasisse, quum talem uoluptatem, quæ in hac nostrarum gentiū uita longè potißima censetur, uti capitalem bellicæ uirtutis hostem domi & foris penitus abdicarint. Igitur remotis mensis, legati ad Solymanum sunt introducti, ita ut singulos bini purpurati in medio arreptis brachijs, quadā honoris specie sustentantes ad dextræ osculum perducerent: neq; enim Turcæ externos homines ad tyrannū aliter admittunt, quàm ut sinum scrutentur, an ferrum sub ueste lateat, implicatisq; eo modo brachijs commouendæ manus potestatem facinus ausuris dißimulanter eripiant, quanquam & aßidenti in thoro circūposita parataq; ad manum clypeus cum acinace clauaq; ferrea, ac item arcus & sagittæ cōspiciantur. Illata quoq; est illa machina succollantibus duodecim seruis, quæ Solymani animū & Barbarorum oculos admiratione compleuit. Adduxerant enim artificem, qui solutis machinæ fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet: is libellum quoq; detulerat, attritæ uel luxatæ maximè remedia continentē, tradentemq; præcepta, quibus tot orbium cursus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenij subtilitate Solymanus fuit, ut non modò sacris literis, quibus superstitionis suæ leges continentur esset eruditus, sed astronomiæ cosmographiæq; præsertim curiosè operam daret:

daret: Hammone medico ex Bætica oriundo perdocente, quum uir acutus singulas terrarum regiones, sinusq; maris in membranis depictisq; orbibus demonstraret, ut inde regius animus per ocium utili & peramœna delectatione caperetur. Petebāt legati, ut Pannoniæ regnū Ferdinando concederet, iisdem ferè conditionibus, quibus id paulò ante Byzantij Laschus petijsset. Tributū enim sicuti Ioannes pendere consuesset, quotannis se pēsurum pollicebatur, adducturumq; in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab omni bellico metu liber, quod maximè percupere uideretur, exemplo Selymi patris ad orientem imperij fines extenderet. Neq; enim ipsum, dicebant, uel generosè uel rectè facturū, si Ioannem fato functū, uel infantem eius filium, qui hæres minimè putaretur, ulla in re Ferdinando regi compararet, quòd ille neq; uirtutis neq; officij merito, sed alienæ fortunæ beneficio sublatus, alieni iuris locum inuasisset: non eum hercle regem impotentibus armis ritè factum uideri, quū nec procerum omnium consensu rex acclamatus, nec legitimè coronatus fuisse uideretur. Præclara siquidē iura Austrianorum principum uigere, quanquā tum oppressa armis, eaq; aliquando ualitura, quibus freti Pannoniæ hæreditatem feliciter adirēt, nisi iniquitate fortunæ intercepta raperentur. Ceterùm dimisso antiquo iure, nihil se potius habere, quo illati belli nomē excusarent, quàm recentis initæ pacis tabulas, quibus Ioannes solenni tot procerum astipulatione Ferdinandum regni successorem reliquisset. Illū profectò certi iuris conscientia permotū, uel ipsum authorem defen-

sorémq; suæ dignitatis præiudicio uehementer offendere, quàm Christiani nominis causam impiè prodere maluisse, quū præuaricatione turpißima, beneficiarij iuris oblitus, fidē sacramento interpositā, tam ingratè quàm astutè fefellisset: ut ipse qui inter reges potentia magnitudinéq; animi excelleret, & bello pacéq; iustitiæ nomen tueri uideretur, postquàm ingrati hominis contumeliam neglexisset, Ferdinandum tantis affectū iniurijs amicum & beneficiarium mallet, quàm perpetuum hostem. Nihil enim ei, uel ad æquitatis famam honestius, uel ad diuturnæ pacis securitatē utilius, uel ad liberalis animi laudem omnino gloriosius futurū, quàm si antiquißimæ stirpis regem, uirtute fideq; præstantem, delectum à Bohemis, ab Hungaris exoptatū, à Germanis autem Romani imperij Cæsarem designatum, summiq; imperatoris germanum fratrem tributario nomine Pannoniæ regem appellaret. Solymanus iucundo uultu laudatis muneribus, biduo post per Rostanem respondit, Vltimam hāc esse pacis ac amicitiæ conditionem, ut Ferdinādus urbes, oppida, arces, quæ in ditione Ludouici regis antea fuissent, continuò redderet, ac in posterum Pannoniæ finibus abstineret: se uerò, qui toties bello laceßitus, graues sumptus grauesq; labores subisset, leui pœna contentum fore, eam esse, ut ad conseruandum inuictæ maiestatis decus, Austriæ tributum imponeret, tum uerò inita amicitia solenne fœdus percussurum. Quòd si ea conditione grauarentur, obiterq; bellum, quàm pacem mallent, se adnixurū continuis armis, ut Pannonico regno adempto, euastatis Austriæ regionibus, uindicaret. At legati, quan

ti, quanquam ad tributi nomē tanto fastu tantáq; Bar-
barorum arrogantia indictum, quum summæ poten-
tiæ summæq; dignitatis fratres indignè contemni que-
rerentur, in iustam prope iram exarserant, ut susceptæ
legationis propositum tenerent, afflictisq; rebus spa-
tium daretur, inducias postularunt, per quas Ferdinan
dus atq; itidem Carolus Cæsar consulerentur: sed nec
id impetrari quoq; potuit, quum inducias astutè peti
perspicerent, quibus gerendarum rerũ inclinante iam
autumno uertēteq; se in iuges pluuias, occasio tota de
periret. Petiuêre demum, ut Balthasarem, Tayscumq;
duces captiuos, pretio redimere liceret: hos enim in ca
tenis uiderant. Ad id Rostanes respondit, eos, si pàx, ea
quæ dicta esset conditione pararetur, sine pretio dimis
surum, porrò si bellum foret, nō defuturã occasionem
ut captiuorũ permutatione redderētur. Licuit autē le
gatis circumducente monstranteq; Rostane, opulen-
tiam atque ordinem castrorum intueri: sed quum mu-
nimenta, quæ intra fossam clitellatis camelis perpe-
tua serie catenatis, curulibúsque tormentis consta-
bant, atque item stationes attributáque distinctis mi-
litum generibus tentorium spatia mirarentur, si-
lentium ante omnia peræquale atque perpetuum in
tanta frequentia stupendum fuit: neque enim aliter
quàm significatione manus & nutibus parati inten-
tique milites regebantur. Solymani porrò insigne
prætorium, uti par erat, cunctis excelsius & sum-
ptuosius, quũ quadratæ arcis effigiẽ exprimeret, ocu-
los pulchritudine & maiestate operis adimplebat: à
quatuor enim angulis totidẽq; medijs ab omni latere

fastigiatis pinnatisq; turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latißimæ porticus, sic ut area in palestræ modum, in medio ad domesticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoq; papilionū uelamenta, Babylonici operis acu picta, sericiq; funes, quibus tenderentur, usqueadeò elaborata pretiosaq; fulgebant, ut æstimationis nostræ modum excedere uiderentur. Adnotatum quoq; est omnium ordinum tabernaculis, tentoriola esse coniuncta, quibus latrinæ inerant, eo instituta ordine, ut nouæ scrobes quotidie fierent, repletæq; statim arena iniecta tegerentur. In macellis quoque pariter profundæ fossæ uisebantur, in quibus lanij totius exenterati pecoris exta sedulò tumulabāt. Ita fiebat, ut castra nullo odore tetro afflata, non ad salubritatē modò, sed ad iucunditatem repurgatis omni in parte regionibus, non Barbarorum, sed eorum qui militiæ disciplinam condidissent, castra censerentur, prædamnatis hac in re statiuis nostris, in queis præter ingratam naribus atq; oculis multarum rerum fœditatem, pestilentes enasci morbos sæpißime uidemus. Legatis multiplici ueste, pecuniaq; donatis atque dimißis Solymanus Belgradensem, latè longeq; citra Danubiū Austriæ fines populari, ac incendere, Cassonum uerò uoluntarijs equitibus præpositum in Morauos, qui Marcomanni antiquitus fuerant, excurrere iußit: sed prædabundos, magno insperatoq; earum gentium cōmodo, plenis imbrib. inflati amnes opportunè morati sunt. Exinde uir Hungarus, nomine Solymanus, qui ab ineunte ætate bello captus Mahometis sectā sequebatur, à Solymano Budæ cum imperio præficitur, qui
cum

cum Verbetio daret operam summa æquitate ius dicẽdo, popularesq; quondã suos familiarius alloquẽdo, in spem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His rebus cõfectis, dies circiter uiginti, ex quo uenerat, Budæ commoratus, in Thraciam redire cõstituit, quòd autumnales pluuiæ maturæq; hyemis frigora suberant, & magnitudine multorum amnium, quibus Pannonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcinctaq; est, intercludi posse uereretur. Ex itinere autem Laschum legatum, subuectum nauigijs liberaliter dimisit. Eum enim priuato uirtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam receptum, Byzantio secum adduxerat, sed demum noua offensus iniuria custoditum reliquerat Belgradi, quum ex speculatorum literis, Antonium Rinconem ueterem apud se Byzantij legatum, remittente cum mandatis Francisco rege è Gallia redeuntem, in Pado amne à Cæsarianis interfectum cognouisset: sed Laschus per literas præclarè ostẽdit Ferdinandi regis nullum esse in Italia imperium, easq; regiones Caroli fratris præsidijs teneri, potuisseq; Rinconem, hostilis terræ in flumine temere nauigãtem, iure capi ac interfici, quando ei tanquam exuli capitis pœna damnato, quòd natale solum in Hispania uertisset, ad hostesq; transfugisset, omnibus Cæsaris imperij finibus esset interdictum. Sed Laschus diu eo beneficio uti non potuit, regressum enim in Sarmatiã conceptus antea uehemens oppreßit morbus, ita ut pleriq; ex aula Germani, fatum ad inuidiam uertentes, non tãbifico quidem fluentis alui uitio quo diu laborasset, sed lentis tyranni uenenis omnino sublatum conten-

derent, quum uir ille omni uirtutis ac elegantiæ laude insignis, & longiore uita dignus, in ea reipublicæ fortuna uel ab ipso rege lugeretur. Cæterùm redeunti in Thraciam Solymano, ad Drauum amnem nunciatur Stephanum Maylatum Ferdinandi secutum partes, ac ex professo Turcarum hostem, dolo cōprehensum in Petri Moldaui potestatem deuenisse, pacatamq; ex omni ferè parte Transyluaniam in fidem concessisse. Ea re Solymanum magnopere lætatum ferunt, Maylatum enim hominem bellicosum, ingenio contumaci, regnandi cupido, pronoq; ad mutandam fidem uehementer oderat, quum ab eo Grittum & Turcas interfectos meminisset, Transyluanosq; indomitam gentem ad arma natam, dubioq; bello potius quàm certa pace gaudentem, ab eo concitatos perspiceret, quos moderato benignoq; imperio pacare quàm iusta ui ac armis subigere malebat. Sed quoniam in Petri Moldaui perfidiosi cruentiq; hominis mentionem incidimus, operæpretium putaui, quo dolo Maylatum ceperit, & qua fortuna sæuitiaq; in recuperando regno usus sit, breuiter enarrare, ut sicuti iā planè tempus nos admonet, ad Germaniæ conciliū, consiliaq; Cæsaris, nihil intercisa rerū serie, opportunè redeamus. Solymano in Panoniā contēdente, Moldauus aduersus Maylatum euocatus, uti supra memorauimus, cum Achomate Nicopolis præfecto castra coniunxerat. Erant enim præter pedites, quorum numerus more gentis erat exiguus, supra quinquaginta milia equitum: nam & suas quoq; Trāsalpinus alter Valacchus imperatas antea copias præmiserat. Maylatus multitudine hostiū circum-

circumuentus imparq; uiribus, desperatis auxilijs quæ à Ferdinando maiore belli mole occupato frustra postularat, uti superiore æstate prementibus regijs feliciter accidisset, in oppidum Fogaras confugit. Ibi enim uti loco natura atq; arte permunito, totius substantiæ & bellici quoq; apparatus instrumẽtum, ipsaq́; præsertim Gritteæ prædæ spolia seruabantur. admotis copijs Achomates, postquàm ui atq; tormentis non nisi multo temporis spatio, multoq́; labore arcem expugnari posse uidet, dolo ac insidijs uincendum ratus legatos ad Maylatum mittit: hortatur, ut Solymano se dedat, appellariq́; ab eo amicus, quàm iudicari hostis malit: cuncta enim ab eo prospera atq;: secũda sperari posse, qui uel hostibus regna dono dare sit solitus: se uerò qua polleret authoritate apud imperatorẽ, amicè daturum operam, ut eius clementiæ & liberalitatis fructũ sentiret, ornareturq; ipsa Transyluaniæ præfectura, quam paulò ante sibi concedi tributi nomine concupisset: tantis siquidẽ copijs circumsesso nihil esse tutius, quã honestis conditionibus pacisci, idq́; salubre consilium celeriter expedire, quo præter certam salutem, opes conseruet, dignitatemq́; retineat. Aduentare enim cum uictore exercitu Solymanum, qui inanem spem sustinendæ oppugnationis certo supplicio uindicaret, si eius imperijs parêre præferoci uel obstinato animo intempestiuũ esse uideretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atq; concordiæ consilia dubio bello potiora prouidebat, se neq; pacem abnuere, si non iniqua conditione pararetur, neq; Solymani imperia, quæ summæ æquitatis esse consuessent, detrectare grauiter

respondit. Proinde si obsides darentur, se colloquendi causa, ut de conditionibus corã ageretur, in castra uenturum. Postulabat autem, ut filius Achomatis impiger iuuenis pro obside traderetur: id quum se facturũ pater negaret, quòd filius à pueritia Solymano de more dono datus, paterni iuris potestatẽ euasisset, pro uno insignes quatuor alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis ignarus, magnoq; ac ornatißimo comitatu educto, Gritteas exuuias superbè ostentans, in castra hostium contendit. Exceptus est comiter atq; magnificè: sed ex prima salutatione colloquium, ut nõ incipi modò, sed cõmodè etiam finiri posset, in sequentem diem differtur: quo Moldauus notum sibi hospitem solenni epulo exceptum comprehenderet. Eo modo Maylatus feruente conuiuio in rixam arridente dolis fortuna pertrahitur: ex composito enim à Moldaui compotoribus importuni primò sermones, ac inde maximè criminosi adeò proteruè ac petulanter inducti sunt, ut uel obscuræ contumeliæ uir insolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladij capulum perstringens è mensa se proriperet, ita insurgentibus conuiuis frustra fremens, seq; proditum inclamans comprehenditur. Nec mora concursu Moldauorum tabernacula diripiuntur, comitatusq; eius omnis, qui pretioso cultu auaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis, & denique rebus omnibus exuitur & capitur. Vociferante adhuc Maylato superuenit Achomates, tam acerbè, quàm simulanter Moldauum reprehendit, quòd hospitalis mensæ iura cunctis intemerata gentibus, immani

facinore

facinore edito subuertat, quòd ad se præstitam securitatis fidem uiolet, fortißimosq; uiros Turcici nominis obsides ad necem prodat. Ad ea Moldauus, specie contemnentis respondet, se graui de causa Maylatum cepisse, eumq; porrò incolumen Solymano seruaturum, ad quem omnino pertineat sententiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multò post arx ipsa libertatis obsidibus deditur, incertum metu an perfidia custodis, quòd de salute Maylati, totiusq; eius comitatus libertate solicitus, aut nõ obscurè magno inductus pretio deditionem maturasse diceretur. Ita duo Hungarorum longè nobilißimi duces, Valentinus, atque Maylatus, qui uni omnium antiquũ illud Hunnici sanguinis decus, intestinis primò odijs, & mox Turcarum armis fœdè proculcatum erigere possent, inuicti certè armis sed perfidia decepti, in potestatem Barbarorum deuenerunt. Occupatis Fogaris, Transyluani ferè omnes, cõcedente demum Solymano, in Stephani pueri regis nomen inclinatißimis animis iurauerunt, quòd iustum miteq; imperiũ Ioannis patris in ea prouincia per triginta fermè annos fuisse meminissent, tulêreq; sæpe dona puero fidei pignora, quum Isabella mater cum Georgio Vichioq; tutoribus in Lippa regione consedisset. Eam multarum rerum abundantem Maros amnis Hercynijs saltib. effusus interfluit, præcipitiq; demũ cursu in Tybiscum euoluitur. Hunc pleriq; Sergetiã antiquis uocatũ asseuerãt, in cuius auersi & mox reducti fluminis uado, Decebalũ Daciæ regẽ, urgente uictricibus armis Traiano Cæsare, thesauros condidisse ferunt, quum Barbarum in ea rerum despe-

rationese ipso crudelior, ne latebræ secreta proderentur, artifices atque operas ad unum omnes in uestigio perfecti operis necauisset. Cæterùm ad confluentes Marum atq; Tybiscum, Segadino celebri in oppido, noua à Turcis præfectura constituta est, quã eo nomine salutarem ominamur, si donec adolescat puer, obtinendi regni prærogatiua uideatur, quod minimè credi par est, in hac perditi uel insanientis seculi fortuna, postquàm immani Galli regis & Cæsaris dißidio, dum Germani cunctatores eximij, turpißimè bellũ gerunt, non Pannoniæ modò regnum, sed uniuersam quoque Christani nominis rẽp. Barbaris hostibus impiè prodi conspicimus. Cæterùm de Petri Moldaui ingenio, uti supra polliciti sumus, ex rebus ab eo gestis liquidius patebit, si aliqua de Valacchiæ regno, regionisq; situ, & gentis moribus, uti ignota multis, ex instituto operis referantur. In primis Valacchiæ regulos antiquißimæ stirpis ferunt repetita origine à Flacco præside Romano, qui illustri uirtutis argumento, suum nomen prouinciæ reliquerit. Ab eo enim tempore, Mysiam, quæ ultra Istrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam appellari cœptã constat, quam demum corrupta sensim uoce in Valacchiam abijsse perspicimus. Apud Valacchos enim, non Romanæ modò disciplinæ certi mores & leges uigent, sed ipsa quoque Latinæ linguæ uocabula seruãtur. Ea gens equitatu pollet: nam quisque uel egentißimus domi equum alit, quo prædatur & militat: scuto, hasta, gladio, uti Hungari solent, & nonnunquam lãcea mißili, atque arcubus rem gerunt. Equi eorum pectorosi robustiq;, non pernicitate qui-
dem

dem in cursu, sed perseuerantia & uiribus maximè probantur, proinde tenellis mos est nares proscindere, ne angusta respiratione fatigētur: quando nec mediocris equi sit laus triduo, uel per æstiuos soles bellicæ agitationis laborem pertulisse. Deum Christum colunt, sed Græcorum ritus secuti, decepti'q; opinione, à nostris dißident. Apud eos patrum nostrorum memoria regnauit Dracula belli pacis'q; artibus clarus & diu Turcarum hostis, sed ex calamitate Ladislai regis, qui ad Varnam ab Amurathe superatus interijt, certo inito fœdere, tributum pendere coactus est. Ab hoc Dracula Petrus pronepos, qui hodie regnat, imperium accepit, uir ingenio quidem militari, sed maximè turbulento, crudelitate'q; simul atq; perfidia infami: nam cum finitimis belli pacis'q; studium nequaquam stabili fide, sed in diem occasione & commodis metitur, sua'q; pariter ac aliena arma nemini unquam certus hostis, sed improuisus semper exercet. Cæterū Valacchia omnis in duas partes, duo'q; imperia distinguitur. Altera ad meridiem uergit terminata Danubio, atq; item ab occasu Transyluaniæ fines attingens ad oppidum Seuerinum, ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta quatuor, nequaquam totas obruēte Danubio uisuntur. Ab oriente autem piscosum habet lacum, quem Hierassus amnis ab accolis Pruthes uocatus, efficit, suis'q; demum aquis adauctum & latè stagnantem relinquens, in Istrum euoluitur. Ad septentriones autem finitur Hoyna ignobili flumine, & directis ad Istrum terrestribus terminis, curuata admodum regionis fronte, contra Peucē insulam, spargente

ſe tum primum in ingentes ramos profluente Iſtro, antiquis ſcriptoribus notam, quam hodie Barillanam dicunt. Hæc Valacchiæ pars à noſtris Tranſalpina, à Turcis autem communi utriq; nomine, quòd nigrum frumentum ferat, Carabogdana minor uocatur. Regulus qui in ea hodie regnat, regiamq; habet Ternouizam, continuo parendi obſequio Turcarum amicitiã tuetur, aureorumq; nummûm myriadem tributi nomine quotannis pendit, ac ea uel indecora pace perfruitur, quòd impunè fidem mutare nequeat, quum in oppoſita Danubij ripa, Seruiæ Bulgariæq; præſidia in antiquis Triballorum Myſorumq; ſedibus ſpectentur. Coluit & peramplis annuis muneribus Ioannem regẽ cuius præſenti ope adiutus rebellantes Tranſalpinæ proceres oppreſſerat. Altera Valacchiæ pars agrorũ & paſtionum amplitudine maior, armentiſq; & militaribus equis opulentior, ab amne, qui mediam interſecat, Moldauia dicitur. Is ortũ habet paulò infra Hieraßi fontes è Tranſyluaniæ montibus, quibus antiqua Dacia ad ingentis theatri ſimilitudinem, obuerſa in occaſum ſcena, præcingitur, delapſuſq; Zuchauiam Petri regiam præterfluit, atq; inde uiolentus Hoynam, Dobouizam, Argiamq; paruos ſed perennes amniculos ſecum trahens, in Oltham effunditur. Oltha uerò, qui antiquitus Alutas fuit, non Tranſyluaniæ modò, cuius partem ab aduerſis montibus deſcendens rigat, ſed Moldauiæ & Tranſalpinæ minora flumina in orientem reflexus, ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium uerò amplißimus Tyras, qui ab indigenis uocatur Neſter, ab Aquilone Moldauiã terminat: ortus

enim è Carpato Sarmatiæ monte, & rectà in Euxinũ contendens, Rußiæ, Podoliæ, & Tartariæ demũ fines attingit. Tenuêre autem has regiones antiquitus Roxolani, Arpij, & Tauroſcythæ: ita Moldauia ad pontum uſq; protẽditur, tantumq́; oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantum ab ultimo Iſtri oſtio, quod antiquis Lithoſtomũ fuit, à Tyra profluente relinquitur. In hoc littoris tractu, Moncaſtrum inſigne oppidum, in ueſtigio Harmonacti antiquæ urbis conditum, Ottomannis paret, Moldauo multis ante annis ademptum, quum Turcarum arma ad expugnandum Theodoſiã, quæ Caffa dicitur, in Tauricam penetraſſent. Sed pro Moncaſtro, quod uel ob id amiſſum uideretur, quoniã à Chriſtianis Dracula ſtetiſſet, Matthias rex, ut eius Draculæ fidem uoluntatemq́; redimeret, Cizouium et Chechillam oppida dono dedit. Ea ſunt in extrema Tranſyluaniæ parte, qua per ſaltum Moldauiæ iungitur. Sed in Petro proferendi imperij libido ingens, his omnino finibus minimè terminatur. Cum Sarmatis in Podolia repentinis incurſionibus bellum gerit, quũ id totum, quod intra Tyram & Hieraſſum Moldauiæ inſeritur, ſuæ ditionis eſſe contendat, quin & Tranſyluaniæ quoq; animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus, in cõtrariaq́; ſtudia diductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante fortuna iactaretur. Confugerat Ioannes ad Sigiſmundum Sarmatiæ regem, Ferdinandi armis Buda pulſus, & deſertus ab Hungaris, quibus natura mos eſt inſitus cum fortuna fidem mutare, & nihil indecorum, modò utile ſit, arbitrẽtur, nec rerum ſuarũ conſilia in ſpem longinquam,

ſed ad præſentis commodi caſus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinusq́; Thuracus, præcipui Ioannis duces ad uictorem tranſierant, & ut externo regi operā fidemq́; probarent, oppida Tranſyluaniæ, quæ Ioannis præſidio tenebantur, circunductis copijs expugnabant. Sed Moldauus, fœdum id facinus præuertente fortuna, inexpectatus hoſtis in Tranſyluaniā irrupit, utpote qui Cizouio Chechillæq́; timendum putaret: quæ oppida ab Vladislao, Ludouicoq́; regibus repetita atq; oppugnata meminerat. Ferdinandū quoq; Germaniæ copijs & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum, ſibiq́; obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum existimabat: uel ob id maximè, quòd Solymanus Perſici belli cogitationibus occupatus, nequaquā graue bellum pro Christiano rege ſuſcepturus eſſe uideretur. His de cauſis Moldauus Austrianos oppida paßim expugnantes, non longè è Braxouio in Barzæ campis adortus, tumultuario atq; improuiſo pugnæ genere profligauit: & quo maior & clarior uictoria redderetur, omnibus etiam tormētis exuit. Nec mora Ioannes ea hoſtiū clade magnopere lætatus, per legatos inexpectati atq; ideo ſummi beneficij Moldauo gratias agit, poſtulatq́; magnis precibus atq; promißis, ut ſibi ad repetendum regnum adeſſe uelit. At ille ſucceſſu rerum ſeipſo ferocior, nequaquam alieno commodo uictoria utendū ratus, inuadendæ Tranſyluaniæ conſilium capit, confiſus maximè tormentis de hoſte captis: nam æneis atq; muralibus antea caruerat, quum exilibus & ferreis rudiq́; artificio fabrefactis uteretur, quæ circa oram Ponticam nauigantibus extorta,

torta, aut paruo empta pretio cōparasset. Primo itaq; impetu Vestricium insigne oppidum occupatum est, atq; eodem terrore pagi aliquot in potestatem sunt redacti: postremò ij omnes, qui irrūpenti, denegato commeatu, hostiles animos ostendissent, grauibus affecti incommodis infesti uictoris uim atq; sæuitiam senserunt. His extemplò cognitis, Ioannes ditionis suæ iniurias deprecatur: id nisi incepto obsistat Solymanū iniquo animo laturum ostendit, sibiq; demum reddi Vestriciū postulat: sed id quidē humaniter. Neq; enim tum grauius succēsendum existimabat, ne ferocis importuniq; hominis uim iniquißimo rerum suarū tempore acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio suo utens Moldauus, amicè quidem respondere, prolixè admodum aduētus sui causas referre, & quo demum periculo pro aliena salute atque potentia conflixerit, iactanter enarrare. Postremò dicere se eius animi nō esse, ut cuiquam uel insigne beneficium obiectari uelit: uerùm à regia dignitate minimè alienum arbitrari, si Ioannes in uictoriæ præmium beneficijq; memoriam id oppidum ab se manu captum, Cizouioq; propinquum cōdonaret, uel ipsius Solymani exemplo, cuius liberalitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demum post dies Moldauus, siue quòd supra spem ea expeditione profecisset, uel quòd Solymani nomē in ea causa offendere uereretur, abacta ingenti omnis pecoris præda in Valacchiā redijt, conuersusq; demum in Sarmatas, quacum gente de finibus, uti supra diximus, sæpißimè dimicabat, Pocchutiam uastabundus percurrit. Ea est regio inter Hierassum & Tyram ultra Chamenetium

Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhennam Tyræ impositum. Neq; enim ueteres termini, de quibus ambigere exercendo arma, quàm ex æquo & iure disceptare, atq; otiũ pati Moldaui malunt, Cheronio uado finiuntur. Id enim locus est ad Hieraßi amnis traiectum longè facillimus. Nec Sarmatæ aduersus improuisum hostẽ numeroso equitatu & terrore tormentorum cuncta quatientem, consistere audebant, priusquàm suorum auxilia superuenirent: sed aduentu demũ Ioannis Tharnouij, qui prætorianas cataphractorũ alas adduxerat, ad Obertinũ castellum se conglobarunt. Erat Tharnouius militaris disciplinæ peritia, & consilij grauitate antiquis ducibus exæquandus. Moscos enim ad arcem Starodubam ingenti prælio superarat, sæpeq; Tartarorũ irruptiones felici uictoria uindicatis iniurijs represserat. Is in temeritate hostis uictoriæ spem reponens, perpetuo carrorum munimento castra uallauerat, magnaq; timoris simulatione, suos continebat. Tum uerò Moldauus, qui pugnæ auidus cum tota mole copiarum aduolarat, ostentare aciem, pugnam ciere, exprobare imbelles animos, & circum munitiones magno clamore edito decurrere: postremò quum nemo in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta castrorum uerberare atq; prosternere. At Tharnouius, qui aliquandiu singulari patientia, ut in contemptum deueniret, militum ardorem monẽdo obtestandoq; represserat, ubi uidet currus maioribus globis diffringi, indeq; perturbari ordines uallo proximos, grauiq; fremitu à tota acie, ne inulta ac ignobili morte cadendum foret, prælium

lium deposci, confestim ab hostiũ temeritate suorumq; periculo erumpendi consilium capit, constanti atque lætissimo uultu insignesquosq; equites nominatim atq; signiferos adhortatur, ut acerrimo impetu in latrones suo more contra uim fuga uti solitos, erumpant, maximè conferti pugnent, intentisq; mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter septem millia equitum, quorum maior numerus fulgentibus armis protectus uisebatur, in tres omnino acies distincta, totidemq; castrorum obuersa portis, ita signo dato Decumana porta panditur prima acies, in quam dux moris hostiũ peritus, non temerè pugnacissimum quemq; contulerat, in Moldauos erumpit: magna editur cædes, totisq; agminibus tumultuatur: neq; enim insolentes Barbari tantæ uirtutis facinus Sarmatas ausuros crediderant. sed mox adcurrente & cohortante Petro uniuersa Valacchorum multitudo circunfusa in perrumpentes Sarmatas conuertitur. Nec occasioni deest Tharnouius, à dextro enim læuoq; latere castrorum duabus adapertis repentè portis, instructas ad id secundã & tertiam acies in latera hostium inducit: ita Moldaui inermes à cataphractis triplici certamine distracti circũuentiq; in medio conciduntur, & in fugam uertuntur, sequentibusq; per opportunè equitum uictoriam peditum cohortibus, uniuersa tormenta capiuntur. Petrus ipse, qui acerrimè dimicando totam penè primam aciem oppresserat, cum globo delectorum equitum sese è manibus hostium eripiens, suscepto uulnere profugit. Eo prælio Valacchorum quatuor millia cecidêre, nobiles uerò notiq; duces supra quadraginta capti, in queis

fuêre Clogossetes consilij & scrinij magister, atq; item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac forma iuuenis pocillator, quorum desiderio & cladis & uulneris magnopere dolorem intenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi regis gentilitia insignia æri incisa uisebantur, Tharnouius ad Sigismundum regem Cracouiam perduxit, eiusq; pugnæ atq; acti triumphi similitudinem egregiè depictam ad memoriam posteritatis in templo dedicauit. Exinde Petrus tanto accepto incommodo, amißisq; præsertim Austrianis tormentis, quibus subnixus se formidandum finitimis ostentarat, aliquandiu conquiescere est uisus. ita tamen, ut Moldaui à latrocinijs nihil cessarent, nec à Transyluanis, uel ipsis quoq; Transalpinis suæ gentis finibus abstinerent, sed antiquo recentiq; odio Polonis infesti, in eandem Pocchutiam incurrendo prædandoq; indomita arma sæpius exercerent. Quibus de causis Sigismundus, ne semper aduersus repentinas diuersasq; uagantiũ incursiones iustus exercitus magno & inutili sumptu cogendus foret, inuadendæ atq; delendæ penitus inquietæ gentis consilium suscepit. Nihil tamen prius conandum ratus, quàm Solymani animum exploraret, quòd Petrus Valacchiq; omnes in clientela Turcarum essent, quorum amicitia atq; præsidijs tuti uiderentur, Byzantiũ legatos misit, qui quotidianas propè aduersum se Petri & Moldauorum iniurias deferrẽt, ac antiqua limitum documenta literis & picturis ostenderent, peterentq; demũ, ut sibi liceret, amicitia incolumi saluisq; fœderibus, immaniũ latronũ iniurias uindicare: se nuper ea tantùm pœna,

quam ipsi nefaria ac ob id infelici temeritate ad Obertinum contraxissent, contentum fuisse, quum Poloni facilè persequendo, ac in intima Moldauiæ penetrando, profligatos cum scelerato principe ad internicionem delere potuissent. Ad ea Solymanus respondit, Ottomannici moris esse clientes suos, qui probè imperio & dicto audientes sint, ab externa iniuria constanter tueri: eosdem porrò si humani iuris obliuiscantur, arroganterq; delinquant, grauiter punire. Propterea Sigismũdum hunc ab se fidelis amicitiæ fructũ relaturum, ut nullo suo cum labore atq; periculo hostem, qui uel toties humaniter castigatus fugere non desineret, merita pœna multatum uideat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti uiolentum indomitoq; ingenio ubi arma ualerent, cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atq; obtruncatum, insontesq; demum eius liberos in Moldauia crudelissimè necatos meminisset: sed nec tributum quotannis pendi solitum ab eo Byzantium mittebatur, cuius officij nomen adeò arroganter contemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis signa forti regulo præferenda prædicaret, se bellica uirtute immunem factum profiteretur. Stephanus quoq; per id tempus Petri germanus frater, tanquam imperij æmulus, superbè domo expulsus, detectis multis sceleribus, inuisum antea fratris nomen apud Turcas infame reddiderat. Nec multò post Solymanus cum ingentibus copijs è Tracia profectus, Istro ponte iuncto, iuxta Peucem in Valacchiam peruasit, cuius aduentu territus Moldauus, quòd uiribus esset impar, & à suis desereretur, cum

paucis per nemora & solitudines in fugam coniecit. In arce siquidem Zuchuæ, quam munierat, obsidionẽ ueritus se continere, aut in cãpis coacto equitatu consistere minimè ausus, errando fallendoq; insecutos hostes, in Transyluaniam cursum intẽdebat, quum Transalpinus imperio accitus in id bellum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus spectaretur, diffusaq; Turcarum agmina undiq; perurgerent, & ad Ponticam oram appulsa hostium claßis naualis effugij facultatem eriperet. Itaq; diu circumeundo, quum magna aliquot flumina incõparabilis equi uirtute feliciter tranaßet, ad Aluiam amnem, tum maximè imbribus inflatum, sæuis uorticibus natandis equi uires superãtem, peruenit. Erat usq; adeò laßitudine, inedia, doloreq; perditarum rerũ & fœdæ mortis metu consternatus, ut mergi fluctibus mallet, quàm ab infenso fratre, uel à Turcis ad supplicium capi. Sed hæc animo uolutanti, non defuit fortuna extremis mortalium casibus illudere solita: oblatus enim est piscator Transyluanus, qui fortè admota nauicula ripam subierat: ab eo siquidem magnis promißis & precibus impetrauit, ut traijceretur, atq; eo duce pedibus per syluosos notosq; tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem, cognito Turcarum aduentu, uxorem & paruos liberos cariorem q; supellectilem, ut quàm tutißimè seruarentur, paulò ante præmiserat. At Solymanus, ubi Petrum ex certis fugæ uestigijs per auias solitudines euadẽtem, Valacchiæ finibus exceßisse fama compertum est, Moldauos in fidem recipit: eos omni timore liberat, Stephanumq; Petri fratrem Moldauiæ re-

uiæ re-

uiæ regem constituit, sed quum ad ueteris tributi summam nihil adderetur, certam agri partem adimit, quæ Moncastro proxima uidebatur: atq; his confectis rebus in Thraciam reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus, cum triginta milibus equitum in Transyluaniam peruenit, in speciẽ quidem ut studium suum ostenderet, tanquam in id bellũ uires suas additurus, sed occulto cõsilio, ut prouinciæ fines tueretur: nam magnopere timendum putabat, ne Turcæ per simulationem petendæ Moldauiæ reflexo cursu in Transyluaniã penetrarent. Secundũ enim eam pacem quam cum Ferdinando rege secretis conditionibus initam fuisse docuimus, quòd legatus Laschus priuato dolori nimium indulgens, Byzantij cuncta prodidisset, usq; adeò se inuisum suspectũq; apud Solymanũ fuisse meminerat, ut cum multis legationibus eius facti suspicionem ægrè diluisse uideretur, uix multa largitione apud pupuratos gratiæ nomen sustentaret. Itaq; ea solicitudine liberatus, ubi Petrum desertum à suis, ac exutũ regno in Cizouium confugisse didicit, ad obsidendum eum festinat: ratus aduenisse tempus, quo ueteres iniurias ulcisceretur, grauißimãq; inde operam Solymano præstaret, & Stephani quoq; animum eo beneficio promerendum arbitraretur. Pro inconstanti enim & turbulento alterũ fratrem noua imperij fortuna cõtentũ, ac in tutela Solymani quiescentẽ, regno finitimũ exoptabat. Durauit obsidio suprà quatuor menses, suppetebãtq; obseßis alimenta, idemq; animus nullis fractis incommodis Petro aderat, ut ad supremas spes usque fortiter obduraret. Sed non eadem erat

constantia in defensoribus: ij erant partim Tramsyluani, partim Moldaui, qui ex uxoris comitatu in oppidi custodia remanserant facileq; dissentiebant, quũ non una omnium persistendi causa uideretur. Rex nanq; omnibus extrema supplicia denunciarat, nisi postquã effugia perpetuis stationibus circunsepta conspicerẽt uti iam undiq; desperatis auxilijs, triduo ad certam ueniam se uictos deditione faterentur: ea res in Moldauo contumaces spiritus fregit. Itaq; uir acutus, eorum more, qui ex ipsa necessitate periculi, habile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quàm suorum dissensio in apertam cruentamq; seditionem erumperet, maturandum ratus, liberali facta deditione portas aperuit, id tantùm præfatus, ideò seipsum uxoremq; & oppidum fortunasq; omnes dedere, quòd planè sciret Ioannem regio prorsus animo, aliquãto facilius iniuriarum obliuisci, quàm ullius beneficij memoriam deponere consueße. Proinde se tantam spem nequaquam temere desumpsisse, utplanè confideret sibi misero apud eum, qui in persimili calamitate aliquando miser fuisset, humanitatis & clementiæ locum minimè defuturum. Ioannes hominem complexus, consolatusq; bono animo esse iußit, confirmauitq; data fide se Cizouio contentum fore, quod opidum uti Pannonicæ ditionis superiores reges repetissent: cæterùm arcis posseßionem apud ipsum uxoremq; uno tantùm mutato præsidio permansuram, in qua tuti ab iniuria, certiq; salutis meliorem rerum euentum expectarent. At Stephanus, ubi fratrem deditum in potestate Ioannis esse didicit, per legatos Solymanum orat,

ut Petrum sibi tradi imperet: eo enim uiuo, Moldauiā nunquam dicto parentem, nunquam pacatam, nunquam externo aut intestino bello uacuam fore. Nec mora Solymani literis frequentibusq; nuncijs deposcitur. Ioannes ius & æquum datæ fidei proponit: negat se tantum sceleris admissurum, ut miseri sponteq; dediti salutem prodat: id autem Solymani imperio, cui parēdum esse fateretur, se daturum, ut Petrus, quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tandiu quàm Solymanus uellet, in eadē custodia permaneret. Postremò, quum seuerioribus literis repeteretur, quòd iam purpurati ea cunctatione lædi maiestatem existimarent, medium, ac ob id Petro admodū salutare consilium sumpsit, rescribens se Petrum non captiui more, sed legati nomine Byzantium cum insigni comitatu trāsmissurum, ut coràm obiecta crimina diluat, & si fas sit, ueniam quoq; impetret, modò Solymanus à magnitudine animi erga prostratum, seq; imprimis religione datæ fidei obstrictum, non incertā clementiæ & lenitatis spem præbeat. Non discessit ab humanitate Solymanus, utpote qui seruandæ fidei necessitudinem honestissimo excusationis nomine apud regem uel tacitus probaret, nobilemq; illum expetitū magnis regibus, sed rarò oblatum à fortuna, clemētiæ laudis fructum excerpere cuperet. Itaq; non obscura significatione confirmatis amborū animis, Petrus suis opibus studioq; Ioannis exornatus, Byzantium mittitur, commendatus præ cæteris purpuratis Luphtibeio, cui ampliora dona detulerat, ut præpotentem ex aula patronum sibi in dicenda causa compararet,

Dedit & gemellos uniones superbi pyri magnitudinē adæquantes, qui ex Grittea præda fuisse dicebantur, ut his, pro inauribus Solymani filia Rostani desponsata in nuptijs ornaretur. His sibi conciliatis, ubi admissus est, adeò luculenter causam dixit, ut quum susceptorum à se bellorum causas atq; successus, ærarij inopiam, Gritti casum, fratris & procerum dolos, ac antiqua iura finium cum Polonis enarrasset, ueniamq́; supplex petisset, indignè multatus à fortuna uideretur Erat enim eius uiri excellens bello uirtus, quanquā ingentibus uitijs atq; sceleribus æquaretur, militaribus Turcarum animis ad admirationem spectata grataq́; usqueadeò, ut purpurati uel nulla largitione corrupti uirum fortem tantis illustrem casibus, neq; impotenti fortunæ inuictum animum concedentem, omnino defensuri crederentur. Verùm Solymanus suspenso iudicio neq; damnauit reū, neq; penitus absoluit, ne Ioannis nomen abruptæ fidei contumelia suggillaret, uel ipse parùm sceleribus infensus abiecta seueritate uideretur. Itaq; Moldauus in Peram Ligurum coloniam est relegatus: beneficio quidem ingenti quum ibi nequaquam obuersantibus Turcis, ad leniendum exilij dolorem alendamq́; spē recuperandi regni cum Christianis hominibus uersaretur. Erant ei præter numerosam familiam, plures Hungari comites liberaliter instructi. Græci quoq; quibus cum religionis ritus erat communis, & mercatores Italici, Turcæq́; item ut epulando uinum potarent, domum eius frequentabant, ita ut uir ille comitate cunctis obuius, principalis aulæ speciem referret. Nec diu uoto eius fortuna defuit:

Stephanum enim auarius ac iniquius quàm putassent regnantem, populares obtruncant. Fit magnus in Moldauia tumultus, quũ sublato rege, multitudinis studia in Petrũ uerterentur, & contra nobilitas ei uehementer infensa, quemcunq; alium præferendum putaret: nequaquã temere meritas pœnas pertimescens, si iratus & sæuus ab exilio uocaretur. Sed Boiares, qui sunt ex ordine optimatum, ipsa populi multitudine authoritate atq; opibus potẽtiores, adolescentem Moldauũ nomine Alexem regiæ stirpis, qui diu in Podolia inops exularat celeriter euocant, principem constituunt, in Zucauaq; regia appositis præsidijs confirmant. Hæc ubi Byzantij nũciata sunt, Petrus animos attollit, purpuratos nouis muneribus aggreditur, prehensat omnes, sed in Lupthibeio recuperãdi regni summã spem reponit. Interim Moldauorum legati à Boiaribus instructi Byzantium perueniunt, postulantes ut Alexes regij sanguinis, uti omnium expetitus uotis & publico consensu rex acclamatus, postquã Stephanum fata sustulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum uerò Petrus purpuratos obsecrare, ut nihil de pseudo regulo ementiente regiam stirpem temerè crederent, illius nomen & genus antea incognitum testari, idq; inductum commento & malignitate Boiarũ dictitare, ut ipse auita regni sede per summã iniuriam excludatur. His de causis, Moldaui minus æquis auribus auditi sunt, uel ob id, quòd nequaquam modestè & reuerenter in deligendo creandoq; rege properantes, Solymani liberalitatẽ atq; iudicium præuenissent. Itaq; legati continuò ad suos domum perscribũt, angustas om-

nino ſpes ſibi oſtendi, ut quicquam pro Alexe impetrari poſſe credant: præoccupatas enim eſſe purpuratorum uoluntates occultis magniſq; muneribus, commouereq; ſeſe uehementer Petrum, atq; contendere, ut per Turcas reducatur. Proinde ſibi difficiles aditus præberi, frigidaq; ab omnibus & plena pudendæ dilationis reſponſa reddi. His cognitis, Boiares, ut tyrannum ueluti non dubiam cladem ipſis allaturum nouis conſilijs regno penitus excludant, legatos diſſimulato habitu, ad Carolum Cæſarem, Ferdinandumq; regem mittunt, qui doceant quo in ſtatu periculoq; Moldaui noui principis res ſint, peditum auxilia implorent. Ea ſi impetrētur, Moldauos icto fœdere promittant Chriſtianorū regum ſocios & Turcici nominis perpetuos hoſtes futuros. Rem autem præſentis neceſſitatis in eo occaſionis momento uerti, ut ſi decem millia peditum ſubmittantur, ipſi cum quadraginta millibus equitum omnia uel maximi Turcarum exercitus impetum ſuſtinere audeant. Sed Ferdinandus fratre Cæſare peragendis conuentibus occupato, quòd multas longum ad iter difficultates habere uideretur, nec cōducendo militi pecunia ſuppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officij celeritatem exigere uidebatur, adeſſe non potuit. Cæterùm ea legatio, quæ diu celari non poterat, per ſpeculatores Byzantij nunciata, uſqueadeò in Petrum Turcarum ſtudia accendit, ut Solymanus ſupplicem ac adiutum purpuratorū precibus, clientemq; ſe & deniq; fidelem ſeruuum Ottomannici nominis iureiurando profitentem, in gratiam receperit. Nec multò poſt Himbrachor ſtabuli magiſter dignitate &
uirtute

uirtute bellica illustris, qui Petrum regijs ornatum insignibus in Moldauiam reduceret, est delectus: paucisq; inde diebus coacto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum uerò Boiares metu perculsi, quum desperatis Christianorum auxilijs multitudinem consternatam, & magnopere Turcarum arma formidantē conspicerent, summo concepto scelere obtruncandi Alexis consilium desumunt: neque enim antiquæ rebellionis noxā, nisi immani aliquo perfidiæ facinore deleri posse iudicabant. Nonnunquam enim accidit, ut mortalium animus scelere semel occupatus, quū in præsenti periculo timor ingruit, facilè uel inusitati sceleris infamiam contemnat. Ita insontis ac intempestiui principis coniuratorum cōcursu patratur cædes, accumulataq; feritate iacēti caput deciditur, ut Boiares ueluti expiata uetere perfidia atrocem aduersum se tyranni animū eo cruento munere mitigarint. Arrisit Petrus exoptata dona ferētibus, placatiq; animi speciem præbuit, quū diligentiam maturati beneficij simulata oratione laudasset, utpote qui sæui ultorisq; animi decretum recondere uellet, donec abiret Himbrachor. Is egregia omnium uoluntate paßim receptus, Petro Zucchauiæ regia in sede constituto, acceptisq; muneribus, in Thraciā redijt. Nec mora Boiares circiter uiginti, detegente odiū tyranno, alius alia de causa comprehendūtur, & securi percutiuntur nō iniquo quidem iure, uel ob id supplicio damnati, quòd ueterem iniuriā apud tyranni animū recenti beneficio pēsari posse existimarint. Hæc sunt quæ de Valacchia, uno scribendi tractu sub unum aspectū prodenda cen-

fuimus, nihil in hoc temporum seriem rebus gestis ad æquantes, ne maiora bella quæ imminent, concisa in partes, & uariè paßim intermixta, quòd maximè fugiendum uidetur, confuso planè ordine, ac ob id dißipato historiæ lumine referãtur. Hisdem fermè diebus, quibus Rochandulfus ad Budam cum Turcis Budensibusq; Hungaris bellum gerebat, & Solymanus aduentare dicebatur, Carolus Cæsar Ratisponæ conuentum dissoluit, confestimq; magnis itineribus in Italiã est profectus. Is autem Germanorum conuentus, qui Christianæ religionis cõmodo, ad sanandas Lutheranorum mentes indictus fuerat, hunc habuit exitum, ut postulante Cæsare, Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perscriberẽt, quibus Guillermus Cleuensis regulus, quòd neglecta Augusti imperij authoritate, Gheldrẽsis principatus hæreditatem adijsset, hostis iudicaretur: contra uerò Carolus Sabaudius, qui Gallorum armis regno exciderat, publico totius Germaniæ consensu sumptuq; uti iam receptus in clientelam, reduceretur, seuerißimoq; obiter edicto caueretur, ne quisquam Germanici nominis miles Gallorum stipendia mereret, fratri uerò ad Budam cum Turcis rebellibusq; Hungaris bellũ continuum alenti auxilia præberentur. Hæc ut facilius impetrari possent, Carolus totas eas conceptæ hæresis opiniones Lutheranis nihil pij saniq; consilij ad animos admittentibus cõdonauit, ita ut cunctis quæ uellent de diuinis rebus & placitis impunè sentirent, donec indicto celebratoq; sacrorum antistitum concilio, omnis oborti erroris controuersia supremis disputationibus tolleretur. Id autem Cæsar, ut intra

ut intra biennium fieret, cum Paulo summo Pontifice curaturum promittebat, ita ut, uel abnuente Contareno legato, concilio locũ in ipsa Germania delecturus esse crederetur, uel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnoq; Gallicarum nationum, quæ salutem ac libertatem inimicæ gẽtis arbitrio commissuræ minimè uiderẽtur. Propterea Cæsar discessurus è Germania, obnixè postularat à Pontifice, ut sibi in Italiam uenienti ac in Africam traiecturo, ad Lucam occurrere uellet, quòd mutuis colloquijs deliberando de tota ratione consilij statuendum esse uideretur. Erant qui dicerent, eò uerti consilia Cæsaris, ut concilij nomine, quo sacri imperij dignitas in discrimẽ uocaretur, Paulo Pontifici non ambiguum terrorem incuteret, atq; ideo solicitum in officio ac amicitia quàm arctißimè contineret, & Germani obiter, siue concilium cuperent, siue ex conscientia neglectæ perturbatæq; religionis iuris & æqui iudicium formidarent, præclarè admonerentur totius negotij summam ipsius arbitrio atq; sententia contineri. Nec Paulus eius colloquij aut loci conditionẽ abnuerat, pristinæ suæ pietatis & cõstantiæ tenorem secutus, utpotè qui semper antea concilij censuram ultro deposcere, neutrumq; se & sincera utrinq; fide medium inter dimicantes reges profiteri consueuisset. Non defuère Germani proceres, gliscente fama de aduentu Solymani, Rochandulfiq; socordia, qui discedentis Cæsaris nomen tam salsè quàm improbè lacerarẽt. Qua in re Philippus Lantgrauius ironico lepôre multus erat, ut qui non temerè Cæsarem oderat, neq; Romani imperij fortunam ex æquo

antea uirtuti egregiæ expositam, dignißimis proceribus exclusis, in Austriæ domus hæreditatem concessisse pateretur: dixisse enim eum in conuiuio ferebant, Carolum mirè fortem ac impauidum imperatorem uideri, qui tanta esset animi magnitudine, ut Turcas quanquam multos, uti inermes imperitosq; militiæ facilè contemneret, & nobilioris uictoriæ triumphũ in transmarina prouincia quærẽdum arbitraretur, dum Solymano Ferdinãdus frater obsisteret, cuius tam expedita & uehemens uirtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Austria domo, uno tempore geminata uictoria parari posse censeretur. Alij porrò apertius ac indignantius dictitabant, neque constantem, neq; strenuum imperatorem uideri, qui urgenti à fronte nobilißimo ac infensißimo hosti terga daret, patrimoniũq; Barbarorum incendijs expositum, atq; inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdeq; desereret, ut de immanis piratæ spadone seruo uictoria leuis in terra Africa quæreretur. Nihil enim profici, uel ad ipsius laudem, uel ad Germaniæ salutem ac dignitatem, si quum Italorum ac Hispanorum cohortes accersendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorum legiones in Africam ducerentur. Cæsar enim Hispaniæ precibus adductus, expeditionem susceperat aduersus Asanagam Tunetano bello illustrem, qui Algerij cum imperio à Barbarussa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hispaniæq; littora prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metuq;, ut Hispani à Gadibus ad Pyrenæos montes, dispositis in ora speculis atque præsidijs, ad incertos casus excubare sub-

lata

lata nauigatione cogeretur. Propterea Cæsar classem parauerat, cohortesq; in Italia, Sicilia, ac Hispania conscripserat, totusq; animo in Africam ferebatur, utpote qui antea Solymanum minimè uenturum putasset, & satis uirium ad expugnandam Budam in Rochandulfi diligentia & felicitate fratris positum arbitraretur. Fuere qui existimarent Cæsarem constantiæ suæ ac innatæ uirtutis nunquam oblitum, eos tum aduersos de se rumores aliquo certè cum pudore, sed insigni patientia contempsisse, quum uir eximiè prudens, neq; salutem, neq; existimationem suam Turcico bello implicandam putaret, in quo ueræ dignitatis ex infelici conatu iacturam facturus esse uideretur, si temerè ac importunè consisteret, & uanitate pugnacis animi potius quàm certa uirium fiducia inductus, congredi uellet cum eo hoste, qui immensis copijs ac opibus subnixus, uel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus esset elusurus. Consilia enim cogendi magni exercitus, qui uictoriæ spem præferret, tempus ipsum, & maturatus Ratisponensis concilij exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expediti commeatus, nec satis explicatæ procerum uoluntates forent, usqueadeò ut non incertum esset aliquos ab impio liuore calamitate potius quàm Cæsaris uictoria gauisuros: uerùm multo grauiore cura Cæsar angebatur, ne si in Pannonia nequaquam pari spe utilitatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occasione Cisalpinam Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias uiolatas esse quererentur, ac in alijs demum Italiæ

partibus bellum erumperet, cuius enata iam semina spectabantur. Nam per eos dies Ludouicus à Bononia Armeæ familiæ iuuenis turbido ingenio, uel ancipitē nominis famam quærens, apud Senenses multa usus largitione egerat, ut consilio malesana deprauataq; morib. ciuitas, ad Gallos à Cæsare deficeret: sed fluxa eorū fide, qui dum muneribus explerētur, defectionis initium se facturos promiserant, bellè proditus in potestatem Hispanorum deuenerat. Contendens in Italiā Cæsar, in Tridentinis Alpibus, Octauium Farnesium, miræ indolis adolescentem, adscitum sibi generū cum insigni comitatu obuium habuit, moxq; ad Athesim Alfonsum Vastium, qui Insubrum nobilitatem insigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex Hispanis ueteranos adduxerat, ut comitatus è Germania per se exiguus, intentusq; itineri, ea illustri auctus frequentia, dignus Cæsare spectaretur. Affuit properanti supra Veronam, insignis legatio Venetorum, præbitaq; sunt præter gratuitos commeatus munera magnis hospitib. in itinere dari solita: nihilq; inde Cæsar Cremonæ Laudiq; Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptusq; est incredibili studio ciuitatis, nec leui quoq; sumptu reliquarum urbiū, quum nihil augustius & opulentius in ornamenta triūphalis pompæ excogitari præstariue potuisset, tegerenturq; obiter coloratis uelis uniuersæ regiones, quibus à Romana porta ad templum maximum & in ueterem Vicecomitum principum curiam, tanto hospiti parem, sub umbella aurea duceretur, sed ipse atra in penula uiliq; pileolo spectari uoluit, multis lugubrem habitum admirantibus

rantibus, quum fœminarum & plebis curiosa simplicitas, pictam ex auro trabeam & fulgentem gemmis in Cæsaris capite coronam expectaret. Nec dissimilis animi habitus in graui parumq; hilari eius oculo notabatur, ita ut cladem, quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præsagire uideretur. Reuocauit tamen eum à seueris cogitationibus Maria Aragonia ipsius Vastij uxor, cunctas ætatis suæ fœminas excellentis formæ, præclaræq; uirtutis, & fauentis fortunæ muneribus antecedens: nam quum sæpe antea illustrem pudicitiæ famam felici fœcunditate nobilitasset, tum forte marē pepererat. Huic summi honoris causa, Cæsar, quum sacro fonte lauaretur, humaniter præstito Christianæ pietatis officio adesse uoluit, eumq; de nomine Carolum appellauit. Ita ut mox comiter in ea festa hilaritate nobiles matronas ad tibiarum modulos saltantes spectaret. Aduenêre demum legati singularum ciuitatum, mēstrui tributi onera peracerbè afflictis populis imposita deprecantes, sed eas preces uel iustis querelis suppliciter additas ita audijt, ut parùm clementer in aliud tempus reijceret, triduoq; post nullam indulgentiæ spem, sed eundem & quidem ab ipsa remedij desperatione grauiorem miseris gemitum relinquens, Genuam contendit, ubi ex Ferdinandi fratris literis de Germanorum clade, Turcarúmque uictoria, & Solymani aduentu certius cognouit. Quo nuncio adducti Vastius atque Auria, dictis sententijs suadebant, ut petendæ Africæ consilia in Vernum tempus differret, & cum his quas conscripsisset Italicis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat, in

Italia moraretur, ut inde ad opem fratri ferendam deterrendosq; Barbaros, reuersuri speciem præberet, tueretur q; interim Italiam aduersus Gallos, quos nulli omnino occasioni defuturos prospicerent, si aliquod fortè incommodum, aut ui Pœnorum, aut iniuria tempestatis acciperetur. Nihilo secius Cæsar stabili proposito constantiæ nomen, uel magno discrimine retinendum ratus, in Africam, abnuente etiam fortuna, transfretare constituit, ut Turcas in Pannonia bellum gerētes contempsisse potius, quàm timuisse uideretur: conuersus enim ad eos qui in consilio erant, Magna inquit, ratione, ut in Italia permaneam suadetis, sed multo maiore arbitror in Africam contendendum: nam si substitero, è Germania certè reformidatis Turcis diffugisse uidebor, cuius admißi dedecoris opinio tolli non poterit, nisi susceptis innixi consilijs, exoluendo promißis fidem, & maturè traijciendo, iudicij atq; animi nostri famam bono euentui commēdemus. Fortunam enim, quæ nos terra deserit, per fluctus fortiter audendo experiri lubet, quum Algerium multis de causis, priusquā maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari facilè poßit, cuius uoti si me Dij compotem fecerint, contemnemus certè Gallorum minas, atque his profectò claßibus & copijs, quibus stipendia graui sumptu persoluta uidetis, si temerè sese commouerint, ultro eorum audaciam retundemus. Interea Paulus Pontifex ab Roma æstuoso itinere Caßiam emensus, Lucam peruenit, improbantibus medicis, quòd lethale foret, nisi pleno imbre infractis caloribus ab Vrbano cælo discesßisset. Sed is uel exactæ

ætatis

ætatis senex, certo semper ingenij uigore, & temperata ob idque fœlici uitæ disciplina, ita fallebat annos, ut cuncta ætatis pericula, quæ publicam salutem includerent, facilè contemneret: Quid enim mihi uita opus est, sæpe dicebat, nisi ut hæc suprema officia, quæ unam omnino sacri nominis personam respiciunt, cadenti Reipublicæ optima fide persoluamus? quādoquidem diuinis ita monemur fatis, ut pietati & uoto publico uel morte ipsa satisfacere, quàm infami desidia uitæ cupiditatem extendere malimus. Quod si insanire principes pergant, & magnus Deus à salute Christiani populi penitus auersus, susceptis uotis adesse nolit, natura quidem uel in otio, uel in labore non intempestiuum uitæ finem afferre poterit, præclari certè studij perpetuæq; uoluntatis honestam famam, nulla uis inuidiæ nobis eripiet. Nonnulli quoq; senatores euntem retentare conabantur, in primisq; Francisci regis legati, qui in nullam spem pacis ituro, postquàm ab ea Cæsar auersus obduraret, nō modò ualetudinis incommodum, sed parùm etiam sinceræ æquitatis calūniam imminere differebant, quoniā timerēt ne Cæsar honestißima petitione in belli Punici sumptum pecuniā impetraret, quæ demū occulto consilij exitu ad excidium Narbonensis Galliæ uerteretur. Magnorū enim principū cōgressus atq; colloquia, absentibus semper suspecta, in alienamq; perniciem uerti occulta cōspiratione existimantur. Propterea Franciscus, ne se incauto atq; imprudente Prouinciam admota classe repentinus hostis inuaderet, ad Maßiliam & ad Rhodani pontes, legionarios Gallicæ disciplinæ pedites, & ueteranas,

equitum alas, ut præsidio forent, maturare iusserat. Sed Paulus uti frustra aliâs ad Nicæam recrudescentia pereuntis Reipublicæ uulnera omnino Cæsari detegẽda, indicandaq; uitia serpentis pestis existimabat, ut uno concordiæ remedio sanarentur, ac præclarè Dijs ac hominibus testatum foret, neq; ardens studium, neq; uehementes preces, neq; in summo uitæ cõtemptu diligentiam in optimo sacrorum principe defuisse. Ea quoque de causa, ut ire pergeret, magis ac magis accẽdebatur, quòd suborta erat inter Franciscum & Cæsarem noua simultas, ueluti inducijs Rinconis atq; Fregosij cæde uiolatis, ueterisq; odij flamma, compressa aliquandiu induciarum fide, in multo atrocius quàm antea belli incẽdium exarsura credebatur. Egerat per aliquot annos Byzantij Antonius Rinco, Francisci regis legatus apud Solymanum, uti sæpe diximus, remissusq; à Barbaro paucis ante mensibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante eum ala equitum Cæsare Fregosio, ne per Bergomatiũ fines & Volturenam uallem ad Curiam Rhætiarum transeunti, à Cæsarianis insidiæ tenderentur. Cæterùm acceptis nouis man datis à rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, superatis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præsidia Gallorum descẽderat, ut inde se Venetias proriperet, ac demum tutissima nauigatione in Epirum aduheretur. Placebat Rinconi per se obeso, & fortè ceruice ac humeris ex stillicidio laboranti, ut iactatio euitaretur, duobus nauigijs secundo Pado deuehi, frustra improbãte Fregosio, qui uel in publica induciarũ fide, cùm regij com
modi

modi, tum priuatæ salutis rationem, Hispanorum ingenijs minimè cõmittendam ratus, per easdē uel asperas Rhætorum Alpes reuerti, aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mallet. Sed fatalis illius pertinacia, huius prudentiam facilè peruicit, ut amborum interitu, dirus Christiano nomini casus incideret, quo intestinis affecta malis Respub. nihil iam non ausuris in perniciem nostram Barbaris proderetur. Ab Hispanis enim, qui per speculatores cognita eorum nauigatione in insidijs terra pariter ac flumine diligenter excubabant, quũ meridie ad Ticini ostium peruenissent, ab armatis lintribus, qui tecti fronde ex occulta statione repentè prodierant, circumuenti iugulatiq; sunt. Perijt cum Fregosio Bonifortius centurio, seruatus autem est Camillus Sessulanus Fregosianæ alæ præfectus, isq; cum omnibus nautis, ne patratæ cædis fama certo indicio uulgaretur, Cremonam deuectus est, & in arce custoditus. Alterum porrò nauigium, in quo erant comites cum scrinijs multaq; pecunia, occupatis hostibus in aduersam ripam intactum feliciter euasit, indeq; uectores simul, & nautæ terrestri itinere per nemorosos calles occultati Placentiam, allato rei gestæ nuncio, peruenerunt. Cæterùm cadauera post duos menses elapsi custodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticinum semisepulta, ob idque discerpta feris, & tabe consumpta monstrauêre, ita ut Fregosij manus ex antiquo uulnere uno manco digito facilè nosceretur, ac augendæ repræsentandæq; iniuriæ causa, ad Franciscum, ab uxore, quæ casum deplorarat, auulsa cadauere & lo-

culo cõdita deferretur. Scio Gallos nõ inepta suspicione, nequaquam eos statim interfectos putasse, sed prius in quæstione cruciatos, ut arcana legationis tormentis elicerentur: sed de hac subtili coniectura, quum nihil adhuc compertum sit, rem utiq; dubiã in medio relinquemus. Verùm ab eo atroci facinore, Alfonsus Vastius qui Cisalpinæ Galliæ cum imperio præerat, incredibili inuidia deflagrauit, quòd inducias in nouem annos ad summam spem pacis Niceæ indictas, uiolasse & cõtra naturã generosi eius ingenij, inhumana cæde cruentus euasisse uideretur, tanquam famæ suæ minimè parcendo putarit, modò apud Cæsarem, uel ignobili & criminoso officij genere gratiam mereretur. Sed Vastius eius impositæ contumeliæ notam, uel iure uel præscriptis, ac ideò publicatis libellis ita diluit, ut id postquam iure cognosci non poterat, uel singulari certamine, si dignitate cõpar offerretur, diluturus esse crederetur. Cæterùm complures Rinconem iure cæsum existimarunt, quòd inuidiosissimæ legationis munere suscepto aduersus Christianum nomen Barbaros concitare, occasionesq; gerẽdi belli, indicatis Cæsaris consilijs demonstrare diceretur. Fregosio autem immerenti, uitam malignitate atque odio ereptam dicerent, quod uir bellicosus & acer, ad Genuæ totiusq; Liguriæ principatum aspiraret, uigente adhuc apud populum non ingrata Iani patris memoria, qui Genuẽsium princeps extitisset. Itaq; Pontifex Lucam uenit, præmisitq; Alexandrum Farnesium Cardinalem, qui Cæsarem ad Viæregiæ stationem triremibus adpulsum, uenientemq; ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem af-

tem affuère Cardinales ac antistites, atque item ordo Lucensis, qui intrantem sub umbella deducerēt. Curia prætoria, ubi decuriones sedent, Cæsari data, Pontifex ad antistitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæsar ad mutua colloquia Pontificem adijt, ille Cæsarem semel. Introductusq; est Moninius Galliæ regis legatus, ad id tum missus, ut quereretur Fregosium atq; Rinconem captos, atq; eos sibi reddi postularet: neq; enim tum interfectos esse constabat. Cæsar ad id, apud se ius induciarum inuiolatum esse inuiolabileq; mansurum respondit, quicquid uerò illis dissimulato habitu nequaquam nomen profitentibus dum in Pado nauigarent, præter spem accidisset, iniussu suo & se ignaro penitus accidisse: proinde si admissi facinoris authores indicarent, eos omnino comprehensurum et ad supplicij pœnam Gallis traditurum. Res uti in Pado acta erat, per nautas indicata, non obscuram habebat coniecturam: neque Paulus induciarum, quarum ipse ad Nicæam author extitisset, disceptator esse poterat. Quoniam de his an starent, uel eo scelere uiolatæ essent, iudicium ferre intempestiui, atque omnino ancipitis negotij res fore uideretur. Facile demum fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus uehementer erudito, apud Cæsarem in tanto præsertim recentique ad Budam accepti uulneris dolore singulas plagas, quas nobis Barbarus hostis inflixerit, enarrasse, ostendisséque pericula, quæ affectæ ruentique Reipublicæ de cælo imminerent, postquàm infami contumacia ad exitialem insaniam, dum priuatas rationes intestinis armis tuemur, ruina publica

oppreßi perituri ſimus. Erant non iniquæ pacis condi tiones, & Carolo quidem Sabaudio longè gratißimæ quibus Franciſcus pro Carolo filio Mediolanenſe imperium, præcipuo Cæſaris munere depoſcebat: cum inde demum cunctas Galliæ facultates, & copias ſacro indicto bello collaturum profiteretur. Contrà Cæſar iratus Gallo toties uicto, ac tum indomitos ſpiritus ge renti, quid antiqui & recētis ſui iuris, quid deniq; ſuæ ſecuritatis ac dignitatis foret grauißimè diſſerebat, inuidere prorſus fortunæ ſuæ Gallum cæco liuore corruptum, qui perturbare omnia, impedireq; uictorias ſolennibus uotis piè cōceptas, & deniq; Barbaris ad cōmune excidium irrupturis uiam ſternere mallet, quā ipſum pati uerè eſſe Cæſarem, Auguſtoq; in Italia imperio potiri, ad quod nō ambitioſis armis, ſed optimo iure, & præclara atq; inopinata quidem hæreditate peruenerit. Neq; ſe adeò Italicarum rerum imperitū, aut ignarum Gallicæ cōſuetudinis, ut ſi Mediolano liberaliter decedat, minimè timendum exiſtimet, quin à Gallis noua ſemper ac immoderata cupientibus, reliqua Italiæ atq; Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacē ſemper optauerim, quæ ad honeſtum decus perſequendis Barbaris occaſionem aperiat, non quæ ad inſignis ignominiæ nomen intēpeſtiuè liberalem auitis regnis expoliet. Pontifex ubi nihil de pace impetrauit, ſuadere conatus eſt, ut quas in Africā copias eſſet traiecturus, poſtpoſita nauigatione Turcis opponeret, ad fratris Auſtriæq; præſidiū, ſi ea recenti uictoria Solymanus uteretur. Sed Cæſar fatali innixus conſilio, in ſententia permāſit, nihilq; magis eo collo-
quio

quio decretũ est quàm ut concilium, quod petebat Cæsar & Pontifex, ut rectà peragi posset, exoptabat, potius quàm sperabat, in annum sequentem indiceretur. Id uerò decretum pleriq; diuinarum ac humanarũ rerum usu periti & libero uoto publica tantùm cõmoda respectantes, intempestiuæ atq; præposteræ uoluntatis esse iudicabant, quando nihil absurdius uideretur, quã unum in locum atq; consensum totius Christianæ professionis antistites euocare, qui de sacris dogmatibus morumq; censura constituant, priusquàm inter reges, positis odijs, humanarũ rerum controuersiæ finiãtur. Expetendam enim prius atq; parandã pacem, maturè demum salutarem synodum felici fœtura parituram. Propterea non temerè ueteris seculi patres regesq; illustri pietate ad cælestia bona potius quàm terrena ingẽtibus animis anhelantes, pacemq; optimã optimæ & iustißimæ synodi parentem appellauisse, quũ tranquillæ & securæ pacis beneficio coeuntibus regibus, plures sublatas hæreses infinitaq; Reipub. uulnera cõcilijs ubiq; terrarum celebratis, obducta atque sanata meminissent. Quas enim uel odiorum nubes, uel bellorum tempestates, Claramotensis synodi serenitas non disiecit & depulit? quem demum dignitatis, amplitudinis & gloriæ prouentum Christiano nomini non attulit? Sed tum in sacro sancto Pontifice summa uigebat authoritas, religiosa populorum omnium ueneratione conciliata, corroborataq; maximorum regũ obsequijs, ac ardentibus studijs, ita ut illi Gottifredum ad Hierosolymas sacra uadentem uia subsecuti, uerè Christiani Heroes, Federicus Aenobarbus imperator, Lu-

douicus Galliæ, Richardus Angliæ, & ante eos Boemundus Apuliæ reges, milleq; alij reguli magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempserint, de iure suo decesserint, lites & grauißimas ultro simultates Reip. condonarint, quæsitæ scilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes. Quoniam haud dubius in cælum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ uirtutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Nicæam de Turcis, de Persis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Aegyptijs ad Hierosolymas Christiana trophæa defixerunt, ut cum summo dedecore pudoreq; huius seculi, successoribus suis dementiam, impietatem atque secordiam exprobrarent: quando ab illis gloriosè parta, & iampridem fœdè amissa recuperari posse diffidimus: nec iam in tanta nostra desidia, tantoq; Barbarorum audaciæ successu, auersis à pietate atq; concordia omnium animis patrimonia, aras, & penates alacriter tueamur. Cæterùm Pontifex Deum maximum diuosq; omnes de more, ut nauiganti Cæsari feliciter aspirarent, suppliciter precatus, quum Octauium Farnesium ad ponendum militiæ rudimentum in soceri Cæsaris contubernio, studij sui atq; beniuolentiæ obsidem collocasset, per Pistorienses montes Bononiam contendit, atque inde per Aemiliam atque Flaminiam modicis itineribus in Vrbem est reuersus. Interea Cæsar Italicis cohortibus, quas Camillus Columna, & Augustinus Spinula subitario delectu conscripserant, atq; item sex millibus Germanorum, quorum duces erant Georgius Ratisponensis, & Baro Seisne

ro Seisne

ro Seisnecus natalium claritate nobilior in onerarias naues distributis, è Lunensi portu soluit cum triginta quinq; rostratis nauibus, edixitq; magnarum nauium magistris, ut ad Baleares insulas cursum intenderent. Sed in altum prouectas, quum oborta tēpestas in conspectum Corsicæ detulisset, atq; ita disiecisset, ut per biduum aberrarent, Cæsar mitioribus demum uentis in Syracusanum portum, quem hodie ab oppido præcisæ rupi imposito Bonifacium uocant, classem intulit. Id oppidum in extrema parte insulæ Sardonio freto imminet, despectatq; Sardiniam modico traiectu in austrum exporrectā. Collectis demum nauibus et pacato mari ad Hypsitanas aquas flumine Thyrso portuq; & Algarensi noua urbe nobiles profectus est. Eo, quo appulit die, bicipitem uitulū agrestis mulier Cæsari dono obtulit, auersantibus cunctis id mōstri omen, postquā in primo cursu uenti instabiles ostentatæ serenitatis fidem improbè fefellissent. Inde quoq; cùm Baleares peterent, alterā ab Africo subijt procellam, prima quidē labore atq; periculo sæuiorē, quum fractis quorūdam antennis uelisq; discerptis per aduersos fluctus longa uehemētiq; remigum defatigatione in minoris insulæ portum Barchini Magonis nomine celebrem contendissent. Ab hac demum Cæsar in maiorē Balearē totā classem traiecit, singulari affectus lætitia, quod Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus, peropportunè cū Siculis triremib. onerarijsq; Italicis centū quinquaginta nauib. appulerat. Is nautici præsertim panis et reliqui cōmeatus ingētem copiā, uel lōgo bello suffecturā attulerat. Expectabatur autē ab Hispania cū sua classe

Mendocius, sed ille Cori flatibus coactus, quum imperatæ nauigationis cursum tenere nequiuisset, ultimi consilij propositum ad tempestatis occasionē flectens felici compendio Algerium rectà contenderat. Ita Cæsar diligentiæ Mendocij nihil diffisus, ratusq; id omnino euenisse quod acciderat, hortante Auria secundo uento uela dedit, biduiq; nauigatione Algerium peruenit. Quum appropinquaret classis, admirabiliq; ordine expansa atq; directa in conspectu hostium constitisset, duæ prædonum biremes, quæ ab Oriente Algerium petebant, à promontorio oram legentes, imprudenter in sinū delatæ sunt. Earū maiorem Viscontes Cicada trierarchus rostratæ suæ nauis ictu demersit, altera ueloci remigio incitata intra portus molem incolumis euasit. Mendocianæ interim triremes promontorium Apollinis, quod hodie Caßineum uocatur superantes, magna lætitiæ significatione displosis omnibus tormentis, Cæsarem salutarunt, & subsequentem Hispanicā classem non procul abesse nunciarunt. In ea erant Cantabricæ Belgicæq; naues magnæ supra centū, sed multò plures lenunculi, quos Hispani Scarzapinos uocant. Sustulerant autem præter peditum cohortes magnum equitum numerum ex totius Hispaniæ iuuentute. Nam pleriq; nobiles, neq; conscripti, neq; nominatim euocati, sed priuato sumptu armis & equis liberaliter instructi, ut Reipub. operam præstarent, naues summa alacritate conscenderant. His præerat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non modò sua uirtute superioribus bellis inclytus, sed priuato & quidem pernobili uoto perillustris: ingenti

nanque

nanque pietate magnitudineq; animi excitus, Garciæ patris mortem ultum ire properabat: hunc enim in Mœnice insula ad Girapolim, cõtra Pœnos occubuisse docuimus. Cæterùm hæc omnia nauigia uelis agebantur, neq; ex malacia promontorium superabant. Iam enim uenti summa serenitate inuecta, perflare desierant, sed à recenti tempestate mare commotum & uehementer adhuc fluctuosum, ita planis littoribus allidebat, ut nullo pacto exponi milites in siccum possent, nisi umbilico tenus marinis undis abluerentur: quo incommodo milites affici nolebat Cæsar, ne per se tædio maris atq; nausea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atq; rigentes obijceret, & Hispanos quoq; duabus de causis expectandos iudicabat, ut uniuersis admotis copijs cùm maiore ui, tũ maiore etiam spe uictoriæ oppidum inuaderet: & cõmunicare integram rei gerendæ laudem Hispanis uellet, quorum precibus studioq; & insigni liberalitate adductus, bellum suscepisset. Sed ea uel bidui tantùm fatali mora, quanquam recta atq; honesta ratione duceretur, non exploratam modò uictoriam interpellauit, uerùm ingenti nostrorum incommodo sæuituræ fortunæ occasionem aperuit. Interea Cæsar idoneum hominem ad Asangam cum mãdatis misit. Is significatione facta pariterq; à Mauris reddita (excusso enim linteolo fiebat, ut colloquendi causa in portum tutò descendi posset) humaniter admissus postulauit, ut oppidum ui & fraude ab Horruccio occupatum, & demum ab Hariadeno Barbarußis fratribus ad perniciẽ humani generis communitum extemplò dederet Ca-

rolo Cæsari terrarum domino, qui immanium prædonum ultor aduenisset. Id si faceret, & Turcis abeundi quò uellent, & Mauris incolis incolumi omnium fortuna, suis legibus uiuendi potestatem fore: ipsum porrò ingentia bello paceq; præmia laturum, modò se in Sardinia natum & sacro ablutum baptismate meminisset. Pulcherrimam enim offerri occasionem, qua ad ueri numinis cultum redire, maximiq; obiter imperatoris fidem & liberalitatē complecti posset: ut de crudeli tyranno exectæ uirilitatis iniuriam uindicaret. Quòd si cunctandum, & uim tanti apparatus expectandam arbitraretur, inclusos proculdubio eundem pertinaciæ exitum laturos, quem funesto exemplo ad Tunetum pertulissent. Ad ea Asanagas respondit insanum omnino sibi eum uideri, qui oblata ab hoste consilia sequeretur, interrogauitq; renidenti ore, quánam fiducia adductus Cæsar, oppidū expugnare posse confideret: quum ille extemplò, hoc, digito ostendens classem, quem uidetis, tormentorum apparatu, ueteranorumq; peditum ac equitum uirtute, respondisset: & nos quoque, in risum effusus subiecit Asanagas, pari præsidio atq; artificio mœnia defendemus, ut locum bi nis iam uestris cladibus nobilem, noua Cæsaris calami tate clarißimum reddamus. Erat enim uulgatū Algerij anum grandæuā magicis artibus & mirabili uaticinio maximè celebrē, quæ antea Didaci Verræ & Vgonis Moncatæ naufragia & clades prædixisset. Algerianis publicè dixisse, ita ut oraculo tēpus præscriberet, quò Christianus imperator oppugnare oppidum ausus, ab infelici conatu, magnam terra & mari calamitatem

essset

esset aditurus. Eius autem uaticinij famam, in spem secundi euentus confirmandæ multitudini opportunã, ita alebat ac excitabat Asanagas, quanquam magicas uanitates astuto militariq; ingenio non admitteret, ut non iam erigere suorum animos, sed nostrorum quoq; mentes, quum se importuoso in littore in hyemem cõiectos perspicerent, terrere uideretur. Erant in præsidio Turcæ tantum octingenti, sed magna ex parte equites, summæ spei summiq; roboris manus. Ad paucos enim Asanagas erat redactus: nam multi uiri fortes Mendociana, ut diximus, nauali pugna perierant; multi cum Draguthe archipyrata, ab Aurianis in Corsica capti fuerant: deleuerant & aliquot eorum nauigia uarijs in locis Rhodiæ, Neapolitanæ, Siculæq; triremes, sed multo plures etiam desiderabantur, qui tùm fortè ipsius permissu aberant, & apud Sciriphum interioris Mauritaniæ regem religionis authoritate ac armorum gloria florentem, aduersus Lusitanos ad Atlanticum Oceanum militabant. Reliqua multitudo uix quinque millium numerum implere ferebatur. Constabat autem partim ex Mauris indigenis, partim è Granata Bæticæ oriundis. Accedebant & multi è Balearibus insulis, qui superioribus temporibus cœpta rebellione, ob idq; pœnam timentes ad Mahometanos ritus confugissent. Sed Numidarum duces magnum equitum & peditum numerum effecerant, qui extra urbem uagi patentibus in locis noctu ac interdiu lacessentes, nostrorum agmina perturbarent. Hos diligenter Asanagas proposita mercede missisque muneribus ad opimæ spem prædæ suopte ingenio

nobis infensos, è proximis regionibus euocarat. Neq; cuiquam nec paruos liberos uel uxores ex oppido in tutiora loca & remotas arces educere, aut ulla omnino signa timoris dare liberum fuit, indicta scilicet supplicij pœna, si quis animo consternatus parum alacrē in periculo ostendisset uultum, aut minus uirilis consilij uocem edidisset. Cæsar per Auriam exploratis littoribus ab occidentali parte, quæ frequentibus scopulis erat incommoda, & superioris naufragij recordatione infausta uidebatur, ad tutiorem ab Oriente stationem classem applicuit: eo ad descensum ordine constituto, ut sexaginta rostratæ onerarias subeundo demittentes se milites exciperent, exceptosq; statim scaphis actuarijsq; nauiculis imponerent, à quib. in littus continuò deferrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligentia expeditáque celeritas, ut quum insilientium multitudini plures scaphæ, inter se alacriter officijs certantes, abunde suppeterent, peditatus omnis, nihil præter arma ferre iussus, momento temporis in littus descēderit. Cæsar quiete & cibo recreatis militibus, tres acies numero militum pares instituit: erant enim præter equites, & euocatos, ac officio & uoluntate authoritatem atq; Fortunam Cæsaris secutos, circiter uiginti millia descriptorum peditum, singulis autem aciebus terna curulia tormēta ad deterrēdos procursantes Numidas attribuit: progressusq; inde aliquot stadia non procul ab oppido consedit loco tuto atque opportuno: nam castra ea ratione locata erant, ut binis utrinque fossis natura munirentur, quas delapsi iugis torrētes, sicuti repentinæ aquæ

fert impetus, adeò profundè excauerant, ut subter exesis defractisq; marginibus neq; equiti neq; pediti commodus nisi per pontem transitus daretur: ad læuam porrò ita assurgebat collis, ut eductis in uerticem tormentis interiora oppidi ædificia dirui atque inspectari posse uiderentur. Algerium olim Iubæ regia uti alio loco diximus, à Romanis Cæsarea Iulia uocata, in tergo asperos & excelsos habet montes, directa autem muri fronte ad septentrionem mari alluitur. Insula uerò parua, arce nuper insignis, eam Hispani Pinnonem uocant, obiecta oppido portum efficit, sed neque tutum à Borea, neque multarum nauium capacem, quanquam Barbarussa, uti alibi meminimus, erepta Hispanis arce atq; ea diruta, ad insulã egregio conatu molẽ adiecerit, ut continenti iungeretur, quum translatis in id opus è classe Christianis remigibus, ingentes lapides è Tipasæ ruinis asportasset. Cæterùm oppidi mœnia sensim educta in colles ad meridiem, ita molli flexu cuneantur, ut erecti trianguli faciem procul ostendant: in summo enim fastigio propugnaculum inductæ calcis albo conspicuum, ad paruæ arcis & speculæ similitudinem exurgit, priuata autem introrsus ædificia, quum à planiore iuxta littus regione sensim recedant, in montem ueluti gradibus extenduntur, decenti uel ob id serie, quòd supra tecta singularum ædiũ, alienis extantibus fenestris subiecta maria despectãtur. Curuatur autem littus lunato flexu ab oppido ad promontorium Matafusium, in quo antiquæ urbis Tipasæ, quondam à Romanis Cæsaribus Latij iure donatæ, extantes adhuc reliquiæ uisuntur. Toto autẽ eo

tractu oblonga, sed angusta planicies extenditur: nam ubi à littore aliquot stadijs recesseris, sensim enascentes tumuli desinentem planiciem excipiunt: inde enim tota regio innumeris collibus intumescit, abscedítq; sensim augente natura in altißimos montes, qui longa serie oppidum à tergo præcingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent, qui more suo diuagantes translatis armentis atq; mapalibus non infertiles agros, concessis ad annuam quietem glebæ inducijs, feliciter arant, & multò pecore, quo uno summæ eorum opes censentur, herbidi soli campos depascunt. Cæsar tribus per nationes distinctis castris, ab oriente oppidum complexus, in maximam spem ueniebat expugnandi oppidi, quòd sibi ad eam partem tormenta producere atque acriter oppugnare statuenti, classem magno usui futuram iudicabat, quum è triremibus summisq; malis atq; carchesijs magnarum nauium propugnantium hostium latera ex obliquo tormentis peti posse prospiceret: murus enim per accliuia perpetuo collis dorso erectus, uno extructo aggere, sicuti planis in locis opportunè fieri uidemus, neq; protegi neq; defendi poterat. Hispani sub præaltis montibus editiora loca tenuerunt, circa medios colles Germani iuxta prætorium consedêre, Itali autem planioribus locis ad mare ac ideo portæ oppidi magis propinquis. Interim dum tormentorum apparatus, administrante Petro Coua, qui ei negotio cum imperio præerat, nauibus educitur & equi per trochleas moliendo suspensi demißiq; funibus exponuntur, Numidæ in summis montibus supra Hispanos magno clamore edito se ostenderant, omni

omni telorum genere desuper subiectos facilè ferientes: notis enim montium tramitibus se demittebant undique ueloces & repentini, sed more gentis procul lacessendo potius quàm comminus urgendo pugnam ciebant, quibus præliolis toto integro die ad noctem usq; certatum est, nullo quidem periculo, sed longa Hispanorum defatigatione. Nam inductis etiam tenebris Barbari, alij alijs succedentes, neq; à loco quem insederant, neq; ab instituta iaculandi consuetudine discesserunt. Vbi enim excitati ignes uisebantur, in eas continuò partes magna uis telorum lapidumq; præsertim modo grandinis effundebatur, cui incommodo nostri extinctis repente ignibus occurrebant, silentio expectantes lucem, ut tandem collato pede certaretur. Ita sub exortum solis, cohortante Aluaro Sandeo castrorum magistro, Hispani uel per ardua atq; impedita fortiter enitentes, deiectis pulsisq; Numidis, montium uertices occuparunt, nactiq; pastorales casas, ad quas in speciem munitionis se reciperent, conglobati constiterant. Eo die tanta confluxit Numidarum multitudo, ut nostri penè circumuenti, quum duas acies fecissent, in orbem pugnare cogerētur. Sed Siciliensium cohortium uirtute, Numidarum audacia premebatur: hastati enim fulgentibus galeis atq; thoracibus muniti, iacula facilè contemnebant, & sclopettarij à lateribus insultantes, plumbeis emissis glandibus auertebant. Numidæ pedites è iuuentute deliguntur seminudi promissa Cæsarie, nihil præter iacula gestantes, equitibus se permiscent, atque ita mutuo confisi præsidio rem gerunt, tantaq; pedum uelocitate congressus no-

ſtrorum deuitant;ut à ſtatarijs non facilè uulnerētur. Equitum uerò prælongas & præfixo utrinq; ferro ancipites lanceas, ad auerſos etiam ictus arte mirabili quaſſantium,ea erat agilitas,ut nemo noſtrorum acie excederet,quin ſtatim interceptus lethali cuſpide figeretur:ſcutis ad effigiem cordis è corio oblongis & leuibus ſeſe atq; equum in occurſu receptuq; uſq; adeò habiles protegunt,ut exiguo ſummi periculi præmio ad condictum propoſito,ſeptena iacula intorquēti ſe offerant,ſingulaq; uel haſtæ celeri cōmotionem detorqueant uel ſcuto in obliquum exporrecto certiſſima declinent. Interea dum Numidæ in noctem uſq; ex omnibus locis decurrendo,ante caſtra uolitarent,& cũcta apud noſtros,quæ bellica ratione inſtitui explorariq; poterant,egregiè prouiſa uiderētur,fortuna Chriſtiano nomini multo quàm antea unquam grauior ac infeſtior,ſpes Cæſaris interrupit. Ipſo ſiquidem tormẽta,equos,commeatus,ac impedimenta exercitus expectāte,imber à prima ſtatim uigilia maximè gelidus ac procelloſus,adeò intempeſtiuè & grauiter eſt effuſus, ut quum tota nocte nihil remitteret,totus exercitus ingenti accepto incommodo perfunderetur, turbulētiſſimaq; obiter tempeſtas mari repentè orta,claſſem iactatam immenſis fluctibus,compulſamq; uehementi uentorum turbine,miſerabilis naufragij periculo in litus adigeret. Excubabant extra & iſtorum foſſam, quam lapideo ponte iunctam diximus,tres Italicæ cohortes. quas Camillus Columna medijs fermè ſpacijs ab oppido & ponte, inter accliues tumulos ficus arbuſtulis conſitos ita collocarat, ut ſenſim per ardua colliũ ex-
tenſis

tensis manipulis ad Germanos usq; pertinerent. Eæ, quum densißimæ pluuiæ sæuiq; frigoris iniuriam tolerantes, integram noctem in statione perstitissent, tot malis usq; adeò confectæ sunt, ut nec afflictis corporibus animos, nec corpora languentibus animis sustinerẽt: ueq; enim uel stare, uel humi procumbere facultas dabatur, cũ eius soli plana pariter atq; ardua præalto lubrico cœno, quòd ad suras usq; impressa uestigia deuoraret aut eluderet, impedita tenerentur. In has cohortes inalbescente cælo Turcæ equites, Mauriq; pedites intermixti, qui summa uigilantia nostras stationes obseruabant, intellecta occasione celeriter eruperunt, tantaq; ui undiq; magno clamore edito, sagittis iaculis & multò maximè lapidibus adorti sunt, ut quũ iam à pluuia extinctis funiculorum ignibus, laguncul isq; sulphurei pulueris madefactis, sclopettorũ usus penitus esset ereptus, pauci hastati ingruentium impetum sustinerent, & reliqui omnes in fugam uerterentur. Sed cõsistere ausos ab longa utiq; uigilia, ac inedia semiuiuos algoreq; tremẽtes, Turcæ celeriter obtruncarunt, interfectoq; signifero Cellesiæ cohortis, uexilloq; discerpto fugientiũ tergis institerũt tanta audacia persequẽdo cædendoq;, ut quũ trepidos in castra compellerent nonnulli hostium fossam superarint, ad tabernaculaq; peruenerint. Ex his præferocem Maurum cominus congressum, Lucidus Romanus, quanquam sauciatus fortiter interfecit. Exaudito fugientium tumultu, Camillus à Cæsare missus protinus eò deuolarat, conglobatasq; aliquot cohortes ultra pontem in hostes eduxerat, Barbariq; iam confirmatis nostrorum ani-

mis repulsi atq; impetum remittentes, ueri aut certè si mulati timoris & tumultuarij raceptus signa dabant: quum Ferdinandus Gonzaga, cuius prima secundum Cæsarem in exercitu erat authoritas, iratus cohortibus loco pulsis superuenit, cohortibusq; uiros fortes, ut fugæ dedecus nobili cònatu diluerent, in hostes impetum facere atq; acriter persequendo intra portas compellere iußit. Id uerò Columna nisi magno cum periculo fieri posse testabatur, sed Gonzaga generosi ardoris plenus, uel iniqua sorte grauiq; periculo ignominiam Italis omnino demendam existimabat, irrumpendi in oppidum occasionem dari posse ratus, si coniectis in fugam Barbaris intermixti, tutiq; ob id à tormentis ad portam incitato cursu conuolarent. Nec mora cohortes duce Augustino Spinula magna alacritate magnoq; impetu hostes inuadunt, in fugam cõcitant cædendoq; terga intra portam compellunt, tanta ui celeritateq;, ut nostri obductas repente ualuas in porta cõtingerent, & multi hostium exclusi, notis itineribus ad aduersam portam, & in montes elaberentur. Tum uerò Barbari ex ipsa muri corona in temere progressos omnis generis tela & tũ maximè lapides iacere, sauciare, sternere, terrereq; clamoribus, & illi qui extrinsecus refugerant, ad pugnam reuerti: porrò qui portam clauserant, rursus erumpere, & hærentes nostros aut se recipientes adoriri. Neque Italis, quum calentibus animis aduenissent, uigoris constantia deerat, si tutam ad receptum uiam fortuna reliquisset: mißilibus enim obruti stratique tormentis, uti in ipso conatu spe deceptis facilè accidit consilij inopes,

ora

ora atque animos in fugam uerterunt, non confertis quidem, sed per diuersos calles dißipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitij generis subitario delectu festinante Cæsare in unum coacti, ita ut milites inter se ignoti essent, nec in una legione à quoquam alienæ cohortis centuriones atq; signiferi noscerētur. Ita peropportunè erumpens Asanagas, qui ex oris habitu cultuq; regio facilè nosci poterat, immißis Turcarum turmis & Mauris peditibus, nostros in fugam præcipites egit: uni ferè omnium Rhodij equites, qui sub nauali uexillo pedibus pugnabant, egregiè repugnando per sinuosas conualles constantißimè se receperunt, amisso signifero atq; aliquot fortißimis uiris, qui Punicea in ueste candida cruce prætexta galeati thoracatiq; in postremo agmine constiterant, sed persequentium Barbarorum uim ac insolentium paucorum ueteranorum mirifica uirtus retardauit. In his fuêre cum ipso Spinula Franciscus Balneus nobilissimæ stirpis, è togata Gallia cohortium præfectus, Titus item Amerinus, & M. Antonius Porretanus, qui ad ligneum pontem (is non longè à porta distabat) intrepidè consistentes, excepta thoracibus iacula in hostes remittendo, hastisq; maioribus prouectos & inermes fodiendo, aliquot acceptis illatisq; uulneribus spatium fugæ, & ob id multis salutem pepererunt: sed ea erat inæqualis & lutulenti loci diuersitas inter cauas uias & tumulos ad mare decliues, ut Barbari regionis usu periti, undiq; ualide ac intemperanter urgerent, intermixtiq; nostris & à suis interclusi, ubique tumultuosißimo & nostris iniquißimo pugnæ genere

uersarentur. Erant Barbari cùm numero peditum & telorum genere, tum locorũ notitia opportunitateq́; pluuiæ, & tanto casu obortæ tẽpestatis, ac ipsa deniq; fortuna nostris superiores, quũ sclopettarijs in quibus ad non dubiam hostium perniciem certa spes uictoriæ posita uidebatur, ab imbre displodendi facultas esset erepta, & pedites Mauri balistis arcuferreis, more iam apud nostros exoleto, ueruta uel loricatis lethalia, & arcubus frequentes sagittas intorquerent, pauoreq́; & cursu pariter exanimati nostri pedites ab insultante Turcarum equitatu sternerentur. Eo modo nostri, qui ab initio audacius procurrerant, quum nouissimi agminis in receptu facti essent, cædente terga hoste, quinque stadiorum iter ignobili cadentes morte cadaueribus compleuerunt, atq; hi ante alios, qui ad mare ex fuga deflexerant. Ibi enim à Numidis, qui cõspecto classis naufragio ad prædam deuolarant, circũuenti trucidatiq; sunt. Sed prima nostrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum pontem & ad castra fugam intenderant, ut nemo ducum in tanta & repentina rerum iniquitate, publicæ salutis & militaris cõsilij rationem perturbato animo retineret, & Dijs iratis cuncta ad summam cladem terra mariq; uno tempore deleta crederentur. Verùm ipse unus omniũ Cæsar, aduersus omnem urgentis fortunæ contumeliam inuictus & intrepidus, sibi atq; alijs eo die summus imperator fuit, quum perditis propè rebus opem ferens, opportunissimo tempore cum Germanorum legione decurrisset, præmissis è legione tribus uexillis, quibus fuga sisteretur, & castra certo recẽtiq; præsidio ultra

pontem

pontem firmarentur: sed tantus fugientiū animos pauor occuparat, tantusq; erat incumbentium Turcarū impetus, ut Germani non temerè aliás terga hosti dare soliti, tanquam lintea ta capita formidantes, neq; aspectum oculis neq; arma hostium firmis pectoribus sustinerent, sed continuò fœdè conuersi eodem fugientium agmine raperentur. Tum uerò Cæsar prouectus equo, districtum tenens gladium & fugam increpitans, phalangem promouit, oreq; maximè celso ac impauido, Germanica utens lingua: Quando, inquit, commilitones insultanti hosti frontem ostendetis, si quum in uestigio pro dignitate Christiani nominis, Germanicæq; gentis gloria, & pro salute omnium sit dimicandum, præsente Cæsare, paucósne & inconditos inermesq; Barbaros timetis? Nec mora quum hæc diceret, ad non dubij pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quòd ad præstandā operā cohortatione indigere uideretur, sese contra hostes effudit. Eius aduentu permoti Barbari, & quòd iam nobilium ducum uirtute Italica acies planè restituta spectabatur, subsistere pedemq; referre cœperunt: seu ueriti tormenta curulia impreßionemq; nostrorū, seu se satis eruptione profecisse iudicantes, quum ad summam confecti belli uictoriam, horribili tempestate quassatā classem perire conspicerent, & multi, Mauriq; præsertim, ad spem certioris prædæ, ubi nullum omnino periculū ab hoste foret, ad subiecta littora properarent. Inusitata enim & planè fatali diuersorū uentorū coniuratione, ad ciendam atrocißimam tempestatem usq; adeò mare commotū intumuerat, & totis littoribus immani flu-

ctuum repercussu frangebatur, ut iactatæ naues nutantibus malis, atq; inter se proris aduersis ac puppibus feruente æstu concurrētes, ancorarios funes & quosq; ualidos rudentes abrumperēt, collisæq; demum atque diffractæ spectante exercitu mergerentur. Eundem quoque tempestatis casum tulêre Hispanicæ naues, & ad unum Scarzapini omnes, quæ Caßineum superare nequiuerant. Ita ut totum id littus ab occasu ad Cercellum usq; oppidum, quod paucis ante annis Andreæ Auriæ infelici conatu nostris cognitū, à Turcisq; possessum suo loco diximus, eiectarum nauium fragmentis ac hominum & equorum cadaueribus sterneretur. Numidæ enim alij atq; alij pariter è mōtibus, cōspecta nostræ claßis calamitate, celeriter se demiserant, neq; inermibus eiectitijs, neque fœminis parcentes, secus ac Cercellani Turcæ, qui enatantes uel auarè, uel humaniter ad seruitutem conseruare, quàm interficere malebant. Periêre paucißimis horis circiter centum & quadraginta nauigia, quæ sine remigio quadratis uelis agerētur. Rostratæ porrò, quum à media fermè nocte in multam diem pertinaci remigum contentione, & magistrorum diligentia in ancoris perstitissent, neque diutius tempestatis iniurias ferre possent, obruiq; timerent, iacturam triremis facere ac sese in littus remis et uelis uehementer incitare minimè dubitabant. Sed enatantes à Numidico equitatu totis discurrente littoribus, semiuiui & frustra se dedentes in ipso salutis limine cædebantur. In his Lazarus Amareus è Genua nobilis trierarchus est interfectus, uidereq; erat omnis generis liberos oblata seruitute seruis remigibus Barbaris

baris

baris salutem cum fletu commẽdantes, ut illorum, qui modò conuersa Fortunæ conditione catenas ad transtra reliquerant, & ad libertatem exultanter enatabant, significatione & uocibus à Numidarum sæuitia tegerentur. Eratq; spectaculum diuersis casibus ualde atrox, & ubiq; maximè funestum, quum quisque pro animi habitu, natandique peritia, in ipso certæ cladis ancipiti metu, dum genus mortis præoptat aut refugit, uel mersus undis, uel hostili lancea transfixus, ad suum omnino uitæ finem destinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non maximè cædem & uulnera perhorreret, nauisq; discrimen & tempestatis euentum expectare, quàm præuenire uitæ exitum mallet. Eo modo facilè accidebat, ut ea immanis hostium sæuitia, uti uehemẽter reformidata nautis atq; uectoribus, multas triremes, quæ ad naufragium decreto atq; incitatione pauentium littus appetebant, aliquandiu conseruaret. Sed postquàm rostrata insignis, qua Ianettinus Auria uehebatur, uti maximè propinqua littori, cohærentiumq; triremium pulsata ictibus, propelli ac arenis impingi conspecta est, non sustinuit Cæsar, ut spectatæ uirtutis iuuenis, & præfectura multarum triremium clarus, nullo ferente opem, in oculis ipsius auunculi Auriæ à Barbaris trucidatus interiret: statímque Antonium Aragonium cum tribus Italorum cohortibus ad littus misit, quarum aduentu, coniectis in fugam Numidis, ille quidem ita seruatus est, ut eius salutem aliquot triremium iactura sequeretur. Multi enim Numidarum timore liberati, confisiq; præsidio, ut se quoque maris periculo & tot tempe-

ſtatis incommodis expedirent, proras in littus intulerunt: ac niſi aliquot intrepidi nauarchi damni dolore ad acerbitatem contumacia ingenia uertentes, diſtrictis gladijs per foros diſcurrendo & mortem comminando, niſi remos inhiberent & ſe continerent, uectores & remiges deterruiſſent, maxima pars roſtratarum exemplo ſuperiorum omnino deperiſſet. Ipſe Auria non tam ſibi quàm Cæſari iratus, qui diſciplinæ naualis rationem, & certos inclinantes autumni dies, nauigantium obſeruatione prædamnatos neglexiſſe uideretur, incredibili animo contra tempeſtatem indomitus permanſit, ſuadentiumq; preces, ut ſe conſeruaret, adeò fortiter reiecit, ut eos acerrimis uerbis tanquã publicæ ſalutis proditores ad imam carinam deſcendere iuberet. Pari quoq; perſeuerantia, Virginij Vrſini Anguillarij quatuor triremes, totidemq; Rhodiæ earum æmulatione, uincente metum pudore, & Siculæ aliquot ac Neapolitanæ atq; Hiſpanicæ cuncta tempeſtatis incommoda feliciter pertulerunt. Eo caſu quindecim omnino triremes deſideratæ ſunt, quarum detrimento ſupra tot nauium onerariarum naufragia, etiã tum ſæuiente uentorum rabie, tãtus tum luctus, dolor, tantaq; rerum deſperatio, in ualde lugubri ſupremæ cladis expectatione, totum exercitũ occupauit, ut nedum tyrones & milites de ſua tantùm uita ſoliciti, ſed longè fortiſsimi duces de publica ſalute cogitantes, animos deſponderent. Nunquam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias grauiore calamitatũ concurſu, uel ſeipſa ſæuior fortuna perculerat: quum cibarijs omnib. eo triduo conſumptis, nullus, quo tantiſper

imediam

inediam ferrent, cōmeatus adesset, tabernaculaq́; deessent, quibus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate, ad quietem, labore, inedia, frigore, uulneribus confecti milites tegerentur, in tantisq́; demum incommodis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnopere cōturbarat, reputatione immanis naufragij, quum tot amissis nauibus, exoptatus in patriam reditus, in terram Africam proiectis & miseris, fato Cæsaris interceptus esse crederetur. Afflictorum tamen spes, quas apud mortales nulla fortis iniquitas penitus abrumpit constantia Cæsaris egregiè sustentabat. Ipse enim mirabili alacritate cuncta munia prouidētiæ militaris ac humanitatis officia cunctis inuictus malis & cōspectu maximè serenus adimpleuit: nam postquàm castra, cōstitutis præsidijs atq; uigilijs contra obstrepentes Barbaros firmata sunt, defatigatis ducibus in primisq; Albanio in ipso pugnæ tumultu magnopere fesso fœdeq́; madenti ut sibi parceret, quietiq́; se daret imperabat: solabatur saucios, ac in ea tabernacula, quæ fortè substiterant (nam cuncta penè uis uentorum euerterat) referri fouerîq́; curabat: quum sibi ipsi loricato madefactoq́; non parceret, pleniore cum laude uoluntates militū promereri uideretur. Desiderauit eo die hostili occisos manu milites circiter trecentos. In his cecidêre præfecti, aut noti centuriones Ioannes Calaber, Pācratius à Neapoli: Cancinius Ligur, Mirabilis Insuber, et Iacobus Strasoldius è Foroiulio: è numeroq́; Rhodiorū equestris ordinis, Didacus Hispanus, Georgius Aruernus, & Guido Roscius Neapolitanus. Vulnerati autem

multo plures ducentis, & in his Sulmonensis princeps Philippus, Caroli Lanoij filius sub ilio sagitta ictus. Sed maximum in demersis nautis detrimentum acceptum esse censebatur, quorum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hausta plurimum augebãt, & ob id cumulatiore damno, quòd in potestatem Barbarorum quum pacatum mare urinantes admitteret, ad publicam perniciem peruentura prouiderent. Nec multò post Andreas Auria, uti erat in præsentiendis tempestatibus unicus naturæ maris & cæli, nubiumq; spectator, diffisus loco, ad Matafusium promontorium cum classe se proripuit, quòd tutiorem ibi stationem & sine crepidine littora ad conscensiones militum commodiora didicerat, commonefacto Cæsare, ut illuc terrestri itinere contenderet. Ita Cæsar comprobato consilio, ad subleuandam inediam, equos, & primò quidem iugales ab initio trahendis tormentis ante omnes classe eductos, ac demum militares interfici iußit, cohortibusq; diuisit: nam ad excitandos ignes ex naufragijs ligna affatim suppetebant, fortuna ueluti uno eo beneficio tot iniurias compensante. Postridie Cæsar ab Algerio discedens, quũ triplici agmine, & æquis atq; saucijs in medium receptis, septem millia passuũ confecisset, persequente & circumfuso undique Barbarorum equitatu, ad torrentem, quem Punica lingua Alcaraz uocant, peruenit. Is imbribus ualde inflatus, retroq; ad ostium uentis pariter ac irati maris fluctibus compulsus, tãtùm excreuerat, ut qui paulò ante humilem uel infirmo pediti uadũ præbebat, propter aquæ rapiditatem ac altitudinem, nec à ualido quidẽ equite transi-

transiretur. Castra itaq; eo loco atq; ordine necessariò posita sunt, ut quum trianguli formam referrent, eius duo latera utrinq; mari & flumine, reliquum uerò perpetua armatorum statione munirentur: neque enim à mari tanquam à certo ad læuam munimento, quærendis humilioribus uadis erat discedendū. Quam ob rem multis tranare ausis cursuq; amnis celeriter abreptis, Cæsar ex reliquijs nauium malos ac antēnas paßim nactus, subitarij operis pontem perfecit, atque eo non omnino incommodè Italos atq; Germanos traduxit. Hispani enim in superiorib. locis, uix suras adæquantia profluentis uada repererant. Neque postea Turcæ, qui insequerētur, cōspecti sunt: reuocarat enim eos Asanagas, persequendi & lacessendi negotiū Mauris & Numidis relinquens, qui quum iam à sclopettarijs curulibusq; tormētis, quæ unicuiq; agmini gentiq; ad præsidiū attributa fuisse diximus, egregiè peterentur, in ægros maximè debilitatosq; uulnerib. à nostris destitutos, atrocißimè sæuiebant. Nulli enim erant, qui inter angustas spes salutis proprio metu occupati, alienæ calamitatis misericordia mouerentur. Sequenti porrò die, superato alio minore flumine, ita ut milites summa aqua pectoribus extarent, tribus tandem castris ad classem est peruentum, quæ quum Matafusij promontorij modico flexu tegeretur, exercitus omnis in Tipasæ antiquæ urbis ruinis iuxta mare consedit, loco ita opportuno, ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationem Romanorum operum adhuc extantes, aduersus Barbarorum audaciam non inutile munimentum præberent. Iam mare remißioribus flucti-

bus agebatur, uentiq; perflare desierant, ac ea erat cõsecuta tranquillitas, ut exercitus in naues imponi ac in Europam reportari cõmodè posse uideretur. Itaq; Cæsar lætis omnibus edixit, esse nauigandum, eo præscripto ordine, ut primò Itali, deindeq; Germani, ac Hispani demũ, peculiares ipsisq; notas naues conscenderent. Sed tot nauibus naufragio absumptis, quum onerariæ naues tantam militum multitudinem uel anguſtè collocatam capere minimè posse censerentur, pronunciatum est gubernatoribus dominisq; nauium, ut equos ad unum omnes in mare proijcerent, quòd pietate Cæsaris indignum foret, uel generosos & incomparabiles equos gregariorum militum, aut deniq; lixarum saluti prætulisse. Ea res procerum dominorumq; præsertim animos uehementissimè perstrinxit, non priuari enim modò se ad belli usum inæstimabili carissimarum rerum instrumento, sed militariũ equorum florẽ, nequaquam suprema necessitate ultro intercidi, & in reliquum tempus extinctis admissarijs, irreparabilem, orbata Hispania, præcellentium equorum sobolem interire prædicabãt. Spectabantur itaq; cum dolore ac inani misericordia generosi & militares equi, toto pelago elatis ceruicibus ad proximas quasq; naues irrita spe salutis tanquam ad littora contendentes, quum demũ longa defatigatione superati consumpto spiritu mergerentur. Sed uixdum dimidia pars militum conscenderat, quòd scapharum inopia uel cupidè properantibus tarditatem attulisset, quũ Vulturnus & Eurus, alijq; mox uenti in orbem conspirantes, secundam penè prima uehementiorem tempestatẽ excitarunt.

citarũt. Quo casu nihil expectatis imperijs, unaquæq; nauis, sublato plena milite, ne in scopulos adigeretur eò direxit cursum, quò uis ipsa uentorum plenis uelis per alta maria rapiebat. Abière quidẽ celeriter è conspectu disiectæ penitus in contrarias regiones, naufragij famam ac penè omnium interitum commemoratione periculi in omnes insulas ac Italiæ portus deferentes. Sed nec quæ à multis narrantibus audiui, superata pericula, & mirabiles casus, susceptaq; pro salute uota in templis deorum immortalium suspensis imaginibus religiosè persoluta narrauerim: quum astrictæ breuitatis studio quo in explicanda grauißimarum rerum ueritate in tanto uolumine maximè tenemur, legentibus ad ineptam ingenij gloriam amœna diuerticula quæsiuisse dispudeat. Eum tamen tempestas habuit euentum, ut aliquæ naues iam planè quassatæ, sensimq; absorptæ in conspectu aliarum perierint: ex alia autẽ prõptiores scapham occupantes, pereuntium sociorũ testamenta supremasq; preces ad uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilẽ casum duæ naues Hispanis militibus plenæ subierunt, quũ in primo cursu reflantibus uẽtis ad Algeriũ detortæ, magnisq; rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in littore desedissent. Concurrerat ad littus Numidarum equitatus, subsequente Maurorum multitudine, ut eiectos & desertos à fortuna trucidaret. Non enim Barbari sponte se dedere paratos, & nihil præter salutem sub fide publica postulantes recipiebant, sed expedito sanguine circumuenire & uulnerare magnopere contendebant. Qua feritate atq; insolẽtia permoti Hispani, ui-

rilibusq; animis indignantes, quòd apud Punicam gentem neq; iura humanitatis, neq; militiæ leges ualerēt, auaritiaq; eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac egentes summa semper esse cōsueuit, immani crudelitate uinceretur, arma protinus expediuerunt, densatoq; agmine in orbem pugnantes, ad oppidum contenderunt, usqueadeò constanter & fortiter emenso spatio, ut coronam hostium multis illatis uulneribus à fronte sæpius effringerent, & à lateribus inuectos prælongis hastis egregiè summouerent. Tū uerò effundentes se Turcas appellarunt, & per eos, si uita incolumi reciperentur, Asanagæ in seruitutem se dedere nunciarunt, quòd in homine Sardo Christianis orto parentibus, & tot præcipuè libertis & familiaribus Hispanici nominis stipato, neque humanitatem neq; fidem omnino defuturam sperabant. Ita prodiens Asanagas præclaro iure uoluntarijs seruis fidē præstitit, depulsisq; Numidis, ad unum omnes humaniter conseruauit, quū solerti ingenio uel semiuir, è tot mancipijs tanti prouentus lucrū, cum honesta etiam clementiæ laude coniunctum, secus ac Barbari mirum in modum æstimaret. Ipsis autem Germanis ea terra mariq; accepta incommoda, contagiosam penè pestem attulerunt, quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non conspecta ante maria deducti, neq; perturbantis nauseæ, neq; diuturnæ iactationis tormēta tolerarent, q, & antea corruptis uisceribus profluuio laborare cœpissent, quum ex inedia toto eo triduo quo ad Tipasam est deuentum, palmularum bulbosis radicibus & cepis agrestibus uescerētur, quibus malis

& aliquot

& aliquot demum naufragijs effectum est, ut ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniã redierit. Sed unius magnæ nauis longè durißimus euentus, omniũ funestos casus miserabili calamitatis exitu superauit. Hæc enim, quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites veherentur, inusitatis atq; diuersis erroribus ita Mediterranei maris sinus atq; insulas omnes circumiuit, ut quum portus appeteret, noua semper uentorum commutatione, è conspectu ipsoq; limine tutißimarum stationum ac urbiũ raperetur, hominesq; paulatim consumptis edulijs fame tabescentes, ad insolitam in uiuis corporibus maciem oraq; lurida peruenirent. Post quinquagesimum autem diem, quum serò admodũ nauis exoptatam terram attigisset, alimentisq; se milites refouere contenderent, neq; ullis omnino cibis ueluti iam extincto calore proficerent, paucißimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celerius aut tardius omnino perierunt. Cæterùm Cæsar, obtestante Auria atque imperante, inualescentem procellam effugiens, cum rostratarum classe prætervectus Africæ litora ad orientem, in Holcachitem sinum se intulit, in quo sita est Buzia, antiquitus Vzicatha Ptolemæo dicta, quã suo loco ab Hispanis duce Nauarro manu captam atq; direptam fuisse memorauimus. Castellum tribus munitum turribus in ea parte urbis, quæ mari alluitur, paucorum Hispanorum præsidio tenebatur, urbis autem ipsa paulò ante gymnasio & nundinis ac Horucij Barbarussæ, qui dextram ibi manum tormenti ictu abreptam reliquit, calamitate percelebris, ab ea clade deletis incolis penè tota pe-

rierat. Nec Hispani plus suburbani agri poßidebant, quàm quantum tormentis & armis aduersus obsiden tes Numidas tuerentur. In præsidio autem perexiguus omnino cõmeatus est repertus, sed maioris minorisq; pecoris non ingrata, quanquam tenuis copia uiros insignes recreauit. Quum uerò in maximam spem commeatus deuenisset Cæsar, quòd Ligustica nauis cognomento Furnaria commeatu onusta, lætis omnibus in conspectu se dedisset. tempestas inualuit, nauisq; arãtibus uada ancoris, in littus ad naufragium eiecta est. Ita tamẽ, ut eiectitijs & salsa alluuione semi corruptis rerum penè omnium cibarijs, excipiente ea confestim nauali turba, crescentem inopiam opportunè subleua ret. Interea Cæsar, quum plures iam dies inflato mari, ac alternantibus uentis conturbato, in multa idoneæ ad nauigandum tempestatis expectatione substitisset. & spe noui commeatus omnino decideret, nec habitæ supplicationes uotaq; suscepta diuorum iracundiã mi tigarẽt, Siculas duce Gonzaga Rhodiasq; triremes ab se dimisit. Boreas enim in Corũ se uerterat præbebatq; spem ad experiendam mari & fluctibus fortunam, omni cunctatione tutiorem. Ita quanquam turbulenta felici tamen nauigatione, in Vticæ portum, qui Farinas hodie uocatur, celerrimè delatæ sunt, ibiq; præstò affuit Muleasses rex Tunetanus, Gonzagamq; plurimũ exoptatis esculentarum rerum muneribus liberaliter adiuuit. Atq; inde demũ incolumes ad unã omnes Drepanum traiecerunt. Nec multò post à Cucchio montanorum Pœnorum regulo, legati ad Cæsarem uenerũt, intra paucos dies commeatum affatim, & magna

item auxilia aduersus Turcas pollicentes, sed eos Cæsar, punicæ fidei liberalitatiq; diffisus, amicæ uoluntatis ac officij nomine pecunia donatos remisit, quæ legatio demũ uulgata per Barbaros, magno incommodo paucos post menses regulo cessit. Nam tanquam amicus Christiani nominis Puniciq; hostis, ab Asanaga regno fuit expulsus. Iam defatigatis planè uentis usq; adeò resederant tempestates, ut mare sedatum atq; tractabile uideretur, & periti nautæ, cùm metu periculorum imminentium, tum præteritorum tædio nauigationi se committere minimè dubitarant. Disputabatur omnibus prope horis in concilio nauarcharum, sententijsq; dictis, quum alij in Sardiniam aut Corsicam, alijq; eodem lecto Africæ litore, & tutiore cursu Siciliam petendam esse dicerent. Tandem aspirantibus Euris Cæsar ad Baleares cursum direxit, diuæ etiam Catharinæ maligno sidere trãquillam nactus tempestatẽ, atq; inde demũ ad nouæ Cartaginis portum appulit, tantis acceptis detrimẽtis seipso uel admiratione suorum uel inimicorum iudicio planè maior & augustior quum durissimis terra mariq; iniquæ sortis casibus inuicto semper animo conflictatus, suæ propriæ, nec ulli ducum aut militum communicatæ laudis triumphum de deuicta fortuna reportasse uideretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTOriarum sui temporis.

LIBER XLI.

INDVCIIS Rinconis atq; Fregosij morte sublatis, Frãciscus uti maximè decuit, longa pacis expectatione deceptus, suæ dignitatis esse statuebat, quãprimum ulcisci iniurias, ac uno tempore summisq; opibus, non modò subalpinis oppidis in Italia, sed ipsis quoq; citerioris Hispaniæ, Belgarumq; finibus arma inferre, neque prius absistere incepto, quàm honesta pactione Cisalpinæ Galliæ imperio potiretur, aut postremò superatus, & Galliæ exutus regno, in eadem aduersa belli fortuna concideret. Omnes enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quum præclaris admodum coniecturis, Cæsaris ingenium stabili decreto, ab ea rerum compositione, quæ Mediolanum eriperet, penitus auersum esse deprehendisset, graui quidem incommodo ac infamia Annei Memorantij magistri equitum, cuius consilijs, ut aliqui dicebant, parùm sinceris, se totum rex adapertus, nec de æquitate Cæsaris desperans, traducendum fallendumq; tradiderat.

Ille

Ille enim induciarum author, & expetitæ pacis interpres, quum summa gratia intemperanter abuteretur, ex sermone Cæsaris ad regem cuncta secunda ac exoptata retulerat, siue id ex fide colloquij crederet, siue publico Galliæ commodo mentitus, quòd ea toties funesto euentu damnata belli causa aliquando deserenda uideretur, postquàm Franciscum ab occulto fato Cæsari minimè parem, tot bellorum exitu, fortuna iudicasset. Sed Galli proceres adduci non poterant, ut quicquam à Cæsare de reddendo Mediolano prolixè uel liberaliter promissum existimarēt, quum nihil ab eius ore nisi graue ac insigni sobrietate definitum excidere consuesset. Dicebant enim Memorantium conciliasse sibi Cæsarē parùm fidelibus officijs, idq; unum non occulto astu contendere, ut regē decoris auidum, iustaq; ob id & necessaria arma meditantem, ad turpe exitialeq; otium deuocaret, certaq; subinde indoles, et innata uis bellica filiorū regis, sublatis armis, desidiæ & uoluptatibus eneruanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atq; aulæ maximis honoribus potens, totū regem unus occuparet, diutißimè regnaturum. Itaq; rex priuato iudicio conuictū, & publicā inuidiā ægrè sustinentem, in Centeliam uillā, manentibus honorū titulis relegat. eam ipse in Bellouacis regio suptu ad maximæ fortunæ uoluptarios secessus extruxerat. Nec quisquam omniū repertus est, qui ruenti opem ferret, quòd nō modò filios regis & proceres, qui facilè, ubi ex tuto nocendi locum aduersæ sortis casus ostendit, uel leuis contumeliæ meminisse decorum existimant, sed illustres quoq; aulæ fœminas inexorabili uindictæ

libidine gaudentes, propensißimo in eas rege, uarijs offensionibus alienasset usqueadeò, ut eum Ludouici undecimi graui exemplo, qui Aloysium Lucemburgũ capite puniuisset, tollendum censerent. Quoniam eo damnato inuidiosum illud summæ equitum præfectura nomen tolleretur, quod propter nimiam, ob idq; sanis regibus suspectam potestatem, non temerè antiquatam, struendæ ambitiosi hominis potentiæ reuixisset. Sed Franciscus in omni re clementiæ laudem quærẽs, mitißimo pœnæ genere contentus fuit. Cur enim rex generosus uel ingratum & inuisum acerbius uulneraret? Cur deniq; Solymani Barbari principis sæuitiam imitaretur? qui Habraimum pari suspectæ fidei nomine pariq; odio muliebri, ac ijsdem ingenij moribus & immensæ gratiæ fortuna Anneo similẽ occidisset? Cur deniq; uel magna delicta spectatis uirtutibus minora non duceret, in eo præsertim, qui secum ab adolescentia familiariter educatus, uigilantia, sobrietate, industria, militariq; laude cæteris Gallorum ducibus superior haberetur? Amoto Memorantio, rex ipse consiliorum omnium summam, præparato animo ad gerendũ bellum, sibi desumit, grauißimarum rerum literas, sub breui ac ob id fallaci compendio offerri solitas, intenta cura perlegit, suoq; fretus ingenio responsa notarijs dictat, ærarij rationes excußis quæstoribus diligenter inspicit, in omniq; obeundo munere, noua diligentia nouoq; labore ueteris incuriæ nomen emendat. Eo tempore Langeus, qui Taurino Gallicisq; præsidijs in Italia præerat, solerti ingenio dabat operã, ut decreti belli consilia tegerentur. Si qua enim controuersia

cum

cum Cæsarianis de finibus ac iniurijs oriretur, compreßis suorũ armis, per legatos apud Alfonsum Vastiũ de iure militari ex præscriptis conditionibus disputabat. Ita induciarũ imaginem sustentare conabatur, ut quum occasio rei bene gerendæ adesset, in hostem improuisa arma proferrentur. Nã statim à Rinconis atq; Fregosij cæde, uehementer fuerat intentus sollicitãdis ad defectionem oppidis, quæ hostiũ præsidio tenerentur, inclinatis multorum animis ad mutandam fidem, quum æstiuis ac hybernis Cæsarianorum militum ad extremam redacti inopiam, mitiora omnia apud Gallos futura existimarent. Sed Alexandriæ detecta proditio incertam adhuc induciarum fidem exoluit, & deprehensi cum literis speculatores, suspecta utrinque cõsilia atque arma reddiderãt. Quibus de causis Dauælus nouas cohortes cõscripsit, ut maiore præsidio propinqua hosti oppida cõfirmaret, dubiæ incolarũ fidei parum credens, & sæpe insidias à Langeo suspectans, quem contra Gallorum morem, eruditis pacis belliq; artibus instructum, ingenio semper excubanti paratoq;, non temerè cauendũ intelligebat. Quina utrinq; oppida, quæ gerendo bello maximè opportuna didicerant, paribus præsidijs tuebantur. Regij Taurinum, et in proximo Montemcalerium descensu regis ab Alpibus interceptum, Sabinianum item, Penarolumq;, & cinctum palude Varulengum: Cæsariani autem, præter Astam coloniam & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini ceruicibus impositum, Fossanũ item, felicium Antonij Leuæ operum supremũ, & Cherium, & Clarascum, & Albam, quæ ab initio belli nequaquam te-

mere à Gallis occupata, ſed neq; fortiter demum aut feliciter defenſa, Daualum magna ui terrefactis ſuperatisq; præſidijs recepiſſe docuimus. Minora porrò oppida, uti incluſa certis limitibus, quos induciæ in mutuos cõſenſus antea præſcripſiſſẽt, rarò aut certè nullo ſtabili milite tenebantur, quòd ea uel una incolarum fide, & domeſtico præſidio ſatis cuſtodita exiſtimarãt. Claraſcum cum tribus cohortibus alaq; una Cremonenſi tuendum ſuſceperat Hieronymus Sangrius Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus, ut ab hoſtium inſidijs diligenter caueret, uigilias circuibat, & præſidia idoneis locis collocabat, ſed quum militum animis, propter rei frumentariæ cauſam, minus propenſis uteretur, Galli intempeſta nocte à tribus ſimul partibus ſcalis oppidum ceperunt ab eo loco, quo Centalius Allobrox aſcenderat: nam ab ea parte, qua à Daualo quaſſatum expugnatumq; oppidum diximus, Vaſconum cohortes fortiter repulſæ fuerãt, & Blandratus excitatis hoſtium coſtodijs irrito conatu ad portam hæſerat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur, Sangrius, qui in medio foro ſubmittendis, quò periculum uocaret, præſidijs aliquandiu conſtiterat, deſperatis rebus in arcem ſe recepit. milites dimidia ex parte capti ſunt, reliqua manus, ut profugeret, ex muro occupatis hoſtibus ſe demiſit. Fuêre qui putarent non defuiſſe occultæ perfidiæ ſuſpicionem his manipulis, qui nullo prope accepto uulnere, ſtationis locum negligentia & metu reliquiſſent. Cæterùm biduo poſt Sangrius, quòd nullum antea commeatum pararat, quanquam iumenta aliquot onuſta cibarijs

sub præsidio Tanarum uado traijcientia, quæ Pyrrhus submittebat, in proximo spectarentur, certa pactione, ut inde saluis rebus & duobus tormentis abiret, arcē reliquit. Sed alia Gallorum manus, quæ eadem nocte ad tentandam Albam contenderat, dissimili euentu audaciæ ac diligentiæ suæ periculum fecit. Adorta siquidem urbis muros, eximia Francisci Landriani corhortium, quæ intentæ excubabant, uirtute depulsa est, Albanis incredibili studio atq; animo propugnantibus, adhortante præsertim pro salute patriæ decertantes, eorum antistite Hieronymo Vida poeta celeberrimo. Sub id quoque tēpus, duce Ludouico Birago, quatuor Gallorum turmæ, quæ sclopettarios celeritatis causa in equis consessores acceperant, Varulēgo ad oppidū Verucam, quod Pado imminet, profectæ, alam, quum Epirota dux Zucerus abesset, negligenter æstiuantem oppresserunt. His rebus cognitis Daualus, q; Gallorū consilia iam planè abruptis inducijs ad gerendū bellū uerterentur, imperata urbibus pecunia, Germanorū cohortes mercede cōducit: ex Insubrū iuuentute delectum habet, profectusq; Mediolano ultra Padū ad ueteres copias contendit. Eius aduentu permoti Galli in eadē oppida, in queis æstiuarant, maturè concesserūt. Ipse autē deductis & coactis in unū omnibus ferè præsidijs, in minora oppida impetū facit, quoniā Clarascū ualido uigilantiq; tutū præsidio nō nisi magnis copijs magnoq; apparatu expugnari posse didicerat. Itaq; celeri cursu ad duodecim oppida in potestatē sunt redacta, in queis fuēre Villanoua, Raconisiū, Carmagnola, Caramanū, quorū accessiōe Daualus, tametsi Gallorū

audaciam abundè compresserat, nequaquã tamen Clarasci amißi iacturam uel captis tot oppidis æquasse uidebatur. At Franciscus, qui ante initium renouati in Italia belli, cuncta, quæ longo grauißimoq; suscepto certamini abunde sufficerẽt, inexhaustis ad id Galliæ opibus, insigni cura comparat, inferẽdi belli munia liberis dispertit, peritosq; rei militaris duces, qui ætatem consilio manuq; regerent, attribuit. Generosi etenim iuuenes, matura iam indole ætatéque florentes, unum illud ingentibus animis, quod tantæ fortunæ deerat, bellicum decus quærebant: nec eorum alacritati nobiliq; uoto rex deerat, utpote, qui tenero gaudio perfusus, præclara cupientes emittere & famæ ostentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie, grauibusq; oculis, materni aui spiritus gerebat. Carolus uerò patri similior, fulgore rosei uultus, uigoreq; liberalis animi, ac eruditis apertisq; moribus, amari, quàm metui malle uidebatur. Hic Belgarũ fines inuadẽdos desumpsit, illi Hispania citerior decreta est. Sed huius consilij famam silentio compressam uolebant, ut simulatione Italici belli deceptus Cæsar, & Daualus ambiguo distractus metu, ubi opus foret, periculumq; uocaret, nequaquã maturè expeditis præsidijs occurrerent. Henricus enim, cum citra Rhodanum milites cogeret, in Italiam per Coctias Alpes transituri speciẽ præbebat. Interea Belgarum fines diuersis & repentinis Gallorum incursionibus uexabantur. Incumbebat enim è Morinis Arthesiæ prouinciæ Vandomius adolescens, ad quẽ certo stirpis ordine, si Francisci soboles interiret, Galliæ regnũ redibat. Is adiuncto sibi Obiesio, to

fio, totius regionis equitum præfecto, magnum terrorem adapertis hostium uicis intulerat. Fortéque, dum Teruannã urbem, Britannico bello claram, commeatu & nouo item præsidio muniret, Belgarũ equitũ alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni, aulæ Cæsaris magistri, cuius imperio eius tractus præsidia regebantur. Carolus autem Aurelianus cui aderat Claudius Guisius Lothoringiæ reguli frater, de Germanis Lutheranæ factionis nobili uictoria clarus, superato Mosa flumine, ad Lucemburgum Leucorum olim urbem penetrarat. Ea regio ab urbe metropoli nomen ducit, pertinetq; ad Arduennam syluam, atq; hinc ad Eburones, & illinc ad Treuiorum fines extenditur. Nec Lucemburgenses ualido ac improuiso hosti diu restiterũt, quin se dederent, quòd eæ copiæ, quæ à Maria Cæsaris sorore cogebantur, nondũ aduenerant, & tantus erat apud gentem nequaquam pro uetere gloria belli satis peritam urgentium Gallorum metus, ut mutare fidem quàm belli clades subire mallent. Ita nullum ferè oppidum fuit, quod Aurelianum adapertis portis non reciperet, præter unum Enuosium, quod præalta fossa latoq; muro, & à tertia ferè parte palustri aditu munitum, Germani milites præsidio imposito tuebantur. Sed Aurelianus nihil earum rerum difficultate deterritus, magna ui oppugnare cœpit, quassatusq; aliquãdiu murus est, & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut oppugnatio alacriter cœpta, quum opinione durior ac asperior euaderet, militumq; uires ac animos hebetaret, omittenda uideretur. Id consilium iuuenis dedeco-

ris metu, & spe laudis adductus nō probabat, uel suadente Guisio, & patre rege per literas reuocante. Is enim secundis auersisq; rerum suarum exemplis dux peritus, & uetus miles, filium monebat, ut pertinaciæ, quæ exitiali insaniæ esset persimilis, finem imponeret, nec se longius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim, quæ eius belli initijs & medijs benignè cumulateq; fauerit, æquo animo ferendam esse, etiamsi conuersa nequaquam postremis successibus arrideat. Itaq; abscedere incepto turpe ratus, locum mutare, & in tumulum tormenta transferre constituit: quibus singulari militum studio laboréque subuectis, tanta ui propugnacula deiecta, defensoribus nudata sunt, ut perculsis metu oppidanis, Germani mercenarij milites pacti, ut sibi sub uexillis abire liceret, atq; omnium fortunæ incolumes præstarentur, deditionē fecerint. Eo successu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit, oppidanos uerò ad spem immunitatis excitatos in fidem recepit: summa quoq; cura adhibita, ut Guisio docente ac administrāte, oppidum nouis adiectis operibus inexpugnabile redderetur. Dū hæc ad Lucēburgum fierēt Guilermus quoq; Cleuensis regulus, Martino Rossenio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, uti supra retulimus, cum à Cæsare tū nimis duro seueroq; ut Gheldriæ princeps appellaretur, impetrare nequiuisset, ad Franciscum in Galliam se contulerat, percussoq; solenni fœdere, ei Franciscus sororis filiam ex Henrico rege Nauarræ susceptam desponderat, ut geminata propinquitate quàm arctißimè iungeretur.
Ludouicus

Ludouicus enim Francisci socer, eius nominis rex Galliæ duodecimus, ex Magna Cleuensis amita natus erat: ab hac affinitate societateq; maximi regis Guilermus in spem ueniebat, ut Gheldriam, quæ sibi ex Caroli auunculi testamento in hæreditatẽ obuenisset, uel non ferente Cæsare, facilè tueretur, atq; eo quidẽ felicius, quòd ei fœderi socius adscriptus erat Daciæ atq; Noruegiæ rex Christianus, qui Christierno, propter nefariam eius crudelitatẽ impiosq; mores in carcerem ad uitæ exitum coniecto, opportunè successerat. Huius erant ditionis Cymbri in Chersoneso continentis siti (eos indigenæ Holsatianos & Danos uocãt) terribiles quondam Romanis, sed bina cæde Marianisq; uictorijs deleti, hoc demum seculo celebres esse desierunt. Promittebat Christianus, mutua ope tuendis regnis armatum equitatum, armatasq; fortißimarum gentium legiones, & quam magno usui futuram crederent, ualidam classem, quæ secundum Frisiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim sinu eius peninsulæ, in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum portu nobile emporium, innumerabilibus mercatorum nauigijs frequentatur. Inde siquidem ad Gothorum & Suecorum regna, per insulas urbibus refertas, uasto maris anfractu, Liuoniæ Sarmatiæq;, & postremo Moscouiæ quoque littora claßibus petuntur. Fauebat Cæsar damnatæ Christierni causæ: quanquam hominem rabidæ feræ persimilem, ac ideo caueæ inclusum oderat, hortabaturq; Federicum Palatinum, illis transmarinis imperijs ab eximia uirtute dignißimum, ut ingenti animo ea regna capesseret,

quæ ſibi certa uxoris hæreditate prouenirent. Duxerat enim Palatinus Chriſtierni filiam, ex matertera Cæſaris genitam. Propterea nouus rex Chriſtianus, firmando regno adaugendiſq; opibus, nouas amicitias nouaſq; ſocietates ſibi ineundas exiſtimabat. His conſtitutis rebus, ac animo ad bellũ parato, Cleuenſis cum regia pecunia domum reuerſus, per Roſſenium è Menapijs atque Sicambris lectiſſimas copias coegit. Erat enim celebre gratumq; militibus Roſſenij nomẽ, quòd dux uetus & impiger prædæq; auidus, cuncta ea uel aſpera factu, quæ aſtuto grauiq; ingenio ſecum agitaret, manu fortiter atq; feliciter conficere conſueſſet. Excitari ſiquidem uetus diſciplina uidebatur Frãciſci Cechingi, cuius memoria apud ueteranos rapinis aſſuetos adhuc erat inſignis: quum ille, uti ſuo loco docuimus, in ſumma licẽtia & latrociniorũ impunitate, ad corroborandã infamis militiæ diſciplinam, exactæ ſeueritatis leges inueniſſet. Propterea pleriq; etiã nobiles, qui inueterata maiorum conſuetudine ſeſe, cliẽteſq; ſuos latrocinijs alere nequaquam turpe ducunt, ad Roſſenij ſigna auidiſſimè confluebãt. Nec erat quiſquam, qui uel belli cauſam, uel omnino quo duceretur ſciſcitando perquireret: cuncta enim ad uictoriam ac opimam prædam diligentiſſimè prouiſa milites putare, nihil fore inuium arbitrari, ac eos deniq; iure optimo hoſtes cẽſere, aduerſus quos dux ipſe uexilla uel incertis auſpicijs explicaret. At regina Cæſaris ſoror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatũ eſt à Roſſenio tot copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactiq; in ipſius finibus tanti
exercitus

exercitus causam perquirant. ille ambigua respondet: putare scilicet eam militum manum ab initio, ut cōtra Turcas duceretur, à uarijs ducibus cōductam, ac ideo finibus excessuram, ipsi porrò nihil opus esse copijs, cum undiq; bona pace cum finitimis utatur. Populis autem ad arma natis liberam semper fuisse potestatem eorum auspicia sequi, quorum uel occultato nomine stipēdia præberētur. Nec multò post Rossenius, motis castris in Eburones, ad Legionem clarissimam urbem quam hodie Leodium uocant, iter intendit, ut consiliū altè conceptum compressumq; silentio diuersi itineris simulatione tegeretur. Ad immensas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat, neq; arduum rebatur opulentissimo totius occidentis emporio potiri, si populos, qui iampridem à patrum memoria finitis bellis pingui otio & mercaturæ studijs dediti nunquam arma, nisi in ipsis spectaculis induissent, imparatos & nihil hostile timentes improuisus inuaderet. Petebat ab Eburonibus, ut sibi in Galliam copias ducenti transitus daretur. At illi armatis externorum copijs sponte iter, commeatumq; præbere, ex dignitate eius gentis esse pernegabant, cuius amplissima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Romanæ legionis, integra adhuc bellicæ uirtutis gloria, retineret. Itaque Rossenius, quòd à uetere proposito discedere nolebat, in læuam iter flectens, ad Mosam singulari celeritate contendit, repudiatis humilioribus uadis, ut Brabantinorum custodiæ fallerentur. Nam regina uirilis animi mulier atque æmula fraternæ uirtutis, quod potuit equitū præsidia & subitarias item cohortes irruptu-

ro hosti periculosis in locis obiecerat, quibus rebus solerti coniectura prospectis ac exploratis, Rossenius ad Rauastenium pertendens, lintres atq; nauiculas nactus flumen traiecit, populatusq; Toxandriam regionem, tantum toti ferè Brabantiæ terrorem intulit, ut pagis fortunisq; relictis & dispersis pecoribus, agrestes in munitiora oppida confugerent, ac urbes quoque ipsæ inusitato pauore complerentur. Eo modo, qui sine maleficio ierat, direptis ac incensis pluribus uicis, capta aut in miserabilem fugam coniecta magna hominum multitudine, ad Roiam insigne oppidũ peruenit, quo capto direptoq;, ad Verembecium & Horscotũ progressus, atq; inde passim uastabũdus per Berliã descendens, ad Hostratum castra promouit. Id est oppidum inter Belgas arcis ac mœnium structura, domorumq; elegantia, & deniq; rerum omniũ amœnitate pulcherrimum: in id ingens fœminarum & puerorum turba confugerat: multi quoq; nobiles undiq; carißimarum rerum sarcinas comportarant: sed quod magnopere deposcebat Rossenius, in eo magna uis pilarũ & tormentarij pulueris seruabatur, qua una re plurimum indigeret ad expugnandam Antuerpiam. Id enim in uoto erat, idq; unum ad susceptæ expeditionis finem explẽdis infinita præda militibus ante omnia petebatur. Hostratẽses præsentis instructiq; exercitus minis territi (omnibus enim cædem atq; ignem tectis ni extemplò se dederent sæuus hostis truculẽta uoce denunciabat) desperata defensione, animos, ad maturandam deditionem inclinarunt: atque ita, quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium uirorum consilijs

officerent,

officerent, danti fidem Roſſenio portas aperuerunt, nec in latronum duce præclara defuit fides: nemine enim uiolato, nihil ademptum eſt, præter ea quæ in ipſa deditionis cõditione poſtularat, ſulphurei ſcilicet pulueris cados centum, pluresq; item ferreas pilas, & quatuor tormenta muralia: hæc enim ad expugnandas urbes circunferendũq; terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hoſtratum milites pleniſsimi oppidi copijs recrearet Roſſenius, per exploratores didicit Renatum Aurantium Nanſoi filium ſummæ inter Balgas potentiæ iuuenẽ, Breda paterno nobili oppido cũ ualidis copijs exijſſe, ea mente, ut Antuerpienſibus auxilio accurrens, hoſtium aduentum celeritate præueniret: iam enim Roſſenij conſilia non inanibus coniecturis noſcebantur, omnesq; uni præſertim Antuerpiæ Ambuaritorum olim coloniæ, cauendum putabãt: qua urbe defenſa gentium omnium fortunæ ſeruarentur, neglecta uerò & perdita, reliquæ Belgarum ciuitates eandem ſummæ calamitatis cladem ſubirent. Neceſſe erat utriq; diuerſa & pari propè uia Antuerpiã contendenti, Briſcotum petere, quod erat caſtellum ſeptem milium ſpatio urbi propinquũ. ad id uiæ militares in unum coibant. Roſſenius expediti & durati in armis exercitus ſtudio & diligentia feliciter uſus, ut hoſtibus iter præcideret, ea celeritate præcurrit, ut Aurantiani magna ex parte tyrones, uti ad laborem ſolemq; ferendum inſoliti, uix tres poſt horas pari emenſo itineris ſpatio peruenerint. Erat ante Briſcotum lata planicies, Roſſenio minimè opportuna tendendis inſidijs, quòd arboribus tumuliſq; careret: is enim ado-

lescentem pugnæ auidum, & nihil præter alacritatem pugacis animi ad conserendas manus afferentem, quonam astu eliceret & circumuenire posset, intentißimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici posset, regionis soliq; natura commentum nouitate mirabile à solerti ingenio desumit. Legiones enim toto cãpo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui præerat Longaualles ipsius Cleuensis equitum magister, ad aduersam castelli partem diligenter occultat: duabus tantùm turmis uia militari præmißis, aláque demum una grauis amaturæ constituta inter raras ac humiles arbusculas, quæ sub oppido ad amœnitatẽ cõsitæ. ociosis tenuem umbram parabant. Ductabat Belgas equites uir impiger, nomine Libertus haud magno spacio ante peditatum prouectus, quum raram & exiguam apud hostes equitũ manum, ac inter arbusculas non multos equites & pedites uersari conspiceret, antecursores tantùm aduenisse, grauioraq; agmina tardius sequi ratus, & profligari posse paucos, & castellum præoccupari facilè iudicauit. Nec mora à pluribus res ipsa, uti conspecta iudicataq; fuerat, ad Aurantium defertur. Is cohortes ad properandum cohortationibus incitabat, miro autem assensu Liberti consilium probatur: nec ille sibi ullam omnino moram affert, quin extemplò galeatis equitibus ad inuadendos hostes procurrat. At Rossenianі primum impetum fortiter excipiũt, sed mox uti fuerat imperatum, dant terga tanquam impares: cæterùm in fugam coniectis extemplò fert opẽ ala grauis armaturæ, quæ inter arbores constiterat, editurq; insignis pugna: crescentibus

uerò

uerò Belgis Rosséniani partim consilio, partim necessitate atq; impetu urgētis hostis, laxatis habenis lōgissimè fugiunt, eodemq; cursu Belgæ intemperāter terga cædentes ad arbusculas pertrahuntur: eas enim Rossenius hastatis hostiū cataphractis, magno impedimēto futuras ante prouiderat. Festinabat Aurātius cū peditatu, ut uictoriæ equitū interesset: cū dāte signū Rossenio legiones ueluti nouo miraculo terrâ editæ, repēte prosiliūt, attolluntur uexilla, tympana crepitāt, & quo maximè terreri hostis potuit, erectarū hastarum ingens sylua conspicitur, prodeūtq; simul cum Longa ualle equites ex insidijs, & in terga lateraq; hostiū alas recuruāt. Tū uerò Belgæ perterriti, ac indagine ueluti inclusi, neq; uiribus neq; animis pares undiq; profligātur. Libertius temeritatis dat pœnas & capitur: cohortes ne tentato quidē certamine, ad terram arma proijciūt. Aurantius ipse, quum inter confertos hostes uersaretur, erūpente equo fuga elapsus, certū suæ cladis nunciū Antuerpiam tulit. Incredibile dictu est quātum eius aduentus ciuitati per se antea metu consternatæ terrorē attulerit. Ex ea enim re malè gesta, desperatis auxilijs, pleriq; ciues ad graues armorum tumultus insoliti, in ipsis custodijs pallentia ora præferebāt. Sed respub. in consules egregiè fortes inciderat, Lucium Vrsulum & Nicolaum Schemerium, creatiq; fuerant uirtutis eximiæ præfectus urbis, dicundiq; iuris prætor, & Marchio summus omnium signifer, qui darent operam, ne ullus omnino uel negligentiæ uel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ciuibus relinqueretur. Externos enim opifices, genere Sicambros

atq; Menapios, ad dicendum conceptæ erga Cæsarem fidei sacramentum adegerant, expulsis qui dicere recusassent: omnes qui arma ferre possent, in cohortes descriptos priuatis aut publicis armis instruxerant. ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum strage fuerat dilatatū, nouusq; agger institutus, ubi uetustate collapsa mœnia desinebant. Quotidie etiā magna uis priuati æris ex domesticis uasis ad fabricanda tormenta conflabatur, per singulas quoq; urbis regiones, certam tormentarij pulueris mensuram dietim conficiendam uicomagistris imperarant: cauerantq; seuero edicto ne quisquam è custodiæ stationisq; loco, uel in fortuito incendij discrimine, uti mos erat, ad restinguendum ignē discurreret: fraudē enim atq; perfidiam suspectantes, omnes excitandi tumultus causas accuratè sustulerant, ut ne hora quidem nocturnis diurnisq; officijs spatia populo nunciantes, ullo in loco pulsarētur, edictoq; sublatus esset in sacris turribus campani æris sonitus, ne coniuratis ad patrādum facinus signum daretur. Nam suspectos aliquot & cogitatæ proditionis ex quæstione reos, custodiæ ad pœnam tradiderant. Sed tātis custodijs quum urbana multitudo in tanti ambitus urbe minimè sufficeret, nec uti imperita, bellicarum rerum operum labores atq; uigilias alacriter ferret, peregrini mercatores rei publicæ fortem fidelemq; operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atq; promptißimi studij laus fuit: in his eminebāt Ambrosius Bustius Insuber, & Paulinus Fundrius Lucensis, qui in Italia ordines duxerāt, & tum maximè ad componendas acies instruendosq;

tyrones, spectato grauiq; munere fungebantur. horũ æmulatione, Lusitani, Germaniq;, & item Britanni negotiatores longè ditißimi uexilla sustulerãt. Magno quoque præsidio aderant tres urbanæ societates, quæ antiquitus institutæ per dies festos uoluptatis causa militaribus armis exercebantur, quum in certamina ad proposita præmia arcubus ligneis ex disciplina Britannica sagittarent: alij præpilata ueruta arcu ferreis balistis emitterent: alij autem ualidioribus sclopettis uterentur. His forum diuisis excubijs erat attributum, ut inde dubijs in rebus contra hostem per tesseram, consulum iussu ducerẽtur. His rebus ad urbis custodiã summa consulum diligentia constitutis, ac inter spẽ & metũ erecta ciuitate, Rossenius sine suorũ uulnere & sine cæde hostium opimã spolijs uictoriam cõsecutus, ad urbẽ castra promouit. Nec mora regio more araldus cum mandatis in urbẽ mittitur: hunc uel arroganter & acerbè proloquẽtem, ne uerbo quidem, uiolare fas est. Postulat, ut in fidem Galliæ Daciæq; regum se dedant. Horum auspicijs Rossenium multis uictorijs illustrem bella gerere, nec quicquam durius à ciuibus petere, quàm iusiurandũ: leges enim illis ac immunitates ueteris libertatis præclarè & liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras: quòd si uim experiri, quàm sanis consilijs parêre mallent, daturum operam ut prolatis tormentis, immissoq; ueterano ac inuicto milite, funestum contumaciæ exitum quàm maximè lugerent. Ad ea consules grauißimè responderunt, ciuitatem ea esse dignitate atq; ea uirium existimatione, ut fidem mutare longè turpißimum putet: ea

uerò potentia atq; animi magnitudine, ut latronum immannium castra despiciat, breuiq; iccirco Rossenium si congrederetur mœniaq; subiret, merito supplicio tot scelerum pœnas daturum. Iratus Itaq; Rossenius frumentarias molas quæ latis rotarum radijs excepto uento uoluebantur latè disiecit. Consederat ad Donnum uicum, non longè ab urbe, intererantq; frequentes suburbanæ arbores, ita ut prospectum adimerent, ac earum dēsitate castra tegerentur, quòd è mœnibus qui in statione erant, uel ad incertos ictus tormenta displodere nunquā cessarent. Crescente periculo, crescebat metus, suspensaq; ciuitas noctis euentum expectabat: quum ualde timeret, ne tormēta occultata defensaq; tenebris ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu sæuus, cum magno pudore consulum & summo dolore nobilitatis postularat, & quod necesse fuit quanquam indignum maiestati tantæ urbis, etiam impetrarat, ut perampla sacratarum uirginum cœnobia, Carthusianumq; uenerabile templum, quòd subessent mœnibus, iniecta flamma delerentur, ne edito ob idq; importuniore tormentis loco potitus hostis, tutius ac audacius in oppugnatione uersaretur. Acciuerant etiā consules è Flandria regione, quæ est secundū Scaldē urbi propinqua, circiter duo millia ualidorū agrestiū. Horum turbam, q; esset inermis, thoracibus, lanceis, atq; securibus instruxerant, ut populo tot noctium dierumq; labore atque uigilijs fatigato, requies daretur. Nec multò post Rossenius ab eo singulari externorum & ciuium consensu & diligentia, occupandæ urbis consilio depulsus discedere, ne tētata quidem

oppu-

oppugnatione, cõstituit. Paratiores enim quàm antea credidisset hostium animos, & firmiora præsidia repererat: & tum maximè mirabatur nullum triduo popularẽ editum tumultum, nullam obortam seditionem nullumq; omnino excitatum incendiũ. Quis enim plebem inopem in tanta urbis opulẽtia, alienæ felicitatis inuidam, prædæ appetentẽ in fide ac officio permansuram putasset? Sed eam profecto cladẽ fortuna urbis auertit. ferunt enim Rossenium attonito similem pecunia corruptum, inuitis & improbantibus cohortiũ alarumq; præfectis, de uictoria nulla ratione desperasse: quum nõ uno in loco, nondum perfectis aggeribus ea inuictorum militum robora, ad primos impetus in urbem peruasura crederẽtur. Erant enim supra duodecim millia delectorum peditũ, & armatorum equitum duo milla, nec ampliorem numerum se deposcere Rossenius dicebat, ut cum duplo maioribus copijs ad certam spem uictoriæ aperto in campo confligeret. Itaq; discedens concrematis miserabili incendio suburbanis delicijs, Louanium Grudiorum olim clarißimã urbem iter intendit. Nec maleficijs ac incendijs finem imponebant, Ransto & Dufella oppidis ex itinere direptis, Lira urbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenses emißis plurib. tormentis auertissent. Louanienses quoq; & ciuium multitudine, & munitione urbis, & peregrinæ iuuentutis præsidio confirmati, hostis aduentum atq; impetum fortiter tulerunt: in eam enim urbem liberalium artium gymnasio clarißimam, magna hominum multitudo confluxerat: fama tamen ualuit, ciuium primates salubri consilio, ne

Patriam in discrimen publicæ salutis adducerent, sese multo auro à latronũ iniuria redemisse. Cæterùm Rossenio Brabantiæ fines euastante, Henricus Francisci regis filius, sicuti decretum erat, Narbona profectus, ad Pyrenæos montes perrexit, ut Perpenianum, quod est in aduersis montium radicibus occuparet. Id minore cum inuidia peti uidebatur, quòd nostra memoria Gallicæ ditionis fuisset. Eam enim urbem à Marco Perpenna Sertorij percusore conditam, Carolum octauũ Ferdinando Hispaniæ regi tradidisse docuimus: quum hic maioribus suis bello ademptam repeteret, ille uerò inuadendi Neapolitani regni cupiditate incensus, in Italiam deferretur, nec eius litis occasione quicquam hostile ab Hispania timere uellet. Recepta itaq; est ab Hispano, aut infami, aut certè parùm honestâ cõditione, quũ eius belli se spectatorem fore, nec ideo Aragonijs gentilibus consanguineisq; suis opem laturũ promitteret: & tum fama esset, Turpenium quæstorem infido uenaliq; ingenio hominem, lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconsultæ regiæ liberalitatis auctor extitisset. Erat Henrico spes omnis occupãdæ urbis in celeritate posita, ut priusquàm auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet: neq; enim Gallorum consilia diu tegi potuerant, ipso præsertim Alfonso Daualo sæpius ad Cæsarem perscribente, ut Hispaniæ finibus caueret: illac enim irrupturos cõpererat: quod nunquam ei, cùm in omni re semper liberali, tum in hac utilißima militiæ parte maximè profuso ad exploranda hostium consilia, uel certißimi nũcij, uel audacißimi speculatores defuißẽt:
præoccu-

præoccupare enim officij merita peramplis donis, & larga demum secretaq; manu præmia soluere erat solitus. Tantus uerò quibusdam Cæsarianæ aulæ proceribus ab elato animo Gallorum inerat contemptus, ut nihil de eorum aduentu credendũ putarent, responderetur q; propterea Daualo, ut de alieno periculo solicitus esse nollet, ipseq; potius prouideret, ne cõuerso ad Italiam hoste, rebus suis timere cogeretur. Sed ubi leuis armaturæ equitum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor, ut ciues, qui à multis annis pacem colendo, arma nunquam induerant, paruos liberos ac uxores & pretiosiora supellectilis in munitiora oppida comportarent, & de salute magnopere dubitare uiderẽtur. Erat enim murus uetere structura per se tenuis & infirmus ad uim tormentorũ perferendam, & propugnacula antiquitus aduersus balistas erecta, his maximè fenestris carebant, quibus accedentium ad fossam hostium latera ferirentur. Cæterùm Henricus modicis confectis itineribus, parũ utiles moras trahens, muniendo firmandoq; oppido spatium hostibus dedit. Expectandas enim Heluetiorum legiones existimabat, quæ superato Rhodano ardentißimis solibus confectæ, tardius sequebantur, ut tota mole exercitus intra hostium fines irrumperet, utpote qui de celeritate remittere, quàm equestribus & expeditis cohortibus tantam rem aggredi mallet, ne si parùm felici conatu tentaretur, imminuta dignitate Hispanos primo successu lætos à cõcepta formidine ad animi constantiã reuocaret, sed quantum existimationis ac uiriũ, & in omnes etiam casus certæ securitatis

ea cunctatione querebatur, tantum pulcherrimæ occasionis ad exploratam uictoriam deperibat: coactis enim in unum copijs, Henricus aliquanto serius, quàm prima consilia in festinatione posita requirebãt, Perpennianum peruenit. Mouerat à Leucata, quod est ultimum Galliæ Narbonensis oppidulum, transieratq; inter stagnum & Pyrenæos mõtes, ut Salsas castellum antiquis Salsulas uocatas euitaret. Petitur enim Hispania uia militari inter mare & stagnum exaggerata, cui eximiæ munitionis id castellum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde, si Hispani custodes uelint, quemq; tormẽtis accessu facilè prohibeãt. Id Carolus, Perpennianum fraude sibi ereptũ indignatus, uti memorauimus, interfecta in oppugnatione citerioris Hispaniæ nobilitate, diruerat. Refecerat statim Ferdinandus, adeoq; firmo præsidio munierat, uti Ludouicus demum, exorto Neapolitano bello, id frustra uel maximis uirib. oppugnarit. Præcurrente Italico equitatu ac obuia in prædam uertente, magnus terror hostili prouinciæ est illatus, prima scilicet excursione interceptis aliquot illustribus fœminis, quæ Perpẽniano excedebant, ut in munitiora castella confugerent. Henricus ad urbem castra promouit, perductæq; sunt fossæ ad altitudinẽ hominis depressæ tortuoso notoq; opere, ut milites à tormentis hostium protecti, erectis demum uimineis pluteis tutißimè cõmearent, tormentaq; producerent: quibus confectis ad arcem, pinnarũ corona, editioraq; propugnacula petebantur, nec cõsistendi in muro, & propugnãdi hostibus potestas foret. Sed Galli firmiora omnia paratioraq;, quàm antea putassent,
apud

apud hostes reperiebant. Magno enim incommodo Gallis cessit, Heluetios expectasse, securitatiq; potius, quàm festimationi studuisse, & quod minus expediret, traxisse etiã moras inutiles expediendis omnis generis commeatibus: nam Gallorũ consuetudine, non ad inediam modò uel opulenter auertendam in hostili terra, sed ad conuiuiorum quoq; apparatum à Tolosatibus remotisq; populis uina affatim & sumptuosa obsonia petebantur. Inter has igitur Gallorum moras, Albanus regulus in urbẽ uenerat, & Maciucca, Cerbellioneq; notis in Italia ueteranis, munitioni custodiæq; præpositis, ad cogendas cohortes Gerundã discesserat. Mendocius quoq; castris præfectus ad oram urbi proximã, sociorum naualium egregiam manum duce Bezerra uiro impigro, & tormenta cum peramplo pilarum & sulphurei pulueris apparatu peropportunè & diligenter aduexerat, cõmotaq; uniuersa Hispania, Cæsar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximæ peditum & equitum copiæ pararentur. Neq; Daualo ferendæ opis cura defuit: cum Andrea enim Auria collocutus, ueteranas quatuor Hispanorum cohortes ex Subalpinis præsidijs, triremibus in Hispaniam aduehendas deduxerat. Legionemq; item Germanorum unã, quæ onerarijs nauibus imponeretur, misso etiam Petro Geuarra rei bellicæ admodum perito, qui instruendis regendisq; tyronibus uetere suo castrorum magistri munere in Hispania fungeretur: iniunctumq; fuerat Antonio Auriæ, & Garciæ Toletano, ut cum Neapolitanis Siculisq; triremibus Africanas cohortes è Sicilia atq; Sardinia in supplementũ earũ, quæ ex præsidijs detra-

ctæ essent, Sauonã transportarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tẽtantiq; similis, an oppugnanda urbs foret, cum ducibus disputabat: nondum enim maiora tormenta protulerat, quibus mœnia grauißimè quaterentur. Aderant ante alios summæ auctoritatis Hanebaldus, & Brissacus, qui peditatui præerat, Paulusq; Rentij Ceritis filius, leuis armaturæ peditũ præfectus, & Stãpeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris causa Heluetijs erat præpositus: quòd uir opulentus liberaliter epulando largiẽdoq;, auidæ gentis studia promereri posse uideretur. Hi ab ipso statim initio sententijs inter se discreparant, quum Paulus diuersam muri partẽ (ea erat à cõspectu arcis remotior) ualde quassandã non inepta ratione cẽsuisset, reliquis Hanebaldo libenter assentantibus, cui minimè decorũ foret à sententia discessisse. Fit enim plerunq; militiæ, ut duces uanißimo iudicij genere deteriora, quæ sua sint, cõsilia sequi malint, quàm probare meliora, quæ uideant: quòd alienis ingenijs credere turpißimum putent. Itaq; tormentorum magistri, ex Hanebaldi consilio in decutiendis pinnis nihil omnino profecerant: quum ex aduerso Hispani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormentorum hostilium certißimis ictibus contorsissent, rotasq; curruum cum nece proximorũ opportunè perfregissent. Eam enim portam, quæ Elnensis dicitur, ita obstruxerãt, ut ante muralis turricula, ubi pons ligneus subductilis erat, multo cespite, multaq; arena ad altitudinem præaltæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis impositis ac insolido collocatis, hostium castra atque opera

opera peterentur. Acciderat quoq; ,sed aliquanto maiore ludibrio, quàm damno, ut quum cohortibus, quæ operibus atq; tormẽtis præsidio erãt, tardius in statione succederetur, proptereaq; ieiuni in sextã horã milites ardentißimisq; solibus perusti, sensim ut pransum iretur, locũ tanquam periculo uacuũ relinquerẽt, Macicucca repẽtinus erũperet, paucos fugaret, potitusq; tormentis ea ferreis stilis in spircaula coniectis, ita ut minimè displodi possent, configeret. Sed id patratũ facinus abducere etiã tormenta conantibus nequaquam lætitiæ fuit: superuentu nanq; Vasconum Italicarumq; cohortium, Hispani intra portam cum cæde compulsi Brisacco ante alios, uti ducem decuit, uehementißimè dimicante, felicis audaciæ laudẽ tardi receptus cruenta pœna æquatam ipsorum confeßione retulerant. His casibus euenerat, ut nemo esset in consilio, qui discedẽdi sententiam non maximè probaret: adiuuabant rem proclinatam alarũ duces, quòd consumpto undiq; pabulo, equi nobiles macie confecti, cum summo dolore equitũ aridißimis in locis interirent. Suberat etiã non occultus pauor, nec temerè quidem ex tanto Cæsaris apparatu conceptus. Is enim maturare nũciabatur, & aliquot iam cohortes ab Albano præmissæ (has ueteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente in urbem peruenerant: quarum acceßione tantus iam erat Gallorum contemptus, ut pecus ab initio intra urbem receptũ, sub mediocri præsidio in proxima prata, pastum emitteretur, integrisq; gregibus, frustra insidiante ac insultãte hoste, in urbem reduceretur. Verùm id adeò licenter impuneq; facere obsessos non diu paßi sunt

Sanpetrius Corsus, & Ioannes Thurinus. Nam conditis in conualle cohortibus, Hispanos quotidiana consuetudine armentis præsidio audacter prodeūtes, improuiso acriq; impetu adorti, multis interfectis & captis, ipso spectante Henrico, intra urbē compulerunt: qui Sanpetrium uirtutis causa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoq; duo præfecti Paulum Rentij filium cum delecta manu equitum excurrētem ad Helnam, quæ Ebura olim fuit, secuti, Hispanos circiter ducentos obsessis auxilio uenientes, in itinere peracri edita pugna deleuerunt, in qua Vicinij Vrsini iuuenis uirtus enituit, quum ei equus ab hoste suffossus fuisset. Cæterùm Hēricus, postquàm omnia indies difficiliora fore prospexit, abundè officio uotoq; satisfactum ratus, si incolumi exercitu in Galliam rediret, Miglijs & Hillia oppidis ex itinere direptis, ad patrē est reuersus. Is ad Volcarum urbem, Monpelerium hodie uocatum, citra Narbonam consederat, ut ex propinquo communicatis consilijs in omnem occasionem ferendæ opis paratus adesset. Porrò uenietem & quodam nobili pudore perfusum, quòd cœptis fortuna defuisset, complexus festiuè admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquo angeretur, si fortuna cœptis suis minus alacriter arrisisse uideretur (aderat enim Carolus rebus prosperè gestis è Belgis reuocatus) satis eum his ceptis claritatis & nominis esse consecutū, postquàm Hispaniæ fines euastasset, redijssetq; incolumi exercitu, & nullo accepto detrimento: ut in secundis demum uotis Fortunam constantis animi uirtute superaret. Redeūtibus copijs enata est controuersia indicij

dicij

dicij militaris, quum Hispani captarũ nobilium fœminarũ propinqui, eas sibi liberaliter reddi postularent, negantibus Italis iure belli captas sine pretio dimissuros. Suffragabantur Hispanis ipsa ratio humanitatis, & mos antiquus, quòd imbelle genus omni uexatione indignum censeretur. Proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Constabat enim nõ matronas modò, sed infantes etiam pueros summa Hispanorum acerbitate multo auro redemptos fuisse. Sed rex apprimè liberalis donatiuum militibus ex merito per quæstorem dari iussit, excultasq; muneribus fœminas dimisit. Eadem quoq; liberalitate usus est erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stœchadas è Genua delatos, Virginius Vrsinus admotis triremibus, numero fermè treeentos ceperat: & eo quidem maiore clementiæ laude, quoniam Cæsariani multos Subalpino bello captos, ad triremes atroci cũ iniuria relegassent: Fuêre qui existimarent, inuadendæ Hispaniæ consiliũ in occulta spe uẽturæ Turcarum claßis ab initio fuisse collocatum. Barbarussa enim ea æstate se Hispaniæ littora uastaturũ promiserat. Eo autem in mare nostrũ prouecto, nemini dubium uideri poterat, quin obseßis portubus, Aurianæ nauigationes interclusæ tollerentur, Hispaniaq; duplici petita hoste uires distrahere cogeretur. Propterea Henricum claßis expectatione suspensum, neq; ab initio maturasse iter, neq; demum, quin celeriter se reciperet, oppugnandæ urbi hærere uoluisse, patre itidem reuocante, quum Dexius è Rhodia militia trierarchus ad euocandam classem Byzantium missus, indeq; reuectus Maßiliam, certum negatæ

classis nunciũ retulisset. Quomodo autem ea res, quæ Francisco non mediocrem inuidiã apud quosdam Cæsarianæ factioni addictos peperisse uidetur, Byzantij agitata sit, operæpretium erit explicare. Interfecto Rincone, Franciscus Antonium Polinum, qui institutæ legationis munere fungeretur, ad Solymanum misit. Is erat ex Langæi disciplina sobrio solertiq; ingenio, & quod intererat, corpore ad perferendos itinerum labores egregiè subacto. Militabat enim Subalpino bello, legatiq; nomine ad Alfonsum Daualũ confirmandis inducijs sæpius ierat, quo suscepto munere, eam excellentis industriæ opinionem erat adeptus, ut Daualus prudẽtiorem eo neminem Gallum se nouisse testaretur. Itaque Polinus per deuios tramites Venetias delatus, atq; inde enauigato sinu Sibinicum usq;, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, trãsuersis itineribus per Illyricum in Misiam ad Solymanum Buda redeuntem peruenit. Munera ei allata sunt, quum nemini sine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuére operosæ supellectilis, ad usum ornamentumq; abaci, argentea uasa sexcentorũ pondo. Purpuratis uerò prætorijsq; præfecto, atq; item ianitoribus, sericæ omnis generis, aut ex cocco laneæ talares uestes quingentæ. Solymanus perlectis literis, auditisq; mandatis, quum Rinconis casum grauiter ferre uideretur, Polino promisit, se regi Gallo iusta arma propter uiolatas inducias aduersus hostem Carolum paranti, neq; mari neque terra, quin opportunè opem ferret, defuturum: de his autem rebus nihil explicari posse apud properantes, tum uerò quum Byzantium peruenissent, pur-

puratos

puratos ad postulata ex communi consilio responsuros. Petebat ante omnia, ut classis, Hariadeno Barbarussa duce, ad oram Prouinciæ, excipienda Gallicis portubus, futura æstate mitteretur, peteretq; Solymanus à Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & socia arma in communem omnium hostem uerterentur. Non intermisit studium Polinus, quin sibi ad rem impetrandam, toto itinere purpuratorum animos ampliorum quoque spe munerum propitios pararet. Quum uerò ante calendas Decembres Byzantium esset peruentum, Solymanus, quæ antea promiserat se præstaturum pollicitus, Polino persuasit, ut in Galliam cum literis reuerteretur, atque inde à rege suo inferendi belli terminata consilia referret: interea se missurum ad Venetos Iunusbeiū, sæpe antea eo legationis munere perfunctum, curaturumq;, ut quam amplissima classis pararetur. Polinus eo responso maximè lætus, dona retulit, binos insignes equos, & gladium gemmatum, miraq; celeritate ad regem contendit. Is tum consederat ad Abelleium Fontem in uilla, agresti in loco, ad uenationes suo ingenio, & regio quidem sumptu ædificata. Eo usus otio Franciscus per triduum Polino operam dedit, descriptisq; locis atq; temporibus, quibus arma inferre statuerat, datisq; amplissimis mandatis, eum nihil remissa festinatione, Byzantium reuerti iussit. Polino Venetias delato, Iunusbeius nondum applicarat. In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturãdum deperiret, Pellicerius uetus legatus & cũ eo nonnulli ex Gallica factione Veneti homines

adire tentareq; senatum. Apparebat enim Venetos, commodo suo consilia metientes, ad ineundum fœdus, hortãte præsertim Solymano, facilè descensuros, quũ Maranum oppidum ad Venetas paludes, citra Aquileiam in ipso Venetiarũ limine positum, percußi fœderis præmio cessurum uideretur. Id ante triginta annos Austrianis Germanis proditum, Beltrandus incola, adiuuante Turchetto centurione, Germanis fraude eiectis occuparat, sublatoq; Gallico uexillo Petrũ Strozzam Florẽtinorum exulum principem, ad præsidium cum cohortibus circa Venetias conscriptis euocarat: Id patratum facinus ita senatui displicebat, ut in spem recuprrandi oppidi deueniret, & ipsi Galli nõ imprudenter euulgarant, si Venetus Frãcisci regis amicitiã repudiaret, ac ideò percutere fœdus nollet, id oppidũ finitimis potius Turcis dono daturos, ut Barbarorum claßibus receptus foret, quàm passuros ut Germanorũ armis repeteretur. Venetijs autem nihil molestius ac omnino perniciosius incidere poterat, quàm è Veneto portu spectare ambiguæ suspectæq; fidei Barbaros nauigationum suarũ cursim infestos reddentes, admixtis scilicet prædonibus, quibus ex composito oneratis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaq; Polino senatus datur: is Francisci regis causam luculenter agit, interfectorum legatorũ casum deplorat, Cæsaremq; tãquam conceptæ inchoatæq; tyrannidis inuidia oneratũ grauiter perstringit. Illum enim nequaquam uera uirtute ac animi magnitudine ad summam potentiam niti, sed multo fuco multisq; fallacijs secus ac superiores Cæsares contenderint: illos nanq; tyrannis eiectis ciuitates

seruitute liberasse: hunc liberis prægraue iugum imponere, & dißimulanter quidem, ut imperiti rerum, uerborum lenitate adducti decipiantur. Per hunc modum Cisalpinæ Galliæ ciuitates primò licentia militari, & ea semper impunita, crudelißimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas spectari, & occupatis arcibus, Etruriæ compedes iniectas esse. Senenses sub Hispanico præsidio seruitutem ferre, quum ciuili dissensione libertatem amiserint: Lucẽsibus ita libertatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur. Siciliæ uerò atque Neapolis tantæ modò dignitatis ac opulentiæ regna, usq; adeò spoliata esse fortunis omnibus, uti opportuna præfectorum auaritiæ ut Turcarum imperia ad miseriarum finem exoptent: ipsos porrò Venetos, qui rerum omnium periti suarumq; præsertim actionum accuratè memores esse cõsuessent, quantã fidem ex Neapolitano fœdere Cæsar præstiterit, satis præclarè confiteri, uel ob id quod inedia subactis, ea quæ paulò ante Barbarus uel ex professo Christiani nominis hostis humaniter dederat, uitæ alimenta denegarit. Proinde senatum tempestiuè, si unquam antea, & sapienter ad eum se recepisse, apud quem datæ fidei ac humanitatis iura seruarentur, quũ in socio parùm æquo astutoq; ueteris inuidiæ & cupiditatis documenta prospiceret, ad inuadendas scilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Francisci demum ope recepisset. Quibus autem artibus Cæsar, quũ per mediam Galliam summis exceptus honoribus in Belgium pertransiret, regem deceperit, ipsos nouisse, quũ ab ea promissæ pacis ostentatione, affirmante coram

Daualo, ut ad traducẽdum legationi maior inesset au ctoritas, par propè discrimẽ rerum suarum adierint, eiusq; rei fabula, quòd in ea scitè agendà Cæsar totum maiestatis pudorem consumpsisset, orbem terrarum fama compleuerit. Propterea Franciscum uindicãdis iniurijs intentum, contra Cæsarem bellum parare, ut donec sua recuperet, aliena cõtinenter inuadat, orare Venetos tanquã ueteres socios amicosq; Gallici nominis, ut sibi adesse uelint. Ipsis hercle uno consensu bella gerentibus, ea quæ optarẽt uictoriæ præmia minimè defutura. quòd si fortè abnuant fœdus, & sedere neutrumq; iuuare utilius putent, ambos proculdubio diiudicante fortuna grauiter offensuros: ut demum à uictis odium referant, & à uictoribus iniuriam expectent. Decreto autem initoq; fœdere, quod plurimum interesset, Solymano rem longè gratissimam facturos. Eum enim ualde commotum lacessitumq; recentibus iniurijs, in Pannoniã cum innumerabili exercitu proficisci statuisse, pariterq; exiturum cũ ingenti classe Barbarussam aduersus communem hostem, quibus consilijs communicandis, Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli euentu quicquam dubitandum uideri, quum ipsi uni Veneti proprijs usi uiribus, satis esse uideri poßint, ut Cæsarem exosum populis, & rapinis milites alentem, à duobus potentißimis totius orbis regibus undiq; terra mariq; petitum, Cisalpinæ Galliæ impotenti dominatu celeriter detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora, ut interim Iunusbeius applicaret, grauiter respondit, amicitiam Francisci regis, quam studiosè percolerent ornamẽto

sibi non oneri esse debere: parem quoq; obseruari cum Cæsare, à quo discessisse uideri nolint, tametsi fastidito eo graui fœdere, quo se Neapoli parũ feliciter impleuissent, ad Solymanum eius hostem amicitia repetita contulerint: proinde patres conscriptos ac omnes ciuitatis ordines è republica existimare, tueri pacem, uti multa duris temporibus incommoda perpessos, quæ uel serò tranquillitatis otio sarcirentur. Cæterùm si explicata signa & planè inchoata bella conspiciant tum maturè deliberaturos, tuerine pacem expediat an bello permisceri, quum trium maximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat interea Iunusbeius, publicaq; domo lautè instructa, exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renouati fœderis à Badoerio Byzantij conscriptæ senatus auctoritate sancirentur, Francisciq; regis causam ita senatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam, quã cum Gallo tuerentur, propensiore studio nouisq; officijs adaugere uellent, postquàm ipse Solymanus, fratrem appellatum, gratia atq; opibus iuuandum aduersus Carolũ Hispaniæ regem suscepisset. Nihil enim ut fœdus percuterent, aut arma caperent postulabat, secus ac Polinus & Pellicerius uehementißimè cupiebant: utpote qui feruidè instando denunciandoq; cuncta facilè impetrari posse crederent, ob idq; Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum suspicarentur, uerùm, ut postea pro certo constitit, tanta eminebat in mandatis ac literis Solymani alioqui superbi, æquitatis atque modestiæ ratio, ut nihil ab inuitis exigi uellet, quod ex commodo præstari minimè posse

uideretur. Itaq; Polinus frustra cõtritis apud Venetos aliquot diebus, trireme publica Ragusiũ deuectus, ac inde mox discedens magnis itineribus Byzantiũ contendit. Quum festinaret, Achomati magistro equitũ in Pannoniam properanti, in Thraciæ finibus occurrit: hunc de Germanorum apparatu cœptoq; itinere, & de Francisci consilijs edocet. Vbi uerò Byzantium est peruentum, cuncta spe sua duriora apud Barbaros inuenit. Pernegabant enim purpurati educi posse classem, quòd serius quàm oporteret, ad rem impetrandã aduenisset. Verni certè æstiuiq; temporis ad nauigandum aptißimi, tres iam menses effluxerant: ita ut Polinus ingẽti cura doloreq; uehementer angeretur, quòd neq; Venetijs neq; Byzantij, in tractando utroq; negotio, satis felix aut tempestiuus extitisset. Aduenerat etiam Dexius trierarchus, ut aduentantis claßis nuncium in Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetrasse, & Hispaniã inuasisse regios liberos cum ingentibus copijs enarrarat. Proinde Polinus, uti aliena fide deceptis ac inanis industriæ suæ successum deplorantibus facilè accidit, sese grauiter afflictare, peruersos ac instabiles Barbarorũ mores execrari, implorare fidem Solymani, conuentosq; priuatim singulos purpuratos obtestari, ne regem spe claßis in Hispaniam prouectum, & Belgarum fines inuadentẽ desererent. Ea enim cessatione neq; honesta ipsis neq; utili, sui regis decus prodi, interpellariq; uictoriam, quæ iam explorata partaq; è manibus emitteretur. In his autem obtestationibus adeò multus erat ac aßiduus, ut fastidio quàm gratiæ propior uideretur, iudicaretq; Solymanus eu-

nus eu-

nus eunuchus eius querelæ causam graui oratione finiendam: atq; ita euocato in prætorium Polino, aßidentibus collegis, quibus ipse quoq; Hariadenus, propter præfecturæ maris dignitatem addebatur, ad eum conuersus: Hic, inquit, locus, uiri Galli, expediendis grauißimarum rerum consilijs optimi imperatoris iudicio fidelibus seruis datus, uti decet, quotidie ingredientes beneuolentia atq; odio uacuos excipit, & præclarè quidē admonet, ut liberè loquamur. Neq; uelim ut hæc oris libertas nuncia ueritatis, atque ideo fidelis amicitiæ custos, auribus uestris acerba molestáq; sit. Nam postquā rex uester Ottomannici nominis socius, atq; amicus est appellatus, neq; remittere amoris officia, neq; amicitiam uestrā fastidire iam possumus, quū uos mirificè amet imperator, uosq; suis opibus uehementer adauctos, deuictisq; inde hostibus potentia & dignitate maximè florentes uelit: sed postulatis uestris nulla inest æquitas, nulla modestia, ita ut uos iniquos inuerecundosq; uocemus, alij uerò minus beneuoli, ueris nominibus importunos ac impudentes appellent, postquàm uti nimis improbè procaces, amicitiæ rationes ineptißimè conturbatis. Fœdera enim paribus cōmodis, exæquatisq; sumptibus, & mutuis periculis cōfirmantur. Quòd si studia atq; officia negligendo nihil rependeris, celeriter obsolescunt. Ita uobis euenit, uiri Galli, qui in nostro periculo semper obliuiosi supiniq; in uestro semper erecti & egregiè memores, nequaquam factis certisq; auxilijs, quum opus fuit, sed inanibus tantùm literis atq; legationibus amicitiam coluistis. Dicite obsecro, quod unquā studij uestri, uestræq;

operæ signum apparuit, quo saltem hostium nostrorum animus uel ambiguo metu distineretur? quũ Carolus totius occidentis copijs instructus in Pannoniam uenisset, atq; interim in Græcia, Corone, Patræq; hostili classe quaterentur, Tunetumq; demum, tantis peti tum claßibus caperetur. Sed hoc uobis condonamus, illud certè uix ferendum uidetur, quod nec tantis iniurijs nostris, uti par erat, indoluistis, quum cruento cõmuni hosti tot nostri nominis crudeliter interfectis, officiosè gratulandum existimaueritis. Peruenit demũ ad Aulonem noster imperator, magno uestro commodo in Italiam traiecturus: sed nec tum, quæ à uobis iactanter largeq; promissa erant, Apulorum erga uos studia in appulsu uestræ claßis reperta sunt: nec uos in superiore Italiæ parte ualidè incumbendo cõmouistis: ita neq; nobis opportuni, neq; uobis unquã tempestiui uel utiles, bene gerendarum rerum occasionem semper amisistis: sed neq; tum neq; postea uestro consilio & consociatis armis unquam eguimus. Venetus enim suo malo, & uim pariter, & fidem nostram expertus est, & reliqua Mars iniuriarum nostrarum præclarus ultor secundißimè confecit, quum arbitrio uestro inducijs cum cõmuni hoste confectis ad nos inuadendos, eius uela tam iniquè quàm impudenter inflassetis. Cæterùm sine uestra ope tantos hostium impetus egregiè retudimus, quum hic ipse Hariadenus & classem ad Ambracium profligarit, & latrones Hispanos ad Castrum nouum felicißimè trucidarit, indeq; receptis nostris urbibus alienas cepimus. Nullius ergo meriti causa uobis tenemur, sed harum rerum obliuisci malumus

lumus quàm uobis semel in amicitiam receptis deesse. Factis enim fidem tenemur: sed spectare tempora, pericula metiri, occasiones agnoscere eius est, qui nō temerè Fortunæ aliquid committendum existimet. Tardius quàm oporteret, ut claßis educeretur, aduenisti. Præcipiti nanq; æstate pestilens imminet autumnus, ita ut neq; maturè conscribi remiges, neq; in naues contrudi tutò liceat. In longißima enim nauigatione quis naualem turbam, ad insoliti cæli mutationem morbo tentari solitam, uitæ periculum minimè adituram credat? quis naufragia uel in reditu non pertimescat? quū hic ipse Hariadenus Augusto mense tantus in re naualì magister ad Acroceraunios scopulos illisus tot triremes amiserit. Hyeme refici, Vere adornari atq; educi claßis debet, æstate nauigatur tutò, bellumq; geritur. Id ut fiat, reipublicæ causa, imperatori persuademus. Neq; enim amissa semel claßis uel multo auro, quo uel immenso, & per tot secula congesto, Ottomannica domus potitur, restitui potest. Tu hæc amicè dicta, si sapis, æquo animo feres: imperator porrò ipse uiderit, an tibi sit indulgendum. Illi certè & nobis libero uoto satisfecimus. Hæc uerba ab eunucho seuerè pronunciata, eo grauius Polini animū perculerunt, quòd ex ore Solymani mitti uidebantur, & is quoque auscultasse omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo cōsidentibus purpuratis fenestra æreis obsepta clatris, & obtenso uelo protecta, ut ipse imperator quū uellet, nec omnino sentiretur, gentiū omniū querelas & lites audiret, notaretq; ingenia iudicantiū, quorū ex eo metu æquitatis atq; iusticiæ cura multò intentior redderetur.

Nec Polinus ab hac repulsa purpuratos detestatus spē abiecit, deditq; enixè operam, ut per Capiagam ianitorē largitione conciliatum ad ipsum Solymanum sibi aditum pararet. Præstitit officium Barbarus: atq; ita Gallus, quod paucißimis nostrorum hominum antea licuerat, in intimum prætorium est introductus. Aderat Bederius interpres, per quem actitata recensendo magnis precibus rogabat, ne regem triplici bello hostes inuadentem, ea promissæ claßis expectatione frustraretur. Ad ea Solymanus clementiore & paucis admodum uerbis, non sua uoluntate, quæ esset stabilis, atq; mirifica, sed ipsius tarditate, ac æstatis inclinatione occasionem educendæ claßis elapsam respondit, pollicitusq; est, se primo Vere duplo maiorem, quàm peteret, classem amico fratriq; suo regi aduersus Carolum cōmunem hostem, sine dubitatione transmissurū. Cum eo itaq; responso Dexius trierarchus in Galliam reuersus, uti suprà docuimus, effecit, ut Franciscus extemplò filium ab Hispania reuocaret. Redeuntibus autem copijs, quum hybernorum subesse tempus, nec in Belgis propter anni tempus, quicquam ultrà moliri uellet, Heluetios fermè omnes, atq; item aliquot signa Germanorum persoluto stipendio dimisit: Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit, qui in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Prouinciam enim, quanquam fructuum omnium copijs abundantē, commeantium tamen militum frequentibus affectā incommodis, hybernorum uacatione subleuandam existimabat, & in Italia alendū omnino bellum rebatur, uel ob id quòd & Germanorum integram ferè legionem, & ueteranas

ueteranas Hispanorum cohortes in Hispaniam subsidio missas intelligebat. Itaq; Hanebaldus durißimis niuosisq; Alpium itineribus in Italiam profectus, ad oppugnandũ Cunium oppidum contendit. Id ad radices Alpium in plano situm, præcinctumq; duobus paruis amnibus in Tanarum confluentibus, magnam habebat opportunitatem ad gerendum bellum, quòd Fossano proximum esset, Monteuicoq; finitimum. Oppidani præclaro studio Cæsari fauebant, sed ut præsidium acciperent nunquam adduci potuerant uel admonente obtestanteq; Daualo, ut à Gallis maximè cauerent. Tantus enim erat metus Cæsarianorum militum, summa licentia ac impunitate sociorum fortunas in prædã uertentium, ut uim hostium minore cum periculo sustinendam arbitrarentur. Sed ubi aduentum hostium certius senserunt, non de uano cõceptus pauor usqueadeò apud infirmos uiribus creuit, ut quod antea repudiarant, à Daualo militare præsidium postularent. Misit itaq; Petrum Portum à Vicentia, nobilem strenuumq; alæ præfectum. Is cum sexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidem consessoribus sclopettarijs, usus tenebris per stationes hostium oppidum penetrauit. Eius aduentu Cuniates bona parte metu liberati impositum extruendi intus aggeris munus alacriter susceperunt. Nec multò post, quum Daualus de oppidi salute solicitus, ad Petrum Ciconium, qui Fossanũ præsidio tuebatur, sæpe perscriberet, ut Cuniatibus maturè opẽ ferret, Blaßius Summanus cũ cohorte una eadem fœlicitate, qua Portus ierat, per medios & semisopitos hostes ad oppidum peruenit, amissa tamen cir-

citer dimidia militum parte, quum alij obscura in nocte rectum iter tenere nequiuissent, alij periculo territi segniusq; sequentes retrò per deuia dilapsi, amisso in tenebris pudore uexilla reliquissent. Hanebaldus admotis maioribus tormentis magna ui murum quatiebat, pinnarum ruina fossam compleuerat, duosq; aditus ad irrumpendum parabat. Portus & Blasius diruta mœnium obiectis lanarum saccis, congestaq; omnis generis materia & gleba sarciebant. Omnibus propè horis certabatur, impigrè populus militibus intermixtus propugnabat usqueadeò pari omnium studio, ut fœminæ nequaquam tormentorum ictus formidãtes, comportando onera corbibus, & militi cibaria ministrando uirilem operam præstarent. Galli instauratis per triduum prælijs conscendere murum conati semperq; repulsi, multis suorum occisis, pluribus uulneratis, desperata expugnatione oppidi discesserũt. In postremo certamine Guilermus Blandratus, qui antea ut diximus Casalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interijt, Sanpetrius Corsus in aduersum os lapide excepto deformiter uulneratus, Ioanniq; Turino brachium scalarum ruina debilitatum, uiri fortes supra centum desiderati: & in his Italorum & Vasconum signiferi quatuor, & insignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugnare iußi alacriter subierant. Quũ se reciperent Galli, & maledictis incesserentur, honesta quædam alioqui mulier, sed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illuderet, nudatos clunes sublata ueste feriendos è summis mœnib. ostentauit. Cuniates spectatæ uirtutis merito, Portum et Blaßium
pecunia

pecunia donatos dimiserunt: nec multò post Hanebaldus, nullibi cœptis arridēte Fortuna, reuocatus in Galliam, in Alpibus niuiū procella obrutus penè interijt multis ex comitatu, & in his fratris filio multa mole niuium miserabili mortis genere sepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam euocato profectoq;, Cæsar Maxius à Neapoli inusitatæ calliditatis dolum reperit, quo Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Discessu siquidem uigilantißimi ducis minus intentas diligētesq; custodias futuras ratus, quatuor agrestes carros, per quos uenale fœnum in urbes conuehitur, adeò solerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum exterius uirentis fœni speciem præberent, interius seni loricati milites conderentur, qui demum ingreßis portam carris, in medio aditu laxatis machinæ fibulis repentè prosilirent, hastisq; hostium correptis, quæ ad parietem per rastrella disposita ad manum essent, custodes confoderent, & tandiu angusto in aditu carrisq; occupato locum tuerentur, donec instituta ad succurrendum una atq; altera ualidorum atq; pernicium sociorum manus adcurreret. Franciscus enim Isclanus, Hispanusq; Mendocius, modico interuallo idoneis in locis occultati fuerāt, ut carros ingrediētes celerrimè consequerentur. Sed his aut animus, aut certè Fortuna, quæ dolis illudebat, importunè defuit: cum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis feliciter esset introductus, erumpentibusq; armatis insidiæ nudarentur, cataracta à fabro ferrario, qui fortè aderat, opportunè demissa subsequentes exclusit. Ita primi frustra socios expectantes, decurrēte ad excitatū clamorē

Buterio duce, à Vasconibus sunt interfecti, uno tantùm capto conseruatoq; ab Italis, Alexandro Magio nobili Insubre, ut auctorem atq; ordinem insidiarũ aperiret. Isclanus quoq; qui ad patrandum subitæ rei facinus, sed non in sua fata ferus adcurrerat, è muro glande percussus interijt: milites uerò tormentis pariter petiti è conspectu sese celeriter eripuerunt. Ea res uti nouo insidiarum genere instructa atq; perducta penè ad exitum, Gallorum animos magnopere conterruit, admonuitq; ut nullam omnino custodiæ diligentiã aduersus Maxij ingenium superfluã putarent, quũ ab eo ad tendẽdas insidias parato paucis ante annis, ipso etiã ægrè defendente Buterio portæ eiusdem propugnaculum noctu scalis captum meminissent. Cæterùm Langeus, qui iter in Galliam susceperat, niuosis in Alpibus concepta graui pituita, citra Lugdunum interijt uir animi uirtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus ea ætate superior, & dignus hercle longißimo uitæ cursu, quum supra Bellaiæ nobilis familiæ nomen, sobrij & maximè constantis ingenij mores, quod paucis eius gentis uiris militaribus contigit, ad bellum attulisset.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM sui temporis.

LIBER XLII.

VB id tēpus Germania omnis excitata Ferdinandi regis precibus, grauißimisq; Hungarorum procerum obtestationibus permota, aduersus Turcas bellum suscepit. Nemo enim erat, qui animo dolorem ac ignominiam ferre posset: postquàm propinquis & fratribus ad Exechium fœda in fuga trucidatis, & nuper ad Budam Rochandulfi exercitu turpißimè fuso deletoq;, uetere belli gloria decidissent: nec quisquam erat, uel Austriæ domui grauiter infensus, qui acceptum dedecus nobili ausu sarciendum, Budamq; omnino repetendam esse non duceret. Admonebantur, & desides non dubio uicini periculi metu, quoniam apparebat Turcas nusquam uinci solitos, perpetuoq; bellandi studio & consuetudine procedendi, prædam & prolati imperij famam quærentes, occupata Pannonia minimè quieturos: breuiq; futurum ut Germani, nisi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente uictore Barbaro iniqua domi cōditione pro focis ac uxoribus & liberis certare cogerētur. Celebris tū erat Nurem-

bergæ regulorum, & legatorum omnium propè gentium conuentus, diuq; in eo Pontificij cum Lutheranis de Christiani dogmatis ueritate contenderant, sed ea contentio eum habuit euentum, ut Lutherani insigni contumacia placita sua defendentes, concilio locum in ipsa Germania deligi postularent. Nunquam enim id concessurum Pontificem rebantur, ne Constantiensis concilij exemplo dignitatis atq; salutis aleam subiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex probitatis ac innocentiæ suæ fiducia, publicæ concordiæ uotũ secutus liberaliter indulsit. Cæterùm decreto bello, imperata adductaq; sunt à regulis & liberis ciuitatibus ad triginta millia peditum, & equitum armatorum septẽ millia Germanici nominis. in his eminebat Mauritius Saxo nobilißimæ stirpis regulus. Legionibus magna bellicæ uirtutis opinione præerat Conradus Hessius, direpta urbe Roma ingentes diuitias consecutus, & Volfangus Thedericus è Sueuia nobilis. Supremi autem militaris imperij nomen delatum est Ioachimo Brandeburgensi regulo, quem Turcico ad Viennam prælio interfuisse docuimus, ita tamen, ut summa consilij potestas ad octouiros pertineret. Hos natu grandes rerumq; peritos in consilio delegerant, qui imperatori non multum foris in militia uersato adessent: Ioachimus enim parum efficax nihil ferè præter generis nobilitatem & regij cultus instrumentum liberalesq; conuictus in castra detulisse uidebatur. Vbi Viennam est deuentum, acceßêre Ferdinandi regis copiæ: nam præter Austrianos nominatim euocatos, Vngnadus Styriæ præfectus circiter decem millia equitũ effecerat,

fecerat. In his erat Illiricorum ala, Bartholomæo Croato duce impigro, cultu insignis uirtuteq; mirifica, & Nicolaus Sdrinius cæde Cazzianeris hospitis æque laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim milium numerum efficere dicebatur. Nam Gaspar Seredius uir impiger, laudis & prædæ auidus, cis Danubium multos Vsarones rapinis assuetos, ad signa conuocarat: alia quoque ualidior manus Andreæ Bathoris uexilla sequebatur: ueteranas uerò turmas, quæ circa Agriam ultra Denubium hyemarant, ductabat Petrus Perenus authoritate, potentia, usuq; militiæ Hungarorũ nobilissimus. Nec ipse Georgius Varadinẽsis antistes, quem à Solymano in tutelæ regis pueri reginæq; in Transyluania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Christianæ causæ defuturus esse credebatur: sed astuto constantiq; uir ingenio, quum nihil sibi ante belli euẽtum temere præmoliendum arbitraretur, ita solicitantibus regijs amicisq; ueteribus uerba dabat, ut transeundi spem præberet, nec obligaret fidem ullo literarum testimonio, quo Turcis inita consilia proderentur. Paulus quoq; Pontifex, quòd erat mirificæ uoluntatis & liberalis officij munus, tria milia delectorũ peditum Viennam ad exercitum misit, hisq; ducem attribuit Alexandrum Vitellium expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui spectatis operibus pugnacis & egregij ducis famam quæsiisset. Italos enim duces & milites rex ipse, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quærebat: nam paulò ante Philippum Torniellum cum aliquot cohortibus mer-

cede conduxerat, & Iacobus Medices Danubianæ classis præfectus, alterum iam annum in Pononia secunda nominis fama militabat. Sfortia quoq; Palauicinus summæ spei summæq; nobilitatis adolescens, per eos dies ornatißimam sexcẽtorum equitum alam circa Padum conscriptam, in Pannoniam adduxit. Descensum est secundum dextram præterlabentis Denubij ripam miro quidem ordine, sed adeò modicis ac intermißis itineribus, ut Itali Hungariq; duces iam adultæ æstatis meliorem partem gerendis rebus opportunam segni ac inutili mora absumi testarentur, fremebatq; ob id ante alios Medices, qui multum antea regem fuerat adhortatus, ut ad prima Veris signa, prius quàm Turcarum præsidia adaugeri & confirmari nouis militibus possent, expeditas copias cũ classe demitteret: futurum enim esse, ut strenuè atq; celeriter inuadendo, non Pesto tantùm, uerùm & ipsa quoq; Buda potirẽtur, quòd Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum & profeßione Turcam conciliandis Budensium animis à Solymano imperatore relictum diximus, pestilẽtia absumptus interisset, eumq; pari fato subsecutus esset Stephanus Verbetius, qui propter summum in Germanos odium, Turcarũ beneficio apud suos ciues prætoria potestate fungebatur. Sed ea consilia peritè atq; salubriter oblata, Ferdinandus aulæ suæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occasionem distulerat. Mos enim erat amicorum intimis, obtrectare alienæ uirtuti, improbè suspicari mentiriq;, & neminẽ in aula pati, qui certa uirtute ad regis gratiam niteretur. Hisdem artibus nulloq; pudore, omnibus æra

bus æra

bus ærarij fisciq; opibus immaniter direptis, summæ benignitatis & clementiæ regem, auitoq; ingenio bellicæ laudis appetentem, militari existimatione spoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circumuento hostilem aciem uidere licuerat, quum per legatos gerenda bella, & regij nominis maiestatem nequaquam manu sed cõsilio procul à periculis tuendã suasissent, recenti quidem exemplo fortunæ Cæsaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hostibus erexisset, quum duo Pannoniæ reges temere in aciem progreßi occisiq;, ipsorum gẽti & nomini ualde insignem calamitatem attulissent. His de causis Ferdinãdus in una securitate prudentiæ nomẽ reponẽs, tam procul à periculo quã à fructu speratæ laudis remotus, Viennæ subsistit expediendis commeatib. qui nauigijs secũdo flumine in castra deferrentur. Iam enim Ioachimus, quum tantæ tarditatis infamiam ægrè sustineret, uel maximè lẽtis itineribus ad Strigonium usq; peruenerat. In promouendis castris talis ordo perpetuo tenore seruabatur, qui tametsi nullo usu fuerit, & ad periculum faciendum euentu caruerit, prodendus tamẽ, quia optimus exemplum posteris uidetur. Triginta sub signis Hungarorum turmæ, moris hostium locorumq; peritè explorandis regionibus anteibãt. Pontificiæ cohortes sequebantur: eæ siquidem primi pedestris agminis frõtem obtinebãt, Vitellio lætanter & alacriter Germanis ducibus gratias agente, quod sibi potißimũ uti primis obiecto periculis, nobilem ostendendæ uirtutis locum dedissent. His, uti par erat, Sfortiani splendentis armaturæ equites ad mutuam opem ferendam e-

rant coniuncti. Succedebant continenti ferè ordine, tres distinctæ maiores alæ, prima Pereni & Bathoris, secunda proregis Hungenadi, tertia Germanica grauis armaturæ, deinde modico interuallo peditũ legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leuiora falcones & minores colubrinæ ad campestres usus supra quinquaginta equorũ iugis trahebãtur. In dextro latere legionũ adequitabat imperator cũ robore Germanorum equitũ, qui fulgentibus protecti armis (nam & pleriq; ferrea tegumenta equorum pectoribus & clunibus indiderant) insuperabilis & longè pulcherrimi agminis speciem præbebant. longa uerò series carrorum atque rhedarum, quarum apud Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hostibus esset obiecta, intercedẽte duorum stadiorum spatio, quo explicari posset equitatus. Inclinante sole castra ponebãtur, ea instituta ratione, ut lunato circuitu cõnexis curribus & plurib. simul tormentis, Germanici nominis copias circumuallarẽt, reliqui omnes Itali atq; Hungari excluderentur, & una tantum Germanorum equitum manus extra munimenta pernoctaret. Ob eam rem Vitellius ut contra subitas hostium incursiones tutior foret, editos colles, & nemorosa loca sedulò quæritabat. E singulis autem legionibus singulæ cohortes, quæ circa rhedas in statione consisterent, sorte ducebantur: & si quis hostium incursus tumultum excitaret, duo milia equitum descripta erant, qui dimißis equis, pedestri ordine, cohortibus opem ferrent, uallumq; defenderent. ad læuam reliquum castrorum latus alluebat amnis, aquatio-

quatio-

quationibus & in omnes comitantis claßis commoditates opportunus. Nunquam enim à Danubij ripa discedendum esse didicerant, superioru͂ ducum exemplo, qui in Pannonia militassent, & recenti monitu Ioannis Tarnouij Sarmatæ, qui Moldauica uictoria clarus, uti summus bello dux eo exercitu multorum iudicio uotoq; ad certam spe͂ uictoriæ, lnogè dignißimus habebatur. Is enim inuitatus à rege, quum tanti muneris operam præstare nollet, ne Sigismundum regem suum, in uetere Turcarum amicitia quiescentem offenderet, salubre consilium dederat: præclarè monens, ne unquam à ripa discederent, nunquam se uel à refugientibus & perturbatis hostibus ad pugnam in campos elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus instructos eo bello quæsituros, quàm ut nostri auiditate conserendæ manus progrediantur, à flumineq; discedant, quo se celeriter ad ripam insinuent, circumfusoq; innumerabili equitatu, & laxatis latißimè turmis cataphractorum impetus eludant, & demum intercluso commeatu nostros etiam, uti Ludouico regi miserè accidit, aquatione prohibeant. Quod ad Budam uerò pertineret, seuera uoce dixit, bis antea parùm fœliciter tentatam, tertio etiam periculo tentari posse, capiq;, sed existimare munitiones adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris constantiores, ad interitum usq; propugnaturos, quo animorum decreto nostris militibus insuperabiles iudicaret. Nec de inuicta gente, quæ ueterano & maximo polleret equitatu, magnam insignemq; uictoriam ratione concipi, & rectè sperari posse, nisi beneficio

Deorum immortalium parta concordia, omnes totius Christiani nominis equites & opes in unam aciem cogerentur. Erat enim fama edita in uulgus, Solymanũ cum ingentibus copijs amittendæ Budæ periculo excitum in Pannoniam rediturum, aut si ipse subsisteret, missurum auxilio Europæi equitatus magistrum, qui suo more commoueri minimè posset, nisi equitum sexaginta millia ducerentur. Sed eius consilij euentus, secus ac putarant, ancipitem casum tulit. Nam sicuti ad decernendas cogendasq; copias magnopere contulerat, ita ad descensum continuò maturandum magno incõmodo fuisse uidebatur. Grauis enim nec insolitus de Turcis timor, quanquam magnificis uerbis egregiè tegeretur, Germanorum animis incesserat usque adeò, ut planè rudis imperator, quanquam ingenio fortis, minimè festinandum putaret, ne suæ gentis exercitus in ea loca demitteretur, à quibus aduerso demum flumine nisi parta uictoria difficilis esset receptus. Ex arcano enim consilij decreto statuisse ferebatur, nullam pro Pannoniæ regno, uel dimicationis uel certi periculi aleam subire, sed tueri tantùm Noricos fines, & Germaniæ uires ostentare, quibus deterreri posset Barbarus, si ueluti concessa Pannonia minimè contentus, Germanos quoq; lacessere cogitaret. Sed certi demum speculatores è Samandria reuersi, quum eos omnes de Turcis falsos rumores extinxißẽt, tanti dedecoris tarditatem sustulerunt. Nam uix mille Ianizeros pedites & bis totidem equites Budam aduenisse, & classem numero genereq; nauium regiæ multo inferiorẽ esse nunciarant. Valebat & plurimum ad timorem minuen-

nuendum cunctationemq; tollendam Hungarorum opinio plena bonæ spei plenaq; rationis atq; iudicij, affirmante præsertim prædicanteq; Pereno, nullã Turcarum manum, quæ uel mediocris & exigui exercitus nomine digna uideretur, ad Budam inuenturos, si continuò descẽderent, nihilq; amplius iam penè corruptæ occasionis insigni flagitio perdi paterentur, quòd Solymano alternis æstatibus bella gerere solito, is annus statæ quietis & otij foret, nec ullam omnino ualidæ iustæq; expeditionis suspicionem adduceret. His de causis, quum omnium militum animi ad profectionẽ erecti uiderentur, & iam ipse Ioachimus abrumpendam moram putaret, Danubium transire constituit: id non probabat Medices, qui quum Strigonij integrum annum in præsidio fuisset, Turcasq; sæpius ad portas excurrere ausos, multis interfectis & captis, latè repressisset, rebus Budensium diligenter exploratis, petendũ regni caput esse disserebat, monstrabatq; iter expeditum, quò facilè in conspectum Budæ biduo peruenirent. Idem erat Pereni iudicium, eadem Vngnadiq; uoluntas, sed cùm ducis, tum consultorum omnium mens erat, ante omnia Pestũ oppugnare, quod minore cum labore minoreq; periculo fieri posse uideretur, atque inde demum perspectis hostium consilijs cognitisq; uiribus ad ueteris Budæ ripas reuerti: tum enim milites multò alacrius expugnandæ Budæ pericula subituros, si Turcas, quod bono omini foret, in prima contentione deuicissent. Hæc opinio magnopere probabatur ipsi Barcocio, Othoniq; Fotisco, qui paulò ante Pestũ contra Mahometem insigni cum laude defenderant,

locorumq; naturam & mœnium uitia, & quicquid institutis ab se nec perfectis munitionibus deesset, exactè nouerant. Cæterùm ea res aliam quoq; moram attulit: nam Danubius in insulam sancti Andreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte, & laborioso quidem opere iungendus erat. Vno demum atq; altero ponte flumine constrato, petenda erat Vacciã urbs antea nobilis, sed Mahometis bello, uti antea diximus incensa, & demum euastata, à nostris copijs penè tota corruerat. Nec erat quisquam qui ante alios adire atq; explorare locum uellet, occultatas enim in tectis atq; ruinis insidias timebant, quòd nemo adhuc hostium esset conspectus, nec ulla subesset causa, cur astutæ & promptißimæ gentis consilium, ad metum potius quàm ad dolos ac insidias referrent. In ea cunctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus suscepit, ita ut fidem daret imperator Germanorũ cohortes postero die secuturas. Itaque Vitelliani celeriter confecto itinere urbem ab incolis desertam intrant, nec quenquam hostium, qui se in conspectum daret, inueniunt, ita uniuersus exercitus ab insula in ulteriorem ripam est traductus. Descendit & uno tempore Medices ornatißima classe, ut aliam minorem insulam à fano diuæ Margaritæ nuncupatam (ea est paulò supra Budam) occuparet nec obstitêre hostes, qui tota ripa sese diffuderant, è Budaq; uetere minoribus tormentis classem transitu prohibere conabantur. Sed claßis singulari militum alacritate, & contentione remigum incitata, adiutaq; plurimum secundo rapidißimi fluminis cursu, paucis acceptis uulneribus,

neribus, insulam apprehendit, classemq; hostium subeuntem coniectis in eam maioribus pilis ad suburbanam Budæ stationē compulit. Porrò inter insulam & continentis ripam, ubi iam pontem effecerant, in spatio duorum stadiorum erecta quadrata munitione, parua castra, quæ septem cohortium præsidium acciperent, constituta sunt, ut onerariæ naues duplici defensæ præsidio, nihil timerent, & qui sub sarcinis in castra contendebant, securè commearent. Nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebātur. Quū magno circuitu, uitandis Budensium tormentis, ad Pestum ire pergerent, ex transfugis reperiebant Balim Epirotam, qui mortuo Solymano Hungaro urbis præfecturā excepisset, in præsidio habere circiter duo millia equitum, tria uerò ex Illyrico Vlamanem Persam adduxisse. Is deserto Tammaso Persarum rege Solymanum secutus, uti supra memorauimus, in expugnatione Castri Noui ad Rizonicum sinum, insignem operam nauarat. Ad hos accessisse mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatij & Clissæ cladibus nostris claro. Aduenisse autem Byzātio ex numero prætorianorum Ianizeros pedites mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia uirtute Chiliarchi locum meritus. Reliquos pedites ex genere latronum agrestium Martelosios aut Mysos remiges esse, quos faciūdo operi potius quàm exercēdis armis idoneos exigua mercede cōduxissent. Classem uerò cōstare paulò plus sexaginta Nasadis, decem biremibus, paucisq; magnis lintribus, quos undiq; educta sponda craßis asseribus contabulassent. Imperasse autē cunctis Solymanum, ut

Budam & Pestum cæteris omnino neglectis oppidis, summa ui defenderent, propositaq; esse præmia fortibus, & supplicia ignauis, si quid porrò propugnantibus durius accideret, Achomatem magistrum equitũ (Bellerbeyum ipsi uocant) è Triballis accerserent: consedisse enim eum ad Sophiam urbem, ut maturè opem ferret, monuisseq; Sanzaccos, ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus exploratis, castra ad oppidũ promouentur: Turcæ conspectis nostris Vacciana porta erumpunt, Hungari singulari alacritate equos incitant, tumultuario prælio concurritur, sed paucis utrinq; cadentibus pari successu uires experti, Turcæ oppidum, Hungari in castra reuertuntur. Vitellius à Septentrione, qua una in parte oppidum tutò oppugnari posse uidebatur, propinquũ muro locum cepit. Germani uallatis castris paulò remotius tetenderunt. Oppidi mœnia quadratam figuram efficiunt, & à Meridie profluente Danubio & perangustam ripæ marginem relinquente, opportunè muniuntur. Vtrunq; autem latus ab Oriente pariter ac Occidente, tormenta maiora, hinc ab arce Budæ, illinc à Gerardo monte, ad certos ictus constituta, ita detergebant, ut sine certo exitio, neminem nisi imperitum & insanum usqueadeò infestis in locis castrametari posse perspicerent. Buda enim editis collibus imposita, dirimente Danubio Pestum in plano situm cõtrà respicit, dominaturq; latè campis longo prospectu, ita ut nullã partem à tormentis metu uacuam relinquat, præter eam, quæ ad Agrianam portam obiectu oppidi protecta spectantibus eripitur. Postero die quũ Vitellius, ut

statuendis

statuendis tormentis locum exploraret, cum tribus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia processisset, nec quisquā hostium conspiceretur, Turcæ repētina eruptione è duabus portis nostros inuaserūt, initumq; est certamen paribus primò animis ac uiribus, sed postquàm noua manus peditum & equitum subsidio suis aduenit, nostri pedites primò, mox & equites perturbati dissipatiq; Ianizerorum uim ferre nequiuerunt: secus enim ac nostri crediderāt, Ianizeri summa agilitate, suspensa ad utrunque latus anteriore tunica peritissimè longioribus sclopettis utebantur, celeritateq; mirabili, ubi aliquis è nostris concideret, aut occiso equo sterneretur, iacētibus capita detruncabāt. Nec lato scuto protectus eques, longioreq; hasta prævalidus, & graui gladio aut claua ferrea galeas pertundens armatum nostrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglobata cohorte una, accensisq; pudore suorum animis, insolenter urgentes Ianizeros graui impetu summouit atq; disiecit: quibus pulsis, quod decorum Vitellio fuit, peropportunè seruati sunt Vistarinus nobilis adolescens è Laude Pompeia equitū præfectus, & Ludouicus Trechius è Cremona, primus Sfortianæ alæ uexilli fer, qui uulneratis & cadentibus equis sub multo armorum pondere in manibus hostiū iam penè colla cædentium prociderant. Sed Laurentio Camerti cohortis præfecto opem ferre non potuit: eandemq; fortunam tulêre Mazza Cortonensis uir egregiè fortis, & duo cum totidem signiferis ex Vmbria centuriones. Explicāte se Vitellio & suos recipiente, apparuit Turcas, si

ampliore exiſſent numero, maioreq; impetu incubuiſſent, noſtros ad unũ prius quàm ſuccurri poßẽt, delere potuiſſe, ſed in eo repentini prælij tumultu, quũ uires ad conandũ Barbarorũ audaciæ defuiſſent, non uſq; adeò animi noſtrorũ ſunt immuniti, ut eſſet quiſquã qui ad abolendum dedecus in aciem produci non cuperet. Ita Vitellius ad ſarciendũ incõmodum dolore uehementer incitatus, ſatis iam cognita natura hoſtium & perſpecto pugnandi more, confirmatis accenſiſq; militibus, hoſti inſidias parare conſtituit: ante alios Perenum admonet, ut occaſioni gerendæ rei paratus & intentus eſſe uelit. Conſidebat Vitellius in hortis regijs muro præcinctis, qui æquali mille paſſuum ſpatio à maioribus caſtris & ab oppido diſtabant. ex his hortis duodecim cohortes ſub ſignis educit, reliquas intra ſepta conſiſtere iubet, progrediturq; magno circuitu ad inferiorem fluminis ripam. Nec heſterno ſucceſſu elati hoſtes, quicquam moræ ſibi afferunt, quin conſpecto noſtrorum agmine Orientali porta Flumentanaq; pariter erumpant, & ad noſtros magna alacritate deferantur. At Vitellius ſuo periculo cautior factus, uti ſtatuerat ac optarat, Turcarum impetum denſatis ordinibus excipit, ſclopettarios ab haſtatis protectos, & ſeſe in dextrum genu proclinantes, diſplodere iubet: uehementi ſtrepitu prælium miſcetur, multi cadũt, & Turcæ pertinaci audacia inuecti cuneis noſtrorum aciem effringere conantur, ſed cohortes fortißimè reſiſtunt. Interim quum iam Turcæ equites atq; Ianizeri frequenti multitudine portis exiſſent, & multi ariter à Buda contemplati certantium agmina, ut ui

ctoriæ interessent, transuecti nauigijs citeriorē ripam compleuissent, Vitellius opportunè timorem simulat, sensim, sed conferta acie se recipit. Tum uerò hostes clamorem tollunt, & uehemētius ex omni latere nostros perurgent, & equites ad cædenda terga discurrunt. Id Perenus attentè conspicatus, ubi iam satis magno spatio Turcas insequendi cupiditate abductos, à portis discessisse uidet, expeditas turmas inter oppidū & auersos hostes inducit. celeriter turmæ locum occupant, & regressurum hostem portis intercludunt. Adcurrit cū reliquis Perenus, ualidaq; Germanorū equitū manus duce Mauritio Hungaros consequitur. Tum uerò Turcæ animaduerso periculo, pedem referre, indagine se clausos intueri, in fugam ora atq; animos conuertere. Nec consilio uotoq; Vitelliani desunt: promoto enim hastatorum agmine & utrinq; sclopettarijs in corona expansis, Barbaros inuadunt, eos undiq; circunfusæ Hungarorum turmæ & occurrentes Germani equites medio trucidant. Tantus erat conuersis & fugientibus illatus terror, ut pleriq; præcipiti cursu ad portā delati intentis hastis suorum terga configerent, illisiq; in angustijs, & mox cadentes sequentibus ingressum obstruerent. Multi quoque, quum è ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatione conscendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Nasadaq; una nudata remigib. in littore capta demersaq; est. Eo die Segemenes Ianizeros supra centum desiderauit, quum ex reliquis ad quadringentos omnis generis amisisset. Huius editi facinoris summa laus ad Vitelliū peruenit,

qui egregiè atq; feliciter ſtructis inſidijs ſuorum cædē celerrimè uindicarat. ſecunda omniū confeßione data eſt Pereno, qui peropportuno tempore & acuti & pugnacis ingenij inſignem operam præſtitiſſe ferebatur. Spectata quoq; eſt & nobilis uirtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hoſtes, & ab his circumuentus equoq; deiectus tanto periculo fortiter ſe eripuit. Ab hac uel parua uictoria, noſtris adeò creuerunt animi, ut Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati murum iuberet. Itaq; erectis uimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem ſtaturæ hominis replebāt, ut pluteorum more tormenta protegerent, productus eſt omnis tormentorum apparatus, ſed longius quàm oporteret, tormenta à Germanis conſtituta, murum quanquam ueterem, nec plus quinque pedibus latum, languidißimè feriebant. Quòd ſi paulò demißius aut æquo altius librata eſſent, facilè accidebat, ut pilæ uanis ictibus ſolo inciderent, aut trans Peſtum ad Budam uſq; iacerentur. Animaduerſo uitio Medices atq; Vitellius monendo docendoq; à Germanis impetrarunt, ut propius admouerentur. Eo modo, quū murus quadraginta maioribus tormentis aßiduè quateretur, magno hiatu ad ingreſſum patefacto, repentè corruit. Nec dubitauit Vitellius ſe primùm profiteri, qui primi periculi locum atq; diſcrimen ſubiret, ſi Germani cum expedita legione, aſcendētes Italicas cohortes à latere ſequerentur. Annuêre Germani, atque id ſe facturos ſublata manu promisêre, ſegni mox ac indecora cunctatione à fide diſceſſuri. Plerunq; enim accidit, ut qui ante periculum fortē operam pollicentur, in ipſo demum

mum discrimine turpißimam præstent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreste hominum genus, & cæteris audacior equitum iuuentus, quæ ad æquandũ pari uirtute bellicũ decus dimißis equis pedibus pugnare minimè recusabat, locũ desumpserunt, trucíq; ululatu edito, quo præstandæ operæ studium ostentabant, Italos tumultuario procursu ad subeundum murum inuitarant. Expectantibus cunctis, ut ineundæ pugnæ signum daretur, Vitellius non pluribus uerbis suos cohortatus, quàm ut se in Italia natos in conspectu fortißimarum gentiũ pugnaturos esse meminissent: ipsis enim & patriæ maximè decorum fore, si ante alios nobili ausu ad hostem prouecti, præcipua uirtutis laude potirentur. Neq; enim de pugnæ euentu felicíq; uictoria dubitandum, quum pro superis & dignitate Christiani nominis, cum inermi atq; fœdißima gente dimicarent: manere uictoribus amplißima præmia ab optimo liberalíq; Pontifice, egregiè autem fato functis, uti optarent, æternæ felicitatis in cælo sedes. Simili modo deuectus ueteranosq; socios nauales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris, Germanis Heßius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta cum magna manu equitum & peditũ in statione constiterant, ut si hostes more suo erumperent, munimenta tuerentur. Erat mirũ apud hostes silentium usqueadeò, ut nonnulli traiecisse flumen & Budam effugisse hostes crederent: Segemenes enim exactæ disciplinæ ueteranus, compresso omni strepitu tacitè cuncta administrabat. Is nouũ ab Vlamane præsidiũ acceperat, fossamq; intra murum præaltã decliui

utrinq; margine perduxerat, interiore autē in labro uimineos corbes more nostro, atq; item uimaria dolia arena cespiteq; repleta collocarat. Post eam munitionem Ianizeri considebant. Secundum eos sagittarij, & demum equites hastati scutatiq; qui pedibus pugnare iußi erant: ad utrunque uerò fossæ caput fenestratum aggerem erexerat, ut qui è nostris conscenso per ruinas muro in fossam se demitterent, non maioribus tantùm tormentis ab utroque latere emißis discerpti, sed flamma etiam ex puluere sulphureo aridisq; uirgultis repentè excitata, ad unum omnes correpti delerētur. Signo dato quatuor signiferi, sequentibus cohortibus, audaci cursu in murum per ruina euolarunt, sed dum uexilla defigunt, & fossam munitionesq; hostium mirantur, & pari spe metuq; ad descensum animos parant, repentina grādine sagittarum & glandium obruūtur. Nihilo secius adhortante Vitellio, alij atq; alij intrepidè succedunt. In his eminet Carolus Meliteus nobilis adolescens, cui Vitellius erat auunculus, & cū eo præfecti aliquot, & strenui centuriones. Cæterùm Germani pedites neq; spe uictoriæ, neq; sociorū periculo permouētur. Heßius alienæ cladis spectator, conferta legione sub mœnibus cōsistit. Hungari quoq;, qui alacriter procurrerāt, nec cōspecto quidē hoste à mœnibus recedūt. Ita fortuna, iampridē Italicæ uirtuti plurimū infesta, nostros deserit. Meliteo humerus glande traijcitur, præfecti cohortiū Rufus & Fiolla Tiphernates cadūt, occisisq; signiferis uexilla deserūtur. Nec Turcæ occasioni desunt, partim è propugnaculo, quod biēnio antea Barcocio ac Othone Fotisco defendētib.

erectum

erectũ diximus, partim à transuerso aggere prosiliũt, & tota muri corona diffunduntur, spirantibus spolia detrahunt, & capita detruncãt, & mox glandibus, sagitis, & multo maximè lapidibus deiectos, nec se recipientes nostros incessunt. Eadẽ quoq; telorũ uis legioni Germanorũ incidebat, ita ut multò plura, quã quæ nihil audendo, uti egregia cunctatrix, uulnera deuitarat, ab ignobili demũ constantia exciperet. Pudore siquidem locum tenebat, ne quæ turpiter sub mœnibus hæsisset, si se prima reciperet, secundi dedecoris infamiã subire uideretur. Idem spectãs sed diuersa ratione Vitellius nullũ timoris, nullum receptus signũ dabat, utpote qui uniuersas cohortes multas sterni, quàm ullum uel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet, quũ se ab ea desertũ, et penè proditũ, maiore ira quàm dolore quæreretur. Audita præclarè uox est Turcæ Ialica lingua proloquẽtis, cur uobis Itali uiri fortes nõ parcitis, nec segnibus Germanis pugnæ locũ relinquitis? mens una nobis est Italis parcere, & Germanis uti maximè ignauis temulentiã excutere, ne amplius nos lacessant. Tum uerò Heßius, pertinacia multis uulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ cõtinuò se receperũt, adeò dißipatis omniũ ordinibus, quum à tormẽtis hostiũ celeri fuga se eriperẽt, ut multorum opinione cõstaret, si Turcæ omnibus portis erupissent, magno detrimẽto nostros affici, & castra ad singularem ignominiam cõturbari posse uiderentur. Eo conatu potius, quàm prælio septingẽtos è nostris desideratos ferũt, sed aliquanto plures ex fœditate uulnerum, nullis aut certè absurdis ad ea remedijs, toto de-

mum itinere perierũt. Medices quoq; dum ad cohortandos milites discurreret, immanis tormenti afflatu potius quàm ictu humi cũ equo prostratus, summum uitæ periculũ adijt. Quum in muro pugnaretur, Ioachimus ipse & Hungenadus usq; adeò infami consilio & loco ab omni tormentorũ discrimine subducti, pugnæ euentum expectabãt, ut Torniellus atq; Fotiscus ad eos accersendos nõ obscura eius flagitij cum obiurgatione contenderint, ut confirmãdis militum animis collocãdisq; præsidijs, qui uni summæ imperij potestatem tenerẽt, adesse & conspici uellent: sed nostris fortiter repulsis Barbari nihil se commouerunt, ita in castris sublatus est omnis tumultus, & curãdis uulneribus militi quies data. Sub noctem uerò Ioachimus duces in consiliũ uocauit, disputatumq; est grauibus sententijs, an abscedere incepto quàm expugnandi oppidi discrimẽ iterum subire satius foret, quum à plerisq; Germanis ea, quæ tutißima, uti lõgè optima, probaretur. Tum Vitellius, an hoc, inquit, turpe sit uos ipsi uideritis, uiri Germani, qui uobis præcipuum militaris disciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maiorib. uestris traditũ, non iniquo iure uindicatis. Quis enim uel gregarius miles est, qui Christianæ militiæ nomẽ, si pari cũ ignominia tam propere reuertimur, quàm tardè descẽdimus, non in præsens modò (tanto scilicet admisso dedecore) quàm in reliquũ tempus existimatione spoliari nõ uideat? exultabit certè Barbarus, uti iam aliquot inflatus uictorijs, & Germaniæ uires, Romanis olim gẽtium uictoribus formidabiles, inani tantùm fama constare conspiciet. Ego quidem & cohortes

tes meas, uel accepto incommodo, alacres & prælium poſcētes uideo, nec oppidum poſſe capi diffido, ſi uno atq; altero in loco murum quatiamus, paribusq; animis ac uno ſimul tempore, triplici conſtātiq; acie inuadendos hoſtes arbitremur. Neq; enim fortis, uel eximius imperator eſſe poteſt, qui non omne uel iniquæ ſortis periculum contemnit, ut publicæ dignitatis & priuati nominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio, introductus eſt ſpeculatpr qui Achomatem ſuperato ad Belgradū Sauo, ad Drauum perueniſſe referebat. Huius aduētu uel aſtutè ſimulato, uel inaniter credito, Germani deliberationibus finem imponunt, atq; inde mouēda caſtra, redeundumq; Viennam cenſent, quòd præcipiti autumno matura hyems ſuberat, quòd multi ex legionibus uulgatis morbis deperibant, quòd maximè timendos imbres diuturna ſerenitas prænunciaret, quòd deniq; foſſa interior, ante ſpem conceptæ uictoriæ noſtrorum cadaueribus replenda uideretur, nec tutus demum receptus foret, ſi Achomates expedita ſuorum agmina de more præmiſſurus, ad Tolnam, traiecto Danubio, hærenttbus in oppugnatione oppidi ſuperueniret. Erant militū omnium animi, ſi iterum mœnia quaterentur, ad præſtandam ſupremi conatus operā intenti paratiq;, ſed dux ipſe reputatione periculi, ab omni ſua parata laude diſceſſerat, uti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoſo credi uelim octouirali iudicio circūſcriptus: quanquā heſterno certamine, dum cūcta armis tormētisq; perſtreperent, ita cruento ſpectaculo ſubtractus fuerat, ut nuſquā cōſpiceretur, uno fermè ex omnibus regulis Mauritio Sa-

xone excellenti uirtute Germanorũ decus tuẽte. Ob id ueteres pleriq; Germani milites, eius ignobilis consilij dedecus, cõfusis tristi pudore animis nõ ferebãt, atroci quodam fremitu indignantes paucorũ ignauia publicũ inuictæ gentis nomẽ prodi: & Hungari quoq; feris ululatibus amissam spem recuperãdæ patriæ deplorabãt, incusantesq; Deos atq; Germanos, de infesta ipsorũ gẽti Fortuna querebãtur usq; adeò, ut tãti roboris exercitu dignus imperator inanibus uotis optaretur. Maximilianus quidẽ Cæsar Germanis, Matthias uerò Coruinus Hungaris, qui iampridẽ consummata belli gloria fato functi posterorum ignauiæ locum reliquissent. Cæterùm Ioachimo decreti propositum tenente, Itali duces, qui discessum dictis sententiis improbarant ægrè impetrarunt, ut sequenti die in speciem renouandi certaminis, tormentis mœnia quaterentur, nihilq; milites ad iter pararent, sed sub signis, nullo tumultu edito, in statione cõsisterent, quo susceptæ profectionis consilium tegi posset, & distineri hostis, qui nullam ad insequendũ morã facturus esse uidebatur. At Segemenes, ubi nostros tanto fortissimarũ cohortium detrimẽto perterritos uidet, prima luce equitatũ omnẽ & ualidas peditũ manus, quæ refugientibus equitibus præsidio forent, audacter emittit: pluribus in locis cũ Hungaris pugnatur: nec uirtute, aut eludendi arte nostri hostibus cedunt, resq; eò deducta erat, ut in conspectu Germanorũ ac Italorum indictis induciis singulari certamine, ex utraq; acie conspicui, & promptissimi quiq; infestis hastis concurrerẽt usq; adeò fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hungari Barbaris

inuiolata

inuiolata comitate miscerentur, nostriq́; duces tanquam ludicro spectaculo uirtutis ac ignauiæ iudices interessent: acciditq́;, ut insignis dux Turca Vitellium sibi ostendi posceret, atq; ad eum (nam armis satis erat conspicuus) uirtutis nomine amplexandum procurreret. Eo die supra quingentos equites nonnullis utrinq; interfectis ac uulneratis concurrisse constat. sequenti porrò nocte, reducto omni tormentorum apparatu, exercitus ad classem ripamq́; Danubij iter extendit. Tum uerò Barbari nostros discessisse conspicati, sese omnes effuderũt, clamoreq́; sublato, quo nostris turpẽ fugam exprobrarẽt, postremis agminibus institerunt. Traiecerat & ipse Vlamanes, premebanturq́; adeò nostri, ut nisi magno accepto incommodo sese explicare & agmen consequi posse uiderentur, nisi Vitellius uexilla sisti conuertiq́; ordines suos iubẽs monuisset Hungaros, & secundum eos Germanorũ cataphractos, ut impetu facto & densatis turmis urgentẽ hostem impeterent. Ita armatus equitatus intẽtis hastis inuectus nõ summouit modò hostem, sed perturbatum & frustra terga dantem latè cæcidit. Nam postrema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perspecta nostrorũ acie, quæ repente se conuerterat, nondum equos ad oppidum conuerterant, ita primi intẽperanter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederũt. Durauit ea tumultuosissima hostiũ fuga pugnaq́; in multã noctẽ, quum clausis portis exclusi hostes ad Danubium usq; secundum mœnia cursum intenderent, nostriq́; auidè persequerentur, & cuncta tormentis undiq; emissis, in cõmuni periculo perstreperent. E nostris autem ducibus

ſuprema inſignis uirtutis opera egregiè nauata interijt Iacobus Trucſes nobiliſſimæ ſtirpis Valpurgæ regulus, qui Sueuorum equitatui præerat. Is quũ equo ex uulnere procumbente oblatum alterum conſcendere conaretur, interfectus eſt, caputq; eius haſtæ præfixum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autẽ noſtri potiti ſunt, qui demum Vacciæ omni funeris honore collato tumulatus eſt, hoc ipſo publicæ pietatis officio digniſſimus, quod eius ſacri ſuſcepti belli præcipuus adhortator extitiſſet. Eo accepto incõmodo multisq; deſideratis Vlamanes equitatũ continuit, patuitq; inde expeditum iter noſtris infami feſtinatione Germaniã repetentibus, quibus magno uſui claſſis fuit. Medicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naues ſublata ſunt, ægrorum tamen perampla manus ſegniter extremum agmen ſubſecuta, claſſem conſcendere nequiuit, ita ut ſuperuentu Barbarorum ſeptingenti ferè Germani ſemianimes, crudeliſſimè in oculis noſtrorum obtruncarentur. Duces uerò noſtri iam tertio ac infelici ad grauem ignominiam conatu Turcarum uim atq; peritiam experti, amiſſum militare decus triſti cogitatione deplorabant, quum iam Pannonici regni obliuiſcendũ, & pro ſalute Germaniæ conſilia capienda faterentur, poſtquàm ſummi reges, obliti ueri decoris ueræq; pietatis, dum priuatis odijs decertant, rempub. Barbarorum commodo, eneruandam perdendamq; immani animorum obſtinatione ſuſcepiſſent. Italis ab rege dimiſſis, redeũtibusq; in Italiã egregia fide ſtipẽdia perſoluit Angelus Medices præfecti claſſis frater, quem Pontifex ob ſingularem indu-

ſtriam Vitellio quæſtorem dederat, ut fratrem Vitelliumq́; iiſdem ſenſibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa uirtutis commendatione, Vitellio atq; Angelo aurata pocula dono data Sed eas copias per Villacum & Carnicas Alpes atq; Venetiam domum iter habentes lentus potius, quàm ſæuus morbus à caſtrenſi illuuie, ac alieni cœli, & peſtilentis autumni iniuria conceptus, uehementer afflixit uſque adeò, ut ferè dimidia pars militum deſiderata ſit, & Tiphernates principem ciuem, cum meritæ laudis laurea redeuntem ex domeſticis funeribus atra in ueſte ſuſceperint. Sfortiani quoq; equites, cunctis fermè equis macie enectis, pedibus in patriam redierunt. Cæterùm ut rei malè geſtæ fœdus exitus, ad minuēdam infamiā auertendosq́; hominū ſermones alicuius inſignis facti nouitate tegeretur, Petrus Perenus affectati regni ſuſpicione, regiorumq́; liuore circumuentus in arce Strigonij à Liſcano Hiſpano iuſſu regis capitur, traditurq́; extemplò Medici præfecto claſſis Viennā deducēdus. Quū caperetur, auarè ac inhumaniter agens Liſcanus aureū torquē collo detraxit, exuitq́; ueſte quæ pretioſis Sebelinarū pellibus ſuffulta erat. Id factum, uti clariſſimo uiro atq; inſonti indignum, adeò Hungarorū animos contumeliæ dolore conſternatos perturbauit, ut ſupra duodecim millia equitū maledictis Germanicum nomen inceſſendo ſublatis continuò ſignis domū redierint. Per eos enim dies nunciatū erat, Pereni filiū ex aula Solymani à Raſciano ſeruo felici aſtu eductū in Tranſyluaniā euaſiſſe. Is admodum puer Solymano fidei obſes datus intra ſepta regiæ cum nobilibus

coætaneis adoleuerat. Nā Perenus pater deuicto sublatoq; Ludouico, quum Ioannem nequaquam regia stirpe progenitū, Pannoniæ regno potiri uehementer indignaretur, ad Ferdinandum uti summæ nobilitatis principem, Cæsaremq; in concilio Germaniæ designatum transierat, ea spe, ut primum sibi post regem in Pannonia potentiæ locum pararet. Sed pari quoque ingenij mobilitate, quòd omnia apud Ioannem sub maiestate Solymani tuta atq; felicia, apud Ferdinandum autem dubia ac infirmißima spectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hostib. Hūgarico sanguini imperij decus erepturis fauere uideretur) auctore Habraymo Bassa, cum Ioanne in gratiam redijt, ægrè ut reciperetur impetrante Solymano, quum Ioannes Perenum fluxa fide, uario instabiliq; iudicio hominem testaretur, proindeq; iterū ab se defecturum esse prædicaret. Ad ea Solymanus in hanc sententiā grauißimè respondit, sicuti ab his qui sermoni interfuerunt didicimus. Quid tu igitur, Ioannes, ad gloriā maius à Deo magno, si sapis, exoptare potes, quā ut Perenus à fide discedens, dum ingrati atq; improbi nomen subit, generosæ clemētiæ decus tibi relinquat? Exinde Perenus in honore habitus integra fide regē coluit, sed mortuo demum Ioanne ad ingenium redijt, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non posset, & à Ferdinando solicitatus eadē ambitiosè affectata transfugij præmia inani spe præsumeret. Itaq; filius Byzātio fuga elapsus, quum incredibile gaudium afferre uideretur, summam calamitatē misero patri attulit: à regijs enim ignauisq; hominibus, quibus aliena uirtus oneri, &

calumnia

calumnia uirtutis odiò genita magno quæstui semper fuit, excitatus erat rumor, Perenũ adolescentem simulata fuga elapsum, cum Solymano trãsegisse, ut pater Hungaros propositis rerũ omnium immunitatibus ad Turcarũ studia traduceret, præmiumq; illi foret Pannonici regni præfectura, in spem quoq; propinquam regij nominis, si fata Stephano infanti Ioannis regis filio adolescentiam inuiderent. Perenus quoque non leuem aut obscurã uim famæ suspicioniq; præbuerat, quum per hybernorũ tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter & liberaliter agendo amicitiam mutuis magnisq; muneribus coluisset, & id quidem aliquanto studiosius & luculentius quàm deceret, cum eo præsertim hoste, cum quo nullum esset ab aduersa religione commerciũ, nec ullæ tum publicæ ad otium induciæ uigerẽt. Sed tantus inerat Pereni ingenio fastus & splendor propè regius, ut ei fermè centũ generosi & militares equi, uacui sessoribus præducerẽtur, ob idq; Ferdinando regi parum cultu decoram aulã, aut certè exhaustas opes exprobraret, quũ ille usquequaque à familiaribus suis immaniter direptus tenui apparatu, ægrè regij nominis splendorẽ tueretur. Ea luxus ostentatio regiorum animos nefariæ direptionis conscientia perculsos, ita altè perstrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum coniurantes, eum digito cõmonstratum, olere diadema regium, nec priuatum pati nomen posse prædicarent, adeò pronis & suspicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum uera testataq; de familiaribus minimè crederet, genio deceptus, falsa de alienis libentißimè ad animum transmitteret.

Eam quoq; affectati regni nutantisq; ingenij suspicionem uehementer auxerant literæ Pereni ipsius manu ad quosdam duces Hungaros scriptæ, proditæq; regi à Francapane Agriensi antistite: hic enim Pereno ualde infensus erat, quòd ille militari licentia totius Agriensis sacerdotij peramplos reditus alendis suis equitibus intercepisset. his autem literis opima nouaq; stipendia suam auctoritatem sequentibus polliceri uidebatur. At Perenus cum omni honore uerborum à Medice Viennam perductus, quum portæ appropinquaret, audiretq; obuiam Medici aduenisse Philippum Torniellum, rogauit ut sibi adaperta rheda alloqui uiros fortes generososq; liceret. Id uerò facilè cõcessum est, quòd tanta uiri claritas & spectatæ uirtutis studium non custodia modò & carcere, sed nec ambiguæ fidei suspicione digna uideretur. isq; ad eos conuersus: Me miserum, inquit, quem insontem immanis inuidia circumuenit, sed multò miserior Ferdinandus, cui domestici latrones & fortunas, & amicos, & deniq; regium decus eripiunt. Ita enim fit, ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricam gentem à studio fideq; penitus auertat, ac ob id de Pãnoniæ regno nõ temere desperet: post quàm mihi claritate natalium nulli secundo, & iam tribus bellis fortis fidelisq; nauatæ operæ præmia ab iusto rege promerenti, de filio Barbarorum seruitute erepto lætari non licet, quum pro incõparabili gaudio iniqua mea sorte, nõ dubius uitæ metus ante oculos obuersetur. An delatores ignauiæ suæ conscij in ipsa de me calumnia præcipui testes, capto custoditoq; parcent? qui nec famæ unquam regis pepercerunt;

perceerunt: clarißimus enim quisq; uel criminis insons, quum capitur, non conceptæ quidem noxæ pœnas, sed aduersam fati sui sortem subit, me tamen animus integer scelerisq; insons, quod unum Dij certi iudices calumnia circumuentis & miseris solatio relinquũt, hac cura liberat, liberabitq; hoc creduli infamiæ onere Ioachimus imperator, cui oborta suspicione tale mihi periculum imminere prædixerim, & me obiter insontem interfici malle, quàm iudicio corã non adesse confirmarim, & tum quidem, quum tantis meis septus copijs nullius uim timerem. Hæc obsecro nobilis officij uerba Ferdinando renunciate, ut in discrimine mei capitis maturè generoseq; deliberet, & quantum inter amicos & delatores intersit suo non alieno ingenio fretus intelligat. Nimis profectò miseri sumus duces, si re malè gesta ita plectimur, ut præuertisse belli Fortunã uideamur. Deserti certè ad Exechium, fœdeq; amißi exercitus Cazianer iustas fortasse pœnas dedit, quum insuitato oppressus metu imperij munus desereret, nec in ipso duce dedecoris quã mortis metus grauior esse uideretur. Vltrò enim sese custodiæ dedẽs, ita concepti pauoris crimine damnatus est, ut desperatis causæ suæ præsidijs effracto carcere, tam scelesto quàm infelici consilio ad Turcas trãsfugerit. Sed neq; summum imperium apud me dudum fuit, neque nos uicti sumus, si non uicimus, quòd nobili certè receptu persequentis hostis insolentiã egregiè represserimus. Pannoniæ autem regnum affectare, & tum promereri beneficio Solymani facilè potui, quum Ioanne rege morte sublato, expedienteq; arma Ferdinando, clientelæ opesq; meæ

& Hungarorum in me studia, non leui ad uictoriam momento, ualitura spectarentur, nec absurdam ob id, uel intempestiuam spem consilijs uiro Christiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnaboq; dum uiuam, contra Turcas, si se æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorum malignitate conflata iudicem præstiterit. Perorantem Medices, ut in clementia æquißimi regis spem reponeret, humaniter adhortatus est, moxq; fidele officium præstitit: ipseq; demum Torniellus uenantem nactus regem, ne quid durius de Pereno statueretur, opportunis precibus molliuit. Nec multò post Perenus, quum in dicenda causa, ut palàm audiretur, impetrare nequiuisset, in Ciuitate noua custodiæ traditur, uel nouæ perfidiæ, uel, ut credi par est, antiquæ leuitatis diuturno carcere pœnas daturus. Ita tres omnino reliqui antiquißimæ stirpis Hungari principes promerendo Pannoniæ regno pares, Valentinus atq; Maylatus, ac ipse Perenus, paribus propè insidijs uirtutis inuidia circumuenti, omnem spem excitandi Hungari regis discordi ac ob id afflictæ ipsorum genti sustulerunt: quũ hic sera instabilis iudicij sui pœnitẽtia fortè lugeat, illi uerò ad Euxinum Pontum, in catenis mortem miseriarum finem expectent, grauiore tamen Pereni conditione, quum illis à religione desciscentibus, maximi militiæ honores à Solymano liberaliter offerantur, hic uerò nihil à deprauato rege mitius expectet, quàm ut in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentum id bellum ex concilio Germaniæ aduersus Turcas susceptum, quod magnæ cladi plerisq; æquandum uidetur, quum Ferdinandus

dinandus à Boemis & Slesis atque Morauis, qui militum delectum collata pecunia redemerant, subsidia instantis belli nequicquam absumpserit, amissaq; existimatione Germaniæ uirium, uti iniuriæ expositus, ac inermis, audaces alioquin Barbaros, & tum ab ipsa uictoria insolentes aduersum se concitarit. Sub id tempus Paulus Pontifex suo uetere indicendi consilij proposito innixus, Tridentum tanto conuentui maximè opportunum delegit. Cupiebat enim satisfacere Cæsari, indulgereq; his Germanis, qui ab auctoritate Romani Pontificis Christianisq; ceremonijs desciuissent, ac tum maximè ullam urbem extra Germaniæ fines ipsi tutam aut commodam fore pernegarent. Eo autem, uti plerique putabant, audaci periculosoq; decreto, Pontifex eleuandam omnem timoris suspicionem existimabat, quo celebri edicto, si qua omnino aut cæci metus, aut improbæ cunctationis nota superioribus Pontificibus inhæsisset peculiari sua cum laude penitus detergi atque aboleri uideretur. Ita enim fiebat, ut Tridentinos Germanica loquentes lingua in ditioneq; Cæsaris constitutos, nec ipse quidem Lutherus reformidaret, quum patrum memoriam, Vicleffum & Hussium, impietatis nomine damnatos & Constantiæ concrematos audijsset. Sed postea præclarè compertum est, Pontificem hac in re Cæsari in spem priuati commodi obsequi uoluisse. Igitur circiter calendas Nouembres anno à partu Virginis supra millesimum quingentesimo & quadragesimo secundo Pontifex ex senatusconsulto, tres senatorij ordinis Cardinales Tridentum misit, qui bene auspicatò

inchoandæ synodi, futuræq; tot gentium frequentiæ sedem pararent, Paulum Parisium diuini ac humani iuris profeßione insignem, Reginaldumq; Polum Britannum, qui supra regiæ stirpis claritatē, & latinæ facundiæ laudem nemini ferè felicius partam, perfectum Christianæ uirtutis habitū præferebat, Ioānemq; item Moronum, secunda morum atq; doctrinæ fama per omnes Germaniæ conuentus legationis munere perfunctum. Hos secuti sunt aliquot præclari nominis episcopi: nam Pontifex ad repræsentandam eius ordinis dignitatem excellenti ingenio doctrinaq; supra centum descripserat, qui de ueritate rerū diuinarum saluteq; labantis Reip. in consessu gentium omnium disputarent. Veniētes Christophorus Madrucius Tridentinus episcopus, pari splēdore humanitateq; uir liberaliter excepit: nec multos post dies Peronotus Granuelius ab Hispania Genuam triremibus delatus, profectusq; inde Tridentum inchoatæ synodi famā excitauit. Cæsaris enim occultè mandata detulerat, quibus indicti concilij decretum locumq; ad eam celebritatē opportunè atq; rectißimè delectū approbabat, testabaturq; eo usurum esse Cæsarem maximo Reipublicæ cōmodo. Quoniā ipse ad prima Veris signa naues conscensurus, ut corrigendis publicis moribus censuram ageret, impiasq; aut certè obscuras in religione opiniones inuecta uera luce reuelleret, concilio adesse statuisset, nobili pioq; Sigismundi Cæsaris exemplo, qui constantiæ rebus ritè compositis terrarum orbem diris erroribus & pestilētißimo schismate liberasset. In eam quoque sententiam Antonius ipsius Granuelij filius, præcellentis

cellentis ingenij iuuenis, Atrebatum antistes, luculentã habuit orationem, non obscurè emißis quibusdã aculeis in Pontificium nomen, quòd sacrorum principes perpetuis ludificandi artibus, tandiu tergiuersando, necessaria atq; ideo suprema publicæ salutis remedia distulissent. Negauêre tres legati se quicquam publicè de mandatis audituros, ne uno eius aduentu synodus ritè cœpta crederetur. Eam enim grauißimarũ rerum & dogmatum cognitionem ad uniuersas Christianæ professionis gentes pertinere, expectãdoq; propterea sacratos uiros, qui ab ultimis Hispaniæ Galliæq; finib. & à Germanico Sarmaticoq; Oceani littore uenturi crederentur. Tum enim de Rep. optimè sperandum uideri, quum saluberrimo omnium consensu ad impetrandam pacem sanandosq; mores, & decernenda pia arma aduersus Solymanũ, ingenia, studia, ac uniuersæ deniq; omnium opes conferrentur. Eò enim Granuelius tendebat, ut Pontifex terrore concilij iniecto, ab instituta sacrosancti parentis ac iudicis æquitate discedere, proferreq; arma aduersus Gallũ pro Cæsare cogeretur: cum immani enim hoste fœderatum, exitiosamq; in immensum Christiano nomini Barbarorum amicitiam colentem, eo titulo maioribus quondã eius maximè specioso, quẽ præferret, indignum dicebant. Putarat etiam ab initio Cæsar, uetere suo incẽsus odio aduersus Gallos Pontificem in partes facilè perductum, uti maximis obsequijs atq; muneribus deuinctum concessa paulò ante Nouaria, prælataq; demum Farnesia domo, in qua (repudiatis aliquot illustribus generis, ipsoq; præsertim Cosmo Etruriæ principe exclu-

so) unicam filiam, Mediceas opes dotali hæreditate secum trahentem, nec tum Octauio quidem coniuge ad nuptias satis maturo liberalißimè collocasset. Quibus de causis amarior factus Cæsar legē in Hispania promulgarat, ne cuiquam externo pensiones, auctoritate Pontificū sacerdotijs impositæ, soluerentur, Michaelemq; Syluam Lusitanum Cardinalem legatum, pias dignasq; periculo cohortationes afferentem cōtumaci contemptione reiecerat, quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumaniter esset auditus. Certißimis enim speculatorum nuncijs ac literis compertum habebat Pontifex, Solymanum ea quæ imminebat æstate terra mariq; atrox bellum Christianis illaturum: & tum quoque circiter quatuor Hispanorū millia ad extremos Sabinorum fines hyberna protulerant, imminebantq; ita per Valeriā uiam Tyburtinis montibus, ut quum non longè à Pontificijs finibus Fabritius Columna, & Franciscus Vrsinus (ille paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium absens damnatus) exules uersarentur, non inanem metū Romanis incuterent, omnino similes ex funesta memoria ualde Columniorum & Cæsarianorum casus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nulla unquam terricula trepidanti, & Reip. nunquam oblito, ea inerat æquitatis atq; iustitiæ cura, ut priuato nomine ingratus, quā publico incommodo parùm grauis disceptator, Christianiq; officij prorsus imperitus existimari mallet. Prouidebat enim Franciscum, præclaro recentiq; suo & superiorum Galliæ regum studio de Pontificio nomine benemeritum, nequaquam temerè alienandum,
utpotè

ut pote qui laceßitus iniuria, à Romani Pontificis au-
ctoritate indignanter discessurus esse uideretur. His de
causis pleriq; senatores in contraria studia diducti, uti
antea capti sacerdotiorum muneribus, magnæ partis
senatus cum pudore ac infamia diuēditæ libertatis Cæ
sari & Gallo diuersis sententiis fauebant usq; adeò in-
temperanter, ut Dionysius ex ordine seruorum cucul
latorum in senatum traductus, Franciscum auito Chri
stianißimi cognomine spoliandum, persequēdumq; ar-
mis & diris imprecationibus diceret, obstrepente sena
tu intempestiuæq; facundiæ insolentiā reprehendente
quum Dominicus Cuppius Romanus senatus princeps
interrogando respōdisset, In cuius ergo tutela rei Ro-
manæ salus & dignitas erit? si pro Cæsare, à quo pro-
diti perditiq; sūmæ calamitatis incūmoda pertulimus,
contra eum quem insigni merito liberatorem urbis fa
temur, diuina ac humana arma nefario decreto expe-
diamus? non infacetè quoq; alius senator ad proximos
conuersus subiunxerat: Parcite, inquit, patres, non ini
quo enim iure latrat, qui famescit: ad opimum enim sa
cerdotium inops Dionysius quum anhelaret, libe-
ralitatem Cæsaris peracri studio prouocare niteba-
tur. At Pontifex sermones graui admodum aure ex-
ceptos, ita contracta uel remissa fronte transmitte-
bat, ut nihil ea patrum contentione grauari putare-
tur: ingenio siquidem egregiè composito, & per
omnem ætatem senatorijs artibus exaggerato, maxi-
mum prudentiæ munus existimabat, detegere homi-
num studia, nudare uoluntates, scrutari atque intro-
spicere sensuum recessus, in magnos scilicet usus pu-

blicarum actionum, quæ omnia tum solerter adsequebatur, quum in negotio dissentiendi materiam simulata cōsultatione præbuisset. Hinc collecta parataq; habebat respōsa, quæ legatis daret, excusationeq; legitima in alternos usus opportunè trāslata, utriusq; principis offensiones eruditißimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundeq; principū animos, tametsi eos antea tanquam à concordiæ nomine plurimùm abhorrentes, satis habebat exploratos, quum fortè Cæsar ad eum uti communem omnium parentem, sacrosanctoq; iuræ omnis humanæ litis disceptatorē, literas perscripsisset, quibus in Franciscum uehementer inuectus superiorum temporum iniurias, ruptaq; toties fœdera, & concitatum ad Christiani nominis perniciem Solymanum querebatur. Nec ideo dubitasset Franciscus, quin publicato ad defensionem insigni uolumine obiecta confutaret, adeò ut binis criminosißimis libellis ad inexpiabilem contumeliam editis, utrinq; regij honoris fama immaniter dilacerata spectaretur, eaq; obiter arcana prodita, inustæq; diræ factorum notæ omnem spem conciliandæ pacis excluderent. Ea siquidem maledicta in grauißimo momento læsæ maiestatis insanis peruicacibusq; animis, uti uerè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ipsos, sed ad miseras alienasq; gentes pertineret, quum integro pudore tueri regium decus uellent, & tamen hoc duorum & uiginti annorum curriculo supra ducentas urbes euastatas, castella amplius tria milia deleta, totaq; ea contentione ducenta milia hominum Christiani sanguinis interfecta faterentur, & subinde nihil

permoti

permoti uel accerbißimo humani generis odio, Deos ipsos uti nunquam miserorum præcibus affuturos, abdicata pietate contemnerent. Ceterùm Granuelius Tridento profectus, eadem, qua uenerat celeritate ad Germanos peruenit, qui conuentũ ad Nurumbergam indixerant. Deferebat enim certißima Cæsaris animi decreta, quibus grauißimarum rerum munus expediret. Ante omnia Guilermus Cleuensis regulus ad auctoritatem Cæsaris erat traducendus: cohortandæ liberæ ciuitates, ut Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adessent: Saxonum, Chattorumq; principes Henrico Brunsuicensi conciliandi, quorum armis propter sacerdotij controuersiam ditione nuper esset expulsus: prouidendum ne Germani milites impunè ad Gallorũ stipendia transirent: & commouenda deniq; omnium studia ad concilium celebrandum, qua in re Lutheranorum uoto potius, quàm æquißimæ Pontificis causæ fauere uidebatur. Neque enim concilium libero gentium omnium concursu celebrari poterat, nisi prius pax ipsa regumq; concordia pararetur, atque ita fiebat, ut promißiones Cæsaris, quibus Lutheranorum animos promerebat, nec ambigua ad id Pontificis uoluntas, tanquam inanes & nihil ad causam profuturæ à plerisq; irriderentur. Quis enim ab Hispania clarus antistes (quum in Gallia Georgius Maximiliano Cæsare genitus Valentinus episcopus, in itinere sub ipsam Rinconis atque Fregosij cædem esset interceptus, & Oceani Mediterraneiq; maris nauigationes Punicarum & Gallicarum claßium metus sustulisset) Tridentum omnino eundum esse arbitraretur? Quis

demum è Gellia insignis uir sacratus per Rheticas Alpes in eam urbem se conijcere auderet? quæ ad unum buccinæ cantum in potestate Germanicæ multitudinis futura crederetur, uel nolente obstanteq; Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipso periculo implorasse frustra esset. Nemini enim in dubium uerti poterat, quin legitimum atq; solenne concilium ipsa pace natura posterius censeretur, quoniam sublatis undique bellis humanas res tranquilla pace constitutas rerum quoq; diuinarum concordia sequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minimè potest, nisi uiri Christiani de interitu religionis ualde soliciti, pacem ante omnia ab obstinatis principibus uel coniurantes expostulent. Interea tantis in Belgio detrimētis affectus Cæsar, & uehementer indignatus Gallos ab se toties deuictos, se præsente Hispaniæ fines intrare ausos, ingens bellum parabat. Coniunxerat enim sibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, ut eius gentis auxilijs, quibus Galli antiquitus magnopere terreri consueuissent, ditißimiq; regis auro adiutus, multo quā antea ualidiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea societas ingrata suspectaq; Pontifici, utpote quæ sacrosanctæ maiestatis nomen maligna contemptione suggillaret. Vix eam enim homines qui pacem sperarent, non initam modo, sed ne tentatam quidem credebant. Mirum enim plerisq; uidebatur, Cæsarem tanta pietate, tantaq; honesti decoris existimatione præditum, summas iniurias animo deponere, inexpiabilisq; odij penitus obliuisci posse, ut cū in Galliam atroci odio deferretur atque ei omnino grauißimè nocere uellet, nullam uel pontifi-

pontificiæ dignitatis, uel obligatæ fidei rationem habendam putaret. Henricum antea Clemens Catharinã uxorẽ, quæ Cæsaris erat matertera, perinìqua animi libidine repudiantem, filiamq; subinde, uti spuriam à regni succeßione procul abdicantẽ postulante urgenteq; Cæsare sacris interdixerat, iusta quidem sed intempestiua seueritate: quum ille contumelia perturbatus ab auctoritate Romani Pontificis repentè discesserit, sacrorũ imperium & templorum opes inuaserit, ac immani demum truculentia Roffensem Cardinalem & Morum Christianæ uirtutis exempla, multosq; itẽ sacratos ac insontes uiros occiderit. Non fefellerat quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicij euẽtus, sed Cæsari iusta petenti, prolixeq; item pollicenti, nunquam se cum Henrico sine auctoritate Pontificis in gratiam rediturum, supremæ potestatis officium diuino iure uel negari uel differri nõ poterat. Itaq; exitialis ea simultas, causa commodoq; Cæsaris suscepta eò recidit, ut Henricus omnem iracundiæ suæ impetum in Pontificium nomen uerteret, consumptoq; ob id uetere odio, Cæsari iungeretur, repudiata paulò ante Gallorum amicitia, quòd Iacobum Scotiæ regem antiquo ipsis iure fœderatũ, ascitumq; à Francisco generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuissent. In ea autem contentione quum æquatis cladibus esset dimicatum, Iacobus florenti corporis specie insignis (ueneno an fato suo incertum) subitò certè correptus interijt, defecitq; in eo Stuardæ familiæ generosa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinq; Iacobos reges non intercisa stirpis

ſerie tulerat. Sed occulta & admirabili ſorte id regium decus ſingulis maximè funeſtum fuit, primò ſcilicet à coniuratis in conclaui trucidato, ſecũdoq; demum diffracti tormenti, dum id probaretur, uiolentia diſcerpto: quum mox tertium parricida filius, iuſta acie ad Sterlingum occiderit: ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ prodentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæſus meritas ſceleris pœnas daret, quintoq; filio eadem infauſtæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo, regnum rege orbatũ, ambiguis primo hæredibus, uagiẽte ſcilicet in cunis regia prole, ac mox uictoris Henrici arbitrio gubernandum ceßit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuuellum regulum auctoritate inſignem, exoptata libertate, multoq; inſuper auro donatos, eo cõſilio in Scotiam dimiſerat ut Anglicam factionem excitarent, cuius auſpiciis rex nouus eoq; beneficio Anglis aſtrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis comitiis crearetur, pulſo ante alios Dauide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hoſtibus prodi patriam paucorum flagitio pati non poterat. Is non multò poſt, uti ſuo loco dicemus, cum Grimano Patriarcha: Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, communicatis conſiliis Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortißimarum gentium auxiliis reductus, quæ priſcæ uirtutis ac innocẽtiæ decus tuẽtes, Picti olim dicti, hodie Syluestres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur à Gallis diſcederet, non inanem cauſam præbuit, parauitq; inexpectatam occaſionem Cæſari, qua recẽtis inimici opibus fretus antiquos hoſtes Gallos perſe-
queretur

quaeretur. Itaq; Cæsar, cum Britanno ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore constituto, Hispaniâ excedere, ac in Italiam ut in Belgas properaret, adnauigare constituit: ante omnia Philippum filium sextũdecimũ ætatis agentem annum, Hispaniæ regẽ appellat: ei totius regni ciuitates per legatos sacramentum dicunt: deligitur ipse Franciscus Couos, qui adolescentis ætatem regat, & negotiorũ omnium summæ præsit, Ferdinandus uerò Toletanus Albanus regulus militaribus copijs præficitur. Peractis autem cõuentibus, in quibus multa Cæsar, supplicibus libellis subscribendo indulgendoq; liberaliter concesserat, supra quadraginta myriades aureorum nummûm conferuntur, rexq; Lusitaniæ Ioannes grandi pecunia Cæsaris tantos ex futuro bello sumptus subeuntis inopiam subleuat. Erant enim uno tempore conscribendæ cohortes quæ secum nauigarent, & quæ præstò essent, ut eas Martinus Corduba, Alcaudetus regulus aduersus rebellantes Tremisenios in Mauritaniam transportaret. Postremò quæ per Oceanum in Belgas ad Gallicum bellũ ducerentur, earum numerus duodecim millium Hispanici generis peditum summã implebat. Germani uerò ab Genua superiore autumno ad Perpennianum transuecti, Hispaniæ præsidio relinquebantur. His administratis, & confectis rebus Cæsar Auriæ perscripsit, ut rostratas naues ad idus Apriles Barcinonem adduceret, ut quum onerarijs equitatus esset impositus, expeditè conscensuro nulla omnino mora ad nauigandum afferretur. Non defuère pleriq; proceres, qui eo discessu Cæsaris, uti minimè redituri, non ob-

ſcurè gauderent, quòd ſub nimis magno principe, imminuta licentia ſeipſis minores facti uiderentur. Mos enim erat Hiſpaniæ regibus eos indulgenter obſeruare, à quibus coli quàm metui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potius, quàm terrore regiæ poteſtatis adducti imperijs & legibus parêrent, quum incidente bello, rogati humaniter liberali ſtudio grauiq; ſumptu operam nauare conſueſſent. Elata enim generoſaq; ingenia certam fidem præſtant, nec ab æquitate diſcedunt, at ſi contempſeris facilè coniurant. Propterea Cæſar Padillianæ rebellionis tantiq; tum popularis periculi memor, liberas quorundam uoces indignas regijs auribus, famoſosq; item libellos, & atrox Mendocij Infantaſiorum reguli facinus, mira prudentia deuorarat, ut Philippo conciliata tranquillaque omnia traderentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum uidetur, in ipſo ludorum equeſtrium ſpectaculo præfectum rerum capitalium, ſceptro turbam ſuperbè dimouentem, quòd nec ſibi parceret, diſciſſa gladio facie uiolarat. Is conſpectus cruor proiecti ad pedes, ac iniuriam deplorantis uſqueadeò Cæſarem commouit, ut quũ in reum lege acturus uideretur, uniuerſi Hiſpani proceres ſpectaculo ac ipſo denique Cæſare deſerto, ad Mendocij domum accurrerent, uel contra prætorianos, ſi uis afferretur, ianuam defenſuri. Sed Cæſar graui iudicio totum iuſtæ uindictæ impetum ad diſsimulationem reuocauit. Hiſpania enim eo tempore, quanquam non inſida Cæſari, aliena tamen ab eius conſilijs, quibus bella ex bellis ſerebantur, uideri poterat: quòd perpetuis

petu is

petuis pecuniæ collationibus uarijsq; delectibus per tot annos grauißimè fatigata, magnum incommodum publicè sentiret: tanta siquidem uis auri contra legem commeantibus præsertim Ligusticis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi ac Isabellæ aurea numismata nusquam comparerent: Nihil enim ad publicas opes pertinere censebatur, si qui milites, aut quæstuosos in prouincijs gerentes magistratus, conuecta in priuatas domos peregrina præda diuites euasissent, & publico malo uirorum paßim in oppidis numerum, ipsa fœminarum multitudo superaret, nec requiescendi coalescendiq; prouinciæ auri atq; hominum feraci ulla spes, exercente Christiana arma Carolo, relinqueretur: quum Hispanorum legiones singulis propè annis, non in omnes modò Europæ regiones, bellicosæ gentis uictorijs atque sepulchris claras, & totam deniq; Africam, sed ad beatas quoq; noui orbis insulas in tanta siti gemmarum & auri condendis colonijs aduehantur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTOriarum sui temporis.

LIBER XLIII.

AGNVS & nunquam antea grauior Orientis undique belli metus, usqueadeò desperata pace, Europam inuaserat, ut nemo esset, qui non maximè timedum putaret, nec Solymano classicum canente, concursuris inter se uesano impetu nostris regibus, humana diuinaq; omnia miscerentur. Conspecta quoq; naturæ prodigia quæ non temerè maioris semper mali prænuncia creduntur, multorum mentes nouæ cladis expectatione suspenderant. Rubentes enim locustæ, satorum dira pernicies, stupendis agminibus ab Oriẽte per Illyricũ in Italiam conuolarant, quo itinere Turcarum aduentus portendi uideretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter absumptas segetes, prata quoq; uel rigua, uiriditate graminis, & magnas frondosasq; arbores, ocißimè toto foliorum honore spoliarent. Tremuerat etiam in Etruria iuxta Florentiam Mugellus ager in radicibus Apœnini, qua Seua fluuius decurrit, cultura, amœnitate, frequẽtia nulli secũdus. Ea subita clade, quæ noctu circa solstitiũ incidit, Scar-

pariam

pariam oppidum totum ferè proſtratum, aut magnis deformatum hiatibus uidimus: quum ſeptingentæ nobiles aut ruſticanæ domus in eo tractu centum ſtadiorum oppreßis multis mortalibus miſerabili ruina corruiſſent. Læto tamen Coſmi principis augurio, quum tot ædificijs circũquaq; laceratis & hauſtis, una ipſius Trebia uilla ſtupente populo illæſa conſtiterit. Qua de cauſa Paulus Pontifex cognito Cæſaris decreto, ac exploratis Solymani conſilijs poſt indictas ſupplicationes Vrbe profectus Bononiam iter extendit, uel niuoſo Veris initio atq; eo maximè ſenibus maligno. Neque enim grandæuus princeps uel in præſenti uitæ periculo committẽdum exiſtimabat, ut de pace deſperaſſe uideretur. Maturata ſiquidem profectione Cæſaris aduentũ præoccupare, atq; itẽ Tridentinis actionibus, ſi frequentes epiſcopi undiq; conueniſſent, ex propinquo uenturi famã præbere cupiebat, ſed arcani conſilij aliæ grauiores cauſæ ſuberant, quũ Mediolanenſis imperij dominatum affectaret: quòd præſenti pecunia comparari poſſe uideretur ab egente Cæſare, & ad Belgicum bellum properante. Quo ſuſcepto itinere ita Romanorum obteſtationes, detrimenta uectigaliũ, propinquorum preces, & quorundam ſenatorum incommoda contempſit, ne ſuo peculiari officio deeſſet ut alterutro euẽtu certam laudem petere crederetur, quum propoſitus eſſet ampliſsimus laborum fructus, ſi ipſo pacificatore atque auſpice reges ad concordiam redirent. Quòd ſi illi fatali correpti morbo inſanire pergerẽt, nihilo ſecius uirtute et pietate æquè magnus & felix eſſet: cùm ſua ſaltem illuſtri conſcientia, tum

bonorum omnium iudicio, postquàm uel obscuri uel desidis animi suspicione atque onere liberatus, totum quæsitæ pacis euentum Dei optimi prouidentiæ reliquisset. Discedente Pontifice, Rodulfus Pius Carpensis Romæ legatus, eximiæ uirtutis atq; prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam suscepit. Alexandro autē Vitellio, qui præsidijs bellicisq; operib. præerat, Leoninæ urbis muro cingendæ munus impositum, ut postquàm Roma ad orientem solem uasta intus & antiquis utiq; mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, uel paruis copijs defendi certum saltem, & tēporarium ad salutem perfugium in repentino periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus insigni iudicio sumptuq; Nicolaus V, inter optimos Pontifices literarum amore perillustris inchoarat: intermiserat successor Pius scribendi potius quàm ædificandi laudē sequutus. Paulus quoq; Martianæ suæ domus amœnitate captus, confisusq; longiori uitæ distulerat. Inde Sixtus inuidiosè pertimuit, ne ad auctorem primum, si perficeretur, cœpti simul & cōsummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit uoluntas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quàm securitati studere mallet. Alexāder porrò inaurasse testudines, arcemq; Hadriani insigni corona nobilitasse contentus, ut uel Dijs inuitis filio imperium strueret, aliò quàm oporteret ingenium detorsit. Iulium item excelsa ac admiranda paßim insanis propè sumptibus inchoantem, exorta bella ab ea cogitatione reuocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus, & portu ad

Centum-

Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea re Romanæ tranquillitate, qua beatus uideri poterat, de imminente clade dubitauit. Ab Hadriano autē ad uitæ exitum properante urbs ipsa neq; planè cognita neq; tota conspecta est: ut ipse demum Clemens appetente quidem ingenio, sed deterrente sumptu, dum fatali negligentia destinatum ad publicam salutem id opus differt, molienti urbi exitium Fortunæ limen aperiret. Iisdem fermè diebus quibus Pontifex Roma discedere maturabat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appetenteq; Vere in Pannoniam graue bellū parantem secutus, accuratis precibus impetrauit, ut Othomannica claßis Hariadeno Barbarussa præfecto Maßiliam mitteretur, quæ inimicis littoribus infesta distraheret opes Cæsaris, ualida belli mole Galliæ finibus incūbentis, interclusoq; Tyrrheno mari insularum ac Hispaniæ nauigationes impediret. Ea res multis purpuratorum deliberationib. agitata graues difficultates habuerat, contradicente præsertim obstanteq; eodem Solymano eunucho, qui post Lustibeium uxoris iurgio dignitate exutum, Bassarum ordinis princeps euaserat, ualebatq; ingenio et ingenti auctoritate, Indicis Parthicisq; bellis quæsita. Is non obscurè oderat Barbarussam, obtrectationeq; laudis omnem eius existimationē tantis laboribus mari partam, otio nauali conuellere contendebat, ita ut perorādo nullam aliā educendæ claßis causam, quā ut imperator uel periculo publico priuatis Hariadeni cō modis indulgeret, se uidere testaretur. Nec defuêre qui eū à Cæsarianis, et Venetis pecunia inductū putarent:

nam postea literas à Ferdinãdo Gonzaga Siciliæ præfecto, sibi scriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum hominem Hispanum promißis muneribus petebat, ut eius ingenio solertiq; opera Solymanus cum Carolo Cæsare honestis amicitiæ legibus iungeretur: & ipse quoq; Barbarussa quatuor aureorũ nummûm myriades ab Hieronymo Zanio legato Veneto sibi oblatas iactanter retulit, si ea æstate minimè nauigaret. Erat enim formidanda Veneto Barbarorũ claßis, totius maris inpotenti imperio superba, quæ assuesceret littoribus Christianis, & magni sumptus neceßitatem adduceret, si ornanda claßis foret, quæ Hadriaticum sinum & insulas tueretur. Itaq; Polinus, qui inter tot curarum æstus, desperata classe animum desponderat, nuncio decretæ claßis exhilaratus Solymano gratias egit. Is enim auditis & graui iudicio repudiatis suorũ sententijs, datam fidem præstare suæ dignitatis esse statuebat, uel cũ discrimine tantæ rei, cuius iacturã uel immensum auri pondus minimè resarciret. Biduo post Rostanes gener, ac ipse demũ Eunuchus, quòd ita cordi erat Solymano, Polinum honoris causa solennibus epulis exceperunt, amicitiam et gratiam eo claßis munere benignè adauctam gratulantes. Polino demũ dono datæ sunt pretiosæ ex auro textili talares togæ, bini quoq; insignes equi eximiè phalerati, & pocula aliquot argentea. Dignioribus uerò ex eius comitatu sericæ uestes impositæ. Discessuro autem Solymanus, classem ut incolumẽ præstaret atq; reduceret magnopere commendauit, eiq; literas in hanc sententiam cõscriptas ad Franciscũ regem deferẽdas dedit, præscriptis

ptis quidem glorioso fastu tot regnorum titulis. Classem, qualem quantamq; petisti, omnibus rebus ornatissimam Polino fraterna liberalitate concessi. Imperatumq; est Hariadeno maris præfecto, ut eius consilijs obtemperet, ac arbitrio demum tuo cum hostibus bellum gerat. Tu uerò rectè amiceq; feceris, si classis rebus feliciter gestis Byzantium reducetur. Cuncta autē tuis meisq; uotis prosperè cedent, si grauißimè caueris ne te iterū Carolus rex Hispaniæ æternus hostis tuus pacis mentione decipiat. Tum enim æquißimā pacem dabit, quū regiones eius omni belli clade uastatas excusseris. At Polinus extemplò Byzantiū reuersus, classem ab Hariadeno, qui diu noctuq; multus in nanalibus fuerat, egregiè refectam instructamq; remigibus reperit, tanta adhibita celeritate, ut ad quartum calendas Maias conscenderint, petita primò Eubœa ad Caristium promontoriū, quod hodie Mantelium uocant, ut inde coniunctis sibi aliquot triremibus, quæ tardius exornatæ sequebantur, ad Meleam contenderent. Superata autem Malea, tota claßis, reflantibus Etesijs, in Laconicum sinum coniecta, Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, superare non potuit. His aduersis uentis allata mora est nouem dierum, sed secunda demum tempestate Hariademus Methonem adijt, atq; inde cum classe centum & decem triremiū, biremium uerò circiter quadraginta, quas prædones adduxerant, Ionium præteruectus ad Messanæ fretum peruenit. Conspecto Rhegio prædones descenderunt, Barbarussa ad idoneam stationē classem promouit. Rhegini deserta urbe profugerant, sed Didacus Gaetanus

Hispanus arcem tenebat. Is Polino colloquiũ petenti, quũ nihil responderet, & in subiectis collibus prædones spectarentur, tres Turcas tormentis interfecit. Eo sociorum casu accensi prædones urbem irruperũt, & quòd inanes essent domus incenderunt, ægrè id ferẽte Polino, & Barbarussa incendiarios ad pœnam à trierarchis deposcente: inde quoq; tormenta muralia in aduersum arci tumulũ comportata. Ea paucis ictibus ita Hispanũ, lachrymante uxore, terruerunt, ut se atq; omnia dedens muro demiserit. Ei Barbarussa, orante Polino, uxoriq; & liberis libertatẽ concessit. Reliquis autem in tẽplo ab iniuria custoditis, arcem militi diripiendã dedit. in his fuêre circiter septuaginta Hispani milites, et multò plures Rhegini ciues, qui in seruitutẽ abducti sunt. Sed demum Didaci filia, eximiæ uenustatis uirgo, in quam senex Barbarus procaces oculos coniecerat, ad prætoriam nauem sic perducta est, ut eam ilico Mahometanis initiatã sacris legitimæ uxoris loco habuerit, & Didacũ patrem aliquot post menses ad portum Herculis inuisentem filiam, tanquam socerum humaniter, liberaliterq; susceperit. Iisdem fermè diebus circa solstitiũ, quibus Barbarussa magnæ Græciæ, & citra Messanæ fretum Brutiorum orã percurrebat, Carolus Cæsar, aliquot cohortibus, & septingentis circiter equitibus in onerarias naues distributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam peruenit, tardiore ob id nauigatione, quòd onerarias extra conspectum rostratæ classis minimè relinquendas existimabat, ut si mare tranquillum, & solstitiali malacia constratũ foret concidentibus omnino uentis,

rostratæ

rostratæ demum onerarias, uel immobiles remulco, ad conficiendum cursum protinus adiuuarent, elusa & despecta Gallorum classe, quæ tutissimo in portu, ut errantes aut uento destitutas inuaderet ad Massiliēses insulas excubabat. Exceptus est Cæsar ornatissimo Aurianæ domus apparatu, præstoq; ei affuêre Alfonsus Daualus, & Ferdinandus Gonzaga, ipseq; mox è Florentia Cosmus Medices, ac è Bononia missus à Pontifice Petrus Aloisius Farnesius, Octauij Cæsaris generi pater. Hic adolescens diu in Hispania socero comes eadem uectus prætoria naui in Italiam redierat, iturus ad uxorem, quæ Ticinum usq; progressa patrem & maritum expectabat. Cæterùm Farnesius qui ea de causa uenerat, ut ad explicanda maximarum rerum consilia, colloquio dies & locus diceretur, ad id prædurum atq; difficilem Cæsarem reperiebat. Erat enim tum Cæsar contracto uultu sermoneq; factus amarior quòd Hispanico simul & Belgico lacessitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atq; eo sæpius ab se amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetrasset. Propterea minimè, uti aliâs familiaris, nihil sibi in Germaniam properanti colloquio opus esse respondebat, ne reliquum æstatis tempus, Sicambrico destinatū bello, inutili mora deperiret, quando recentibus iniurijs affecto nullus conciliandæ pacis locus esset relictus, nec decorū Cæsari uideri posset de cōcordia cogitare, nisi prius uindicatis iniurijs, tū demū matura & certa pax ac ipso uictore peteretur. In hāc quoq; declinandi colloquij sententiam abruptè filiam à Bononia literis acciuerat, ut eam ex itinere apud Ticinū inuiseret,

postquàm Pontificem minimè uisurus esse uideretur. His cognitis Pontifex Cæsarem reip. causa demulcendum ratus, Alxandrum Farnesium Cardinalem magnis itineribus Genuam misit, breuiq; eius iuuenis maximè illustri solertiq; ingenio, quum summa quoq; ad persuadendum inesset auctoritas, Cæsar adductus est, ut ad Buxetum cum Pontifice iungeretur: id est oppidum Palauicinæ familiæ inter Cremonam atq; Placentiam, sed ea conditione, ut triduo plus colendo audiendoq; Pontifici se daturum negaret. Fuêre qui existimarent Cæsarem ad id se inuitum trahi uideri uoluisse, ne Britanniæ regem, dudum non obscuro fœdere contra Gallos percusso sibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio suspicaci repentinoq; eo congessu alienari posse putauerat, quoniam ex diuini iuris censura impietatis crimine damnatus, Pontificium nomen immani odio persequeretur. Sed Cæsari arma paranti cogenda in primis erat ingens pecunia, quæ expectari posset à Pontifice, si Octauius gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Augusta auctoritate crearetur: ea res uideri poterat decora Cæsari, honosta Pontifici & Venetis longè gratissima, quòd ille sese, eo liberali facto, affectatæ summæ potentiæ inuidia liberaret, filiamq; obiter tanto dotali munere supra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret: hic uerò singulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde expedita arma Turcis inferrentur, & Veneti Neapolitano fœderi sincerè satisfactum esse iudicarent: quum in conditionibus prolixè cauissent, ne quisquam Austriani sanguinis Mediolani princeps

ceps

ceps à Cæsare diceretur. Apparabat quoq; Frãciscum Galliæ regẽ, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tulisset, ac eum deniq; à Cæsaris iniuria magnis opibus defendisset, haud grauatè expectationi Veneti senatus, & uoto Pontificis assensurum. Quid enim commodius Gallo quæri, uel exoptari melius posse, si attenuatis atque defeßis Galliæ uiribus expedita requies quæreretur, quàm ut Gallia Cisalpina Hispanis atq; Germanis militibus exonerata, Carolus Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octauius Insubrib. imperarent? quum ille dimidio exutus regno ab infirmis opibus, opportunus iniuriæ fieret, nec Octauius, si fata Cæsari longiorem uitam inuiderent, Hostium Gallorum impetum esset laturus. Verùm tantæ rei negotium magnas ad explicandum difficultates includebat: quòd præalto consilio Cæsar, si transigendum foret, suis omnino præsidijs munitas arces tueri uellet, nec ipsi Põtifici, pari solertia rationes subducẽti, expedire pecuniam placeret, nisi omnino libera atq; integra ditionis poßeßione potiretur: nec aliter quoq; Venetus senatus Octauij tutelam esset suscepturus. Huic consilio unus omnium Alfonsus Daualus uehementer incumbebat, quum diuersi Gonzaga atque Auria grauißimè dissentirent. Is enim præclaro studio Cæsari simul atq; Pontifici gratum facturus eò tendebat, ut Insubres, apud quos in honore militari uiginti annos fuisset, pietatis & clemẽtiæ nomine ab acerbißimis tributis ad inopiã redactos inuecta pace subleuaret. Propterea in eam spem à Cæsare missus, Parmã ad Pontificem uenerat. Sed Cæsar uetere suo innixus consilio, nẽ

Mediolano unquam excederet, in itinere cum Cosmo de redimendis arcibus opportunè transegit, ita ut supra ducēta milia aureorum nummûm in bellicos sumptus soluerentur: Florentinæ quoque arcis, ac item eius quæ est ad Liburnum præsidia, nutu & sacramento Cæsaris tenerentur. Eas inimici Cæsaris, ad cumulandam concepti dominatus inuidiam, & hostes Cosmi ad eleuandam eius existimationem, Etruriæ compedes appellabant: quasi Cosmus temporario beneficio regnare uideretur, & Cæsar dißimulanter, ac ideo lentis paßibus ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruria in prouinciam redigi tutò posset, Cosmo fortunam atq; potentiam, uti aliunde ab initio partam, inuideret. Ea itaq; celebri liberalitate Cæsar, insignem benefici moderatiq; animi laudem tulit, quum malignis suspicionibus extincta inuidia inexpectatus occurrisset. Nec minore præstantis ingenij iudicio expetiti muneris beneficio Cosmus respondit. Deductis enim omnibus Hispanis, qui in arcium præsidijs erant, non Italis demum, uti plerique crediderant, sed Germanis ac Hispanis ab se delectis custodiendas arces attribuit; ad declarandam gratißimi & maximè fidelis animi magnitudinem, ut aliquanto arctius beneficio nobiles animos obstringi, quàm metu contineri Cæsar agnosceret. His de causis Pontifex, cùm personæ, tum Reipublicæ dignitatem domesticis commodis anteferre non dubio pudore coactus, priuati eius consilij cogitationes penitus abiecit, in eamq; unam omnino curam totus incubuit, ut Cæsar, repræsentato Ferdinandi fratris periculo, &

propo-

propositis æquißimis de pace conditionibus, ab instituto bello contra Solymanum uerteretur. Pontifex prior Buxetum uenit. Postero autē die, occursu totius aulæ Cæsar exceptus est, complectente demum Pontifice, & honoris causa supra medium conclaue summa arcis cœnacula tanto hospiti concedente, ita ut bina cohortiū & equitum præsidia, sub signis pari propè numero, pariq; uigilia, arcis ac oppidi portas æquata securitate custodirent. Cæterùm Paulus uel tridui colloquio, quanquam singulari memoria summaq; prudentia & pietate, ea sedulò commemorasset, quæ graui momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum inueteratóque odio à Gallorum amicitia penitus abhorrentem expugnare non potuit. Totus enim Cæsar ira turgidus in Cleuensem intento ad uindictā animo ferebatur, tanta uehementis ingenij contentione, ut cum Austriam Barbarorum incendio breui arsuram crederet, nihil se eam patrimonij miserè deflagrantis flammam respecturum esse testaretur. Indignum enim esse nomine Cæsaris, à subditis imperio beneficiarijsq; suis cōtumeliam ferre, nec ulcisci eos, qui malignitate atque perfidia inducti, nullaq; prouocati iniuria geminato scelere, & ab se legitimo Augustæ potestatis imperatore, et quo nihil flagitiosius patrari posset, ad infestißimos hostes defecissent. Francisci porrò regis amicitiæ nunquam se confisurum, quòd ille toties ruptis fœderibus fidem fefellisset: quòd more gentis immodicos ac aliena semper appetentes spiritus gereret: nunquam pacem pati posset, nec toties fracta, atq; perdomita arma deponeret. Cæsare pacem

abnuente, Pontifex postulauit, ut postquàm ipse hortando nihil profecisset, senatores Cardinales de concordia Reipub. Christianæ commodo disertè uerba facturos audire minimè grauaretur. Pertinere enim plurimùm ad eleuandã, uel parùm æqui, uel omnino pertinacis animi opinionem, si in senatu libera uoce proferret, cur à communi concordia dissentiret. Id uerò Cæsar honori senatus facilè tribuit, nec multò post uocatis Cardinalibus, Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus est: Nisi longè maximum, quod Reip. diuturnis affectæ malis discrimẽ imminet, Auguste Cæsar, omniũ animos uehementissimè cõmoueret, rem profectò toties actitatam, rursus agere maximè absurdum putassemus. Sic enim hic frequens senatus, cùm pristinæ tuæ constantiæ, tum modestiæ suæ meminit, ut priuatis colloquijs uigilantissimi atque optimi Pontificis officio grauissimè satisfactũ intelligat. Sed dirus hostis in limine crudelia arma concutit, mareq; Ionium magnis eius classibus constratũ esse nũciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tãta deniq; fortuna summus imperator, neglecta Pannonia deserto fratre, Italiæ, Siciliæq; littoribus Barbaro penè proditis, auersus in Belgas contendis, scilicet ut quũ ignobili uindictæ studio rebellantem regulum debellaris, peruersæ laudis famam quæras: quasi rectissima, et perillustris laus aliunde, quàm à confecta pace, susceptoq; sacro bello petenda uideatur. Aequo igitur animo tuleris, Auguste, si decreti tui nouitatem nõ insulsi homines admirantur: nam quum in periculo publica sit salus, occultas consilij tui ratione excutiunt, omitti

uictoriam, parari cladem, religionē altius reuelli maximè dolent, agnatasq; Cæsaribus, & tibi proprias uirtutes requirunt, ueræ scilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præsentis animi pietatem, quarum rerum, quum tibi esses omnino persimilis, præclara nō uno in loco, & quidem imitanda posteris documenta reliquisti. Sed in te una maximè pietas refulsit erga Deum diuosq; immortales, qui te hac incedentem uia, & ritè uota nuncupantem nusquam fefellerunt. Noti enim quanta euentus felicitate responderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum uirium tumentem fastu, solo propè castrorum tuorum fremitu profligasti, Barbarussamq; acie deuictum ac exutū regno, terra Africa depulisti. At illi tibi demum ad intestina bella, si non iniquè, importunè tamen cōuerso, minus arriserunt, scilicet, ut salutem tuam, non uictoriam sibi curæ esse ostenderent, & præclarè monerēt, ut à Christiano sanguine temperares. Rediisti siquidem è Prouincia incolumis, quum tertia ferè pars exercitus non hostili gladio, sed tabe consumpta perierit: uerùm aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania, Solymano ad occupandam Budam aduentāte, in Africam traijcere properasti, quū à te supplex frater opem imploraret, retentarēt Germaniæ proceres, mœstiq; Hungari tuo discessu se proditos quererentur: traiecisti scilicet durißimo anni tempore, ut cuncta terræ marisq; pericula, ad exiguam nec satis nomini tuo decoram uictoriæ spem subires: neq; enim & Eunuchus & seruus Asanagas cum ipso nobilißimo imperatore hoste, tum præsertim Christiana terga immaniter

cædente, uideri poterat comparandus. Sed te, nosq; tecũ omnes, capitis tui aleam subituros, Dij superi præclara miseratione conseruarunt usqueadeò clementer ut tibi in eo calamitatum omnium concursu, incomparabile trophæum de deuicta Fortuna concesserint. Ergo si tam grata, quàm pia mente, Deorũ beneficio cõmoueris, te ipsum hodie profectò uinces, quòd certè magis pulchrum decorumq; fuerit, quàm fortunam rerum omnium dominam admirabili constantia superasse. Hæc quidem agnoscis, Cæsar, & quæ tua iudicij atq; memoriæ uis est, ad gloriam tuam, & seculi felicitatem pertinere confiteris: sed cum Gallo nunquàm stabilem amicitiam, nunquam securam pacem parari posse contendis, quòd tibi ea gens è summis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, noua spe, noua libidine semper inquieta uideatur. Hæc certè suspicantem à communi concordia auertunt, auertentq; semper. Nulla enim grauior pestis humano ingenio insidet, quàm altè concepta suspicio. Ea enim quum te semel irrepserit, ægerrimè uel maximè illustri ratione conuellitur. Noli, generose, pieq; Cæsar, ullo modo pati, ut in te uel minima suspicacis ingenij nota resideat. Pátere autẽ si quid prædurum in intimis sensibus obcalluit, ut id totum Christiana pietate molliatur. Honestissimis siquidem nominiq; maximè decoris conditionibus, quas prudentium & reipublicæ amantissimorũ hominum iudicio descriptas dudum perlegisti: rex Gallorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata restituit, ut Mediolano tua liberalitate, beneficiarijq; iuris nomine recuperato, communem

hostem

hostem Barbarum, coniunctis armis persequatur. Vt nihil porrò, uel occultæ fraudis, uel parùm sinceræ fidei pertimeas, qui nihil nunquam inuicti animi fretus altitudine timere didicisti, cuncti ferè principes, inita societate fœderum sponsores, eadesq; aderant, ut iustis armis sanctas pacis leges, iuraq; omnia tueantur. Hanc à te pacis conditionem ante alios orat & exigit Carolus Allobrogum regulus, innocentia tantùm sua depulsus regno, & quòd longè miserrimum uidetur, per septem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. Hanc item Veneti, tanquam ex fœdere debitam reposcunt. Eandem regna tua, perpetuis tributis eneruata, tuorumq; præsertim, ac hostium rapinis crudelißimè diuexata, suppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obsecro Cæsar, fraterna pericula, Hungarorum supplicantium lachrymæ, senatus preces: Valeat ipsa sacrosancti Pontificis authoritas, pijs, atque optimis nunquam spreta regibus, ut Christianus orbis, luctu, miserijs, & Barbarorum metu liberatus, post impetratam tuo incomparabili munere pacem atq; concordiam secundißimè reflorescat. Ad ea Cæsar, ut à uetere consilio discederet, nihil omnino, uel amplißimi uiri facundia, quæ in Grimano summa censebatur, uel eius sacrati ordinis dignitate permotus, grauiter respondit. Nihil à se in toto uitæ cursu uel ad gloriam, uel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melius concupisse, quàm ut exoptata seculi securitas, cum tranquillitate rerum omnium pararetur, nihilque demum antiquius habuisse, quàm pace potiri, ut

inde aduersus Barbaros arma distringeret, cuius uoti ac instituti sui præclara exempla, in Pānonia, Græcia Illyrico, & tota deniq; Africa rebus gestis ostenderit: sed laceßitum Gallorum iniurijs, retractumq́; à nobili incepto bella cōficere nequiuisse. Nemini enim tutam pacem, utiliorē, chariorēq; uideri, quàm ei ad quem iure optimo ex sacri belli uictoria, cùm speciosißimi spes triumphi, tum inusitatæ laudis prouentus obuenirent: sed Gallos semper noua odia ex antiquis simultatibus serentes, ipsius semper, maiorumq́; suorū obtrectasse laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legitimis regnorum hæreditatibus inuidisse, quòd rite nuptas lectißimas uirgines impudentißimè repudiarint, sacramenta fœderum abiurarint, nihilq; unquam sanctius habuerint, quàm quum ex commodo luberet, à fide ac amicitia defecisse: id præclarè perspectum esse planeq; cognitū imperatorijs comitijs, quibus multo auro suffragia præuertere conati, ambitiosæ malignitatis, atq; stultitiæ graui sumptu ignominiam retulerint. Postremò ab ipsis concitatos Menapios atq; Sicambros, ut Brabantiorum regionem incenderent, euocatumq́; nefaria crudelitate ad omnium perniciem Solymanum, ut Austrianæ domui quàm maximè noceretur, quum nunquam antea in eam maleficio & contumelia temperassent. Ab his autem obiectari sibi inducias Rinconis atq; Fregosij cæde uiolatas, cuius patrati facinoris ipse prorsus fuerit ignarus, & pœnam deniq; Georgio patruo pecunia redēpto nuper exoluerit. Proinde nunquam se ad animum concordiæ mentionem admissurum, nisi Belgarū suorum iniurias de rebellibus

incendia-

incendiarijsq; latronibus uindicaret. Id enim dignum uideri Cæsaris maiestate, omnia belli detrimẽta æquo animo perferre, sed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem, & summi Pontificis, & totius deniq; senatus gratiam, honori, ac emolumento esse debere, non detrimento atq; dedecori. quid enim in re sua potius quàm aliena sapienti, & satis superq; Galloum fidem experto, absurdius atq; dementius, quàm iniqua pacis cõditione, Cisalpinæ Galliæ imperio spoliari, ut Francisci regis minori filio, Britãniæ citerioris hæreditate penitus excluso, nouum ex alieno patrimonium paretur, quo demum Galliæ augeãtur uires in Italia, & suæ protinus minuantur? Ea quoq; insana aut certè præpostera liberalitate, liberas nauigationũ, ac itinerum sibi eripi facultates, quum repetere Hispaniã & Germaniam inuisere singulis propè annis necesse foret. Malle se Augustæ dignitatis penitus obliuisci, & acclamatum Cæsaris nomẽ ultro deponere, quàm indignanter pati, ut terra mariq; portus, hospitia, trãsitus, à dubijs uel ingratis clientibus impetranda uideãtur. Postremò Cæsar sensim exardente facũdia, eadem ferè commemorauit, quæ superioribus annis, cùm Romæ, tum Nicææ etiam & Lucæ expetentibus pacẽ responderat, quum eã causam disertè atq; accuratè perorasset. Adeò enim constanti ingenio, præsentis potẽtiæ suæ iura defendebat, ut remotas etiã spes amplioris fortunæ solerti ratione tueri, proferreq;, non imperitis rerum non obscurè uideretur. Ita uerò flagranti animo in Cleuensem iracundiam intenderat, ut Solymani impetum facilè cõtemneret, neq; multùm fratris

periculo commoueretur, & mihi demum, quod minimè prætermittendum uidetur, ipsius discedentis manum osculanti, alacri familiariq; uultu diceret. Expedire te, inquit, Ioui calamos oportet, ut quæ iam gesta sunt in historijs tempestiuè perscribas: nam hoc armorum motu, magnus profectò tibi noui operis labor paratur. Cæterùm Pontifex, quanquam conciliandæ pacis consilio deiectus, rationem & studiũ æquitatis, ueræq; gloriæ decus, alioqui semper eximium in Cæsare, cæca obstinatione superari mirabatur, Fedinandi tamen regis pericula, Reipublicæ pariter ac amicitiæ causa se minimè neglecturum Cæsari cõfirmauit. Nec multò post, Baptistam Sabellum prætorij præfectum, & Iulium Vrsinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines transmisit. Quinq; diebus eo colloquio frustra consumptis, & Cæsare in Germaniam contendente, Pontifex pari digressu Bononiam est reuersus, ut festũ diem, Petro Apostolorum principi dicatum, solenni ceremonia celebraret, quo die Barbarussa à Pontijs insulis ad Tarracinensium littora delatus, Ostiã peruenit, tanto terrore hominum ab ora in montes refugientium, ut populus Romanus subito metu concitatus in fugam, Vrbem omnino deserturus esse uideretur, nisi à Polino literæ ad Rodulphum legatum conscriptæ perlatæq; Romã per Tarracinensium prætorem tumultũ magna ex parte compreßissent. In hanc enim sententiam ille perscripserat: Claßis, quæ à Solymano ad præsidium Galliæ Barbarussa præfecto mittitur, ex præscripto mihi paret, ut nemini præterquàm hostibus nostris noceat: itaq; edi-
cito

cito Romanis, cæterisq; Pontificiæ ditionis oram inco lentibus, ut nihil hostile à nobis timeant. Nusquã enim fidem ab eorum imperatore mihi præclarè datã Turcæ uiolabunt, & uos pro cõperto habetis Franciscum Galliæ regẽ nihil habere antiquius, quàm ut rem Romanam non incolumen modò, sed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria defensam uelit. Eadem quoque usus diligentia Polinus Neptunianis ac Ostiensibus adeò animos confirmauit, ut expetentibus Turcis uenale pecus, & reliqui commeatus copiã adduceret, & ex nauigijs Campano uænali uino onustis, quum ea in portu hæsissent, trierarchis aliquot amphoræ, in usum seruorum remigum præsenti pecunia uenderentur: acciditq; ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuuencis singulos ex Brutijs captiuos à prædonibus impetrarent. Sed ciuitas nocturno præsertim metu consternata, uel ipso legato ex aliena promißione propriam obstringente fidem, & uultu interrito animi securitatem in eo periculo præferente, ut quicquam de salute publica Barbaris crederet, adduci non poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto uigilum, multis accensis funalibus ad coercendã fugã, per omnes regiones discurreret, paßimq; abire classem nemini infestam, & nihil propterea metuendam prænunciando, timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tyburtinum trepidæ mulieres cum paruis liberis effundebantur, eratq; eius nocturni tumultus facies, sicuti mox decedente periculo ridẽda iuuentuti, ita tum omnibus fœda & miserabilis, quum matronæ, nubilesq; puellæ,

& sacratæ quoque uirgines è claustris in publicum se proriperent, oblitæ pudoris, ab obuio quoq; in tenebris, ut ad proximas portas iter monstraret, lumenq́; præferret luctuosis uocibus exorantes. Romani interim ciues, & diuites inquilini concursu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad ferendam opem opportunus, ut præsidia pararet acciretq́; ad Vrbem copias, flagitabant: nullæ enim erant in Vrbe ad custodiā cohortes, quum antea nihil ab ea classe hostile ueritus, non temere ad inanes metus ærerio parcendum iudicaret. Sed ita demū euenit, ut quum salua Vrbis dignitate præsidium negare uix sibi tutum foret, subitariæ cohortes è proximis Tuscis, & abeunte iam classe, in Vrbem graui ac inutili sumptu uocarentur. Barbarussa autem ad ostium Tyberis aquationem longè optimā nactus, triduo post inde discessit, Etruriæq; oram atq; Liguriæ sine maleficio præteruectus, Massiliam rectā contendit. Eodem quoq; tempore & ipse Solymanus ab initio maturandum sibi ratus, ne ultra Budam prouecto, æstatis tempus ex natura Pannonij cæli in pluuias autumnales præceps, in cursu gerēdarum rerum deficeret. Itaq; Sauo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Persamq́; Vlamanem, ad expugnandum Valponium præmittit, hos quoque Achomathem Europæi equitatus magistrum subsequi iubet. Erat id oppidum ad Draui fluminis ripam positum, non lōgè ab Exechio, fœda Austriani exercitus fuga, & Bacchithij Pauli, Ludouiciq; Lodronij fortissimorum ducum cæde, percelebre. Tuebatur autem locum præsidio ex clientibus imposito, Petri Pereni uxor, eadē & Alexij

Tursonis

Turſonis ſoror, quæ marito ab rege cuſtodiæ tradito, uirilem animum induerat: ſed defenſores, quanquam egregiè munitum erat, uim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hungaros omnes in deditionem clementi conſilio accepit, ſeruauitq́;, ut, qui agros colerent, propoſita libertate in prouincia relinquerētur. Inde uerò ad Soclos Perenianæ etiam ditionis oppidum exercitus ductus, ubi aliquandiu & quidem acerrimè, inuadentibus Turcis repugnatum eſt, quòd amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant ueri Turcarum hoſtes, multitudinem incolarum ad perferendos labores contēnendaq́; pericula cohortando, ante alios fortiſsimè Turcarum audaciam propulſarent: ſed ubi multis acceptis uulneribus, territaq́; & recedente à muro Soclenſium turba, irrumpentium hoſtium impetus ſuſtineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponienſium exemplo, facta deditione ſalutem ac libertatē impetrarent: ſed his iratus Amurathes, nulla pactione, ſed arbitrio ſe dedentes egredi paſſurum reſpondit, atq; ita exeuntes porta ad unum omnes interfecit, ut ea crudelitate reliqui, qui ſpē in armis potius quàm in Solymani clementia reponerēt, collata utriuſque oppidi fortuna terrerentur. His cognitis rebus Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit, & paratis exploratisq́; rebus omnibus, è Buda cum uniuerſo terreſtri naualiq́; exercitu ad expugnandum Strigonium contendit. Erant in præſidio Liſcanus Hiſpanus, arcis cuſtos, ſenioris Liſcani propinquus, qui ad Caſſonium, uti ſupra docuimus, ob ereptas fruges ab agreſtibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quā bel-

licis muneribus obeundis. In urbem autem missus ab rege Salamanca pariter Hispanus, non admodū peritus belli, & ante periculum uanißimus hostium contemptor. Is præter paucos Hispanos eius amicitiam familiaritatemq; secutos, Italicas cohortes duas effecerat ex his militibus, qui Medice præfecto claßis, Alexandroq; Vitellio in Italiam redeuntibus, in Pannonia remanserant, Alexij Nardoi & Vicentij Matricij signa sequentes. Ad hos accesserant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Tristanus Fortaler, & Franciscus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum summam efficiebat. Paulus autē Strigoniensis antistes, præclaræ erga Ferdinandum fidei, in pacatam regionem abierat, quòd desperata uenia à Solymano certum cruciatum expectaret, quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis semel restitutus, iterum ad Ferdinandum defecisset. Strigonium in præalta ripa arcem habet, indeq; Danubium subterlabentem latè prospicit, ex aduerso editum habet colem, qui portæ urbis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula desunt, per quæ emißis tormentis subeūtium hostium latera feriuntur. Is structuræ mos antiquis erat, quum nondum reperto bombardarum artificio, arietibus & balistis ingentibus & turribus ligneis urbes caperentur. Propterea Vitellius et Torniellus superiore anno ad inspiciendam loci munitionumq; naturam à rege mißi, ægerrimè defendi urbem à maximis præsertim copijs oppugnatam retulerant, quòd ab eo colle tormentis statuendis à Barbaris occupato, cuncta introrsus supernè conspecta ferirentur, & ea esset natu

ſet natura mœnium, ut quanto propius hoſtes ſuccederent, tanto tutius protecti ab imo ſubruere murum poſſent: quibus difficultatibus, ueteres peritiq; milites, qui Strigonij præſertim hybernarant, nouis operibus occurrebant, magnaq́; alacritate ante periculum, ut iactabundis accidit, mirificæ uirtutis operam pollicentes, Solymani aduentum expectabant. Sed ubi Barbarus hoſtis undique promotis caſtris latè campos colleſq́; omnes erectis tabernaculis occupauit, claſſemq́; pariter ornatiſſimam aduerſo flumine ſubeuntem proſpectantibus oſtendit: nemo erat qui non depoſita animi ferocia magnopere de ſalute dubitaret, quòd pauci, quanquam eximia uirtute, cum numeroſiſſimis hoſtibus, atque bis pertinaci admodum deuoti animi propoſito mortem petentibus, pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduentus: Solymanus enim tres prætorianos è gente Chriſtiana iampridem ad Mahometis ſacra traductos, Italum ſcilicet, & Hiſpanum atque Germanum, cum præſidium ex his conſtare didiciſſet, ad urbem miſerat, ut quiſque ſine interprete ſuæ nationis homines alloqueretur. Hi nanque admiſſi per ampla præmia atque ſtipendia ſe dedentibus ita promiſerāt, ut quum prolata conſtitutaq́; iam eſſent tormenta, abnuentibus extrema ſupplicia denunciarent. Ad ea quum à ſigniferis præclara uoce reſponderetur, milites fide uirtuteq́; præſtantes, neque præmijs turpiter capi, neque minis ac ignominia terreri ſolitos, extremas ſpes in armis habituros. Turcæ in caſtra redierunt, eodemq́; die tormenta in collem imminen-

tem urbis summa celeritate subuecta sunt, & delectæ toto ambitu ad oppugnandum infirmiores mœnium partes, tanto quidem Barbarorũ iudicio, ut neq; peritius neq; opportunius quicquam ad nocendum excogitari potuerit, uel ab his, qui cuncta interius diligenter explorassent, ita ut credi par sit, non fortunam modò Christianis hominibus, sed fidem quoq; aduersus Barbaros omnino defuisse. Salamanca diffisus suburbanis munitionibus, secus ac antea iactanter nequaquam se deserturum prædicarat, in urbem se recepit, quæ hodie Castelli nomen habet: superioribus enim hybernis exteriores Strigonij partes antiquitus muro cinctas, usq; adeò milites, naualesq; socij desformarant, ut sublatis ad usum ignis tabulatis & contignationibus, semicadentia tecta spectarentur: ea frequenti tractu per decliuia ad flumen usque pertinebant, ubi tabernæ & nobiles quoq; domus à fortunatis Hungarorum regibus extructæ uisebantur. Cæterùm Achomates, Europæi equitatus magister eam ad oppugnãdum muri partem accipit, quæ episcopalibus hortis annectitur. Vlamani autem Persæ data est quassanda subruendaq; ea turris, quæ portæ Budanæ imminet. Is enim ingenio solerti, horumq; operũ maximè perito, ea merita laude famam apud milites fuerat cõsecutus: quum in expugnatione Castrinoui ad sinum Rizonicum cum Barbarussa, admirabilis artifex extitisset. Asappi ad opus faciũdum idonei, gregatim à singulis ducibus ad perducendas fossas, attollendosq; aggeres ducebantur. Incredibile dictu est, quanta ui tormenta displodi cœpta sint: cõtinenti namq; ordine nusquam cessabatur, & erant colubrinæ

lubrine ingentis magnitudinis, quarum ictibus non modò superiora mœnium decußis pinnis nudabantur, sed turris ipsa, deraso item fastigio quassata inferius ac immanibus pilis perforata, nequaquam defensores uel adire, uel consistere ausos admittebat, adeò ut proximus ex tantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore prorueret, & terribili continuò terræmotu cuncta quati uiderentur, nec consistendi in muro propugnantibus facultas erat. Nam Ianizeri sclopettarij, aut perfossas subter summa obiecti aggeris labra dispositi, aut è superiore loco protecti equitum scutis, quum maiora tormenta cessarent, excitatusq; inde fumus subsideret, certißimis ictibus apparentium capita feriebant, & multi interius in statione perseuerantes, incidentibus ab alto sagittis uulnerabantur: sed multò grauiorem cladem fragmenta lapidum nostris inferebant, dum disrupta minutim, dißipataq; tormentis, euitari non possent, illisaq; membris militum inutiles redderent quos attigissent. Quibus malis adducti milites, deserta exteriore corona, interiores munitiones celeriter erexerunt, ut minore cum periculo in defensione uersarentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter subirent, ter enim instaurata pugna magno clamore edito in urbem irrumpere conati, ad congressum usque nostrorum peruenerunt: sed densißimæ phalangis frontem prælongis hispidam sarißis, Barbarus hostis leuibus hastis equestribus, & graui gladio, aut parua tantùm securè armatus perrumpere non potuit, locoq; detrusus multis acceptis

uulneribus se recepit. In ea contentione Baltaces Selimbriæ quæ ad Pontum est, nobilis Sanzacus, quum suos ad irrumpendum uehementer urgeret, interfectus est. Subierat ad eam ripam, quam diximus, Turcarum claßis, ac omnia, quæ ad oppugnationem pertinebant, tormentorum instrumenta, commeatúmque affatim à Buda subuehebat, nostrisq; uehementer occupatis claßiarij milites & remiges ad suburbanas domos tanquam in foro rerum uenalium ociosè uersabantur. Id nostri ab arce despectantes, impunè fieri non tulerunt, conglobatisque repente ex sua quisque cohorte singulis centurijs, Michael Rauaspurgus Germanus, Nardoúsque Italus eruperunt. Tantus fuit eorum impetus, ut Turcæ improuiso hostium superuentu perterriti, quum pars arma capere, pars ad classam cursu se proripere uellet, tumultuosißimo pugnæ fugæq; genere, aut intercepti caderent, aut adnatantes rapti flumine mergerentur. Sed qui in classe erant, oportunam planè profligatis & perditis opem tulerunt: sagittis enim & glandibus in nostros coniectis, ita incumbuntium impetum retardabant, ut iam admotis undique nauigijs, aliquanto quietius, quàm paulò ante & tutius suos exciperent. Periêre è Barbaris circiter ducenti, & ipse Zirmar natione Persa, cuius erat claßis imperium, ut eius audacis facti nomen maximè celebre redderetur, quum in eo discrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans, prætoriam biremem admouisset, glande traiectus interijt.

terijt. Dum hæc fierent, & Barbari stratis mœnibus effoßisq́; cuniculis, quibus turris excinderetur, ualidiore in dies impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contrà nostrorum animi cùm multis acceptis incommodis, tum una maximè auxilij desperatione frangerentur, senex Calaber è Crotone artificio tormentorum assuetus ad Barbaros transfugit. Eius autem nefarij impijq́; facinoris causam prædicabat, quòd plura sibi seni & inopi stipendia rex deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus uitato præsenti uitæ periculo, adeundus esse uideretur. Is benignè susceptus à Solymano, interrogatusq́; diligenter à purpuratis, si urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnandam esse perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa, sub ipsa arce Strigonij, loco, ædificióque Budanæ persimilis, quum eodem machinationis artificio aquam exorbendo è flumine haustam uarijs siphonibus in arcem effunderet: ab ea enim Nasadæ subeuntes onustæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum incommodo ita petebantur, ut noctu tantùm, & secundum ulteriorem amnis ripam pilarum uolitantium metu soliciti nauigarent. Hanc Habrymus Eunuchus, Asiatici equitatus magister, admotis tormentis expugnandam susceperat, sed irrito conatu cuncta moliebatur, quum ripæ margines statuendis tormentis perangustæ magnas Turcis afferrent difficultates, & milites præsidio impositi, directis ex aduerso falconibus constantißimè repugnarent.

Monstrante itaq; transfuga insulam in Danubio desertam, quæ contra frõtem turri obiecta spectabatur: in eam Vlamanes noctu scaphis traiecit, erectoq; subitario aggere, conuectisq; eò tormentis, nonnullos ex defensoribus interfecit, nudauitq; eorum latera, ita ut Asiatici, non apparentibus præ metu nostris, murum subire auderent, & scalas expedire properarent. Interea Turcæ è maioribus castris exteriora urbis undiq; maximis tormentis uerberare, prægrandibus uerò globis per ænea mortaria in sublime iactis ut cum ruina tectis inciderent, interiora deuastare, subterq; magnos cuniculorum specus, sicuti aliàs inexpugnanda Rhodo perfecisse docuimus, excauare non cessabant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduersus omnes bellici laboris asperitates indomito, interdiu noctuq; cibum & somnum cum multa nostrorum admiratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idq; percussa solis radijs latè refulgens, qua maximi templi fastigium ornabatur, aßiduo collimantium Barbarorum studio contortis in eam pilis reuulsa, atq; deiecta frangeretur, qua cadente Solymanum fœlicis ictus casum, more gentis ad lætum augurium facilè uertentem exclamasse ferunt, expugnatum esse Strigonium, postquàm signum inani superstitione à Christianis hostibus adoratum è templo decidisset: neque id omẽ pro uano à nostris acceptum est: defeßis enim territisq; militibus, quibus nulla gleba saxeo in solo, ad extruendas munitiones suppetebat, Liscanus & Salamanca de rerum exitu timidè deliberantes, & secretò demũ inter se collocuti, seruare sese

& dedi-

& deditionem facere decreuerunt. Erat Liſcanus parum militiæ uerſatus, & multo ex continua præda cōgeſto auro prædiues, ſic, ut ſibi planè opulento, pro inani conſtantiæ laude, Barbarico cædi gladio nimis miſerum putaret. Idem quoq; effugiendi periculi ſenſus erat in Salamanca, apud quem certa ſalus, & bona peculij, labore ac induſtria caſtrenſi parta, omni, uel maximè decora laude potiora ducebantur. Cæterùm eius occulti conſilij fama adeò adſtrictè contineri non potuit, quin ad milites emanaret, quorum tertia ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & uulneribus debilitata decumbebat, una tamen omnium uox audiebatur, ſatis adhuc uiriū ſupereſſe, ut interiora defendi poſſe minimè deſperarent. Sed centuriones atq; ſigniferi, præfectis adulari ſoliti, ſi honeſtis conditionibus à Solymano fides præſtaretur, omniū certiſsimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ, deditionē præferebant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendum eſſe, aut poſtquàm ſuprema neceſsitas id ferat, honeſtiſsimè paciſcendum. Nec multò poſt noctu demiſſus è muro ſignifer, acceptaq; per interpretem fide, Salamancā exciuit, ut is æquiore conditione de deditione trāſigeret. Nec mora occultè exiens ad Achomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defenſoribus, ut inde ad ſalutem celeriter in urbem ſe reciperent: ſed eo nuncio territis, & cum tumultu euadētibus noſtris, Turcæ intenti, animaduerſa fuga, protinus irruperunt, interfectis quibuſdam, qui tardius elabentes efferendis ſarcinis occupati inhoneſtè conciderant. At Salamanca ad purpuratos dedu-

ctus, quum accuratè loquendo multa sibi concedi postulasset, nihil explicatius aut mitius impetrauit, quàm ut maturè se dedentes, cuncta quæ salutē libertatemq; respicerent, ex liberalitate clementißimi imperatoris expectarent. Itaque Hispanas acri iudicio Turcarum ingenijs diffidens, nec tamen desperans, quum redire uetaretur, Liscano quæ retulerat perscribit, monetq;, si saluus esse uelit, extēplò & maximè liberaliter sese, atq; urbem dedat. Acceptis literis, Liscanus ad milites prodiens, deditionis necessitatem, & propositam spem uitæ & libertatis cunctis exponit: nec mora ambiguo & fremente adhuc milite, Halis aperiri sibi portam, ex deditione in castris facta, læto potius quàm feroci uultu postulat: eaq; statim patefacta à Liscano introducitur, clauesq; traduntur. Ianizeri pacato agmine ingreßi, munitionem, totamq; muri & aggeris coronam occupant, milites nostros secedere iubent: imberbes ex his ad unum secernūt, reliqui hastas deponere, & sclopettos in unum aceruum proijcere coguntur. Nemo est omnium qui recuset, edictoq; non pareat. Improuiso nanq; & contra spē nimis accelerato prætorianorum introitu terrefacti, seipsos demißis pudore oculis intuentes, pristinam animorum ferociam exuerant, nihilq; nisi ualde sæuum à Barbaris expectabant. Id enim deceptis, & circumuentis facilè euenit, quibus expediendi consilij ratio omnis & uirtutis usus excutitur. Intendit quoq; nostris pauorem casus insolitus: nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipsas etiam cum sclopettis sulphurei pulueris lagenas in aceruum coniecissent, ab accenso fortè funiculo, exci-

lo, excitata repentè flamma, earum rerum cumulum corripuit, usqueadeò consternatis ira metuq; Barbaris, ut non temere insidias ueriti, è nostris nonnullos interfecerint: sed deprecantibus præfectis, & nihil dolo, sed casu factum, oris & manuum gestu significantibus, ipsoq; Hali facilè persuaso, & celeriter commota claua signum dante, Ianizeri à cædibus temperarunt. Tum uerò Halis, cõpresso tumultu, apud nostros per interpretes pronunciari iußit, parata fore perampla stipendia, ac honesta militiæ loca his omnibus, qui ad Solymanum transire uellent: nec plures quàm septuaginta, ex omni natione milites reperti sunt, qui conditionem acciperent. Barbarorum enim perfidiam timentes, & de uita soliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, propter naturæ immanitatem, existimabant. Hos Halis comiter allocutus, & cum his, quos diximus, delectos impuberes nauigijs deuehi Budam iußit, reliquos ab omni defensos iniuria ad repurgandam arcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At Liscanus, qui ut aurum seruaret, admißi flagitij dedecus subsequentemq; ob id pœnã ac ignominiã contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam auarè quàm insolenter Perenus fuerat spoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis alioqui per uim erepturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis ornamentum expetisset. Eo nanque munere Hispanus reliquæ suæ prædæ periculum redimi posse cogitauit, sed auaro imbelliq; fortuna nihil indulsit: nam quũ insignes equos aleret, ut his arce excedẽs in pacacum eueheretur, signatumq; aurũ in ephippijs subter

puluinos accuratè condidisset, ei postremò Barbarus equos iam ephippiatos conditumq; simul intus aurum ridendo ademit, quòd nauigaturo nihil equis opus esse diceret. Atq; ita duces, militesq; omnes exuti præsertim galeis atq; thoracibus, ac ad naues deducti traiectiq; incolumes in ulteriorem Danubij ripam, Posonium pedibus contenderunt. Ibi autem Salma iussu regis Liscanum & Salamancam proditionis accusatos custodiæ tradidit, & cum his laxiore tamen custodia Matricium, Alexiumq; Nardoum, & Tristanum Germanum, ut quomodo deditio cœpta, patrataq; esset in ipso de reis iudicio testarentur. Occupato Strigonio, Turcæ ægris nostris ac uulneratis, qui unà proficisci nequiuerant, omnia pietatis officia usqueadeò diligenter præstiterunt, ut quum recreati demum, dimissiq; ad Torniellum in Comaram peruenissent, reliqui milites tantam in Barbaris humanitatem extitisse mirarentur. At Solymanus expiato templo, & uti Budæ fecerat, ad sacrorum suorum cerimonias traducto, superis gratias egit, quòd eo præsertim die, quo Baiazetes auus Methonem cepisset, Strigonio capto, se quoq; similis uoti cõpotem fecissent. Erat is dies Augusti mensis decimus, diui Laurentij memoriæ consecratus. Nec mora accitis Buda fabris, atq; omni propè genere militũ ad opus coacto, admirabili structura celeritateq;, urbẽ restituit atq; muniuit, tanto quidem studio apparatuq;, uti in posterum Christianis recuperandæ urbis spem omnem adimere uideretur, exprobrata hercle segnitie ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuordecim possessam annos pingui semper in otio munire

murire nesciuissent. Nec multò post Solymanus Ossaino uiro impigro Strigonij custodiæ præposito, emissisq; ad læuam Tartaris Scythis, qui ad Albam Regalem prædabundi excurrerent, ad expugnandam Tattam, quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidum ualde exiguum, arcem dixeris, distat à Danubio introrsus, contrà Comaram, paucis milliaribus Hungaricis: ei Torniellus Annibalem Taßium Bononiensem & Antium Germanum cum octoginta militibus præfecerat. Ii siquidum ante alios id munus sibi dari deposcentes, quòd quæstui simul ac laudi futurum rebantur, omnem uim Turcarum se contempturos affirmabant, siue quòd Strigonium egregiè defensum iri crederent, siue quòd Turcas ad ignobile castellum, cum tota mole copiarum minimè deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentantium hostium cõspectis castris, & Achomate, qui præcedebat, si uim experirentur, grauißimos cruciatus denũciante, quin se extemplò dederent uti uiribus impares & uitæ cupidi, nullam expediendo consilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & scripto abeundi fidem accepturos, de more sericis uestibus donauit atq; omnes dimisit. Tãta uerò funditus euersa est, uetere Ottomannorum instituto, quum raris, sed ualidis omnino præsidijs partas bello prouincias, minoribus paßim deletis arcibus, tuendas existiment. Torniellus autem, ipsum Annibalẽ frustra humani uiris æquitatẽ pro salute implorantem, aliquanto seuerius atq; turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum conditio postularet, capitali supplicio affecit. Eo enim pergraui disciplinæ exẽplo in-

elligi ediciq; uolebat cunctis, qui muniti loci custodiæ præessent turpißimæ mortis metu egregiam constantißime propugnãdo mortem minimè fugiendam. Antium porrò, quòd erat Germanus, ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè similem de Liscano & Salamanca, uti grauiora meritis, sententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis ac facilis & nunquam cruentus, de Hispanis leuißimè statuit, & diuturni tantùm carceris pœna contentus fuit, quum Antium ad parem cum Taßio supplicij sortem atroci Tornielli iudicio reliquisset. Aequata solo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus, circa lacum paruum aquationi maximè opportunum positis castris, non procul ab urbe consedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo solenniq; gentis ritu noui reges coronentur, ac eodem in templo priscorum regum sepulchra cum rerum gestarum titulis uisantur. Cæterùm Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni nobilißimæ urbes, paribus ferè interuallis inter se distantes, trianguli figuram efficiunt, cuius ambitu, dimensisq; lateribus, milliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas duas alluente Danubio, perpetua palus undiq; præcingit, situ quidẽ aduersus hostes ualde mirabili, nisi per æstatem consumptis hyemalibus aquis, decrescenteq; palude foret insalubris. Ab urbe tres lati, præaltiq; aggeres (iacentis rotæ radios dixeris) ad extremam circumfusæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium similitudinẽ reddunt, habentq; suburbanas domos, & utrinq; hortos, intercedente lata regione, qua uiatores in continentem

nentem

nentem deferuntur: ad extremam uerò frontem, ubi desinit palus, ac inde exitus atq; aditus in urbē datur, erecti firmi aggeres singulas portas com muniūt, quas Albani, suspectis tantùm belli temporibus, obserare noctu solent. Suburbanæ itaq; domus his portis, ab hostibus sunt tutæ, quum interiecta pontibus spatia palus latißimè inundet, propter cœnosa uada omnino inaccessa equiti, præpedientibusq; iuncis & calamis natandi plurimum importuna. Vrbs autem interior, muro satis firmo, & præalta fossa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem habet oppugnationem. Quibus de causis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tanquam in arcem longè tutißimam, magna hominum, agrestiumq; præsertim multitudo præ se actis pecoribus confugerat. Albanis præsidio erant uexilla duo Germanorū, & ducenti ferme equites, ex eorum numero, qui in custodia à Leonardo Velsio relicti fuerant, quum Albani mutata fide à regina desēcissent. Ad has quoq; copias accesserāt quingenti Hungari equites, ex his qui in pace, quum bellum desit, latrocinijs se exercent, infamiq; nomine Vsarones appellantur. Sub id uerò tēpus, quo Turcæ Strigoniū oppugnabant, Torniellus cum Italicis cohortibus Iauarinū peruenerat. Hunc Ferdinādus, de Strigoniensium fortuna solicitus, & Albanis quoq; rebus uehementer timēs, literis ac nuncijs hortabatur, ut tuēdæ Albæ munus susciperet: ipse enim tum cogendæ pecuniæ intentus, in Boemia conuentus peragebat. Id se alacriter suscepturū pollicebatur Torniellus, sed graui, uti regijs uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus &

periculorum casuumq; militiæ cautus æstimator, ea præsidia postulabat, quæ opportuna forent capessenti iter, ac in primis ituro per infesta loca Tartarorum incursionibus, & demum defensuro urbē aduersus eos hostes, qui nūquam irrito conatu cœptis abscessissent. Hæc omnino erāt Germanicæ cohortes quatuor, alaq; una equitum grauis armaturæ, & tormenta decem, atque item centum currus, quibus de more apertis in locis castra permuniret: & ante omnia trimestrem pecuniam petebat, ne tractu longæ obsidionis, inter tot linguarū milites, uti plerunq; accidit, tumultus efflagitatis frustra stipēdijs oriretur. At regij togati homines quibus ærarij facultates erant pertenues, quoniam pecunia omnis superiore anno à Boemis contributa, Pestano bello consumpta perierat, ante omnia periculū profectionis eleuare, situm urbis atq; munitionē extollere, incolarum & militum, qui in præsidio essent numerū augere, polliceriq; non defuturos diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberaliq; studio milites inter se distributos priuatim alerent: postremò confirmare, testariq; nō magno discrimine ab his insignem gloriam peti, qui clarissimam urbem omnino defendendam conseruandamq; susciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquam de ea re statuat, priusquàm singula exploret, adduci posse negat, mittiturq; Albā Octauianus Scrofactus Insuber, qui post Pestanū bellum in Pannonia remanserat. Is felici usus profectione redituq;, retulit Albam inexpugnabilem reddi posse, si aliqua excogitata, atq; ante prouisa inchoatis operibus adderentur, pleniq; imbres inclinante autumno

minimè

minimè defuturi ad augendam paludem, replendasq́; exteriores fossas opportunè deciderent. Tantam uerò commeatus, & maioris minorisq́; pecoris copiam è uicinis pagis in urbem esse conuectam, ut famem, uel tota hyeme minimè timendã putaret, & eam esse præsidij ac urbanæ multitudinis alacritatem, ut hostes iam planè despici uiderentur. Fortè enim Albani sustulerãt animos paruo admodum successu, quum excurrẽtibus illac Tartaris, in eorum postrema agmina, aliquot interfectis, erupissent. His cognitis Torniellus, nihil temere de se constituit, nec sibi ullo modo eundũ censet, mediam tamen consilij uiam tenet, mittitq́; Albanis auxilio quatuor præfectos, ante omnes nauandæ operæ cupidos cum singulis cohortibus. Hos cũ ala equitũ Barcocius sequitur, apud quẽ iussu regis suprema erat militaris imperij potestas. Vbi Albam est peruentum, extemplò Solymanus non procul abesse nunciatur: itaq; Barcocius præfectos centurionesq́; omnes in cõcilium uocat, unà etiam conuenit Birrous Albanorum prætor, cum toto ordine decurionum. Disputatur appositè atq; acriter, an suburbana ædificia, quæ diximus, deserere atq; incendere præstet, quàm tueri, ut tecta Barbaris desint, & urbs interior paludis circumfusæ munitione tutissima, minore militum labore, minoreq́; periculo defendatur. Conclamãt repentè Albani, nec se passuros dicũt, ut suburbia tot templis & ædificijs magnitudine urbis æquata, euersis subinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miserum cogitari posse? quàm ad incitandam Barbarorũ audaciã extremi timoris significationem

d ire, ac ea ultro subditis flammis excindere, quæ forti manu, nisi animis turpißimè deficiant, egregiè tueri poßint? Fauebat Albanis Octauianus, uti cæteris eius urbis ac regionis superiore anno sæpius exploratæ, usu peritior, docebatq; pari conditione periculi, & urbem & suburbia defendi posse: quandoquidem pari paludis beneficio munirentur, nec etiam, si quid extra pugnantibus ab hoste durius accideret, defuturus esset tutus atq; certißimus in urbem receptus, quo demum temporis spatio, inclusi urbe, supremi consilij deliberationes expedirēt. Postremò exurgens, cum suo tum publico impulsus fato: Quod inquit, uiri fortes, uirtutis specimem dabitis? quámue demum nauatæ operæ laudem feretis? si tantæ claritatis urbem suburbijs tanquàm brachijs ante periculū detruncatis deformatam ultrò & nimis celeri desperatione deuastatā defensuri estis? Nihil certè uel ad utilitatem regis, uel ad spē gloriæ profeceritis, nisi Alba, si Dijs placet, incolumi atq; integra, integrū ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente, cuncti consurgunt, prudentes gnariq; militiæ imperitis atq; ferocibus parent, ipseq; Barcocius, ancipiti suspensus cura, uanißimoq; aliorū iudicio planè uictus fatali sententiæ accedit. Fit enim sæpius, ut qui pericula ratione solerter expendunt, ac ob id de rerum exitu timidè deliberant, & fortiores plerunq; pugnacibus sententias dicant, quum alienæ temeritatis comites esse, uel ad nō dubiā mortē, quàm ab ignobili decreto minus fortes uideri malint. Eo modo Barcocius, nouæ uel simulatæ spei plenus, et repēte factus alacer ad milites egreditur, cur suburbia defendenda

denda

denda censuerint, edocet, ac hortatur, ut parem decoro consilio uirtutis operam præstare uelint: ipsum autem enixè curaturum, ut opportunè parentur, quæ ad uictoriam pertineant, & fortißimè propugnantibus supra perennem facti laudē & triplicis stipendij prouentum, honesta mansuraq; ipsis ac posteris præmia persoluentur. Hæc læto ore prædicabat, ut Albanorum animos eo beneficio in seruanda fide uehementer obstringeret, tegeretq; timorem nequaquam temere conceptum, utpote qui sæpius Turcarum uires infeliciter expertus, minimè dux fortis & strenuus apud milites haberetur. Itaque promiscuo concursu studióque militum ac urbanæ multitudinis suburbia muniuntur, instruunturq; idonea loca maioribus tormentis, & custodiæ diurnæ noturnæq; diuisis spatijs, certis ducibus tribuuntur. Sed Turcæ appropinquantes, Budanæ tantùm portæ suburbijs incubuerunt: explorato nanque situ, & per speculatores Hungaros facilè cognito sicciorem ab ea parte paludem reperiebant, solumq; ibi ualde sabulosum, & cespiti atque aggeri faciundo penitus importunum esse didicerant, quum à reliquis duabus portis terra nequaquam arida, sed deuexæ paludis humore crustosior, & latas paßim glebas & solidos cespites ad opus egregium largißimè præberet. Perspecto hostium consilio, Barcocius Italos Germanosq; omnes à reliquis portis ad Budanam traducit Hungaros agrestes, qui in urbem confugerant, itemque Albanorum iuuētutem in deducti præsidij locum succedere iubet, institutumq; antea propugnaculum educere atque perficere aggreditur. Id erat inter bina

templa diuo Francisco, & Deiparæ uirgini dedicata, prominebatq; exterius nota ratione, ut bina utrinque munitionis latera, directis tormentis contra subeuntes Barbaros defendi possent. Hæc parante administranteq; Barcocio, quum prima Turcarum agmina in conspectum se darent, atq; procurrerent, Vsarones, & secundum eos Germani equites, adiunctis pedib. Italis alacriter eruperunt, consertaq; leui pugna, utrique ad suos se receperunt, eodemq; modo ac ordine per triduum est decertatum, nullo tamen memorabili euētu. Nam duces proximam portæ regionem, certo breuiq; spatio, ad procurrendum nostris præscripserant, & Turcæ prouolantes celeriter cedendo gyros dabant, ut incautos, aut graues armis Germanos longius elicerent. Vbi uerò Solymanus aduenit, complexusq; latè urbē, spectantes admirabili, atq; stupenda castrorum specie conterruit, nostri obstructis repentè portis, omnes exitus sustulerunt. Ea res Vsarones, liberis excursionibus assuetos, tempestiuè admonuit, ut sibi consulerent, nec se munitionibus includi paterentur. Ita quum missionem peterent, nec tutò retineri possent, frustra deprecante Barcocio, & reiectis Albanorum precibus, nocturno syluestriq; itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, confectis pluribus uineis more nostro, perductisq; sinuosis fossis ad munitiones intra sagittæ iactum processere: tecti nanq; antè præfixis frōdibus, ita opus ex tuto faciebant, & summam aggeris coronam sagittis & glandibus detergebant, ut nemo iam nostrorum conspici posset, quin binos ternosq; simul graues ictus ostēsa parte corporis exciperet: & ea uis erat

erat ingentium tormentorum, ut totam planè munitio nem pilæ perforarent, fractisq; & per aera dißipatis texentis materiæ stipitibus, uel distantes inde milites uulnerarent. Ob ea nostrorum pericula, subeuntibus Asappis tutum erat implere fossam, uti ualde siccatam serenæ æstatis solibus, abscessuq; paludis omni penitus humore destitutam. Id fiebat multis uirgultorum fasci-bus arena seriatim superiniecta. Perpetuò enim totius exercitus labore, quum equites lignatum irent, & pe-dites in opere uersarentur, in omnes usus, cùm frondo-sa, tum solida pariter materia suppetebat, & Dij no-stris irati, expectatos imbres cœlo & nubib. suspensos pertinacißimè denegabant. Exæquata itaq; fossa, Bar-bari audacter subeuntes propugnaculum ab imo scal-pere, suffodereq; cœperunt, ut agger interior sub-tracto fundamento concideret, quòd nequaquam ex solida constructus gleba, sed ea ualde sabulosa fluen-teq; astringentibus tabulis & tignis, non ad robur, sed ad inanem ferè speciem esset erectus. Verùm a-nimaduerso hostium conatu, ita à nostris pari cuni-culo obuiam est itum, ut quum infelici cœpto, atque exitu, præparatus intro ad Barbarorum exitium sul-phureus puluis fortuitò flammam concepisset, mul-ti ex nostris, nemine hostium concremato, fœdè perierint. Post id factum Turcæ, uera ui nitentes, triplici acie instructa propugnaculo successerunt: præcedebant Asappi, uti minimæ iacturæ homines, à ducibus primis periculis obijci soliti: hi pro scutis planas tabulas, ostiorum ualuis similes recentib. boum corijs protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes

tes nocerent, in capita elatas bini terniq; testudinis modo præferebant. Sequebantur ex equitũ ordine scutati pedites cum equestribus hastis, aut destrictis incuruis gladijs: ab his Ianizeri tegebantur, qui dextro genu supplicato scloppettis longioribus ad destinatos ictus rem gerebant. Singulis autem ordinibus suus dux adhortator, & uirtutis ac ignauiæ testis aderat, sæpe ferrea claua segnes castigans, uulneratosq; subducens, & recenti milite fessam aciem reparans: & id quidem mira celeritate, cum ad circũductæ clauæ signum omnes intentis oculis obedirent. Certatum est amplius tribus horis, pari spe uirtuteq;, sed ad extremum Turcæ, multa iniquæ pugnæ uulnera perferentes, occisis & deiectis nostris propugnaculum ceperunt, ac expedito statim consilio tres in eo paruos falcones statuerunt, ut utrinque è tota munitione propugnantes & discurrentes nostros deturbarent. Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpentibus occupata sunt, eorum parietibus usqueadeò quassatis & perforatis, ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina, ex occulto conspecti nostri sagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohortium Italicarum mira constantia, adiuuantibus etiam fœminis cucullatisq; sacerdotibus egregiè eo die sunt defensæ. Is erat diuo Ioanni Baptistæ decollato dedicatus, quo Barbari Belgradum expugnatum, & cæsum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id rebantur augurijs & dierum sortibus dediti, auspicato mense & felici die, oppugnare adortis uictoriam minimè defuturam. In eo certamine, quod minimè prætermittendum uide-

uidetur, excelsæ staturæ Hungara mulier, conscenso inter milites aggere, uirilis audaciæ facinus edidit, quum prægrandi fœnaria falce, scandentibus duobus Barbaris uno ictu colla secuisset. Vnus autem ante alios Carolus Rufus è Brixia, qui componendis ordinibus apud cohortes officio fungebatur, aduersus laborem atq; pericula indefeßi atq; inuicti prorsus corporis ac animi laudem tulit. Signiferi etenim plures præfectiq;, ac ipse quoq; Barcocius de euentu prælij magnopere dubitantes, ut celerius in urbem se reciperet interiore in loco sub ipsa munitione constiterant. Ferunt Solymanum ad se in prætorium uocatos, Habraymum, Achomatem, & Halim grauißimis castigasse uerbis, quòd propugnaculo fortiter atq; feliciter occupato, nulla demum peracri facta impreßione, & quod pudendum esset, nimis celeri receptu partæ prope uictoriæ defuissent, iußisseq; minaci uultu, ut tridui spatio cuncta quæ usui forent, diligenter pararent, nec ad se, nisi Alba capta, reuerterentur. Ad ea duces nihil plus responderunt (neq; enim uel culpa uacantibus excusare sese licet) quã ut confirmarent breui futurum esse, ut uoto ipsius & militum uirtuti fortuna responderet. Itaq; in unum supremi certaminis conatum delectis accensisq; militibus, postridie calendas Septembris, prælij signum dederunt, terribiliq; impetu ab omnibus partibus munitiones adorti, magnum terrorem stationibus nostris intulerunt: nacti enim matutinam craßiorem nebulam, uti palustribus accidit in locis, non prius à nostris in dubia luce conspecti sunt, quum nec ab insitato eorum disciplinæ

ſilentio ſentiri poſſent, quàm ad congreſſum peruenerint. Pugnabatur maximo tumultu, clamoreq; edito ad diui Franciſci templum, ſed uehementiſsimè ad eam munitionem, quæ eſt inter propugnaculum, ut diximus, ab hoſtibus occupatum, & Deiparæ uirginis ædem, quoniam ualida Ianizerorum manus in eum maximè locum incubuerat, qui ad tuendum Germanis erat attributus. Ii denſata acie, deſcenſum Turcarũ expectantes, ita per acliuem aggerem inclinatas haſtas continebãt, ut extantes earum cuſpides in ſumma munitione conſpicerentur: idcirco mirabili aſtu Barbari, ne temerè deſiliendo, irruendoq; ſeſe haſtis induerent, oblonga tigna capitibus ferentes euadentesq; in ſummum aggerem, tranſuerſa ea ſupra haſtarum ſeriem in ſubiectos Germanos prouoluerunt, caſu uſq; adeò repentino infeſtoq;, ut primorum ordinum milites cõtuſis manibus & brachijs haſtas deſerere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore ſublato præcipiti agmine ſaltuq; proruerunt, nec quiſquam fuit, qui ingruentiũ impetum ſuſtineret. eodem quoq; tempore Italicæ cohortes, multitudine hoſtium potius quàm uirtute ſuperatæ, deiectæq; toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis feſtinatus ad ſalutem receptus profuit, quum peranguſtus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream ueſtibuli modo claudit, aditus pateret, & Albani nulla fugientium miſericordia permoti, muralis portæ pontẽ ſuſtuliſſent: natura enim plerunq; fit, ut præſentis periculi metus ſine pudore perfidiam excuſet. Per totum itaq; ſuburbanæ regionis ſpatium cædendo terga, ſternendoq; Barbarus proceſsit. Cecidêre in ea rerum perturbatione

turbatione egregiè propugnantes conantesq; retenta re inclinatam in fugam aciem, Carolus Siccus, & cum eo aliquot cēturiones atq; signiferi. Octauianus quoq; qui uanitate consilij tantam cladem attulerat, trucidatus temeritatis suæ pœnas dedit: ipse uerò Barcocius, quum incitato equo ad portam se proripuisset, nec ingressus per cancelli portulam equiti daretur, oraretq; frustra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam aperirent, Ianizerorū superuentu conciditur, dextraq; ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Dominicus etiam Torniellus aurata caßide insignis, in eadem desiliendi cunctatione ex æquo deturbatus interijt. Hunc aliquandiu defenderat signifer egregiè fortis, nomine Cecolinus, quum intorto circa hastam uelo serico, acri cuspide inermia Barbarorum pectora perfodiens, honestè cadere, quàm præfectum deserere mallet. Reliqua autem multitudo, quæ cancelli portulam occisorum cadaueribus obstructam ac Albanorum malignitate sublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ spē, in fossam prealtis aquis profundam se coniecit. Ea fugæ facies maximè fœda & miserabilis erat, quū pleriq; tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur: alij euadentes ad certos urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes sagittas exciperent: alij uerò per cœnosæ paludis uada fugam quærentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibriū ferienda sagittis & glandibus terga præberent. In his fuēre Conradus Motta Nouariensis & Rapizonius Vercellensis nobiles adolescentes, qui sagittis confixi in ipso traiectu fossæ perierunt. Carolus autem Rufus,

desperatis rebus ad urbem feliciter enatauit. Erant in urbe Germanorum equitum præfectus, & Vscasales Cremonensis, qui ex uulnere domi substiterat. Hi confirmato animo reliquias militum colligentes, in muro præsidia posuerunt, tāta Albanorum trepidatione, ut nullibi publico consilio locus esset, & prompta cibaria, quibus labore metuq; exanimati milites reficerentur, minimè reperirent. Iam enim conspecta nostrorū strage, Birrous prætor & senatores primarijq; ciues animos desponderant, nec ab armis atq; præsidio, sed ab una Solymani clementia petendam salutem existimabant. Nam multis ante diebus, priusquàm noui præsidij cohortes è Iauarino mitterentur, Albani quidam (priuato an publico consilio incertum) ad notos ipsis Turcas nuncium miserant, pollicentes, si Strigonio potirentur, nullam demum, quin continuò se dederent, Albæ appropinquantibus moram allaturos: ob id facilem ueniam sperabant, parata excusatione, quòd id præstare præsidij regij metu, nequiuissent. Hac de causa fiebat ut defensionis studium tota urbe remitteretur Vscasaliq; omnes & Ruffo, ea manu quæ supererat urbem se defensuros ingenti animo pollicentibus, gratias agerent, & iam nequaquam perplexè responderent, cunctis omnino de conditione deditionis esse cogitandum.Ondituri enim uidebantur, & suam ipsorum salutem & totius uiciniæ fortunas, si desperatis auxilijs ab rege, apud remotas gentes occupato, exitiabili defensione, superbos uictoresq; Barbaros irritassent. Itaque Birrous de muro cum Turcis colloquitur, petit, ut tutò liceat mittere legatos, qui à Solymano deditionis

tionis conditiones accipiant: id facilè concedit Achomates. quo cognito, nostri milites Rufum deligunt, qui unà cum legatis eat, & coràm de salute, libertateq́ præsidij paciscatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros interpretes postularunt, ut in fidem sese dedentibus libertatis & ciuitatis iura seruarentur. Sed his ea data sunt responsa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quod promissæ deditionis iusiurandum fefellissent, imminuebat tamē eorum metū, quòd ad paucos eius rei conscios ac authores pœna pertineret. Rufus porrò perhumaniter susceptus, omnibus uitam ac libertatem & res incolumes, & tutum deniq; ad Viennam reditum impetrauit: eandem conditionem obtinente Germanorum præfecto, qui Rufo comes adhæserat. Quum uerò datæ fidei diplomata scriberentur, Solymanus Eunuchus purpuratorū princeps Rufum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, proposito liberali stipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed cum abnueret, quòd sacramento militari præoccupatus à rege, nondum militiæ tempus impleuisset, purpurea ueste aureis distincta floribus, uirtutis ergò donatus est. Notus enim erat uel ipsis Turcis ab ænea barba, quòd sæpius in aggere spectatus, longe omnium acerrimè dimicasset, indicantibus etiam Strigoniensibus transfugis, qui tum aderant Barbarico cultu conspicui, atque eum Eunuchi monitu uehementer hortabantur, ut honoratioris militiæ certam spē dubijs atq; tenuibus stipendijs præferret. quid enim forti ac egeno militi sperandum, si quū bellum uigere desineret, stipendia penitus interirent?

In his erant Ioannes Neapoltianus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quàm domi clari, qui admißi sceleris notã eo nomine protegebant, quòd nequaquam ad Mahometis sacra defecissent. Legatis in urbẽ reuersis, ac omnia clementer & commodè impetrata narrantibus, ciuitas paulò ante perculsa metu, ad spem salutis, & ueniæ, pro quibus uota susceperat, extemplò rediјt. Nec multò post Achomates per singulos linguarum interpretes in forum præmissos, pronunciari iußit Italis Germanisq; militibus, ut in crastinum diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur collectis sarcinis expedirent, diligenterq; cauerent, ne quisquam Hungarus ipsorum agmini misceretur. Albanis uerò grauiter imperatur, ut limine sese contineant, donec externi milites emittantur. Exiuêre ad condictum Itali Germaniq; duce agminis Homare alæ equitum præfecto, qui proficiscentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret: nec quicquam nostris ademptum est, præter sclopettos paruos, quos nouo more hastati equites Germani ab ephippiјs uti mortiferum atq; habile telũ suspendunt. Hos maximè concupiebant Barbari, nouitate capti, quòd ita mirum esset artificiũ, ut sine succenso funiculo, quũ luberet, per machinæ paruæ rotulã, percusso pyrite lapide, ignem repentè conciperent, & celerrimè disploderentur. Barcociј quoq; currus, ab Homare sine tumultu retentus est, quòd interfecti ducis suppellex nullos hæredes respiceret, sed ipsos tantũ uictores lege bellica sequeretur. Petiјt etiã comiter Homar ab Vscasale, ut sibi nõ iniqua muneris

permuta-

permutatione thoracē auratū plicatilem dono daret: quo alacriter exuto traditoq́;, Vscasales contra spem ab Homare nobilem equum retulit. Per totum autem id iter Tartarorum excursionibus infestum, nostros Homar singulari fide laboreq́; tutatus est. Euolabant enim Tartari passim è syluis, tanquam ad oblatā prædam, & in sarcinas præsertim impetum faciebant, & si quem tyronem imberbem, aut armigerum puerum uidissent, arreptos cursim celeriter asportabant, ita ut reluctantes in equi ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperentur. Nostris erant auxilio Turcæ equites, quum intercurrendo comminandoq́;, turbam aspectu fœdam atq; terribilem abigere & fugare properarent: neq; enim quisquam Tartarorum sagittas expediuit, aut omnino gladium eduxit: conspecto enim Turcarum præsidio, non certam & cruentam, uti ab hostibus, sed à dubijs socijs, & negligentibus fortuitam prædam petebant. Sed postquàm ad regios fines est peruentum, Homarq́; discessit, nostri in multo infestiores socios Tartaris hostibus, Hungaros inciderunt, qui iusta propè pugna conserta lacessentes multis illatis uulneribus nullam propè euadēdi spē nostris reliquerant, nisi regij equites è proximis castellis maturam opem circumuentis attulissent. Alia porrò Albanorū conditio fuit: nam Solymanus, emissis, qui in urbē confugerant, & solitos agros colere iussis, eos, qui antea dedendæ urbis spem dederant, conquisitos cōprehendit, atq; eos pariter Albanos ciues, qui in magistratu fuerūt, quū ciuitas à reginæ infantisq; regis fide, introducto Germanorū præsidio defecisset. Ex eo numero

aliqui interfecti sunt, cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis, quòd recentis perfidiæ nota uel alieno uindice punienda censeretur. Cæterùm Solymanus, Balibeio Albæ præfecto, munireq; urbem iusso (satis sibi gloriæ partū ratus, postquàm duabus summæ claritatis urbibus in potestatem redactis, Germanorum ac Hungarorum animos cōtudisset) Byzantiū redire cōstituit. Iam enim non dubia ingruētis hyemis signa maturandum omnino reditum indicabant. Nunciabatur quoq; ab exploratoribus, Torniellū in insula Comara Danubij sinistram partem ualidis sublicis in uado defixis, & cratibus intertextis subituræ claßis aditū præsepsisse, eo consilio, ut eius insulæ oppidum maius atq; ualidius, cum reliquis cohortibus tueretur, & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ ac ornatißimæ legionis numerum implebant, Baptista Sabello & Iulio Vrsino ducibus Viennam peruenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomanorum & Boemorum auxilijs, ut ascensuro hosti, & commeatū atque tormenta nauibus aduehenti, terra, & flumine obuiam iretur. Sed qui perditis iam rebus opē laturus serò aduenerat, tempore demum exclusus, ut amissa recuperaret, nihil regio nomine dignum perficere potuit. Discedente autem Solymano, unus ante alios uetus imperator & nostris maximè cladibus insignis, Mahometis Iahaoglis (is à præfectura Belgradensis dicebatur) graui iudicio delectus est, qui toti Pānoniæ cum imperio præsideret. Ab hoc prædabundis agminibus uehementer uexata est ea regio, quæ ad Iauarinū & Quinque Ecclesiensiū fines pertinet: cui malo cum

à nostris

à nostris occurri minimè posset, quodam genere indu ciarum impetrato, coactas copias rex utili consilio dimisit, & Pontificiæ cohortes in Italiam redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinensis episcopus Stephani pueri regis tutor, qui summæ auctoritatis atq; potentiæ nomen apud Transyluanos obtinebat, nihil se commouit, quanuis eum Solymanum cum eius gentis auxilijs euocaret. Se etenim prohiberi distineriq; Moldauorum incursionibus, quo minus imperio parêret, prædicabat, quum prouinciam ipso custode præsidioq; uacuam irrupturis hostibus minimè relinquendam arbitraretur, & satis superq; satisfecisse offi cio uideretur, postquàm ingẽtem commeatus copiam in castra transmisisset. Ita uir ille eximiè fortis & cautus, incolumi uel in speciem tantùm apud subiratum Barbarum amicitia, sese atq; prouinciam Christiano nomini conseruauit. Eam rem enim dissimulatione transmittendam Solymanus existimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quẽ omnino amicũ uel incerta fide, quàm patefacto odio certũ hostem experiri mallet. Tanto autem in Pannonia accepto detrimento, nõ defuére, qui ab insigni publicæ pacis & sacri belli studio uecordiam principũ execrantes, magnopere lætarentur, quando nulla iam alia spes parandæ cõcordiæ superesset, quàm ut dimicantes inter se reges ab extremo ignominiæ pudore ad pietatis decus reuocati, territiq; metu tanti hostis, insanire desinerent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM sui temporis.

LIBER XLIIII.

TEMPVS & ordo, quibus unis rerum gestarum series, ratioq; omnis totius historiæ certißimè constat, & scriptor explicatus perpetui operis sui fidem tuetur, nos admonent, ut unde discesßimus opportunè reuertamur. Neq; enim æmulatione pictorum fieri potest, ut quæ diuersißimis in locis uno tempore gesta sint, ea scriptor tanquam in tabulam collata, sciteq; depicta, sub unũ oculorum aspectum legentibus ostendat. Igitur Cæsar ab Italia Pontificeq; discedẽs, ad Belgicum profectus bellum ad Bonnam Vbiorum oppidũ iuxta Coloniam Agrippinam, copias coegit atq; recensuit. In his fuêre Germanorum peditum quatuordecim millia mercede conducta, atq; item singula quaterna millia Italorum & Hispanorum. His præerant duo tribuni, Aluarus Sandæus, & Ludouicus Peretius: illis uerò Camillus Columna, & Antonius Auria, qui illos ex sibi notis ueteribusq; militibus in Italia conscripserãt. Ad hos quoq; Aurantius regulus Belgarum, peditum duodecim, equitum uerò armatorũ duo millia ad Cæ-

sarem

ſarem perduxit. Aderant autem partim Germanici &
partim Sequanici nominis galeatorum equitum qua-
tuor millia, & Italici Epiroticiq; generis leuis arma-
turæ equites ſexcenti. Cæſar diuiſis muneribus Stepha
num Columnam, auctoritate militari uirum inſignẽ,
ut eo bello operam nauaret à Coſmo Medice ſibi tradi
tum, caſtrorum magiſtrum effecerat. Tormentis autẽ
præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ uirtutis
merito iampridem dignitate Marchionẽ appellarat.
Totius uerò equeſtris leuis armaturæ tribuerat Fran-
ciſco Ateſtino, qui erat Ferrarienſis principis Germa
nus frater. His tamen omnibus uices Cæſaris implens,
imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius uirtuti Cæſar
plurimum tribuere erat ſolitus. Quibus inſpectis or-
dinatiſq; copijs Cæſar cunctis agminibus ſeſe armatũ,
aurataq; purpura paludatum oſtendens, adhortanſq;,
ut ad prædam & laudem ire pergerent, ad Duram op
pidum tertijs caſtris peruenit. Id erat primum in Ebu-
ronum finibus, quod tanquam eximiæ munitionis ad-
uentanti Cæſari obiectũ, Guilermus opinione ſua, uti
mox apparuit, inexpugnabile rebatur. Id lateritio mu
ro & foſſa duplici ita erat præcinctum, ut inter exte-
riorem interioremq; foſſam perpetuus agger ea altitu
dine eſſet erectus, qua totius ferè muri ambitus, uſq; ad
ſummam coronam protegeretur: appareretq; murum
nequaquã commodè tormentis poſſe quati, niſi prius
tanti aggeris deiecta atq; proſciſſa munitio, tormento
rum globis uiam aperiret. Ea uerò neque facilè dirui
poterat neq; ſine certa inuadentium pernicie conſcen
di, intercedente præſertim priore foſſa, quoniam toto

aggere opportunis in locis propugnacula eminebāt, in omnes aspectus ad usum tormētorū aptißimè fenestrata, quæ Durenses tormentis instruxerant. Vir quoq; Menapius nomine Flattes, præsidij præfectus, qui ualidas cohortes in oppidū adduxerat, & Durensiū iuuentutē armauerat, se omnium salutem, & antiquum Sicambrorum decus aduersus Cæsaris iniuriam constantißimè defensurum profitebatur. Neque enim deerant ueteris historiæ regionisq; periti, qui non longè à Dura, sub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulij Cæsaris cohortes olim concisas fuisse memorarent: nec eius gentis milites, tanquam astutos maximeq; pugnaces, Cæsariani contemnebant. Nam biduo antè leuis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia ineundæ pugnæ, & mox fugæ simulatione in insidias pertractam, subitò prouolantes è syluis, & more Germanorum per equites sclopettarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbarant, quum ante alios ex præfectis Vbertum nobilem Mantuanū, & Marcum Buluanum, illustris nominis Epirotam, occidissent, Ioanne etiam Zucero uetere Græcorum duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculo loci situm contemplatus, ut repentinum hosti metum inferret, primis conatibus celeritatem adhibendā iudicauit, extemploq; confici & promoueri uineas, et tormenta produci iußit. Expugnandi autem, inuadendiq; oppidi negotium, pari conditione Hispani atque Itali tanquā agilitate corporis, ac ingeniorū expedita ui promptiores, primaq; pericula contemnere soliti, desumpsēre, quū in proximo Germani, gemina phalange

longe constituta, quadratisq; totidem equitum agminibus instructis cōstitissent, ut oppugnationis successum aduentumq; exteriorum hostium, parati ad prælium, expectarent. Nam rumor increbuerat non longe abesse Martinum Rossenium, cum ualidißimis Menapiorum & Sicambrorum copijs, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos adoriretur. Is Belgarū populis superiore anno, Antuerpinsibusq; præsertim (ut diximus) profligato Aurantio, graue detrimentum, & multo maximum terrorem intulerat. Sed eos rumores de Rossenij aduentu, neqnaquam importunè excitatos, uictoria Cæsaris paucißimis horis extinxit: Nanq; oppugnatio quadraginta maioribus tormentis ante auroram cœpta, neque per totam ferè diem unquam intermissa, eum habuit euentū, ut deiectis ex corona defensoribus, & perfoßis undiq; lateq; disruptis editioribus propugnaculis, mililes Itali Hispaniq; pariter æmulatione laudis, iniussu, nulloq; accepto signo certatim procurrere, prioremq; fossam, non superāte umbilicum aqua transire, & in aggerem conscendere minimè dubitarent, grauiter primò id ferente Gonzaga, sed mox eorum audaciam, quā imperio reprimere non poterat, bono euentui commēdante. Erat enim atrox spectaculum, quū ij qui aggerēoccuparāt, expositi ad hostiles ictus, è muro aßidua glādium procella, & maioribus pilis sternerentur, necessarioq; aut in exteriorem, aut in secundam fossam deturbati prociderēt. Verùm qui audaciæ & temeritatis pœnas dabant, ne inulti caderent, incredibili animorum fortitudine in præaltam fossam sese gregatim intulerunt, hastis &

plicatilibus uti ſcalis, quas ad murũ deferebant, & acri tumultuoſoq; impetu ad conſcendenda mœnia tranſnatarunt, quanquam multi grauati armorum pondere, preßiq; ab alijs incumbentibus abſorberentur, atq; itidem in tranſitu ab imminẽte paratoq; hoſte uulnerarẽtur. Erat muro coniuncta excelſior domus, in qua Flattes cum delecta ſuorum manu uerſabatur, magnaq; inde hoſtium ſtrages edebatur: nam & aggerem & foſſam hoſtium cadaueribus compleuerat: quo animaduerſo detrimento magiſtri tormentorum demonſtrante iubenteq; Cæſare, maiores aliquot in eam domum globos ſtatim coniecerunt, præfractisq; tectorum contignationibus, & Flattem & reliquos omnes ingenti ruina oppreſſerunt. At Flatte cum promptioribus miſerabiliter interfecto, Durenſibus uſq; adeò comminuti ſunt animi, ut iam languidius ſeſe defenderent, atque ita eorum priſtinus ardor remitteretur, ut Cæſariani ſeſe ſubleuantes, reptantesq; per ruinas, in murum uexilla efferrent, cõtemptisq; ignibus inanium circulorum ex reſina & pice ardentium, uaſorumq; huiuſmodi fictilium, quæ prouoluebat hoſtis, muro atq; urbe incredibili celeritate potirẽtur. Durenſes ad unum omnes, & præſidij milites, ſæuiente uictore trucidati ſunt, eo acerbius, quòd ex Italis ac Hiſpanis ſexcenti ferè aut in promurali aggere occupando, aut in ſuperanda foſſa perijſſent. Ex his longè promptißimos centuriones Facium Piſanum, & Sanſeuerinum Neapolitanum, qui ceciderant, ſpectator pugnæ Cæſar, uirtutis nomine publicè laudauit. Quum uerò muralis coronæ decus præmiumq; duo ante alios ſigniferi peterent, alter

Randolazus, natione Cantaber, & alter Ligur, cui Gregorio nomen fuit, & uterque testes suos produceret, accensis utriusque gentis ad fauendum studijs, res ad iudicium Cæsaris delata est, qui graui consilio suspensa sententia, ut neutrum offenderet, amborum spes longißimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de causis ab utrisque concepta, quæ non semel aliâs in cruentam seditionem exarsissent. Eo modo Sicambrorum urbs Dura, ad septimum Calendas Septembris tam fortiter capta, quàm sæuè trucidatis ciuibus direpta, subditis facibus aut sponte exortis incendijs tota conflagrauit, sic ut templum cum sacra turre, insigni fastigio conspicua, penitus cremaretur. Existimabat enim Cæsar eam cladem meritò rebellibus incidisse, utpote qui Durensium acerbißimo exemplo reliquam hostium oppida perterreri uellet. Nec eum opinio fefellit: nam proximæ urbes Ruremonda & Vantholdium, quæ Guilermi præsidijs duce Cortopia tenebantur, admouenti iam castra Cæsari continuò portas aperuerunt. Nec multò post ipse Guilermus Durensium clade perculsus, usq; adeò animum despondit, ut salutis & fortunarum suarum reliquas spes omnes in Cæsaris clemētia collocandas arbitraretur, in castraq; deductus à Brunsuico atque Aurantio deprecatoribus supplex à Cæsare ueniam petijt, eaq; conditione in gratiam est receptus, ut in posterum principis nomine abstineret, præfectusq; tantùm auctoritate Cæsaris Gheldrensis appellaretur, eiusq; nomine Gheldrensibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitus obli-

uisceretur. Ei Cæsar ad Genua prouoluto, dedentiq; se nihil arrisit, quum infensi seueriq; oris habitũ cum dignitate retineret, quanquam postea ei Ferdinandi fratris filiam nuptui dederit, quando ille iampridem spõsalia dissoluisset, quæ cum Henrici Nauarræ regis filia suo loco celebrata fuisse docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater uirilis animi mulier concepto animi dolore indignabunda excessit è uita. Cæsar quoq; Martino Rossenio clementer ignouit, ac eum cum sua legione, tanquam rei bellicæ peritum acerrimumq; ducem, militiæ suæ adscripsit, & aduersus Gallos cum ingẽtib. copijs est profectus, inito per eos dies fœdere cum Henrico Britanniæ rege, ut ex composito duobus exercitib. Galliæ fines inuaderent. Quum pleriq; mirarentur, quòd Guilermus adeò propere abiecti belli consilijs, uel pudendam pacem non indecoro dubij belli periculo prætulisset (quando ei cùm frequentes tum exercitatæ fidorum militum copiæ, peritiq; duces Longaualles, atq; Rossenius superessent, quibus nuper Arescotum Belgarum ducem castris atq; tormentis exuisset, & aliquot quoq; oppida castellaq; ad sustinẽdam uim hostium mirificè munita dicerentur: nonnulliq; item amicorum Francisci regis auxilia intra paucos dies superuentura dissererent) reperiebamus duas commutati repente animi causas fuisse, quarum altera ferebatur, quòd à quibusdam eius primatibus, qui Reipublicæ potius, quàm priuatæ Guilermi dignitati studerẽt, populares inductos affirmabant, qui ingruentis belli incommoda formidãtes, arma deprecari, & pacem expetere liberis uocib. auderent,

derent, quòd parum necessaria ipsis incolis, & ualdè importuna Gallorum amicitia putaretur, propter quam princeps grauiter offenso Cæsare, ad excidium totius prouinciæ bellum longè grauißimũ inueheret: alteram porrò fuisse Gallici auxilij irritam spẽ, Francisco rege scilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ ceperat, occupato. Neq; enim rex iustas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogere atq; summittere potuit, quum minus expedita ipsius consilia uis ardens Cæsaris, miraq; celeritas anteisset. Galli per uernum æstiuumq; tempus superioris anni Carolo Aureliano in Leucis prosperè bellũ gerẽte, & Vandomio inferiores Belgarum fines peruastante, grauia detrimenta Cæsarianis intulerant, Landresiumq; oppidum, id metu deserentibus incolis occuparant, propinquum Cameraco, quod est urbs libera & immunis, mediaq; inter Gallos & Belgas, utpote quæ pari studio Belgarum principum & Galliæ regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinã, Iulij Cæsaris hybernis celebrem fuisse nonnulli existimant. Nos eam hodie S. Quintini oppidum potius esse credimus, quod Sommæ fluuio adiaceat, & Samarobrinæ cùm oppidi tum præterlabentis amnis nomen fuisse locorum peritis uideri poßit. Landresium itaq;, quod ad inuadendos hostium fines magnam opportunitatem esset habiturum, rex Franciscus ingenti studio ita muniendum existimauit, ut suis inde frequenter erupturis, & facilis egressus, & tutißimus receptus daretur. Regis studium proceres æmulantur, suoq; sumptu singula propugnacula, conductis undique operis

erigenda suscipiunt, usqueadeò feruidis singulorum ingenijs, ut intra paucißimos dies perpetuã munitionem extruxerint, & sibi quisq; totius impẽsi sumptus absolutiq; operis nomen, honestißimæ laudi cessurum duceret. Perfectis aggeribus, oppidoq; egrediè undiq; permunito, Landa præficitur, uir apprimè fortis & strenuus, cui collega & adiutor additur Deceius cum expeditis equitum turmis. Landresio per hunc modũ in oculis Belgarum iustis Gallorum præsidijs confirmato, proximi Cæsarianæ ditionis incolæ, utpote qui quotidianis Gallorum iniurijs se expositos prouidebant, magnis precibus à Cæsare postularunt, ut ante omnia Landresium ex hostiũ manibus eripere, regionemq; graui incommodo atq; periculo liberare uellet prius quàm in anteriora Galliæ peruaderet. Hoc idẽ uehementer expetebat Arescotus peculiari incensus dolore, quòd Landresium eius ditionis fuisset. Indulsit facilè Cæsar æquißimis suorum precibus, quòd erepta uindicare suæ dignitatis esse statuebat, coactoq; exercitu per Cameracensium fines ad Guisiam, non longè à Landresio, profectus est. Subijcitur Guisa oppidum, antiquißima turre insigne, his à tergo collibus, è quib. Scaldis fluuij fontes erumpere dicuntur. Non longè autem ab oppido, Gonzaga positis ad Marollam castris cõsedit. Hæc opulenti permunitiq; cœnobij uicus est, unde Guisam, si ex commodo fieri posset, adoriri cogitabat. Sed iam eum imminentem noui præsidij aduentus, & Francisci Atestini casus facilè auerterũt. Petrus enim Strozza lectißimos sclopettarios numero ferè quingẽtos, qui ad conficiendũ iter, ut integris uiribus,

rem

rem gererent, singulis equis uehebantur, peropportunè in oppidum introduxit: quũ fortè Atestinus exploratum incautius procurrisset, cõspectoq; hoste & concidente equo ferè inermis & pedes esset interceptus. Amisso leuis armaturæ equitum præfecto, nihilq; tentata Guisa, Ferdinandus ad Landresium se conuertit: ad id enim oppidũ Arescotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia summi Belgarum proceres, Mariæq; reginæ copiarum duces, multis ante diebus castra posuerant. Apud eos fuêre, præter Belgarũ copias, quatuor millia Germanorum, & Hispanorum tria millia peditum, quæ ab Hispania per Oceanum aduecta fuerant à Petro Toletano, cui Nocturno cognomen fuit. Iuxta eos, Britãnorum exercitus, qui ex fœdere paulò ante in continentem traiecisset, duce Galoppo, uallatis castris constiterat. Britannorum copiæ ex sagittarijs magna ex parte cõstabant, quũ uix quarta pars hastis nõ multi roboris, aut alabardis uteretur. Equites leuis erant armaturæ, semiermes, exili lancea, aut leuibus iaculis pugnãtes, qui seorsum à Belgis sua castra, connexis inter se curribus interpositisq; tormẽtis claudebant. In ipso autem castrorum umbilico paruam munitionẽ erexerant, in quã tormentarij pulueris copiam omnẽ procul ab omni incendiorum periculo contulerant. Inter eorum tormenta uisebantur patuli oris mortaria, quibus interiora hostiũ ædificia, more iampridem apud nostros exoleto, decidentibus è sublimi lapideis globis, diruerent. Gonzaga iussu Cæsaris, qui ualetudinis causa Canouo in oppido subsederat, uniuersum exercitum Landresio admouit, ab ea parte ca-

ftrametatus, qua decurrens amniculus sua castra à Belgicis atq; Britannicis dirimebat, sic ut inde tres exercitus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landresiana propugnacula uerberarent, maximeq; unam omnes lateritiam turrem, quæ muro prope coniuncta altius eminebat, diruere conarẽtur. Sed ueteris structuræ tanta erat firmitas, ut quũ media turris nõ caua et inanis, uerũ solida terrenoq; repleta esset, omnem uim tormẽtorum facilè perferret, elisaq; tantùm incrustatione indomita persisteret. Qua in re peragẽda Britanni simul & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam uim tormentarij pulueris et pilarũ, acerrimè sese tuentibus Gallis consumpserunt, & Gonzaga studium operamq; omnem ab oppugnatione ad obsidionem, scalpendasq; subtus aggerũ radices, uertendam censebat: quòd Landa uir indefessus et acer, rerũ inopia potius, & auxiliorum desperatione, quàm ui tormentorum subigi posse uideretur. Sæpius enim eruperat, noctuq; semel egressus, graue tormentum sopitis Belgis & nequicquã demum experrectis ademerat, & impune per fossam uel profunda aqua redundantem ergatarum funibus extraxerat. Neque Deceiani equites unquam cessarant, quin erumpendo pabulatores & lixas hostiũ intercipere niterẽtur. Per hunc modũ, quũ Belgæ, Britãniq; in ea oppugnatione multos dies contriuissent, & qui ab imo fundamenta operũ subtrahere conati fuerant, uti crebrò tormentis icti, nihil proficerent, Gonzaga fit certior, Franciscum regem, ut Landæ opẽ ferat, aduentare: uisaq; est Cæsarianis sese offerri occasio (uti maximè cuperent) cõ-
serend

ſerendæ manus. Itaq; pugnæ auidus Areſcotũ, & Beurenum, atq; ipſum Galoppũ opportunè admonet, hortaturq́; ut motis caſtris, ſuperatoq; flumine ſibi ſe coniungãt, quoniã Gallis aduentantibus is amniculus minimè erat ſuperandus, & ipſe ad excipiendũ regis impetum futurus eſſet infirmior, niſi ad ſe in una caſtra copias traducerent, quando diſiunctæ ſingulorũ uires nihil ad uictoriam parandã prodeſſe poſſent. Sed uiri ingenio pertinaces inanibus inducti argumentis, neq; animos ad ſalubre conſiliũ admouere, neq; ulla ratione adduci potuerũt, ne in ſuis ueteribus caſtris permanerent: ſic ut Gonzaga ſpe ſua deceptus imperitis & obſtinatis parêre mallet, quàm ſolus indubiæ pugnæ diſcrimen deuenire: atque ita ſe ſperni, amittiq; pugnæ atq; uictoriæ occaſionem querens, ultra fluuiolum ad eos caſtra ſua traduxit. Interea Franciſcus ſibi indecorum fore iudicans, ſi Landæ de ſe bene meriti ſalutem negligeret, ſineretq́; amitti oppidũ tanto ſumptu, tantisq; laboribus permunitum, generoſo conſilio totius fortunæ uirtutisq; ſuæ ſupremũ periculum facere conſtituit, nihil reformidata pugnæ alea, quã proculdubio ſubiturus eſſe crederetur. Prouidebat enim ſummi diſcriminis eſſe rem, quando Cæſar omnium ferè gentium auxilijs confirmatus, numeroſas & ex recẽti uictoria præferoces copias, in aciẽ eſſet producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot aduerſis amiſſum prælijs, ut aliquando reciperetur, magnanimũ & ad arma promptiſſimũ regem plurimum accendebat, eiq; nõ incertã uictoriæ ſpẽ faciebant Heluetiæ legiones, quæ Germanis diſciplina pares, & æquato numero, quibuſdã etiã

rebus superiores forent: quando his lectißimæ etiam cohortes Italorum & Vasconum acceßissent, & præter has noua legio Gallicæ iuuentutis ex ordine nobilium spõte gratuitoq; nomina dantium, decora armis plenaq; ingenuæ alacritatis insignem spectanti regi operam præstare percuperet. Equitatus quoque ex omni Galliæ prouinciæ nominatim euocatus, se domum non nisi uictorem rediturum profitebatur, cui neque animi uirtute, neq; equorum robore, neq; armorum peritia Cæsariani equites cõparari posse uiderentur. Ab hoc animi decreto Frãciscus, uti erat egregiè pius sacris instauratis, religiosa lustratione sese & liberos ab omni criminum labe puriter expiat, & à Guisa oppido explicatis uexillis descendit, confectóque decem milliarium spatio, acie instructa ita Landresio appropinquat, ut in conspectum hostium atque obsessorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus, secũdo rex ipse duplici subsidiaria acie circumseptus: subsequebantur carri cõplures & sarcinaria iumẽta, quibus magna uis commeatus obseßis importabatur: claudebat agmẽ Hanebaldus dignitate Ammiras. Quũ rex appropinquaret, atq; hostes coniuncti in unũ, instructisq; ordinibus parati ad pugnam nihil se commouerent, leuem armaturam equestrem, Brisacco atq; Decarso impigris ducibus, emisit, qui excitatis diuerso ĩn loco leuibus prælijs, hostes distinerent, uniuersæq; pugnæ spem & speciem præberent. Non defuêre Cæsariani, qui pari pugnæ studio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, intercursuq; expeditorum peditũ contracto tumultuosißimo certamine præliarentur.

Interim

Interim Franciſcus dextro cornu latè extento, præmiſſaq; peditum atq; equitum ualida manu, quos aduexerat, commeatus in oppidum intromiſit, præſidiumq; labore atq; uigilijs confectū recenti milite renouauit, ægroq; & multum defeſſo Lādæ Varminium ſuffecit, ſumma in his conficiendis rebus uſus tranquillitate, quum Ferdinandus niſi laceſſeretur, nequaquam ſibi uniuerſo prælio decertandū exiſtimaret, quòd æquiorem loci ſitum, quem ultra flumen paulò ante tenuerat culpa ſociorum amiſiſſet, nec abſente Cæſare collatis pedeſtribus copijs dimicare uellet, quē Martini Roſſenij, et Mauritij Saxonis copias expectare intelligebat. Franciſcus totum id quod propoſiti ſui fuerat egregio auſu conſecutus, ad Cambraſium uicum, inde centum ferè ſtadijs diſtantem caſtra uertit, moratuſq; ibi integros dies duos, Cæſarianis committendæ pugnæ poteſtatem fecit: quandoquidem Cæſar è Canouo oppido ad exercitū peruenerat, auctus his quas diximus Roſſenij & Saxonis auxilijs, uſqueadeò auidus ineundi prælij, & in eam occaſionē intentus, ut intra minoris tormenti iactū, caſtra caſtris hoſtium conferret: ipſeq; prodiens cum imperatorijs inſignibus equeſtrem haſtam experiundo corriperet, & uti mox concurſurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter omnibus horis & locis ab leui armatura, cui ſclopettariorū diſperſæ manus miſcebantur. Nonnulli cadebant, multi uulnerabantur, præliumq; atrox & uarium alternante euentu paſſim edebatur, ſic ut neutri, aut uindictæ cupiditate, aut nimia ſpe uictoriæ accenſi, inſtante nocte facilè dirimi, reduciq; poſſent:

& legiones ex propinquo in acie constitutæ spectantesq; modò sociorum ægrè sustinentium, modò hostiũ gnauiter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent pugnamq; capesserent, contineri posse uiderentur. Et tum animaduersa fuerat à quibusdam ducibus non iniqua occasio inuadendi regis, si proximos colliũ uertices undiq; hostibus circumiectos promotis castris occuparent, quod fieri non poterat, nisi copiæ omnes amniculum, quem diximus, traducerentur, qui propter abruptas & cœnosas ripas nequaquam commodè transiri posset, ob id præsertim, quòd inita eius consilij ratio celeritatẽ exigeret. Non deerat tamẽ Castalius, in locũ discedentis Stephani Columnæ castrorũ magister effectus, qui se nauiculis subitariaq; materia plurib. simul in locis angusti eius amnis ripas coniuncturũ, & maturè copias omnes constrato põte transmissurũ polliceretur. Cæterùm Cæsar, quod diei serum esset, & uti hybernis & caliginosis diebus tum accidit, parum lucis superesset, in posterum diem eius consilij rem deferendam censuit, ob id quoq; libentius, quòd equos leuis armaturæ, sclopettariosq; præsertim pedites, longo fessos prælio, si uniuersæ pugnæ casus posceret, nimio labore fatigatos nollet, per quos illustres sæpe uictorias esset consecutus. Multi enim utrinque consauciati fuerant: in partibus scilicet Gallorum Andouinus, Delphini gratia clarus eques, glande traiectus occubuit, apud Cæsarianos uerò Hieronymus Pacecus, Hispanorum tyronum, qui nuper ab Oceano ad Belgicam oram uenerant, præfectus. At Franciscus qui se eo consilio uenisse meminerat, ut Landresium

obsidione

obsidione liberaret, abundè dignitati suæ satisfactum esse ratus, q; hostes pugnam detrectasse uideri possent, de secunda uigilia castra mouit, nonnulla impedimenta, & uarij commeatus uasa, ignesq; de industria relinquens, ut præsentis exercitus speciē hosti præberet, nec prius quàm dilucesceret, de eius discessu hostis certius cognouit. Accidit autē, quod minimè prætermittendū uidetur, ut Salazarius uetus alioqui & astutus miles, dubia sub luce speculatum missus, renunciaret hostium castra eodē loco, quo interdiu fuerant, Heluetiasq; legiones in statione conspici, & maiora aliquot tormēta obuersa spectari. Verùm non multò post eius errorem certior dies detexit: nam eas quas putarat hostium copias Germanorū esse, & quæ tormenta apparuissent, arborum truncos fuisse compertū est, sic ut is diu apud Cæsarē ridiculus & infamis extiterit. Perspecto itaq; hostium discessu, Cæsar serius quàm oporteret leuem armaturam & expeditos pedites postremū abeuntiū agmen insequi iußit. Verùm Frāciscus ad Guisam iter extendens, Delphinum tueri terga, & idoneo in loco inter syluas consistere iusserat, ut hostes si persequi auderent, auideq; & festinanter more suo tanquam ad paratam prædam longius à castris proueherentur, ex insidijs inuaderet, atq; reprimeret. Nec inanis consilij res fuit: nam uti Franciscus præsenserat, quum plures hostium disiunctæ manus insequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repentè facto impetu facilè cæsæ pulsæq; sunt, iniquiore sorte Germanorum equitū, qui ex ala Brunsuici reguli fuerant: nam in eos ardentißimè res gesta est, à Græcis præsertim equiti-

bus, quos summæ peritiæ atque uirtutis dux eorum Theodorus Bedenius Spartanus, ex insidijs in perterritos emiserat, eo pugnæ euentu, ut nonnullis interfectis et captis, reliqui ferè omnes in facie fœda uulnera susciperent, mira Græcorum agilitate, qui in apertas subducta buccula galeas transuersim graues gladios adigebant. Delphinus re bene gesta patrem est consecutus, qui iam totum iter quietißimè confecerat. Huius strenuè initi consilij, feliciterq; susceptæ expeditionis euentum ita plerique rerum periti laudabant, ut non immeritò inter præclara fortiaq; regis facta numerarent, quanquam hostes pleniorem ei laudē inde obuenturam fuisse dicerent, si se patrato negotio maturius explicasset: quando nequaquam cauti boniq; imperatoris fuerit, sese ex bidui mora, ad maximè periculosi certaminis discrimen ferocißimis & inuictis gentibus obiecisse. Quid porrò alienius à disciplina, quā propter inane ostentationis decus, non necessarium cum sæpe uictoribus, æquato etiam uirium numero, pugnæ casum subijsse? Cæsar uerò, quòd hyemis iam suberat, & lethales morbi ex uentris profluuio uulgari inter corpora militum cœpissent, itineraq; maximè essent lutulenta, & cælū pluuia niueq; turgidum uideretur, nihil ultra sibi tentandum decernens, exercitum ferè totū dimisit, & à Cambresio ad Cameracum profectus est: ubi aliquādiu peculiares aulæ suæ copias in hybernis continuit, quòd ea ciuitas erga Gallos æquo propensior uisa esset, utpote quæ se toto eo bello grauia detrimenta à Cæsarianis copijs perpeti quereretur. Sed primores senatus aduentāti continuò portas aperuerunt,

ruerunt, ab hisq; factus est intẽpestiuæ consternationis author, & reus urbis antistes: cui quòd esset ex Croia familia, facilè Cæsar ignouit, sic tamẽ ut leuis populi, qui nouum & inane neutralis (ut aiunt) studij nomen arroganter desumpserat, ceruicibus munitam arcem imponeret, qua se non dubij, sed Cæsariani iuris esse in posterum faterentur. Nec multò post Cæsar ad conuẽtus peragendos, quos Germanis indixerat, Spirã Nemetum urbem ascensurus, Ferdinandum Gonzagam & cum eo Castalium, in Britanniam ad Henricum regem misit, ut eum aduersus Gallos diu antea multis de causis, multisq; legationibus concitatum, ad traijciendum in proximam Galliæ continentem adhortando solicitarent: & quæ usui ad bellũ terra mariq; gerendum uideri possent, sigillatim perdocerẽt. Grauißimũ enim uterq; bellũ, antiquis atq; recentibus odijs incitatus, aduersus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cæsarem reuersus, Henricum regem, à quo elaborati argenti preciosa supellectile ad ornamentum abaci fuerat donatus, renunciauit suopte ingenio aduersus Gallos uehementer esse concitatum, sequentiq; æstate proculdubio cum ingentibus copijs in continentem Galliæ traiecturũ, ut totius Britannici regni prolatis opibus, longè maximum Galliæ bellum inferret. Neq; eum uel grauißimo sumptu posse deterreri, quo minus liberaliter Cæsari expetenti in stipendia militũ pecuniã conferret, sicuti antea Maximiliano eius auo Neruiorũ et Morinorũ bello largißimè suppeditasset. Interim Cæsar omnibus consilijs ad Gallicum bellum intentus, operã dabat, ut quosdã Germanos proceres

in fide atq; amicitia contineret, qui per causam Lutheranæ seditionis à uetere erga se Austriamq; domum officio discessisse ferebantur. Id enim unum Cæsar sibi contendendum existimabat, ut quàm plurimos è bellicosis regionibus Germanos militiæ suæ adscriberet: nullos uerò, quantum per leges seuerissimi edicti fieri posset, inuitantibus magnaq; proposita mercede conducentibus Gallis relinqueret. Transeuntibus enim in Galliã, perpetui exilij, interceptis uerò ultimi supplicij pœna imponebatur. Sed populosissimæ liberæq; gentis uiri militares, tanquam uberrimis inuitati præmijs, nullo pœnæ metu deterreri, nullaq; custodiarum diligentia prohiberi poterant, quin in Galliam manipulatim inusitatis præsertim tramitibus transirent: tantũ enim ualebat apud quosdam odium contra Austriam domum conceptum, tantaq; erat uti certissima Gallici auri spes, ut cuncta edicta facilè contemnerẽt, & quisq; ex egentissimo longè ditissimum exiguo tempore se euasurum arbitraretur Guilermi Fustembergi exemplo, qui nuper à rege repudiatus & exauthoratus, quòd legiones prædæ habuisse, regiamq; pecuniã interuertisse accusaretur, inæstimabile auri põdus domum retulisset. Eiusdem anni Augusto mense, quo Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæsare expugnata est, Hariadenus Barbarussa ad Nicæã Prouinciæ classẽ admouit. Premebat enim Barbarus quòd tantum maris spatium emensus, frustra uenisse existimari posset, cum iactura suæ dignitatis, postquàm rex Gallus magno hostium suorũ cõmodo, inita agitataq; toties consilia ad gerendum bellum ex-

plicare terminareq́; nesciret, & totius suscipiẽdæ maritimæ expeditionis tẽpus segniter effluere pateretur. eius siquidem ignauiæ, uel ineptæ cunctationis, se in primis reum Byzãtij futurum, Solymanum uerò, qui amicißimo regi opem ferre, eiusq́; hostib. maximè nocere percuperet, ægerrimè laturum, si tãto sumptu instructa, & in extremas maris oras trãsmissa classe, inanem opem socio, & tum ualidis hostium armis circumuẽto, tulisse diceretur. Ipsi uerò nequaquam segniter, quum tempus ferret, rerum occasione ad expidiẽda arma uti solito, multum existimationis & pristinæ laudis deperiret, si tota iam æstas in autumnũ præceps Maßiliensi in portu, ubi cunctis per ignauiam torpescerent manus, absumeretur. His de causis idem Polinus, qui à Byzantio classem adduxerat, & legationis munere apud Barbarussam fungebatur, ad regem cõtendit, expositisq́; ordine rebus quæ in negotio opus forent, & Barbarussa superbo conuitio flagitaret, regis decretum ad classem retulit, quo Nicæam aggredi, & oppugnari terra mariq́; iubebãtur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab æquitate discedens, ea quæ suæ ditionis antea, nec omnino dubij iuris essent, armis repetenda. Nicæam nanque urbem à maioribus suis urgẽtis belli neceßitate pecuniæq́; inopia coactis, Sabaudio regulo oppignoratam fuisse constabat, quam oblata eadem, amplioreq́; pecunia, iustis primò precibus, & graui demum obtestatione, sibi reddi frustra postulasset. Neq; enim aliò Turcarũ arma uertẽda rebatur, quòd odiosum nomini suo, & infame prorsus futurũ prospiceret, si immanium Barbarorũ classem

inexpiabiles & funestas allaturam clades, Christianis littoribus immitteret, quando infensi infestiq; sibi Cæsaris iniurias, miserorum & nihil tale merentium populorum detrimēta minimè subleuarent. Præfecerat Gallicæ claßi Anghianum adolescentem, è Borbonia familia regiæ stirpis, Vandomij reguli germanum fratrem, ut trierarchi, & nonnulli item Galli nobiles è classe, qui Virginij Vrsini tanquā externi ducis imperio probè prudenterq; obedire nollent, nobilißimo suæ gentis præfecto obsequentißimè parêrent. Claßis constabat uiginti duabus rostratis, & decē & octo nauibus onerarijs, quibus imposita sunt octo milia peditum, præter commeatus in multos dies suffecturos. Quaterna enim milia Polinus in Narbonensi Gallia, è Vasconibusq; præsertim, altera uerò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex priuatis odijs factus hostis & exul, ex citeriore Prouincia, gentibusq; Lemano lacui & Alpibus propinquis conscripserant. Claßis è Maßiliensi portu lambendo orā in Monœci Herculis portum se intulit, biduoq; post eodem cursu Barbarussa cum centum & quinquaginta nauibus, quæ remis agerentur, subsecutus est. Primùm omniū Polinus, iussu regis, Genuēsibus scripsit, ut nihil timere uellēt. Turcarum enim classem quæ regijs auspicijs regeretur, nemini præter quàm Nicensib. ni se dederent, esse nociturā, & ut regiæ uoluntatis decretiq; fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus catenatos à Turcis impetrauit, eosq; Genuam remissos propinquis & parentibus insigni benignitate restituit. Nicenses uerò humaniter est adhortatus, ut ueterem iustumq; ipsorum principem, non

minus

minus liberalitate quàm potentia inclytum suscipere, quàm supremæ cladis discrimen subire mallent, eius egentis perplexiq; principis gratia, qui cum à Cæsare tum ab ipso rege, cunctarum propè regni sui urbium dominatu spoliatus, nullum omnino alium difficultatibus suis exitum reperiret, quàm ut utriq; impotenter occupanti fortunæ suæ reliquum, iniquissimæ prædæ sciēs & uolēs esse sineret. Nemo enim eo tēpore principum omniū ipso Sabaudio miserior uideri poterat, quum eius regnum paulò ante opulentū, ultra citráq; Alpes auitæ atq; antiquissimæ hæreditatis, à propinquo rege pariter & ab affine amicoq; Cæsare indignè lacerari conspiceretur. Proinde Nicēses nihil omnino uel in præsentia tutius atq; salubrius, uel in posterum fructuosius ac honestius esse facturos, quàm si necessariæ deditionis consilium celeriter expedirent, quando ipsi ultro se dedentes summa beneficia publicè & priuatim expectare possēt ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut indulgentissimè complecteretur, & urbem Massiliensium coloniam nouis immunitatum commodis augeret & perornaret. Decuriones nihil se fide potius habere responderunt, quam tueri uellent erga Carolū Sabaudium, quòd eum putarent legitimū esse principem, & æquitatis clemētiæq; nomine longè optimum experirētur. Proinde literis & nuncijs ciues solicitare desineret: se enim eos omnes qui se in cōspectum darent, pro hostibus habituros. Hæc eadem oratores à senatu ad Anchianum missi detulerunt. Itaque Galli à cohortationibus ad uim consilia atque arma uertentes, expositis copijs, trinisq; promotis castris,

urbem oppugnare cœperunt. Nicæa excelso adiacet promontorio, quod initium habet ab Alpibus, perpetuoq; dorso descendens in mare excurrit. Huius extremo in iugo arx posita est, antiquorum prouinciæ regum opus, clarißimorum sæpe ducum carcere & misero uitæ exitu nobilitatum. Hæc subiecta maria latè despectat, arduoq; calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus salubris aquæ copiosißimus fons erumpit, maximarum claßium aquationi peropportunus. Mœnia urbis, uti uetusti operis, non magnopere munita sunt, sed ea paulò ante Nicenses nouis propugnaculis adauxerant, docente atq; administrante Paulo Simeone arcis præfecto. Is magnum habebat militiæ usum, & uti erat Rhodiæ militiæ adscriptus eques, à prædonibus olim captus, Barbarussæ aliquandiu seruierat, hortabaturq; ciues, ut Turcarum uim constantißimis animis contemnerent. Hoc ut alacrius & pertinacius facerent, uxores eorum & liberos, imbellemq; turbam, in arcem receperat, & quicquid militaris instrumenti præsens periculum deposceret, studiosè suppeditabat. Polmi ab ea muri parte quæ uergit ad septentrionem, portamq; habet ad Villafrancham perducentem, oppugnabat. Anghianus intercedente amniculo, qui torrēti similis saxeo alueo nō longè à mœnibus decurrit, subductus in accliuem locum tormenta cōtulerat. Turcæ uerò nō longè à Polmi castris admirabili celeritate atq; peritia productis operibus, constitutisq; tormentis, mœnium coronā decusserant. Gallorum interea claßis circunuecta promontorium, in urbē ita tormēta dirigebat, ut nonnunquam

præ

præteruolantes pilæ in aduersa Turcarum castra deciderent. Quo animaduerso periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo Strozza iuxta Polinum uerberabat, sese applicarunt. Id erat propugnaculum nequaquam durata calce confirmatum, uti paulò ante à Nicensibus ædificatum. Itaq; tantum muri, tantumq; eius propugnaculi à Turcis uehementissimè rē gerentibus, dirutū prostratumq; est, ut prælatis uexillis conscendere auderent, pariq; audacia Etrusca Leonis cohors æmulatione uirtutis Barbaros æquare conaretur. Verùm Nicenses magno præsentiq; animo propugnantes, multis interfectis & uulneratis, Turcas simul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum est Turcarum uexillum interfecto signifero, alterū uerò Leonis discerptum, quum eum tamen uulneratus uexillifer egregiè pugnās seruauisset. Periêre ex Turcis, aut tum, aut postea ex uulneribus, paulò minus centū, ex cohorte uigintiduo. Sed mox Barbarussam uim omnem conferri iussit ad diruendam eam turrim, quæ portæ imminebat, maximeq; emissis inde tormētis oppugnantibus nocebat: qua non diu quassata laceratáq; & prostratis non uno in loco mœnibus, Nicenses desperatis auxilijs, præsidióque suo militari, quod erat exiguum, magna ex parte sagittis conuulnerato, de deditione è muro proloqui cœperunt: eaq; conditione Anghianus eos in fidem recepit, ut iureiurando confirmaret, eos ijsdem legibus sub rege futuros, quibus hactenus sub Sabaudij imperio fuissent. Veritus autem Polinus, ne Barbari transactæ deditionis pactiones impedirent, doloreq; amissorum commilitonum, &

spe prædæ irritati, in urbem irrumperent, ab Hariadeno impetrauit, ut milites reuocaret, & ad classem redigi iuberet. Qua de causa non multò post Ianizeri uti fraudati sua spe, & Polinum & Leonē à colloquio Barbarussæ redeuntes interficere conati sunt. Vrbe in potestatem redacta, consultatum est de expugnanda arce, cuius consilij duæ rationes à Barbarussa proponebantur: quarum altera in custodia urbis posita uidebatur, ne eam ab arce improuisus hostis inuaderet & in tutandis suburbanis cāpis, ne alicunde hostes in oppugnatione occupatis superuenirent. Altera erat posita in administratione tormentorū, ipsoq; quassandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris conditionem accipiendam Barbarussa Gallis offerebat, se paratum professus uel adoriri arcem tormentis, uel tutari campos. Visus est Polinus hærere, quum non facilè in uestigio quid sibi potius eligendum foret, explicare posset. Atq; ita Barbarus nostrorum ingenia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explorato in loco & celerrimè suis aggeribus permunito, tormenta septem collocari iußit, in queis fuêre duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iustam more nostro amplitudinem non excederent. His summa arcis propugnacula idoneaq; ad excubias ædificia celerrimè perfregit, sic ut propugnatorum in corona consistere auderet nemo, & imbellem turbam uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Galli etiam partiti inter se munera, ab alijs uehementer oppugnabant locis, singularemq; cum summa agilitate Turcarum peritiam in producendis dirigendisq; tor-

mentis

mentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormentarij pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuò, aut pretio à Barbarussa petere cogeretur, fremente atq; obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alieno apparatu indigerent, qui Maßiliæ multis uini dolijs, quàm rebus ad bellum necessarijs nauigia onerare maluissent. Neque enim uir seuerus & ferox à iaciendis probris abstinebat, querebaturq; se elusum spe rerum ingentium, quas Polinus Byzantij longè amplißimas promisisset, & tanta quidem iracundia, ut Polino catenas se iniecturum minaretur, qui eò ipsum à Byzantio perduxisset, ubi aut existimationis iacturã facere, aut classem consumpto tormentorũ instrumẽto inutilẽ reddere necesse foret. Quibus de causis uehementer Gallis iratus, repentè diuaniũ indixit, id est militaris concilij genus, ad quod erecto pro castris tribunali alloquendi consultandiq; causa trierarchi, præfectiq; omnes, signiferi & centuriones aduocantur. De reditu nanq; ad Orientem, maturaq; profectione se decreturum dicebat, postquàm apud imperitos rerum, sæpeq; mendaces & ignauos, secus ac polliciti fuerant, cuncta imparata reperisset. Qua pronũciatione, Gallis, Polinoq; præsertim nihil grauius accidere potuit, sicut mẽte perculsus, ad infimas preces deprecationesq; turpißimas adulando pollicendoq; descẽdere minimè dubitaret, multa atq; opima, non Barbarussæ modò ipsi, uerùm sigillatim cũctis Ianizerorum centurionibus præmia ex regia liberalitate pollicendo: quæ tota penitus essent peritura, si rege eluso, abruptaq; amicitia importunè discederẽt,

cuius temere facti nomen, grauem omnino molestiam Solymano, ipsis uerò non dubiam pœnam esset allaturum. His promissis & precibus, ipsoq; præsertim Anghiano iratum senem lenissimè demulcente, non ægrè est impetratū, ut indictæ profectionis consilium abijceretur, nec ab instituta arcis oppugnatione discederetur. Sed uixdum pacato, & ad belli gerendi consilia conuerso Barbarussa, interceptæ sunt literæ Alfonsi Vastij ad Paulum Simeonem arcis præfectū scriptæ, quibus eum prolixè hortabatur, ut tantisper hostium uim sustineret, donec ipse præmissis iam expeditorum militū cohortibus, cum toto robore grauis armaturæ superueniret. Se enim per maritimarū Alpiū tramites iter facere, affuturumq; biduo, ut cum Turcarū cæde, ipsum atq; arcem omni periculo liberet. Ex his literis celeriter in castris euulgatum est, Vastium, qui non procul abesset, cum iustis ad confligendum copijs aduentare: quæ emanante fama, adeò grauis & repentinus timor Turcarum pariter, & Gallorum animos incessit, ut quum fortè ea nocte ad consternandos nouo incommodo milites procellosus atq; densissimus imber ingruisset, cuncti munitionis atq; tormenta desererēt, armaq; relinquentes, per arduos calles superato dorsi iugo præcipiti fuga descenderent, & ad classem confugerent. Sed dies, qui mox perterritis illuxit & nusquam conspectus hostis, & obortus inde pudor animos restituêre. Nec multò post quū arx ipsa omnium prope iudicio, uti excelsa in rupe posita, ægerrimè tormentis quati, neq; cuniculis subter rupem excauatis, nisi longo difficiliq; labore, atque item dubio euentu,
capi

capi posse censeretur, reduci tormenta communi consilio cœpta sunt. Ea in re administranda, mirifica fuit industria Turcarum, qui non suo modò, sed Gallorum ægrè molientium quæq; grauiora humeris reportabant, non obscurè his increpita segnitie, qui corporibus atque animis nimis citò fathiscere uiderētur. In eo discessus decreto tumultuarioq; labore, Barbari imperio contineri nequiuerunt, quin in urbem celeriter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis sæua incendia excitarent. Discessum autem est à Nicæa, quum iam Scrochius aliquot oppida regionis, hortatu suo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditionem compulisset. Atque eo modo, quum Anghianus ultra flumen Varum copias reduceret, Barbarussa ad Antipolim cum uniuersa classe concessit, ubi quum stationem haberet ad insulam Lerinam, quam Margaritam nautæ uocant, cognitum est Vastium atque Sabaudium cum Auriana classe in Villafranchæ portum peruenisse, cuius in ingressu Vastius summum naufragij periculum adijt, quum triremis, qua ipse uehebatur, exorta repentini turbinis procella iam sese scopulis illideret, nisi quidam miles rei naualis non imperitus, sublato statim dolone proram inflexisset. Eadem uis subitæ uehementisq; procellæ quatuor triremes Aurianas, sese in apertum mare eripere conantes, in rupes exesi promontorij transuersus egit usqueadeò uiolentis fluctibus, ut seruis ad transtra catenatis ad exuendas compedes spatium defuerit, atque ita submersi ad unum omnes interirent, & tormenta hiantes carinas grauantia

profundo mergerentur. Eo hostium periculo aduentuq; cognito, Polinus tanquam explorata occasione delendæ hostium claßis, Petrum Angelium Bargæum poetam, uirum Græce peritũ linguæ ad Barbarussam legatum misit, quòd ei usq; à Byzantio notus esset, qui insignem ab hoste procellaq; oblatam pulcherrimi edendi facinoris occasionem demonstraret, studioseq; eum hortaretur, ut eximiæ laudis certißimiq; prouentus educta in hostem classe fructũ percipere maturaret. Annuit consilio Barbarussa, sibiq;, ubi laus spectaretur, minimè defuturum promisit, sed quo minus id audacter expediteq; tentaret, perflantes Euri prohibere uisi sunt, quibus tamen citò subsidentibus, quum fluctuosum mare mitesceret, ipseq; educta classe cõtra consuetudinẽ consideratius & segnius proueheretur, circa Antipolitani littoris uineta cursum suppreßit, admirãtibus primò, & mox ridẽtibus trierarchis atq; Sanzachis usqueadeò liberè, ut per ironiam dicerent, æquũ esse, ut Hariadenus Auriæ tanquã fratri, & ex pyratica conspiratione legeq; ad mutuam salutẽ fœderato, nihil officeret, parq; illi beneficiũ optima fide redderet, quod aliquot ante annis ad Hipponã liberaliter accepisset. Ex his qui eam cunctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis Sanzachorum facilè princeps, eius Mẽphitici Cayerbei filius, qui prodito Campsone Sulthano, totius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omissæ rei nomen, & tum & Byzantij Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa sibi exactæ ætatis duci, uel hebetibus oculis, clarius & certius quàm iunioribus uideri, et quũ

de

de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad suos conuersus: ergo non dißimili ratione magna mihi præmia ab hostib. erunt expectanda, dum eis lubenter parco, postquàm pater eius ad Singam ab suo dextro cornu obiectos hostes Turcas non inuadens, cessantis operæ præmium Aegypti præfecturã, ab hoste uictore tulerit. Cæterùm desinente procella, mitescenteq; mari, Salechus cum uiginti quinque triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza ad portũ contenderũt, potitiq; sunt eius naufragij reliquijs, sic ut per urinatores alligata funibus tormenta è profundo ergatarũ molimine extraherent. Nec diu post Barbarussa uersus Maßiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, est reuectus. Vastius autem cum Sabaudio Nicæam inuisit, laudatoq; Simeone miseros ciues consolatus est, & inspectis Turcarum operibus eorum solertiam ac artificium in construendis aggeribus sic mirabatur, ut nostros Barbarorum comparatione, huiusmodi in reb. multo inferiores sibi uideri nobis hæc scribentibus fateretur. Exinde Vastius cum his copijs, quas metu Barbarussæ conscripserat, aliquot etiã additis cohortibus ad oppugnandum Monteuicum, quæ est amplißima & fertilißima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erãt ualida Gallorum Heluetiorumq; præsidia, quæ duce Carolo Drosio indigena uiro egregiè forti, frequentia incommoda Cæsarianis inferebant. Itaq; magno sumptu magnoq; labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quassata est usque adeò uehementer, ut muri undique collaberentur: uerùm enixè & uigilanter defendente Drosio, res eò re-

ciderat, ut Vastius penè de expugnatione desperaret. Nam fortè continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tardabantur, & uix miles aduersi cœli iniurias ferebat, quanquam ex omnibus locis cohortes murum alacriter subirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed deditio, quæ ab obstinatis hostibus ui atq; tormentis exprimi non poterat, dolo quodam, quod prætermittendum non uidetur, expressa est. Implorarat sæpius opem Drosius à Buterio, qui summæ rei Gallicæ imperium apud urbem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculoq; hostium, interceptis eorum literis, Vastius didicerat. Quamobrem literas Buterij nomine Gallica conscriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiusdem sigillum apponit exemptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc sententiam, ut sibi consuleret, neq; opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, supplementa cohortium in Italiam submittenda non putaret. Idcirco, si rebus atq; opibus suis diffideret, nec defendi urbem posse his quas obtinebat militum & necessariarũ rerum copijs arbitraretur, æqua atq; honesta deditionis conditione accepta cum hoste pacisceretur. Has lieras Vastius resignatas tanquam ab se interceptas, Drosio mittit, hortaturq; ut pertinaciæ finem faciat, ne sese totq; milites egregiè suo munere functos, & imbellem ciuium turbam in non dubium summæ calamitatis discrimen deuocet. Se enim deditionem extemplò facięti ea omnia integra fide, quæ honesta conditione tribui possent, concessurum, ne sibi necesse sit multò sanguine uictoriam parare, quæ iam esset explorata. Drosius perle-
ctis

ctis literis, Buterij signum agnoscens, nec quicquam de earum fide subdubitans, multumq; in Vastij hostis clementi ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circumuentus, deiectusq; spe auxiliorum deditionem facere constituit, scilicet, ut urbanam multitudinem, copiasq; omnes & sese seruaret. Itaq; paciscitur, ut sibi cum præsidio saluis omnium rebus, sub uexillis egredi liceat. Id unum postularat Vastius, ut castellum, quod erat in proximo Drosij præsidio custoditum, sibi dederetur. In cosiliũ pueriliis admodũ ætatis Drosius habebat. Verũ abeunte iam Drosio, qui id se dediturum promiserat, & suas copias præeũte, quum custos castelli, idemq; pueri nutritius, Cæsarianos, qui eò ascenderant, nequaquã admittere renunciaretur, utpote qui esset in colligenda supellectile solicitè & trepidè intentus, Vastius subitò in iram exarsit, iussitq; nominatim quibusdam equitibus, ut Drosium cõtinuò persequerentur, eumq; tanquam fidem fallentem retraherent. Tanta autẽ fuit aliorum equitum, uel simul præstandæ operæ, uel (quod credi par est) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario procursu, ultro se primis aggregarẽt, & quum Drosius pernici equo uectus in fugam se extenderet, milites præsidij, ipsosq; præsertim Heluetios lentius suo more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hostiliter inuaderent, multisq; occisis & uulneratis inusitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel reclamante Vastio, & unum tantùm Drosium deposcente. Sed tanto tumultu inconsultè proruentium Hispanorum res cœpta patrataq; est, ut Vastius penè sero perturbatis,

& direptis, maleq́; multatis opem attulerit. Id uerò præter spem, & secus quàm imperarat, Vastij animo molestißimum incidit, tãto cum dolore pudoreq́; perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimẽta resarciri iuberet, occisorumq́; propinquis & uulneratis dona conferret, opportuna placandæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium insigni se affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vastium receptæ urbis atq; uictoriæ lætitiam minuebat, sic tamen, ut nulla seueritate erga suos qui authores cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem, paucis capitis supplicio punitis, expiare posse uideretur. Nec multò post dimisis per municipia ueteribus cohortibus, nouisq́; dimißis, Astã conceßit, indeq́; instauratis copijs uicina oppida iampridẽ occupata à Gallis in deditionem recipit: Ludouicum Vistarinum, qui erat Cherij, cum omnibus eius præsidij copijs egredi, & Carmagnolã adoriri iubet. Is iussa facit, dedentibusq́; se oppidanis, arci tormenta admouet, eaq́; potitur. Gallis tum id erat cõsilij, ut deductis præsidijs uires cogerent in tutiorem locum, infirmioraq́; oppida ita desererent, ut ea muro & munitionibus nudarentur, ne Cæsarianis paulò longioris moræ ad ea receptus foret. Itaq; Ossumius Vasco, & Vicomercatus Insuber, equitum præfecti, & cum his Azalius sclopettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant ad munitiones euertendas exportandosq́; commeatus: quo in opere quum essent occupati, Vastius cum globo equitum in aduersa Padi ripa se ostendit, monuitq́; Vistarinum, qui non procul

aberat,

aberat, ut equites suos Padum uado transire, abeuntesq́; hostes aggredi imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Vistarino nihil dubitat, quin tranando cum turma sua in ulteriorem ripam euadat, Gallosq́; lacessat, eoq́; audacius, quòd ei Vastius maturè opem se laturum polliceretur. Eius nanq; equites turmatim ad ducem undiq; confluebant. Iam accensa erat ardentißimè inter Ossumium atq; Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui Vastium planè cùm ex ipso cultu tum præclara uoce alloquentem cognouerant, Ossumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & se recipiat, quòd in conspectu esset Vastius, qui multitudine suorum equitum ipsos esset confestim inuasurus. Ossumius studio pugnæ incensus, quum delendi Douariæ cupiditate teneretur, nihil eius consilij ad animum adhibet, & multò uehemētius præliatur. Illi suo innixi consilio se expediunt, & quò iter intenderant proficiscuntur. Nec mora laboranti Douariæ auxilio superuenit Hieronymus Sylua cum ala equitum à Vastio submissus, à quo Ossumiani equites profligantur, ipseq́; equo deiectus capitur, & apud Vastium se à Vicomercato per ignauiam desertum queritur. Quibus ex uerbis superbè irateq́; prolatis, delatisq́; ad Vicomercatum, orta est capitalis odij cōtrouersia, usqueadeò accensa simultate, ut Vicomercatus Ossumium tanquam improbè mentientem, & iniquè cōtumeliosum ad singulare certamē prouocaret. Sed rex multorū testimonijs comperto eius bellici incursus euentu, litem authoritate sua diremit, decusq́; præcipiti cōtumelia ereptum Ossumius Vicomercato

restituit. Re bene gesta, Vastius Carinianum intrauit, animaduersaq; loci opportunitate, quæ erat maxima atq; idonea ad perturbandos Gallos, oppidum munire, præsidioq; confirmare constituit. Erat enim in umbilico medioq; prope sinu eorum municipiorum, quæ Gallorum præsidijs tenebantur. Probato ab omnibus consilio, restitutisq; operibus, & instituta noua munitione, eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutiq; multùm confidebat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec multò post diuisis in hyberna copijs, Mediolanum est reuersus. At Barbarussa Tolone susceptus, quum ingenti regiorũ præsidiorum studio & totius Prouinciæ copijs largiter aleretur, inspecta classe, uigintiquinq; triremes delegit, quas prædatum ad Hispaniæ oram emitteret, attribuitq; eas Salecho, & Assani Celebo arcta propinquitate sibi coniuncto. Ii præteruecti Narbonensem sinũ prædabundi, & Caput Illyberis oppidum antiquæ olim urbis uestigiũ, in eademq; ora Cadechesium, & Rhodam, quam Rosam uocant, hostiliter inuaserunt, superatóque promontorio Veneris, quod Creũ à nautis uocatur, circa ueteres Emporias magna præda potiti sunt, nactiq; onerariam nauem, & triremem unam in portu, qui dicitur Palamos. His captis, Algerium, ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandumq; traiecerunt, ut primo Vere ad Barbarussam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem classis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu instrueretur, Genuensium, ipsiusq; præsertim Auriæ amicitia comiter utebatur,

qui

quodam maritimo iure per causam rediměderum captiuorum, quæ usui forent Barbaro lubenter suppeditabat. Ligures enim omnes amicè conseruatos, & nusquam uexatos rex Franciscus præstabat, in id accepta à Barbaris fide, imperio atq; authoritate Solymani cõfirmata. Neq; enim Auria, exiguis in apparatũ rei naualis obsequijs importunè denegatis, hostilẽ animum ostendere uolebat, quãquam se Cæsaris ducẽ profitetetur, ne patriæ noceret, quã expositam tantæ Barbarorum claßi ad omnem iniuriã conspiciebat. Hisdem fermè diebus, quibus Hariadenus Barbarussa legẽdo Italiæ oram, ut Galliæ præsidio foret, Maßiliam est profectus, Muleasses rex Tunetanus in Siciliã traiecit, eo consilio, ut Cæsarem ab Hispania Genuam deuectum conueniret. Causa susceptæ nauigationis ferebatur, ut à Cæsare maiora præsidia aduersus Turcas impetraret. Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes firmißimis uiribus obtinebãt, in hisq; præsertim Constantinam mediterraneam urbem eximiæ munitionis, quàm antiquitus Cyrtham fuisse alibi ostendimus, & in ora Leptim paruam, quàm hodie Mahemediam Pœni, nostri uerò Africam appellant, atque item Adrumentum, quæ Mahometæ hodie uocatur. Eo autem ordine ex Africa discesßit, ut in regni tutela sibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret, Mahometem in primis, qui urbi præsideret. Is tum erat in summo apud Tunetanos magistratu, qui Maniphætes uocatur, & propter oris titubantiam Temtes appellabatur. In arce quoque constituit libertum genere Corsum, cui nomen erat Fares,

quod alacrem exprimit. Copijs Amidam filium præfe cit, qui suburbanos campos ab hostium Turcarum & Numidarum incursionibus tueretur. Afferebat autem Cæsari munera, preciosi operis tapetes, uariaq; ornamenta lectorum, atque item aliquod nobiles gemmas, & duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verū quum è Sicilia soluisset, recta cursum Genuam tenere non potuit, aduersisq; uentis, Caietam primò, & mox Neapolim est reiectus. Ei prorex Petrus Toletanus, hospitalis munificentiæ munera, domumq; lautißima supellectile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum, uescendiq; morem, & odoramenti omnis generis exquisitam luxuriem admirantibus. Cunctis nanq; dapibus insani sumptus unguenta infarciebant, constabatq; pauonem cum duobus phasianis à structore ex regiæ culinæ disciplina conditum, cētum aureorum impensam exceßisse. Quippe non cœnaculum modò, quum in mensa concideretur, sed domum uniuersam, nouo suauißimoq; nidore compleuisse ferebant tanta inhalatione, ut à tota uicinia huius inusitatæ & nō citò euanescētis uoluptatis odor sentiretur. Exinde terrestri itinere ad Cæsarem proficisci constituit mare reformidans Barbarussæ hostis claßibus occupatū. Iamq; Rodulphus Pius Romæ legatus, in gratiam Cæsaris, uel alienos colentem deos regem Barbarum, præmißis qui inuitarent lautaq; hospitia offerrēt, erat suscepturus, nisi eum Neapolim subsistere Cæsar iußisset. Erat enim uehementer intētus grauißimis rerum consilijs, Buxetoq; in oppido cum Paulo pōtifice collocutus ad Sicambricum bellum iustis itineribus

coten-

contendebat. Sed ego postea ab ipso Muleasse regno pulso, orbatoq; luminibus didici, eum supra illas quas diximus susceptæ nauigationis causas, idcirco Africa libẽter excessisse, ut magnũ, quod sibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat astrologiæ peritissimus, fatali astrorum influxu amittendi regni, & sæuæ necis cladem sibi portẽdi diuinabat. Quum unum uerò maximè Barbarussam sibi timendum existimaret, propterea se facilè credidisse eã classem, quæ Byzantij ornabatur, aduersum se omnino parari. Quid enim absurdius uideri posset, quàm Ottomannicam classem, non excidio sicuti soleret, sed auxilio Chistianis aduenturam iudicasse? Atq; ita iudicio suo potius quàm syderum monitu deceptum, in eam calamitatem fuisse præcipitatum, quam tamen & exul, & inops, & utroq; captus oculo fortissimè perferret. Dum Neapoli moraretur Muleasses, intentéque spectaret, quorsum Barbarussæ consilia euaderent, qui tanta instructus classe, irrito incepto ab oppugnatione Nicææ discessisset: quid Solymanus Strigonio atque Alba Regia clarissimis Hungarici imperij urbibus expugnatis moliretur: quò denique Cæsar post Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uersurus esset, certis ab Africa nuncijs didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani sedem inuasisse, interfectisq; ipsius amicis atque præfectis, & gynæceo incesta libidine profanato, arcem occupasse. Quibus cognitis rebus grauissimè perturbatus, in Africã omni postposita mora traijcere, & perditis rebus uel seram opem afferre constituit, ratus se excitatæ re-

bellionis initia, filiumq; prius oppressurum, quàm ille collectis uiribus sese confirmaret. Illum nanque præcipiti consilio asciturum sibi Turcas in auxilium putabat, qui ex Lepti, Adrumento, Cyrthaq; facilè accersiri possent, ut Hispanis apud Guletam opponerentur, si ipsius Muleassis causam tueri uellent. Itaque quanta potuit festinatione prolata pecunia milites cōscribit, probante Petro Toletano prorege, & ueniā exulibus concedente, qui nomina darent, in Africamq; traijcerent. Ad huius edicti famam, malefici, iudicijsq; damnati homines, Neapolim confluxêre adeò frequentes, ut ex eo genere hominum iustus exercitus conflari posse uideretur, quum quisq; stipendia facere, exilij nomē abolere, atq; experiri dubij Martis fortunam mallet, quàm domo profugus & nemoribus inerrans à cōquisitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem se præbuit è patritiorum ordine Ioannes Baptista Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi quæstus ex præfectura impensè cupidus. Is cum Muleasse trimestre pactus stipendium, quod statim persolueretur, delectum habuit, conscriptisq; cohortibus, milites mille & octingentos nauigijs imposuit, retenta apud se magna parte pecuniæ profectus in Africam, cum rege ad Guletam applicuit. Quomodo autem Amida filius à Muleasse patre defecerit, & quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab instituto opere strictim enarrare. Erant apud Amidam summæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno consilio obnoxium facileq; parētem pro libidine regebant, & ante

alios

alios Mahometes eius Bohamaris filius, qui regnante Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleasses potitus regno, desectis uirilibus contumeliosam necem intulerat, obtrectatione amatoria incensus, quòd Rhābamanam incomparabilis formæ puellam Abderomenis arcis custodis filiā, quam ipse deperiret, maturatis nuptijs præripuisset. Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleassem odiū conceperat, quod ideo multis compressum annis fuit, ut demum ex occasione patrandæ ultionis grauius erumperet. Secundum hunc erat uetere gratia insignis alter Mahometes cognomento Adulzes ex Granata Maurus, sclopettorū mirus artifex, quem Muleasses per contumeliam nequißimum seruorum appellare solitus ab se totum alienarat Ii cū paucis coniurantes, excitatis falsis rumoribus, effingunt Muleassem apud Neapolim fato cōceßisse, admissoq; supremæ impietatis flagitio, prius quā moreretur, ad Christiana sacra defecisse. Hac uerò fama repente permotum excitatumq; Amidam circūsistunt, adhortāturq;, ut ad paternam sedem propere aduolet, ne Mahometes frater, Christianis ad Guletam obses datus, studio fauoreq; Touarris, qui expeditas haberet uires, ipsi præferretur. Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos, toto ore atq; ingenio auum referens, & propterea Tunetanis ab ea indole gratissimus. Itaq; Amida nequaquam impiger ad capessendam patris fortunam, citato cursu è statiuis castris Tunetum contendit. Populus, qui nihil de regis morte audierat, ambiguis uultibus eum excipit: & quum pleriq; mirarentur, cur iniussu patris ad urbem temere

uenisset, prodijt ipse Maniphætes, ut diximus, cognomento Temtes: hic Amidam seuera obiurgatione tanquam capitalis audaciæ facinus ausum uehementer increpitat, & ut in castra reuertatur suadet, restitantemq; occursu multitudinis extra urbem propellit. At Amida consilio deiectus, deceptusq; sua spe, ad Martiã regionem deflexit, quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet, insignium ædificiorum frequentia, & regiorum hortorum amœnitate pernobilis. Cæterùm Maniphætes reiecto Amida, celeri nauigio ad Touarrem se confert, ut si quid aduersi rumoris ex Sicilia allatum esset, ab eo certius exploratiusq; cognoscat, & de Amidæ temeritate, intolerandaq; audacia conqueratur. Erãt apud Touarrem dati obsides Abdalages, ipsius Maniphætis frater & Corsi Faræ arcis custodis filius. Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuersus Tunetum in suspicionẽ uenit perfidiosi initi consilij, quum ipse authore subleuanteq; Touarre, Mahometes obses paternũ regnum affectare diceretur. Pœni siquidem suopte ingenio mobiles, repentini, suspicaces, incertis rumoribus facilè seruiunt, & quæ audierint sæpißime etiam falsa temere interpretantur, pro commodo scilicet studioq; suarum factionum quibus pertinacißimè sese addicũt. Exoritur itaq; per urbem rumor ambiguus, & gliscente suspicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu post huius turbulentæ commotionis casus, causa per quosdam ciues, quibus odiosum erat Muleaßis nomen, ad Amidã Martijs in hortis crebro suspirio Fortunæ suæ indignantem, celerrimè defertur. Is ab eo nuncio redinte-

dintegrata spe, & certis augurijs confirmatus, Bohamaris et Adulcis, suorumq; omnium hortatu, Fortunæ rursus non semper incertæ bonoq; euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur, patentiq; ingressus porta, ad Maniphætis domum decurrit, quo absente, propinquos eius & familiares crudeliter obtruncat, patrataq; cæde cruento cum agmine ad arcem continenti cursu protinus ascendit. Ingressurũ Fares custos cancellata exteriore ianua, prohibere conatur, cõprehensisq; audacter equi habenis inuectum urgẽs retro auertit. Sed Fares ab Aethiope Amidæ promptissimo satellite, adacto per latus mucrone confoditur, renouatoq; equi impetu, Amida per expirantis prostratiq; Faræ corpus equum adigit & irrumpit, repertumq; Maniphætem extemplò iugulari iubet, & per hunc modum unius horæ momẽto, urbe, arce, regnoq; potitur. Exinde in minores patris liberos cædibus grassatus est usque adeo insolenter conturbatis rebus omnibus, ut patris etiam concubinas cruentus sine pudore constupraret. Harum rerum, uti acciderant, Muleasses certior factus, nihil differẽdum esse iudicans, cum tumultuarijs, ut diximus, copijs in spem recuperandi regni in Africam traiecerat. Igitur Franciscus Touarres rege atq; Lofredio appulsis, uti erat prudenti perspicaciq; ingenio uir, ideoq; solerti ratione imminentes casus expendens, regi suadere cœpit, ne his cum copijs Tunetũ ire properaret, prius quàm de Tunetanis rebus, ciuiumq; animis certius cognosceret. Sustectabat enim Punicam fidem, & uenalium Arabum insidias. Eo autẽ grauius ac apertius Lofredium, ne ire perge-

ret admonebat, quòd in mandatis, quæ discedenti prorex dedisset, disertè perscriptum erat, ne regi auidè ituro procedentiq; parêret, nisi ualida Numidarum manus auxilio uti promiserat aduenisset. Sed regem atq; Lofredium in sua fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres, qui simulatione officij egreßi urbe præstò fuerant, eiq; solenni cerimonia, gladijs iugulo admotis more gentis, fidei militaris sacramentum dixerant, testabanturq; Amidã pudore metuq; perterritum, ubi ipse in conspectum se daret, urbe arceq; arrepta fuga protinus excessurum. Nec mora Touarre frustra obtestante prædicenteq; , ut à Punicis insidijs sedulò cauerent, Muleasses explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit, subsequente alacriter Lofredio. Nec defuêre nonnulli periti militiæ ex cohortiũ præfectis, & ante alios Cola Thomasius, & Iacobus Macedonius, qui Lofredio suadere niterẽtur, ne inexploratò progredi, & fallacißimæ gentis promisso incautè credere uellet, sed tantisper cunctaretur, dum promissa expectataq; ab rege propinquorũ Numidarum auxilia superuenirent. Ad quos superbo ore conuersus Lofredius: desinite, inquit, qui fœdo metu corrupti estis, ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos comminuant. Tantum uerò abest, ut paratæ uictoriæ deesse uelim, ut rectius me facturum arbitrer, si uos ad consternendam inani metu multitudinem, quàm ad feriendum hostem promptiores, ultimo supplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomasius respondens: fortuna, inquit, Lofredi, non sera unquam temeritatis ultrix, breui ut uideo, utrique

nostrum

nostrum testandæ uirtutis expeditum iter aperiet. Ego *certè præfecturæ honori quem dedisti, non ignobili uitæ exitu honestè satisfaciam, tu uerò uideris, an tuo muneri, qui tuorum monita usqueadeò superbè fastidis atq; contemnis, male consulendo inconsulteq́; pugnando satisfacturus sis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum insignium præferens, subsequebantur compositis ordinibus cohortes, iamq́; ad cisternas, ubi Cæsar cum Barbarussa paucis ante annis confligerat, tertio ab urbe lapide erat peruentum, quũ magna celeritate Hispani equites à Touarre missi superuenerunt, nunciantes à Barbaris proculdubio instructas esse insidias ad oliueta, quòd multa Numidarum agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipse atq; Lofredius facilè contempsêre, quum in fata sua proruerent, & tam feruidè quàm incautè ad eam portam proueherentur, quæ naualibus portuiq́; imminet. Tum uerò è mœnibus conspecto Muleasse, Afrorum equitum ualida manus hostili impetu porta erumpit, & magnis clamoribus editis pugna committitur. Ala regia familiarium, erumpentes egregiè sustinet. Sed Muleasses impigrè hastam quatiens, & obuios quosq; saucians in fronte uulneratur. Cruenta regis facies suos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora ex oliuetis frequentes equitum alæ, peditumq́; cohortes sese undiq; Lofredianis circundant, in quos nostri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verũ his semel displosis ad iterandos ictus spatiũ nostris deest. Tanta enim incurrentiũ Barbarorũ uis atq; celeritas fuit, ut nostris, ubi se cir*

cumuentos ac indagine clausos uiderunt, animi conciderent, & fœdè abiectis armis occupante pauore in paludem se conijcerent, & enatando apprehendēdoq; nauiculas sese à Barbarorum gladijs eripere niterentur. Eæ nauiculæ magno usui fuêre profligatis, quum instructæ minoribus tormentis Barbaros, admißis etiā in paludem equis, nostros auidè consectantes displodendo perterrerent, atq; ipsos adnatantes exciperēt. Lofredius inopinato hostium incursu attonito similis, equum Thracium natare solitum, in paludem adegit, ubi nequicquam per uoraginosa uada eluctāte equo, ut in siccum rediret littus, ac honestius caderet, à Barbaris confossus atq; equo deturbatus in palude perijt, & cum eo Carolus Toccus illustri Græcorū sanguine progenitus. Solus ferè omnium Cola Thomasius, uti prædixerat, constantißimè occubuit, adhortatus notos centuriones atq; præfectos, ut secum impigrè dimicantes decoram pro dignitate anteactæ militiæ, mortem potius oppetere quàm turpißimè in paludis cœno perire mallent, atq; ita multis Barbarorum confoßis & obtruncatis inter cadauera hostium non inulti ciciderunt. In his fuêre infaustæ uirtutis laude digni, Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus, & Laurētius Mōfortius Neapolitani honesti ciues. Reliquos hausit palus aut hostilis gladius absumpsit, quum melior sorte Franciscus instruendæ aciei magister, cum Antonio Buccaplana, & Lucio Brutio incolumis enatasset. Muleasses suo cruore, & multo puluere fœdatus quum inter turbam terga uertentium profugeret, nulla alia re magis eum hostibus prodēte, quàm unguentorū odore agnitus ca-

tus captusq; est. Desiderati sunt ex ea cæde supra mille & trecenti, reliquos Touarres uestiendos recreandosq; curauit, qui non multò post transportati in Siciliam, à Messanæ freto pedibus redeuntes, ab egestate squaloreq; deformes, eam cladem Neapoli miserabilẽ fecêre. At Amida uictor nihil antiquius habuit, quàm ut patrem, adempto ei oculorum lumine, immaniter obcæcaret, quod fiebat candenti scalpello, proscissa utriusq; oculi pupilla. Eandem fraternæ sæuitiæ iniuriam tulêre Nahasar & Abdalas cum Muleasse patre capti. Francisco autem Touarri significauit apud se seruari paucos, & hos quidẽ imberbes captiuos. Muleaßi uerò patri atrociora promerito, uti ille fratribus suis olim fecisset, oculorũ se usum ademisse, reliquisse autem uitam, ut cæteris crudelißimè sæuientibus exẽplo foret, & ipse erga perfidiosum patrẽ à clementiæ nomine non abhorruisse testaretur. Firmauit demum certis conditionibus eandem, quæ cum patre fuerat, amicitiam: quum eam sibi magno usui, in ea præsertim noui regni perturbatione, futuram existimaret, nihil aspernante Touarre, quod præsenti commodo seruire posset. Nam percußis inducijs Amida aliquantum pecuniæ repræsentauit, quæ stipẽdij nomine præsidiarijs Hispanis solueretur, redditq; nonnullos captiuos, et in his è Rabatinorum ordine circiter uiginti equites Christianos, quos custodiæ antea tradidisset, tanquam in fide patris contumacißimè perseuerantes. Ad hæc quoq; restituta sunt cuncta ad unum Lofredij uexilla, cadauerq; eius, adempto tamen capite, ad sapulturam remissum est. Dedit etiam obsidem Sebitem filium an-

norum nouem, quod nomen apud Pœnos bene fortunatum significat, ea tamen conditione, ut si ex his inducijs, quæ temporariæ uidebantur, pax esse non posset, atq; inde oriretur bellum, Sebitem sibi Touarres incolumem continuò redderet. Impetrata quoq; sunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorum iacturam quanquã non magnifaceret, Tunetanis tamen hostibus aliquando profuturam iudicabat. Eæ induciæ quanquam non iniquæ & multis de causis necessariæ uideri poterant, ideoq; à multis probarentur, nequaquam tamen Touarres ex dignitate Cæsaris esse statuebat, quod indignum foret eum potiri regno, qui immani perfidia, nefarioq; scelere, id contra Cæsaris authoritatem occupasset. Quamobrem Touarres noua agitat consilia, quibus uel ingrati, uel auari animi ratio inclusa uideri poterat, accersendumq; legitimæ hæreditatis regem statuit, qui nutu Cæsaris Amidæ iniuria uehementer offensi, apud Tunetum Christianis auspicijs imperaret. Erat Apud Numidas Adamelech exul ab eo tempore, quo Roscetem ad Barbarussam confugisse docuimus. Hũc, quòd esset Muleaßis germanus frater, ad spem regni euocat, confisum Anemschæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc benignè exceptus hospitio diu permanserat, quum è Biscari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad interiora Numidiæ profugisset. Nec oblatæ occasioni deest Abdamelech, hortante præsertim Numida, & prædicentibus iampridem astrologis, eum proculdubio regem euasurum, & regni compotem in ipsa regia Tuneti excessurũ è uita. Patrandæ autem rei peropportunum tempus

empus aduenisse uidebatur, quod tum abesset Amida, uti compositis urbanis rebus, ad Bisertam profectus, ut ibi piscosi lacus magnum uectigal exigeret. Itaque Touarres, ut factionis fidem tueatur, Sebitem puerum nauigio Tunetum remittit, excipiturq; ab eo Abdamelech, qui noctu maximè confectis itineribus ad Guletã peruenerat. Is celeritate speculatores præuertendos ratus, paucarum horarum quietem equis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbasuecã Tuneti portam peruolat, ingressusq; confestim ad arcem contendit. Nec eum portæ custodes morãtur, rati eum esse Amidam, qui à Biserta rediisset. Nam Abdamelech felici dolo totam faciem linteis sudariis inuoluerat Pœnorum more, qui eo uelamento uti solent, ut ora à solibus puluereq; defendant. Eo cognito attoniti custodes, quum ad arma discurrerent illico trucidantur, unusq; ante alios aduersari ausus primæ custodiæ præpositus Nanserhalla natione Siculus confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæteris, & nihil præ metu se commouentibus, admissáque in arcem Tunetanorum ciuium manu, rex salutatur. Is ante omnia Sebitem puerum custodiæ tradit, & in eandem formulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleasses à Cæsare regnum accepisset, eique in partem stipendii aureorum nummûm sex millia dinumerat. Nec multò post in lethalem incidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigesimo sexto imperii die uita excedens, regio funere elatus est. Pontentissimi autem amicorum & Tunetani principes, obnixè fauente cohortantéque

Touarre, Mahometem filium annorum ferè duodecim regem crearunt, eiq; statim adhæsêre, qui ætatem eius regerent, muneraq; rerũ publicarũ ex arbitrio obirẽt, Abdalages Maniphætes, qui interfecti Temtis erat frater, & qui tum erat Mesuar Abdelchirinus, quæ uox seruum exprimit liberalem. Secũdum hos Scyrissus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa origine Maurus, & Ioannes Perellus ex equitum Rabatinorum ordine patria Tarentinus. His cuncta parebant, sed Abdelchirinus intempestiuæ probitatis atque prudentiæ consilium coquens, quum diceret Tunetanæ ciuitati nequaquam puero rege esse opus, sed statæ ætatis maturiq; ingenij uiro, qui alienis consilijs circunduci non posset, exitium sibi citò peperit. Excogitans enim quonam modo regiæ stirpis regem efficeret, frustra circũspiciẽs, nec consilium maturè explicans, præoccupantibus collegis est interfectus, ea crudelitate, ut nec propinquis eius nec clientibus parceretur. Eo sublato, cæteri quos diximus, summæ potentiæ ueræq; tyrannidis triumuiratum condiderunt. Sed Perellus gynæceum inuasit, quod ei tanquam professione Christiano tum licebat, & in libidinem effusus, Amidæ cõcubinas ad unã omnes constuprauit singulari cum dolore Amidæ, qui Tuneto exclusus, errabundusq; ad Leptim, atq; inde nauigijs ad Sceccum Gyrapolitanum Mœnicis insulæ regulum confugerat, paßim ab omnibus opem implorans ad repetendum regnum, quòd è nefarijs hominibus summa perfidia occupatũ indignißimè uastare tur, quum regi puero impotenter atq; improbè dominari, quàm ei syncera fide in administrãda Republica adesse

adesse mallent. Hæc eadem uera esse Tunetani sentiebant, querebanturq; de Abdelchirini morte, qui optimatum princeps paterq; patriæ, à perditißimis hominibus nefariè fuisset interfectus: neq; pati poterãt ciuitatẽ gubernari à triumuiris, qui nullum auaritiæ, libidini atq; sæuitiæ modum imponerent, quorum dominatus, si regis pueri maturior ætas foret expectanda, crescente in dies licẽtia, multo durior ac acerbior euasurus crederetur. Dũ eo modo Amida notos sibi adiẽs, & à singulis auxilia postulans, ciuitatũ erga se uoluntates excuteret, multisq; pollicitationibus nouas passim sibi amicitias parare cõtenderet, Muleasses pedore carceris, & suæ calamitatis deformitate miserabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adireq; tẽplum sibi liceret Ameti Benaros uiri olim sanctißimi, quod apud Afros in urbe Tuneto asyli inuiolabilis nomine augustißimum habetur. Nec diu post, quum Bernardinus Mendocius Hispanicæ claßis præfectus ad Guletam applicuisset, expetente Touarre, è templo ad stagnum, atq; inde nauigio ad Guletam perductus est, ut consultationibus interesset, quibus arma aduersus Amidam, totiusq; eius oræ Turcas pararentur. Muleasses antea Tunetanorum sibi ualde infensorum gladios effugerat, mulierculæ inopis misericordia seruatus, quæ eum anili pietate in scrobe multis allij sertis coopertum aduersus quæritantes abscondisset. Nec minore quoq; salutis sorte mortem effugit, quum opportune ad Guletam esset aduectus, quando ei Amida uir sæuus, qui mox Tunetum repetijt, uel in augusti tẽp lĩ asylo, uti ipse referebat, minimè esset parsurus. Mu-

leasses paulò ante filiam nomine Meluccam, quæ uox Angelam exprimit, Touarre auspice, puero regi, uel improbantibus Tunetanis, desponderat. Ea res ciuium animos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nuncijsq; accersere maturarent. quibus ille confisus, ne occasioni iam planè suo arridenti uoto deesset, è Gyrapoli profectus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris uitium Claudi cognomen fecit, Leptim aduehitur, atq; inde coacta equitum manu Tunetũ peruenit, tanta celeritate, ut regi puero uix euadendi, & scapham conscendendi spatium daretur, cunctaq; ei paterent, nec quisquam arma corripere, aut hiscere auderet. Primum omnium Amida Perellum è latebra erutum omnibus tormentis excruciat, abscißisq; uirilibus uiuum in foro comburi iubet. Nec Perello animi constantia defuit, quum oblato uitæ munere adduci non posset ut à Christiana religione deficeret. Nec multò post quæstione habita, Maniphætem, quem Adamelech crearat, interficit: atque item urbis prætorem. & secundum hos ex ordine Rabatinorum circiter quadraginta, quorum cadauera rex inhumanæ feritatis laceranda canibus obiecerat. aliâs solitus in uiuos etiã homines mordaces molossos, diuturnaq; fame, ut asperius sæuirent, efferatos immittere. In eo quoq; supra crudelitatem incesta libido uehementer efferbuit, quũ nec sorori quidem parceret, & in omnem sexum, ubi forma ad geniũ respõderet, improbißimè debaccharetur. Cæterùm Muleasses non diu apud Guletã subsedit ut ipse aiebat, Touarris auaritia grauiter offensus. Querebatur enim ab initio depositã apud eũ regiam

gazã nequaquã integra fide tam iniquè à fortuna multato redditã fuisse, preciosæq; supellectilis partẽ cũ insignib. gẽmis certoq; auri põdere, sibi misero iniquissimè surreptã. Quũ autẽ eius cõtumeliæ notã Touarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res est perducta, ut Touarres ab rege furti & peculatus apud Cæsarẽ reus efficeretur, & uterq; in Germaniã cõtenderet. Verũ Cæsar ad æquitatẽ facti cõtrouersiã adducẽs cõposita potius quã dijudicata lite, eo exitu utrũq; dimisit, ut Touarres ex Guletæ præfectura detractus sit, Muleasses uerò in Siciliã perduceretur, publico Siculorum sumptu alendus. Filius autẽ eius Mahometes qui obses fuerat, ad ulteriores Numidas Lentigesiæ auiæ propinquos, ut fraterni imperij successum tutius ab insidijs expectaret, auijs itineribus cõfugit. Quũ ex itinere Muleasses Romã uenisset, exciperetur'q; cõuiuio ob Alexandro Farnesio Cardinale, ita se ad uarias percũctationes humanũ facilemq; præbuit, ut insigni cultus & gustus grauitate ueteris fortunæ maiestatem tueretur. Nã ab elati ingenij more Barbaris insito, deductus ad Põtificẽ, nequaquã maiorẽ honorẽ impẽdit, quàm ut ei genu tantũ oscularetur. & qui oculorũ orbes lintea uitta occultatos gerens nihil intueretur, obstipa tamen & erecta ceruice regiæ superbiæ insolentiam referret. Ab eo demũ narrante multa literarũ memoriæ digna, de recentibus bellis, Punicisq; rebus, & institutis didicimus: & quũ non ineptè de Philosophia sermones illati essent, quanquã per idiotas interpretes colloqueremur, perspicuè tamẽ eũ Auerrois studiosum & sectatorem disputãdo deprehẽdimus. De natalibus

autem suis ita disseruit, ut Chorreæ familiæ nomē, ex qua ipse prælto stemmate natus est, ad Homarem Mahometis pseudopropheta cōsanguineum atq; discipulum referret, cuius stirpis Tunetani reges, nihil intercisa, aut alieno sanguine deprauata serie per noningētos supra quinquaginta quatuor annos regnarint. Propterea affirmabat Tunetanū regē, augustiore cognomento appellari, Emir Mumenim, hoc est in religione optimè credentium principem. Memorabāt autem familiares eius neminem ei uirtute equestri peritiaq; armorum posse comparari, quum ex edulatione iactarent eum, quod ad uenatoriæ artis decus pertineret, non multis ex quo imperasset annis, ducentos amplius iubatos leones in syluis equestri lancea confixisse, quorum tergora siccata repletaq; paleis, ad imaginem uiuorum, testimoniumq; uirtutis, tanquam decora proximaq; militiæ honestissimæ exercitationis trophæa, in peramplis hortorū porticibus spectarētur. Quibus de causis, Muleasses tam sæuo diræ calamitatis infortunio prorsus indignus nobis etiā uideri possit. Eodē hyemis initio, quo Muleasses ab aduersa fortuna acerbissimè multatus est, & Barbarussa Nicææ arce nequicquā oppugnata, ad Tolonem in hyberna concessit. Franciscus rex à Belgico bello honesta cum laude reuersus, quòd Lādresiano præsidio opem fortiter attulisset, productaq; acie Cæsari maximis gentiū ferè omnium aucto copijs pugnæ potestatē fecisset, noua copiarū supplemēta in Italiam misit, ut amissi Mōteuici detrimentum Buterius nouo ausu resarciret. Iā enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præsidium

Cæsariano

Cæsarianorum adduxerat, ut prostrato muro ægerrimè Gallorum impetum sustineret, & deditionẽ breui facturum uideretur. Sed aductu Anghiani noui ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo cessare oppeririq; se iuberetur, cum recentibus scilicet copijs appropinquantem, ut prælio & expugnationi urbis interesset, indignabundus ita impetum repressit, ut hosti ad erigendos nouos aggeres, cõfirmandosq; animos spatium daret, & partæ propè uictoriæ deesse mallet, quàm eius propè confecti negotij laudem cum adolescente imperatore communicare. Is erat regiæ stirpis è Borbonia familia, quem Maßiliæ Barbarussam excepisse docuimus: cui Buterius uetus miles, & dux ingenio turbido nihil præter honoris nomen militiæ concedendum existimabat, amissæq; proinde uictoriæ euẽtu malignè lætaretur, quã ille importuno imperio iuueniliq; libidine interpellasse uideri posset. Hoc enim ingeniorum habitu, & tum, & sæpe aliàs Galli duces inter diras obtrectationes bella administrare ita erant soliti, ut rempublicam post priuatum decus facilè haberent: neq; ob id pœnam à mitißimo rege uererentur. Galli etiam per eos dies Crescentinum oppidum tormentis quassatum, & Desannam, sanctiq; Germani uicina oppida Cæsarianis ademerant, magno cum dolore Vastij qui frustra diu postulata à quæstoribus Insubrum pecunia, ut nouas conscriberet cohortes, imparatus, inferiorq; multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Processerat tamen Nouariam usq;, quantis potuit coactis copijs, ut prouinciæ præsidio foret. Nam Galli intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines

ſe intulerant, & circumſeſſuri Carinianum oppidum, quod eſt iuxta Padum poſitum, uidebantur. Id Vaſtius paulò ante occupatum (ut diximus) ualidis aggeribus munierat, præfeceratq; ei Pyrrhum Stipicianum ſummæ uirtutis atq; conſtantiæ uirum. Ei autem aderant Felix Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michael Hiſpanus cum totidē Hiſpanorum uexillis congeſtisq; omnis generis cōmeatu Gallorū impetum expectabat, quòd ſummæ opportunitatis eſſet id oppidum ad gerendum bellum aduerſus Gallos, qui obiectu eius munitiſsimi loci magnopere tardabantur, ne ulterius proferrent uires, & liberius reliqua oppida tentarēt. Gaudebat Vaſtius acceßione eius oppidi multis de cauſis, eaq; præcipuè quòd amiſsi ſuperiore anno Claraſchi par detrimentum hoſtibus rependiſſet. Itaq; obſtinatis animis, & Vaſtius id tueri, & Anghianus obſidere atq; recipere contendebāt tanto ſtudio, ut Anghianus longā obſidionē inſtitueret, caſtris in conſpectu hoſtis poſitis: & Vaſtius è Germania in auxilium duas legiones accerſeret. Tota nanq; utriuſque imperij, exiſtimationisq; ratio in eius oppidi defenſione, expugnationeq; poſita erat, ſic ut plerique facilè prædicarent, uti mox euenit, eam contentionem uniuerſæ pugnæ caſum allaturam, quod antea per octo annos inter perpetuum gerentes bellum nunquam accidiſſet. Proinde futurum, ut una inſigni pugna diuturno bello, intolerandisq; miſerorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures menſes Pyrrhus obſidionem atque inediam fortiſsimè ſuſtentarat, ſic ut præſidij lectiſsimi milites ab inopia rerū extremaq;

tremaq; desperatione auxilij, de eruptione cogitarēt. Sed eos Pyrrhus animo corporeq; ad perferendas totius inopiæ difficultates paratißimus, blandis honorificisq; alloquijs in officio continebat, quum nullam edendo prælio, si erumperent, occasionem ad uictoriam ostendi disséreret, proindeq; eum conatum felici euentu cariturum, quoniam Galli nequaquam temere, uti aliâs, sese circumuallassent, multisq; tormentis atq; equitatu essent instructi, sperarentq; sine sanguine uictoria potiri: quando etiam ab oppugnationis consilio propter mirificos aggeres, præstantisq; præsidij opinionem, non ineptè discessissent. Neque demum de Vastij studio diligentiaq; esse dubitandum: eum enim & suæ laudi, & publicæ causæ, totq; militum obsessorum saluti magnificè atque impigrè satisfacturum. Propterea æquis animis uini desiderium tantisper ferrent, & his quorum copia adhuc superesset, uitæ alimentis contenti essent, postquàm uiri fortes non ad furfures tantùm, sed ad inusitati generis cibaria, pro commodo principum peculiariq; sua laude, aliquando descendissent. Ea quoq; erat Pyrrhi comitas externis iucunda militibus, ut uini lagenas, quas sibi expetenti Anghianus hostis humanitatis causâ dono mittebat, nequaquam sibi reseruaret, sed uiritim præfectis atq; signiferis quadam parui calicis libatione, quod pleno potui non sufficeret, hilariter dispartiretur, Germaniq;, uel natura uini appetētes, patienter & iucundè puteali aqua sitim lenirent, & cuncta obsidionis incommoda prius se fortiter perpessuros, quàm indignum quicquam uetere gentis constantia dè-

deditione auribus admitteretur, per centuriones atq; signiferos confirmarent. Vastius quoq; eorum animos per literas, quum speculatorũ facultas dabatur, bonæ spei implebat, salutemq; totius præsidij & singulorũ præfectorum decus summæ curæ sibi futurum pollicebatur. Eo tempore Cæsar ueteribus suis innixus consilijs, ingens agitabat bellum, quo Galliam ineunte æstate inuaderet, experireturq; maioribus coactis uiribus, an Franciscus rex elici pertrahiq; posset ad summam dimicationem uniuersæ pugnæ, in spem amplissimæ uictoriæ, quam sibi nuper ad Landresium propositam, è manibus elapsam fuisse iudicabat. Hoc ut assequi posset, aßiduè dabat operam per legatos, ut Henricus Britanniæ rex in Galliam maturè traijceret, suopte ingenio, & more gentis Gallico nomini infensißimæ magnopere concitatus. Cum eo nanque ita fœdus percusserat, ut Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantum enim Cæsaris odium ualebat aduersus Gallos ab auorum usq; memoria conceptum, ut grauißimarum offensionũ ex repudiatæ adactæq; ad necem materteræ penitus obliuisceretur, nec iniquum & fide sua indignum existimaret, ad contumeliam Pontificij nominis, cum eo rege fœdere coniungi, qui propter euersa sacra, despectamq; & conuulsam Romani Pontificis existimationem, Christiano iure anathemate à Romano senatu fuisset damnatus, ipso præsertim Cæsare id orãte postulanteq;, quum se in Britãni regis gratiam nunquam rediturũ iurasset, nisi Pontificiæ dignitatis Henricus satisfaceret, & ad ueteres sacrorum ritus, pristinamq; Romani Põtificis authori-

authoritatem se conferret. Quod autem erat reliquũ, aßiduè inuigilabat, ne Germani milites Gallicis stipendijs allecti in Galliã transirent, propositis edictis atrocibusq; pœnis, his, qui id ausi deprehensiq; essent. Pari diligentia pagorum Heluetiorum principes aggrediebatur promißis atq; muneribus, ut Gallorum delectus in conscribendis cohortibus impedirẽt, aut retardarent, quando in eius gentis auxilijs salutem Galliæ positam esse prospiceret, quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata uirtutis opinione opponi possent. Ne uerò Italiã negligeret, ipsumq; præsertim Mediolanum nouis Anghiani copijs ad prædam expositum, Neapolitanosq; Barbarussæ claßis reditum extimescentes, duas Germanorum legiones in Italiam misit, quibus iniunctum est, ut Vastio operam præstarent, ac demũ, si ita usus posceret, mari Neapolim deueherentur. His præerant duo Scaligeri proceres, Christophorus, & Brennor, qui stirpis ueterum Veronensium principum esse dicebantur. Harũ spe legionũ confisus Vastius, quòd erant ex delectu Vindeliciæ, Baioariæ, et Norici, splendentibusq; thoracibus & galeis Mediolani fuerant instructi, è Vercellis Astam se contulit, & magnũ inde sarcinariorũ iumentorum usq; à Mediolano, agrestiumq; carrorum numerum contrahi iußit quibus magna uis instituti & antea parati commeatus omnis generis, Carinianum ad obsessos conueheretur. Et quanquam non multi apud se essent Hispani, nec plenæ admodũ essent ueterum Germanorũ cohortes, quas Baro Seisnecbus ductabat, tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præsertim Italicis co-

hortibus, quæ amplius sex millium militum numerum implebant, eorumq; magna ex parte sclopettariorũ, qui assueti inueteratiq; perpetuis Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant consecuti. His omnibus præerat Robertus Sanseuerinus, princeps Salernitanus, cui adiutor & propè magister à Vastio fuerat attributus Cæsar Maßius è Neapoli uetus peditũ præfectus, quo nemo plura stipendia meruerat, quũ per triginta annos Cæsari integræ uirtutis & fidei fama operã nauasset. Vna tantùm Vastius angebatur equitum paucitate infirmitateq;, quũ uix septingenti galeati recenserentur, qui etiam leuis erãt armaturæ comparatione Gallorum equitum, apud quos iusti roboris cataphractorum alas esse didicerat, quarum impetum Cæsariani apertis in campis nequã quam laturi uiderentur: ob id præcipuè, quòd illustre aliquot iuuenes, quorum principes erant Vidamiu summo loco in Carnutibus natus, & Asseius Aruernu Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pu gnæ studio è Gallia hortatu regis in castra uenisse, se cumq; adduxisse plures eximiæ alacritatis equites, ex ploratum habebat. Quibus de causis coactus est con fugere ad Cosmum Medicẽ, implorando ut sibi in tan to periculo, tantaq; exiguitate tẽporis, nouos conscri bere milites nequeũti, ab Etruria equites submittere Cosmus, tametsi cauẽdum sibi ab insidijs exulum, qu aduersus se parari audiebat, & tuendam à Barbaruss impetu maritimam oram arbitraretur, quãdo aperi iam Vere Barbari ad nauigandum idoneũ tempus h bere uiderentur, Cæsari tamen, cui summa omnia d

beb

bebat officia, & Vastio æqua postulanti, communi in rerum discrimine deesse noluit, misitq; Rodulphum Baleonum Malatestæ filium cum insigni ala ueteranorum equitũ: cuius accessione Vastius adeò lætatus est, ut in spẽ ueniret confirmandi equitatus sui, experiundæq; prælij fortunæ, quũ peditatu superior, aut certè par tutò confligere se posse speraret. Nam eo animo hostes duce Anghiano, apud quem erant periti atque acerrimi duces Thermeus atq; Buterius, ad uillam Stalloniam castra posuerant, ut Vastium illac pertransire conantem, iusta edita pugna adorirentur. Erant nonnulli, togatiq; præsertim, qui pugnæ casum Cæsarianis, tanquam minus necessarium omnino uitandum esse prædicarent, ob idq; ducendũ quoquomodo bellũ, ut Gallorũ feruidæ gentis impetus, non collatis in aciẽ uiribus, sed uti sæpe aliàs, spatio, & mora, lenibusq; prælijs frangeretur, nec tamen aduersas, quæ summæ erãt in negotio, difficultates explicarent, sic ut Vastius ea tanquam uetera, & in præsenti rerum momento parùm opportuna aptè refelleret, atque eas quæ aliter euadi nequirent, fortiter audendo superandas esse demonstraret. Nam præterquàm quòd receptus omnis, segnisq; cũctatio ignominiæ & durissimi exitus pericula ferrent, triplex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopere de summæ rei euentu solicitum reddebat, hortabaturq; ut suscepti consilij propositum teneret. Primum erat pecuniæ inopia, instantibus iam stipendijs: quando per mensarios curata Genuæ uel magnis usuræ impendijs ægerrimè repræsentaretur: nec quæ erat Insubribus imperata tanquam

ab aßiduè expilatis, facilè exigi & comportari poſſet, ſic ut non temere timendum foret milites poſſe dilabi, qui ſine ſtipendijs, propinquo præſertim ualido hoſte contineri non poſſent. Secundum poſitum erat in ſalute tot fortißimarum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deeſſe non poterat, extremū uitæ ac exiſtimationis diſcrimē ſe adire, literis et uarijs ſignificationibus oſtendebant. Poſtremū erat defecturi cito commeatus timor: nam ex cōtinua pluuia, duriſq; ſubuectionibus per lutulenta itinera, penuria adeò creuerat, ut paratus ad ſubleuandos obſeſſos commeatus, in alimenta præſentis exercitus abſumeretur. Porrò apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerū omnium opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, ueterum ducum ſuorum conſilia ſecutus, Carinianum duplici foſſa, perpetuaq; munitione circumuallarat: binos in Pado pontes ſtatuerat, lunatiſq; aggeribus utraq; pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis commeatus copia nuſquam impeditus utebatur, & ad uillam Stalloniam, qui eſt uicus ultra Padum, poſitis caſtris, atq; his aggere & foſſa permunitis (ut ſupra diximus) hoſtium aduentum expectabat. Erat in conſpectu Carinianum, intercedente Pado: ad dextram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad læuam Montecaleriū, quæ Gallicis præſidijs tenebantur, ita ut Cæſarianis inter caſtella præſidiaq; hoſtium ab Aſta mouentibus, iter eſſet habendum. Interim Vaſtius miſſo ad Montemclarū Salernitano cum Italorū cohortibus, quum illac ſe tranſiturum ſimularet, eo non multò poſt reuocato, ad læuā

per

per superiora uersus Summaripæ oppidum exercitum duxit: eodemq; die Montatam castellum, quod ex itinere occuparat, peruenit, ratus se postero die Sūmaripā, tertio Casalem, quod appellatur Crassum, quarto Carinianum omnino peruenturum. Cuius suscepti itineris rationes disertè explicabantur, quòd superioribus locis Padum uado transire, eoq; itineris flexu Transpadanos hostium commeatus intercipere, & si hostes superuenirēt, erūpentis præsidij certißima ope, ancipitiq; acie inclusos, aut auertere, aut profligare soluta obsidione sperabat. Verùm hæc uel appositè consulta Fortuna irrisit, uti impotēs bellicarum rerū pro libidine gubernatrix. Nam cælum densa nube turgidū tantam uim imbrium iter habenti superfudit, ut riui agrorum dudum sine aqua in speciem amnium atque torrentiū intumescerēt: itinera prealto obsita cœno, carrorū rotas deuorarent, equi tenaci luto semihausti ad incessum cogi nequirent, & milites amißis calceis ægrè eluctando madefacti, iniquitatē itineris, nec desinentem cæli iniuriam deiectis animis non perferrēt. Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens desperatio. Nam aßiduo imbre infusus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tam fœdo tristiq; incommodo, ut milites quatuor dierum cibaria secum ferre iußi, cùm publica tum priuata alimentorū iactura magnopere turbarētur. Tum uerò Vastius frustra indignari infestæ fortunæ, ab Asta noui cōmeatus supplementum adduci iubere, cōsolari, paßim milites, ut id pluuiæ detrimentum constanter ferre, & non dubiam cæli serenitatem ad uictoriam expectare uellent.

Interim per Salernitanũ Italicasq; cohortes castellum Sancti Stephani expugnari iubet, grauioraq; duo tormenta ibi deponit, quòd ea, propter iniquitatem itineris, uel duplicatis equorũ & boum iugis perduci non possent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant diligenter adhibet, & cohortando milites spe prælij atq; uictoriæ implet. Non deerat peritus locorum Vistarinus, qui è Cherio per Federicum Douariã Vastium hortaretur, ut omissa priore uia, ad se iter conuerteret, quòd Sanctanna amnis facilè uado superari, & Cherij amplißimo oppido exercitus aliquantisper recreari posset, indeq; apparatis pontibus, obseßis opem ferendi, & si hostis sese offerret, æquiore conditione confligendi facultatẽ esset habiturus. Iam designati itineris quartus effluxerat dies, quum Montata nondum exceßisset, grauißimis atq; inopinatis rerum casibus retardatus. At Galli de consilio itinereq; hostium nõ inani coniectura iudicantes, è uilla Stallonia, ubi aliquandiu consederant, motis castris, ut hosti propinquiores essent, ad Carmagnolam oppidum se contulerunt, intentiq; , & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ occasionem corpora atq; animos parauunt. Sequenti die Vastius, quum sol uel ambiguus cælum serenasset, uti statuerat, iter à Montata ad Summa ripam direxit. Ipse ad dextram cum manu equitum ad Stallonia castra unde hostis discesserat, & ad Carmagnolam usq; lustrando loca prouectus, reperti hostes contra consuetudinem ad leuia certamina elici non posse, eosq; tormentis tantùm instructos in muro consistere. Excepit tamen duo milites fortè uagos, à quibus

bus eadem, quæ de hostibus antea didicerat, certius cognouit: paratum scilicet esse Anghianum prælio decertare, cumq; ornatißimo abundare equitatu, quo se cæteris rebus parem, hosti superiorem, & deniq; uictorem euasurum confideret. Vastius interea, quod magno usui fuit, ex itinere Ceresolam uicum à præeuntibus occupari iußit, eiq; Guterium Chesadam corporis custodiæ præfectum, cum ducentis sclopettarijs præsidio imposuit. Et quanquam ad Summaripam, quod magnopere cupiebat, peruenire contenderet, Ceresolæ tamen necessario castra ponere coactus est, quòd Germani tardius subsequerentur propter tormenta, quæ nisi difficili magnoq; conatu pertrahi non poterant, & Hispani ad postremum agmen relicti, ingruente iam nocte, redintegrataq; pluuia, à reliquis longe abessent, ac Salernitanus Italos, uarijs atque durißimis afflictos incommodis, extremáque lassitudine fatigatos adduxisset: quibus omnibus, si Summaripam petere uellet, uallis frequenti aquarum uoragine & alnis, multisq; huiusmodi arbusculis impedita, per tenebras erat superanda, atq; eo incommodius, quòd nisi ualde angustos & raros aditus ab agrestibus subdita materia constratos transituris præberet. Vltra eam uallem paulò ante extraordinarij recentioresq; Itali leuis armaturæ processerant, ductante Cæsare Maßio, cœptisq; & protractis leuibus prælijs propinquo hosti speciem præsentis atq; instructi Cæsariani exercitus fecerant, sic ut Galli, qui densa acie incumbebant, aliquandiu sustentati atq; repreßi, transeundæ uallis consilium abijcerent,

quam si transissent, Cæsarianis profectò magna & certa clades erat expectanda, uti postea Vastius animaduerso disiuncti imparatiq; exercitus sui periculo, confessus est. Is postero die à Ceresola discedens cunctum exercitum tormentaq; traduxit, sic ut distincta suorũ agmina aduentanti à Carmagnola hosti, patentibus in campis ostenderet, & per leuem Italorum armaturam pugnã accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui se alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore deposcentes. Iam utrinq; leuis armatura disperso tumultuarioq; certamine pugnauerat, quum fortè Itali tormenta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indeq; clamor ingeminatæ uictoriæ sublatus est. Tũ uerò Anghianus uniuersas copias hoc ordine constitutas promouit: in media acie Vascones, & reliquos Gallici nominis ueteres pedites optimè armatos, decoro cultu cristisq; fulgentes ita collocarat, ut eis Heluetiorum iampridem Subalpino bello inueteratorũ ualidam manum applicaret, quibus tota frons latè extensa & æquata certo subsidio firmabatur. Dextrum cornu Heluetijs, qui nuper aduenerant, insigni animorũ ardore pugnam poscentibus, attribuit. In sinistro autẽ cornu constitêre Gruerij non multi usus, & subagreste militum genus. Hi erant ex regionibus quæ ad Losannam & Geneuam, Lemanumq; lacum pertinent, Heluetijs Bernensibus & Sedunis finitimi. His admixtæ erant Italicæ exulumq; præcipuè Insubrũ & Allobrogum, Subalpinorumq; aliquot cohortes, acies quidem magna multisq; uexillis conspicua, sed quæ ex tyronũ
magna

magna ex parte diuersa utentiũ lingua, & tumultuarijs delectibus conflata, nullam propè certæ uirtutis, aut firmi consensus opinionem præberet. Triplicem peditum aciem, triplex equitum agmen distinguebat: nam interualla, quæ relicta erant inter utrunq; cornu, & mediam aciem, diuisi per alas equites occupabant. Inter hanc & Heluetiorũ phalangem constiterat Thermeus, apud quem erat tota uis leuis armaturæ equitũ, unius cataphractorum alæ præsidio confirmata. Buterius cum reliquo equitatu Grueriorum apertum latus tueri iubetur. Ex aduerso Vastius hostium ordines conspicatus integrã Germanorum phalangem, quam inuicti roboris existimabat, mediæ hostiũ aciei, ipsisq; Vasconibus opposuit, eo ordine, ut in prima fronte Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem ipso id ad decus deposcente, collocarat. Nam superioribus etiam diebus generosus & egregiè pugnax iuuenis alacriter fuerat professus, se Heluetios, quorum impetũ nequaquã imperitè Vastius uereri uidebatur, cum sua tantùm legione, quæ trium millium summam non implebat, inuasurum & strenuè prostraturũ. Secundum eum Scaligeri fratres uexillis in mediam aciẽ collocatis suas cohortes confertis ordinibus ductabãt. Cornu dextrum Grueriјs oppositum Hispanis concedit, sic ut his statariæ militiæ quinq; Germanorum cohortes, duce Scisnecho, adiungeret. In sinistro Italos omnes constituit, iussitq; ut sese in tumulum, quià modica [illegible] sensim tanquam in æquiorẽ locũ erigerent, nec inde se cõmouerent, ne inordinati ab Heluetijs, qui erant in aduerso loco, uti disciplina

imparesfunderentur,sed persistentes in acie Salernitani & Maßij iußis obtemperarent, & uti sors prælij deposceret,per sclopettarios operam præstarēt. Philippus Belga Lanoij filius,qui toti præerat equitatui, eo spatio, quod inter Germanos & Hispanos intererat,consistere est iussus. Idem ut faciat Baleonus Thermeo oppositus,iubetur. Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra instructos diligenter obseruet & inuadat. Eo modo constituta directaq; utrinque acie,& displosis utrinq; tormentis,signa cecinerunt,appropinquareq; acies cœperūt,inter quas magno cum periculo uolitantium undiq; pilarū & glandium Vastius obequitans, collustrando cuncta oculis, Germanos segnius quā uolebat progredi animaduertit, sic ut propius accederet,& præfectos ad intendendum gradum comiter hortaretur. in uultu Scaligerorum fratrum deprehendit non dubia,ab inusitato tristiq; pallore, lethalis metus indicia. Proinde cōuersus ad familiares Scalengum,Landrianumq;, & Saiauedrā,qui eum ad excipienda reddendaq; per acies imperia sequebantur:Deus,inquit,magnus hoc omen auertat,& uti maximè indigemus,hodie præsenti numine nobis adsit, postquàm in his Germanis in quibus tota spes & ratio parandæ uictoriæ posita est, quod antea nusquam accidit,præsente prouocanteq; hoste ad dimicādum nullam alacritatem conspicimus. Primi omniū accepto pugnæ signo, quod Vastius suorum hortatu dederat, Thermei & Baleoni equites concurrerunt, usqueadeò graui impetu,ut multi utrinq; sternerētur, magnoq; ardore post abiectas hastas clauis atq; mucro

nib. res gereretur. Ibi Thermeus, quũ in pedites Italos procurrisset, ab his repulsus, uulnerato et cadẽte equo à tyrone pedite capitur. Baleoni autẽ ala, quæ numero equitũ erat inferior, quanquã uirtute præcelleret, cataphractorũ inuadentiũ uim sustinere noñ potuit, sic ut multi in eo peracri cõgressu in hisq; Iulius Actius, tyranni Tudertis filius, caderẽt: ipseq; Baleonus suffosso & moriẽte equo oppressus uix eriperetur, et pedes & saucius ad Italos pedites se reciperet. At in altero cornu fortuna ludo quodã prælij euẽtum alternare solita, Hispanis & ueteribus Germanis arridere uisa est. Nã Raimũdo Cardonio & Seisnecho ducẽtib. exporrecta sclopettariorũ ala, quam Manicã uocãt, tãta ui Grueros inuaserunt, ut eorum aciẽ totam perturbarent, & in fugã uerterent, rusticaq; casa, ad quã se applicarãt, & aliquot tormentis potirẽtur, & alã Gallorum equitum fusis subsidio missam cruẽta cõditione perrumperẽt. Cecidêre in eo conatu Scrocchius & Carolus Drosius, qui in eo cornu summam nominis authoritatem obtinebãt: Asseius quoq; summæ spei iuuenis feruidius irrumpens, Germanicis hastis ab ephippio deiectus, ex geminato uulnere triduo post interijt. Eo celeri quanquam incerto uictoriæ prouẽtu Hispani accẽsi animis fusos ad multum spatium persecuti ita procurrerunt, ut cædendo capiendoq;, ad Carmagnolam usq; cursum intenderent. Eodem tempore Germani, qui humi procubuerant, ut tormenta uitarent, imperante Vastio consurrexerunt, collectumq; puluerem, quæ est uetus & religiosa eius gentis consuetudo, post terga proiecerunt, quum ea cerimonia conciliari uictoriæ numen

arbitrarētur, promotisq; signis hastas inclinarūt. Aliprandus qui in prima phalangis fronte cōstiterat, paucis paßibus extra aciem prodiens, Molam in Gallica acie ducem, insignibus cōspicuum, manu ad singulare certamen prouocauit. Nec detrectante Gallo ita concurrit ut mutuis ictibus ora perfoßis ambo corruerēt. Mola quidem lethifera cuspide supra oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprandus gena usq; ad aurem perforata. Cadentibus itaq; ducibus asperum & maximè cruentum prælium à primis ordinibus consertum est, quum utrinq; robora lectißimorum militum & centurionum pro dignitate nominis & pro uictoria dimicarent. Aliprandi aciem ardentius promotam, Scaligeri aliquanto lentius quàm oporteret secuti sunt propter depreßi & inæqualis loci impedimentum, quo neque hastæ æqua serie ferri, neque aptè cohærentes ordines deusari poterant. Eodem temporis momento, quum inter utranq; mediam aciem commissa pugna ardentißimè certaretur, Cæsariani equites sinistrū hostium cornu, ubi cum suo agmine Buterius ad procurrēdum paratus & intentus uidebatur, adorti sunt, alacri quidem sed inani, & mox uti apparuit maximè incōmodo & fœdo procursu: nam profecti ad hostilē aciem, nulla facta impreßione nec inclinatis hastis, sese in gyrū lunato cursu prouoluerūt, siue, ut leuē hostium armaturam equestrē extra cataphractorum subsidia ad pugnā elicerent, siue quòd aciem perpetuò rigentem ferro ipsi leuius armati tentare non auderent, siue adducti incerta uoce à Gotto, ut dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quasi non collatis equorum pectoribus

ribus & conferta acie, sed per iteratos incursus & recursus Maurorũ more cũ cataphracto hoste foret dimicandum. Ea sese præter spem inflectentium species admirationem primò Gallis, & mox socijs non incertæ fugæ suspicionem præbuit: sic ut repente Buteriani terga uertentium ualido procursu insequerentur: nec Cæsariani, clamante increpitanteq; Vastio sisti possent sed præcipiti cursu in transuersam Germanorum phalangem deferrentur, eamq; paululum post signa laxatam ueluti adacto cuneo totam aperirent atq; proscinderent. Quo casu Galli hisdem uestigijs in hiatũ perruptæ phalangis insinuati, cunctos eius postremos ordines fœdè turbatos, quòd neq; galeis, neq; thoracibus uti anteriores, essent muniti, paruo negotio trucidarunt, quum latis & prægrauibus gladijs, quos à uenatorijs cultris non absimiles suspensos ab ephippijs gestabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum uerò Heluetij, qui Italis erant oppositi, conspecta Germanorum fluctuatione & cæde, neglectis omißisq; Italis, ad Germanos infesta signa uerterunt, ut pote quos ab naturali odio ueros propriosq; hostes ducerent, nec Italos per cauum & inæqualem locum adoriri possent, & deletis opportunè Germanis partam fore uictoriam iudicarent. Is repentè suscepti consilij casus non dubiam salutẽ Italis, Germanis uerò certißimã attulit cladem. Nam sicut illi armis & numero inferiores, conspecta præsertim suorum equitum fuga, Heluetiæ impreßionis impetum nequaquam diu laturi uidebantur: ita Germani, qui à fronte Vascones & ueteres Heluetios summa ui certantes constantißi-

mè propellabant, inuadentium ex obliquo Heluetiorum recentem uim ſuſtinere nequiuerunt, ſic, ut à ſocio equitatu ueſana & miſerabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in tergo à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hoſtium peditatu amiſsis ducibus ſtratisq; uexillis terga uerterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidêre cum Scaligeris fratribus uiri illuſtres, aut uarijs militiæ honoribus clari, præfectiq; cohortium, ante alios Vulcanus Furſtembergi reguli filius, Michael Preuſinger in regenda ductandaq; phalange Brannoris Scaligeri legatus, & Antius Vrſus multorum ſtipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunnius, Balthaſar Chaldeſius, Iacobus Figer, Martinus cognomento Burſa, Adamus Bralius, et Baro Grimiſtenius. Aliprãdus uerò Madruccius multis uulnerib. ſuſceptis, inter ſuorum & hoſtium cadauera ſemianimis repertus, in Anghiani poteſtatem deuenit. Eam uerò cladem meritò Germanis incidiſſe tanquam impijs, Lutheranæq; ſuperſtitionis piaculo damnatis, multi prædicabant, quòd pridie, qui fuerat reſurrectionis Dei Chriſti ſolẽnis dies, ſacris intereſſe noluerint, talisq; ſæpe, quũ ad iactus leuigata marmora quæritarent, in altariorum ſacratis menſis luſiſſent, & ligneam Chriſti ſeruatoris ſtatuam diris contumelijs, & multo demum cœno conſpurcaſſent. At Itali, ubi ſtrata phalangis uexilla, & equites iuſto curſu in fugam extentos conſpexêre neceſſario & utili, uti mox apparuit, potius quàm honeſto conſilio ſubducere ſe in tutum reformidato uictore, & per depreſſum, quem diximus locum, con-

seruatis tamen ordinibus, se recipere cœperunt, nulla ualidiore hostium manu eos lacessente aut persequente: eoq; modo ante mediam noctē Astam peruenerūt. Eò multò ante Lanoius cū suo equitatu integer applicarat. sub occasum uerò Solis ipse Vastius superuenit, quum sclopetti glande per ferream ephippij, frontem supra genu uulnus accepisset, aliquotq; clauarum ictibus collisa caßide nequaquam hosti cognitus, gladioq; se defendens, è medio aduersæ pugnæ tumultu se eripuisset. Tū enim secus ac aliàs soleret, nō imperatorijs insignibus, sed atro & mediocri sagulo, ne facilè agnosci posset, usus fuisse dicebatur. Cur autem Italos Gallicus equitatus nec inuaserit, nec sit persecutus, hanc fuisse causam reperiebamus, quòd amisso Thermeo duce sese dispersim ad opprimendū dextri hostilis cornu milites conuertissent. Hispani enim Scisnechaniq; Germani, qui Gruerios latè profligarāt, longeq; fusos fuerant persecuti, quum redirent, perfusi nauatæ fortiter operæ gaudio, sociorumq; ignari cladis, suspensis stupentibusq; animis ad conspectam stragem, in uictores Gallos inciderunt: à quibus circunfuso equitatu tanquam indagine clausi, propè sine uulnere capti sunt: quòd uiri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quàm stulta exitialiq; pertinacia repugnare satius existimarent. Ante alios sese dedidit Raimundus Cardonius, castrorum magister, eius filius qui cum Gallis, Gastoneq; duce ad Rauennam improsperè conflixit, & cum eo Hispani clariores cohortium præfecti, Ioannes Beamontius, Ludouicus Chexada, Consaluus Hernandius, atque Cheuedius. Baro autem Sisnechus.

oblato sibi equo periculum euasit, & Carolus Gonzaga, quum pedites turpiter effugere conspexisset, ne id dedecus subiret, in Gallos irrupit, deiectusq; equo captus est. Pari etiam pudore, sed iniquiore honesti conatus sorte accensus Hercules Martinēgus, illustri loco Brixiæ natus, quum in confertam hostium aciem cū ala sua sese, uti Vastij alumnum decebat, uehementer intulisset, cum Attilio fratre interfectus est. Pugnatum est ad Ceresolam postridie Idus Apriles, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum atq; millesimum Christianæ salutis. Occisa autem referuntur ad duodecim millia hominum, sed multò maxima ex parte Germanorum. Neq; enim, quum in acie utrinq; æquato ferè numero supra quadraginta millia peditū constitissent, omnino incruenta uictoria Gallis obtigit, sinistro præsertim eorum cornu magnis cædis & fugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illustri Gallica nobilitate desideratis, quorum cadauera Anghianus exquisito funeris honore prosecutus, in Galliam ad sepulchra maiorum deferri iußit. Dum Vastius acceptæ cladis dolore, & totius summæ rei periculo perculsus, seruatas uel ex turpi fuga copias colligeret & inspiceret, in spem uenit uictores Gallos his præsidijs posse sustineri, dißimulabatq; nō obscura quorundam delicta, eo uultu, ut nemini palàm succenseret, & de una tantùm Fortuna quereretur, Baleonum uerò eximia ornaret laude, quem ferè unum, fortißima edita opera, & Cosmo principi à quo erat missus, & paterno auitoq; suo nomini egregiè satisfecisse, attestāte etiam Thermeo, differebat. Hortabatur autem La-

noium,

noium, ut fatalis erroris notam noua uirtute abolendam existimaret. Salernitani quoq; & Maßij consilia probabantur, qui in eo perangusto atq; difficili aduersæ rei momento cohortes Cæsari magno usui futuras seruauissent. Verùm eius iusto prælio inuicti antea ducis existimationẽ, præsentemq́; omnem militaris prouidentiæ diligentiam, odium (uti sæpe fit) ex re malè gesta repente obortum, & pleriq; ex amicis obtrectatores facti uehementer obterebant: iniqua hercle & planè misera imperatorum conditione, quòd saluberrimæ cunctationi periculosam pugnæ aleã prætulisse diceretur, quasi flagitantibus quibusdam suorum, qui hostes arroganter despicerẽt, dimicãdo obtemperare, ne pristini sui decoris iacturã faceret, quàm bono publico præliũ uitare differreq́; maluerit. Sed uti postea ex eius ore accepimus, nunquã futurum putarat, quin alioqui metuendam Gallici equitatus uim, per sclopettarios, sicuti ad Ticinum feliciter accidisset, sustineret & funderet, ipsoq; robore densatæ phalãgis hostiũ peditatũ egregiè superaret. Sed cuncta eo bello prælioq; uel rectißimè ordinata, unũ, ut credi par esset, diuinũ magni ultoris numẽ uiolenter euertisse, scilicet ut elatos uirtutiq; suæ insolenter cõfisos, & nihil de uictoriæ euentu dubitantes leniter castigaret, & Germani obiter fœdo impietatis scelere contaminati grauißimè plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM sui temporis.

LIBER XLV.

OST eam pugnam in subiectis Cerefolæ campis à Cæsarianis male pugnatam, Anghianus uictor, quanquam effusè lætaretur, sese tamen commouere ultraq; progredi in Insubrum fines, & denique uictoria uti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus esset circumuentus. Ante omnia ueteranæ cohortes, promptissimo quoq; militum occiso aut uulnerato, uehementer attenuatæ, orbatæq; multis centurionibus atq; signiferis, nouo supplemento erant instaurandæ, & cuncti pariter equites & pedites ex uetere militari consuetudine, uti acie uictores, dignum fide & felicitate generosi nouiq; imperatoris donatiuũ postulabãt: quod tametsi prolixa pollicitatione & datis uadibus differri extrahiq; posse uideretur, nihil tamen quæstorum inopiam subleuabat: quoniam Heluetijs persoluendi stipendij dies aderat, quibuscũ nulla excusatione utẽdum foret. Cuius negotij difficultates, neq; facilè neq; celeriter poterant explicari, propter præsentis rei nummariæ defectum, qua nequaquam commodè nisi ab

argentarijs

argentarijs Lugdunensibus dissolui posse censebatur, & ob id aliquanto ægrius & tardius, quàm temporis exiguitas & præceps occasio postularet, quũ audendi procedendiq; ratio omnis in festinatione posita putaretur. Nouum quoq; expediendis consilijs impedimentum attulerant Heluetij, quum in consultis pagorum suorum magistratibus se Cæsaris fines inuasuros pernegarent. Dicebant enim se ea præcipuè de causa in Italiam missos fuisse, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regijs præsidijs tenerentur à Cæsarianorum ui iniuriaq; defenderent, atq; obiter integra fide renouati sæpe fœderis iura tuerentur, quæ uigerent inter Heluetiam gentem, cui Grisones socij antiquitus essent annexi, & ipsas Mediolanensis imperij ciuitates, quibus tanquam uicinitate finium, & mutuo mercaturæ commercio amicißimè coniunctis, inferre arma neq; ex fœdere liceret, neque ex commodo suæ gentis expediret. Sed quanquam Heluetij precibus & seuera obtestatione flecti, in sententiamq; perduci posse uiderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæq; iterum fortunæ deliberationes suspendebat, quòd relictis in tergo tot hostium præsidijs, nequaquã prius in Insubres signa ex tuto uerti possent, quàm Carinianæ obsidionis euentum expectarent, propter quam multo susceptam labore, & singulari perseuerantia continuatam, summæ rei discrimen dimicando subire, quàm inde irrito incepto abscedere maluisset. Quantũ uerò qualeq; præsidiũ obsideretur, quãtamq; opportunitatem id oppidum si reciperetur, ad parandam uictoriam esset habiturum, peritiores Galli fa-

cilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius suis malis, quàm properantius quicquam audere moliriq; uolebat, Teßiũ, qui pedestribus præerat copijs, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum misit, & Carinianum arctius obsidere constituit. Pyrrhus enim, nihil aduerso Vastij successu terrefactus, hortanti comminantiq; Anghiano, ut dijudicatæ belli fortunæ cederet: desineret expectare nouam opẽ, & pertinaciæ finem imponeret, postquàm uirtuti existimationiq; suæ tandiu perpessus inediam cumulatè satisfecisset: elato animo respõdebat, ipsius atq; omniũ militum, qui essent in præsidio, unum esse decretum, perferre cuncta obsidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quisquiliæ superessent: his uerò consumptis, ad cruentam eruptionem corpora atq; animos parare. Ab alia quoq; parte Vistarinus è Cherio sæpe erumpendo obsidendoq; itinera, magna quotidie inferebat detrimenta: sæpe raptis impedimentis, & equis iugatis, qui tormenta conueherent, interceptis, aut ad suffragines, ut operi inutiles forent, grauiter uulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quòd se uictoriæ fama tutos rati, plerunq; remissa diligentia inexploratò & sine præsidio, inter amica hostiliaq; oppida commeando, in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus, Vastium integris Salernitani cohortibus, & incolumi toto ferè equitatu confirmatum, si ipse progredi inciperet, continnò prouehentis sese uestigijs institurum: aut adiuncto sibi Vistarino, & eductis coactisq; in unum omnibus præsidijs, Pyrrhum obsidione liberaturum. Is tum ab Asta secundo Pado

ad

ad Ticinum urbem descenderat, ut uulnus quanquam minimè sæuum, & obortam inde podagram curaret: & ex propinquo Mediolanenses præsides, reliquarumq; urbium præfectos hortaretur, ut timere desinerent, confirmarentq; præsidia: & studiosißimè, uti semper fecissent, in stipendia pecuniam expedirent, sustinendo hosti, si fortè uel grauiter affecto & semilacero exercitu, conari aliquid, & progredi auderet. Nec multò post Anghianus, ut captiuorum multitudine exoneraret castra, uberioreq; annona exercitus aleretur, generoso consilio omnes dimisit, ea conditione, ut Hispani in Hispaniam, Germani in Germaniam per Galliæ fines reuerterentur. His præsidium est datum, quod paßim inuiolatos præstaret atque deduceret: edictóque regio cautum est, ut commeatus transeuntibus pagatim præberetur. Iêre Hispanici nominis milites sexcenti & quadraginta tres, Germani uerò supra mille. liberauitq; demum certa permutatione Raimundum Cardonium, & Carolum Gonzagam, ut Thermeum, cuius uirtuti plurimum tribuebat pro duobus acciperet, quibus etiam liberaliter additus est Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre eum accuratis precibus impetrante. Interea Vastius crebris speculatorum nuncijs certior fiebat, regē Franciscum uni huic consilio maximè incumbere, ut Anghianum nouis augeret copijs, & bellum multo priore acrius & intentius in Italia accenderet, ut Cæsaris & Henrici impetum auertere aut retardare conaretur. Eos nanq; aduersum se refricatis odijs acerbißimè concitatos bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæsa-

rem, si amittendæ Cisalpinæ Galliæ periculo distineretur, remißiore quàm statuisset uirium apparatu Galliam inuasurum. Quamobrem Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæq; domui arcta propinquitate coniunctus, per Rhæticas Alpes in Italiam misit, datis secretioribus mandatis, quibus Gallicæ factionis studiosos ad nauandam operam excitaret: quibuscum communicatis consilijs & coactis copijs, instauratoq; propere bello Cæsarianos adoriretur. Erat Strozza elato ardentiq; ingenio, & optimis exculto literis, sed eo plerunq; infræni, & aduersus pericula prorsus indomito, quum ardua quæq; atq; aspera tentando, excelsæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is nauandæ operæ cupidus, totius obeundi atq; implendi consilij uim omnem in una maximè celeritate positam iudicabat. Itaq; quæstores Gallos nihil expectandos decernens, ex sua pecunia circiter septē millia hominum conscribit, & apud oppidum Mirandulā cogit: quibus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitū adiungitur. Inde Venetias peruolat, ut cum Hippolyto Atestino Cardinale, apud quē instruendæ rei & consilij explicandi summa erat authoritas, colloqueretur. Is acciuerat Petrum Mariam Roscium Italicis cohortibus Belgico bello præesse solitum, & Galeotum Picum Mirādulæ Comitem. Quū de tota itineris capiundi, faciundæq; irruptionis ratione disputaretur, Roscius id maximè iter rectà per Aemiliam uiam probabat, quo paucis ante annis Cæsar Fregosius, Guido Rangonus & Caninius Gonzaga ad oppugnandam Genuam contēdissent. Futurum enim

enim esse, ut prius Placentiam & Derthonam præterueherentur, quàm Vastius pares numero expediret copias, quas ad praeoccupandũ impediendumq; iter conserto agmine trãsituris opponeret Anghianum autem cognito sociorum aduẽtu, minimè dubitaturum, quin illico partem equitatus, quæ aduentantes opportuno præsidio confirmet & excipiat, Tanarum amnẽ traijcere iubeat. Altera erat quorundam opinio aliquanto maturior atq; securior, sed quam uel tantulæ expectationis mora plurimum infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas esse copias quæ Romæ parabantur, iustisq; coactis uiribus uno consensu, grauiq; impetu bellum gerendum. Quum uerò ad Placentiam in una castra peruenirent, si id perterritæ gentis Insubrũ fama, & imparati hostis motus deposcere uiderentur, superato Pado, rectà ad Ticinum urbem, & Mediolanum usq; signa promouerent, excito scilicet ad cõmunem uictoriæ spem Anghiano. Quod si uel ille nihil se commoueret, uel urbes Insubrum opinione firmiores forent, tum secundi consilij occasionem sequerẽtur, & continuato itinere per Aemiliam uiam contenderent, coniunctisq; uiribus cum ipso Anghiano imperatore gerendarum rerum consiliũ explicarent. Sed Strozza cui omnis tum inepta tum aduersa audacibus eius consilij tarditas erat, se suo usurum consilio & bellum gesturum dixit, illacq; perducturum copias suo sumptu conductas, quà eius suscepti belli fortuna iter monstraret. Proinde æquo animo perferrẽt, si non ignarus rerum suarũ ab aliena sententia dissentiret, & celeritate sibi utendum arbitraretur, quando ipse peculiari suo

periculo, quod salutem, famam, & opes respiceret, sui studij operam insignem regi esset probaturus. Hippolytus hæc Strozzæ deposcenti, enixeq; uolenti uel inuitus concessit, ratus eum ex arcano consilio quod detegi nollet, nequaquam temere, sed exploratò aliqua tentaturum, quæ subsequentibus copijs Romanis, aperiendæ uictoriæ initium præberet. Habebantur interim Romæ, omnibusq; Pontificiæ ditionis regionibus militum delectus, pari studio Cæsarianorum & Gallicarum partium, quum utrinq; factiosi proceres, Cardinalesq; beneficijs obstricti pecuniam proferrent, in neutram partem inclinante Pontifice. Franciscus Vrsinus, magni Pitiliani nepos, & cũ eo duo Sanseuerini familiæ reguli, exules Neapolitani, Sommeus, & Capaccius, aliquot ueteranas cohortes ex factiosis, Guelphoq; nomini addictis, instruxerant: pariq; contentione Martius Columna, & Iulianus Cæsarinus ueteres suos milites, partiumq; studiosos ad signa uocauerant, magno armorum strepitu in Galliam Cisalpinã properantes: hi ut Vastio laboranti opem ferrent, illi uerò ut Strozzeanis copijs iungerentur. Verùm Cosmus Etruriæ princeps, expeditiore felicioreq; in Cæsarem studio, labantem Mediolanensium rerum statum, & Vastium asperrimis difficultatibus implicitum, opportunißimo tempore erexit atque firmauit. Is enim post aduersam Ceresolæ pugnam, perspecto summæ rei discrimine, nihil antiquius habuit, quàm extemplò delectas parare copias, quibus Vastij uires, quæ erant exiguæ atq; disiunctæ, perturbatosq; item metu Insubrũ animos Etrusci auxilij noua spe confirmaret. Itaque

contecto

contecto maximè consilio, quid paret ad Andream Auriam perscribit, postulatq;, ut sibi classem uiginti triremium ad Etruscum littus mittat, quòd ea auxilia, multò celerius ab Genua Mediolanū, quā alio itinere, peruentura iudicet. Probatur ab Auria consiliū, missisq; triremibus, duo millia ueteranorum peditum imponuntur. Hi summa celeritate Genuam deuecti, minimamq; sibi ad quietem horam tribuentes, Apœnini iugum transcendunt, incredibiliq; festinatione, Pado, Graualone, & Ticino superatis, Mediolanum magna omnium alacritate perueniunt, adducente Rodulpho Balcono, qui eis obuiam ierat, ut singulos ad cōficiendū iter hortaretur. Præerant cohortibus Otho Montacutus, Federicusq; eius frater, & Iulianus Strozza egregiè uiri fortes. Hæc conspecta manus, quòd ex ueteranis notisq; militibus constabat, Insubrum iuuētuti, quæ iam animos, consilij & opis inops propè desponderat, pristinam spem alacritatemq; restituit. Fama enim erat edita in uulgus ab his, qui Gallico nomini fauebant, Strozzam multò maiores quàm haberet, trahere copias, & Gallos occupata Nouaria in Ticino pontem parare, quo paucißimis horis Mediolanum peruolarent. Quibus falsis rumoribus, in tanto tumultu metuq; urbanæ res erant, ut nonnulli senatores trepidè uasa colligerent, alij ciues opulēti cum liberis & uxoribus se conijcerent in fugam, & Vastius ipse perterritis omnibus ægerrimè nomen imperij sustineret. Strozza enim sua usus celeritate, eductis Mirandula copijs, padum traiecerat ad Casale maius oppidum, indeq; recreatis copijs oppidi cōmeatu, præteruectus

Cremonæ mœnia, Abduam amnem iuxta Castellionē nauiculis coniunctis ita superarat, ut in margine ulterioris ripæ erecta statim munitione, primi qui transierant, dum reliqui transueherentur, egregiè sese ab hostibus defenderent. Eò nanque Hieronymo Sylua cum duabus turmis equitum, & quibusdam Cremonensium peditū uexillis aduolarat, ut Strozzeanos amnis trāsitu prohiberet. Sed in ea contentione Sylua glande brachium traiectus, ab eo conatu sic discesserat, ut hostes quo uellent nemine qui resisteret inuento, iam adesse trepidis agricolarum nuncijs crederentur. Timebat Vastius Laudi Pompeiæ, propterea eò Caldaronem Hispanum cum turma equitum miserat, qui Laudenses in fide contineret. Verùm Mediolano multò maximè timere cogebatur, quòd cum Strozza Pallauicinus Vicecomes aduentarat, qui apud Insubres tanquā ex uetere principum stirpe ortus magnas & illustres habebat cognationes, multasq; popularium clientelas, quibus inductis & concitatis, tumultus facilè posset excitari in perampla ciuitate, quæ aßiduis ac intolerandis tributis alienataq;, parata credi poterat ad nouandas res, ut inuisum & prægraue Hispanici imperij iugum excuteret. Sed postquàm Rodulphus Baleonus, ad quem antea Cosmus ad recuperandam alam dono pecuniam miserat, Etruscis cohortibus obuiam profectus, redire atq; adducere magni roboris auxilia nunciatus est, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miraq; tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita est. Nam callidè & compositè Baleonus cohortes certis flexibus iteratò circūductas, ut amplioris multi-

tudinis

tudinis speciem facerent, ea ordinum celeritate populo auidis oculis spectanti gratulantiq; ostentarat, ut tanquam conseruator publicæ salutis à quibusdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cognitis Strozza, quod Etruscarum cohortium celeritate se uictum uidebat, nec sese populus, uti sperasset, commouere sentiretur, inanesq; omnino Pallauicini exulis spes esse conspiceret, ad læuam deflexit, Lambrumq; amnem subitario ponte iunxit, eo quidem indignantius & properantius, quòd Anghianum, secus ac eum facturum crediderat, nihil sese in ea rerum occasione prouehere, sed Cariniano lentè obsidentem inefficacius & pertinacius quàm oporteret hærere didicisset. Is nanque paulò antè præclarè audenti, atque expedita inferenti arma literis ac nuncijs significarat, se nullam rei ex composito bene gerendæ occasionem esse prætermissurum. Interim Vastius explorato, animaduersoq; hostium itinere, multum diuerso ab eo quòd antea fuerat suspicatus, tanquam liberatis metu Insubribus, lectica sese efferri iubet, eductisq; copijs Lanoium cum equitatu ad Belgioiosium oppidum præmittit, pedestres uerò copias administrante Cæsare Maßio, idoneis in locis, quæ hostis impetum sustineant & motum obseruent, properè disponit, leuiaq; paßim prælia ab extraordinarijs commiti iubet. Sperabat enim se hostem magnis inclusum fluminibus, raptoq; tantùm sese alentem planeq; irretitum, nullo negotio deleturum. Tum uerò Strozza, qui ad Orium uicum castra habebat, prouiso rerum suarum periculo, cōsilium, quod neces-

sitas afferret, repentè commutat, & ad Padum soluto Lambri ponte, ne per eum hostis insequeretur, signa conuertit. Id iter concepti timoris plenum, tumultuosæq; fugæ simile, ac exitu perniciosum uideri poterat, nisi Petrus Aloysius Farnesius è Placentia aliquot lintres ad parandum transitum peropportunè atq; amicißimè suppeditasset, sic ut eius matura opportunaq; ope Strozza subleuatus, summum quod instabat salutis discrimen euaserit, quum ex aduerso Vastius oblatam delendi hostis occasionem insperato effugio sibi ereptam frustra quereretur. Eo erat tempore Farnesius alieno erga Cæsarem animo, quòd à patre Paulo Pontifice, Parmæ atq; Placentiæ princeps & dynasta constitutus, nunquam id Pontificium munus uel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis, Cæsar Augustali authoritate confirmare uoluisset. Hæc enim gemellos pueros rara felicitate, in spem auiti principatus Octauio pepererat, dure oremq; in ea re cõcedenda patrem Cæsarem fuerat experta. Sed in Farnesio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa aduersa, quæ de Cæsaris animo nusquam sibi propenso nunciabantur. Nunquam enim eum uel in præscriptione literarum, uel in legatorum colloquijs honestiore titulo ducem, aut principem appellare uoluerat, ne uel inanis tituli præiudicio imperatorij iuris authoritatẽ abrogare uideretur. Qua contumelia offensus, studiũ suum ad Gallicas partes conuertisse credi poterat, non ignaro, aut dißimulante Pontifice, qui in omni actione Tridentini concilij Cæsarianos præsides Pontificiæ dignatati grauiter maligneq; aduersos extitisse cognouisset

uiſſet & Britannici fœderis contumeliā ſubamaro animo toleraret, Cæſare id totum de Paulo Farneſioq; facilè ſuſpicante: cùm aliquot in rebus nequaquam leuiſſimis, tum eo præſertim lintrium beneficio in Strozzā collato grauiſſimè perſtrictus, parem iniuriam Farneſio aliquando ſe relaturum palàm dixiſſet. Cæterùm Strozza circa Placentiam recepto, multis ex numero ſuorum militum dilabentibus, Petilianus, qui erat Farneſio arcta propinquitate cōiunctus, ſeſe cū Romanis quas adduxerat copijs Strozzæ coniunxit, ut ſecunda ſuſcepti belli conſilia, poſtquàm eos prima fefelliſſent, nouo conſenſu ſequerentur. Coniunctis apud caſtellum ſancti Ioannis in una caſtra copijs, Strozza ad Padum ſe conuertit, occupatoq; Riuofredo oppidulo, quod eſt Padanæ ripæ finitimum, traiecturi ſpeciem præbebat, ut hoſtes diſtineret & falleret. Nā cum Vaſtius Petiliani auctum copijs, confiſumq; Placentinorum nauigijs, id auſurum non temerè ſuſpicatus, adiuncto ſibi cum equitatu Philippo Lanoio, & adducta Germanorum & Hiſpanorum manu, ad tuēdam Padi ripam, è Ticino ſeſe contulerat (præmiſſo antea Salernitano cum reliquis copijs ad Vicum, qui antiquitus nō procul à Claſtidio, Iterobuium appellabatur, hodie uerò Stratellæ nomen habet Aemiliæ uiæ impoſitum) eo conſilio, ut Salernitanus, ubi arctior eſt uia, aditu conciſo præſeptoq; tranſuerſam munitionem erigeret, tormentisq; in ea conſtitutis aduerſarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hoſti iniquiſſimum ſumma ſuorum ſecuritate tueretur. Eius inſtitutæ rei negotium Salernitanus ita op

portunè atque celeriter exequutus est, ut Strozzam cuncta explorantem suscipiendi eius itineris tota spe deijceret, proptereaq; hostis multus uersaretur in simulatione traijciēdi amnis, quum ad ripam semel atq; iterum signa uerteret, & rursus copias in castra reduceret, utpote qui per asperos montes ad læuam secundum Apœnini radices agmen ductare decreuisset, quòd omnino insanum arbitraretur, uel Salernitani munitiones aggredi, uel cōtemnere insequuturi hostis equitatum, si per loca plana id rectum iter esset habiturus. Itaq; prouisis quatuor dierum cibarijs, silentio noctúque se proripuit in montes, arduumq; iter Placentinis usus ducibus insigni studio, & tolerantia militum per impeditißimas conualles, & confragosa collium iuga, triduo confecit, sæpe laceßitus in tergo, & in lateribus, ab his qui Salernitani iussu abeuntium uestigijs institerant. Is enim cognita hostium profectione Cæsarem Maßium, & Rodulfum Baleonum, qui nouißimos consectarentur, Sfortiamq; item sanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam Pallauicinum, qui notis tramitibus altioréque circuitu hostes antecederent, & circa saltus demorari, retardaréque contenderent cū expeditis equitibus, & sclopettarijs præmiserat. Ipse uerò, ut imperarat Vastius, recto uiæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonam prætervectus, ægrè raptatis atque demulsis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa stipendij subsidia flagitabant, tertijs castris ad Scriuiam flumen peruenit. Id ex Apœnino præceps datum, ubi Liguriæ rupes desinunt ad Sarauallem oppidum, uti per plana loca diffusius

uadabile

uadabile se præbet, innominatumq; antiquis scriptoribus, ab uno tantum Paulo Diacono Scriuia uocatur. Iam Strozzeana uexilla conspici, appropinquareq; cœperant, quum Lanoius cum suo equitatu Salernitano se coniunxit, & ij qui per montes persequuti hostes fuerant, è iugis ad castra descenderunt. Nec mora leuibus, & tumultuarijs prælijs certari cœptum est. Quum uerò Strozzeanæ cohortes amnis uadum superantes, ad accliuia uineta metu equitum se subducerent, & lentior ad uada amnis esset pugna, Cæsarianæ aliquot cohortes proximum hosti collem occuparunt. Id non ferentes Strozzeani, eas usqueadeò uehementi impetu adorti sunt, ut neq; consistere, neq; uim sustinere possent, & compulsi in fugam, tormenta duo amißis signis deserere cogerentur. At Strozza secundo suorum successu, tanquam oriente uictoria maximè lætus cohortante Matthæo Forosemproniano præfecto audaci potius quàm perito, se continere non potuit, quin è uinetis erumperet, ingeminatæq; uictoriæ clamore edito, Petiliani agminis præfectos admoneret & accerseret, ut cum phalange postrema subsequi intento passu & cœptæ uictoriæ adesse uellent. Petilianus ipse in crure, suo an alieno gladio incertum, grauiter uulneratus, Placentiæ substiterat, sic ut apud eius copias, non unus sed plures imperij authoritatem obtinerent, nec peritioribus præfectis, sed honore præstantibus regulis milites parêrent. Quamobrem exaudito uictoriæ clamore, quanquam Sõmeus, atq; Capacèius densata phalange, eundem esse ad uineta præciperent, noui milites cõtineri nequiuerũt, quin dissolutis

ordinibus procurrerent, extenuatoq́; agmine hostium equitibus occasionem irrumpendi præberent: cui non defuit Salernitanus, increpitis equitibus, qui aliquandiu infami segnitie cessatores, neque equos tanquam fessos acriter incitare, neq; alacriter phalangem adoriri uoluerant. Quando, inquit, acceptã dudum ignominiam prælio Cercsolæ, aliquo forti facinore abolendam existimabitis? si hanc fessi hostis laxatis ordinibus raram aciem ex transuerso non inuaditis? Erubuit eques, & extẽplò uehemẽter equos incitauit, irrũpenteq́; antè alios Bartholomæo Græco Volaterranæ stirpis Baleonianæ alæ præfecto, perrupta est hostilis acies malè cohærens: inuadenteq́; demũ ex omni parte equitatu, & consequẽtibus cohortibus, tota fœdè profligata dißipataq́; est, eo euentu, ut paucis occisis, integri fermè omnes caperentur, renouata memoria incruentæ patrum nostrorũ militiæ: nam Italus clementer deditis parcebat, spolio contentus. Nec aderant Germani Hispaniue, quorum sæuas manus cædibus gaudentes, pauci effugissent. Bona quoq; sorte Sanseuerini proceres Sommeus atq; Capaccius exules Neapolitani, qui capitis non dubium discrimen adibant, dimißi sunt, quum quisq; miles Vastio & Salernitano sanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quàm seuerè ad necẽ teterrimam externo iudicio tradendos existimaret. Vnus omnium nobilißimi sanguinis, & summæ spei indolis adolescens Vlysses Vrsinus, in acie glande traiectus cecidit. Ipse Strozza cum Nicolao Petiliani filio, Flaminioq; Anguillario in fines sociorum Gallorum proximos euasit, sæpe detestatus

Teßij

Teßij segnitiem, non obscura malignitate cōiunctam, qui uti promiserat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido sibi obuiam non misisset: eius enim equitum præsidio famaq; hostes deterreri superariq; potuisse multi prædicabant. Sed Teßius neq; alam summittere sine pedestri subsidio, neq; idcirco è suis castellis, tanquam paratis ad defectionē, præsidia deducere uolebat. Cæterùm rapaci in homine, expilandisq; Mōtisferrati populis intento, publicum commodum priuati quæstus meßis opima superabat, quam aduentu tot Italicarum cohortium steriliorem sibi obuenturā iudicaret. Nec multò post Strozza, qui in aduersis inuictos spiritus gerebat, experiri iterum Fortunam, inusitata, sed felici temeritate constituit. Confluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquisitisq; multis equis, & nemini cōmunicato consilio, quod tutum sua celeritas faceret, inopinantibus hostibus rectà per Aemiliam uiam Placentiam est regressus, quū rubræ crucis insigne militaribus sagis insuisset, ut paßim iter habens, Cæsarianæ alæ speciem præberet. Eo modo accelerans, nec usquam cōquiescens, ita obuios quosq; insolita ora mirantes fefellit, ut mox non obscurè à quibusdam pro hoste notatus & agnitus, uix sesquihoræ spatio è manibus persequentiū, multo sudore fatiscētibus equis, elaberetur. Is ad Placentiā receptus, milites colligere, suoq; sumptu cohortes scribere cœpit, uel id consiliū nequaquā probante Anghiano, qui solicitus de Gallici belli euentu, quando iā Cæsar & Henricus terra mariq; ex cōposito ualida inferrēt arma, nihil ultra tentādum, perspecto Strozzeanæ expeditio-

nis fœdo exitu, iudicaret. Sed Strozza nihilo secius pertinaci incitatus studio, subleuandã nouo ausu partium Fortunam ratus, inefficaciaq; Gallorum ducum consilia, nec ea quidem usquam tempestiuè satis explicata despiciens, collegit copias, inusitatisq; tramitibus per Ligustica saxa, ad Mantoculum Fliscorum castellum eas perduxit, atq; inde commeatu adiutus, in Pulciferam se demisit uallem, eo tutius atq; facilius, quòd sese Genuenses in neutram partem commouerent, pacatumq; iter transeuntibus præbere mõtanos Ligures iuberent, grauiter id ferente Figaroa Cæsaris legato, qui ciuitatem eos quos Cæsar inimicos duceret, pro hostibus habituram persuasum habebat. Eo enim tempore senatus Genuensis Gallicum nomen, quod in negotiationibus & mercaturis ipsorum nauigantiũ magnopere conduceret, amicè colendum esse statuebat. Itaq; Strozza intra Gallica præsidia sine ullo incommodo penetrauit, Albamq; Pompeiam adortus, eiecto Capinio Mantuano, qui urbi præerat, in potestatem redegit, amisso ibi Matthæo Forosemproniano, quẽ intempestiuo hortatu suo uictoriam corrupisse ad Scriuiam supra docuimus. Iisdem diebus, quibus Strozza conscribendis cohortibus erat intentus, ut acceptũ ad Scriuiam detrimẽtum aliqua ex parte resarcire conaretur, Ioannes Vega Hispanus ad Vastiũ ab Vrbe peruenit, ut collegæ nomine administrãdis rebus esset adiutor. Is apud Paulum Pontificẽ Cæsarianæ legationis munere fungebatur, uir efficax & seuerè grauis, & quod reipublicæ interesset, partiũ maximè studiosus. In conscribẽdis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conqui

conquirendaq; pecunia, enixè operam dederat, ut Vastio certa spe auxiliorum maturè confirmato Cisalpinæ Galliæ succurreretur. Discesserat demum à Pontifice alienato planè animo, quòd illũ à Gallica amicitia non abhorrere, Cæsaris incommodo atq; periculo lætari, cumq; grauibus diuersi belli difficultatibus implicari premique percupere crederet. Eius aduentus quanquam Vastio parùm gratus, & Salernitano præcipuè grauis, non obscura honoris obtrectatione uideretur, tamen in unum cõmunicatis consilijs Cæsaris causa consenserunt, Vega sese apertiorem & æquiorem præbente, quàm crediderant. Præferebat enim ingenium more gentis elatum, & uultum ab Italica comitate prorsus alienum, sed qui suas partes inspiciendis præsidijs, & parandis commeatibus diligenter obibat. Neq; tamen Strozzam per Apœninũ euadentem impedire, neq; per præmissas cohortes & equites eum consequi potuit, quanquã ex Strozzeanis multos dilabi, ducemq; deserere ex itinere coegisset. Conuertit se demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo euentu expugnatum est, ut oppidanos ad unum omnes cum præsidio trucidari sineret, sæuas manus ad eam cædem præbentibus Hispanis & Germanis, qui seruatos ad Scriuiam hostes ab Italis, nequaquam eo die sanguinarijs, ægerrimè ferebant. Vega quoq; eius cruenti facti sæuitiem inuidiosa seueritate cumulauit, quũ deditos præfectũ præsidij & signiferũ cum centurione, nõnullisq; militibus Insubri nominis, ad subgrundia particus laqueo suspendi iußisset, quòd aliquanto pertinacius & insolentius quàm deceret,

aduersus Cæsarianos tanta ui oppugnātes propugnassent, uictiq; demum extrema necessitate sese ad arbitrium uictoris dedere, quàm in ipso suscepti conatus uestigio constanter interfici maluissent, sic ut Itali iniquis animis eam Hispani noui ducis acerbitatem ferrent, quando ij, qui sese perseuerantius pugnādo, cùm fidei, tum militiæ decus tueri uellent, inhumano prorsus more latronum supplicio punirentur, & eo quidē indignantius, quòd ipsorum cohortes post diu oppugnatum murum ex ipso cruento conatu Vega reuocasset, ut succedentibus Hispanis, qui recentes & integri fuissent, expugnati oppidi laus ipsaq; præda omnis pararetur. Sed Vega seuerioris eius facti inclementiā eo nomine excusabat, quòd transfugas & exules, apud Gallos stipēdia facientes, tanquam Cæsarianæ ditionis iusta pœna damnandos iudicasset. Ab hoc etiā terrore hostibus resistere paratis illato, Vega Andesanam oppidum sine uulnere recepit, ob idq; gratiæ eiactæ sunt ingētes à Carolo Sabaudio: quoniam ipsum Vercellis commorantē, propinquos urbi Gallos hostes, & perpetuis incursionibus infestos ultus, utroq; erepto oppido, in reliquū tēpus non obscuro metu, & sumptuosa cura liberasset. Nec multò post his rebus gestis Vega, ad suum susceptæ legationis munus Romam est reuersus, ipso Vastio disponente præsidia, & Carinianæ obsidionis successum, Anghianiq; motus obseruante. Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulsus, honesta conditione Anghiano deditionem fecit, ita annuentibus Germanis pariter & Hispanis, quos diu eruptionis sustentatos in officio cōtinuerat.

rat. Ea autem re transacta, Vastius Pyrrho uehementissimè succēsuit, quasi falsò sibi denunciata cibariorũ omnium penuria solicitus, & properantius quàm necessitas periculosæq; prælij aleæ casus flagitarent, sibi opem ferri postulasset, importuno maximè tempore, cæloq; pluuio, quibus tantum Cæsarianis partibus incommodum esset acceptum. Quadraginta siquidem amplius dies, postquàm ad Ceresolam fuerat dimicatum, obsidionem tolerarat. Quo spatio citra periculũ ineduæ cõcesso maturius & apparatius opem ferre, & cum hoste confligere potuisse Vastium apparebat. Verùm priores difficultates noua plenioris cõmeatus copia sustulerat, reperta quidem in recõditis abstrusisq; oppidanorum horreis, satagentiũ & cuncta scrutantium militum diligentia, quanquam Vastius ex dolore accepti detrimẽti succensus, eam Pyrrhi satisfactionẽ ægrè acciperet, eoq; etiã grauius, quòd educta esse Cariniano multa iumenta didicisset, quibus occisis, totius assumptæ frugis defectus tolerari potuisse crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confirmabant obsessorum uultus, nequaquã, uti ab inusitatis cibis accidere solet, ulla macie, aut insolito pallore deformati, quum gregarij etiam milites ora saluberrimi coloris præferrent. His uerò conditionibus deditio facta est, ut Germani in Germaniam continuò redirent, Hispani extra ueteres Subalpinæ ditionis fines, quò uellent, demigrarent, neq; intra quartum mensem Cæsari militarẽ operam præstarẽt. Pyrrhus ipse sub fide dimissus, ad Franciscũ regẽ in Galliã statim proficisceretur, & ab regia clementia libertatem peteret. Bellicus uerò apparatus

omnis qui Cariniani esset, Gallis cederet. Eo modo Pyrrhus à Gallis Cheriũ deductus, non multò post ad regẽ se cõtulit, à quo singulari humanitate suscipitur: nam Franciscus uel in hoste ueræ uirtutis admirator, facilè eum ad librale stipendium inuitauit, abnuentem affecit donis, & ut transiret ad Cæsarem, potestatem fecit. Sed præfectus Hispanorum, cui cognomen fuit Sãctus Michael, nequaquam sincera fide cõditionibus stare uisus est, quòd nõnulla à Gallis sibi uiolata fuisse diceret: atque ita conniuente Vastio, secundus deuectus Pado, ad Brixellum Atestinorũ ditionis cohortes exposuit, expeditisq́; tormentis oppido ita potitus est, ut præfectum oppidi cognomine Bellingambam tormentis excruciaret, & oppidani gratuito uberioreq́; conuictu Hispanos alere cogerentur. Hoc indulsisse Vastius non inuitus credi potuit, quòd eius oppidi copijs cohortes alendas putaret, atq; odium in Cæsarem Hippolyti Atestini Cardinalis ulcisceretur. Is nanque Gallicas professus partes, omnibus rebus Strozzã adiuuerat. Iisdem fermè diebus quibus hæc inter Cæsarianos & Gallos in Subalpina regione gesta sunt: honesto pioq́; consilio rex Franciscus Barbarussam censuit dimittendum. Barbarus nanq; sibi satagere, undiq; prædari, neque otium pati solitus, querebatur se non sine cõtumelia sui nominis retineri, utpote qui neq; Gallo utilis, neq; Cæsari hosti infestus foret, & sibi opportunum ad nauigandum tempus elabi prædicaret, quo minus flantibus Etesijs Byzantium reuerti posset, ideoq́; excludi prorsus reditu, nisi discedere maturaret. Accedebat ad hoc regij promißi fides, qua eodem anno ad

Solymanum

Solymanum se rediturum fuerat pollicitus. Ea porrò mora Gallis inutili, sibiq; damnosa emarcescere ignobili otio remiges, hebetari naualem disciplinã, & sub alieno cælo Turcas mortiferis morbis absumi, conuiciosa uoce dictitabat: addens, si iuberetur, & rex Cæsari implicabili suo hosti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, se paratum fore, ut expedita & strenua excursione totius Hispaniæ oram summis ferro atq; igne illatis detrimẽtis, à primo Pyrenæi promontorio ad Gaditanum usq; fretum peruastaret. Id consilium rex ab insita sua pietate prorsus alienũ, quanquam amicißimè oblatum continuò repudiauit. Cur enim Christiani nominis gentes nihil tale meritas, parentesq; tantùm imperio Cæsaris, immanibus Barbaris delẽdas concederet? Cur in hoc tam atroci facto sui uetusti cognominis obliuisceretur? Cur deniq; usq; adeò detestabilis & impiæ cladis inuidiosam sibi & posteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoq; rex, ut prouinciæ incommodis ac oneribus finem imponeret, quòd Barbari lignatũ euntes, non modò consita uastarent, sed uagos etiam homines insidiosè corripere, & ad transtra catenare dicerentur. Itaque in supplementum demortuorum Turcarũ condonauit ei rex Turcici Puniciq; nominis seruos omnes numero fermè quadringentos, qui essent Gallicis in triremibus ad remũ damnati, ipsoq; instruente omni genere commeatus, multaq; insuper munera in ipsum Barbarußã congerente, Ottomannica claßis oram soluit, tenuitq; rectà cursum à Leronijs insulis ad Vada Sabatia, qui est portus Sauonæ propinquus. Ibi ab Genuensi

senatu multa tela serica, multisq; recentibus cibarijs benignè donatus est: indeq; exiens professus se in Liguria nemini nociturum, ad Iluam insulam contendit. Vbi uerò appulsa est tota claßis, Barbarussa literas ad Appianum eius insulæ Populiniq; regulũ, in hanc sententiam perscripsit. Scio apud te seruire adolescentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognomento Iudæi filium, iampridem Tuneti captum. Hunc uelim ut amicè restituas, quod munus ostendam mihi fuisse gratißimum. Nam hæc nostra ingens claßis dum præteruehetur, ab omni hostili iniuria & maleficio integra fide temperabit. Quod si mihi obsequi hac parua in re grauaberis, scito eam cladem in ora ditionis tuæ esse expectandam, quæ ab infensißimo hoste inferri poßit. Ad eas literas Appianus ita respondit, ut dißimulare metum ostentatis in muri corona armatis hominibus, & munitioni loci cõfidere uideretur, diceretq; se, quo minus petẽti obtemperaret, prohiberi religione, quòd adolescentem Christianis initiatũ sacris sine piaculo tradi non posse sacerdotes confirmarent. Cæteris autẽ in rebus cuncta humanitatis officia transeunti præstiturum, & iuuenem nequaquam serui sed filij loco ab eius commendatione semper habiturum. Addidit etiã munera recentis cõmeatus, quibus minus grati respõsi sui conditionẽ leniret. Hæc ubi à legato suo renunciata sunt, Barbarussa uehementer iratus Appiano, quòd cunctantius & perplexius quàm ipse cuperet, respondisset, occupatis cunctis insulæ littoribus, ut milites descensiones facerent, & ad prædã discurrerent pronunciauit. In Ilua, quæ Aethalia etiam dicitur, gemini

sunt

ſunt portus, procurrente inter ambos enormi quodã concisi littoris anfractu, ad latioris isthmi similitudinem, cuius dextra pars in oblongam exporrecta frontem promontoriũ efficit, iuxta Magnetis rupes, quod Caput Liberum incolæ uocant. Huic introrſus ſubiacet portus, quantumuis magnæ claßis capax, ſed Vulturni & Euronoti flatibus expoſitus. Is propter ſinus biantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter uerò in diuerſa inſulæ parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius uocatur, uergit ad ſeptentriones, & aduerſam Etruriæ continentem ſpectat, contra Baradctum antiquæ Populoniæ portum: Longone quidem tutior atq; nobilior, uel ob id, quod adunco mollioris pelagi ſinu profundißima atque optima uel octoginta triremibus ſtatio arctis adeò faucibus includitur, ut catena aduerſus omnem impetum præcingi poßit. Binis quoq; editis arcibus latè maria ſpectantibus, & portũ aptißimè protegentibus, quas hodie Coſmus Medices opportuno inacceſſæ utrinq; rupis ſupercilio impoſuit. Harũ alteram ab ipſa radioſi ædificij figura Stellam, alteram ab excelſa ſtructura Falconem appellauit, ut portus uſum Barbaris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat: eo etiam grauiore cõſilio, quod magnis circunductis operibus peramplam coloniam ad tuti celebrisq; emporij nomen condat, maximè ſalubri in loco, piſcoſoq; littore, ad quam incolis omnibus conſpecto hoſte tutißimus ſit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum de proximi promontorij nomine uocatũ, ea celeritate aggreßi ſunt, ut oppidanos fermè omnes interciperẽt,

effusiq; undique ad prædam incolas frustra in rupes senticosas, & nemorosa loca fugientes, uenantiū more consectarentur, conuersiq; inde ad Vulturaium excelsum prærupta in caute castellum mißilibus frustra tentarunt, lateq; munita loca prædati ad classem redierunt. Qua suorum calamitate nunciata, Appianus, ne eius insulæ, quæ sibi ferrariæ secturæ, multarumq; rerum uberrimum uectigal præbet, supremum excidiū lugeret, consilium mutauit, redditoq; adolescente pacem redemit, non temere iudicans se tantæ claßis uim non esse laturum, si irati Barbari impetus esset expectandus, quanquam Cosmus integræ cohortis præsidium sibi præmisisset, id cùm publicæ causæ facilè tribuens, tum priuatæ item amicitiæ, quū Saluiata ipsius matertera in Appiani matrimonio esset. Itaq; recepto adolescente Barbarussa ab reliquis insulæ oppidis & maleficijs abstinens, adolescentem, quem Salecus adduxerat, Italica insigni adornatum ueste, tanquam fortißimi uiri ueterisq; sodalis sui filium, paterna charitate complexus est, gratiasq; agens Appiano, promißi fidem nusquam ei postea iniurius impleuit. Hunc adolescentem honoris causa septem triremibus præfecit, sic, ut postea mitteretur tanquam postlimmio redditus ad patrem Sinam usq; ad Suetiā rubri maris portum, Memphi urbi propinquißimum, qui antiquitus Arsinoes fuit. Ibi enim Sinas, propter naualis disciplinæ peritiam, magnumq; usum in re militari, ædificandæ adducendæq; in Indiam claßi aduersus Lusitanos à Solymano fuerat præpositus. Verùm senex inexpectatam singularemq; ex recepto filio lætitiā diu sustinere non

potuit,

potuit, quam præ gaudio supremum animæ deliquiū incurrißet. Erat Sinas, ut sæpe alibi diximus, ipsi Hariadeno opinione uirtutis ferè par, & ætate æqualis, prudentia uerò æquitateq; iudicij facilè superior, uel ipso captiuorum testimonio, qui eum, Barbarussa uti sæpe iracūdo atq; acerbißimo, mitiorem dominum experti fuißet. Interim Cosmus per Græcū speculatorē, quem opimo stipendio in ipsa Barbarussæ nauæ prætoria diu aluerat, de profectione arcanisq; etiam Barbari consilijs certior factus, sicuti Etruriæ principem deceret, frequentibus literis Senenses admonebat de aduentu Turcarum claßis, hortabaturq;, ut quàm maxima possent præsidia per oram ipsorum ditionis accuratè disponerent, ne aliquod repentino Barbarorū impetu detrimentum acciperetur, quòd Barbarussam inhiate Etruscæ oræ portubus, & tutam sibi stationē in Italia parare uelle didicisset, Gallorum maximè hortatu, impulsuq; etiā Leonis Strozzæ, quem rex Franciscus cum aliquot triremibus Barbarussæ comitem dederat, unà iturum cum munere legationis ad Solymanum. Propterea ad auertēdam communem immanium hostiū perniciē, quas ipse haberet paratas peditū atq; equitū copias illis offerebat, si eas intra fines reciperēt ut eius oræ littoribus atq; hosti, quū expediret, essent propinquiores. Cosmus nāq; cōmunicatis cum Stephano Columna consilijs (hunc enim Etruscis omnibus copijs præfecerat) in spem ueniebat, Turcas, si descensiones facerent, subito atq; inexpectato impetu facilè repelli ad naues, insigniq; illata clade perturbatos, in mare detrudi posse, quoniam tormenta triremium nulli

usui futura uiderentur, quæ nisi pari cum periculo in permixtos expediri displodiq; nequirent. Sed Senenses nusquam sibi tempestiuè consulentes, uti homines natura suspicaces, ueriq; & antiqui Florentini nominis hostes, ea tota consilia atq; præsidia repudiarunt, quòd finitimorum ualida arma intra fines recipere minus tutum putarent, stultaq; ratione proprijs uiribus Barbaro resisti posse confiderent. At Barbarussa Ilua excedens, Telamonemq; delatus, expositis illico tormentis oppidum adoritur, iuxtaq; arcem, qua murus erat debilior, magna pinnarum strage edita, ingressum sibi parat. quo periculo territi, qui exiguo præsidio præerant Hieronymus & Ambrosius cum Verdone cẽturione, perforato muro ad aduersam oppidi partem effugere conantes, à Turcarum circunfusorum corona capiuntur: oppidumq; ita diripitur, ut Barbarussa in domum Bartholomæi Telamonij igne desæuiret, sepulchrumq; eius paulò ante defuncti uiolatis oßibus disijceret, quòd is superioribus annis Pontificiarum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum insulã usq; prouectus, Mitylenæum agrum, paternasq; Barbarussæ posseßiones euastasset. Eadem ui celeritateq; Barbari introrsus à littore octo milib. passuum distans Monteanum oppidum noctu peruenêre, Monteanensesq; ad unum ferè omnes miserabili captura oppreßêre, sic ut pauci tãtum aratores & agricolæ, qui in opus exierant, seruarentur. His nuncijs territi Senenses, quum Barbarussam ad portus Herculis oppidum imperitè inualideq; munitum, contendere serò prouiderent, Ioannem Lunam urbis præfectum cum manu Hispa-

norum, & tumultuarijs ciuium cohortibus, ad mare descendere iusserunt, & quòd hæc præsidia infirmiora quàm periculum flagitaret fore parspiceret, ad Cosmum tandem confugere coacti sunt, atq; ita Ambrosius Nucius legatus, mutatis ad celeritatē equis ad Cosmum contendit, postulauitq;, ut rem Senensem in summum adductā periculum & prope oppressam, celeri ope præbita subleuaret. Cosmus, etsi eos indignos putaret auxilijs, qui nuper secus ac oportuisset, tanquā suspecta repudiassent, tamen ne Reipub. quæ religionem & Cæsaris cōmodum simul respiceret, deesset, ad dignitatem Etrusci nominis obliuiscēdum subagrestis cōtumeliæ, & opem maturè ferendam censuit, sic, ut statim Stephanus Columna cohortes deduceret, & festinādi causa Cepinius Vitellius cum duabus turmis equitum, & expeditis sclopettariorū cohortib. præmitteretur. Sed interim Barbari singulari usi diligentia atq; incredibili artificio, eductis in præaltā rupē tormētis suppositam arcem ipsumq; oppidum tanta ui diuerberarunt, ut Carolus Manutius Senensis, & Coranza Hispanus inusitato summæ cladis periculo territi, cum præsidio in seruitutē se dederēt, oppidum incēderetur à Barbaris & Chisianæ magnificentißimæ domus delitiæ uastarentur. Chisius enim Senensium uir elegantißimus, qui summæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operosis ædificijs exornarat. Fumante autem oppido Luna serus aduenit, & quū amisso deflagrantiq; oppido opē ferre nō posset, in oppidum Orbatellum, quòd in palude media situm est, se intulit. Is locus admonet, antiquis parū celebratus, ut eius regionis faciem breui

descriptione legentibus ostendam: In medio ferè totius Etrusci littoris spatio, à Tiberi ad Macram, nullum omnino maius atq; porrectius promontorium uisitur ipso Herculeo, quod hodie Argētarium uocāt. Id præcisis undiq; cautium lateribus ita exurgit, ut tanquam naturæ circino circunductus sese reflectat introrsus in geminos sinus, qui ceruici extentæ, qua continenti iungitur, aptissimè cohærēt & humani capitis affixi trunco, corporis figuram exprimunt, non secus ac Peloponnesus Corinthiaco isthmo Achaiæ connexus cernitur. In his cauis sinibus utrinq; ad continentis humeros patescunt gemini portus, ad ortum quidem solis, qui Herculis uocatur, ad occasum uerò Stephanius, ab antiqua æde sancti Stephani sic uocatus. In summo autē promontorio planicies lætissimi prospectus purgatissimiq; aeris fontibus scatens, olea & palmis, lauro & myrto conuestita, in spatium centum fermè stadiorum expanditur, condendæ prorsus magnæ & perbeatæ urbis sedem ostendens, si regibus nostri seculi inesset laudis amor & extendendæ famæ studiū, uti olim id in Græcis atq; Romanis, Gallisq; Transalpinis uiguisse perspicimus. Quando duo tutissimi portus, ad omnes mercaturæ inuectiones fructumq; exportationes cōmodissimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ alendo pecori pastiones, syluæq; cæduæ, & uitiferi colles urbi nondum conceptæ, neq; unquam fortasse nascituræ, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore fertilitatem repromittant, & supra hæc benigno naturæ munere argentarijs fodinis ditescere possit, quum etiam in tergo piscosissimo lacu inter

inter utrunq; portum ditetur. In hoc lacu, qui à quibusdam olim Prilinus fuisse putatur, situm est media in insula oppidum Orbatellum angusto ponte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hostium uim munitißimum. In id, ut diximus, Luna cum præsidio se contulerat, Barbarussaq; inuasurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis, nihil eius peritiæ & uiolentiæ imperuium fore constaret. Iam enim cæsa materia parabat rates, quibus maiora tormenta oppido admouerentur. Qua re animaduersa tãtus Lunæ præsidioq; inceßit timor, ut uno consensu, desperata defensione, inde perfugere cogitarent, & nemo uel Senensium ciuiũ, quibus imperare poterat ex senatus authoritate Fantocius Senensis, consistere auderet. Sed hunc terribilem metum opportunè sustulerunt aduentantes Cosmianæ copiæ, præeunte Vitellio qui intrauit oppidum, moxq;, uti erat uir impiger, in hostes in littus expositos cum ipso Luna erupit, sic, ut productis equitibus & sclopettarijs, hostes præsertimq; Strozzeanos, qui audacius in littus exierant, in mare propelleret, & qui scaphatim accedebant Turcas descensione prohiberet. Quamobrem Barbarussa, quòd sibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri conspiciebat, militaribusq; cohortibus, quæ sub signis in conspectum se dabant, non temere cauendum existimaret, & capta iam paßim multa præda satis in Etruria profecisset, ad Igilium se conuertit. Hæc insula suauißimo uino celebris, duodecim milliaribus à portu distat. Itaque extemplò facta descensione, ac expugnato tormentis oppido, magnum numerum

omnis sexus & ætatis mortalium in seruitutem abduxit. Hoc subito, ac propè inexpectato Barbarorum discessu, Orbatellani non præsenti tantùm timore, sed grauioris etiam futuri incommodi suspicione liberati sunt, quòd Barbarus suopte ingenio peracutus, edoctusq; impiè à nostris hominibus, uti quibusdam rerũ peritus facilè ausurus credebatur, ibi sedem minimè figendam iudicasset. Cur autem rei aggrediendæ perficiendæq; occasionem omiserit, has fuisse causas reperiebamus, quoniam Byzantium eadem æstate omnino redeundum esse statuisset, ideoq; iusto maiorem morã nusquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempestates incideret, quibus superioribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, semel ad Acroceraunios Chimeræ scopulos, iterum in Propontide ad Cherronesum, quam Marmora uocant, multis amißis triremibus fecisse meminerat. Neq; tum sibi satis paratos Gallos ut oppidum portus Herculis instaurare munireq;, & firmo demum præsidio teneri posse prouideret, quanquam occultiore quodam grauioreq; consilio, una temporis exiguitate se excludi & deterreri fateretur. Vir enim immensæ prudentiæ, ac imperij gloriæq; auidus, cogitarat (sicuti didicimus) ab ipso Stephanio portu fossam ad altitudinem commeantium triremium, perpetuo seruorum labore producere ad proximam Orbatelli paludem, quam inde non plus quàm ad sagittæ iactum abesse iampridem nouerat, scilicet, ut ibi capacißimum & aptißimum tantæ claßi portum efficeret ad infestanda maria, inuadendumq; totius Italiæ imperium, ad quod non obscurè Solymanum

num aspirare didicisset. Quandoquidem nullis se inde uiribus, uti gnarus nostræ infirmitatis atq; discordiæ, depelli posse confideret. Quum præterucheretur Linarium promontorium, olim Pyrgæum, quod supra Centumcellas eminet, eam urbem inuadere atq; incendere uelle comminatus est ex eadem causa, qua Telamonem deleuisset. Sed deprecante Leone Strozza, ne tanta inde Francisco regi inuidia conflaretur, uix impotenti iracundiæ obsistens, ab iniuria temperauit: indeq; directo cursu in Aenariam delatus, odij sui ad Nicæam in Alfonsum Daualum concepti, omnnem acerbitatem effudit, quum nocturna descensione facta, undiq; insulam complexus, omnes propè incolas, nequicquam in altißima Aboceti montis culmina euadentes intercepisset, tresq; præcipuos eius insulæ pagos, Forinum, Pansam & Varranium euastasset. Ipsum uerò oppidum Pythacusas Dauali sedem, abrupto in colle disiunctoq; à mari positum, quum tormentis egregiè esset permunitum, aggredi non potuit. eximde abradēs Prochytam illato minore detrimento, quòd incolæ demigrantes magna parte Pythacusas confugissent, in Puteolanum sese intulit sinum eo ordine, ut claßis à Miseno ad Auernū toto Baiano littore extenderetur, tutaq; esset à tormentis eius excelsæ arcis, quæ est ad Baulos antiquis Hortensij oratoris delitijs nobiles. Tū uerò Salecū cum parte claßis in aduersam littus transire, & tormentis à mari Puteolana mœnia ferire iußit, ut si quid de oppugnatione effici posset, explorata urbis munitione tentaret. Magnus inceßerat Puteolanis timor, quòd nullo militari præsidio confirmarentur,

conſcijq; eſſent ipſorum inopiæ, nec eis in triduum molita frumenta ſufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augendum, quòd Hiſpanus Saiauedra uir militaris, dum in muri corona diſcurreret, tormento fuiſſet abreptus, ſic ut Puteolani ingēti periculo eſſent circumuenti. Sed prorex ipſe Neapoli Petrus Toletanus cognito Turcarum aduentu, nullam ſibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo, ſingulas tribus ad capiēda arma ſplendidiſsimis adhortationibus excitaret, ſtatimq; nihil recuſantes, & pro patriæ dignitate ſaluteq; armatos ad opem ferendam Puteolos adduceret. Fuêre cum eo amplius mille galeati equites, et ſecundum eos tumultuaria ſtrenuorū peditum manus, quorum multitudinem deſcendentem è collibus conſpicatus Barbaruſſa, deſcenſiones militum ſuorum inhibuit, ſegniùsq; iam Puteolanos oppugnantem Salecum reuocauit: ne ſi, ut acrius murum feriret tormēta maiora in littus exponere, & militum uim admouere cogeretur, inermes turbæ naualis cohortes, tot armatis equitibus proculcandas obijceret, quod erat prorſus alienum à conſilio, utpote qui improuiſis tantùm, & tutis ſibi expeditionibus obuia tētare, nec expoſito milite uſquam cum armato hoſte congredi ſtatuiſſet. Atque ita Barbarus uno tantùm Hiſpano equite cataphracto iuxta proregis hortos intercepto, quòd ille audacius procurriſſet, orā ſoluit, ſub Capreis curſum dirigens, quum in tergo Ioannes Auria cum roſtratis uiginti quatuor è Pauonis portu, Euripoq; Niſitæ inſulæ proſiliens, nouiſsimi agminis hoſtium nauigia tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promon

promontorio, quod nautæ Campanellam uocant, ea mente in læuam deflexit, ut urbem Salernum inuaderet. Verùm oborta tempestas, eam ab amœnißimo littore perniciem auertit, eo euentu ut disiecta claßis inualescentis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur, Brutijsq; littoribus & Carreato præsertim oppido, luctuosa inferret detrimenta. E Brutijs demum multa onustus præda profectus Liparas, quadraginta maiora tormenta exposuit: eiusq; insulæ urbem usqueadeò pertinaci atq; terribili oppugnatione concußis, ut Nicolai primarij ciuis meticulosi hominis opera deditionem exprimeret, ipsoq; uno tantùm Nicolao conseruato, cæteros omnes Liparitas comprehensos in seruitutem abduceret, qui septem millium humanorum capitum summam impleuêre. Hæc clades euerso oppido longè omnium miserrima uideri potuit, quũ nefarius ciuis, uitam & libertatem suam publicæ saluti turpißimè prætulisset. Tantam autem omnis generis mortaliũ prædam, qui in classe erant fuisse retulerunt, ut in toto cursu ad Byzantium directæ nauigationis, plura captiuorum enecta fame, siti, mœroreq; corpora, uti erant in infimis carinis inter naturæ sordes angustißimè constipata, omnibus propè horis in mare proijcerentur, execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæsaris animos ideo studentes ueteribus odijs, ut subditæ ipsorum imperio gentes nihil tale meritæ plecterentur: quandoquidem ex sua effræni obstinataq; libidine, à communi abhorrentes concordia, tãtis calamitatibus graui cũ infamia causam præbere dicerètur. Hunc annũ tot diuersis clarũ bellis subsequutus

est quadragesimus quartus supra quingentesimũ atq; millesimũ à partu Virginis, post grauißimum bellum inexpectata pace ualde insignis, quanquam ea uti maximè exoptata, non ita firmis exæquatisq; legibus cõstituta esset, ut diu statura crederetur, utpote quam necesßitate potius, quàm syncera regum uoluntate expressam hi mortales iudicarẽt, qui rerũ periti, gnariq; consiliorum & sensuum Cæsaris atq; Francisci regis, nunquam fore stabilem arbitrarentur, nisi utriq; eorũ aliquid seuera transactione demeretur, quod ab ambobus non planè conciliatis sponte præstari nõ posse intelligerent. Cæsar siquidẽ & Henricus Britanniæ rex, antiquis atq; recentibus incitati odijs, aduersus Franciscum ita conspirarant, ut consociatis uiribus uno tẽpore diuersas Galliæ regiones irrupturi, exuturiq; proculdubio eum magnæ partis Galliæ regno putarentur: nam imperitè prorsus & segniter superiore anno ad Landresium bellatum fuisse meminerant: existimabatq; Cæsar Franciscum è manibus sibi elapsum, quum ille contempto ingenti conserendæ pugnæ periculo, post solutam Landresij obsidionẽ, tumultuoso quodam receptus genere, congressum dimicaturi atq; insequẽtis hostis, non temere deuitans, & obscuræ noctis tenebris utens in pacatã Galliæ regionem abscesßisset. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas habituros copias, ut in diuersam regionem utriq; disiunctim irrumpenti iusto cum exercitu obsistere possent, quũ hinc Cæsar Germaniæ atq; Hispaniæ robora cũ bona spe uictoriæ in aciem esset producturus: inde uerò Britãni olim maximæ partis Galliæ imperio potiti,

titi, qui omnibus ferè prælijs superiores ingentes Gallorum aliquot exercitus eorum etiã rege capto, prostrauissent, uulgo Gallis essent formidabiles: quippe qui ipsam Parisiorum Lutetiam, ubi arcẽ gloriosum uictoriæ suæ monumentum reliquissent, repetituri dicerentur. Ea autem Henricus cæteris regibus, qui unquam bellum Galliæ intulissent, grauior atq; ualidior Gallos inuasurus uideri poterat, quoniam sublato Scotiæ rege, qui Galliæ regib. antiquo iure fœderatus esse consueßet, nulla omnino spes esset inferendi belli Britannicis finibus, quo minus audacter Angli in Galliam traijcerent, domestico metu atq; periculo retineri possent: quandoquidẽ Scotici regni hæreditas ad uagientem in cunis puellam peruenisset, nec ullus ei certus adhuc adesset primarius tutor, cuius authoritas esset tãta ut ad sumenda arma inferendumq; ultro Angliæ bellũ ualitura putaretur: uiolatis præsertim inducijs, quas non temere Scoti in uniuersum recenti atq; funesto Iacobi regis exẽplo admoniti, religiosè obseruandas ducebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus, auri potens, bellicosus & acer, præter opinionem multorũ Cæsari conciliatus, fœdereq; coniunctus. Qua in re Paulus Põtif. Cæsarem, aliquanto iniquius quàm Christiana pietas flagitaret & Pontificia maiestas requirere uideretur, Anglo adhæsisse in contumeliam suam aßiduè prædicabat, quòd ille hæreseos notatus, uti sacrorum expilator & euersor, & super hæc in insontes probitateq; conspicuos crudeli sæuitia infamis, ob idq; in gratiam ipsius Cæsaris à Clemente damnatus ab authoritate Rom. Pontificis discesßisset. Ita ut Cæ-

sar cùm promißi sui, tū religionis obliuisci, quàm concepto in Gallum odio non satisfacere maluisse uideretur, prædicaretq; se æquißimo iure contra Gallum arma cepisse, quòd ille accitis Turcarum claßibus Europæ littora peruastanda obijceret, qua noxa omne scelus implere & superare à pijs hominibus credi posse. Cæsar à tota ferè Germania legiones quatuor lectißimarum cohortium conscripserat. In his plurimùm eminebant duces, qui paulò ante hostes fuerant, Martinus Rossenius Flādrico bello clarus, & Guilelmus ipse Furstembergus, qui multos annos Gallica stipēdia meruerat, indeq; maximè diues factus, sed propter auaritiam malignitatemq; impij & ualde rapacis ingenij, crescente undiq; in eum odio, Galliæ finibus exactus, Cæsari sese applicarat, & secundum hunc Conradus Heßius Italicis bellis illustris: Mauritius quoque Saxo nobilißimæ stirpis, cuius Pestano bello spectatam uirtutem fuisse meminimus, armatorum equitum ingentē alam adduxerat, alteramq; ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus. Reliqui equites erant partim Belgæ, partim Menapij, & Burgundiones, qui uarijs præfectis parentes, unum præ cæteris Maximilianum Burram, singularis animi regulum, obseruabant. Veteres autem equites Italicis & Gallicis exercitati bellis, sub præfectura erāt Fracisci Atestini Ferrariensis, qui superiore anno ad Guisam captus, non multò post à Francisco rege in gratiam Hippolyti fratris Ferrariēsis Cardinalis humaniter fuerat dimissus. Reliquæ copiæ Hispanicis cohortibus constabant, quæ septem millium peditum numerum implere dicebantur. In his duo

duo primores duces, reliquos omnes authoritate nominis anteibant, Aluarus ipse Sandeus, disciplinæ militaris corrector acerrimus, tã bello militiæq; probatus, quàm Hispano militi propter sæuã in exigenda pœna acerbitatem odiosus. secundum eum manebat egregiæ uirtutis fama penes Aloysium Peretium, & Alfonsum Viuesium. Eo bello Cæsar Italico pedestri subsidio incommodè caruit, quòd superiore anno Italici, quia stipendijs ægrè sibi persolutis, nequaquam honestè atq; amanter habiti fuissent, ueluti indignantes ipsorũ Romani ducis inclementiam, & subagrestes erga se contumelias ad Gallica Britannicaq; stipendia tanquam uberiora certioraq; se contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè ualebant, qui Italicis obnixè studerẽt, Petrus Strozza Florentinus, qui ualidam Etruscorum & ciuium suorum manũ circum se habebat, & Petrus Maria Roscius Sanctisecundi comes, apud quem ex omni Italiæ factiosa regione Gallici nominis studiosi milites facilè coibãt. Penes hos fortissimo cuiq; notoq; militi ad liberale stipendium erat locus, utpote, qui non in lucro interuersis militum stipendijs, sed in laude & gloria uerum militiæ fructum reponerent. Cæsar quoque ad suas lectissimi generis copias maiorem quàm unquam antea tormentorum apparatum adiunxerat. Ante omnia autem quæ sui iuris antea fuissent manu repetenda iudicans, ad Lucemburgum, uti ferunt, urbem olim Leucorum rectà duxit. Eam Galli paulò ante Aureliani uirtute in potestatem redactam, magnis operibus additis, peregregiè munierant: & quum aliquanto post à Cæsarianis oppugnaretur,

ita per Sergianum Caracciolum Melphitanum regulũ quem rex conchyliato torque nobilitatis atq; uirtutis causa donauerat, omnium rerum copijs, ui facta, feliciter illatis opportunè seruauerant, ut in ea supra septuaginta mediocris maiorisq; generis ænea tormẽta relinquerent. Sed non satis magnum aut ualidum armatorum præsidium, quod mœnia tueretur, ibi restitit neq; tantum penuarij commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut obsidio diu sustineri posset. Atq; ita usu euenit, ut Cæsar celeritate usus omnem hostium diligentiam præueniret, & inopia potius rerum premẽdos, quàm tormẽtis adactis uera ui subigendos esse statueret. Præerat præsidio uir nequaquam animo fortis, ideoq; aliquãto uitæ salutisq; cupidior, quàm egregiæ laudis. Is itaq; per sesquimensem, quo spatio annona ei egregiè suffecit, incorruptus est, sed mox adeò ignobilem fecit deditionem, ut territus amplitudine castrorum hostilium, & desperatis auxilijs, tormenta Cæsari atq; arma concederet. Lucemburgo per Gonzagam in potestatẽ redacto, Cæsar qui in Mediomatricibus substiterat, Arduennæ syluæ finibus egressus, & Mosa flumine superato, ad oppidum Comersium rectà duxit, prolatoq; toto tormentorum apparatu, & constitutis uineis, grauem Gallorum oculis uti mox oppugnaturi speciẽ præbuit. quo terrore adducti qui erant in præsidio, quatridui spatio deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amißis, magnus illico Gallis omnibus inceßit timor: ob id præsertim quòd Cæsar ipsorum opinione celerius coactis copijs, & confectis itineribus in Galliã perrupisset. Putabant enim Cæsarianos omnem adipiscen

adipiscendi commeatus spem & facultatem in eius præsentis & nondum maturæ aut desectæ segetis esse posituros. Sed Cæsar omni superioris anni frumento diligētißimè conquisito, non nouo, sed uetere cōmeatu ideo sibi utendum censuerat, ut imparatos hostes, nec adhuc collectis aut recōditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admisso consilio apparebat etiam regem aliquāto tardius quàm usus imminentis belli posceret, Heluetiarum legionum auxilia accersenda curauisse, quandoquidem penè improuisus Cæsar Lucēburgum occupasset, & Galliæ fines terribili expeditoq; exercitu prius intrasset, quàm Heluetij, in quorum auxilio præsentiq; manu regni constaret salus, nondum erectis uexillis ad profectionē parati dicerentur, admirātibus plerisq; tanta in re uel ipsius regis incuriam, uel quæstorum segnitiem, qui cunctantius pecuniā in eius gentis stipendia depromendam existimassent: quæ una res non mediocre incōmodum & dedecus Gallico nomini postea parasse uisa est. Gonzaga Comersio potitus, inde properè discedens, ad Ligninium castra posuit. Id oppidum satis frequens, uetereq; arce munitum, rex omnino defendendum esse censuerat, quòd Birennium & Roßinium è Lucemburga familia regulos, quorum ditionis erat oppidum, nouis auxilijs confirmasset, eò scilicet intromißis duabus Etruscis cohortibus & totidē Gallicis, duce Scenecio Tintauilla iuuene impigro. Gonzaga nihil spatij hostibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui tormentario negotio præerat, appositè atq; celeriter administrāte, à quatuor partibus tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi si-

tus, ut duobus aduersis utrinq; collibus subiectum, tanquam media in ualle facillimè cum grauißimo etiam interiorum ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directùs murus tanto impetu quateretur, ut ingenti ruina edita, peramplus aditus non pediti modò, sed equiti ad irrumpendum paratus esset, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres introrsus erigere contendebant. Nam tanta erat uis incidẽtium undiq; pilarum, ut nemo in munitione consistere auderet, quum magna ipsorum pars tormẽtis discerpta perijsset, aut debilitata uulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli duces facilè perterriti, uti ex mutuo susurro deprehẽdi potuit, de deditione cogitare cœperunt, ob idq; festinãtius, quòd Hispanos iam ad irrumpẽdum paratos in acie conspicerent, quorum uim & multitudinem multis de causis se nequaquam laturos esse fatebantur: quãquam aliqui non deessent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipsiq; præsertim regi maximè detrimẽtosum fore testarentur cum hoste pacisci, priusquã eius uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius sententiæ princeps erat Petrus Paulus Tosingus nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo collega, qui quanquã egregiè strenuus, in sententiam regulorũ, nihil ex uano hostis uim formidantium inclinabat. Illi nanq; malesana periculosaq; in resistendo constantia publicam omnium salutem, suiq; patrimonij oppidum in summæ calamitatis discrimen adducere nolebant. Itaque Roßinius per auersam portulam ad colloquium Gonzagam sub fide uoca-

de uoca-

de uocauit, demiſſeq́; ſe uictos confeſſus, & accuratis precibus molliores conditiones à uictore impetrare contendens, ſeuero & duriore quàm putarat in ea re Gonzaga reperto, eo modo deditionem fecit, ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio concederet. Nec mora Gonzoga cum familiarium militum caterua in oppidi poſſeſsionem manu ductus, Briennium ipſum atque Roßinium, ipſumq́; Seneium iure belli captiuos fecit, & ad exprimendam grauiorem redemptionem, in caſtella Cæſarianæ ditionis ſeparatim cuſtodiendos miſit. Ea inexpectata fœdaq́; prorſus trium inſignum oppidorum deditione Franciſcus magnopere perturbatus, intentiore cura, quæ ad ſuſtinendum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit, ita ut nobiles quoſque è ſingulis prope regni oppidis equites euocaret, & per eos extraordinaria uſus opora, remotius conuehi frumenta, & quæ nondum in agris deſecta eſſent, comburi & proprios hoſtium commeatus obſeſsis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & incautè ſeſe offerentem Surionum è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæſariani equites interceperunt. Re feliciter ad Ligninium per Gonzagam geſta, Cæſar ſingulari affectus lætitia, quòd nuſquam Galli in aciem prodirent, & negligentiſſimè ſingula oppida, per quæ tranſire hoſtes oporteret, permuniſſe uidebantur, caſtra promoueri iuſſit ad proximum oppidum ſatis munitum atque opulentum, à templo ſancti Deſiderij à Gallis Sandeſiriũ appellatũ. Id in ſatis magna purgataq́; planicie ſi-

tum, à Septentrionibus mediocri interiecto ſpatio Matrona amne permunitur, reliquis partibus circũdatur denſiſsimis ſyluis, murum autem habet nouis operibus auctum. Ibi nãq; Hieronymus Marinus, Bononiẽſis architectus, opportuno in loco mœnium propugnacula feneſtratis lateribus accurratè perfecerat, nouasq; quotidie munitiones inſtituebat. Præerat præſidio uir Gallus ſingulari uigilantia, fortitudineq; animi, nomine Landa, quem ſuperiore anno cum inſigni gloria apud Landreſium binas uno tempore Cæſarianorũ & Britannorum oppugnationes pertuliſſe memorauimus. Ea autem uis oppugnantium fuit, ut à meridie ſubuecta tormenta à ſpatio trecentorum paſſuum incredibilem procidentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroq; mœnium angulo aſsiduè colubrinis terebrata quaſſataq; proſternerent, ſic, ut prius quàm à Gallis interior agger tutò erigi poſſet illac Hiſpani non omnino incommodè in oppidum perrumpere ſe poſſe dictitarent. Sed ea militũ alacritas ducibus inanis & periculi plena uidebatur, quoniam tametſi oppidi in plano ſiti murus tormẽtis abraſus erat & ſolo penè æquatus, frequentior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio oppidi paululum aſſurgebat, ita erat ſubducta, ut inuaſuris denûm ferè pedum ſcalis opus eſſe perſpicerent, prius quàm ad paratos in ſtatione Gallos conſerendis manibus perueniri poſſet. Hoc impedimento deterriti Cæſariani duces, in labro foſſæ quadratũ & ſolidum aggerem, turris inſtar, è ceſpite glebaq; erigere cœperunt, in cuius ſuperiore platea aliquot maioris generis tormẽta edu-
cenda

cenda constituendaq; censebant: ut his superante altitudine hostes depreßiore in loco cõsistentes uerberarent. Id uerò opus, quum ab hostibus inchoari Galli duces animaduertissent, præmonente demonstranteq; Marino, parem ex aduerso munitionẽ ædificare cœperunt tanto animo, tantaq; industria frequentißimis tormentis propugnantes, ut multa quotidie hostibus detrimenta inferrent, nec ullam perterriti animi, aut demissæ spei significationem darent. Accidit autem Idibus Iulijs, ut Renatus Aurantius regulus, qui Belgicum adduxerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atq; fortunæ muneribus ornatißimus, ideoq; Cæsari longè charißimus, tormenti mortifero ictu uulneraretur. Is enim quum fortè ad Gonzagam, ad opus faciendum milites cohortantem aßidentemq; in fossa munitionis superuenisset, eiq; honoris causa ille assurgens sellam suam conceßisset, paulò post in eum loco directo ab hostibus tormento, ita globus ferreus aggeri incidit ut diffracti resilientisq; lapidis frustulo lethaliter in humero uulneraretur. Eum iacentẽ humaniter inuisit Cæsar, expirantemq; complexus nequaquam fictæ beneuolentiæ in ea casus acerbitate lachrymas effudit. Nec multò post Hispani milites non satis animaduerso periculo, ab incondita quadam alacritate à ducibus postularunt, ut adoriendi oppidi signum dare minimè dubitarent. Ipsos enim accepta uictoriæ tessera in oppidum fortiter atque feliciter irrupturos. Laudauit eorum alacritatem magnitudinemq; animi Gonzaga, atque ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare, præmissa pernicium sclo-

pettariorum manu, quàm murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum audacißimus quidam Hispanorum nomine Chirosa, Aloisij Brauij cohortis signifer, id munus explorandi loci deposceret, & sublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet, reliqui ad unum signiferi omnes æmulatione laudis eum auidè atque certatim subsequerentur, atque uniuersi demum milites, eadem spe potiundi oppidi uehementer incitati, quum fossam superarent, & per ruinas erepere conarentur, nullo uetantium & deterrentium præfectorum imperio retinere possent, tametsi nullum adhuc committendæ pugnæ signum à ducibus esset propositum. Qua affræni atq; immoderata militum cupiditate permotus ipse castrorum magister Aluarus Sandeus, uti erat singulari animi fortitudine præditus, ne in omnem temeritatis atq; fortunæ euentum certus dux suis deesset, inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus se immisceret minimè dubitauit: hunc statim subsequente collega Aloisio Peretio, qui uirtute animi nequaquam ei inferior putabatur. Verùm ubi ex eo tumultuario procursu ad hostes appropinquatum est, inanis ea alacritas & plurimum funesta extitit: nam Landa peritißimè tormenta collibrari, & sclopettarios continuò displodere iubens, tantam in subeuntes & confertos tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius fossæ spatium interfectorum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæsarianis animaduerti nequierat, hostium tormentarij magistri binas in aduersis duorum aggerum lateribus fenestellas in eius diei

usum

usum astutè constitutas, & tenui gleba contectas, repentè aperuerant: è quibus directus in latera colubrinis miserabilis fortium uirorum strages edita est. Ad hæc etiam Galli fictilibus & tubis ligneis, nota atq; usitata ratione, bituminosi & sulphurei ignis flammas iacientes, quæ thoracibus & galeis adhærerent, multum profecerant, tanta quidem propugnantium simul atque inuadentium constantia audaciáque, ut Germani hærentes Hispanos, & planè magno cum incommodo repulsos conspicati, insilire in fossam, eisq; succedere minimè recusarent. Verùm nequaquam tanta fuit apud Germanos perseuerantia, ut egregio conatu, iam reiectis Hispanis, ferre niterētur. Nam ubi appropinquatum est, paria propè ac Hispani pilarum, uolitantiumq; ignium uulnera susceperunt, eo exitu, ut aliquanto celerius quàm pugnam appetissent, pedem referrent. Ea die ex Hispanis ad quingentos, partim in fossa occisos, partim grauibus affectos uulneribus, desideratos ferunt. In his periêre signiferi tres, saluis tamen uexillis, Saccoratus, qui pridie inauspicatò ad Mendociæ cohortis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, atque Spinosa. Ex præfectis autem Alfonsus Caruaial nobilißimo ortus genere, & Monsaluus Valentinus atrocibus flammis circumuentus. Cæterùm ipse Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter ustulatus, & Aloysius Peretius femore glande traiecto uix sese à tanta clade eripuerunt. Germanorum autem qui ceciderunt inclyti nominis fuêre, Eyttelfrictius, Hohenzollernus, & Ludouicus Curtauilla,

Chirosa ipse, qui exitiosæ temeritatis author fuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque ignarus seueritatis Cæsaris ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Biduo post rescitum est Landam pari propè sorte, qua Aurantius è uita sublatus est, tormēto ereptum fuisse: cui cum imperio successit Sanserrius regulus iuuenis impiger, sed fortitudine animi, usuq; militiæ nequaquam Landæ par, eo Sanserrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio cecidisse memorauimus. Eo tam audaci atque improspero suorum conatu permotus Cæsar, usque adeò appetenter Italicā legionem desiderasse dicitur, ut se parùm prouidi consilij sui pœnitere fateretur, quòd Italicos parcēdo pecuniæ ab initio secus ac aliàs fecisset, & nuper ad Duram fuisset expertus, non conduxisset. Expeditas siquidem atq; promptißimas aggrediendis muris Italicorum cohortes Hispanicis admixtas proculdubio in oppidum peruasuras arbitrabatur, quòd Germani armis atq; corporibus graues, neq; suopte ingenio multa agilitate pollētes, quadam incessus tarditatem è disciplina campestribus prælijs requisitam præferrent, quæ aliena prorsus à subitarijs extraordinarijsq; inuasionibus censebatur, quibus id oppidum proculdubio capi posse uideretur. His de rebus existimabat Cæsar huiusmodi certamina minimè instauranda repetendáue, quū in his asperrimis conatibus florem militum absumi, augeriq; inde hostibus animos, tanquam ex æquißimo semper loco pugnaturis manifestè prospiceret. Itaque ut cuniculis res ageretur, ducibus præcepit, quibus supposito atq; incenso

tormen-

tormentario puluere hostiū agger superstātibus defen soribus excinderetur. Quo iam inchoato productoq; opere, cognitum est, hostes ex aduerso pares cuniculos uti disciplinæ consuetudo postulabat, diligenter instituisse, sic, ut ea oppugnatio ad obsidionem deducta uideretur, nec tamen Cæsarianos expugnandi oppidi totam spem abiecisse appareret: nam magno molimine machinā instituebant instar antiquæ testudinis, quam subiectis rotis ergatarum beneficio ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erant craßis asseribus, ac exterius lanarum saccis conuestita, supernè autem pedalibus tignis inter se consertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis, ut integram, & in ordine constitutam fortißimorum militum centuriam contineret, qui densata acie sublatis statim à fronte pluteis quum satis promota foret machina, per ruinas munitionesq; hostiū peruasuri, atq; inde deiectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed eius operis labor subtiliter institutus successu caruit. Nam Cæsar consiliū mutare coactus est: quum certior esset factus, Gallorum equitum & peditum peramplam manum ad Vitriacum oppidum duodecim inde millibus passuum distans, Brisacco duce peruenisse. Is aliquā non omnino periculo sam ferendæ opis occasionem expectās, inde ad obsessos penetrare statuebat. Propterea Cæsar, ut obseßis expectandi auxilij spem minueret, & quantum nouus hostis in congressu ualeret, statim experiretur, eum nocturno prælio adoriri constituit. Itaq; sub occasum solis missus est Frācisc͂us Atestinus cū Italico equitatu,

cui ducenti Sequanici generis galeati equites adiuncti fuerāt. Datus est etiam Francisco comes Castalius dux uetus, & secundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorū equitum, cuius uestigijs hærebat Gulielmus Fustembergus cum peditum suorum legione, qua cum septem muralia tormenta trahebantur. Continenti igitur agmine euntes, interfecti ex itinere Gallorum excubijs, ad secundum à Vitriaco lapidem trecentorum equitum alam, quæ hostium motum præsenserat, atq; equos ascenderat, acri impetu facto profligarunt, multis utiq; interfectis & captis. Tum uerò Brisaccus ex suorum fuga cognito hostium aduentu, certius agnoscendi hostis explorandiq; suorum casus cum ualida manu prouehitur. Circiter autē duo millia peditum, quæ partim ex Gallicis, partim ex Italicis cohortibus constabant in acie cōsistere iubet, reliquas equitum alas præterfluentis Matronæ amnis pontem tueri, iussaq; sua opperiri præcipit. Eo modo Brisaccus feruido ingenio prouectus, in Atestini equites incidit, & quum conserta statim pugna incumbentium hostium impetum sustinere nō posset, ad suos refugere cœpit, ita à tergo instantibus hostibus, ut grauißimè premeretur, & nequaquam contentis habenis tumultuoso incursu peditum suorum ordinem perturbaret. Quo casu puncto temporis tota Gallorum acies dißipata est, eo euentu, ut nisi Sanpetrius Corsus sclopettarios suos urgētibus Cæsarianis opposuisset, ipse Brisaccus in uado fluminis opprimeretur, & permixti Gallis hostes in oppidum irrumperēt. Reliqui Gallorum equites cōtinuò fugæ se mandarunt, & bona pars

peditum

peditum interfecta est, Sanpetrius tamen, qui ducem seruasse uideri potuit, cum ea, quam diximus, manu, infestos hostes glandibus coniectis repellens, seipsum cum sua cohorte tenebris tectus seruauit. Ex numero Gallorum Italicorumq; peditum circiter trecenti in templum se contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde sclopettis emißis se defendere cœperunt, frustra eos Atestino atque Castalio hortantibus, ut se dederent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi sui causa ab hostibus dici arbitrarentur, atque eo modo his conditionibus, quæ militare decus offenderent, repudiatis, in eodem proposito sustinendi hostis per aliquot horas perseuerarunt, donec Fustembergus superuenit. Is dum templi situm inspiceret, glande circa ceruicem ictus, ideóque crudeli ira percitus, templo suorum legione circumdato, admotisq; muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit, ita ut perforatis laterib. & perfractis columnis, integra prope testudo concideret, obiterq; infelicis uirtutis atq; constantiæ homines, ne fornicum & totius contignationis ruina opprimerentur, clamore sublato ad easdem, quas repudiarant, deditionis conditiones recurrerunt. Sed eo tempore, neque Atestini, neque Castalij, apud inexorabiles Germanos iustæ deprecationes ualebant, utpote qui deditis seruare uitam cuperent, atque ita patefacto templo à Germanis ad unum omnes crudelißimè trucidati sunt, oppidúmque direptum. Apparuit uniuersum Brisacci equitatum, magno regis

detrimento, quòd ex nobilißimis Gallicæ iuuentutis constaret, deleri potuisse, si Saxones equites iter conficere maturassent. Quo casu Germanicos equites suo graui & cõtento incessu trãquillius & tardius equos agitare solitos stataria in pugna, quàm in procursationibus fortuitorum certaminum aptiores & firmiores esse perspectum est. Hæc nocturna uictoria nunciata Cæsari, & obseßis ad illudendum significata, mirum in modum eorum animos contriuit: nam uti erãt auxiliorum expectatione suspensi, & ad summam multarum rerum, tormentarijq; præsertim pulueris inopiam redacti, de fortuna sua conquerebantur, quãdoquidem plerique eorum amißis commilitonibus acceptisq; uulnerib. & perpetuis uigilijs semienecti, iamq; deficientibus esculentis nequaquam abundè recreati de deditione cogitarent: nec pari authoritate ac antea facere solitus esset Landa, Sanserrius desperantium animos confirmaret. Cæterùm Cæsar Vitriacum suis copijs obtinendum ratus, ut hosti eriperetur, ibi in præsidio quinq; cohortes Fustembergæ legionis remanere iußit, quæ demessa frumenta colligerent, & ea munia capesserent quibus hosti maximè nocere possent. Sed Germani triduo consumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius subsistere nollẽt, concremato oppido iniussu Cæsaris in castra redierũt, ita ut subiratus Cæsar Gulielmo acerbißimè succenseret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deseruissent, Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus, & quadringentis equitibus suffecit. Per eos dies Calendis Augusti aliquot Galli equites,

tes, quum in syluis aliquandiu Cæsarianorum exploratorum oculis obuersati essent speculantes occasionē ferendi obseßis auxilij, ingenti ausu globo facto triginta equites ad Sandesirium percurrerunt, singulos tormentarij pulueris sacculos à tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatißimis equis uterentur, ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cæsarianis, oppidum ingrederentur. Qua re ex captiuis cognita, Cæsar facilè intellexit summam esse apud obsessos sulphurei pulueris inopiam, sic, ut milites æquiore iam conditione murum se inuasuros, si Cæsar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæsarianis bene gesta, nihilo secius Galli pleni fiducia rei bene gerēdæ, si hostis mœnia repeteret, uigilantißimè oppidū tuebantur, cunctaq; opportuna ad defensionē ex Marini architecti præceptis solertißimè comparabant, quum repente oppido emissus tubicen postulauit, ut sub fide legatos colloquendi causa obseßis emittere liceret: factaq; potestate, Vicontius, Riueria, & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt. Summa mandatorum hæc fuit, Sanserrium, quāquam ea uirtutis atq; constantiæ documenta dedisset, ut sibi nullo pacto timendum arbitraretur, alienum tamen non esse à deditione oppidi, si honestis conditionibus ageretur. Petebāt Galli, ut ipsis excedētibus, arma, resq; omnes, & cuncta tormenta concederentur: mensis unius induciæ fierent, inter quas, nisi rex iusto cum exercitu obseßis opem ferret, & Cæsarem soluta obsidione depelleret, continuò oppidum Cæsari traderetur, ea tamen cōditione ut reficere mœnia, & construere nouas ope-

rum munitiones intra sex menses Cæsarianis non liceret. Hæc tanquam insolentius postulata, Ferdinãdus ita reiecit, ut legati facilè intelligerent quanta speratæ uictoriæ confidentiã hostis niteretur, atq; eo modo redeuntes in oppidum, nõn multò post iterum atque iterum æquioribus cum mandatis remitterentur, atq; eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione transigeretur his conditionibus: Duodecim dierum induciæ sunto, intra id spatium ni Franciscus rex promoto exercitu obsidionem soluat, Sanserrius oppido statim excedito: à Cæsarianis exeunti præsidij causa duo tantùm tormenta concedantor: Gallis omnibus sub uexillis ad tympanorum sonitum more militiæ, abeundi quò uelint, potestas esto: reliquum omnem tormẽtorum apparatum totamq; commeatus copiam Cæsari relinquanto: de hisq; rebus quatuor obsidibus cauetor. Ab hac pactione acceptis obsidibus, Gõzaga in oppidum intromisit Hispanum equestris ordinis nomine Contreriã, qui accuratè obseruaret, ne Galli noctu uel interdiu munitiones augerent. His cõfectis rebus, quum id resciisset Franciscus, nec, ut opem ferret, ex usu esse iudicasset, à Sanserrio integra fide traditũ est oppidum. Ferunt Sanserrium fictitijs Claudij Guisij primarij ducis literis deceptum, aliquanto maturius quàm expediebat, ad deditionis consilia descendisse. Hæ literæ apud Granuelium confictæ fuerant, & exẽpto ceræ sigillo ex ueterib Guisij literis, usq; adeò argu ta falsarij manu exaratæ, ut pro ueris agnoscerentur, ab his præsertim, qui eo obsidionis periculo solicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebãt. His siquidem

dem literis Guisius Sanserrio respondere fingebatur, tanquam intempestiuè ferri sibi opem postulanti, regem graui de causa alienum esse à cogitatione ferendæ opis, ne sese, & liberos, fortunasque omnes regni in unius pugnæ non necessarium discrimen adduceret. Proinde ipsum, qui amplius quadraginta diebus insigni regis commodo summaq; sua laude acerrimorum hostium uim sustinuerit, si urgeretur acrius, & desereretur à fortuna, non indecorè aut turpiter facturum, si sese atque præsidium honesta pactione conseruandum existimaret. Quibus litiris à Gallo lixa præsenti pecunia corrupto in oppidum delatis, qui eas calceo insutas ad simulandam periculi diligentiam afferebat, & in corona à Sanserrio perlectis, nemo militum fuit qui à deditione dissentiret. Per hunc modum non sine risu Gallicæ simplicitatis Sandesirio potitus Cæsar, quid sibi agendum foret in consilijs agitabat ualde perplexus, an Catalaunū oppidum, quod Sciallonum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris cursu secundum Matronam amnem positum oppugnaret, an ad Lutetiam usq; progrederetur. Huius explicandi consilij ratio in eo uertebatur, quod duces fermè omnes confirmarent difficilem atq; ærumnosam fore munitissimi oppidi expugnationem. Id enim ualidis atque recentibus copijs confirmatum auctumq; magnis operibus, & instructum magna tormentorum copia fuisse constabat, uti regem ex tanto Sandesirianæ obsidionis spatio prouidisse credi fas erat, ita, ut ex ea inutili propè, quanquam decora ad Sādesirium mora adeundæ Lutetiæ occasionem pleriq; milites prædæ

auidi amissam fuisse quererentur. Regem porrò, qui Heluetiorum auxilia diu expectata dudum in castra recepisset, aduenissentq; ei ueteres nouiq; Vascones, ita esse confirmatum, periti milites dictitabant, ut quũ in proximo castra haberet, prælio dimicaturus esse censeretur, si nõ iniquo loco periculi faciundi facultatem nancisci posset. Erant enim multæ undiq; coactæ peditũ atq; equitũ copiæ, ut refutandus potius quàm lacessendus à cautis maximeq; prudentibus, qui erant apud Cæsarem crederetur, uel ob id præsertim quòd multis ex numero Hispanorum aut interfectis aut grauiter debilitatis, & rarescentibus Germanorum legionibus, Cæsar neque peditatu neque equitatu superior existimari posset: propterea Henricum regis filium id pro comperto agnoscentem, pugnæq; auidum, segnia parùm generosa patris consilia detestari uulgo prædicarēt. Sed hos sermones grauiter expendens Cæsar, in arcano pugnæ cupidus ita admittebat, ut secretum tegeret, ostentandiq; animi causa ad Catelaunum castra moueret, tanquam oppugnare uellet, hostibus metum iniecturus. Cæterũ suo innixus consilio, repentè motis castris ad Aspernectum oppidum destinato itineri impositum contendit, præterq; opinionem regis atque hostiũ eo potitus, opulenta omnis generis commeatus copia largißimè sese recreauit. Tum uerò rex adiuncto sibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guisio promotis castris in conspectum Cæsaris se dedit, intercedente Matrona amne, qui uado transiri non poterat, certatimq; utrinque excitata per agros incendia uisebantur, quum Galli sua omnia, ne his potiretur hostis,

hostis, ultrò peruastarent, & Cæsariani Germaniq; præsertim, ut Gallis maximè nocerent, incendijs effusißimè grassarentur. Erat eius horrendæ cladis aspectus planè miserabilis, quum fertilißimæ regionis incolæ, neutram in partem opportuna ipsorum malis remedia reperirent. Ab Aspernecto Cæsar in Parisios iter habebat, quum in altera amnis ripa regiorũ agmina uiserentur, ideo pari instructa acie, ut si Cæsar in amne pontem faceret, aut uado transire conaretur, in margine fluminis prælio decertarent. Quod quum à Cæsare ex non iniqua cõditione tentari posset, Gulielmus Fustembergus, odio suo peculiari in rem incensus, quòd ueteribus stipendijs cũ ignominia exauthoratus fuisset, uti erat peritus regionis, noctu in amne tutum uadum quæritabat, uerùm incautè ripis inhærens, à quibusdam exploratoribus Gallis pro speculatore interceptus est, deductusq; ad regem & agnitus, cunctis propè eum ad laquei necem deposcentibus, custodiæ traditus est. Eius uiri casu spe pugnæ decidit Cæsar, quum in eius audacißimi hominis industria superandi amnis conserendæq; pugnæ facultatem se reperire posse confidisset, & regem tumultu Lutetiano perculsum non temere pugnæ potestatem facturum arbitraretur. Peruaserat enim ad Parisios usque non falsus rumor, Cæsarem paßim expugnatis oppidis uictorẽ appropinquare tanta omnium perturbatione, ut urbs totius Europæ amplißima & copiosißima ingenti metu quateretur, atque incolæ confusißima trepidatione chariores res suas, liberos & coniuges nauigijs imponerent, ut per Sequanã elaberẽtur, & nemo ferè esset

ex indigenis Gallis qui arma caperet, ut ſeſe & patriã ab hoſtis iniuria tueretur: neq; ipſe Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præſidebat, tantum ualebat authoritate, ut fugam perterriti populi uſquam ſiſteret. In eo tamen tumultu peregrini omnes, qui ibi per gymnaſia liberalibus ſtudijs operã dabant, arma ſumpſerunt, præbente ſe eis ducem Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetiæ ſacerdotium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat conſequutus: impigro nanq; ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quàm pijs ad diuos ſupplicationibus immanes hoſtes arcendos exiſtimabat. Quæ armata manus ſtudioſæ iuuentutis alacriter digeſta in cohortes, tametſi impar ſuſtinendis hoſtibus uidebatur, nouo tamen & numeroſo armatorum ſubſidio populus confirmatus, quòd pari paſſu inſtructo exercitu regem aduentare didicerat, fugam repreſsit. Quum eo modo nullo congreſſu, ſed crudelibus incendijs bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum eſt: nam paulò ante per Bertouillam equitem Ligninij captum, dimiſſumq; per Iacobum Medicem & Franciſcum Somalium Inſubrem uirum clariſsimum, qui Cæſaris conſilijs adhibebatur, Hanebaldo Amiranti ſignificarant, Cæſarẽ uſqueadeò diri atq; exitialis belli pertæſum, eo eſſe animo, ut ſi honeſtis conditionibus pacem rex peteret, ab æqua concordia minimè diſceſſurum, ipſos autem Medicem atque Somalium, ueteris ſuæ militiæ ſtipendijs & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam ſuam, quam ea in re non ingratam Cæſari futuram ſcirent.

scirent. His à Bertouilla nunciatis, neque ipse Amiras, neque rex postea surdas aures præbuerunt, ita ut Bertouilla cum Bailiuo Digionio rerum perito sene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem primarijs constitui postulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gonzaga cum Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace transigerent, quòd in eius rei negotium iam antea Gabriel Gusmanus Hispanus cucullatè ordinis, à regina Galliæ ad fratrem Cæsarem missus, se Christianæ pietatis nomine insinuasset. Dum hæc in spem pacis tractarentur, Cæsar Antonium Peronotum ipsius Granuelij filium, iampridem ad arcana scrinij consilia admissum, ad Henricum regem Bononiam oppugnantem misit, ut per eum Britannus natura suspiciosus, de his rebus, quæ de pace actitata fuerant, sed nondum planè constitutis legibus transacta, accuratißimè doceretur. Sed plerique existimarunt Antonium peculiari de causa ad Henricum fuisse transmissum, ut Cæsaris difficultates, adeundæq; Lutetiæ consilium explicaret, peteretq;, ut castra in Parisios mouere uellet, ut communibus uiribus Lutetiam occuparent. Quòd si proprio occupatus bello id facere nollet, saltem hoc sibi indulgeret, ut incolumi fœderis amicitia, de pace cum Francisco transigere liceret. Quamobrem Henricus sua certa spe expugnandæ Bononiæ innixus, Antonio ita respondit, In potestate Cæsaris fore cum Gallo rege de pace pacisci, idq; se æquo laturum animo, modò recentis inter ipsos icti fœ-

deris iure nequaquam præuerteret. Pluris nanq; Henricus propinquā obtinēdæ Bononiæ spem, quàm Lutetiæ possessionem existimabat, quòd Motrellū quoq; magnis uiribus à Talboto oppugnatum, sibi cessurum confideret. Itaq; Cæsar redeunte Antonio consilia pacis explicauit: nam pleriq; nihil stultius et perniciosius fore iudicabant, quàm si Cæsar in urbem Lutetiam longè omnium amplißimā irrumpere properaret, instante ualidißimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes milites ad prædam ita dilapsuri crederētur, ut nō facilè, quum exterior hostis ingrueret, cogi, aut in aciem produci aduersus regios posse quisquam ducum existimaret: quandoquidem certa fames, obsidēte suburbana rege, uictoribus & incolis extimescenda censeretur. Quòd si cuncta prosperè Cæsari prouenirent, nihil tamen eum tanto periculo quæsiturum apparebat, quàm ut alieno commodo salutem & dignitatem suam intempestiuo tempore periclitaretur: quoniā fœdere erat adscriptū, ut si parta uictoria, Parisiorū Lutetia potirentur, ea urbs, uti superioribus seculis fuisset, nō Cæsari sed Britānico imperio cederet. Vrgebat etiam Cæsarem ad complectendam pacem pecuniarum inopia, usq; adeò, at quum fremerent Germani præteritaq; iam & instantia stipendia arrogantius flagitarent, ipse ingenti animo ad limites prodiret molliendis eorum animis, sic, ut paucorum dierum sibi dari spatium, ut debita dissolueret, indignis prope precibus peteret, & se ipsum in promissæ pecuniæ fidem, in ipsorum manus dediturum esse profiteretur. Quo pudore adducti milites Germani, ad unum

omnes

omnes manum sustulerunt, quod pacati animi signum: atq; inde Cæsaris uexilla in Suessiones uersa sunt, apud quorum urbem perscriptæ sunt distinctius pacis leges: cuius compositionis tabulæ postea hinc atq; inde, modò ad Cæsarem modò ad regem delatæ sunt, donec in hunc maximè modum, consentiente utriusq; uoluntate, & Cæsar & Franciscus conditionibus subscripserunt: quæ pari utrinque lætitia susceptæ fuêre, quum Franciscus grauissima calamitate miseros Galliæ populos liberatos perspiceret, & Cæsar ipse difficili periculosoq; negotio cum dignitate se explicasset. Vnus omnium ægerrimè tulisse pacem Henricus Delphinus traditur, qui Cæsarem rapto uiuentē, copiasq; eius multis affectas incōmodis, sibiq; impares, è manibus eripi, bellicis uigoris atq; ira turgidus, uel in coronis perstricto patre differebat. Sed Franciscus, facto sæpe & improsperè quidem fortunæ suæ periculo, quum Cæsaris genium reformidare diceretur, cuncta Cæsaris concedenda rebatur, modò ei uel iniqua conditione Galliæ Cisalpinæ imperium eriperetur, quòd, quæ suæ paulò ante ditionis fuissent, pro dignitate Gallici nominis uel ingenti pretio redimenda statueret. Eo etiam solicitius atque cupidius, quòd Cæsarem ad totius Italiæ imperium aspirare plerique prædicarent, uel uno argumento, postquàm Pontifici, ne usquam uti publicæ libertatis defensor commouere se posset, graues Tridentini concilij compedes iniecisset, quæ eo nomine uidebantur honestissimæ, quandoquidem ex eo digna sacerdotibus morum censura, & deprauati Christiani dogmatis salubrior interpretatio, & constitutio quæ-

reretur. Quam rem tametsi Pontifex non obscurè prouidebat, tamen ad retinendā synceræ pietatis existimationem, non prius producti concilij quibusdam sanctionibus odiosa disputatione ad decretum relatis admonitus est, quàm se acerrimè perstringi, nec iam perplexè offendi uir prudentißimus agnouit, ita ut ex authoritate Pontificia, quæ malignitate quorundam subornatorum præsulum in dubium reuocari uidebatur, de suspensione translationeq; concilij apud Bononiam cogitare inciperet. Itaque inter reges dißidentes totius causæ iugulum ab utroq; grauiter petebatur: id enim unum & certum erat Mediolanensis imperij expostulatio: qua re impetrata, Franciscus se domui suæ peregregiè consuluisse uidebatur. Cæterùm Cæsar adeò perplexa dubiaq; conditione id se concessurum promittebat, ut neq; Pontifex, neq; pleriq; alij ullam obsignato fœderi fidem haberent, quando ea liberali conceßione, reliqua Cæsaris consilia euerti iudicarent, appareretq; Cæsarem ea astutè polliceri, ut aliquod maius inde nancisceretur munus, aut aliquam non omnino indecentem uel ineptam à fœdere discedendi ex interuallo temporis causam reperiret. Summa siquidem conditionum ineundæ concordiæ hæc erat, ut uterq; ueterum contentionum & odiorum memoriam ex animis expelleret, & nouo affinitatis uinculo iungeretur. Promittebat Cæsar se aut filiam, Plilippi Hispaniæ regis designati successorisq; sui sororem, Carolo Aureliano nuptui daturum, cui dotali nomine Belgarum regna obuenirent, aut si quid hanc affinitatem impediret, loco filiæ, Ferdinādi fratris Pan-

noniæ

noniæ atque Boemiæ Austriæq; regis filiam eidem Aureliano in matrimonium collocaturum, quæ dotali iure Mediolanensem principatum secũ traheret. Qua in re deliberanda Cæsar octimestrũ spatium deposcebat, quo spatio, tũ ipsius Philippi filij, tum Ferdinandi fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menses, hoc est, post integrum annũ, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæsari magis expediret fratris filiam, quàm suam ipsius natam Carolo desponsare, confectis statim nuptijs, Mediolanensis imperij possessionem Aurelianus hac lege acciperet, ut donec masculam susciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæsariano præsidio custodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus uel in Subalpinis adempta fuissent, optima fide restituerentur, liceretq; Gallo regi eas retinere arces tandiu Gallicis præsidijs custodiendas, quandiu Galliæ Cisalpinæ arces, quas diximus, Cæsariano præsidio tenerentur. Reliquæ uerò conditiones initæ pacis atque percussi fœderis eò pertinebant, ut de iurisdictione quorundam oppidorum Belgicæ prouinciæ præclarè diffinirent, restituerenturq; ea omnia utrinque, quæ mutuis armis ex usu belli occupata fuissent post inducias ad Nicæam Prouinciæ authore Paulo Pontifice confectas: relinqueretur q; locus his principibus nominatim tanquam socijs atque amicis, si noui fœderis beneficio uti uellent. Hi fuère ipse Henricus Britanniæ, Sigismundus Sarmatiæ, Ioannes Lusitaniæ, & Christiernus Danimarchiæ reges, atque item singuli sacri uel prophani iuris

Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandumq; Cæsarem suffragiorum iura obtinent: & præter hos dabatur etiam aditus ad idem pacis & fœderis beneficium Heluetiorum Reip. tredecim pagis, cui annexa est trium Grisonij nominis gentium fœderata ciuitas: atque item in Italia, principi Venetorum: atque item Dynastis Carolo Sabaudio Allobrogũ, Cosmo Medici Florentiæ, Herculi Atestino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberisq; ciuitatibus Genuensium, Senensium, atq; Lucensium. Hæc confecta transactaq; sunt apud Crepinium in Sueßionibus castellum, adstipulantibus utrinque mutuo sacramento Cæsarianis, & Regijs ei negotio præpositis. Hi fuêre Nicolaus Peronotus Grãuelius Cæsariani scrinij magister, & Ferdinandus Gõzaga, primam apud copias post Cæsarem in exercitu militaris imperij authoritatem obtinens. Ab regijs uerò Hanebaldus ipse Amiras, & Nulleius senator supplicibus libellis præfectus. Dati autem sunt obsides in fidem concepti fœderis duo Cardinales, Ioannes ipse Lothoringus, & Medonius, quem dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultuq; præfuisse diximus. Ad hos sacratos uiros acceßêre Valleius citerioris Britanniæ opulentißimus regulus, & Agnodeus adolescens ipso Amirante Hanebaldo genitus, decimo quarto Calen. Octobris, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum atque millesimum à partu Virginis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalibus lætitiam attulisse uisum est, propter speratam diu exoptati otij tranquillitatem. Sed non deerant, qui eam successu carituram prædicarent,

quòd

quòd Cæsar tam graui pondere obligatæ fidei distentus esset, ut ægrè promisso staturus crederetur. Nam apparebat eum summo cum incommodo, alterutra quam uellet nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico cessurum, aut Mediolanense imperiũ importuna sibi ratione in dotem collaturum. Neq; enim erat existimandum tantæ grauitatis tantæq; religionis principem adduci posse, ut eius initi fœderis leges, arcteq; obligatam fidem suam ulla ex parte uiolaret. Sed fortuna Cæsaris uotis & commodis secundißimè semper arridens, ex arcano fatorum uiam inuenit, ut eum damnosæ transactionis solicitudine curaq; uel in alteram partẽ, si à fide data discedere uellet, probroso pudore atq; dedecorosa inuidia liberaret. Carolus enim Aurelianus, postquàm in complexũ Cæsaris deuenisset, in pestiferum incidit morbum, ita ut paucißimis diebus apud Firmum monasterium sæua morte eriperetur, iuuenis omnibus corporis atq; animi, quæ conferri à natura possent, muneribus, totius Galliæ iuuenum florentißimus, quem unum præter ipsos Gallos, populi Insubres tanquam exoptatum summæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de fortunis suis & tranquillitate seculi facilè desperarent. Cæterùm rex Henricus post expugnatam Bononiam, atq; eam expulso Varuenio Obiei Marescalchi prouinciæq; Morinorũ præfecti genero, Anglicis præsidijs confirmatam, & desperatam Motrelli oppidi deditionẽ, quod Obieus defenderat, pacẽ cum Gallo rege facere recusauit, uel satagẽte plurimũ in eam rem Ioãne Bellaio Parisiensi Cardinale. Quibus de rebus contendente iam Cæsa-

re, ad Samarobrinam, quæ Cameracum dicitur, uniuersæ Gallorũ copiæ duce Delphino discedentis Henrici regis, & Britannorum uestigijs ita insistêre, ut penè nouißima hostium agmina consequerentur, atque eos multis impedimentis exuerent, conuersisq; continuò signis Delphinus Bononiam repentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorũ interfectis, atq; obiter magna præda potiretur, uideriq; posset graui metu hostium, superiore etiam oppido, in quod Angli confugerant, uim admouere eum bona spe uictoriæ potuisse, nisi hæc strenuè audenti aduersæ tempestates uentorum & imbrium, quæ tolerari non poterant, impedimento fuissent. Instituta demum est à Francisco rege cùm terrestris, tum naualis obsidio: nam præter copias, quæ opportuno in loco castra fecerant, atq; importari commeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onerarias ingẽtes naues, quæ paßim ex Armorici Oceani portubus cogebãtur, rostratæ etiam naues Maßiliensesq; triremes, per fretum Gaditanum Hispaniam circuire iussæ, onerarijs nauibus accesserant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa inferebantur detrimenta, usque adeò ut Hanebaldus, cui aderat Petrus Strozza, et Leo frater triremibus præfectus, prælio nauali cum Dumbleio Henrici præfecto, magna loci & uentorum conspirantium opportunitate prosperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat, ut Henricus longè maximis sumptibus fatigatus ad consiliũ pacis, quod nuper reiecerat, reuerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta est hac lege, Vt Frãcisco regi Bononiam

niam certo auri pondere redimere liceret, quod aurũ resarciendi bellici sumptus octo pensionibus in singulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modum Henricus & Franciscus nequaquam diu ea parta pace lætari potuerunt. Henricus enim iam planè in seniũ uergens, & multo succi abdomine grauis & iners effectus lacessente atroci febre, propter sæuã inflammationem in crure uirulenti herpetis, uitam cum morte commutauit, quum ætatis annum quinquagesimum septimũ ageret, & ferè triginta octo annis regnasset, relicto regni hærede Odoardo puero ex Ioanna Semera suscepto, ea cõditione, ut à Thoma Semero auũculo instruendus regni administrandi artibus regeretur. Post quinquagesimũ autem diem ab Henrici morte, ipse quoq; Franciscus rex apud Rambuletum oppidum in finibus Parisiorum, atroci eum quatiente morbo, è uita migrauit. Natum ei erat circa sedem malignum ulcus, quod serpẽdo ad uesicæ penetralia peruadebat, & cũcta humani ingenij remedia respuerat. Is erat duobus ferè annis Henrico ætate minor, cæteris in rebus uera æstimatione morum, & naturæ dotium planè æqualis, nisi Hẽricus ingrauescẽte ætate oblitus pristinæ religionis, nobile alioquin ingenium Lutheranis institutis deuouisset. Cæterùm Franciscus decumbens, quum æquißimo animo fatalẽ horam sibi adesse præsentiret, & Christiano ritu sese religiosè & puriter à delictis expiasset, Henrico filio pietatem in omnĩ re constantißimè colendam commendauit, & quædam ei arcana tuendo regno opportuna communicauit, & quibus maximè artibus gentium subiectarum certißi-

mum ſtudium promereretur, præcepit, ut populos tributis propter immodicos alendi belli ſumptus, à ſe neceſſario inſtitutis, & acerbius quàm deceret, exactis ſubleuaret, ſcilicet, ut hac liberalitate firmior atq; antiquis Galliæ hoſtibus ſuperior euaderet. Peculiari autem nomine Hanebaldum Amirantem propter ſpectatam eius fidem atq; uirtutem mirificè commendauit. Anteceſſerat pari fato Frãciſcum regem, eodem fortè menſe dieq; ſuperioris anni Alfonſus Daualus Vaſtius, propter admirabiles corporis atque animi uirtutes, quas eximia liberalitas aptiſsimè condiebat, regali fortuna dignus cui in imperio copiarũ, Mediolanenſisq; dominatus præfectura Ferdinandum Gonzagã Cæſar ſuffecerat. Sed priuſquàm horum duorum inſignium regum interitus incideret, Cæſar acre bellum ſuſcepit, perdomandæ Germaniæ cauſa, quæ non modò multò maxima ex parte ab inſtitutis maiorum ſuorum placitisq; religionis deſciuerat, ſed etiam à maieſtate imperioq; Cæſaris rebellarat. Deficiẽtes autem Germaniæ duo duces extiterunt, Philippus Lãtgrauius Chattorũ princeps, & Ioannes Fridericus Saxonum antiquiſsimæ ſtirpis regulus, qui contumaci animo pro tuenda libertate Germanici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma ſumpſerant. Cæterùm Cæſar pro dignitate ſua nequaquam id ſæuũ bellum reformidans ita illud inchoauit, ut quum initio parum paratus arma cepiſſet, in Vindelicia ægrè promptiſsimorum atq; urgentium hoſtium impetum ſuſtineret, & ſeſe in Baioariam, amicitia Gulielmi principis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatiſsimæ legiones,

nes, & sexcentenariæ galeatorum equitum alæ à Pontifice Paulo religionis atq; amicitiæ nomine trans Alpes missæ, opportunißimo tempore iuxta Lanzutum oppidum Farnesio Cardinale legato, & Octauio fratre duce superuenerunt: quas Pontificias copias statim subsequutæ sunt ueteranæ Hispanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxilijs Cæsar, bellum quod inferebatur, conuersa fortuna, ita hostibus intulit, ut protracto bello per aliquot menses, fractoq; Germanorum impetu, quum nusquam iusto prælio fuisset dimicatum Germania omnis inter Danubium, & Albim, & Rhenum etiam incredibili felicitate gloriaq; subacta sit, utroque etiam duce capto eo rerum exitu, ut ipsis uinctis atque productis nobilißimum de Germania triumphum, quem Romanis olim ducibus denegatum constat, instruere potuerit.

FINIS.

BENEDICTI VARCHII

Triginta totus, quæ geßit mundus in annis
Egregiè hoc unum cuncta uolumen habet.
Causam operis tanti Thusci Dux & decus orbis
Facundum IOVIVS præbuit ingenium.
Omnibus ergo locis omnes secla omnia laudes
Cũ tibi PAVLE IOVI tum tibi COSME dabunt.

INDEX NOMINVM VRBIVM, INsularum, Fluminum, Promontoriorũ &c. quæ in hac tertia parte Iouij leguntur: Vetera nouis præposuimus.

Cherro-

Finis.

INDEX SECVNDI TOMI: QVI

quum duas habeat partes, prima quidem notatur litera a. secunda uerò b.

Aloy-

tus

coro-

&

Vola-

FINIS

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI Nucerini ELOGIA virorum bellica virtute illustrium, ueris imaginibus supposita, quæ apud Musæum spectantur, in libros septem digesta.

Doctorum item uirorum ingenij monumentis illustrium ab Auorum memoria publicatis, altero tomo comprehensa.

BASILEAE.
M. D. LXXI.

INDEX.

FINIS.

1

